Bibliotheca Indo-Tibetica-2

भोट-भारती ग्रन्थमाला-२

प्रधानसम्पादकः

भिक्षु समदोङ् रिम्पोछे

प्रधानाचार्यः

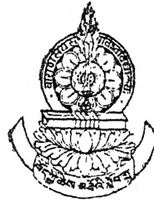
केन्द्रीय-तिब्बती-उच्च-शिक्षा-संस्थानस्य

सारनाथः, वाराणसी

प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे

आचार्यहरिभद्रविरचिता

अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था



संस्कृतरूपान्तरकारः सम्पादकश्च

रामशङ्करत्रिपाठी

पालि-बौद्धदर्शनाचार्यः

उपचार्योऽध्यक्षश्च-बौद्धदर्शनविभागस्य

सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालये, वाराणसी

२०३३ वैक्रमाब्दे] २५२० बुद्धाब्दे [१९७७ खिस्ताब्दे

प्राक्कथनम्

अभिसमयालङ्कारः

ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कारः प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रमिति लोके ख्यातः। वस्तुतः प्रज्ञापारमितासूत्राणामयं संक्षिप्तः सारांशः। मूलतः प्रज्ञापारमितानां पक्षद्वयम्—तत्त्वमधिगमश्चेति। तत्र तत्त्वपक्षं शून्यताख्यं आचार्यो नागार्जुनः स्वकीयैः षड्भिः शास्त्रैरुद्घाटितवान्[1]। आर्यमैत्रेयनाथः सुविपुलेषु संक्षिप्त-मध्यम-विस्तृतजिनजननीवाङ्मयेष्वन्तर्निहितं सुनिगूढं तमधिगमपक्षमभिसमयक्रमाख्यं स्वकीयलोकोत्तरयाऽप्रतिमप्रतिभयाऽन्विष्य पंचभिः शास्त्रैः प्रकाशितवान्,[2] येनाभिसमयक्रमेण साधारणोऽपि जनः क्रमशः प्रथमतो बोधिचित्तोत्पादत आरभ्यान्तिमफलभूतं बुद्धत्वपदमारोढुं समर्थः स्यात्। विस्मयस्थानीयमेतद् यदार्यमैत्रेयेणात्यन्तं विस्तृतोऽपि प्रज्ञापारमितासूत्रार्थः कतिपयेषु लघुकायेषु पद्येषु संगृहीतः। अत एवाभिसमयालङ्कारः प्रज्ञापारमितासूत्रार्थमवगन्तुमेकमात्रमुपायभूतः। अत एव च प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रमिति तस्य सार्थकं नाम। तत्र प्रज्ञायाः पूर्णता प्रज्ञापारमिता। सैव च परमार्थतो ग्राह्यग्राहकादिद्वयशून्यं तत्त्वसाक्षात्कारि तत्त्वतो निःस्वभावमद्वयं ज्ञानम्। सैव च फलभूतस्ताथागतो ज्ञानधर्मकायः। स च धर्मकायो येन मार्गेण प्राप्यते, येन च ग्रन्थेन तत्सर्वमवगम्यते फलोपचारेण स मार्गः स ग्रन्थोऽपि संव्यवहारदृशा प्रज्ञापारमितेति निरुच्यते। यथोक्तमाचार्यदिङ्नागपादेन—

प्रज्ञापारमिता ज्ञानमद्वयं सा तथागतः।
साध्या तादर्थ्ययोगेन ताच्छब्द्यं ग्रन्थमार्गयोः ॥[3]

अभिसमयालङ्कारमहत्त्वम्

बौद्धवाङ्मयस्य बहुविधं वर्गीकरणं समुपलभ्यते। तथा हि—(१) सूत्रम्, (२) शास्त्रं च। तत्र बुद्धवचनानि सूत्रम्, बौद्धाचार्यैर्विरचिता ग्रन्था: शास्त्रमिति। अपरं च वर्गीकरणम्—(१) सूत्रम्, (२) तन्त्रमिति च। तत्र तन्त्रेतरं सम्पूर्णवाङ्मयं सूत्रमित्युच्यते। लक्ष्यभेदेन साधनादृष्ट्या वा बौद्धधर्मस्त्रिधा विभक्तो

१. इमानि नागार्जुनकृतानि षट् शास्त्राणि—(१) मूलमाध्यमिककारिका (२) विग्रहव्यावर्तनी (३) शून्यतासप्तति: (४) युक्तिषष्टिका (५) रत्नावलि: (६) वैदल्यसूत्रमिति।

२. आर्यमैत्रेयनाथविरचितानि पञ्चेमानि शास्त्राणि—(१) अभिसमयालङ्कारः (२) महायानसूत्रालङ्कारः (३) मध्यान्तविभागः (४) धर्म-धर्मताविभंगः (५) उत्तरतन्त्रमिति।

३. द्र०—प्रज्ञापारमितापिण्डार्थः (अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता—दरभंगासंस्करणम्) पृ० २६३।

दृश्यते। तथाहि—(१) हीनयानम्, (२) महायानम्, (३) वज्रयानमिति। तत्र कालिकदृष्ट्या पूर्ववर्तिनोऽष्टादशनिकायाः हीनयाने परिगृहीता भवन्ति। वज्रयानं विहाय सम्पूर्णं बौद्धसाहित्यं महायाने परिगण्यते। पुनश्च श्रावकयानं प्रत्येकबुद्धयानं बोधिसत्त्वयानमिति निर्वाणप्रापकमार्गदृष्ट्या त्रिधा विभागोऽपि दृश्यते। तत्र श्रावकयानं प्रत्येकबुद्धयानमिति यानद्वयं हीनयाने, बोधिसत्त्वयानं च महायाने संगृह्यते। सिद्धान्तदृष्ट्या बौद्धदर्शनस्य चतुर्धा विभागः क्रियते परम्परया विद्वद्भिः। यथा-वैभाषिकः सौत्रान्तिकः योगाचारो माध्यमिकश्च। त्रिविधेन धर्मचक्रेण सह एतेषां सम्बन्धो व्यवस्थाप्यते। प्रथमेन मृगदायवने सारनाथे प्रवृत्तेन धर्मचक्रेण अष्टादशनिकायप्रमुखवैभाषिकसौत्रान्तिकानां सम्बन्धः। राजगृहे गृध्रकूटपर्वते प्रवृत्तेन द्वितीयधर्मचक्रेण च माध्यमिकानां सम्बन्धः। तृतीयेन वैशाल्यां प्रवृत्तेन धर्मचक्रेण सह योगाचाराणां सम्बन्धः। ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कारः कं सिद्धान्तमनुसरतीत्यस्ति विवादः। आर्यासङ्गो वसुबन्धुस्तदनुयायिनश्च ग्रन्थमिमं योगाचारसम्प्रदायानुसारं व्याख्यायन्ते। आर्यविमुक्तिसेनप्रभृतयश्च माध्यमिकमतानुसारम्। परवर्तिषु बुस्तोन् महाभागः ग्रन्थमिमं माध्यमिकमतानुसारिणं प्रतिपादयति। भोटदेशीयो महापण्डित आचार्यसुमतिकीर्ति चोंखापा ग्रन्थोऽयं स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमतं परिदीपयतीति सप्रमाणं निरूपयति। अर्वाक्कालिकेषु विद्वत्सु केचन स्वातन्त्रिकमाध्यमिकपक्षे केचिच्च योगाचारपक्षे स्वमतं प्रकटयन्ति। वस्तुतो ग्रन्थोऽयं स्वातन्त्रिकमाध्यमिकपक्षं पुष्णातीति सुस्पष्टं प्रतीयते।

तिब्बतमंगोलियादिमहायानप्रधानेषु देशेषु सम्पूर्णं बौद्धसाहित्यं लक्षणयानं मन्त्रयानमिति याऽद्वये विभक्तं भवति। तदनुसारं प्रतिविद्यापीठं संकायद्वयं भवति। यथा—(१) लक्षणसंकायः (२) मन्त्रसंकायश्च। तत्र प्रथमे संकाये (१) अभिधर्मः, (२) प्रमाणशास्त्रम् (३) माध्यमिकदर्शनम्, (४) पारमिताशास्त्रम्, (५)विनयश्चेति पंचविधानि शास्त्राण्यध्याप्यन्ते। प्रतिशास्त्रं एकैको ग्रन्थो मूलभूतो भवति, स एव विविधटीका-टिप्पण्यादिभिः सह पारम्परिकविधिना सविस्तरं सरहस्यं चोत्तानीक्रियते। तत्राभिधर्मवर्गे अभिधर्मकोशः, प्रमाणवर्गे प्रमाणवार्तिकम्, माध्यमिकदर्शनवर्गे मध्यमकावतारः, पारमितावर्गे प्रस्तुतग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कारः, विनयवर्गे च गुणप्रभविरचितं विनयसूत्रमिति। इत्थं पारमितानामभिप्रायप्रकाशनार्थमभिसमयालङ्कार आधारभूतो ग्रन्थो भवति। यथाऽभिधर्मः प्रमाणशास्त्रं माध्यमिकदर्शनं चेति त्रीणि शास्त्राणि बौद्धदर्शनानां विकासक्रमं परिदीपयन्ति, तथैव ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कारो महायान बौद्धधर्मवैशिष्ट्यं विस्पष्टीकरोति।

ग्रन्थप्रणेता आर्यमैत्रेयनाथः

ग्रन्थस्यास्य रचयिता आर्यमैत्रेयनाथः। आर्यासङ्गश्च लोके प्रकाशकः। श्रूयते हि तुषितलोके निवसन् आर्यमैत्रेयः असङ्गोपासनया सन्तुष्टस्तस्मै पञ्च ग्रन्थान् निर्माय प्रददौ। तथा हि—अभिसमयालङ्कारः, महायानसूत्रालङ्कारः, मध्यान्तविभागः,

धर्मधर्मताविभङ्गः, उत्तरतन्त्रमिति च। आर्यासङ्ग एतान् ग्रन्थान् टीकाटिप्पण्यादिभिरलंकृत्य लोके प्रचारयामास। सिल्विन् लेवी-महोदयादयः कथानकमेतन्न विश्वसन्ति[१]। तेषां मतानुसारं ग्रन्थानामेतेषां प्रणेता आर्यासङ्ग एव। प्रो० एच. उई महोदयादीनां मतानुसारं मैत्रेयनाथ; ऐतिहासिकः पुरुषः चतुर्थशतके ऐशवीये समुत्पन्नः ग्रन्थानेतान् निर्माय आर्यासङ्गमध्यापयामास[१]। भारत-तिब्बत-चीनदेशीयपरम्परावादिनो विद्वांसस्तु उपर्युक्तं कथानकं सत्यमिति प्रतियन्ति। आर्यौ मैत्रेयनाथासङ्गावेव लोके योगाचारदर्शनप्रस्थानस्य प्रवर्तकौ, वसुबन्ध्वादयश्च तद्दर्शनस्य परिवर्धकाः पोषकाः प्रतिष्ठापकाश्चासन्। आचार्यसुमितिकीर्तिचोंखापामहोदयस्य मतानुसारं पञ्चसु ग्रन्थेष्वभिसमयालङ्कारः स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमतं प्रदर्शयति। उत्तरतन्त्राख्यश्च ग्रन्थः-प्रासंगिकमाध्यमिकमतं प्रतिपादयति। शेषाश्च त्रयो ग्रन्थाः योगाचारमतानुवर्तिनः। परवर्तिनो भोटदेशीया अनेके विद्वांस इदमेव मतं स्वीकुर्वन्ति।

व्याख्याकाराः

प्रज्ञापारमितानामन्तर्निहितं गूढाशयं विज्ञातुं ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कारोऽत्यन्तं महत्त्वपूर्णः। तथापि विस्मयस्थानीयमेतद् यद् भारत-तिब्बतादिदेशेषु बहुलतया लब्धप्रसरस्याप्यस्य ग्रन्थस्य चीनदेशे कोऽप्यनुवादो नोपलभ्यते। आचार्योऽपि वसुबन्धुः ग्रन्थस्यास्य कामपि व्याख्यां नैव कृतवान्। तथापि भारतीयाचार्याणां एकविंशतिः टीकाग्रन्था भोटभाषायामनूदिताः समुपलभ्यन्ते। तेषु आर्यविमुक्तिसेनः भदन्तविमुक्तिसेनः आचार्यहरिभद्र इत्यादयः प्रमुखाः सन्ति। एतद्विषयकं विस्तृतं विवरणं प्रस्तुतस्य ग्रन्थस्य भूमिकातोऽवसेयम्।

स्फुटार्थावृत्तिः

अभिसमयालङ्कारस्य टीकाग्रन्थेषु वृत्तिरियं स्फुटार्था सर्वातिशायिनी परिगण्यते भोटदेशीयैर्विद्वद्भिः। अस्याः सर्वतोऽधिकं प्रामाण्यमङ्गीकृत्यैव तत्र सर्वेषु विद्यापीठेष्वभिसमयालङ्काराध्ययने इयमुपयुज्यते। अभिसमयालङ्कारस्य व्याख्याने ग्रन्थकारेणाचार्यहरिभद्रेण संतिसृणामपि क्षिप्त-मध्यम-विस्तृतजिनजननीनां पूर्णतयोपयोगः कृतः, ताभिश्च सहाभिसमयालङ्कारस्य सम्बन्धः स्थापितः। वृत्तिमिमां निर्माय ग्रन्थकर्ता आत्मनि सन्तोषमनुभवति। यथोक्तं तेन—

एवं विद्वद्वरैः प्रोक्ते किंचिन्नैयून्यमीक्ष्यते।
अस्मिन् सर्वं सुसम्पन्नं महदाश्चर्यकारकम्[२] ॥

---

१. द्र०—अभिसमयालंकारस्य भूमिका, श्चेरवात्स्कीकृता, लेनिनग्राडसंस्करणम्।

२. द्र०—स्फुटार्था अभिसमयालंकारवृत्तिः स्फुटार्था, पृ० ३।

प्रतिपाद्यो विषयः

सर्वाकारज्ञताद्यष्टौ वस्तूनि, चित्तोत्पादादयः सप्ततिश्च पदार्थाः प्रज्ञापारमितासूत्राणामभिसमयालङ्कारस्य च प्रतिपाद्या भवन्ति। तत्र एकस्मिन्नेव क्षणे यावत्पदार्थाकाराणां यथावत् साक्षात्कारि ज्ञानं सर्वाकारज्ञता। सर्वाकारज्ञताधिगमो मार्गज्ञतां विना न सम्भवतीति माहायानिकाभिसमयः मार्गज्ञता। समस्तवस्तुपरिज्ञानात्मिका सर्वज्ञता। परिज्ञातत्रिसर्वज्ञतावशित्वार्थं सर्वाकारमार्गवस्तुज्ञानसंग्रहेण त्रिसर्वज्ञतां भावयतीति सर्वाकाराभिसम्बोधः। त्रिसर्वज्ञताकाराणां भावनायां प्रकर्षपर्यन्तोऽधिगमो मूर्धाभिसमयः। अधिगतानर्थाननुपूर्वीकृत्य स्थिरीकरणाय विभावयतीति आनुपूर्विकाभिसमयः। तेषामेव स्वभ्यस्तीकरणाय क्षणेनैकेनाधिगमः एकक्षणाभिसम्बोधः। समस्तमार्गैः प्राप्यमाणः फलभूतः कायः धर्मकाय इत्यष्टौ वस्तूनि।

तत्र सर्वाकारज्ञतोपलक्षकाः चित्तोत्पादादयो दश धर्माः। ध्यामीकरणतादीनि मार्गज्ञतोपलक्षका एकादश धर्माः। प्रज्ञया न भवे स्थानमित्यादयः सर्वज्ञतायां नव धर्माः। सर्वाकाराभिसम्बोधप्रयोगे एकादश, मूर्धाभिसमये अष्टौ, आनुपूर्विकाभिसमये त्रयोदश, एकक्षणाभिसम्बोधे चत्वारः धर्मकाये च चत्वार इति सप्ततिः पदार्थाः।

भोटभाषातः संस्कृते रूपान्तरीकरणयोजना

नास्त्यविदितं विद्वत्सु यत् प्रायः ऐशवीयद्वादशशतकादारभ्य न केवलं बौद्धधर्म एव भारतवर्षाद् विलोपं गतः, अपितु धर्म-दर्शन-संस्कृतिविषयका महत्त्वपूर्णा ग्रन्था अपि दुर्लभा अभूवन्। बौद्धसाहित्यं द्विधा संविभक्तं राजते। प्रथमं तावत् पालिभाषामयं हीनयानशाखासम्बद्धम्, द्वितीयविधं च प्रायः संस्कृतमयं महायानशाखासम्बद्धम्। प्रथमविधं साहित्यं भारताद् विलुप्तमपि सिंहल-ब्रह्म-कम्बोजादिदेशेषु सुरक्षितं वर्तते। तत्र केवलं लिपिपरिवर्तनमेव जातम्, न तु भाषापरिवर्तनमपि। अतः लिप्यक्षराणां ज्ञानेनैव तत्साहित्यं पुनरधिगन्तुं शक्यते। एतादृशं कार्यं नैकेषु विद्यासंस्थानेषु पूर्वमपि कृतम्, अधुनाऽपि क्रियमाणमस्ति। यद्यपि तादृशं कार्यं नाद्यावधि परिपूर्णतां गतम्, तथापि किंचित् कथंचित् सम्पन्नम्। द्वितीयविधं च साहित्यं यद्यपि तिब्बत-मंगोलिया-चीन-जापानादिदेशेषु सुरक्षितं वर्तते, तथापि तत्र न केवलं लिपिपरिवर्तनमेव जातम्, अपितु भाषापरिवर्तनमपि कृतं वर्तते। अतस्तत्साहित्यस्य पुनरधिगमनमत्यन्तं कष्टसाध्यम्। एतादृशमपि कार्यं भारतवर्षे कुत्रचिज्जातम्, तथापि तत्परिमाणमत्यन्तं नगण्यमेव। तिब्बतराष्ट्रे संस्कृतग्रन्थानां भोटभाषायां रूपान्तरीकरणं तद्देशीयशासकानां तत्त्वावधाने अत्यन्तं वैज्ञानिकरीत्या विद्वद्भिः पूर्वं सम्पादितम्। एतदर्थं तैः भिन्नैव भोटभाषा विनिर्मिता। अतः चीन-जापानादिभाषाऽपेक्षया भोटभाषातः संस्कृते पुना रूपान्तरीकरणं विशेषतः प्रामाणिकं भवति।

ईशवीयैकोनविंशतिशतकादारभ्य सम्पूर्णस्य विश्वस्य विदुषां सत्प्रयासेन संस्कृतबौद्धसाहित्यमपि विपुलपरिमाणमुपलब्धम्। तेभ्यः कतिपयानां ग्रन्थानां प्रकाशनमपि जातम्। अप्रकाशितमपि बहु यत्र तत्र सुरक्षितं वर्तते। प्रातःस्मरणीयानां महापण्डितराहुलसांकृत्यायनादिमहाभागानां तिब्बतयात्राप्रसंगेनापि अनेके संस्कृतमया दार्शनिकग्रन्थाः समुपलब्धाः, कतिपये प्रकाशिताश्च। फलतः विभिन्नेषु विश्वविद्यालयेषु बौद्धदर्शनानां पठन-पाठनादिकमपि प्रचलति, तथाप्येवंविधं विपुलपरिमाणं महत्त्वपूर्णं संस्कृतसाहित्यमिदानीमपि तत्तद्देशेषु तत्तद्भाषासु सुरक्षितं वर्तते, यस्य भारतीयभाषासु परिवर्तनं भारतीयसांस्कृतिकरिक्थपूर्तये परमावश्यकमस्ति। विद्वद्भिः शिक्षासंस्थाभिश्चास्मिन् विषये विशेषतोऽवधानं विधेयम्।

प्रज्ञापारमितासूत्राणां सारभूतस्याभिसमयालङ्कारस्य महत्त्वं न तिरोहितं विद्वत्सु। तस्यैकविंशतिटीकासु भारतीयाचार्यैर्विनिर्मितासु आचार्यहरिभद्रकृता स्फुटार्थेयं वृत्तिः नैककारणैरत्यन्तं महत्त्वपूर्णा। भारतीयशिक्षासंस्थासु बौद्धदर्शनाध्यापनावसरे अभिधर्म-प्रमाण-योगाचार-माध्यमिकदर्शनादीनां किमपि पठन-पाठनानुसन्धानादिकार्यं स्तोकं प्रचलत्यपि, तथापि प्रज्ञापारमितासूत्राणां तदुपजीविनां च ग्रन्थानां परिचयोऽल्पीयानेव। अतः स्फुटार्थायाः अभिसमयालङ्कारटीकाया अस्याः भोटभाषातः पुनः संस्कृतभाषायां रूपान्तरीकरणाय लद्दाखनिवासिनः श्री एल. जमस्पल महोदयस्य अस्मच्छिष्यवर्यस्य सहयोगेन निश्चयः कृतः। तदनुसारमुभयोः सम्बन्धेन कार्यमिदमेकवारं कथंचित् परिपूर्णतामगमत्। तथापि बहुत्र सन्देहस्थलान्यासन्। संशोधनं परिवर्तनं च बहुत्रापेक्षितमासीत्। एतस्मिन्नेवान्तरे श्रीजमस्पलमहाभागाः दिल्लीविश्वविद्यालयं तदनन्तरं च अमेरिकादेशं प्रस्थिताः। तदनु केन्द्रीयतिब्बती-उच्चशिक्षासंस्थानस्य प्राध्यापकैः अस्मच्छिष्यैः श्रीसेम्पादोर्जेमहोदयैः सहोपविश्य सम्पूर्णमपि कार्यजातमेकवारं पुनरीक्षतं संशोधितं च। इत्थं पंचवर्षाणां निरन्तरप्रयासेन निष्पन्नमिदं कार्यं केन्द्रीयतिब्बतीशिक्षासंस्थानकृपया विदुषां समक्षमुपाहरत् प्रसीदति मे चेतः। अस्माकमयं एवंविधः प्रथमः प्रयासः। त्रुटयोऽनेकाः सम्भाव्यन्ते। नीरक्षीरविवेकिनो विद्वांसः सारं ग्रहीष्यन्तीत्याशास्महे।

संस्करणम्

आचार्यहरिभद्रकृतां स्फुटार्थाभिधामभिसमयालङ्कारवृत्तिं भोटभाषातः संस्कृतेऽनूद्यास्माभिः सा पूर्वतः उपलब्धाभिरभिसमयालङ्कारकारिकाभिः सह सम्पादिता। कारिकाणां सम्पादनेऽस्माभिः त्रीणि संस्करणान्युपात्तानि। प्रथमं डा० पी. एल. वैद्यमहोदयैः सम्पादितम्, दरभंगास्थ-मिथिलाविद्यापीठेन १९६० वर्षे प्रकाशितम्। संस्करणमिद 'द' इतिसंकेतेनास्माभिः प्रतिबोधितम्। द्वितीयं डा० ज्यूसेप्पे टुच्चीमहोदयैः सम्पादितम्, बड़ौदास्थ-प्राच्यविद्यासंस्थानेन १९३२ वर्षे प्रकाशितम्।

संस्करणमिदमस्माभिः 'ब' इतिसंकेतेन बोधितम्। तृतीयं डा० श्चेरवात्स्कीमहोदयैः सम्पादितम्, बिब्लिओथिका बुद्धिकाग्रन्थमालायां १९२९ वर्षे लेनिनग्राडनगरात् प्रकाशितम्। संस्करणमिदमस्माभिः 'ल' इति संकेतेन प्रतिबोधितम्। तत्र समीचीनः पाठोऽस्माभिः समुपात्तः पाठभेदः पृष्ठपादेषु तत्र तत्र निर्दिष्टः।

परिशिष्टानि

(१) अभिसमयालङ्कारान्तःपातिनां पदार्थानां संक्षेपतो विवरणम्

ज्ञातव्यमेव विद्वद्भिर्यदभिसमयालङ्कारस्य प्रज्ञापारमितानामपि प्रतिपाद्यौ विषयः सर्वाकारज्ञतादीन्यष्टौ वस्तूनि, चित्तोत्पादादयश्च सप्ततिः पदार्थाः। एतेषां वस्तुपदार्थानां सम्यगवबोधेनैव पारमितायानं, तद्वैशिष्ट्यं च सम्यगवगतं भवति। एतदालक्ष्यैव भोटदेशीयविद्वद्भिरेतेषां वस्तुपदार्थानां स्वरूपपरिचयात्मका अनेके स्वतन्त्रा ग्रन्था विनिर्मिताः। बहुविधविषयान्तरव्यवधानेन उक्तिप्रकारवैचित्र्येण चाभिसमयालङ्कारगता अप्येते न तथा सुगमतया स्पष्टा भवन्ति, यथाऽपेक्ष्यन्ते। एतेषां स्वतन्त्रग्रन्थानामध्ययनानन्तरं तेषां वस्तुपदार्थानां लक्षणं, भेदः, अवधिरित्यादयोऽनेके विषयाः अवबोद्धुं सुकरा भवन्ति। ग्रन्थस्यास्याभिसमयालङ्कारस्येदमपि प्रकाशनोद्देश्यं यज्जिज्ञासूनामेतद्विषयकं ज्ञानं किमपि सम्पद्येतेति कृत्वा तेषु भोटदेशीयविद्वद्भि-र्विनिर्मितेषु स्वतन्त्रेषु ग्रन्थेषु कतिपयान् प्रामाणिकान् ग्रन्थानाधारीकृत्य एतद्वस्तुपदार्थज्ञापकमेकं परिशिष्टं ग्रन्थान्ते संलग्नं स्यादिति संचिन्त्यास्माभिस्तत्कार्यं कृतम्।

(२) भूमि-मार्गव्यवस्थापनम्

प्रज्ञापारमितासूत्राणां यो दार्शनिकपक्षस्तत्त्वप्रतिपादनपरः स आचार्यनागार्जुनेनोत्तानीकृतः। यश्च साधनापक्षो यमाश्रित्य कश्चन साधकः स्वकीयसाधारणपृथग्जनावस्थात आरभ्य क्रमशो बुद्धत्वपदपर्यन्तमात्मानमुन्नमयति, स गूढोऽभिसमयक्रमः (मार्गक्रमः) आर्यमैत्रेयनाथेन स्वालौकिक्या प्रतिभया विपुलपरिमाणेभ्यः संक्षिप्त-मध्यम-विस्तृतजिनजननीवाङ्मयेभ्यः सत्त्वानुकम्पया परमयाऽन्विष्टः प्रकाशितश्च। अतएव च तत्प्रवर्तितं दार्शनिकप्रस्थानं योगाचार इत्युच्यते। बुद्धत्वमधिगन्तुं प्रस्थितस्य बोधिसत्त्वस्यादौ बोधिचित्तोत्पादोऽन्ते च धर्मकायाभिनिर्वर्तनं भवति। द्वयोरेतयोरवस्थयोरन्तराले विविधा अवस्था भवन्ति ज्ञेयाः सूक्ष्माः। पुनश्च सर्वे विविधाशयाः सत्त्वा बोधिसत्त्वस्य करुणाया आलम्बनीभूता भवन्ति। अत एव सर्वासां श्रावक-प्रत्येकबुद्ध-बोधिसत्त्वभूमीनां, सर्वेषां च सम्भार-प्रयोग-दर्शन-भावनाशैक्षमार्गाणां ज्ञानमुपदेशाय आचरणाय वा बोधिसत्त्वेन ज्ञातव्यं भवति। एतेषां समेषां विषयाणां प्रतिपादनमभिसमयालङ्कारे सम्यग्विहितमाचार्येण, तथा पि भोटदेशीय-

विद्वद्भिर्विषयानेतान् भूमिमार्गानधिकृत्य अनेके स्वतन्त्राः अपि ग्रन्था विनिर्मिताः । तेष्वन्यतमं जमयङ् शेञेन् (सुमतिमंजुघोष) विरचितमाश्रित्य ग्रन्थमस्माभिः भूमिमार्गव्यवस्थापनमिति परिशिष्टं विरचय्य ग्रन्थान्ते संयोजितम् । आशास्महे अनेन-जिज्ञासूनां कश्चनोपकारः स्यादिति ।

ग्रन्थप्रयुक्तशब्दानामकारादिक्रमेण संस्कृत-भोटपर्यायसूची

नाविदितं विपश्चितां यदभिसमयालङ्कारवृत्तिरियमाचार्यहरिभद्रकृता स्फुटार्थाभिधा क्वचिन्नोपलभ्यते विश्वस्मिन् मूलरूपेण संस्कृतभाषायाम् । अतो भोटभाषायां केवल-मुपलभ्यमानाया अस्या भोटभाषातः संस्कृतरूपं विधायास्माभिरभिसमयालङ्कार-कारिकाभिः सह सम्पादिता । अत एव योजनानुसारं संस्कृतपाठेन सह वृत्तेरस्या भोटपाठोऽपि ग्रन्थे प्रकाश्य संलग्नः । यस्य भोटशब्दस्य यत्संस्कृतरूपं भवति, तन्नि-दर्शनार्थं ग्रन्थान्ते प्रायः सहस्रत्रयमितानां ग्रन्थप्रयुक्तशब्दानामकारादिक्रमेणैका संस्कृत-भोटपर्यायसूची विनिर्मायास्माभिर्निवेशिता । मन्ये, एतेन कोशसदृशेन लघुकायेन कार्येण संस्कृतजिज्ञासूनां भोटदेशीयच्छात्राणां, भोटभाषाजिज्ञासूनां संस्कृतच्छात्राणां च किमपि साहाय्यमनुष्ठितं स्यादिति ।

ग्रन्थस्यास्यास्मिन् स्वरूपप्रदाने येषां कल्याणमित्राणामकृत्रिमं हार्दिकं सहयोग-महमाप्तवान्, तेष्वन्यतमाः लद्दाखनिवासिनः श्री एल० जमस्पलमहाभागाः । त इदानीं अमेरिकादेशे बौद्धविद्याक्षेत्रे विविधानि महत्त्वपूर्णानि कार्याणि कुर्वाणा विराजन्ते । तेषां प्रेरणायाः सहयोगस्यैवैतत् फलं ग्रन्थरूपेण विदुषां समक्षमुपस्थाप्यते । श्री जमस्प-लमहोदयाः मम प्रेष्ठाः शिष्याः, अतस्तेभ्यो भूयांसि मंगलान्याकांक्षन् तान् कोटि-कोटिभिराशीर्वचोभिः सभाजयामि ।

परमश्रद्धेयानां गेशेस् ङग्वङ् ञिमा महाभागानां (ब्रुयद, मंगोलिया; भूतपूर्व-प्राध्यापकः—गोमङ् ड्रात्सङ् ड्रसपुङ् महाविहार, तिब्बत) अद्यत्वे भारतवर्षे मैसूरराज्ये गेलुक्विद्यासंस्थानेऽध्यापयतामाभारं वयं शिरसा आवहामः, यैः दुर्बोधस्थलेष्वस्माकं सोत्साहं साहाय्यमनुष्ठितम् ।

केन्द्रीयतिब्बती-उच्चशिक्षासंस्थाने मूलशास्त्राणां प्राध्यापकाः श्री सेम्पा दोर्जे महाभागा मम प्रेयांसः शिष्याः । तेभ्यः सम्पूर्णा पाण्डुलिपिः मया श्राविता । तेषां साहाय्येन कार्यमिदं पुनरेकवारं संशोधितम् । तेषां परामर्शेण यत्र तत्र परिवर्तनं वर्धनमपि प्रायः सम्पादितम् । तेषामक्षयं कल्याणं कामयमानः भूयोभिराशीर्वचोभिस्तान् सभाजयामि ।

श्रीजितासेन नेगी महोदयाः सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालये बौद्धदर्शनविभागे अनुसन्धानकर्मणि व्यापृता मम प्रियाः शिष्याः । तैः ग्रन्थप्रयुक्तानां शब्दानामकरादि-क्रमेण संस्कृतभोटपर्यायसूचीनिर्माणे प्रयाससाध्यं साहाय्यमाचरितम् । तेभ्यश्चिर-मंगलानि कामये ।

केन्द्रीयतिब्बती-उच्चशिक्षासंस्थानस्य प्रधानाचार्याणां श्रीमतां समदोङ् रिम्पोछे महाभागानामाधमर्ण्यं कदापि विस्मर्तुं न शक्यते, यैः ग्रन्थस्य पाण्डुलिपि वीक्ष्य प्रकाशन-स्वीकृतिप्रदानेन वयं भृशं प्रोत्साहिताः। वैदुष्यपूर्णां गम्भीरार्थां च भूमिकां विलिख्य ग्रन्थस्यास्य माहात्म्यं परिवर्धितम्। तेषामपूर्वेणोत्साहेन कर्मण्यतया च ग्रन्थोऽयं शोभनेन कलेवरादिना सत्वरं प्राकाश्यमानीतः। विद्यासंस्थानस्यास्य भोटभारतीग्रन्थमालायाः ग्रन्थोऽयं द्वितीयं प्रकाशनम्। भारतीयाचार्यैर्विरचितानि विविधविद्याविषयकाणि सुबहून्यमूल्यानि च ग्रन्थरत्नानि भोटभाषायामद्यापि सुलभ्यानि सुरक्षितानि च सन्ति। भोटदेशीयविद्वद्भिरपि विद्याक्षेत्रेऽस्मिन् बहु प्रयतितं प्रभूतं च साहित्यं प्रणीतम्। प्रधानाचार्यमहोदयानां प्रेरणया प्रोत्साहनेन चाग्रेऽप्येवंविधानि कार्याणि क्रमशः प्रकाशमेष्यन्तीति भृशमाशास्महे। येन भारतीयसांस्कृतिकरिक्थं समृद्धं स्यात्, बौद्धविद्यानां चाध्ययनाध्यापनानुसन्धानादिकार्यं परिपूर्णतया सम्पन्नं स्यादिति।

भोजपुरी-मुद्रणालयस्य व्यवस्थापकाः कर्मचारिणश्च नूनं भृशं धन्यवादार्हाः, येषां सद्व्यवहारेण कार्यकुशलतया च वयं नितरां प्रीताः स्मः। संस्कृत-भोटभाषयोः लिप्य-क्षराणां संयोजनं वस्तुतः सुमहत् कष्टसाध्यं कार्यम्। एवंविधं कार्यं प्रथमवारमेव गृहीत्वाऽपि येन सौजन्येन, शीघ्रतया, यया च चारुतया सम्पादितम्, तत् सुतरां सर्वथा प्रशंसनीयतामर्हति।

भवतु सर्वमंगलम्

वसन्तपंचमी २०३३ वैक्रमसंवत् — रामशङ्करत्रिपाठी
दिनाङ्कः : २४ जनवरी १९७७

ཤེར་ཕྱིན་ཀྱི་མདོ།

༄༅། །འོ་སྐོལ་གྱི་སྟོན་པ་ཐུགས་རྗེ་ཅན་མཉམ་མེད་སྟོབས་བཅུ་མངའ་བ་ཟས་གཙང་སྲས་པ་དེ་ཉིད་ཀྱིས་དང་པོར་བྱང་ཆུབ་མཆོག་ཏུ་སེམས………བསྐྱེད། བར་དུ་བསྐལ་པ་གྲངས་མེད་གསུམ་གྱི་ཚོགས་བསགས། མཐར་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས་ནས། གདུལ་བྱའི་ཁམས་དང་། བསམ་པ་དང་། བག་ལ་ཉལ་སྣ་ཚོགས་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པའི་ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་སྒོ་སྒོད་ཀྱིས་བསྡུས་པའི་ཆོས་ཀྱི་ཕུང་པོ་བརྒྱད་ཁྲི་བཞི་སྟོང་ངམ། བགྲངས་ལས་འདས་པ་ཞིག་བཀའ་བསྩལ་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ནང་ནས་རབ་དང་། ཕུལ་དང་། རྩེ་མོར་གྱུར་པ་ནི་ཤེར་ཕྱིན་ཀྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེ་ཉིད་ཡིན་ཏེ། འདིས་ནི་ཟབ་དོན་སྟོང་ཉིད་ཀྱི་རིམ་པ་རིགས་པའི་རྣམ་གྲངས་མཐའ་ཡས་པའི་སྒོ་…ནས་དངོས་སུ་གདན་ལ་ཕབ་པ་དང་། ལམ་མངོན་རྟོགས་ཀྱི་རིམ་པ་…རྣམས་ཐོག་མར་བྱང་ཆུབ་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་ནས་བཟུང་སྟེ་འབྲས་བུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་སའི་བར་རིམ་གྱིས་བགྲོད་པའི་ཚུལ་ཟབ་པ་དང་། རྒྱ་ཆེ་བའི་ལམ་གྱི་རིམ་པ་མཐའ་དག་ངོ་བོ་མ་ནོར་བ། གོ་རིམ་མ་འཁྲུགས་པ། ཐོས་བསམ་གྱིས་འཇུག་པ་བདེ་བའི་དབང་དུ་མཛད་ནས་སྦས་པའི་ཚུལ་གྱིས་བསྟན་པའི་…ཕྱིར་རོ། །དེ་ལ་ཡང་། སློབ་དཔོན་འདི་ཉིད་ཀྱིས། ལ་ལ་ལས་དོན་གཞན་ལས་ཚིག །གཞན་ལས་རྣམ་གྲངས་མིང་གིས་ཏེ། མཁས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཡུམ་ཀུན་ལའང་། །དོན་བསྡུས་དེ་ཙམ་ཤེས་པར་བྱ། ཞེས་གསུངས་པ་ལྟར་གདུལ་བྱ་དབང་པོ་དམན་པའི་དབང་དུ་མཛད་དེ་བརྗོད་དོན་…དངོས་པོ་བརྒྱད་དང་དོན་བདུན་ཅུ་དངོས་ཤུགས་ཅི་རིགས་སུ་ཚང་ཞིང་། རྗོད་བྱེད་ཚིག་གི་སྤྲོས་པ་ཉུང་ངུར་བསྡུས་ཏེ་བསྟན་པའི་ཡུམ་བསྡུས་པ་བརྒྱད་སྟོང་པ་དང་། གདུལ་བྱ་དབང་པོ་འབྲིང་གི་དབང་དུ་མཛད་ནས་བརྗོད་བྱ་དངོས་བརྒྱད་དོན་བདུན་ཅུའི་རིམ་པ་རྣམས་ཚིག་ཟིན་ལ་ཆ་ཚང་བར་སྟོན……

པའི་ཡུམ་བར་མ་ཉི་ཁྲི་དང་། གཉུལ་བྱ་དབང་པོ་རྣོན་པོ་འི་དབང་དུ་མཛད་དེ་བརྗོད་དོན་རེ་རེ་ལའང་མིང་ཚིག་རྣམ་གྲངས་མང་པོས་བསྟན་པ་ཡུམ་རྒྱས་པ་འབུམ་སྟེ། ཡུམ་གྱི་མདོ་གསུམ་པོ་འདི་དག་ནི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པའི་སར་བགྲོད་པར་འདོད་པའི་སྐལ་ལྡན་གྱི་རྟེས་བྱ་རྣམས་ཀྱི་ཐོས་བསམ་གྱི་འཇུག་པའི་གཞི་གཅིག་པུ་ཉིད་ཡིན་ནོ། །

ཞེར་མདོ་གསུངས་ཚུལ།

དེ་ལྟ་ནའང་སྟོན་པ་ཡོངས་སུ་མྱ་ངན་ལས་འདས་ནས་ལོ་བརྒྱ་ཕྲག་འགའ་ཞས་ཀྱི་རིང་མིའི་ཡུལ་འདིར་ཐེག་ཆེན་གྱི་བསྟན་པ་རྒྱ་ཁྱབ་ཏུ་མ་དར་ཞིང་། ཡུམ་གྱི་མདོ་འི་གླེགས་བམ་དག་ཀྱང་མ་བཞུགས་པའི་དབང་གིས་ཞེར་ཕྱིན་གྱི་འཆད་ཉན་མ་དར་བས། ཕྱིས་མགོན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་དང་། འཕགས་པ་སོགས་[illegible] ཐེག་པའི་གཞུང་མཐའི་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ་འི་སློལ་གཉིས་ལེགས་པར་ཕྱེ་བ་ན། སྐབས་དེའི་ཉན་ཐོས་ཀྱི་སྡེ་སྣོད་འཛིན་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཐེག་ཆེན་གྱི་མདོ་སྡེ་འདི་དག་ཀླུ་སྒྲུབ་ལ་སོགས་པས་བྱས་སོ་ཞེས་སྐུར་བའདེབས་བྱུང་ལ། དེ་དག་གི་ལོག་པར་རྟོག་པ་ཡོངས་སུ་བསལ་བའི་སླད་རྒྱལ་བའི་རྒྱལ་ཚབ་བྱམས་པ་མགོན་པོས་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་འི་མདོ་སྡེ་རྒྱན་ལས་ཐེག་ཆེན་བཀའ་སྒྲུབ་ཀྱི་རིགས་པ་བརྒྱད་གསུངས་ཤིང་། དེ་བཞིན་དུ་སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་ཀྱིས་དབུ་མ་སྙིང་པོ་འི་རྩ་འགྲེལ་ལས། ཉན་ཐོས་སྡེ་གཉིས་ཀྱི་ས་ཐེག་ཆེན་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བཀའ་མ་ཡིན་པར་སྒྲུབ་བྱེད་ཀྱི་གཏན་ཚིགས་གཙོ་བོ་ཉི་ཤུ་པོ་རེ་རེ་བཞིན་ལེགས་པར་སུན་ཕྱུང་བའི་རིགས་པའི་རྣམ་གྲངས་དུ་མས་ཐེག་ཆེན་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བཀར་བསྒྲུབ་པར་མཛད་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་རྒྱལ་སྲས་ཆེན་པོ་ཞི་བ་ལྷས་ཀྱང་། སྤྱོད་འཇུག་ཤེར་ལེ་ལས་མགོ་མཚུངས་ཀྱི་རིགས་པ་གསུམ་གྱིས་ཐེག་ཆེན་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བཀར་བསྒྲུབ་པར་མཛད་པ་སོགས་སྔོན་གྱི་སློབ་དཔོན་ཚད་ལྡན་དུ་མས་ལེགས་པར་བསྟན་ཟིན་ལ། ཕྱི་རབས་

ཀྱི་མཁས་ཀླུན་མང་པོས་ཀྱང་ཤེར་ཕྱིན་ཀྱི་མདོ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱིས་རྩོམ་པའམ……
ཡང་ན་དེ་དང་དུས་མཚུངས་གཞན་ཞིག་གིས་རྩོམ་པར་འདོད་པ་སོགས་སྣ…
ཚོགས་སྣང་བ་ཐམས་ཅད་ནི་གཙོ་ཆེར་ཨུམ་གྱི་མདོ་འི་ཚིག་རིས་རྣམས་སྟོན…
པའི་སྐྲ་དུས་སུ་དར་བའི་ཚིག་རིས་དང་མི་མཚུངས་པ་ཙམ་རྒྱུ་མཚན་དུ་བཟུང་
བར་སྣང་ཡང་ཡིད་བརྟན་ཕེར་བའི་ཚད་ལྡན་གྱི་རྒྱུ་མཚན་གཞན་མ་མཐོང……
ཞིང་། གོང་གི་རྒྱུ་མཚན་འདི་ཡང་རིགས་པས་དཔྱད་བཟོད་དུ་མི་འདུག་
པས་རེ་ཞིག་བཏང་སྙོམས་སུ་བཞག་ཅིང་། ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་ནས་ཏེ་
བར་བཟུང་ད་ལྟའི་བར་བར་མ་ཆད་པའི་བརྒྱུད་ལྡན་གྱི་མཁས་པའི་བཞེད་པ་
གཙང་མའི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ་ལ་ཁོ་ཅག་ལ་མི་བདེ་བ་ཅུང་ཟད་ཙམ་མ་མཆིས་
པ་ནི་བསོད་ནམས་མཆོག་གི་སྐལ་བར་འཁྲམ་མོ།།

ཤེར་མདོ་གསུངས་དུས།

ཤེར་ཕྱིན་ཀྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེ་འདི་དག་ནི་སྟོན་པ་མངོན་པར་རྫོགས་
པར་སངས་རྒྱས་པའི་མཛད་པ་བསྟན་ནས་ལོ་བདུན་ནམ་བཅུ་དྲུག་སོང་འདས་
པ་ན་རྒྱལ་པོ་འི་ཁབ་བྱ་རྒོད་ཕུང་པོ་འི་རིར་དགེ་སློང་གི་དགེ་འདུན་དང་།
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་དང་། ལྷ་མིའི་འཁོར་གྱི་འདུས་པ་
དཔག་ཏུ་མེད་པ་ལ་ཞལ་ནས་གསུང་པ་དང་། རྗེས་སུ་གནང་བ་དང་།
བྱིན་གྱིས་བརླབས་པ་ཅི་རིགས་པའི་སྒོ་ནས་བཀའ་བསྩལ་པ་ཡིན་ཞིང་།……
ཇི་ལྟར་བསྡུས་པའི་ཚུལ་ཡང་། སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་ནི་རྩ་
བའི་སྡུད་པ་པོ་ཀུན་དུ་བཟང་པོ་དང་། འཇམ་དཔལ་དང་། གསང་བའི་
བདག་པོ་དང་། བྱམས་པ་ལ་སོགས་པ་རྣམས་ཀྱི་བསྡུས་ཤིང་། རྩ་བའི་
སྡུད་པ་པོ་ཉན་ཐོས་མ་ཡིན་པའི་ཁུངས་སུ་ཤིམ་ཤམ་པའི་ཚལ་གྱི་མདོ་དང་།
ཀླ་མའི་མདོ་ལ་སོགས་པའི་ཁུངས་བགྲངས་ནས་བསྒྲུབ་པར་མཛད། སློབ…
དཔོན་འདིས་ནི་རྒྱུན་སྣང་ལས། གཞན་དག་ནི་འདི་ཉིད་ཀྱི་ཡོངས་སུ་གདད་
པའི་ལེའུ་ལས། ཇི་ལྟར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ནི་འཛམ་བུ་གླིང…

ན་སྒྲོད་པར་འགྱུར་བ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པས། ཞེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ
ཕྱིན་པ་ཡོངས་སུ་གདད་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། ཡང་དག་པར་རྗོད་པར་བྱེད
པ་ནི་འཕགས་པ་ཀུན་དགའ་བོ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་སེམས་སོ ཞེས་ཐེག་པ
ཐུན་མོང་བའི་མདོ་སྡེ་རྣམས་དང་ལྷན་ཅིག་ཀུན་དགའ་བོས་བསྡུས་པར་འདོད
པའང་རུང་བར་བཞེད་ཅིང་། གཞུང་གཞན་དུའང་དགེ་འདུན་ཕལ་ཆེན་སྡེ
པའི་སྡེ་སྣོད་ཀྱི་གཞི་ཆེན་པོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། ཤར་ནུབ་ཀྱི་རི་བོའི་སྡེ་པའི
ཤིན་ཏུ་རྒྱས་པའི་སྡེ་སྣོད་དང་། འཇིགས་མེད་རི་བོའི་སྡེ་པའི་ཁྲི་ཉིས་སྟོང
པ་ཞེས་བྱ་བའི་སྡེ་སྣོད་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་འི་ས་ལམ་གྱི་རྣམ་གཞག་སྟོན་པའི
སྡེ་སྣོད་དག་ཡོད་པར་བཤད་པས་ཤར་ཕྱིན་ཀྱི་སྡེ་སྣོད་རིན་པོ་ཆེའི་རྩ་བའི
སྐྱད་པ་པོ་ཉན་ཐོས་མ་ཡིན་དུ་ཟད་ཀྱང་ཐོས་པ་འཛིན་པའི་མཆོག་ཀུན་དགའ
བོས ཇི་ལྟར་ཡོངས་སུ་གདད་པ་བཞིན་ཡུམ་གྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེའང་ཅི
རིགས་པར་སྐྱད་པར་མཛད་ཀྱང་། རིང་པོ་མ་ལོན་པར་ཉམས་པར་གྱུར་དོ
སྙམ་དུ་ཁོ་བོ་སེམས་སོ། །བོད་ཀྱི་མཁས་པ་འགའ་ཞིག་ཐེག་ཆེན་ཐུན
མོང་མ་ཡིན་པའི་དབང་དུ་བྱས་ན་ཀུན་དགའ་བོ་ཕྱག་རྡོར་དང་། འོད་སྲུང
བྱམས་པ་ལ་སོགས་པ་ཡིན་པར་བཤད་མོད་ཀྱ་གར་མཁས་པའི་གཞུང་གི
ཁུངས་མ་མཐོང་ཞིང་། མདོ་སྡེར་འོད་སྲུང་དང་། བྱམས་པ་དུས་གཅིག
ཏུ་སོ་སོར་ཡང་ཡང་འབྱུང་བས་ཡིད་ངྷན་མ་མཐོང་ངོ། །

ཤེར་མདོ་འཛམ་གླིང་དུ་བསྒྱུར་རྟེད།

སྟོན་པ་ཡོངས་སུ་མྱ་ངན་ལས་འདས་ནས་ལོ་བརྒྱ་ཕྲག་གསུམ་སྐོར
ན་ཨོ་ཊི་བྲི་ཤའི་རྒྱལ་པོ་ཟླ་བ་སྒྲུང་བའི་སར་འཛམ་དཔལ་གྱི་སྤྲུལ་པའི་དགེ
སློང་ཞིག་བྱོན་ཏེ་ཐེག་པ་ཆེར་པོ་འི་ཆོས་ཅི་རིགས་པ་བསྟན་ནས་གླེགས་བམ
ཞིག་བཞག་པ་དེ་བརྒྱད་སྟོང་པ་ཡིན་ཞེས་ཤར་ཕྱོགས་པ་རྣམས་འདོད་པ་དང་།
འདི་ནི་སྟོན་པ་འདས་ནས་ཐེག་ཆེན་མི་ཡུལ་དུ་བྱུང་བའི་ཐོག་མ་ཡིན་པར
སྤྲོལ་བའི་མགར་པོས་བཤད་ཅིང་། བརྒྱད་སྟོང་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱི་སྔོན་ནས་མི

ཡུལ་དུ་ཡོད་པ་བསྟན་བཅོས་གཞན་འགའ་རེ་ནས་ཀྱང་འབྱུང་བས་བདེན་ནམ་སྙམ་མོ། ཡུམ་སྟོང་ཕྲག་བརྒྱ་པ་ནི་དཔལ་མགོན་འཕགས་པ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱིས་ཀླུ་ཡུལ་ནས་གདན་དྲངས་པར་སྔོན་གྱི་མཁས་པ་རྣམས་ལ་གྲགས་ཤིང་། ཏི་ཁྲི་ནི་དགེ་བསྙེན་ཞི་བའི་གོ་ཆས་བོ་ཏ་ལ་ནས་སྤྱན་དྲངས་པར་བཤད་དོ། །

ཤེར་མདོ་འི་བརྗོད་བྱ།

དེ་ལྟར་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་འི་གཞི་ལམ་འབྲས་བུའི་རྣམ་གཞག་ཆ་ཚང་བར་སྟོན་པའི་ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེའི་གནད་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་བསྡུ་ན་དངོས་བསྟན་སྟོང་ཉིད་ཀྱི་རིམ་པ་དང་། སྦས་དོན་མངོན་རྟོགས་ཀྱི་རིམ་པ་གཉིས་སུ་འདུ་ལ། དེ་ཡང་ཕྱི་རབས་ཀྱི་གདུལ་བྱ་བློ་དང་བརྩོན་འགྲུས་ཞན་པ་རྣམས་ཀྱིས་དགོངས་འགྲེལ་གྱི་བསྟན་བཅོས་ལ་མ་བརྟེན་པར་མདོ་ཡི་དགོངས་པ་རང་སྟོབས་ཀྱིས་འབྱེད་མི་ནུས་པར་གཟིགས་པ་ན་རྒྱལ་བའི་དགོངས་པ་འགྲེལ་བར་རྒྱལ་བ་རང་ཉིད་ཀྱིས་ལུང་བསྟན་པའི་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ་དཔལ་མགོན་འཕགས་པ་ཀླུས་དབུ་མ་རིགས་པའི་ཚོགས་དྲུག་བརྩམས་ཏེ་དངོས་བསྟན་སྟོང་ཉིད་ཀྱི་རིམ་པ་གསལ་བར་ཕྱེས་ཤིང་། འཕགས་པ་ཐོགས་མེད་ཀྱིས་མི་ལོ་བཅུ་གཉིས་ཀྱི་རིང་དཀའ་སྤྱད་ཆེན་པོས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་བྱམས་པ་ཡོངས་སུ་བསྙེན་པ་ལས་ཞལ་མངོན་སུམ་དུ་གཟིགས་ཏེ་དགའ་ལྡན་དུ་ཁྲིད་ནས་ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེའི་དོན་མ་ལུས་པ་འདོམས་པར་མཛད་ཅིང་ལྷག་པར་ཕྱི་རབས་ཀྱི་གདུལ་བྱའི་དོན་དུ་དགོངས་འགྲེལ་གྱི་བསྟན་བཅོས་ཆེན་པོ་བྱམས་ཆོས་སྡེ་ལྔ་སྩལ། ཤེར་ཕྱིན་གྱི་དགོངས་པ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་འི་ལམ་འབྲས་བུ་དང་བཅས་པ་གང་ཟག་གཅིག་གིས་ཁྲིགས་ཆགས་སུ་ཉམས་སུ་ལེན་པའི་རིམ་པར་བསྒྲིལ་བའི་མན་ངག་ཟབ་མོ་མངོན་རྟོགས་རྒྱན་དང་། དེའི་ཉམས་ལེན་གྱི་གནད་ལ་མདོ་སྡེ་མང་པོ་ནས་བཏུས་ཏེ་རྒྱས་པར་བསྟན་པ་མདོ་སྡེ་རྒྱན། ཞི་གནས་དང་ལྷག་མཐོང་གི་ཉམས་ལེན་ཟུར་དུ་བཀར་ནས་བསྟན་པ་དབུས་མཐའ་རྣམ་

འབྲེད་དང་། ཆོས་དང་ཆོས་ཉིད་རྣམ་འབྱེད་བཅས་གསན་ནས་མི་ཡུལ་
དུ་བྱོན་ཏེ་ཐེག་པ་ཆེན་པོ འི་མངོན་རྟོགས་ཉམས་ལེན་གྱི་རིམ་པ་རྣམས་ཆེས··
ཤིན་དུ་གསལ་བར་མཛད་དོ། །དེའི་ནང་ནས་ཀྱང་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་
རྟོགས་པའི་རྒྱན་ནི་ཡུམ་གྱི་བརྗོད་བྱ་མ་ཚང་བ་མེད་པར་དངོས་པོ་བརྒྱད་དུ··
བསྡུས་ཏེ་སྐབས་བརྒྱད་ཀྱིས་གསལ་བར་བསྟན་པར་མཛད་པས་ན། བདེ་
བླག་ཏུ་ནི་རྟོགས་པ་ཞེས། བྱ་བ་རྩོམ་པའི་དགོས་པ་ཡིན། ཞེས་
གསུངས་པ་ལྟར་མདོ་ཡི་དོན་མཐའ་དག་དཀའ་ཚེགས་མེད་པར་བདེ་བླག··
ཉིད་དུ་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་རྒྱན་གྱི་བསྟན་བཅོས་ཆེན་པོ་འདི་མཛད······
ཅིང་། དེའང་གང་ཟག་གཅིག་འཚང་རྒྱ་བ་ལ་ཤེས་བྱའི་ཡུལ་དང་།
ཉམས་སུ་ལེན་པའི་ལམ། ལམ་དེས་སྒྲུབ་པའི་འབྲས་བུ་གསུམ་དུ་གྲངས་
ངེས་པ། དང་པོ་མཁྱེན་གསུམ་དང་། གཉིས་པ་སྦྱོར་བ་བཞི། གསུམ་
པ་ཆོས་སྐུར་བསྡུས་ནས་བསྟན་དོ། །ཤེས་བྱའི་ཡུལ་ལའང་མཁྱེན་པ་གསུམ་
དུ་གྲངས་ངེས་པ་ཡིན་ཏེ། འབྲས་བུ་ལ་མཐོང་གྲོལ་ཀྱི་སྤྲོ་བ་སྐྱེ་བའི་ཕྱིར་
དོན་གཉིས་སྒྲུབ་ཚོགས་དང་ལྡན་པའི་རྣམ་མཁྱེན་བསྟན་པ་དང་། ཐོབ་འདོད་
སྐྱེས་པ་ན་གདོད་དེ་ཐོབ་པའི་ཐབས་ལམ་ལ་འཇུག་པར་འགྱུར་བས་དེའི·····
འོག་ཏུ་ལམ་ཤེས་དང་། དེའི་གོལ་ས་བསལ་བའི་ཕྱིར་གཞི་ཤེས་བཅས་
རིམ་བཞིན་དུ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེ་བཞིན་དུ་ཉམས་ལེན་ཡང་སྦྱོར་བ་
བཞེར་འདུ་ཚུལ་ནི། མཁྱེན་གསུམ་ཤེས་བྱའི་ཡུལ་དུ་གཏན་ལ་ཕབ་པ་ཙམ་
གྱིས་མི་ཚོག་པར་རང་རྒྱུད་ལ་བསྐྱེད་ཅིང་སྤེལ་བའི་སྒོ་ནས་ཉམས་སུ་བླང་···
དགོས་ཤིང་། དེ་ཡང་མ་ཐོབ་པ་འཐོབ་པར་བྱེད་པ་རྣམ་རྫོགས་སྦྱོར་བ་
དང་། འཐོབ་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་རྩེ་སྦྱོར་དང་། ཐོབ་ཟིན་བརྟན་པར་དུ
སྐྱེས་པར་བྱེད་པ་མཐར་གྱིས་པའི་སྦྱོར་བ་དང་། དེ་སྒྲུབ་པའི་གནས་སྐབས་
སྐད་ཅིག་མའི་སྦྱོར་བའོ། །དེ་ཡང་དབང་དུ་བྱས་པའི་རྒྱུ་འབྲས་རྣམ་རྩེ··
གཉིས་མེད་ན་ཟབ་མེད་ལྷུན་འགྲུབ་ཀྱི་ཆོས་སྐུ་མི་འཐོབ་ལ། བརྟན····
པ་རྒྱུ་འབྲས་མཐར་གྱིས་པ་དང་། སྐད་ཅིག་མའི་སྦྱོར་བ་གཉིས་མེད་ན་

ཆོས་གཅིག་མངོན་དུ་བྱེད་པ་ན་ཐམས་ཅད་མངོན་དུ་བྱེད་པའི་རྣམ་མཁྱེན་····
མི་འགྲོབ་པས་རྒྱུ་འབྲས་ཀྱི་རིམ་པ་གཉིས་ཀ་དགོས་སོ། །གཞན་ཡང་།
སྤྱངས་པ་མཐར་ཐུག་གི་ལག་རྗེས་འཇོག་བྱེད་ཀྱི་དབང་དུ་བྱས་ནས་དང་པོ་
གཉིས་དང་། རྟོགས་པ་མཐར་ཐུག་གི་ལག་རྗེས་འཇོག་བྱེད་ཀྱི་དབང་དུ་
བྱས་ནས་ཕྱི་མ་གཉིས་སོ། །དེའང་མཁྱེན་པ་གསུམ་གདུལ་བྱ་སྤྲོ་བ་སྐྱེ་བའི་
རིམ་པའི་དབང་དུ་བྱས་ནས་བསྟན་ཅིང་། སྦྱོར་བ་བཞི་དང་ཆོས་སྐུ་ནི་མངོན་
རྟོགས་རྒྱུད་ལ་སྐྱེ་བའི་རིམ་པའི་དབང་དུ་མཛད་ནས་བསྟན་པར་མཛད་དོ།
དེ་ལྟར་དངོས་པོ་བརྒྱད་དང་དོན་བདུན་ཅུས་ཡུམ་གྱི་བརྗོད་བྱ་མ་ཚང་བ་མེད་
པར་བསྡུས་ཤིང། གོ་སླ་བ་གླེང་གཞི་དང་། དྲག་དུ་ཏུ་དང་། ཆོས་····
འཕགས། ཡོངས་གདང་ཀྱི་ལེའུ་ཙམ་མ་གདོགས་ཡུམ་གསུམ་གའི་གནད་
རྣམས་མ་ཚང་བ་མེད་པར་བསྡུས་ཏེ་བསྟན་པས་ན་གླེ་ཡི་རིམ་པ་རབ་འབྱིང་
ཐམས་ཅད་ཀྱིས་འཇུག་བདེ་ཞིང་ཡུམ་དོན་བདེ་བླག་ཏུ་རྟོགས་པར་བྱེད་ངའི་
ངོ་མཚར་ཅན་གྱི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བ་འདི་ནི··
ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་གཞུང་ལུགས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཡང་སྙིང་ལྟ་བུ་ཞིག་ཡིན་ནོ།
།དེ་ཡང་མཁས་མཆོག་དབྱིག་གཉེན་གྱིས། མདོ་དོན་སྡུ་བ་དག་གིས····
ནི། དགོས་པ་བསྡུས་པའི་དོན་བཅས་དང་། ཚིག་དོན་བཅས་དང······
མཚམས་སྦྱར་དང་། བརྒལ་ལན་བཅས་པ་བརྗོད་པར་བྱ། ཞེས་གསུངས་
པ་ལྟར། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་ཉིད་ལམ། ཞེས་སོགས་ཀྱིས····
དགོས་དོན་དང་། ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན་པ་ནི། ཞེས་སོགས་ཀྱིས······
བསྡུས་དོན་དང་། སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་གཞན་དོན་ཕྱིར། ཞེས་སོགས····
ཀྱིས་ཚིག་དོན་དང་། དེ་ནས་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད། ཅེས་སོགས····
ཀྱིས་མཚམས་སྦྱར་དང་། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལ་དབྱེར་མེད་ཕྱིར། ཞེས···
སོགས་ཀྱིས་བརྒལ་ལན་དེ་བཤད་ཐབས་ཡན་ལག་ལྔའི་སྒོ་ནས་མདོ་དོན····
གདན་ལ་འབེབས་པའི་ཚིག་ཉུང་ལ་དོན་གསལ་ཞིང་། མ་འབྲེལ་བ་དང་
ཟློས་པའི་སྐྱོན་དང་བྲལ་ཞིང་གཞན་གྱིས་རྐོལ་བའི་ སྐབ་ཀ་མི་རྙེད་པ་དང་།

གདུལ་བྱའི་རྒྱུད་ལ་སྦྱོ་བ་བདེ་བླག་ཏུ་སྐྱེད་པར་ནུས་པ་སོགས་ཁྱད་ཆོས་དུ་མ་དང་ལྡན་པ་ཡིན་ནོ། །

དེ་ལྟ་བུའི་ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་བསྟན་བཅོས་འདིའི་མཛད་པ་པོ་ནི་འོ་རྒོལ་གྱི་སྟོན་པ་ཐུགས་རྗེ་ཅན་འཇམ་བུའི་གླིང་འདིར་མཆོག་གི་སྤྲུལ་སྐུའི་མཛད་པ་བསྟན་པའི་སྐབས་སུ་བབས་ཏེ་དགའ་ལྡན་ནས་འཕོ་བའི་མཛད་པ་སྟོན་པར་ཉེ་བ་ན། རང་གི་ཅོད་པཎ་གང་གི་དབུར་བཅིངས་ཏེ་རྒྱལ་ཚབ་དམ་པར་དབང་བསྐུར་ཞིང་། མ་འོངས་པ་ན་རྣམ་འདྲེན་ལྔ་པ་སངས་རྒྱས་བྱམས་པའི་ངོ་བོར་མཆོག་གི་སྤྲུལ་སྐུའི་མཛད་པ་བསྟན་པར་འགྱུར་བ། ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེ་སོགས་རྣམ་འདྲེན་བཞི་པའི་ཐེག་ཆེན་གྱི་སྡེ་སྣོད་ཕལ་མོ་ཆེ་གསུང་བའི་འཁོར་དུ་འདུ་ཞིང་། ཟབ་རྒྱས་ཀྱི་དོན་གོང་ནས་གོང་དུ་འདྲི་བ་དང་བགྲོ་བའི་སྤོབས་པ་ཅན། རྒྱ་ཆེ་བའི་ལམ་གྱི་རིམ་པའི་བརྒྱུད་པའི་སྐབས་བབས་དགའ་ལྡན་དུ་བཞུགས་པའི་སྐྱེ་བ་གཅིག་གིས་ཐོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་བྱམས་པ་ཉིད་ཡིན་པ་ནི་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་ཐོགས་མེད་ནས་ཉེ་བར་བཟུང་འཕགས་བོད་ཀྱི་མཁས་པ་ཀུན་ལ་རྩོད་མེད་དུ་གྲགས་པ་འདི་ཡིན་མོད། དེང་དུས་ཀྱི་ལོ་རྒྱུས་སྨྲ་བའི་མཁས་པ་རྣམས་དགའ་ལྡན་ན་བཞུགས་པའི་བྱམས་པས་གཞུང་བརྩམས་པ་དང་། དེ་ཐོགས་མེད་ཀྱིས་བརྒྱུད་དེ་མི་ཡུལ་དུ་དར་བ་སོགས་སར་གནས་ཀྱི་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་རྣམས་ཀྱི་རྣམ་པར་ཐར་པ་བློ་ཡུལ་དུ་མ་ཤོང་བར་འཕགས་ཡུལ་མཱ་ཐུ་རར་འཁྲུངས་པའི་རྒྱལ་རིགས་ལས་རབ་ཏུ་བྱུང་བ་སློབ་དཔོན་བྱམས་པས་མཛད་ཅེས་འདོད་པ་ནི། ཐོགས་མེད་ཀྱིས་མི་ལོ་བཅུ་གཉིས་རིང་དུ་བརྩོན་པ་དྲག་པོས་རྗེ་བཙུན་བསྒྲུབས་པའི་རྗེས་སྣང་བྱམས་མགོན་ཁྲི་མོར་མཇལ་བའི་རྣམ་ཐར་ལ་བསམ་ན་རྒྱུར་རྩོམ་པ་པོ་མི་ཡི་རྟེན་ཅན་གྱི་སློབ་དཔོན་ཞིག་ཏུ་འདོད་པའང་དགའ་ཚད་དུ་འདུག་ཅིང་། གངས་ཅན་གྱི་མཁས་གྲུབ་ཆེན་པོ་སྤྱན་སྔ་བས། རང་རེའི་ལས་ངན་སྒྲིབ་པའི་ཆེ་ལུགས་ཀྱིས། བླ་མ་མི་རུ་མཐོང་བ་དགའ་ཚད་ཡིན། ཁྲི་དང་

བོང་བུར་མ་མཐོང་བསོད་ནམས་ཆེ། །སོས་ཀུས་སྙིང་ནས་སྨྲོངས་ཤིག····
ཤཀྱའི་སྲས། །ཞེས་གསུངས་པའི་ངང་ཚུལ་དུ་སྣང་བས་དགག་བཞག་གི··
སྤྲོས་པ་མི་བྱའོ། རང་ལུགས་ཀྱི་བཞེད་པ་ཉིད་དུའང་རྒྱུན་རྩོམ་པའི་དུས
ལ་བཞེད་ཚུལ་མི་མཐུན་པ་གཉིས་སུ་སྣང་སྟེ། སློབ་དཔོན་འདི་པ་སོགས··
རྒྱན་གྱི་འགྲེལ་མཛད་ཕལ་ཆེ་བས་ནི་ཐོགས་མེད་ཀྱིས་རྗེ་བཙུན་མཇལ་བའི··
རྗེས་སུ་མཛད་པར་བཞེད་ལ། སྐྱོགས་དུས་ཀྱི་མད་པཎྜིཏ་ཆེན་པོ
འཛིགས་མེད་འབྱུང་གནས་སྦས་པས་ནི་ཀུན་དུ་བཟང་པོ་དང༌། ཕྱག་ན་རྡོ
རྗེ་དང༌། བྱམས་པ་ལ་སོགས་པས་བཀའ་བསྩལ་བའི་མཇུག་ཐོག་ཉིད་དུ
མཛད་པར་བཞེད་ལ། རྒྱ་མཚན་དངོས་སུ་མ་གསུངས་ཀྱང་ཕྱིས་ཀྱི་དེའི
རྗེས་འབྲངས་བོད་ཀྱི་མཁས་པ་འགའ་ཞིག་དེའི་སྐབས་བྱེད་དུ་འགྲེལ་ཆེན་དྲི
མེད་འོད་ཀྱི་ལེའུ་བཅུ་གཉིས་པར་རྒྱུན་གྱི་ལུང་དྲངས་པས་དེའི་སྔོན་དུ་རྒྱུན··
ཡོད་དགོས་ལ། དེ་ལྟ་ན་ཕལ་ཆེར་བྱམས་པ་ལ་སོགས་པས་བཀའ་བསྩལ
བ་ཉིད་ཀྱི་ཚོ་ན་མཛད་ངེས་ཞེས་བཞེད་ཅིང༌། ཕྱིས་ཀྱི་མཁས་པ་རྩོད་མེད
འགས་ཀྱང་མི་ཡུལ་དུ་ཐོགས་མེད་ཀྱིས་དྲངས་ཀྱང་ཤམ་བྷ་ལ་སོགས་སུ···
དེའི་སྔོན་ནས་དར་བ་འདྲའོ་ཞེས་གསུང་མོད། ཁོ་བོ་ནི་འགྲེལ་ཆེན་དྲི་མེད
འོད་ཕྱི་ལོ་བརྒྱ་ཕྲག་བཅུ་པའི་སྔོར་ཞིག་ལ་བརྩམས་སམ་སྙམ་ཞིང༌། རྗེ
ཙམ་སྤུ་ཡང་ཕྱོགས་གླང་ཡབ་སྲས་ཀྱི་རྗེས་སུ་བྱུང་བར་ཆེས་གསལ་བའི···
སྐབས་བྱེད་མང་བས། ཐོགས་མེད་ཀྱི་སྔོན་དུ་མ་བྱུང་བ་ནི་ཁོ་བོ་ཅ་གྲིན་པ
བརྟགས་དེ་སྙམའོ། །གང་ལྟར། འཕགས་ཡུལ་གྱི་མཁས་པ་སྟག་སེང་
ཁ་འཐབ་པའི་བར་དུ་བྱུང་ཕྱོགས་པའི་བླུན་པོ་ཟླ་སྐྱེས་བདག་ལྟ་བུས་སླ་བའི
འབབ་སྟེགས་གཡོ་བའི་སྤོབས་པ་མ་མཆིས་མོད། བདག་ཉིད་ཆེན་པོ་ཙོང
ཁ་པས། ཤེས་བྱེད་གཞན་མེད་པར་མཉམ་པ་ལ་མཁས་པ་ཕལ་མོ་ཆེ་ལ
བརྒྱུད་ནས་གྲགས་པའི་གཏམ་རྒྱུད་ལ་སྤུ་མ་ཁོ་ན་སྣང་བའི་ཕྱིར་རོ། །ཞེས
གསུངས་པའི་རྗེས་སུ་འབྲང་ངོ༌།

།ཡང་དྲན་པ་ཡེ་ཤེས་གྲགས་པས་མཛད་པར་གྲགས་པའི་འབུམ་ཉི་ཁྲི

ཁྲི་བརྒྱད་སྟོང་པ་དང་མཐུན་པར་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་ལ་དཔེ་རྙིང་དག་པྲ་···· རྣམས་ཀྱི་ནང་པཎྜིཏ་བྱམས་པས་མཛད་བྱ་བ་སྣང་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་མི་ཏྲི་པ་ལ་སྦྱི་དེར་ནོར་བ་ཡིན་ནམ་སེམས་སོ་ཞེས་མཁས་མཆོག་བུས་གསུང་པ་སྟེ་དགེ་བསྟན་འགྱུར་གྱི་དཀར་ཆག་ཏུ་གསལ་བས་རྒྱན་གྱི་འགྲེལ་མཛད་ཀྱི་··· ནང་དུའང་པཎྜིཏ་བྱམས་པའི་མཚན་ཅན་གྱི་སློབ་དཔོན་ཞིག་ཡོད་ནམ་སྙམ་དེ་དཔྱད་པར་མཛོད་ཅིག །

རྒྱན་འགྲེལ།

དེ་ལྟར་བསྟན་བཅོས་ཆེན་པོ་མངོན་རྟོགས་རྒྱན་ལ་འཕགས་ཡུལ་གྱི་···· མཁས་གྲུབ་རྣམས་ཀྱིས་བརྩམས་པའི་འགྲེལ་པ་འགྲེལ་བཤད་བསྡུས་དོན་··· སོགས་མཐའ་ལས་འདས་པ་ཞིག་ཡོད་པར་གདོན་མི་ཟ་སོད། བོད་དུ་འགྱུར་བ་ཉེར་གཅིག་ཡོད་པ་དང་། དེ་དག་ལ་རྒྱ་འགྲེལ་ཉེར་གཅིག་ཅེས་བོད་ཀྱི་འགྲེལ་མཛད་ཀུན་ལ་རླུང་ལྟར་གྲགས་ཚོད། རྒྱ་གར་མཁས་པའི་གསུང་དུ་དོགས་པ་མ་མཆིས་པ་ནི་བཅོ་བརྒྱད་ཉིད་དུ་སྣང་ངོ་། །དེ་ཡང་ཡོངས་སུ་གྲགས་པ་ལྟར་གྱི་འགྲེལ་པ་ཉེར་གཅིག་པོ་དེ་དག་ནི་མདོ་དང···· སྦྱར་བ་བཅུ་གཉིས། མ་སྦྱར་བ་དགུ་ཡོད་ལ། ཐོག་མར་མདོ་རྒྱན་སྦྱར·· བ་བཅུ་གཉིས་ལའང་།

(༡) འཕགས་པ་རྣམ་གྲོལ་སྡེས་མཛད་པའི་ཉི་ཁྲི་སྣང་བ་པཎྜི་ཏ་གོ་མི་འཆི་མེད་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་བློ་ལྡན་ཤེས་རབ་ཀྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཀ)

(༢) བཙུན་པ་རྣམ་གྲོལ་སྡེས་མཛད་པའི་ཉི་ཁྲི་རྣམ་འགྲེལ་ཤེ་ལོ་ཀ་ལྷ་སྟོང་བཞི་བརྒྱ་པ་བལ་པོ་ཞི་བ་བཟང་པོ་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་འབྲོ་མི་སེང་དཀར་ཤཱཀྱ་འོད་ཀྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཁ)

(༣) སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་སེངྒེ་བཟང་པོས་མཛད་པའི་ཉི་ཁྲི་ལེའུ···· བརྒྱད་མ་བམ་པོ་དོན་བཞི་ཅན་བལ་པོ་ཞི་བ་བཟང་པོ་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་ཚུལ་ཁྲིམས་རྒྱལ་བའི་འགྱུར། (སྡེ་ག་ང་ཅ)

(༨) རིན་ཆེན་འབྱུང་གནས་ཞི་བས་མཛད་པའི་ཉི་ཁྲི་དག་ལྡན (འདིས་རྒྱན་སེམས་ཙམ་དུ་བཀྲལ་) པཎྜིཏ་སུ་བྷཱུ་ཏི་ཤཱན་ཏི་དང་ལོ་ཙ་བ་ཤཱཀྱ་བློ་གྲོས་དང་དགེ་བའི་བློ་གྲོས་གཉིས་ཀྱི་འགྱུར་ལ་ཕྱིས་སུ་བལ་པོ་ཞི་བ་བཟང་པོ་དང་༑ ལོ་ཙ་བ་འགོས་ལྷས་བཙས་ཀྱིས་བཅོས་པ (སྡེ་ད) བཅས་ཉི་ཁྲི་དང་སྦྲར་བ་བཞི།

(༡) སློབ་དཔོན་སེང་བཟང་གས་མཛད་པའི་རྒྱན་སྣང་ཤོ་ལོ་ཀ… བརྒྱད་སྟོང་པ་པཎྜིཏ་སུ་བྷཱ་ཤི་ཏ་དང་། ལོ་ཙ་བ་རིན་ཆེན་བཟང་པོའི་འགྱུར་ལ་སླར་ཡང་ཇོ་བོ་དང་རིན་ཆེན་བཟང་པོས་ཡུལ་དབུས་ཀྱི་དཔེ་དང་བསྡུན་ནས་བཅོས་ཤིང་། ཡང་བསྒྱུར་པཎྜིཏ་དཱི་པཾ་ཀ་ར་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་བློ་ལྡན་ཤེས་རབ་ཀྱིས་དག་པར་བཅོས་པ། (སྡེ་ཆ)

(༢) རིན་ཆེན་འབྱུང་གནས་ཞི་བས་མཛད་པའི་སྙིང་པོ་མཆོག་ཤོ་ལོ་ཀ་བརྒྱད་སྟོང་པ (འདིས་ཀྱང་རྒྱན་སེམས་ཙམ་དུ་བཀྲལ་) པཎྜིཏ་ཤྲི་སུ་བྷཱུ་ཏི་ཤཱན་ཏི་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་ཤཱཀྱ་བློ་གྲོས་ཀྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཐ)

(༣) འཇིགས་མེད་འབྱུང་གནས་སྦས་པས་མཛད་པའི་གནད་ཀྱི་ཟླ་འོད་པཎ་ཆེན་དེ་ཉིད་དང་ལོ་ཙཱ་བ་ཤེས་རབ་དཔལ་གྱིས་ན་ལེནྡྲའི་གཙུག་ལག་ཁང་དུ་བསྒྱུར་བ། (སྡེ་ད) བཅས་བརྒྱད་སྟོང་དང་སྦྲར་བ་གསུམ།

སློབ་དཔོན་སངས་རྒྱས་ཡེ་ཤེས་ཞབས་ཀྱིས་མཛད་པའི་སྡུད… པའི་དཀའ་འགྲེལ་བམ་པོ་དྲུག པཎྜིཏ་བི་དཏྟ་སེངྒ་ཀར་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་དཔལ་བརྩེགས་ཀྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཉ)

(༢ི) སློབ་དཔོན་སེང་གེ་བཟང་པས་མཛད་པའི་སྡུད་འགྲེལ་རྟོགས་སླ་ཤོ་ལོ་ཀ་ཉིས་སྟོང་བརྒྱ་པ་བལ་པོ་ཞི་བ་བཟང་པོ་དང་། འབྲོ་ཤཱཀྱ་འོད་ཀྱི… འགྱུར། (སྡེ་ཇ)

(༣) ཁ་ཆེ་རྡྨ་ཤྲིས་མཛད་པར་གྲགས་པའི་ཤེར་ཕྱིན་མདོད་ཀྱི་ལྡེ་མིག… བ་རིག་ལོ་ཙཱ་བའི་འགྱུར། (སྡེ་ད) བཅས་སྡུད་པ་དང་སྦྲར་བ་གསུམ།

(༡) ཁ་ཆེ་རྣམ་ཤྲིས་མཛད་པར་གྲགས་པའི་སྟོང་ཕྲག་བརྒྱ་པའི་བཤད་…
པ་འགྱུར་བྱང་མི་གསལ་བ་ (སྡེ་ང་) སྡེ་འབུམ་ཀྱང་དང་སྦྱར་བ་གཅིག།

(༢) པཎྜི་ཏ་དྲན་པ་ཡེ་ཤེས་གྲགས་ཀྱིས་མཛད་པར་གྲགས་པའི་ཡུམ་…
གསུམ་དང་མཐུན་པར་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་འགྱུར་བྱང་མི་གསལ་བ། (སྡེ་ཁ་)
སྡེ་འབུམ་ཏི་ཁྲི་ཁྲི་བརྒྱད་སྟོང་པ་གསུམ་དང་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་གཅིག……
བཅས་མདོ་རྒྱན་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་བཅུ་གཉིས་དང་།

(༣) སློབ་དཔོན་སེང་བཟང་གིས་མཛད་པའི་འགྲེལ་ཆུང་བམ་པོ་ལྔ་པ….
(དོན་གསལ་) པཎྜི་ཏ་བི་དྱཱ་ཀར་པྲ་བྷ་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་དཔལ……
བརྩེགས་ཀྱི་འགྱུར་ལ་སླར་པཎྜི་ཏ་གོ་མི་འཆི་མེད་དང་ལོ་ཙཱ་བ་བློ་ལྡན་….
ཤེས་རབ་ཀྱིས་དག་པར་བཅོས་པ། (སྡེ་ཇ་)

(༤) འགྲེལ་ཆུང་དོན་གསལ་གྱི་འགྲེལ་བཤད་ཚིག་གསལ་སློབ་དཔོན་….
ཆོས་ཀྱི་བཤེས་གཉེན་གྱིས་མཛད་པ་པཎྜི་ཏ་ཛ་བྷི་ཡུཀྟ་ཀཏྟར་ཤྲཱི་མིཏྲ་
དང་། ལོ་ཙཱ་བ་དགེ་སློང་ཆོས་ཀྱི་ཤེས་རབ་ཀྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཉ་)

(༥) ཡང་འགྲེལ་ཆུང་དོན་གསལ་གྱི་འགྲེལ་བཤད་རྟོགས་པར་དཀའ་…..
བའི་སྣང་བ་གསེར་གླིང་པ་ཆོས་ཀྱི་གྲགས་པས་མཛད་པ་པཎྜི་ཏ་མར་མེ་..
མཛད་ཡེ་ཤེས་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་རིན་ཆེན་བཟང་པོའི་འགྱུར། (སྡེ་ཇ་)

(༦) འགྲེལ་ཆུང་དོན་གསལ་གྱི་བསྡུས་དོན་ཉུབ་སྐོ་བ་ཤེས་རབ་འབྱུང་…
གནས་བློ་གྲོས་ཀྱིས་མཛད་པ་པཎྜི་ཏ་སུ་མ་ཏི་ཀཱིརྟི་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་བློ་…
ལྡན་ཤེས་རབ་ཀྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཇ་)

(༧) རྒྱན་གྱི་བསྡུས་དོན་ཛེ་ཏཱ་རིས་མཛད་པར་གྲགས་པ་ (དོན་བསྡུས་….
སྒྲོན་མ་) པཎྜི་ཏ་དེ་ཉིད་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་ཚུལ་ཁྲིམས་རྒྱལ་བའི་འགྱུར།
(སྡེ་ཛ་)

(༨) ཁ་ཆེ་གཞོན་ནུ་དཔལ་གྱིས་མཛད་པའི་རྒྱན་གྱི་བསྡུས་དོན་པཎྜི་ཏ་..
དེ་ཉིད་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་བཀྲིས་རྒྱལ་མཚན་གྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཉ་)

(༧) རིན་ཆེན་གྲགས་ཀྱིས་མཛད་པའི་གྲགས་པའི་ཆ་པཎྜི་ཏ་དེ་ཉིད་····
དང་། ལོ་ཙཱ་བ་མཆིམས་ཡོན་ཏན་དཔལ་འབར་གྱི་འགྱུར། (སྔ་༧)

(༨) ཁ་ཆེ་ཧྲི་ཥྞ་ཤྲི་ཛྙཱ་ནས་མཛད་པའི་ཤེས་རབ་སྒྲོན་མེའི་ཕྲེང་བ་པཎྜི་···
ཏ་དེ་ཉིད་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་གཞུབས་བྱམས་པའི་དཔལ་གྱི་འགྱུར། (སྔ་༨)

(༩) སློབ་དཔོན་འཇིགས་མེད་འབྱུང་གནས་སྦས་པས་མཛད་པའི་ཐུབ་པ་
དགོངས་རྒྱན་ཤེ་ལོ་ཀ་དྲུག་སྟོང་ལྔ་བརྒྱ་པ། པཎྜི་ཏ་དེ་ཉིད་དང་། ལོ་
ཙཱ་བ་དཔང་ཞོ་གསམ་བ་གྲགས་ཀྱིས་ནཡེན་དྲར་བསྒྱུར་བ་བ་ལ་ཕྱིས་དཔང་
བློ་བརྟན་གྱིས་དག་པར་བཅོས་པ་ (སྔ་ཨ) བཅས་མདོ་རྒྱན་མ་སྦྱར་བའི་···
འགྲེལ་པ་དགུ་སྟེ་རྒྱ་འགྲེལ་ཉི་ཤུ་རྩ་གཅིག་ཅེས་གྲགས་སོ། །དེ་དག་ལས་
སྤྱོད་པ་དང་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་ཁ་ཆེ་ཧྲྨ་ཤྲིས་མཛད་པར་གྲགས་པའི་····
ཤེར་ཕྱིན་མཛོད་ཀྱི་ལྡེ་མིག་དང་། ཡང་དེ་ཉིད་ཀྱིས་མཛད་པར་གྲགས་
པའི་འབུམ་ཀྲུང་དང་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་སྟོང་ཕྲག་བརྒྱ་པའི་བཤད་པ་གཉིས
སུ་བོད་ཆོག་མང་བས་ཁ་ཆེ་ཧྲྨ་ཤྲིར་ཁ་གཡར་བ་ཙམ་ལས་རྒྱ་འགྲེལ་ཚད་
ལྡན་མ་ཡིན་པར་མངོན་པ་དང་། སྨྲི་ཏི་ཛྙཱ་ན་ཤེས་དབང་པོས་མཛད་པར་
གྲགས་པའི་ཡུམ་གསུམ་དོན་བརྒྱད་དང་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་ཡང་མདོ་རྒྱན་···
སྦྱར་ཚུལ་ལ་སྐྱོན་ཆགས་པ་མང་བས་ཀུན་མཁྱེན་བུས་མི་ཏྲི་པ་ལ་ (སྨྲི་ཏིར་)
ནོར་བ་ཡིན་ནམ་ཞེས་གསུངས་པ་ལྟར་མཁས་དབང་དྲན་པ་ཡེ་ཤེས་གྲགས་
ཀྱི་མཛད་མིན་ལ་དོགས་པ་ཆེ་ཡང་རྒྱ་འགྲེལ་ཞིག་ནི་ཡིན་པར་མངོན་ནོ། །
མདོ་རྒྱན་མ་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པའི་གྲས་ཇོ་བོས་མཛད་པར་གྲགས་པའི་······
བསྡུས་དོན་ (དོན་བསྡུས་སྒྲོན་མ་) ཡང་ཉུས་པ་ཚུང་ཞིང་བོད་ཆོག་མང་བས་
ཇོ་བོས་མ་མཛད་པར་གསལ་ལ། དེ་ལྟར་ན་དོགས་མེད་ཀྱི་རྒྱ་འགྲེལ་
བོད་དུ་འགྱུར་བ་ནི་བཅོ་བརྒྱད་དོ། །

འཇིགས་མེད་འབྱུང་གནས་སྦས་པས་མཛད་པའི་ཐུབ་པ་དགོངས་
རྒྱན་ནི་གསུང་རབ་སྤྱིའི་དགོངས་འགྲེལ་ཡིན་མོད་ལེའུ་ཕྱི་མ་གསུམ་དུ་······
གཙོ་ཆེར་མངོན་རྒྱན་ཀྱི་དོན་སྟོན་པས་རྒྱན་འགྲེལ་དུ་བགྲང་ཡང་མི་རུང་བ་··

མེད་པས་འདིར་བགྲང་ལ་གང་ཟག་སོགས་འགའ་ཟུང་མདོ་དང་སྦྱར་ཡང་ཕལ་མི་ཆེ་བས་མདོ་རྒྱུད་མ་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པར་བགྲངས་སོ།

དེ་ལྟར་མདོ་རྒྱུད་སྦྱར་བ་དང་མ་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་བ་ཇི་སྙེད་ཅིག་ཡོད་པའི་ནང་ནས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་ཆིག་ཉུང་ལ་དོན་གསལ་ཞིང་བློ་མཆོག་དམན་ཀུན་གྱི་འཇུག་པར་བདེ་བ། མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱུད་ཕྱུམ་རྒྱས་འབྲིང་བསྡུས་པ་གསུམ་གའི་རྒྱུད་དུ་འགྲེལ་བའི་སློབ་དཔོན་སེང་གེ་བཟང་པོས་མཛད་པའི་འགྲེལ་ཆུང་དོན་གསལ་འདི་ནི་འཕགས་ཡུལ་གྱི་མཁས་པ་མཐའ་དག་གི་གཅེས་ནོར་དམ་པར་བཟུང་བ་མ་ཟད། ཡུལ་གངས་ཅན་གྱི་ལྗོངས་སུ་ནི་རྒྱུད་ཀྱི་འགྲེལ་མཛད་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་འགྲེལ་པ་འདི་ཁོ་ནའི་རྗེས་སུ་འབྲངས་ཤིང་ཚད་མར་བཟུང་བར་མཛད་དོ། དེ་ཡང་མདོ་རྒྱུད་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཐོག་མའམ་སྲོལ་འབྱེད་ལྟ་བུ་ནི་འཕགས་པ་གྲོལ་སྡེས་མཛད་པའི་ཊཱི་ཀྲ་སྣང་བ་ཡིན་ལ། མདོ་རྒྱུད་མ་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཐོག་མ་ནི་སློབ་དཔོན་གྱི་འགྲེལ་ཚུལ་འདི་ཉིད་ཡིན་པར་མངོན་ནོ། དེ་ཡང་སློབ་དཔོན་འདིས་དོན་གྱིས་དབང་གཉིས་ཤིག་གཟིགས་ནས་འགྲེལ་ཆུང་འདི་རྩོམ་པར་མཛད་དེ་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱུད་ཡུམ་གསུམ་གའི་རྒྱུད་དུ་སྟོན་པར་བཞེད་པ་དང་། མདོར་བསྡུས་ལ་དགའ་བའི་གདུལ་བྱ་རྣམས་ཀྱིས་དུས་ཡུན་ཐུང་ངུ་ཙམ་གྱིས་རྒྱུད་དང་ཡུམ་གྱི་དོན་བདེ་བླག་ཏུ་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་ཆེད་དུའོ། དེ་ལྟར་ཡང་། སྔོན་གྱི་སློབ་དཔོན་དག་གིས་བརྩམས་པའི་ཡུམ་གྱི་འགྲེལ་པ་འགའ་ཞིག་ནི་རྒྱུད་དང་མ་སྦྱར་ལ། མདོ་རྒྱུད་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་རྣམས་ཀྱང་ཡུམ་རེ་རེ་མ་གཏོགས་གསུམ་ག་དང་མ་སྦྱར་བས། ཡུམ་རྒྱས་འབྲིང་བསྡུས་གསུམ་གྱི་བརྗོད་བྱའི་དོན་ལ་ཁྱད་པར་མེད་པ་དང་། རྒྱུད་འདི་ཡུམ་གསུམ་གའི་རྒྱུད་དུ་གོ་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཏེ། ཀུན་གྱི་རྒྱུད་དུ་འགྱུར་བ་ནི། རྣམ་པར་དབྱེ་ཕྱིར། ཞེས་དང་མཁས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཡུམ་ཀུན་ལའང་། །དོན་བསྡུས་དེ་ཙམ་ཤེས་པར་བྱ། འདི་ལྟར་མིན་ན་ཐམས་ཅད་ཀྱི། རིམ་པ་

ལེགས་པར་བརྟུས་མ་ཡིན། །ཞེས་གསུངས་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་ཕྱི་
རབས་ཀྱི་གདུལ་བྱ་བློ་དང་བརྩོན་འགྲུས་དམན་ཞིང་ཁྱད་པར་དུ་ཡུན་རིང་པོའི་
བར་གཞུང་ལུགས་ཆེན་པོ་ལ་ཉན་བསམ་བསྒོམ་པར་བྱ་བའི་གོ་སྐབས་ཀྱིས་
དབུལ་བ་དག་རྗེས་སུ་བཟུང་བའི་ཕྱིར་དུས་ཡུན་ཐུང་ངུའི་ནང་མདོ་རྒྱན་ཀྱི་
དགོངས་དོན་མཐའ་དག་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་མཛད་པའི་སླད་དུ་སྟེ། གོ་བར་
སླ་ཕྱིར་ཚིག་དང་ནི། །ངག་སོགས་སྤྲུར་བ་མ་བྱས་པར། །ཞེས་གསུངས་
པ་ཡིན་ནོ། གཞན་ཡང་མཁས་པ་སྔོན་མ་རྣམས་ཀྱིས་མ་རྟེད་པའམ་ཡོངས་
སུ་གསལ་བར་མ་མཛད་པའི་མདོ་རྒྱན་ཀྱི་དགོངས་དོན་ཁྱད་པར་ཅན་མང་པོ་
ཞིག་སློབ་དཔོན་འདིས་རྟེད་ཅིང་དེ་དག་ཕྱི་རབས་ཀྱི་གདུལ་བྱ་ལ་སྟོན་པར་
བཞེད་པའི་སྒོ་ནས་ཀྱང་འགྲེལ་ཆུང་འདི་མཛད་དེ། འགའ་ཞིག་ཁོ་ནས་མ་
རྟེད་པའི། །བསྟན་བཅོས་མཐའ་དག་འདི་དེ་ལྟར་། །རྟེད་པ་གང་དེ་ཡ་མཚན་
ནོ། །ཞེས་གསུངས་སོ། དེ་ཡང་ཡིན་ཏེ་ཐོགས་མེད་སྐུ་མཆེད་ཀྱིས་རྒྱན་
སེམས་ཙམ་དུ་བཀྲལ་བ་དང་། འཕགས་པས་དོན་བཟང་ཡང་ཚིག་མ་
འབྲེལ་བ་དང་། བཙུན་པས་བསྟན་བཅོས་མཐའ་དག་མ་རྟེད་པས་སོ།
ཞེས་ཆོས་བཤེས་ཀྱི་བཤད་པ་ལྟར་རོ། དེ་ལྟར་སློབ་དཔོན་གྱིས་འགྲེལ་
པ་འདི་ནི་རྒྱ་མཚན་དུ་མའི་སྒོ་ནས་རྒྱ་འགྲེལ་གཞན་ལས་ཁྱད་པར་དུ་
འཕགས་པས་ན་འཕགས་ཡུལ་གྱི་སློབ་དཔོན་ཕལ་ཆེ་བས་འདིའི་རྗེས་སུ་
འབྲངས་པར་མ་ཟད་བོད་ཀྱི་འགྲེལ་བྱེད་ཐམས་ཅད་ཀྱི་འགྲེལ་ཆུང་འདི་ཁ་
ནའི་རྗེས་སུ་འབྲངས་ནས་འགྲེལ་བཤད་མཛད་ཅིང་། མདོ་རྒྱན་སྤྱིར་ཚུལ་
ཡང་རྒྱན་སྣང་གི་དགོངས་པ་ཁོ་ན་གཙོ་བོར་བཟུང་ཞིང་ སློབ་དཔོན་
གྱིས་འཕགས་པ་རྣམ་གྲོལ་སྡེ་ཚད་མར་བཟུང་བས་བོད་ཀྱི་མཁས་པ་རྣམས་
ཀྱིས་ཀྱང་འཕགས་པའང་སློབ་དཔོན་དང་འདྲ་བར་ཁྲུངས་སུ་མཛད་ཅིང་།
མདོ་རྒྱན་ཀྱི་དགོངས་པ་ཕྱེ་བ་ན་འཕགས་སེང་གཉིས་ཞེས་ཀུན་ཀྱིས་ཚད་
མར་བཟུང་བའི་ཡུལ་དུ་གྱུར་ཏོ། འདིའི་མཚན་ལ་མངོན་པར་རྟོགས་
པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བའི་འགྲེལ་པ་ཞེས་པའམ། ཡང་ན་ཚིག་ལེའུར་བྱས་

པའི་འགྲེལ་གསལ་བ་ཞེས་པ་ཙམ་ལས་མ་བྱུང་བས། འགྲེལ་པ་དོན་གསལ་ཞེས་པའི་མཚན་ནི་འཕགས་ཡུལ་དུ་མ་གྲགས་པར་སྣང་སོད། བོད་ཀྱི་འགྲེལ་མཛད་རྣམས་ཀྱིས་འགྲེལ་པ་འདིའི་ཚིག་དོན་གསལ་བའི་དབང་གིས་སམ། ཡང་ན་འདིའི་འགྲེལ་བཤད་ཆོས་ཀྱི་བཤེས་གཉེན་གྱིས་མཛད་པའི་ཚིག་གསལ་གྱི་ཟླས་དྲངས་ཏེ་དོན་གསལ་ཞེས་བརྗོད་པ་གང་ང་ལྟར་ཡང་འདི་ལ་འགྲེལ་པ་དོན་གསལ་དང་སློབ་དཔོན་གྱིས་མཛད་པའི་འགྲེལ་ཆུང་ཞེས་བོད་ཀྱི་འགྲེལ་མཛད་པ་ཐམས་ཅད་ལ་གྲགས་སོ། འགྲེལ་པ་འདི་ལ་སློབ་དཔོན་ཆོས་བཤེས་ཀྱིས་མཛད་པའི་འགྲེལ་བཤད་ཚིག་གསལ་དང་། གསེར་གླིང་པ་ཆོས་ཀྱི་གྲགས་པས་མཛད་པའི་འགྲེལ་བཤད་རྟོགས་དཀའི་སྣང་བ། ཤེར་འབྱུང་བློ་གྲོས་ཀྱིས་མཛད་པའི་བསྡུས་དོན་བཅས་རྒྱ་འགྲེལ་བོད་དུ་འགྱུར་བ་གསུམ་སྣང་ཞིང་། གོང་དུ་སྨོས་པ་ལྟར་བོད་འགྲེལ་ནི་བགྲངས་ཀྱིས་མི་ལང་བར་མཆིས་སོ། དེ་ལྟ་བུའི་ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་འགྲེལ་པ་འདིའི་མཛད་པ་པོ་སློབ་དཔོན་སེང་གེ་བཟང་པོ་ནི་རྒྱལ་རིགས་ལས་རབ་ཏུ་བྱུང་ཞིང་། རྒྱལ་བའི་གསུང་རབ་སྤྱི་དང་། ཁྱད་པར་དུ་ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ་འགྲེལ་པ་དང་བཅས་པ་ལ་ཐོས་བསམ་མཐར་ཕྱིན་པར་མཛད། མཁན་ཆེན་ཞི་བ་འཚོ་འམ། མཚན་གཞན་ཡང་དག་རྣམ་སྣང་མཛད་དཔལ་བཟང་པོ་ཞེས་བྱ་བའི་བླ་མ་ཡུན་རིང་དུ་བསྟེན་ཅིང་ཤེར་ཕྱིན་ཀྱི་གཞུང་ལ་སྦྱངས་པ་མཛད་པས་དཀའ་བའི་གནད་འགག་ཞིག་རྟོགས་དཀའ་ཞིང་། ཁྱད་པར་དུ་ཐོགས་མེད་སྐུ་མཆེད་དང་། འཕགས་བཙུན་སོགས་ཀྱི་འགྲེལ་པ་སྔ་མ་རྣམས་སུའང་བཞེད་ཚུལ་མི་མཐུན་པ་དུ་མ་ཞིག་བྱུང་བ་ལས་གང་འཐད་ཕྱོགས་སུ་བཟུང་དགོས་མ་རྟོགས་པས། འཕགས་པ་བྱམས་པ་ཉིད་ལས་དངོས་སུ་གདམས་ངག་གསན་པར་བཞེད་དེ་མཁན་ཆེན་ཞི་བ་འཚོ་ལས་བྱམས་པའི་སྒྲུབ་ཐབས་ཞུས་ཏེ་བསྒྲུབས་པས་རྨི་ལམ་དུ་ཤར་ཕྱོགས་ཁ་སར་པ་ཎིར་སོང་ཞིག་ཅེས་པའི་ལུང་བསྟན་བྱུང་བ་དང་། དེར་བྱོན་ནས་ཞག་གསུམ་སྨྱུང་གནས་བྱས་ཏེ་རྗེ་བཙུན་ལ་གསོལ་བ་ཤུགས་དྲག

ཕོ་དང་བཅས་ཏེ་མི་ལམ་བརྟགས་པས་ཕྲོ་རིངས་ཀྱི་མི་ལམ་དུ་ཨོ་ཏནྟ་པུ་རིའི་གཙུག་ལག་ཁང་ཆེན་པོའི་སྟེང་གི་ནམ་མཁར་བྱམས་མགོན་བཞུགས་པ་མཐོང་སྟེ་ཕྱག་མཆོད་བྱས་ནས་ཉིད་ཀྱི་བསྟན་བཅོས་ལ་འགྲེལ་པ་མང་དུ་མཆིས་ན་གང་གི་རྗེས་སུ་འབྲང་ཞེས་ཞུས་པས། ཐམས་ཅད་ཀྱི་གཞུང་ལེགས་པར་རྟོག་ལ་འཐད་པ་བསྡུས་ཏེ་ཁྱོད་ཉིད་ཀྱིས་འགྲེལ་པ་རྩོམས་ཤིག་ཅེས་གནང་བ་ཐོབ་བོ། དེ་ལྟར་བྱམས་མགོན་མནལ་ལམ་དུ་མཐོང་བ་ཆོས་བཤེས་ཀྱིས་བཤད་ཅིང་། དངོས་སུ་མཐོང་བར་ཤེར་འབྱུང་བློ་གྲོས་ཀྱིས་བཤད་དོ། །དེ་ནས་བསྟན་བཅོས་བརྩམ་པའི་སྦྱིན་བདག་བཙལ་བའི་ཕྱིར་ནུབ་ཏུ་བྱོན་པ་དང་། སྐབས་དེའི་རྒྱལ་པོ་པཱ་ལ་རྒྱལ་རྒྱུད་ཀྱི་ནང་ཚན་རྡོ་རྗེ་པ་ལས་ཡུམ་འཆད་པ་ལ་སེང་བཟང་མཁས་པར་ཐོས་ནས་གདན་འདྲེན་དུ་བཏང་བའི་ཕོ་ཉ་དང་འཕྲད་དེ་གདན་དྲངས་པར་ཚ་བ་བ་སྒྲུམ་གྱི་གཙུག་ལག་ཁང་དུ་ཕེབས། དགེ་འདུན་སྟོང་ཕྲག་མང་པོ་ལ་ཤེར་ཕྱིན་འཆོམས་པར་མཛད།

སློབ་དཔོན་འདིས་བརྩམས་པའི་བསྟན་བཅོས་ནི། འགྲེལ་ཆུང་འདི་ཉིད་དང་། གཞན་ཡང་མངོན་རྟོགས་རྒྱན་བརྒྱད་སྟོང་དང་སྦྱར་བའི་མན་ངག་རྒྱན་སྣང་ངམ། བརྒྱད་སྟོང་འགྲེལ་ཆེན་དུ་གྲགས་པ་དང་། འཕགས་པ་གྲོལ་སྡེས་མཛད་པའི་ཉི་ཁྲི་སྣང་བ་དང་མཐུན་པར་རྒྱན་ཉི་ཁྲི་དང་སྦྱར་བའི་མན་ངག་ཉི་ཁྲི་བསྡུས་དོན་ལེའུ་བརྒྱད་མ། རྒྱན་སྣང་བ་དང་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་རྟོགས་པར་དཀའ་བ། ཤེར་ཕྱིན་སྒོམ་པ། སྒྲ་ཙནྡྲ་པའི་རྣམ་དབྱེའི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་བཅས་བོད་དུ་འགྱུར་བ་བསྟན་འགྱུར་ན་བཞུགས་ཤིང་། བསྟན་བཅོས་གཞན་ཇི་མཛད་མ་ཤེས།

སློབ་དཔོན་འདིའི་མཁན་པོ་ཡང་དག་རྣམ་སྣང་མཛད་ཉིད་སློབ་དཔོན་ལ་ཤེར་ཕྱིན་སྟོན་པའི་བླ་མ་མཆོག་གཅིག་ཡིན་པ་ནི་འགྲེལ་ཆུང་འདི་ཉིད་ལས། མཁན་པོ་ཡང་དག་རྣམ་སྣང་མཛད། །བླ་མ་བཟང་ལ་ཕྱག་འཚལ་ནས། །ཞེས་སོགས་ལས་རྟོགས་ནུས་ཤིང་། འདི་ཉིད་མཁས་མཆོག་ཞི་

བ་ཊཱིཀྐ་འི་མཚན་གྱི་རྣམ་གྲངས་ཡིན་པ་བོད་ཀྱི་མཁས་པ་ཕལ་མོ་ཆེས་ཕྱོགས་མཐུན་དུ་བཞེད་པར་འདུག་ཀྱང་། སློབ་བའི་མགོན་པོས་ནི། "ཞི་བ་འཚོ་ལས་དབུ་མའི་གཞུང་རྣམས་དང་། གདམས་ངག་རྣམས་གསན། མཁན་པོ་རྣམ་སྣང་མཛད་བཟང་པོ་ལས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མདོ་······མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་མན་ངག་དང་བཅས་པ་གསན།" ཞེས་ཞི་འཚོ་དང་རྣམ་སྣང་མཛད་ཐ་དད་པར་བཤད་འདུག་པས་སླར་ཡང་དཔྱད་པར······འོས་སོ།།

སློབ་དཔོན་འདི་བྱོན་པའི་དུས་ནི་རྒྱལ་པོ་ཧྲུམ་པལའི་སྐབས་ཡིན་པ་ནི་སློབ་དཔོན་རང་ཉིད་ཀྱི་རྒྱན་སྣང་ལས། རྒྱལ་པོ་མཆོག་རྒྱུད་རྒྱལ་རིགས་ནས་འཁྲུངས་རྒྱལ་པོ་དཔལ་ལྡན་ཆོས་སྐྱོང་རིང་ལ་ནི། དཀའ་འགྲེལ་བཟང་པོ་དེ་ཉིད་སྣང་བ་ཞེས་བྱ་འདི་ནི་བདག་གིས་བརྩམས། ཞེས་གསུངས་པས་གསལ་ཞིང་དེ་ལྟ་ན། དེང་དུས་ཀྱི་ལོ་རྒྱུས་སྨྲ་བ་ཕལ་ཆེ་བས་ཧྲུམ་པ་ལའི་རྒྱལ་སྲིད་དབང་བསྒྱུར་གྱི་དུས་རབས། ༡༡༦-༨༠༨ དང་ཡང་ན་ ༡༡༠-༨༡༠ བར་བྱས་འདུག་ཅིང་། སློབ་བའི་མགོན་པོས་ཧྲུམ་པལ་རྒྱལ་སྲིད་དུ་འཁོད་ནས་ལོ་ཉི་ཤུ་ལྷག་གཅིག་ན་སློབ་དཔོན་འདི་སྐུ་འདས་པར་བཤད་པས། དེ་ལྟར་ན་ཕྱི་ལོ་བདུན་བརྒྱ་དགུ་བཅུ་གོ་གྲངས་ཤིག་གི་བར་བཞུགས་པར་མངོན་ཞིང་། འགྲེལ་བ་འདི་རྩོམ་པའི་དུས་རབས་ཀྱང་བདུན་བརྒྱ་བདུན་ཅུ་ནས་བརྒྱད་ཅུའི་བར་ཞིག་ཏུ་ངེས་པ······ཡིན་ནོ། །དེང་དུས་ཀྱི་མཁས་པ་ཁ་གཅིག་སློབ་དཔོན་འདི་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་བའི་སློབ་དཔོན་དུ་འདོད་པ་དང་། དེ་བཞིན་ཐོགས་མེད་དང་། འཕགས་པ་གྲོལ་སྡེ་དང་བཙུན་པ་གྲོལ་སྡེ་སོགས་ཀྱང་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་བའི་སློབ་དཔོན་དུ་འདོད་པ་ནི་པཎྜིཏ་མཉམ་པར་མ་བཞག་པའི་གཏམ་མམ། ཡང་ན་སློབ་དཔོན་འདི་དག་གི་གཞུང་གི་ཚིག་རིས་ཙམ་ལའང་སྦྱང་པ་མ་ཞུགས་པར་སྣང་ངོ་། དེ་ལྟ་མིན་ན་སློབ་དཔོན་དེ་དག་དབུ་མ་པ་ཡིན་པ་ནི་གཞུང་རྣམས་སུ་གཞན་དབང་བདེན་མེད་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་བདེན་མེད་དུ་ཚིག་ཟིན་ལ་

སྟོན་པ་ཡང་ཡང་འབྱུང་བས་ཀྱང་ཤེས་ནུས་པའི་ཕྱིར། དེས་ན་སློབ་དཔོན་སེང་གེ་བཟང་པོ་འདི་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པའི་གྲུབ་མཐའ་འཛིན་པའི་སློབ་དཔོན་ཡིན་ཞིང་། དེ་ལའང་མདོ་སྡེ་སྤྱོད་པའི་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་དང་། རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པའི་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་གཉིས་ཡོད་པའི་ནང་ནས་སློབ་དཔོན་··· འདི་ནི་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པའི་འབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་ཡིན་ཏེ། ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་དོན་མེད་པ་དང་། རང་རིག་བཞེད་པའི་ཕྱིར་རོ། དེ་ལྟར་སློབ་དཔོན་འདིའི་རང་གི་རྩ་བའི་གྲུབ་མཐའ་ལ་ཕྱི་དོན་དང་། ཀུན་གཞི། ཉོན་ཡིད་སོགས་མེད་པར་བཞེད་པ་དང་། རང་རིག་དང་། རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་གྲུབ་པ་དང་། གཞན་སྐྱེ། རང་རྒྱུད་ཀྱི་རྟགས་ཡང་དག་སོགས་ཡོད་པར་བཞེད་པའི་ཚུལ་ལས་བརྩམས་ཏེ་བརྗོད་པར་བྱ་བ་མང་ནའང་ཡི་གེས་འཇིགས···· པས་མ་སྤྲོས་ཤིང་། འགྲེལ་ཆུང་འདི་དང་། རྒྱན་སྣང་ལ་བློ་གྲོས་ཞིབ་མོས་གཟིགས་ན་མཁྱེན་པར་འགྱུར་རོ། །

ཟམ་གདོང་སྤྲུལ་མིང་དགེ་སློང་བློ་བཟང་བསྟན་འཛིན།

भूमिका

(संस्कृतभावार्थः)

प्रज्ञापारमितासूत्राणि

अस्माकं शास्त्रा दशबलेन शौद्धोदनिना सर्वादौ बोधिचित्तोत्पादः कृतः। मध्ये त्रीण्यसंख्येयकल्पानि सम्भारसंचयः कृतः। अन्ते च बुद्धत्वमवाप्य विनेयजनानां गोत्राशयाध्याशयानुरूपं यानत्रयोपदेशः कृतः। यस्मिश्चोपदेशे एकया दृष्ट्या अपरिमिताः धर्मस्कन्धाः, अपरया च दृष्ट्या ८४,००० धर्मस्कन्धाः सन्ति। एतेषु धर्मस्कन्धेषु प्रज्ञापारमितासूत्राणि रत्नभूतानि मूर्धन्यानि प्रशस्यतमानि च। द्विविधः प्रज्ञापारमितासूत्राणां विषयः, एकश्चोत्तानो यः साक्षान्निर्दिष्टः, शून्यता सः। यस्याश्च पुरस्कर्त्तारः शतशो युक्तिभिराचार्यनागार्जुनादयः। अपरश्च गूढो रहस्यात्मकः, यः प्रथमबोधिचित्तोत्पादादारभ्य बुद्धत्वफलप्राप्तिपर्यन्तमभिसमयक्रमः, स अत्यन्तं व्यापको गम्भीरश्च। तस्याविपरीतत्वेन स्वरूपादिक्रमप्रवर्तका आर्यमैत्रेयनाथासंगप्रभृतय आचार्याः। श्रुत-चिन्तादिद्वारा तत्र यथा प्रवेशसौकर्यं तथाऽभिसमयालङ्कारटीकायां प्रदर्शितम्। तथाहि—

अर्थतः पदतो वापि नामपर्यायतः क्वचित्।
तावानेव बुधैर्ज्ञेयः पिण्डार्थः सर्वमातृषु॥

(स्फुटार्था, अभिसमयालंकारटीका, पृ० ६४)

अष्टौ वस्तूनि, सप्ततिश्च पदार्थाः प्रज्ञापारमितासूत्राणामभिधेयार्थाः। एतेषां सविशदं सविस्तरं च विवेचनं शतसाहस्रिकायां वर्तते। तत्रत्यमर्थमात्रं संगृह्य वचनविस्तरं च विहाय एतेषां प्रतिपादनं उद्घटितज्ञसंक्षिप्तरुचिसत्त्वानां कृते संक्षिप्तायां जिनजिनन्यां (अष्टसाहस्रिकायां) वर्तते। मध्यरुचिविपञ्चितज्ञसत्त्वानां कृते तेषामेव अष्टवस्तूनां सप्ततेश्च पदार्थानां पदशो निरूपणं मध्यमजिनजनन्यां पंचविंशतिसाहस्रिकायां वर्तते। तेष्वेव पदार्थेषु प्रतिविषयं अनेकैः नामपदपर्यायैर्निरूपणं पदपरमविस्तररुचीनां सत्त्वानां कृते शतसाहस्रिकायां विस्तृतजिनजनन्यां विद्यते। इमास्तिस्रो जिनजनन्यः बुद्धत्वमभिलाषुकाणानां सौभाग्यशालिनां जनानां कृते एकायनो मार्गः।

प्रवचनक्रमः

परिनिर्वृते भगवति सम्यक्सम्बुद्धे वर्षाणां कतिपयशतकानि मर्त्यलोकेऽस्मिन् महायानशासनं विलुप्तमिव जातम्। जिनजननीनां तिसृणामविद्यमानतया तासामध्ययनाध्यापनयोः क्रमोऽप्यवरुद्धः। आचार्यनागार्जुनेन माध्यमिकदृष्ट्या आर्यासङ्गेन च

विज्ञानवादिनयेन सप्रयासं स रथमार्गः समुद्घाटितः, येन प्रज्ञापारमितानां पठन-पाठनक्रमः पुनः सुचारुतया प्रारब्धः। इमां स्थितिमवलोक्य त्रिपिटकधराः श्रावक-यानिनो 'नेमानि सूत्राणि बुद्धवचनान्यपि तु नागार्जुनकृतानी' त्याचिक्षिपुः। तदु-त्थापितानामेवंविधानां विप्रतिपत्तीनां निराकरणाय आर्यमैत्रेयनाथेन स्वकीये महायान-सूत्रालङ्कारे अनेकाभिः पुष्टयुक्तिभिः महायानस्य बुद्धवचनत्वं संसाधितम्[1]। एवमे वाचार्यभव्येनापि मध्यमकहृदयस्य स्ववृत्तौ तर्कज्वालायां द्वाभ्यां श्रावकनिकायाभ्यां (वैभाषिक-सौत्रान्तिकाभ्यां) प्रयुक्तानां बुद्धवचनत्वनिषेधपराणां युक्तीनां प्राधान्येन विंशतिसंख्याकानां विशेषतः सूक्ष्मदृशा निराकरणं विहितम्, अनेकाभिश्च प्रबलयुक्तिभिः महायानस्य बुद्धवचनत्वं प्रतिपादितम्। आचार्यशान्तिदेवेनापि स्वकीये बोधिचर्या-वतारे प्रज्ञाप्रकरणे समानपरिहारदूषणपराभिः तिसृभिर्युक्तिभिः महायानस्य बुद्धवचनत्वं सुस्पष्टीकृतम्[2]। इत्थं पूर्वाचार्यैः सम्यक् प्रसाधितं बुद्धवचनत्वं महायानस्य। पर-वर्तिष्वप्यनेकेषु विद्वत्सु 'प्रज्ञापारमितासूत्राणि नागार्जुनकृतानि, तत्समकालिकैः अन्यैर्वा आचार्यैः कृतानी'ति यो विवादः श्रूयते, तस्य प्रज्ञापारमितासूत्राणां इतरबुद्धोक्तसूत्रेभ्यः उक्तिप्रकारवैचित्र्यमेव मूलमिति मन्ये। शैलीभेदातिरिक्तं न किमप्यन्यं विश्वासाधायकं प्रमाणमुपलभ्यते। श्रावकैः प्रयुक्तानि सर्वाणि साधनानि न युक्तिसहानीत्युपेक्ष्यन्ते। फलतो नागार्जुनादारभ्य अविच्छिन्नविद्वत्परम्परानुमोदितस्य विशुद्धमन्तव्यस्यानुसरणे नास्त्यस्मासु कश्चन संकोचो व्रीडा वा, अपि तु सौभाग्यं समनुभूयते।

प्रज्ञापारमितासूत्राणां कालः

सम्यक्सम्बोधेः प्राप्तेरनन्तरमतीतेषु षोडशवर्षेषु भगवता बुद्धेन राजगृहे गृध्र-कूटपर्वते भिक्षु-बोधिसत्त्व-देव-मनुष्याणां परिषत्सु स्थितेन प्रज्ञापारमितासूत्राणामुपदेशः कृतः। तेषु कतिपयानि सूत्राणि साक्षाद् भगवतो बुद्धस्य मुखान्निर्गतानि, कानिचिद् अन्येन बोधिसत्त्वेनोक्तान्यपि भगवताऽनुमोदितानि, कानिचिच्च भगवतोऽधिष्ठानेन अन्येनाभिहितानि सन्ति। आचार्यभव्यानुसारं समन्तभद्रः मंजुश्रीः गुह्याधिपतिः मैत्रेय इतीमे बोधिसत्त्वा एतेषां सूत्राणां संगीतिकाराः, न तु श्रावकाः। शिंशपावने उक्तानि सूत्राणि उत्तरसूत्राणि चात्र प्रमाणम्। अन्ये तु अत्रैव परीन्दनापरिवर्ते 'यथेयं जम्बूद्वीपे प्रज्ञापारमिता प्रचरिष्यति[3]' इत्यादिना प्रत्यर्पितप्रज्ञापारमितत्वाद् आर्यानन्दः संगी-तिकार इति मन्यन्त इत्याचार्यहरिभद्रस्त्वालोके निर्दिशति[4]। इत्येवं प्रज्ञपारमिता-सूत्राणामपि संगायनमन्यनिकायपिटकैः सहानन्देनैव कृतमित्यपि मतमवलोक्यते।

---

१. द्र०—महायानसूत्रालंकारे महायानसिद्ध्यधिकारः, पृ० १–८।
२. द्र०—बोधिचर्यावतारः, ९ : ४२–४४ का०, पृ० २०४–२०६।
३. अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिता, पृ० २६०।
४. द्र०–अष्टसाहस्रिकाटीका, पृ० २७०।

अन्यनिकायेषु महासांघिकानां महावस्तुनामके ग्रन्थे, पूर्वापरशैलीयनैकायिकानां महावर्गे अभयगिरिवासिनां च द्वाविंशतिसाहस्रिकायां महायानभूमिमार्गव्यवस्थायाः समुल्लेखो दृश्यते । इत्येवं प्रज्ञापारमितासूत्राणां संगीतिकारकेषु यद्यपि न भवेयुः श्रावकास्तथापि आर्यानन्दसदृशाः बहुश्रुताः, येभ्यो भगवता प्रज्ञापारमिता समर्पिता, एतेषां सूत्राणां संगीतिमकुर्वन् । तथापि तानि सूत्राणि न चिरं विलुप्तानीति प्रतीयते ।

कतिपये भोटदेशीया विद्वांसस्तेषामसाधारणया महायानदृष्ट्या गुह्याधिपतिरेवार्यानन्दः, मैत्रेय एव काश्यप इति प्रतिपादयन्ति, किन्तु प्रामाणिकानां भारतीयाचार्याणां नात्र किंचन प्रामाण्यमुपलभ्यते, अपि च प्रज्ञापारमितासूत्रेषु आर्यमैत्रेयनाथमहाकाश्यपयोः परिसंवादोऽपि समुपलभ्यते । फलतः मतमिदमुपर्युक्तं न तथ्यम्, सन्देहास्पदमिति प्रतिभाति ।

जम्बूद्वीपे प्रज्ञापारमितासूत्राणां समागमनम्

परिनिर्वृते भगवति बुद्धे वर्षाणां शतत्रयानन्तरं ओडिशविसये (अडकवतीनगरे) महाराजचन्द्ररक्षितस्यावसथे मंजुश्रीरेकदा भिक्षुवेषेण समागत्य महायानधर्ममुपदिदेश । अनन्तरमेकं ग्रन्थरत्नं तत्रैव संस्थाप्य प्रतिनिवृत्तः । स एव ग्रन्थोऽष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितेति पूर्वाचार्याः । लामातारानाथमतेन इदमेव प्रज्ञापारमितानां प्रथमं समागमनमिति । महाराजश्चन्द्ररक्षितो नानार्जुनपूर्ववर्तीति ग्रन्थान्तरैः सिध्यति । शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता नागार्जुननेन सर्वप्रथमं नागलोकात् समानीतेति पूर्वाचार्याः । पंचविंशतिसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता उपासकेन शान्तिवर्मणा प्रथमतया पोतालानगरात् समानीतेत्युच्यते ।

प्रज्ञापारमितासूत्राणां प्रतिपाद्यो विषयः

समग्रवस्तु-मार्ग-फलव्यवस्थाप्रतिपादनपराणां प्रज्ञापारमितासूत्राणां संक्षेपेण विषयद्वैविध्यम् । साक्षात् प्रतिपाद्यो विषयः शून्यता, अपरश्च तद्बलेन प्रतिपाद्यो रहस्यभूतोऽभिसमयक्रमः, यो बुद्धत्वावाहको राजमार्गः । इदमपि विषयद्वैविध्यं परवर्तिविनेयजनानां बुद्धि-वीर्यमान्द्यात् कांचिद् व्याख्यां विना स्वतो ज्ञातुमशक्यमिति संचिन्त्य बुद्धैर्व्याकृतेनाचार्यनागार्जुनेन शास्त्रषट्कम् विरचितम्,[1] येन च प्रज्ञापारमितासूत्राणां यः साक्षात् प्रतिपाद्यो विषयः शून्यता, स सम्यक् प्रतिपादितो भवति । आर्यासङ्गः द्वादशवर्षाणि कठोरं तपश्चरित्वा आर्यमैत्रेयं सन्तुष्य तुषितलोकं तत्समीपं गत्वा तस्मात् प्रज्ञापारमितासूत्राणां यो गूढो विषयोऽभिसमयक्रमस्तमधिगतवान् । ततश्च परिवर्तिविनेयजनानां हितदृष्ट्या प्रज्ञापारमितासूत्राणां व्याख्यानपराणि पञ्च

---

१. मूलमाध्यमिककारिका, रत्नावलिः, शून्यतासप्ततिः, युक्तिषष्टिका, विग्रहव्यावर्तनी, वैदल्यसूत्रमिति षट् शास्त्राणि ।

शास्त्राणि समानीतवान्[1] । तेष्वभिसमयालङ्कारः प्रज्ञापारमितासूत्राणां सम्पूर्णमाशयम् अर्थात् कथमेको योगावचरः पृथग्जनावस्थात आरभ्य समस्तान् महायानमार्गान् फलं चाधिगच्छतीति क्रमेण प्रतिपादयति । प्रज्ञापारमितासूत्राणामनेकेषां व्याख्यानपरः महायानसाधनाप्रतिपादको ग्रन्थो महायानसूत्रालङ्कारः । तान्येव सूत्राणि व्याख्यायमानौ शमथ-विपश्यनाप्रदर्शकौ ग्रन्थौ मध्यान्तविभागः धर्म-धर्मताविभङ्गश्च । यश्च विनेयजनानां विविधं गोत्रं प्रतिपादयति स ग्रन्थः उत्तरतन्त्रमिति । इत्थमार्यासङ्गेन महायानसाधनाया अनुष्ठानपक्षो मर्त्यलोकेऽस्मिन् सम्यक् सम्प्रकाशितः । पञ्चस्वेतेषु शास्त्रेष्वभिसमयालङ्कारः सम्पूर्णं प्रज्ञापारमितासूत्राणामभिधेयमष्टसु वस्तुषु संगृह्य अष्टाभिः परिच्छेदैस्तथा प्रतिपादयति, येन सुखेन विषयावबोधः सम्पद्येत । इदमेव ग्रन्थस्यास्य प्रणयनोद्देश्यम् । तथा हि—

स्मृतौ चाधाय सूत्रार्थं धर्मचर्यां दशात्मिकाम् ।
सुखेन प्रतिपत्सीरन्नित्यारम्भप्रयोजनम्[2] ॥

जिनजननीत्रयस्य सम्पूर्णोऽपि विषयः ज्ञेय-मार्ग-फलानीति त्रिषु संगृहीतो भवति । तत्र सर्वज्ञतात्रयं ज्ञेयम् । चत्वारः प्रयोगाः मार्गः । धर्मकायश्च फलमिति । तत्र ज्ञेयभूतासु तिसृषु सर्वज्ञतासु फलं धर्मकायं प्रत्यभिरुचिमुत्पादयितुं द्वाभ्यां सम्पद्भ्यां युक्ता सर्वाकारज्ञता, फलं लब्धुमभिलाषे सति तदर्थं मार्गव्यवस्था आवश्यकीति ततो मार्गज्ञता, तत्र मार्गेष्वपि विप्रतिपत्तयोऽनेका भवन्तीति तासां निराकरणाय सर्वज्ञता क्रमेण प्रतिपादिता । सर्वाण्यनुष्ठानानि चतुर्षु प्रयोगेषु संगृहीतानि भवन्ति । यद्यपि तिसृषु सर्वज्ञतासु सर्वोऽपि ज्ञेयविषयः प्रतिपादितो भवति, तथापि साधकस्य कस्यचिदेकस्य सन्ततौ तेषां सर्वेषां धर्माणामुत्पादाय अनुष्ठानमावश्यकं भवतीति सर्वप्रथमम-प्राप्तानां धर्माणां समुत्पादाय सर्वाकाराभिसम्बोधः प्रथमोऽनुष्ठानप्रयोगः । तदनु प्राप्तसर्वाकाराभिसम्बोधस्य विशेषमार्गेण प्रकर्षपर्यन्ताधिगमलाभाय मूर्धप्रयोगः । ततः व्यस्तसमस्तभेदेनाधिगतानर्थाननुपूर्वीकृत्य स्थिरीकरणाय आनुपूर्विकप्रयोगः । तदनन्तरं विभावितार्थानां स्वभ्यस्तीकरणाय तेषामेव क्षणेनैकेनाधिगम इत्येकक्षणाभिसम्बोधप्रयोगः । यदि न भवत् परिज्ञातत्रिसर्वज्ञतावशित्वं वा, हेतु-फलयुगनद्धताभ्यासो वा तदा न प्रवर्तेरन् अनाभोगानि बुद्धकृत्यानि धर्मकायस्य । यदि हेतुफलयोः प्रकर्षपर्यन्तगमनम्, स्थिरीकरणम्, क्षणेनैकेन अधिगमप्रयोगश्च न भवेयुस्तदा धर्मस्यैकस्य साक्षात्कारेण समस्तधर्माणां साक्षात्कारिणी सर्वाकारज्ञता प्राप्ता न भवेत् । अतः हेतुफलयोः क्रमोऽवश्यं ज्ञातव्यः ।

---

१. अभिसमयालङ्कारः, महायानसूत्रालङ्कारः, मध्यान्तविभागः, धर्म-धर्मताविभंगः, उत्तरतन्त्रमिति पञ्च शास्त्राणि ।

२. द्र०—अभिसमयालङ्कारः १:३ पृ० ६ ।

चतुर्षु प्रयोगेषु प्रथमौ द्वौ पर्यन्तप्रहाणाधिगमदृष्ट्या अवशिष्टौ च द्वौ पर्यन्तज्ञानाधिगमदृष्ट्या व्यवस्थापितौ। अष्टस्वभिसमयेषु प्रथमास्त्रयो विषयिणां ज्ञानानां क्रमः। ते च विनेयेषु फलं प्रत्यभिरुच्युत्पादनार्थमुपदिष्टाः। चत्वारश्च प्रयोगाः फलधर्मकायश्च विनेयानां सन्ततिषु अभिसमयोत्पादनार्थमभिहिताः। इत्थमष्टासु वस्तुषु सप्ततौ च पदार्थेषु समस्तानां जिनजननीनां (प्रज्ञापारमितानां) प्रतिपाद्योऽर्थः सुसंगृहीतो जायते। तेषां च विषयाणामवबोधोऽपि सुकरः सम्पद्यते।

सनिदानः सदाप्ररुदितपरिवर्तः, धर्मोद्गतपरिवर्तः, परीन्दनापरिवर्तश्चेति त्रीनिमान् परिवर्तान् परित्यज्य समग्राया जिनजनन्याः प्रतिपाद्यविषयं उत्तम-मध्य-मन्दरुचिबुद्धीनां सत्त्वानां कृते सौकर्येण प्रवेष्टुं सौगम्येन चावबोद्धुं निरूपयन् अभिसमयालङ्कारो नाम ग्रन्थः समस्तमहायानग्रन्थानामाधारभूतः सारभूतश्च समुपजायते। यथोक्तमाचार्यवसुबन्धुना—

प्रयोजनं सपिण्डार्थं पदार्थः सानुसन्धिकः।
सचोद्यपरिहारश्च वाच्यः सूत्रार्थवादिभिः[1]॥

सूत्राणां व्याख्यातारः प्रयोजनम्, पिण्डार्थः, पदार्थः, अनुसन्धिः, चोद्यपरिहारश्चेति पंचभिराकारैः सूत्रव्याख्यानं कुर्वन्ति। तत्राभिसमयालङ्कारे—

सर्वाकारज्ञतामार्गः शासित्रा योऽत्र देशितः।
धीमन्तो वीक्षिषीरंस्तमनालीढं परैरिति॥
स्मृतौ चाधाय सूत्रार्थं धर्मचर्यां दशात्मिकाम्।
सुखेनं प्रतिपत्सीरन्नित्यारम्भप्रयोजनम्[2]॥

इत्यादिना प्रयोजनमभिहितम्। अपि च—

प्रज्ञापारमिताष्टाभिः पदार्थैः समुदीरिता[3]।

इत्यादिना पिण्डार्थोऽभिहितः। पुनश्च—

चित्तोत्पादः परार्थाय सम्यक्सम्बोधिकामता[4]।

इत्यादिना सम्पूर्णेन ग्रन्थेन पदार्थाः समुपदिष्टाः। तथा च—

सर्वाकारज्ञता मार्गज्ञता सर्वज्ञता ततः[5]॥

---

१. द्र०—व्याख्यायुक्तिः, अष्टसाहस्रिकाटीकायामालोकाख्यायामुद्धृता, पृ० २७७।

२. अभिसमयालंकारः, १:२, ३ पृ० ६।

३. अभिसमयालंकारः, १:४ पृ० ६।

४. अभिससयालंकारः, १:१८, पृ० ८।

५. अभिसमयालंकारः, १:४ पृ० ६।

इत्यादिना अनुसन्धिः प्रदर्शितः। अपि च—

धर्मधातोरसम्भेदाद् गोत्रभेदो न युज्यते।
आधेयधर्मभेदात्तु तद्भेदः परिगीयते[1] ॥

इत्यादिना चोद्यपरिहारः प्रदर्शितः।

इत्येवं पञ्चभिराकारैः सूत्राणां व्याख्यानेन ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कारः नातिविस्तृतवाक्यत्वम्, स्फुटार्थत्वम्, असंकीर्णत्वम्, वीप्सादिदोषरहितत्वम्, परचोदनाऽनवकाशत्वम्, विनेयजनरुच्युत्पादकत्वमित्याद्यनेकैर्गुणैरलंकृतो विद्यते। एवंगुणगणभूयिष्ठस्य ग्रन्थस्यास्य पुरस्कर्ता स एवार्यमैत्रेयनाथः, यस्य तुषितलोकाज्जम्बूद्वीपमवतरता बुद्धेन 'अयमेवात्र मम प्रतिनिधिरि' ति शिरोऽभिषिक्तम्। यश्चानागते काले पंचमो नायको मैत्रेयो बुद्धः सन् अवतरिष्यति। येन च गौतमस्य भगवतो बुद्धस्य महायानप्रवचनपरिषत्सु समुपस्थाय परिप्रश्नादिभिरनेकैः स्फुटो विषयावबोधः समधिगतः। इत्येवम् आर्यासङ्गादारभ्याद्य यावद् भारतीयेषु भोटदेशीयेषु च विद्वत्सु निर्विवादं मन्तव्यमास्ते। किन्तु अद्यतना इतिवृत्तविज्ञा मैत्रेयनाथस्य तुषितलोकनिवासः, तत्रैव च तेन ग्रन्थनिर्माणम्, द्वादशवर्षाणि आर्यासङ्गेन मैत्रेयसमुपासनम्, शुनीरूपेण मैत्रेयद्वारा आत्मरूपप्रदर्शनम्, आर्यासङ्गस्य तुषितलोकगमनम्, ततश्च ग्रन्थानां समानयनमित्यादिषु घटनासु उच्चभूमिस्थितयोगिभिर्विज्ञेयासु न विश्वसन्ति। ते तु मथुरायां अयोध्यायां वा राजकुलोत्पन्नो भिक्षुमैत्रेयनाथ इत्यामनन्ति। तेनैव च मानवरूपधारिणा एतेषां पञ्चानां शास्त्राणां प्रणयनं कृतमिति तेषां विश्वासः। हिमवद्भोटदेशीयो विद्वान् 'चन्-ङा-पा' कथयति "यदिदं सौभाग्यमेव, यदस्माकं गुरुमैत्रेय अत्यावरणावृतैः पुरुषैः मनुष्यरूपेणैव दृश्यते, अन्यथा ते तं श्वरूपेण गर्दभरूपेणापि द्रष्टुं शक्नुवन्ति। अतः विनयेन श्रद्धया तेषां चरणौ सेवितव्यौ"। इयमेव स्थितिः तेषामाधुनिकेतिवृत्तविज्ञानामप्यस्तीति विज्ञाय न तन्मतानि समालोच्यन्ते।

परम्परावादिष्वपि विषयेऽस्मिन् मतद्वयम्। (१) आचार्यो हरिभद्रः, तत्परम्परानुयायिषु च बहवो विद्वांसः विश्वसन्ति यदुपासनया प्रसन्नेनार्यमैत्रेयनाथेन ग्रन्था इमे विनिर्माय आर्यासङ्गाय प्रदत्ताः। (२) आचार्योऽभयकरः, तदनुयायिनश्चानेके आमनन्ति यत् समन्तभद्र-मैत्रेयादिभिः प्रज्ञापारमितासूत्राणां संगायनानन्तरं मैत्रेयेण ग्रन्था इमे विरचिताः। यद्यपि मतानामेतेषां समर्थने काचिद् युक्तिस्तैर्न प्रदर्शिता, तथापि परवर्तिनो भोटदेशीया आचार्या विमलप्रभाया[2] द्वादशे परिच्छेदे अभिसमयालङ्कारस्य वाक्यानामुद्धरणमवलोक्य ततः पूर्वमस्यावस्थितिं निर्धारयन्ति। एतदनुसारं प्रायो मैत्रेयादिभिः द्वितीयसंगीतिकाले एतन्निर्माणं मन्यते। परवर्तिनः केचन विद्वांसः 'असङ्गद्वारा मर्त्यलोकेऽस्यानयनात्पूर्वं सम्भलदेशेऽस्य बहुलः प्रचार आसीदिति' स्वीकु-

---

१. द्र०—अभिसमयालंकारः, १:४०, पृ० १८।

२. कालचक्रतन्त्रटीका सम्भलदेशस्य राज्ञा यशसा विनिर्मिता।

र्वन्ति। विमलप्रभायाः स्थितिस्तु दशमशताब्दीं यावदागन्तुं शक्यते, तथापीदं निश्चयेन कथयितुं शक्यते यद् दिङ्नागतः पूर्वं ग्रन्थस्यास्य स्थितिर्नैव सम्भाव्यते। एवं स्थितावपि भारतीयविद्वत्सिंहानां मतभेदेषु कोऽयं मादृशो भोटदेशीयो क्षुद्रो जनो हस्तक्षेपं कर्तुं प्रभवेत्। भोटदेशीय आचार्यः सुमतिकीर्तिचोंखापा महोदयोऽपि 'विमलप्रभाया उद्धरणमस्य प्राचीनतायां ज्ञापकं नास्तीति' प्रोवाच। परवर्तिनो विद्वांसः पुरातनमेव कथानकं पुनः पुनरावर्तयन्ति। ज्ञानकृतिकृतायां पंचविंशतिसाहस्रिकाटीकायाम् अष्टसाहस्रिकानुरूपायां ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कारः आचार्यस्मृतिकृत इत्युल्लेखो दृश्यते, तथापि भोटभाषायां मैत्री–स्मृतिशब्दयोः साम्याद् भ्रमजनितेयं त्रुटिरिति प्रतीयते। ईदृगेव भ्रमः 'दे-गे तंग्युर-संग्रहे'ऽपि दृश्यते। एतेन प्रतीयते प्रज्ञापारमिताव्याख्याकारेषु मैत्रेयोऽपि कश्चन पण्डित आसीदिति, किन्तु मतमेतद् विचारणीयम्।

अभिसमयालङ्कारस्य व्याख्याः

अभिसमयालङ्कारस्योपरि भारतीयाचार्याणां भाष्य-वृत्ति टिप्पणादीन्यनेकान्यासन्निति प्रसिद्धिः, किन्तु भोटभाषायां तेषु एकविंशतिकृतीनामनुवादा उपलभ्यन्ते। तास्वपि निःसन्दिग्धानां भारतीयाचार्यकृतीनां संख्या अष्टादशैव। प्रसिद्धासु एकविंशतिवृत्तिष्वपि द्वादश प्रज्ञापारमितासूत्रैः सहाभिसमयालङ्कारस्यापि वृत्तयः। नव च केवलमभिसमयालङ्कारस्यैव स्वतन्त्रा वृत्तयः।

प्रज्ञापारमिताऽभिसमयालङ्कारयोः सम्मिलिता द्वादश वृत्तयः

(१) आर्यविमुक्तिसेनकृतः पंचविंशतिसाहस्रिकालोकः। अयं च भारतीयेन विदुषा अमृतगोमिना भोटदेशीयेन 'लोचावा लो दन् शेरप' द्वारा चानूदितः[१]।

(२) भदन्तविमुक्तिसेनकृतं पंचविंशतिसाहस्रिकावार्तिकं ५४०० श्लोकसंख्यापरिमितम्। उपाध्यायशान्तिभद्रेण लोचावा शाक्याओद्-द्वारा च भोटभाषायामनूदितम्[२]।

(३) आचार्यहरिभद्रकृता पंचविंशतिसाहस्रिकाऽष्टपरिवर्तटीका उपाध्यायशान्तिभद्रेण लोचावा छुलठिम् ग्यलवा-द्वारा च भोटभाषायां रूपान्तरीकृता[३]।

(४) आचार्यरत्नाकरशान्तिकृता पंचविंशतिसाहस्रिकाशुद्धिटीका। पण्डितसुभूतिशान्तिना लोचावा शाक्या लो डो तथा गे-वई-लोडो उभाभ्यां च भोटभाषायामनूदिता। तदनन्तरं लोचावा गो-ल्ह-चस्द्वारा च पुनः संशोधिता[४]।

---

१. द्र०—तंग्युरसंग्रहे दे-गे संस्करणे 'क' पुटम्।

२. द्र०— तंग्युरसंग्रहे दे–गे संस्करणे 'ख' पुटम्।

३. द्र०— तंग्युरसंग्रहे दे–गे संस्करणे 'ग–ङ–च' पुटानि।

४. द्र०—तंग्युरसंग्रहे दे–गे संस्करणे 'त' पुटम्।

इमाश्चतस्रष्टीकाः पंचविंशतिसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितया सहाभिसमयालङ्कारस्य टीकाः सन्ति ।

(५) आचार्यहरिभद्रकृतः अभिसमयालङ्कारालोकः, ८००० श्लोकपरिमितः । पण्डितसुभाषितेन लोचावा रिन्-छेन्-जङ्-पो द्वारा च भोटभाषायामनूदितः । पश्चाच्च दीपंकरश्रीज्ञानेन (अतिशा) सह अनेनैव लोचावा रिन्-छेन्-जङ्-पो द्वारा पुनः सँशोधितः[1] ।

(६) आचार्यरत्नाकरशान्तिकृता सारकौमुदी टीका, ८००० श्लोकपरिमिता । पण्डितसुभूतिशान्तिना लोचावा शाक्या-लोडो द्वारा चानूदिता[2] ।

(७) आचार्यभयकरगुप्तकृता मर्मकौमुदो टीका । पण्डितसुभूतिशान्तिना लोचावा शेरप् पल् द्वारा चानूदिता[3] ।

इमास्तिस्रष्टीकाः अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितया सह अभिसमयालङ्कारस्य टीकाः सन्ति ।

(८) आचार्यबुद्धज्ञानपादकृतो रत्नगुणसंचयपिण्डार्थः । अस्मिन् षट् परिवर्ताः सन्ति । पण्डितविद्यासिंहेन लोचावा पल्-चिख् द्वारा च भोटभाषायामनूदितः[4] ।

(९) आचार्यहरिभद्रकृता रत्नगुणसंचयसुबोधिनी टीका २१०० श्लोकपरिमिता । अस्यां परिवर्तद्वयं वर्तते । इयं च लोचावा शाक्या-ओद् द्वारा भोटभाषायामनूदिता[5] ।

(१०) कश्मीरपण्डितेन आचार्यधर्मश्रीकृता प्रज्ञापारमिताकोशकुंजिका टीका । लोचावा बा-जिख्-द्वारेयं भोटभाषायामनूदिता[6] ।

इमास्तिस्रष्टीकाः (८-९-१०) रत्नगुणसंचयगाथाख्यया प्रज्ञापारमितया सहाभिसमयालङ्कारस्य टीकाः ।

(११) कश्मीरकेन विदुषा आचार्यधर्मश्रिया विरचिता शतसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिता टीका[7] ।

(१२) पंडितज्ञानकृतिविरचिता तिसृभिर्जिनजननीभिः सहाभिसमयालङ्कारस्यैका टीका[8] ।

---

१. द्र०–तंग्युरसंग्रहे दे–गे संस्करणे 'छ' पुटम् ।

२. द्र०–तंग्युरसंग्रहे दे–गे संस्करणे 'थ' पुटम् ।

३. द्र०–तंग्युरसंग्रहे दे–गे संस्करणे 'द' पुटम् ।

४. द्र०–तंग्युरसंग्रहे 'दे–गे'–संस्करणे 'न' पुटम् ।

५. द्र०–तंग्युरसंग्रहे 'दे–गे'–संस्करणे 'ज' पुटम् ।

६. द्र०–तंग्युरसंग्रहे दे–गे–संस्करणे 'द' पुटम् ।

७. द्र०–तंग्युरसंग्रहे देगे–संस्करणे 'त' पुटम् ।

८. द्र०–तंग्युरसंग्रहे देगे–संस्करणे 'ख' पुटम् ।

इत्थं शतसाहस्रिका-पंचविंशतिसाहस्रिका-अष्टादशसाहस्रिकादिभि: जिन-जननीभि: सहाभिसमयालङ्कारस्येमा द्वादश टीका: सन्ति।

अभिसमयालङ्कारस्य स्वतन्त्रा नव वृत्तयः

(१) आचार्यहरिभद्रकृता उपटीका। अस्यां पञ्च परिवर्ता: सन्ति। पण्डितश्रीविद्याकरप्रभेण लोचावा पल्-चिख् द्वारा च पूर्वमनूदिता। पश्चाच्च पण्डितामरगोमिना लोचावा लो-दन् द्वारा च पुनः संशोधिता।[1]

(२) आचार्यधर्ममित्रकृतं स्फुटार्थाख्याया उपटीकाया: प्रसन्नपदाभिधं भाष्यम्। पण्डितयुक्तकरमित्रेण लोचावा छोए-विय-शेरप् द्वारा चानूदितम्[2]।

(३) सुवर्णद्वीपीयाचार्येण धर्मकीर्तिना कृतं स्फुटार्थाख्याया उपटीकाया दुर्बोधालोकाभिधं भाष्यम्। दीपंकरश्रीज्ञानेन लोचावा रिन्-छेन्-जंग पो द्वारा चानूदितम्।[3]

(४) आचार्यप्रज्ञाकरमतिविरचित: स्फुटार्थापिण्डार्थ:। पण्डितश्रीसुमतिकीर्तिना लोचावा लो-दन्-शेरप् द्वारा चानूदित:[4]।

(५) आचार्यदीपंकरश्रीज्ञानकृत: अभिसमयालङ्कारपिण्डार्थ:। स्वयमाचार्येण लोचावा छुलठिम ग्यल्वा द्वारा चानूदित:[5]।

(६) कश्मीरकेनाचार्यकुमारश्रिया विरचितः पिण्डार्थ। स्वयमाचार्येण लोचावा टशी-ग्यल-छन् द्वारा चानूदित:[6]।

(७) आचार्यरत्नकीर्तिना विरचितैका टीका। स्वयमाचार्येण लोचावा छिम्-योन्-तन्-पल द्वारा चानूदिता[7]।

(८) कश्मीरकेन पण्डितधर्मश्रीज्ञानेन विरचिता प्रज्ञाप्रदीपमाला नाम टीका। स्वयमाचार्येण लोचावा जम्-पई पल द्वारा चानूदिता[8]।

(९) आचार्याभयकरगुप्तकृत: मुनिमतालङ्कार: ६५०० श्लोकपरिमित:। स्वयमाचार्येण लोचावा पङ्-शे-सल्-डग्स् द्वारा पूर्वमनूदित: पश्चाच्च लोचावा लो-तन् द्वारा पुन: संशोधित:[9]।

---

१. द्र०—तंग्युरसंग्रहे दे-गे संस्करणे 'ज' पुटम्।

२. द्र०—तंग्युरसंग्रहे दे-गे संस्करणे 'ञ' पुटम्।

३. द्र०—तंग्युरसंग्रहे दे-गे संस्करणे 'ज' पुटम्।

४. द्र०—तंग्युरसंग्रहे दे-गे संस्करणे 'ज' पुटम्'।

५. द्र०—तंग्युरसंग्रहे दे-गे संस्करणे 'थ' पुटम्।

६. द्र०—तंग्युरसंग्रहे 'दे-गे'-संस्करणे 'ञ' पुटम्।

७. द्र०—तंग्युरसंग्रहे 'दे-गे'-संस्करणे 'ञ' पुटम्।

८. द्र०—तंग्युरसंग्रहे 'दे-गे'-संस्करणे 'त' पुटम्।

९. द्र०—तंग्युरसंग्रहे 'दे-गे'-संस्करणे 'थ' पुटम्।

इत्येवं जिनजननीभिः प्रज्ञापारमिताभिरसङ्कीर्णाः केवलमभिसमयालङ्कारस्यैव स्वतन्त्रा नव वृत्तयः। इत्थमेकविंशतिः टीकाग्रन्थाः भोटभाषायामनूदिताः समुपलभ्यन्ते।

एतास्वेकविंशतिटीकासु संक्षिप्त-विस्तृतजिनजननीभ्यां (अष्टसाहस्रिका-शतसाहस्रिकाभ्यां) सहाभिसमयालङ्कारस्य कश्मीरकपण्डितधर्मश्रीकृता प्रज्ञापारमिताकोशकुंजिकाख्या टीका (१०), तस्यैवाचार्यस्य शतसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिताटीका नाम अपरा टीका (११); तथा पण्डितज्ञानकृतिकृता तिसृभिर्जिनजननीभिः सहाभिसमयालङ्कारस्य टीका (१२), इमास्तिस्रः कृतयो यद्यपि तत्तदाचार्याणां नाम्ना समुपलभ्यन्ते, तथापि बुस्तोन्-प्रभृतिभिर्विद्वद्भिस्तासां प्रामाणिकत्वे सन्देहः प्रकटितः। यद्यपि केषांचन आचार्यदीपंकरश्रीज्ञानकृतायां अभिसमयालङ्कारपिण्डार्थाभिधायामभिसमयालङ्कारस्य स्वतन्त्रायां वृत्तौ (५) अपि सन्देहस्तथापि कृतिरियं तेषामेवेति निश्चयः। इत्थं भारतीयाचार्याणामष्टादश कृतयः सुतरां प्रामाणिकाः सिध्यन्ति।

प्रस्तुता अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था

यद्यप्याचार्याभयकरगुप्तकृता मुनिमतालङ्काराख्या व्याख्या सामान्यप्रज्ञापारमितासूत्राणामेव व्याख्या, तथापि तस्या अन्तिमे परिच्छेदत्रये अभिसमयालङ्कारमधिकृत्य विस्तृतं विशिष्टं च व्याख्यानमस्ति, अतः इयमप्यभिसमयालङ्कारवृत्तिरिति मन्यते। तथापि प्रज्ञापारमितासूत्रैः संकीर्णासु असंकीर्णासु चाभिसमयालङ्कारवृत्तिषु सर्वासु इयं स्फुटार्थाभिधा उपटीकैव सविशेषं स्थानं बिभर्ति। यतो हि तिसृणामपि जिनजननीनां सारं संगृह्य प्रवृत्तायामस्यां अभिसमयालङ्कारवृत्तौ सर्वेऽपि मन्द-मध्योत्तमेन्द्रियरुचिप्रज्ञाः सत्त्वाः सुखेन प्रवेष्टुमवबोद्धुं च तद्गतविषयं समर्था भवन्तीति। सर्वेऽपि भारत-भोटदेशीयविद्वांस इमां सर्वोत्तमां कृतिं गणयन्ति। परवर्तिनश्च भोटदेशीया व्याख्याकारा अस्याः प्रामाण्यं स्वीकृत्येमामेवानुसरन्तीति। प्रज्ञापारमितासूत्रैः सहाभिसमयालङ्कारस्य सर्वासु टीकासु आर्यविमुक्तिसेनस्य पंचविंशतिसाहस्रिकालोकः सर्वोत्तमः, प्रज्ञापारमितासूत्रैरसंकीर्णासु सर्वास्वभिसमयालङ्कारवृत्तिषु इयमेवाचार्यहरिभद्रकृता स्फुटार्था वृत्तिः सर्वोत्तमेति निश्चयः।

स्फुटार्थाया अस्या वृत्तेः रचनायां ग्रन्थकारस्य दृष्टिद्वयम्। (१) तिसृणामपि जिनजननीनां व्याख्यारूपेणाभिसमयालङ्कारस्य प्रस्तुतीकरणम् (२) संक्षिप्तरुचीनां सत्त्वानामनुग्रहणं नाम। प्रज्ञापारमितासूत्रैः सहाभिसमयालङ्कारस्य याः टीकाः पूर्वाचार्यैः कृताः, ताः न सर्वाभिर्जिनजननीभिः सह कृताः, अपि त्वेकया

द्वाभ्यां वा जिनजननीभ्यां सह कृताः। अत एव सर्वासां तिसृणां जिननननीनां प्रतिपाद्यविषयभेदोऽपि तासु न स्फुटो जायते। वस्तुतोऽभिसमयालङ्कारोऽयं सर्वासामलङ्कारभूत इत्यपि ताभिर्न स्फुटं प्रकाशितः। अत एव आचार्यहरिभद्रेणोक्तम्—

प्रज्ञापारमितायै यस्यास्तदलङ्कारकारिकाणाम्।
सर्वालङ्करणार्थं क्रियते व्याख्या नमस्तस्यै[1]॥

अपि च—

अन्यथा न भवेत् सम्यक् सर्वासां क्रमसंग्रहः[2]।

परवर्तिविनेयजना बुद्धिवीर्यकालानामल्पीयस्त्वात् विस्तरेण श्रवण-चिन्तनादीनि कर्तुमसमर्था इति विज्ञाय तेषामनुग्रहाय अल्पेनापि कालेन प्रज्ञापारमितासूत्राणामर्थावगतिर्भवेदित्येतदर्थं ग्रन्थोऽयमाचार्येण विरचितः। अत एवोक्तम्—

अर्थमात्रं सुबोधाय त्यक्त्वा वचनविस्तरम्[3]।

स्फुटार्थायामस्यां वृत्तौ तथाविधा अपि विषया ग्रन्थकारेण विशदीकृताः, ये पूर्वाचार्यैः स्व-स्वटीकासु न स्पृष्टा नापि साधु प्रकाशिताः। अत एवाचार्येणोल्लिखितम्

एवं विद्वद्वरैः प्रोक्ते किञ्चिन्नैयून्यमीक्षते।
अस्मिन् सर्वं सुसम्पन्नं महदाश्चर्यकारकम्[4]॥

सर्वथा तथ्यभूतेयमाचार्यस्य प्रतिज्ञा। यतो हि आचार्यासङ्गवसुबन्धुभ्यामभिसमयालङ्कारोऽयं ग्रन्थो विज्ञानवादनयेन व्याख्यातः। आर्यविमुक्तिसेनव्याख्यायां यथा विषयप्रतिपादनमुत्तमं न तथा प्रज्ञापारमितासूत्राणामनुसन्धिः सम्यक्। भदन्तविमुक्तिसेनेन सर्वशः शास्त्राण्यप्राप्यापि स्वमनीषया जिनजननी व्याख्यातेति-आचार्यधर्ममित्रः। अत एव कारणैरनेकैः अनेकाभिश्च दृष्टिभिः कृतिरियमाचार्यहरिभद्रस्य स्फुटार्था सर्वोत्तमेति सर्वे भारतीयभोटदेशीयाचार्याः प्रमाणत्वेन तामनुसरन्तीति। प्रज्ञापारमितासूत्रैःसह अभिसमयालङ्कारस्य व्याख्यानपद्धतौ आचार्येण आर्यविमुक्तिसेनोऽनुसृतः। अत एव आर्यवृत्तिरपि हरिभद्रवृत्तिसदृशीति भोटदेशीयविद्वांसः। यदा प्रज्ञापारमितासूत्रैः सहाभिसमयालङ्कारस्य संयोजनावसरः

---

१. द्र०—स्फुटार्था अभिसमयालङ्कारवृत्तिः, पृ० ३।

२. द्र०—स्फुटार्था अभिसमयालङ्कारवृत्तिः पृ० ६४।

३. द्र०—स्फुटार्था अभिसमयालङ्कारवृत्तिः, पृ० ६४।

४. द्र०—अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था, पृ० ३।

समुपस्थितो भवति, तदा विद्वांसः प्रमाणत्वेन आर्यहरिवृत्ती समुदीरयन्ति। अस्या वृत्तेः 'स्फुटार्था' इति नाम सम्भवतः भारते प्रसिद्धं नासीत्। ग्रन्थशीर्षकेऽपि 'अभिसमयालङ्कारवृत्तिः' 'कारिकावृत्तिः' इत्येवं शब्दसमुल्लेखो दृश्यते। विषयप्रतिपादनशैलीगुणान् दृष्ट्वा भोटदेशीयाचार्यैरिदं नाम कृतमिति प्रतीयते। आचार्यधर्ममित्रेण हरिभद्रविरचितेयमुपटीका स्फुटमर्थान् प्रतिपादयतीति निगदितम्। किमपि कारणं भवेत् वृत्तिरियं स्फुटार्था नाम सिद्ध्यति।

वृत्तिमिमामाधारीकृत्य आचार्यधर्ममित्रस्य प्रसन्नपदाख्यं भाष्यम्, सुवर्णद्वीपीयाचार्यधर्मकीर्तिकृतं दुर्बोधालोकभाष्यम्, आचार्यप्रज्ञाकरमतिकृतः पिण्डार्थं इति तिस्रो रचना भारतीयाचार्याणां भोटभाषायामनूदिताः समुपलभ्यन्ते। भोटदेशीयविदुषां व्याख्यानानि तु गणनासमतिक्रान्तानि।

ग्रन्थकार आचार्यो हरिभद्रः

आचार्यो हरिभद्रः क्षत्रियजातावुत्पन्न उपसम्पन्नो भिक्षुरासीत्। तेन समेषां बुद्धवचनानां विशेषतः प्रज्ञापारमितासूत्राणां सभाष्याणामाचार्यशान्तरक्षिताद् वैरोचन इत्यपरनामधेयाद् दीर्घकालमध्ययनं कृतम्। स एव तस्य गुरुरुपाध्यायश्च। तस्य प्रज्ञापारमितासूत्राणां कतिपयेषु दुर्बोधस्थलेषु सन्देह आसीत्। विशेषतो यत्र असङ्ग-वसुबन्धु-आर्यविमुक्तिसेन-भदन्तविमुक्तसेनादीनां मतभेद आसीत्। कस्य पक्षो ज्यायान् युक्तिसंगतश्चेति स निश्चेतुं नापारयत्। आचार्यशान्तरक्षितोपदेशेन तेन मैत्रेयसाधनमारब्धम्। गच्छ खसरपाणिप्रदेशं सिद्धिर्भविष्यतीति तेनाकाशवाणी श्रुता। तत्र गत्वा साधनाभ्यासात् विहारस्योपरितले तेन मैत्रेयनाथो दृष्टः। हरिभद्रस्तमपृच्छत्- भवद्ग्रन्थानामनेकासु टीकासु नास्त्यैकमत्यम्, किं च मतं निर्दुष्टम्, कस्यानुसरणं विधेयमिति। स उदतरत्-सर्वत्र गुणाः सन्ति, तान् संगृह्य स्वतन्त्रा व्याख्या विधेयेति। आचार्यधर्ममित्रानुसारं स्वप्ने तेन मैत्रेयः साक्षात्कृतः। प्रत्यक्षतः साक्षात्कृत इति प्रज्ञाकरमतिः। मैत्रेयानुमतिं सम्प्राप्य ग्रन्थप्रणयनार्थं स दायकमन्वेष्टुमारब्धवान्। आचार्यहरिभद्रः प्रज्ञापारमितासूत्रेषु महान् पण्डित इति पालवंशीयो महाराजो धर्मपालः श्रुतवान्। अतस्तमाकारयितुं तेन दूतः प्रेषितः। दूतेन सहाचार्यस्तत्र गत्वा त्रिकुटकविहारे निवासं कृतवान्। तत्र निवसता तेन परःसहस्रेभ्यो भिक्षुभ्यः प्रज्ञापारमितासूत्राण्यध्यापितानि, ग्रन्थश्च विनिर्मितः[1]।

---

१. द्र०—अभिसमयालङ्कारालोकः, पृ० ५५८ (दरभंगा-संस्करणम्)

आचार्यहरिभद्रस्य ग्रन्थाः

(१) अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था (प्रस्तुतो ग्रन्थः)

(२) अभिसमयालङ्कारालोकः। अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितया सह अभिसमयालङ्कारस्य सम्मिलिता महाटीका।

(३) पंचविंशतिसाहस्रिकाऽष्टपरिवर्तटीका। इयं पचविंशतिसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितया सहाभिसमयालङ्कारस्य टीका।

(४) रत्नगुणसंचयसुबोधिनी टीका। इयं रत्नगुणसंचयगाथाख्यया प्रज्ञापारमितया सहाभिसमयालङ्कारस्य टीका।

(५) प्रज्ञापारमिता-भावनाविधिः

(६) चान्द्रव्याकरणविभक्तिप्रकरणम्

इमे षड् ग्रन्था आचार्यहरिभद्रनाम्ना समुल्लिखिता भोटभाषायामनूदिताः तंग्युरसंग्रहे समुपलभ्यन्ते। एतदतिरिक्तं तेन किं किं लिखितमिति नास्ति विस्पष्टम्। आचार्यवैरोचनस्तस्य गुरुरुपाध्यायश्चेति स्फुटार्थायां तेनैव स्मृतः। तथा हि—

वैरोचनं गुरुं नत्वा सदुपाध्यायज्ञानिनम्[1]।

वैरोचनः शान्तरक्षितापरपर्याय इति विद्वत्सु प्रसिद्धः। आचार्यहरिभद्रः शान्तरक्षितात् सम्पूर्णं सरहस्यं माध्यमिकशास्त्रमधीतवान् सम्पूर्णानि च प्रज्ञापारमितासूत्राणि सभाष्याणि उपाध्यायवैरोचनभद्राद् अधीतवानिति लामा तारानाथः। इत्येवमुभयोः व्यक्तिभेदसंकेतोऽप्युपलभ्यते।

आचार्यहरिभद्रकालः

पालवंशीयस्य महाराजधर्मपालस्य य ऐतिहासिकः कालः, स एवास्माकमाचार्यस्य हरिभद्रस्य काल इति तेनैव स्वाभिसमयालङ्कारालोकटीकायां निर्दिष्टः[2]। आधुनिकेतिवृत्तविज्ञेष्वनेके तस्य महाराजधर्मपालस्य राज्यसिंहासनारोहणकालम् ७७६ तः ८०८ ईशवीयवर्षपर्यन्तम् अथवा ७७० तः ८१० ईशवीयवर्षपर्यन्तं मन्वते। सिंहासनारूढस्य धर्मपालस्य विंशतितमे वर्षे आचार्यः परिनिर्वृत इति लामा तारानाथः। अतः ग्रन्थस्यास्य प्रस्तुतस्य रचनाकालः ७७० तः ७९० ईशवीयवर्षाणां मध्ये कदाचित् सम्भाव्यते।

---

१ द्र०—अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था, पृ० ६४।

२. क्रुध्यत्कुंजरकुम्भपीठदलनव्यासक्तशक्त्यात्मनः
पुण्याभ्यासकृताभियोगजवशात् सम्पत्समादायिनः।
राज्ये राज्यभटादिवंशपतितश्रीधर्मपालस्य वै
तत्त्वालोकविधायिनी विरचिता सत्पंजिकेयं मया॥

द्र०—अभिसमयालङ्कारालोकः, पृ० ५५८ (दरभंगासंस्करणम्)

आधुनिकाः कतिपये विद्वांसः प्रतिपादयन्ति यदाचार्यो हरिभद्रो योगाचारमतानुयायीति। आर्यासङ्गः, आर्यविमुक्तिसेन, भदन्तो विमुक्तिसेन इत्येतेऽपि योगाचारमतानुयायिन इति तेषां मतिः। किन्त्वसम्यग्विचारजनितमिदमेतेषां मतम्। हरिभद्राद्याचार्यप्रणीतानां शास्त्राणामभिधार्थोऽपि तैर्न सम्यगवधारित इति प्रतीयते। अन्यथा परतन्त्रलक्षणानां समस्तधर्माणां च निःस्वभावत्वप्रतिपादनपराणि शब्दतः शतशश्च तत्तच्छास्त्रवचनान्येव तेषामाचार्याणां माध्यमिकत्वे पर्याप्तं प्रमाणम्। अत आचार्योऽयं हरिभद्रः स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमतमनुसरतीति नात्र सन्देहः। स्वातन्त्रिकमाध्यमिका अपि सूत्राचार-स्वातन्त्रिकमाध्यमिकाः, योगाचार-स्वातन्त्रिकमाध्यमिका इति द्वैविध्यं भजन्ते। हरिभद्रः योगाचारस्वातन्त्रिकमाध्यमिक इति। यतो हि स व्यवहारदशायामपि बाह्यार्थास्तित्वं न स्वीकरोति, स्वसंवेदनसत्तां च मनुते, स्वकीयमूलसिद्धान्तेष्वप्ययमाचार्य एकतो बाह्यार्थास्तित्वम्, आलयविज्ञानम्, क्लिष्टमनोविज्ञानं च नैवाङ्गीकरोति; अपरतश्च स्वसंवेदनम्, धर्माणां स्वतः (स्वलक्षणतः) अस्तित्वम्, परतः उत्पादः, स्वतन्त्रहेतुप्रयोगश्चेति वादान् युक्तितः प्रतिपादयति। अन्यान्यपि सन्ति तस्य स्वातन्त्रिकमाध्यमिकत्वे बहूनि वक्तव्यानि, किन्त्वतिविस्तरभिया तानि त्यज्यन्ते। तत्कृताया अस्या अभिसमयालङ्कारवृत्तेः स्फुटार्थायाः, अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितामहाटीकाया आलोकाख्यायाश्च सूक्ष्मदृशाऽवलोकनेनापि सर्वमेतत् सुस्पष्टं जायत इति शम्।

समदोङ् रिम्पोछे
प्रधानाचार्यः
केन्द्रीय-तिब्बती-उच्चशिक्षासंस्थानम्
सारनाथः, वाराणसी

दिनाङ्कः २४ जनवरी १९७७

सहायकग्रन्थानुक्रमणिका संकेतविवरणं च

अध्याशयसञ्चोदनसूत्रम् (शिक्षासमुच्चयोद्धृतम्) मिथिलाविद्यापीठप्रकाशितम्, दरभंगा १९६० ई०

अभि० को०—अभिधर्मकोशः, बौद्धभारतीसंस्करणम्, वाराणसी १९७० ई०

अभि को० भा०—अभिधर्मकोशभाष्यम्, बौद्धभारतीसंस्करणम्, वाराणसी १९७० ई०

अभि० को० भा० टी०—अभिधर्मकोशभाष्यटीका (स्फुटार्था) बौद्धभारतीसंस्करणम्, वाराणसी १९७० ई०

अभि० समु०—अभिधर्मसमुच्चयः, विश्वभारती शान्तिनिकेतनम् ९५० ई०

अभिसमय०—अभिसमयालङ्कारः (अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता) मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६० ई०

अष्ट० प्रज्ञा०—अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता, मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा, १९६० ई०

अष्ट० प्रज्ञा० टी०—अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिताटीका (स्फुटार्था) केन्द्रीयतिब्बती-उच्चशिक्षासंस्थानसंस्करणम्, सारनाथ, वाराणसी १९७७ ई०

अष्ट० प्रज्ञा० म० टी० अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितामहाटीका (आलोकाख्या) मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६० ई०

आर्यरत्नकरण्डकसूत्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

आर्यसन्धिनिर्मोचनसूत्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

उत्तराभिधानतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

का०—कारिका

ङग्-रिम्-छेन्-मो (आचार्यसुमतिकीर्तिचोंखापाकृतम्) तिब्बती-संस्करणम्

चक्रसंवरमूलतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

चर्यासंग्रहः—तिब्बतीसंस्करणम्

ज्ञानतिलकतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

तत्त्वसिद्धिः—(शान्तरक्षितकृता) तिब्बतीसंस्करणम्

तु०—तुलनीयम्

द०—अभिसमयालङ्कारः मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६० ई०

दशभूमकसूत्रम्—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६७ ई०

द्र०—द्रष्टव्यम्

परि०—परिशिष्टम्

परि०—परिच्छेदः

पारमितामार्गनिर्देशः (ग्यल्-छब्-जे-कृतः) तिब्बतीसंस्करणम्

पृ०—पृष्ठम्
ब०—अभिसमयालङ्कारः, प्राच्यविद्यासंस्थानम्, बड़ौदा १९३२ ई०
मध्यमकालङ्कारः—तिब्बतीसंस्करणम्
मध्यमकावतारः तिब्बतीसंस्करणम्
मध्यमकावतारभाष्यम्—तिब्बतीसंस्करणम्
मध्यमकावतारव्याख्या—तिब्बतीसंस्करणम्
मध्यान्तविभागशास्त्रम्, मोतीलाल-बनारसीदास, दिल्ली १९७१ ई०
मध्यान्तविभागभाष्यम्—मोतीलाल-बनारसीदास, दिल्ली १९७१ ई०
मध्यान्तविभागभाष्यटीका—मोतीलाल-बनारसीदास, दिल्ली १९७१ ई०
पञ्चक्रमः—तिब्बतीसंस्करणम्
बोधिचर्यावतारः—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६० ई०
महा० सूत्र०—महायानसूत्रालङ्कारः—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९७० ई०
महायानसूत्रालङ्कारवृत्तिः—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९७० ई०
महायानसूत्रसंग्रहः—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६१ ई०
महायानोत्तरतन्त्रशास्त्रम् - बिहार रिसर्च सोसाइटी, पटना १९५० ई०
युक्तिषष्टिका—तिब्बतीसंस्करणम्
रत्नगुणसंचयगाथा (महायानसूत्रसंग्रहोद्धृता) मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा, १९६१ ई०
रत्नमेघसूत्रम्—(मध्यमकावतारोद्धृतम्) तिब्बतीसं करणम्
रत्नावलिः (मध्यमकशास्त्रम्) मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६० ई०
ल०—अभिसमयालङ्कारः (श्चेरवात्स्कीसम्पादितः) लेनिनग्राडसंस्करणम् १९२९ ई०
लङ्कावतारः—जापानीसंस्करणम् १९५६ ई०
ललितविस्तरः—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९५८ ई०
वज्रगर्भालङ्कारतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्
वज्रमालाभाष्यतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्
विंशतिका विज्ञप्ति०—विंशतिका विज्ञप्तिमात्रतासिद्धिः सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयसंस्करणम्, वाराणसी १९७२ ई०
शिक्षासमुच्चयः—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम् दरभंगा १९६० ई०
सत्यद्वयव्याख्या—तिब्बतीसस्करणम्
सर्वनिकायपाठचक्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्
सागरमतिपरिपृच्छा—तिब्बतीसंस्करणम्
सुवर्णप्रभाससूत्रम्—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६७ ई०
हेवज्रतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

विषयानुक्रमणिका

དཀར་ཆག

སྐབས་གཉིས་པ༔—(ལམ་ཤེས)

སྐབས་གསུམ་པ་:—(ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་)

སྐབས་བཞི་པ:—(རྣམ་རྫོགས་སྦྱོར་བ་)

སྐབས་ལྔ་པ:—(རྩེ་སྦྱོར་)

आर्यमैत्रेयनाथविरचितम्

अभिसमयालङ्कारो नाम

प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रम्

नमो मञ्जुश्रिये कुमारभूताय

आर्यमैत्रेयनाथविरचितम्

अभिसमयालङ्कारो नाम

प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रम्

सर्वाकारज्ञताधिकारः प्रथमः

मङ्गलाचरणम्

या सर्वज्ञतया नयत्युपशमं शान्तैषिणः श्रावकान्
या मार्गज्ञतया जगद्धितकृतां लोकार्थसम्पादिका ।
सर्वाकारमिदं वदन्ति मुनयो विश्वं यया संगता[1]-
स्तस्यै[2] श्रावकबोधिसत्त्वगणिनो बुद्धस्य मात्रे नमः ॥१॥

ग्रन्थारम्भप्रयोजनम्

सर्वाकारज्ञतामार्गः शासित्रा योऽत्र देशितः ।
धीमन्तो वीक्षिषीरंस्तमनालीढं परैरिति ॥२॥
स्मृतौ चाधाय सूत्रार्थं धर्मचर्यां दशात्मिकाम् ।
सुखेन प्रतिपत्सीरन्नित्यारम्भप्रयोजनम् ॥३॥

१. संगतम्—ल० ।
२. तस्मै—न० ।

प्रज्ञापारमितायाः कायिकव्यवस्थापनम्

प्रज्ञापारमिताष्टाभिः पदार्थैः समुदीरिता ।
सर्वाकारज्ञता मार्गज्ञता सर्वज्ञता ततः ॥४॥

सर्वाकाराभिसम्बोधो मूर्धप्राप्तोऽनुपूर्विकः ।
एकक्षणाभिसम्बोधो धर्मकायश्च तेऽष्टधा ॥५॥

चित्तोत्पादोऽववादश्च निर्वेधाङ्गं चतुर्विधम् ।
आधारः प्रतिपत्तेश्च धर्मधातुस्वभावकः ॥६॥

आलम्बनं समुद्देशः सन्नाहप्रस्थितिक्रिये ।
सम्भाराश्च सनिर्याणाः सर्वाकारज्ञता मुनेः ॥७॥

ध्यामीकरणतादीनि[1] शिष्यखड्गपथौ च यौ ।
महानुशंसो दृङ्मार्ग[2] ऐहिकामुत्रिकैर्गुणैः ॥८॥

कारित्रमधिमुक्तिश्च स्तुतस्तोभितशंसिताः[3] ।
परिणामेऽनुमोदे च मनस्कारावनुत्तमौ ॥९॥

निर्हारः शुद्धिरत्यन्तमित्ययं भावनापथः ।
विज्ञानां बोधिसत्त्वानामिति मार्गज्ञतोदिता ॥१०॥

प्रज्ञया न भवे स्थानं कृपया न शमे स्थितिः ।
अनुपायेन दूरत्वम् उपायेनाविदूरता ॥११॥

---

१. ध्यामी०—ल० ।

२. दृग्मार्ग०—ल० ।

३. शस्तिताः—ल० ।

विपक्षप्रतिपक्षौ च प्रयागः समतास्य च ।
दृङ्मार्गः श्रावकादोनामिति सर्वज्ञतेष्यते ॥१२॥

आकाराः सप्रयोगाश्च[1] गुणा दोषाः[1] सलक्षणाः ।
मोक्षनिर्वेधभागीये शैक्षोऽवैवर्तिको गणः ॥१३॥

समता भवशान्त्योश्च क्षेत्रशुद्धिरनुत्तरा[2] ।
सर्वाकाराभिसम्बोध एष सोपायकौशलः ॥१४॥

लिङ्गं तस्य विवृद्धिश्च निरूढिश्चित्तसंस्थितिः ।
चतुर्धा च विकल्पस्य प्रतिपक्षश्चतुर्विधः ॥१५॥

प्रत्येकं दर्शनाख्ये च भावनाख्ये च वर्त्मनि ।
आनन्तर्यसमाधिश्च सह विप्रतिपत्तिभिः ॥१६॥

मूर्धाभिसमयस्त्रेधा[3] दशधा चानुपूर्विकः ।
एकक्षणाभिसम्बोधो लक्षणेन चतुर्विधः ॥१७॥

स्वाभाविकः ससाम्भोगो नैर्माणिकोऽपरस्तथा ।
धर्मकायः सकारित्रश्चतुर्धा समुदीरितः ॥१८॥

सर्वाकारज्ञता

१—चित्तोत्पादः

चित्तोत्पादः परार्थाय सम्यक्सम्बोधिकामता ।
समासव्यासतः सा च यथासूत्रं स चोच्यते ॥१९॥

१—१. गुण ोषाः—ल० ।

२. क्षेत्रे शुद्धिरनु०—ल० ।

३. त्रिधा ब० ।

भूहेमचन्द्रज्वलनैर्निधिरत्नाकरार्णवैः ।
वज्राचलौषधीमित्रैश्चिन्तामण्यर्कगीतिभिः ॥२०॥

नृपगञ्जमहामार्गयानप्रस्रवणोदकैः ।
आनन्दोक्तिनदीमेघैर्द्वाविंशतिविधः स च ॥२१॥

२—अववादः

प्रतिपत्तौ च सत्येषु बुद्धरत्नादिषु त्रिषु ।
असक्तावपरिश्रान्तौ प्रतिपत्सम्परिग्रहे ॥२२॥

चक्षुःषु पञ्चसु ज्ञेयः षट्स्वभिज्ञागुणेषु च ।
दृङ्मार्गे[1] भावनाख्ये चेत्यववादो दशात्मकः ॥२३॥

मृदुतीक्ष्णेन्द्रियौ श्रद्धादृष्टिप्राप्तौ कुलङ्कुलौ ।
एकवीच्यन्तरोत्पद्य काराकारार्कनिष्ठगाः ॥२४॥

प्लुतास्त्रयो भवस्याग्रपरमो रूपरागहा ।
दृष्टधर्मशमः कायसाक्षी खड्गश्च विंशतिः ॥२५॥

३—निर्वेधाङ्गम्

आलम्बनत आकाराद्धेतुत्वात् सम्परिग्रहात् ।
चतुर्विकल्पसंयोगं यथास्वं भजतां सताम् ॥२६॥

श्रावकेभ्यः सखड्गेभ्यो बोधिसत्त्वस्य तायिनः ।
मृदुमध्याधिमात्राणामूष्मादीनां विशिष्टता ॥२७॥

---

[1] दृग्मार्गे—ल० ।

आलम्बनमनित्यादि सत्याधारं तदाकृतिः ।
निषेधोऽभिनिवेशादेर्हेतुर्यानत्रयाप्तये ॥२८॥

रूपाद्यायव्ययौ विष्ठास्थिती प्रज्ञप्त्यवाच्यते ।
रूपादावस्थितिस्तेषां तद्भावेनास्वभावता ॥२९॥

तयोर्मिथः स्वभावत्वं तदनित्याद्यसंस्थितिः ।
तासां तद्भावशून्यत्वं मिथः स्वाभाव्यमेतयोः ॥३०॥

अनुद्ग्रहो यो धर्माणां तन्निमित्तासमीक्षणम् ।
परीक्षणं च प्रज्ञायाः[1] सर्वस्यानुपलम्भतः ॥३१॥

रूपादेरस्वभावत्वं तदभावस्वभावता ।
तदजातिरनिर्याणं शुद्धिस्तदनिमित्तता ॥३२॥

तन्निमित्तानधिष्ठानानधिमुक्तिरसंज्ञता ।
समाधिस्तस्य कारित्रं व्याकृतिर्मननाक्षयः ॥३३॥

मिथस्त्रिकस्य स्वाभाव्यं समाधेरविकल्पना ।
इति निर्वेधभागीयं मृदुमध्याधिमात्रतः ॥३४॥

द्वैविध्यं ग्राह्यकल्पस्य वस्तुतत्प्रतिपक्षतः ।
मोहराश्यादिभेदेन प्रत्येकं नवधा तु सः ॥३५॥

द्रव्यप्रज्ञप्त्यधिष्ठानो द्विविधो ग्राहको मतः ।
स्वतन्त्रात्मादिरूपेण स्कन्धाद्याश्रयतस्तथा ॥३६॥

---

१. प्रज्ञया—ल० ।

चित्तानवलीनत्वादिनैःस्वाभाव्यादिदेशकः[1] ।
तद्विपक्षपरित्यागः सर्वथा सम्परिग्रहः ॥३७॥

४—प्रतिपत्तेराधारः

षोढाधिगमधर्मस्य प्रतिपक्षप्रहाणयोः ।
तयोः पर्युपयोगस्य प्रज्ञायाः कृपया सह ॥३८॥

शिष्यासाधारणत्वस्य परार्थानुक्रमस्य च ।
ज्ञानस्यायत्नवृत्तेश्च प्रतिष्ठा गोत्रमुच्यते ॥३९॥

धर्मधातोरसम्भेदाद् गोत्रभेदो न युज्यते ।
आधेयधर्मभेदात्तु तद्भेदः परिगीयते ॥४०॥

५—आलम्बनम्

आलम्बनं सर्वधर्मास्ते पुनः कुशलादयः ।
लौकिकाधिगमाख्याश्च ये च लोकोत्तरा मताः ॥४१॥

सास्रवानास्रवा धर्माः संस्कृतासंस्कृताश्च ये ।
शिष्यसाधारणा धर्मा ये चासाधारणा मुनेः ॥४२॥

६—समुद्देशः

सर्वसत्त्वाग्रताचित्तप्रहाणाधिगमत्रये[2] ।
त्रिभिर्महत्त्वैरुद्देशो विज्ञेयोऽयं स्वयम्भुवाम् ॥४३॥

---

१. ० त्वादि नैस्वा०—ब०, द० ।

२. ० ग्रता चित्त०—ब०, द० ।

७—सन्नाहप्रतिपत्तिः

दानादौ षड्विधे[1] तेषां प्रत्येकं संग्रहेण या।
सन्नाहप्रतिपत्तिः सा षड्भिः षट्कैर्यथोदिता ॥४४॥

८—प्रस्थानप्रतिपत्तिः

ध्यानारूप्येषु दानादौ मार्गे[2] मैत्र्यादिकेषु[2] च।
गतोपलम्भयोगे च त्रिमण्डलविशुद्धिषु ॥४५॥

उद्देशे षट्स्वभिज्ञासु सर्वाकारज्ञतानये।
प्रस्थानप्रतिपज्ज्ञेया महायानाधिरोहिणी ॥४६॥

९—सम्भारप्रतिपत्तिः

दया दानादिकं षट्कं शमथः सविदर्शनः।
युगनद्धश्च यो मार्ग उपाये यच्च कौशलम् ॥४७॥
ज्ञानं पुण्यं च मार्गश्च धारणी भूमयो दश।
प्रतिपक्षश्च विज्ञेयः सम्भारप्रतिपत्क्रमः ॥४८॥

१. प्रमुदिता भूमिः

लभ्यते प्रथमा भूमिर्दशधा परिकर्मणा
आशयो हितवस्तुत्वं सत्त्वेषु समचित्तता ॥४९॥
त्यागः सेवा च मित्राणां सद्धर्मालम्बनैषणा।
सदा नैष्क्रम्यचित्तत्वं बुद्धकायगता स्पृहा ॥५०॥

---

१. षड्विध— द०।

२—२. मार्गमैत्र्यादि०—त्र०।

धर्मस्य देशना सत्यं दशमं वाक्यमिष्यते ।
ज्ञेयं च परिकर्मैषां स्वभावानुपलम्भतः ॥५१॥

२. विमला भूमिः

शीलं कृतज्ञता क्षान्तिः प्रामोद्यं महती कृपा ।
गौरवं गुरुशुश्रूषा वीर्यं दानादिकेऽष्टमम् ॥५२॥

३. प्रभाकरी भूमिः

अतृप्तता श्रुते दानं धर्मस्य च निरामिषम् ।
बुद्धक्षेत्रस्य संशुद्धिः संसारापरिखेदिता ॥५३॥
ह्रीरपत्राप्यमित्येतत् पञ्चधा मननात्मकम् ।

४. अर्चिष्मती भूमिः

वनाशाऽल्पेच्छता[1] तुष्टिर्धूतसंलेखसेवनम्[2] ॥५४॥
शिक्षाया अपरित्यागः कामानां विजुगुप्सनम् ।
निर्वित्सर्वास्तिसन्त्यागोऽनवलीनानपेक्षते[3] ॥५५॥

५. सुदुर्जया भूमिः

संस्तवं कुलमात्सर्यं स्थानं सङ्गणिकावहम् ।
आत्मोत्कर्षपरावज्ञे कर्ममार्गान् दशाशुभान् ॥५६॥
मानं स्तम्भं विपर्यासं विमतिं क्लेशमर्षणम् ।
विवर्जयन्[4] समाप्नोति दशैतान् पञ्चमीं भुवम् ॥५७॥

---

१. वनाशाल्पैच्छता—ल० ।

२. तुष्टिर्वृतिसलेख०—ल० ।

३. निर्वृत्सर्वा०—ल०, ० लीनत्वानपे०—ब० ।

४. विवर्जयम्—ब० ।

६. अभिमुखी भूमिः

दानशीलक्षमावीर्यध्यानप्रज्ञाप्रपूरणात् ।
शिष्यखड्गस्पृहात्रासचेतसां परिवर्जकः ॥५८॥

याचितोऽनवलीनश्च सर्वत्यागेऽप्यदुर्मनाः ।
कृशोऽपि नार्थिनां क्षेप्ता षष्ठीं भूमिं समश्नुते ॥५९॥

७. दूरङ्गमा भूमिः

आत्मसत्त्वग्रहो जीवपुद्गलोच्छेदशाश्वतः[१] ।
निमित्तहेत्वोः स्कन्धेषु धातुष्वायतनेषु च ॥६०॥

त्रैधातुके प्रतिष्ठानं सक्तिरालीनचित्तता ।
रत्नत्रितयशीलेषु तद्दृष्ट्यभिनिवेशिता ॥६१॥

शून्यतायां विवादश्च तद्विरोधश्च विंशतिः ।
कलङ्का यस्य विच्छिन्नाः सप्तमीमेत्यसौ भुवम् ॥६२॥

त्रिविमोक्षमुखज्ञानं त्रिमण्डलविशुद्धता ।
करुणामनना[२] [२]धर्मसमतैकनयज्ञता ॥६३॥

अनुत्पादक्षमाज्ञानं धर्माणामेकधेरणा ।
कल्पनायाः समुद्घातः संज्ञादृक्क्लेशवर्जनम् ॥६४॥

शमथस्य च निध्यप्तिः कौशलं च विदर्शने ।
चित्तस्य दान्तता[३] [३]ज्ञानं सर्वत्राप्रतिघाति च ॥६५॥

---

१. ० पुद्गलोच्छेदशाश्वताः—ल० ।
२–२. ० मननाधर्म०— ल० ।
३–३. दान्तताज्ञानं—ल० ।

सक्तेरभूमिर्यत्रेच्छं क्षेत्रान्तरगतिः समम् ।
सर्वत्र स्वात्मभावस्य दर्शनं चेति विंशतिः ॥६६॥

८. अचला भूमिः

सर्वसत्त्वमनोज्ञानमभिज्ञाक्रीडनं[1] शुभा ।
बुद्धक्षेत्रस्य निष्पत्तिर्बुद्धसेवापरीक्षणे ॥६७॥

अक्षज्ञानं जिनक्षेत्रशुद्धिर्मायोपमा स्थितिः ।
संचिन्त्य च भवादानमिदं कर्माष्टधोदितम् ॥६८॥

९. साधुमती भूमिः

प्रणिधानान्यनन्तानि देवादीनां रुतज्ञता ।
नदीव प्रतिभानानां गर्भावक्रान्तिरुत्तमा ॥६९॥

कुलजात्योश्च गोत्रस्य परिवारस्य जन्मनः ।
नैष्क्रम्यबोधिवृक्षाणां[2] गुणपूरे[3] स्वसम्पदः[3] ॥७०॥

१०. धर्ममेघा भूमिः

नवभूमीरतिक्रम्य बुद्धभूमौ प्रतिष्ठते ।
येन ज्ञानेन सा ज्ञेया दशमी बोधिसत्त्वभूः ॥७१॥

[प्रतिपक्षसम्भारः]

प्रतिपक्षोऽष्टधा ज्ञेयो दर्शनाभ्यासमार्गयोः ।
ग्राह्यग्राहकविकल्पानामष्टानामुपशान्तये[4] ॥७२॥

---

१. ०मभिज्ञाक्रीडने—त्र० ।
२. नैष्क्रम्य बोधि०—द० ।
३–३. गुणपूरेश्च सम्पदः—ल० द० ।
४. ग्राह्यगाहावकल्पा०—ल० ।

२०—निर्याणप्रतिपत्तिः

उद्देशे समतायां च सत्त्वार्थे यत्नवर्जने।
अत्यन्ताय च निर्याणं निर्याणं प्राप्तिलक्षणम् ॥७३॥
सर्वाकारज्ञतायां च निर्याणं मार्गगोचरम्।
निर्याणप्रतिपज्ज्ञेया सेयमष्टविधात्मिका ॥७४॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे प्रथमाधिकारः।

मार्गज्ञताधिकारः द्वितीयः

१—ध्यामीकरणतादीनि

ध्यामीकरणता[1] भाभिर्देवानां योग्यतां प्रति ।
विषयो नियतो व्याप्तिः स्वभावस्तस्य कर्म च ॥ १ ॥

२—श्रावकमार्गः

चतुर्णामार्यसत्यानामाकारानुपलम्भतः ।
श्रावकाणामयं मार्गो ज्ञेयो मार्गज्ञतानये ॥ २ ॥

रूपादिस्कन्धशून्यत्वाच्छून्यतानामभेदतः ।
ऊष्माणो[2]ऽनुपलम्भेन तेषां मूर्धगतं मतम् ॥ ३ ॥

क्षान्तयस्तेषु नित्यादियोगस्थाननिषेधतः ।
दश[3] [3]भूमीः समारभ्य विस्तरास्थानदेशनात् ॥ ४ ॥

अग्रधर्मगतं प्रोक्तमार्यश्रावकवर्त्मनि ।
तत्कस्य हेतोर्बुद्धेन बुद्ध्वा धर्मासमीक्षणात् ॥ ५ ॥

३—प्रत्येकबुद्धमार्गः

परोपदेशवैयर्थ्यं स्वयम्बोधात् स्वयम्भुवाम् ।
गम्भीरता च ज्ञानस्य खड्गानामभिधीयते ॥ ६ ॥

शुश्रूषा यस्य यस्यार्थे यत्र यत्र यथा यथा ।
स सोऽर्थः ख्यात्यशब्दोऽपि तस्य तस्य तथा तथा ॥ ७ ॥

---

१. श्यामीकरणता—ल० ।
२. ऊष्मणो—ल० ।
३-३. दशभूमीः—ल० द० ।

ग्राह्यार्थकल्पनाहानाद् ग्राहकस्याप्रहाणतः ।
आधारतश्च विज्ञेयः खड्गमार्गस्य संग्रहः ॥ ८ ॥
प्रज्ञप्तेरविरोधेन धर्मतासूचनाकृतिः ।
ऊष्मगं मूर्धगं[1] रूपाद्यहानादिप्रभावितम् ॥ ९ ॥
अध्यात्मशून्यताद्याभो रूपादेरपरिग्रहात् ।
क्षान्तौ रूपाद्यनुत्पादाद्याकारैरग्रधर्मता ॥ १० ॥

४—बोधिसत्त्वमार्गः

क्षान्तिज्ञानक्षणैः सत्यं[2] [2]सत्यं प्रति चतुर्विधैः ।
मार्गज्ञतायां दृङ्मार्गः सानुशंसोऽयमुच्यते ॥ ११ ॥
आधाराधेयताऽभावात्तथताबुद्धयोर्मिथः ।
पर्यायेणाननुज्ञानं महत्ता साऽप्रमाणता ॥ १२ ॥
परिमाणान्तताऽभावो रूपादेरवधारणम् ।
तस्यां स्थितस्य बुद्धत्वेऽनुद्ग्रहात्यागतादयः[3] ॥ १३ ॥
मैत्र्यादि शून्यता प्राप्तिर्बुद्धत्वस्य परिग्रहः ।
सर्वस्य व्यवदानस्य सर्वाधिव्याधिशातनम्[4] । १४ ॥
निर्वाणग्राहशान्तत्वं बुद्धेभ्यो रक्षणादिकम् ।
अप्राणिवधमारभ्य सर्वाकारज्ञतानये ॥ १५ ॥
स्वयं[5] [5]स्थितस्य सत्त्वानां स्थापनं परिणामनम् ।
दानादीनां च सम्बोधाविति मार्गज्ञताक्षणाः ॥ १६ ॥

---

१. मूर्धग—ल० ।
२-२. सत्यसत्यं—द० ।
३. ० नुग्रहा०—द० ।
४. - शान्तनम्—ल० ।
५-५. स्वयंस्थितस्य—ल० ।

५—भावनामार्गकारित्रम्

सर्वतो दमनं नाम सर्वतः क्लेशनिर्जयः ।
उपक्रमाविषह्यत्वं[1] बोधिराधारपूज्यता ॥१७॥

सास्रवो भावनामार्गः

६—भावनामार्गाधिमुक्तिः

अधिमुक्तिस्त्रिधा ज्ञेया स्वार्था च स्वपरार्थिका ।
परार्थिकैवेत्येषा च प्रत्येकं त्रिविधेष्यते ॥१८॥

मृद्वी मध्याधिमात्रा च मृदुमृद्वादिभेदतः ।
सा पुनस्त्रिविधेत्येवं[2] सप्तविंशतिधा मता ॥१९॥

७—भावनामार्गाधिमुक्तस्य स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च

स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च प्रज्ञापारमितां प्रति ।
अधिमोक्षस्य मात्राणां नवकैस्त्रिभिरिष्यते ॥२०॥

८—परिणामना

विशेषः परिणामस्तु तस्य कारित्रमुत्तमम् ।
नोपलम्भाकृतिश्चासावविपर्यासलक्षणः ॥२१॥

विविक्तो बुद्धपुण्यौघस्वभावस्मृतिगोचरः ।
सोपायश्चानिमित्तश्च बुद्धैरभ्यनुमोदितः ॥२२॥

---

१. उपक्रमाविषक्तत्वं—ल०, उपमक्रावि०—द० ।

२. ० विधेत्येयं—ल० ।

त्रैधातुकाप्रपन्नश्च परिणामोऽपरस्त्रिधा ।
मृदुर्मध्योऽधिमात्रश्च[1] महापुण्योदयात्मकः ॥२३॥

९—अनुमोदना

उपायानुपलम्भाभ्यां शुभमूलानुमोदना ।
अनुमोदे मनस्कारभावनेह विधीयते ॥२४॥

अनास्रवो भावनामार्गः

१०—अभिनिर्हारः

स्वभावः श्रेष्ठता तस्य सर्वस्यानभिसंस्कृतिः ।
नोपलम्भेन धर्माणामर्पणा च महार्थता ॥२५॥

११—अत्यन्तविशुद्धिः

बुद्धसेवा च दानादिरुपाये यच्च कौशलम् ।
हेतवोऽत्राधिमोक्षस्य धर्मव्यसनहेतवः ॥२६॥
माराधिष्ठानगम्भीरधर्मतानधिमुक्तते ।
स्कन्धाद्यभिनिवेशश्च पापमित्रपरिग्रहः ॥२७॥
फलशुद्धिश्च रूपादिशुद्धिरेव तयोर्द्वयोः ।
अभिन्नाच्छिन्नता यस्मादिति शुद्धिरुदीरिता ॥२८॥
क्लेशज्ञेयत्रिमार्गस्य शिष्यखड्गजिनौरसाम् ।
हानाद् विशुद्धिरात्यन्तिकी तु बुद्धस्य सर्वथा ॥२९॥

---

१. मृदुमध्याधिमात्रश्च—ल० ; ब० ।

मृदुमृद्वादिको मार्गः शुद्धिर्नवसु भूमिषु ।
अधिमात्राधिमात्रादेर्मलस्य प्रतिपक्षतः ॥३०॥

त्रिधातुप्रतिपक्षत्वं समता मानमेययोः ।
मार्गस्य चेष्यते तस्य चोद्यस्य परिहारतः ॥३१॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे द्वितीयाधिकारः ।

सर्वज्ञताधिकारः तृतीयः

१–प्रज्ञया न भवे स्थानम्

२–कृपया न शमे स्थितिः

नापरे न परे तीरे नान्तराले तयोः स्थिता ।
अध्वनां समताज्ञानात् प्रज्ञापारमिता मता ॥१॥

३–अनुपायेन दूरत्वम्

४–उपायेनाविदूरता

अनुपायेन दूरं सा सनिमित्तोपलम्भतः ।
उपायकौशलेनास्याः सम्यगासन्नतोदिता ॥२॥

५–विपक्षः

रूपादिस्कन्धशून्यत्वे धर्मेषु त्र्यध्वगेषु च ।
दानादौ बोधिपक्षेषु चर्यासंज्ञा विपक्षता ॥३॥

६–प्रतिपक्षः

दानादिष्वनहंकारः परेषां तन्नियोजनम् ।
सङ्गकोटीनिषेधोऽयं[1] सूक्ष्मः सङ्गो जिनादिषु ॥४॥

तद्गाम्भीर्यं प्रकृत्यैव विवेकाद् धर्मपद्धतेः ।
एकप्रकृतिकं ज्ञानं धर्माणां सङ्गवर्जनम् ॥५॥

---

१. सङ्गकोटिनिषे०—ल० ; सङ्गकोटी निषेधो०– ब० ।

दृष्टादिप्रतिषेधेन तस्या[1] दुर्बोधतोदिता ।
रूपादिभिरविज्ञानात् तदचिन्त्यत्वमिष्यते ॥६॥
एवं कृत्वा यथोक्तो वै ज्ञेयः सर्वज्ञतानये ।
अयं विभागो निःशेषो विपक्षप्रतिपक्षयोः ॥७॥

७–प्रयोगः

रूपादौ तदनित्यादौ तदपूरिप्रपूरयोः ।
तदसङ्गत्वे चर्यायाः प्रयोगः प्रतिषेधतः ॥८॥
अविकारो न कर्त्ता च प्रयोगो दुष्करस्त्रिधा ।
यथाभव्य फलप्राप्तेरवन्ध्योऽभिमतश्च सः ॥९॥
अपरप्रत्ययो यश्च सप्तधा ख्यातिवेदकः[2] ।

८–समता

चतुर्धाऽमनना तस्य रूपादौ[3] समता मता ॥१०॥

९–दर्शनमार्गः

धर्मज्ञानान्वयज्ञानक्षान्तिज्ञानक्षणात्मकः ।
दुःखादिसत्ये दृङ्मार्ग एष सर्वज्ञतानये ॥११॥
रूपं न नित्यं नानित्यमतीतान्तं विशुद्धकम् ।
अनुत्पन्नानिरुद्धादि व्योमाभं लेपवर्जितम् ॥१२॥

---

१. तस्य––ल० ।

२. सप्तधाख्याति०––ल०; ब० ।

३. रुपादौ––ल० ।

परिग्रहेण निर्मुक्तमव्याहारं स्वभावतः ।
अव्याहारेण नास्यार्थः परेषु प्राप्यते यतः ॥१३॥

नोपलम्भकृदत्यन्तविशुद्धिर्व्याध्यसम्भवः ।
अपायोच्छित्त्यकल्पत्वे[1] फलसाक्षात्क्रियां प्रति ॥१४॥

असंसर्गो निमित्तैश्च वस्तुनि व्यञ्जने द्वये[2] ।
ज्ञानस्य या चानुत्पत्तिरिति सर्वज्ञताक्षणाः[3] ॥१५॥

इति सेयं पुनः सेयं सेयं खलु पुनस्त्रिधा ।
अधिकारत्रयस्यैषा समाप्तिः परिदीपिता ॥१६॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे तृतीयाधिकारः ।

---

१. ० कल्पत्वं—ल० ।

२. द्वयोः—ल० ।

३. सर्वज्ञताक्षणः—ल० ।

सर्वाकाराभिसम्बोधाधिकारः चतुर्थः

१–आकाराः

वस्तुज्ञानप्रकाराणामाकारा इति लक्षणम् ।
सर्वज्ञतानां त्रैविध्यात् त्रिविधा एव ते मताः ॥१॥

असदाकारमारभ्य यावन्निश्चलताकृतिः ।
चत्वारः प्रतिसत्यं ते मार्गे पञ्चदश स्मृताः ॥२॥

हेतौ मार्गे च दुःखे च निरोधे च यथाक्रमम् ।
अष्टौ ते सप्त पञ्चेति षोडशेति च कीर्तिताः ॥३॥

स्मृत्युपस्थानमारभ्य बुद्धत्वाकारपश्चिमाः ।
शिष्याणां बोधिसत्त्वानां बुद्धानां च यथाक्रमम् ॥४॥

सप्तत्रिंशच्चतुस्त्रिंशत्त्रिंशन्नव च ते मताः ।
त्रिसर्वज्ञत्वभेदेन मार्गसत्यानुरोधतः ॥५॥

कृताधिकारा बुद्धेषु तेषूप्तशुभमूलकाः ।
मित्रैः सनाथाः कल्याणैरस्याः श्रवणभाजनम् ॥६॥

बुद्धोपासनसम्प्रश्नदानशीलादिचर्यया ।
उद्ग्रहधारणादीनां भाजनत्वं सतां मतम् ॥७॥

२–प्रयोगाः

रूपादिष्वनवस्थानात् तेषु योगनिषेधतः ॥
तत्तथतागम्भीरत्वात् तेषां दुरवगाहतः ॥८॥

तदप्रामाण्यतः कृच्छ्राच्चिरेण प्रतिबोधतः ।
व्याकृतावविवर्त्यत्वे निर्याणे सनिरन्तरे ॥९॥

आसन्नबोधे क्षिप्रं च परार्थेऽवृद्धयहानितः ।
धर्माधर्माद्यदृष्टौ च रूपाचिन्त्याद्यदर्शने ॥१०॥
रूपादेस्तन्निमित्तस्य तद्‍भावस्याविकल्पकः ।
फलरत्नप्रदाता च शुद्धकः सावधिश्च सः ॥११॥

३—गुणाः

माराणां शक्तिहान्यादिश्चतुर्दशविधो गुणः ।

४—दोषाः

दोषाश्च षड् विबोद्धव्या[1]श्चतुर्भिर्दशकैः सह ॥१२॥

५—लक्षणानि

लक्ष्यते येन तज्ज्ञेयं लक्षणं त्रिविधं च तत् ।
ज्ञानं विशेषः कारित्रं स्वभावो यश्च लक्ष्यते ॥१३॥
तथागतस्य निर्वृत्तौ लोके चालुज्यनात्मके[2] ।
सत्त्वानां चित्तचर्यासु तत्संक्षेपे बहिर्गतौ ॥१४॥
अक्षयाकारतायां च सरागादौ प्रविस्तृते ।
महद्‍गतेऽप्रमाणे च विज्ञाने चानिदर्शने ॥१५॥
अदृश्यचित्तज्ञाने च तदुन्मिञ्जादिसंज्ञकम् ।
पुनस्तथताकारेण तेषां ज्ञानमतः परम् ॥१६॥
तथतायां मुनेर्बोध[3]तत्पराख्यानमित्ययम् ।
सर्वज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणसंग्रहः ॥१७॥

---

१. विबोधव्या०—ब० ।
२. चालुम्पनात्मके—ल० ।
३. मुनेर्बोधे—ल०; द० ।

शून्यत्वे सानिमित्ते च प्रणिधानविवर्जिते[1] ।
अनुत्पादानिरोधादौ[2] धर्मताया अकोपने ॥१८॥
असंस्कारेऽविकल्पे च प्रभेदालक्षणत्वयोः ।
मार्गज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणमिष्यते ॥१९॥
स्वधर्ममुपनिश्रित्य विहारे तस्य सत्कृतौ ।
गुरुत्वे माननायां च तत्पूजाऽकृतकत्वयोः ॥२०॥
सर्वत्र वृत्तिमज्ज्ञान[3]मदृष्टस्य च दर्शकम् ।
लोकस्य शून्यताकारसूचकज्ञापकाक्षगम् ॥२१॥
अचिन्त्यशान्ततादर्शि लोकसंज्ञानिरोधि च ।
ज्ञानलक्षणमित्युक्तं सर्वाकारज्ञतानये ॥२२॥
अचिन्त्यादिविशेषेण विशिष्टैः सत्यगोचरैः ।
विशेषलक्षणं षड्भिर्दशभिश्चोदितं क्षणैः ॥२३॥
अचिन्त्यातुल्यते[4] मेयसंख्ययोः[5] समतिक्रमौ[5] ।
सर्वार्यसंग्रहो विज्ञवेद्यासाधारणज्ञते[6] ॥२४॥
क्षिप्रज्ञान्यूनपूर्णत्वे प्रतिपत्समुदागमौ ।
आलम्बनं च साधारं साकल्यं सम्परिग्रहः ॥२५॥
अनास्वादश्च विज्ञेयो विशेषः षोडशात्मकः ।
विशेषमार्गो मार्गेभ्यो येनान्येभ्यो विशिष्यते ॥२६॥

---

१. ०विवर्जने—ल० ।

२. अनुत्पादनिरोधादौ – द० ।

३. ०वृत्तिसंज्ञान०—ल० ।

४. अचिन्त्यातुल्यत्वे – ल० ।

५-५. मेयसंख्येयास०—द० ।

६. ०साधारणज्ञत्वे—ल० ।

हितं सुखं च त्राणं च शरणं लयनं नृणाम् ।
परायणं च द्वीपं च परिणायकसञ्ज्ञकम् ॥२७॥
अनाभोगं त्रिभिर्यानैः फलासाक्षात्क्रियात्मकम् ।
पश्चिमं[1] [1]गतिकारित्रमिदं कारित्रलक्षणम् ॥२८॥
क्लेशलिङ्गनिमित्तानां विपक्षप्रतिपक्षयोः ।
विवेको दुष्करैकान्तावुद्देशोऽनुपलम्भकः ॥२९॥
निषिद्धाभिनिवेशश्च यश्चालम्बनसंज्ञकः ।
विप्रत्ययोऽविघाती च सोऽपदागत्यजातिकः ॥३०॥
तथतानुपलम्भश्च स्वभावः षोडशात्मकः ।
लक्षीव[2] लक्ष्यते चेति चतुर्थं लक्षणं मतम् ॥३१॥

६—मोक्षभागीयम्

अनिमित्तप्रदानादिसमुदागमकौशलम् ।
सर्वाकारावबोधेऽस्मिन् मोक्षभागीयमिष्यते ॥३२॥
बुद्धाद्यालम्बना श्रद्धा वीर्यं दानादिगोचरम् ।
स्मृतिराशयसम्पत्तिः समाधिरविकल्पना ॥३३॥
धर्मेषु सर्वैराकारैर्ज्ञानं प्रज्ञेति पञ्चधा ।
तीक्ष्णैः सुबोधा सम्बोधिर्दुर्बोधा मृदुभिर्मता ॥३४॥

७—निर्वेधभागीयम्

आलम्बनं सर्वसत्त्वा[3] ऊष्मणामिह शस्यते[4] ।
समचित्तादिराकारस्तेष्वेव दशधोदितः ॥३५॥

१-१. पश्चिमगति० ल० । २. लक्ष्मेव—द०; ल० ।
३. सर्वे सत्त्वाः—ल० । ४. शक्यते—द० ।

स्वयं पापान्निवृत्तस्य दानाद्येषु स्थितस्य च ।
तयोर्नियोजनान्येषां वर्णवादानुकूलते ॥३६॥

मूर्धगं स्वपराधारं सत्यज्ञानं तथा क्षमा ।
तथाग्रधर्मा विज्ञेयाः सत्त्वानां पाचनादिभिः ॥३७॥

८—अवैवर्तिको गणः

निर्वेधाङ्गान्युपादाय दर्शनाभ्यासमार्गयोः ।
ये बोधिसत्त्वा वर्तन्ते सोऽत्रावैवर्तिको गणः ॥३८॥

रूपादिभ्यो निवृत्याद्यैर्लिङ्गैर्विंशतिधेरितैः ।
निर्वेधाङ्गस्थितस्येदमवैवर्तिकलक्षणम् ॥३९॥

रूपादिभ्यो निवृत्तिश्च विचिकित्साऽक्षणक्षयो ।
आत्मनः[1] कुशलस्थस्य परेषां तन्नियोजनम् ॥४०॥

पराधारं च दानादि गम्भीरेऽर्थेऽप्यकांक्षणम् ।
मैत्रं कायाद्यसंवासः पंचधावरणेन च ॥४१॥

सर्वानुशयहानं च स्मृतिसम्प्रज्ञता[2] शुचि ।
चीवरादि[3] [3]शरीरे च क्रुमीणामसमुद्भवः ॥४२॥

चित्ताकौटिल्यमादानं धूतस्यामत्सरादिता ।
धर्मतायुक्तगामित्वं लोकार्थं नरकैषणा ॥४३॥

---

१. आत्मना--ल० ।

२. स्मृतसम्प्रज्ञता —ल० ।

३-३. चीवरादिशरीरे--द० ।

परैरनेयता मारस्यान्यमार्गोपदेशिनः ।
मार इत्येव[1] [1]बोधश्च चर्या बुद्धानुमोदिता ॥४४॥

ऊष्ममूर्धसु[2] [3]सक्षान्तिष्वग्रधर्मेष्ववस्थितः[4] ।
लिङ्गैरमीभिर्विंशत्या सम्बोधेर्न निवर्तते[5] ॥४५॥

क्षान्तिज्ञानक्षणाः षट् च पञ्च[6] [6]पञ्च च दृक्पथे ।
बोधिसत्त्वस्य विज्ञेयमवैवर्तिकलक्षणम् ॥४६॥

रूपादिसंज्ञाव्यावृत्तिर्दार्ढ्यं चित्तस्य हीनयोः ।
यानयोर्विनिवृत्तिश्च ध्यानाद्यङ्गपरिक्षयः ॥४७॥

कायचेतोलघुत्वं च कामसेवाभ्युपायिकी ।
सदैव ब्रह्मचारित्वमाजीवस्य विशुद्धता ॥४८॥

स्कन्धादावन्तरायेषु सम्भारे सेन्द्रियादिके ।
समरे मत्सरादौ च नेति योगानुयोगयोः ॥४९॥

विहारप्रतिषेधश्च धर्मस्याणोरलब्धता ।
निश्चितत्वं स्वभूमौ च भूमित्रितयसंस्थितिः ॥५०॥

१-१. इत्यवबोधश्च--ल०; द० ।

२. ऊष्मामूर्द्धसु--ब० ।

३. स क्षान्ति०--द० ।

४. ०ष्वग्रधर्मेषु च स्थितः--ल० ।

५. विवर्तते—ल०; द० ।

६-६. पञ्चपञ्च—ल० ।

धर्मार्थं[1] जीवितत्याग इत्यमी षोडश क्षणाः ।
अवैवर्तिकलिङ्गानि दृङ्मार्गस्थस्य धीमतः ॥५१॥

गम्भीरो भावनामार्गो गाम्भीर्यं शून्यतादिकम् ।
समारोपापवादान्तमुक्तता सा गभीरता ॥५२॥

चिन्तातुलननिध्यानान्यभीक्ष्णं भावनापथः ।
निर्वेधाङ्गेषु दृङ्मार्गे भावनामार्ग एव च ॥५३॥

प्राबन्धिकत्वादिष्टोऽसौ नवधा च प्रकारतः ।
मृदुमध्याधिमात्राणां पुनर्मृद्वादिभेदतः ॥५४॥

असंख्येयादिनिर्देशाः परमार्थेन न क्षमाः ।
कृपानिष्यन्दभूतास्ते संवृत्याभिमता[2] मुनेः ॥५५॥

हानिवृद्धी[3] न[3] युज्येते निरालापस्य वस्तुनः ।
भावनाख्येन किं हीनं वर्त्मना किमुदागतम् ॥५६॥

यथा बोधिस्तथैवासाविष्टस्यार्थस्य साधकः ।
तथतालक्षणा बोधिः सोऽपि तल्लक्षणो मतः ॥५७॥

पूर्वेण बोधिर्नो युक्ता मनसा पश्चिमेन वा ।
दीपदृष्टान्तयोगेन गम्भीरा धर्मताष्टधा ॥५८॥

---

१. धर्मार्थे ल० ।

२. संवृत्या०—ल० ।

३-३. न हानिवृद्धी—ल० ।

उत्पादे च निरोधे च तथतायां गभीरता ।
ज्ञेये ज्ञाने[1] च चर्यायामद्वयोपायकौशले[2] ॥५९॥

९—भवशान्त्योः समता

स्वप्नोपमत्वाद् धर्माणां भवशान्त्योरकल्पना ।
कर्माभावादिचोद्यानां परिहारा[3] यथोदिताः[4] ॥६०॥

१०—अनुत्तरा क्षेत्रशुद्धिः

सत्त्वलोकस्य याऽशुद्धिस्तस्याः शुद्ध्युपहारतः ।
तथा भाजनलोकस्य बुद्धक्षेत्रस्य शुद्धता ॥६१॥

११—उपायकौशलम्

विषयोऽस्य प्रयोगश्च शात्रवाणामतिक्रमः ।
अप्रतिष्ठो[5] यथावेधमसाधारणलक्षणः ॥६२॥

असक्तोऽनुपलम्भश्च निमित्तप्रणिधिक्षतः ।
तल्लिङ्गं[6] [6]चाप्रमाणं च दशधोपायकौशलम् ॥६३॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे चतुर्थाधिकारः ।

---

१. दाने—द० ।
२. ०कौशले च—द० ।
३. परिहारो—ल० ।
४. यथोदितः—ल० ।
५. अप्रतिष्ठा—ल० ।
६-६. तल्लिङ्गश्चाप्रमाणश्च—द० ।

मूर्धाभिसमयाधिकारः पञ्चमः

१—लिङ्गम् (ऊष्मा मूर्धप्रयोगः)

स्वप्नान्तरेऽपि स्वप्नाभसर्वधर्मेक्षणादिकम्[1] ।
मूर्धप्राप्तस्य[2] योगस्य लिङ्गं द्वादशधा मतम् ॥१॥

२—विवृद्धिः (मूर्धा मूर्धप्रयोगः)

[3]जम्बुद्वीपजनेयत्ताबुद्धपूजाशुभादिकाम्[4] ।
उपमां बहुधा कृत्वा विवृद्धिः षोडशात्मिका ॥२॥

३—निरूढिः (क्षान्तिः मूर्धप्रयोगः)

त्रिसर्वज्ञत्वधर्माणां परिपूरिरनुत्तरा ।
अपरित्यक्तसत्त्वार्था निरूढिरभिधीयते ॥३॥

४—चित्तसंस्थितिः (अग्रधर्माख्यः मूर्धप्रयोगः)

चतुर्द्वीपकसाहस्रद्वित्रिसाहस्रकोपमः[5] ।
कृत्वा पुण्यबहुत्वेन समाधिः परिकीर्तितः ॥४॥

५—दर्शनमार्गः (मूर्धप्रयोगः)

प्रवृत्तौ च निवृत्तौ च प्रत्येकं तौ नवात्मकौ ।
ग्राह्यौ विकल्पौ विज्ञेयावयथाविषयात्मकौ ॥५॥

---

१. स्वप्नाभा०—ब० ।

२. मूर्द्धं प्राप्तस्य—ल० ।

३. जाम्बु०—ल० ।

४. शुभादिकम्—ल० ।

५. साहस्रकोपमाः—ल०, ब० ।

द्रव्यप्रज्ञप्तिसत्सत्त्वविकल्पौ[1] ग्राहकौ मतौ ।
पृथग्जनार्यभेदेन प्रत्येकं तौ नवात्मकौ ॥६॥

ग्राह्यौ चेन्न तथा स्तोऽर्थौ कस्य तौ ग्राहकौ मतौ ।
इति ग्राहकभावेन शून्यतालक्षण[2] तयोः ॥७॥

एष स्वभावे गोत्रे च प्रतिपत्समुदागमे ।
ज्ञानस्यालम्बनाभ्रान्तौ प्रतिपक्षविपक्षयोः ॥८॥

स्वस्मिन्नधिगमे कर्तृतत्कारित्रक्रियाफले ।
प्रवृत्तिपक्षाधिष्ठानो विकल्पो नवधा मतः ॥९॥

भवशान्तिप्रपातित्वान्न्यूनत्वेऽधिगमस्य च ।
परिग्रहस्याभावे च वैकल्ये प्रतिपद्गते[3] ॥१०॥

परप्रत्ययगामित्वे समुद्देशनिवर्तने[4] ।
प्रादेशिकत्वे नानात्वे स्थानप्रस्थानमोहयोः ॥११॥

पृष्ठतो गमने चेति विकल्पोऽयं नवात्मकः ।
निवृत्तिपक्षाधिष्ठानः श्रावकादिमनोभवः ॥१२॥

ग्राहकः प्रथमो ज्ञेयो ग्रहणप्रतिमोक्षणे ।
मनस्क्रियायां धातूनामुपश्लेषे त्रयस्य च ॥१३॥

---

१. द्रव्यप्रज्ञप्तिसत्सत्त्वे विकल्पौ—ल० ।

२. शून्यता लक्षणं—ल० ।

३. प्रतिपं गते—ल० ।

४. समुद्देशे निवर्तने—ल० ।

स्थाने चाभिनिवेशे च प्रज्ञप्तौ धर्मवस्तुनः ।
सक्तौ च प्रतिपक्षे च यथेच्छं च गतिक्षतौ ॥१४॥

यथोद्देशमनिर्याणे मार्गामार्गावधारणे ।
सनिरोधे समुत्पादे वस्तुयोगवियोगयोः ॥१५॥

स्थाने गोत्रस्य नाशे च प्रार्थनाहेत्वभावयोः[1] ।
प्रत्यर्थिकोपलम्भे च विकल्पो ग्राहकोऽपरः ॥ १६ ॥

बोधौ सन्दर्शनान्येषां तद्धेतोश्च परीन्दना ।
तत्प्राप्त्यनन्तरो हेतुः पुण्यबाहुल्यलक्षणः ॥ १७ ॥

क्षयानुत्पादयोर्ज्ञाने[2] मलानां बोधिरुच्यते ।
क्षयाभावादनुत्पादात्ते हि ज्ञेये यथाक्रमम् ॥ १८ ॥

प्रकृतावनिरुद्धायां दर्शनाख्येन वर्त्मना ।
विकल्पजातं किं क्षीणं किं [3]वानुत्पत्तिमागतम् ॥ १९ ॥

सत्ता च नाम धर्माणां ज्ञेये [4]चावरणक्षयः ।
कथ्यते यत्परैः शास्तुरत्र विस्मीयते मया ॥ २० ॥

नापनेयमतः किंचित् प्रक्षेप्तव्यं[5] न किंचन ।
द्रष्टव्यं भूततो भूतं भूतदर्शी[6] विमुच्यते ॥ २१ ॥

---

१. ० हेत्वाभावयोः—ल० ।

२. ० नुत्पादयोर्ज्ञानं—ल० ।

३. चानुत्पत्ति०—ल०; ब० ।

४. वावरणक्षयः—ल०; ब० ।

५. प्रक्षेप्तव्यं—ल० ।

६. भूतदर्शी—ल० ।

एकैकस्यैव[1] दानादौ तेषां यः संग्रहो मिथः ।
स एकक्षणिकः[2] [2]क्षान्तिसंगृहीतोऽत्र दृक्पथः[3] ॥२२॥

स[4] [4]समाधिं समापद्य ततः सिंहविजृम्भितम् ।
अनुलोमं[5] [5]विलोमं च प्रतीत्योत्पादमीक्षते ॥२३॥

६—भावनामार्गः (मूर्धप्रयोगः)

कामाप्तमवधीकृत्य विज्ञानमसमाहितम् ।
सनिरोधाः समपत्तीर्गत्वागम्य नव द्विधा ॥२४॥

एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्टव्यक्तिक्रमात्[6] ।
[7]अवस्कन्दसमापत्तिरनिरोधमतुल्यता[8] ॥२५॥

संक्षेपे विस्तरे बुद्धे [9]सानाथ्येनापरिग्रहे ।
त्रैकालिके गुणाभावे श्रेयसस्त्रिविधे पथि ॥२६॥

---

१. एकैकस्येव--ब० ।
२-२. ० क्षणिकक्षान्ति ० ल० ।
३. दृक्पथे - द० ।
४-४. समाधिं स—ल० ।
५-५.-अनुलोमविलोमं--ल० ।
६. ० चतुष्पञ्च०—ल० ।
७. अवस्कन्ध०—ब० ।
८. ० पत्तिरानिरोध०--ल०, द०; ० मतुल्यगा—ल० ।
९. सनाथ्येना०—ल० ।

एको ग्राह्यविकल्पोऽयं[1] प्रयोगाकारगोचरः ।
द्वितीयश्चित्तचैत्तानां प्रवृत्तिविषयो मतः ॥ २७ ॥

अनुत्पादस्तु चित्तस्य बोधिमण्डामनस्क्रिया ।
हीनयानमनस्कारौ सम्बोधेरमनस्कृतिः ॥ २८ ॥

भावनेऽभावने चैव तद्विपर्यय एव च ।
अयथार्थश्च विज्ञेयो विकल्पो भावनापथे ॥ २९ ॥

ग्राहकः प्रथमो ज्ञेयः सत्त्वप्रज्ञप्तिगोचरः ।
धर्मप्रज्ञप्त्यशून्यत्वसक्तिप्रविचयात्मकः[2] ॥ ३० ॥

कृते[3] [3]च वस्तुनो यानत्रितये च स कीर्तितः ।
दक्षिणाया अशुद्धौ [4]वा चर्यायाश्च विकोपने ॥ ३१ ॥

सत्त्वप्रज्ञप्तितद्धेतुविषयो नवधाऽपरः ।
भावनामार्गसम्बद्धो[5] विपक्षस्तद्विघाततः ॥ ३२ ॥

सर्वज्ञतानां तिसृणां[6] यथास्वं त्रिविधावृतौ ।
[7]शान्तिमार्गतथतादिसम्प्रयोगवियोगयोः ॥ ३३ ॥

---

१. ग्राह्यावकल्पो०—ल० ।
२. ० प्रज्ञप्त्यशून्यत्वे सक्ति०—ल०; द० ।
३–३. कृतेन—ल०; द० ।
४. च—ल०; द० ।
५. ० सम्बुद्धो—द० ।
६. तिसृणां—द० ।
७. शान्तिमार्गे तथता०—द० ।

असमत्वे च दुःखादौ क्लेशानां प्रकृतावपि ।
द्वयाभावे च संमोहे विकल्पः पश्चिमो मतः ॥ ३४ ॥

आसां क्षये सतीतीनां चिरायोच्छ्वसिता इव ।
सर्वाकारजगत्सौख्यसाधना[1] गुणसम्पदः ॥३५॥

सर्वाः सर्वाभिसारेण निकामफलशालिनम् ।
भजन्ते तं महासत्त्वं[2] महोदधिमिवापगाः ॥३६॥

७—आनन्तर्यसमाधिः (मूर्धप्रयोगः)

त्रिसाहस्रजनं शिष्यखड्गाधिगमसम्पदि ।
बोधिसत्त्वस्य च न्यामे[3] प्रतिष्ठाप्य[4] [4]शुभोपमा ।३७॥

कृत्वा पुण्यबहुत्वेन बुद्धत्वाप्तेरनन्तरः ।
आनन्तर्यसमाधिः स सर्वाकारज्ञता च तत् ॥३८॥

आलम्बनमभावोऽस्य स्मृतिश्चाधिपतिर्मतः ।
आकारः[5] शान्तता चात्र जल्पाजल्पिप्रवादिनाम् ॥३९॥

आलम्बनोपपत्तौ च तत्स्वभावावधारणे ।
सर्वाकारज्ञताज्ञाने परमार्थे ससंवृतौ[6] । ४०॥

---

१. ०साधाना—ब० ।

२. माहसत्त्वं—ब० ।

३. न्याये—ल० ।

४-४. प्रतिष्ठाप्यशुभो०—ल०, ब० ।

५. अकारः—ब० ।

६. ससंवृत्तौ—ल०, ब० ।

प्रयोगे त्रिषु रत्नेषु सोपाये समये मुनेः ।
विपर्यासे समार्गे च प्रतिपक्षविपक्षयोः[1] ॥४१॥

लक्षणे भावनायां च मता विप्रतिपत्तयः ।
सर्वाकारज्ञताधारा षोढा[2] दश च वादिनाम् ॥४२॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे पंचमाधिकारः

१. प्रतिपक्षावपक्षयोः—ल० ।

२. षोडा—ब० ।

आनुपूर्विकाधिकारः षष्ठः

दानेन प्रज्ञया यावद् बुद्धादौ स्मृतिभिश्च सा ।
धर्माभावस्वभावेनेत्यनुपूर्वक्रिया मता ॥१॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे षष्ठाधिकारः ।

एकक्षणाभिसम्बोधाधिकारः सप्तमः

१—अविपाकललक्षणः

अनास्रवाणां सर्वेषामेकैकेनापि संग्रहात् ।
एकक्षणावबोधोऽयं ज्ञेयो दानादिना मुनेः ॥१॥
अरघट्टं यथैकापि पदिका पुरुषेरिता ।
सकृत् सर्वं चालयति ज्ञानमेकक्षणे तथा ॥२॥

२—विपाकलक्षणः

विपाकधर्मतावस्था सर्वशुक्लमयी यदा ।
प्रज्ञापारमिता जाता ज्ञानमेकक्षणे तदा ॥३॥

३—अलक्षणलक्षणः

स्वप्नोपमेषु धर्मेषु स्थित्वा दानादिचर्यया ।
अलक्षणत्वं धर्माणां क्षणेनैकेन विन्दति ॥४॥

४—अद्वयलक्षणः

स्वप्नं तद्दर्शिनं[1] चैव द्वययोगेन नेक्षते ।
धर्माणामद्वयं तत्त्वं क्षणेनैकेन पश्यति ॥५॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे सप्तमाधिकारः ।

---

१. तद्दर्शनं—ल० ।

धर्मकायाधिकारः अष्टमः

१—स्वभावकायः

सर्वाकारां विशुद्धिं ये धर्माः प्राप्ता निरास्रवाः ।
स्वाभाविको मुनेः कायस्तेषां प्रकृतिलक्षणः ॥१॥

२—ज्ञानधर्मकायः

बोधिपक्षाप्रमाणानि विमोक्षा अनुपूर्वशः ।
नवात्मिका समापत्तिः कृत्स्नं दशविधात्मकम्[1] ॥२॥
अभिभ्वायतनान्यष्टप्रकाराणि प्रभेदतः ।
अरणा प्रणिधिज्ञानमभिज्ञाः प्रतिसंविदः ॥३॥
[2]सर्वाकाराश्चतस्रोऽथ शुद्धयो वशिता दश ।
बलानि दश चत्वारि वैशारद्यान्यरक्षणम् ॥४॥
त्रिविधं स्मृत्युपस्थानं त्रिधाऽसंमोषधर्मता ।
वासनायाः समुद्घातो महती करुणा जने ॥५॥
आवेणिका मुनेरेव धर्मा येऽष्टादशेरिताः ।
सर्वाकारज्ञता चेति धर्मकायोऽभिधीयते ॥६॥
श्रावकस्यारणादृष्टेर्नॄंक्लेशपरिहारिता ।
तत्क्लेशस्रोतउच्छित्त्यै[3] [3]ग्रामादिषु जिनारणा ॥७॥

---

१. ० विधात्मिकम्—ब० ।

२. सर्वाकारश्चतस्रोऽथ—ब० ।

३-३. ० उच्छित्त्यैग्रामादिषु— ब० ।

[1]अनाभोगमनासङ्गमव्याघातं सदा स्थितम् ।
सर्वप्रश्नापनुद् बौद्धं प्रणिधिज्ञानमिष्यते ॥८॥

परिपाकं गते हेतौ यस्य यस्य यदा यदा ।
हितं भवति कर्त्तव्य प्रथते तस्य तस्य सः ॥९॥

वर्षत्यपि हि पर्जन्ये नैव[2] [2]बीजं प्ररोहति ।
समुत्पादेऽपि बुद्धानां नाभव्यो भद्रमश्नुते ॥१०॥

इति कारित्रवैपुल्याद् बुद्धो व्यापी निरुच्यते ।
अक्षयत्वाच्च तस्यैव नित्य इत्यपि कथ्यते ॥११॥

३—सम्भोगकायः

द्वात्रिंशल्लक्षणाशीतिव्यञ्जनात्मा मुनेरयम् ।
साम्भोगिको मतः कायो महायानोपभोगतः ॥१२॥

चक्राङ्कहस्तः[3] [3]क्रमकूर्मपादो
[4]जालावनद्धाङ्गुलिपाणिपादः ।
करौ सपादौ तरुणौ मृदू च
समुत्सदैः सप्तभिराश्रयोऽस्य ॥१३॥

---

१. अनाभोगमनाभङ्गमव्या०—ल० ।

२-२. नैवाबीजं—ल० ।

३-३. ०हस्तक्रम०—ल० ।

४. जलावन०—ब० ।

दीर्घाङ्गुलिर्व्यायतपार्ष्णिगात्रं[1]
प्राज्यं[2] [2]त्वृजूच्छङ्खपदोर्ध्वरोमा ।
एणेयजङ्घश्च पटूरुबाहुः
[3]कोशावनद्धोत्तमबस्तिगुह्यः ॥१४॥

सुवर्णवर्णः प्रतनुच्छविश्च
प्रदक्षिणैकैकसुजातरोमा
ऊर्णाङ्कितास्यो हरिपूर्वकायः
स्कन्धौ वृतावस्य चितान्तरांसः ॥१५॥

हीनो रसः ख्याति[4] [4]रसोत्तमोऽस्य
न्यग्रोधवन्मण्डलतुल्यमूर्तिः ।
उष्णीषमूर्धा पृथुचारुजिह्वो
ब्रह्मस्वरः[5] सिंहहनुः[6] सुशुक्लाः[7] ॥१६॥

[8]तुल्याः प्रमाणेऽविरलाश्च[8] दन्ता
[9]अन्यूनसंख्या दशिकाश्चतस्रः ।
नीलेक्षणो गोवृषपक्ष्मनेत्रो
द्वात्रिंशदेतानि हि लक्षणानि ॥१७॥

---

१. पार्ष्णिगात्रं—ल० ।
२-२. प्राज्यमृजू०—ल० ।
३. कोशावधानो० ल०, ब० ।
४-४. ख्यातिरसो—ब० ।
५. ब्रह्मस्वरः—ब० ।
६. सिंहहनुश्च—ल० ।
७. शुक्लाः—ल० ।
८-८. तुल्याप्रमाणाविरलाश्च—ल० ।
९. ऽन्यून०—ब० ।

यस्य यस्यात्र यो हेतुर्लक्षणस्य प्रसाधकः ।
तस्य तस्य प्रपूर्यायं समुदागमलक्षणः ॥१८॥

गुरूणामनुयानादिदृढता[1] संवरं प्रति ।
संग्रहासेवनं[2] दानं प्रणीतस्य च वस्तुनः ॥१९॥

वध्यमोक्षसमादानं[3] विवृद्धिः कुशलस्य च ।
इत्यादिको यथासूत्रं हेतुर्लक्षणसाधकः ॥२०॥

ताम्राः[4] स्निग्धाश्च[4] तुङ्गाश्च नखा[5] [5]अङ्गुलयो मुनेः ।
[6]वृत्ताश्चितानुपूर्वाश्च गूढा निर्ग्रन्थयः शिराः ॥२१॥

गूढौ गुल्फौ समौ पादौ सिंहेभद्विजगोपतेः ।
विक्रान्तं दक्षिणं [7]चारुगमनमृजुवृत्तता[7] ॥२२॥

मृष्टानुपूर्वते मेध्यमृदुत्वे शुद्धगात्रता ।
पूर्णव्यञ्जनता[8] चारुपृथुमण्डलगात्रता ॥२३॥

---

१. ०मनुयानादि दृढता - ल० ।

२. संग्रहो सेवनं—ल० ।

३. वध्यमोक्षः समादानं—ल० ।

४-४. ताम्रस्निग्धाश्च— ल० ।

५-५. नखाङ्गुल्यो०—ब० ।

६. वृत्तश्चिता०— ब० ।

७-७. चारु गमनमृजु वर्तते—ल०; ०वृत्तते०—ब० ।

८. पूर्वव्य०—ब० ।

समक्रमत्वं शुद्धत्वं नेत्रयोः सुकुमारता ।
अदोनोत्सदगात्रत्वे[1] सुसंहतनगात्रता ॥२४॥

सुविभक्ताङ्गता ध्वान्तप्रध्वस्तालोकशुद्धता ।
[2]वृत्तमृष्टाक्षताक्षामकुक्षिताश्च गभीरता ॥२५॥

दक्षिणावर्तता नाभेः समन्ताद् दर्शनीयता ।
समाचारः शुचिः कालतिलकापगता तनुः ॥२६॥

करौ तूलमृदू स्निग्धगम्भीरायतलेखता ।
नात्यायतं वचो बिम्बप्रतिबिम्बोपमौष्ठता ॥२७॥

मृद्वी तन्वी च रक्ता च जिह्वा जीमूतघोषता ।
चारुमञ्जुस्वरो दंष्ट्रा वृत्तास्तीक्ष्णाः सिताः समाः॥२८॥

अनुपूर्वी गतास्तुङ्गा नासिका परमं शुचिः ।
विशाले नयने पक्ष्मचितं[3] [3]पद्मदलाक्षिता ॥२९॥

आयतश्लक्ष्णसुस्निग्धसमरोम्नौ भ्रुवौ भुजौ ।
पीनायतौ समौ कर्णावुपघातविवर्जितौ ॥३०॥

ललाटमपरिम्लानं पृथुपूर्णोत्तमाङ्गता[4] ।
भ्रमराभाश्चिताः श्लक्ष्णा असंलुलितमूर्तयः[5] ॥३१॥

---

१. अदीनोत्सद०—द० ।

२. ०क्षतक्षाम०—ल० ।

३-३. पक्ष्मचितपद्म०—ल० ।

४. पृथु पूर्णोत्तमा०—ल० ।

५. असंलुडित० - ब० ।

केशा अपरुषाः पुंसां सौरभ्यादपहारिणः[1] ।
श्रीवत्सः स्वस्तिकं चेति बुद्धानुव्यञ्जनं मतम् ॥३२॥

४—नैर्माणिककायः

करोति येन चित्राणि हितानि जगतः समम् ।
आभवात्[2] सोऽनुपच्छिन्नः कायो नैर्माणिको मुनेः ॥३३॥

बुद्धकारित्राणि

तथा कर्माप्यनुच्छिन्नमस्यासंसारमिष्यते ।
गतीनां शमनं[3] कर्म संग्रहे च चतुर्विधे ॥३४॥

निवेशनं ससंक्लेशे व्यवदानावबोधने ।
सत्त्वानामर्थयाथात्म्ये षट्सु पारमितासु च ॥३५॥

बुद्धमार्गे प्रकृत्यैव शून्यतायां द्वयक्षये ।
संकेतेऽनुपलम्भे च परिपाके च देहिनाम् ॥३६॥

बोधिसत्त्वस्य मार्गेऽभिनिवेशस्य निवारणे ।
बोधिप्राप्तौ जिनक्षेत्रविशुद्धौ[4] नियतिं प्रति ॥३७॥

अप्रमेये च सत्त्वार्थे बुद्धसेवादिके गुणे ।
बोधेरङ्गेष्वनाशे च कर्मणां सत्यदर्शने ॥३८॥

---

१. सौरभ्यान्यप०—द० ।

२. आ भवात्—द० ।

३. शमने—ल० ।

४. जिनक्षेत्रे विशुद्धौ—ल० ।

विपर्यासप्रहाणे च तदवस्तुकतानये ।
व्यवदाने ससम्भारे संस्कृतासंस्कृते प्रति ॥३९॥
व्यतिभेदापरिज्ञाने निर्वाणे च निवेशनम्[1] ।
धर्मकायस्य कर्मेदं सप्तविंशतिधा मतम् ॥४०॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे अष्टमाधिकारः

मध्यमरुचिसत्त्वार्थं व्याख्यानम्

लक्षणं तत्प्रयोगस्तत्प्रकर्षस्तदनुक्रमः ।
तन्निष्ठा तद्विपाकश्चेत्यन्यः षोढार्थसंग्रहः ॥१॥

संक्षिप्तरुचिसत्त्वार्थं व्याख्यानम्

विषयस्त्रितयो हेतुः प्रयोगश्चातुरात्मकः ।
धर्मकायः[2] [2]फलं कर्मेत्यन्यस्त्रेधार्थसंग्रहः[3] ॥२॥

अभिसमयालङ्कारो नाम प्रज्ञापारिमितोपदेशशास्त्रं समाप्तम् ॥

---

१. निवेशने—ल० ।

२-२. धर्मकायफलं—ल० ।

३. कर्म अन्यस्त्रेधा०—ल० ।

प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्र

आचार्यहरिभद्रकृता

अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था

प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे

आचार्यहरिभद्रकृता

अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था

सर्वाकारज्ञताधिकारः प्रथमः

नमः सर्वबुद्धबोधिसत्त्वेभ्यः

मंगलाचरणम्

प्रज्ञापारमितायै यस्यास्तदलङ्कारकारिकाणाम् ।
सर्वालङ्करणार्थं क्रियते व्याख्या नमस्तस्यै ॥ १ ॥

जगदासङ्गसङ्गेन त्वार्यासङ्गेन तायिना ।
आकर्ण्याजितनाथात्तन्महाशास्त्रं व्यभज्यत ॥ २ ॥

जगद्धितपरो बन्धुः वसुबन्धुः स्वकाशयम् ।
चान्तर्ज्ञेयं समाश्रित्य तद्व्याख्यामकरोत्ततः ॥ ३ ॥

आर्यान्तर्गणितः ख्यातो विमुक्तिरिति तत्कृताम् ।
अकृतामिव तां द्रष्ट्वा चक्रेऽन्यां मध्यया धिया ॥ ४ ॥

ततो विमुक्तिसेनेन शास्त्राण्यप्राप्य सर्वशः ।
श्रद्धाभूमिस्थितेनापि व्याख्याता स्वमनीषया ॥ ५ ॥

एवं विद्वद्वरैः प्रोक्ते किञ्चिन्नैयून्यमीक्ष्यते ।
अस्मिन् सर्वं सुसम्पन्नं महदाश्चर्यकारकम् ॥ ६ ॥

अयं सुदुर्लभः पन्थाः गम्भीरश्च यथार्थकः ।
सुविमृश्यश्च विद्वद्भिः प्राप्तो बुद्धानुकम्पया ॥ ७ ॥

सर्वथा मम नास्त्येव गोचरोऽप्यहमुत्सहे ।
पुण्यविध्यनुकूलत्वात् स्वपरोपचिकीर्षया ॥ ८ ॥

आर्यमैत्रेयः सदाचारानुवृत्तिमात्मनः प्रख्यापयन् स्वप्रतिसंविज्ज्ञानेन प्रज्ञापारमिताविषयकःप्रसाद एव सर्वश्रेयःप्राप्तिप्रधानहेतुरित्यवधृत्य परं निरतिशयानन्तगुणरत्नाकरभगवत्यां प्रवर्तयितुं प्रसादोत्पादनाय तावदादौ यथागुणाभिधानपुरःसरं जननीं नमस्कुर्वन्नाह—

या सर्वज्ञतया नयत्युपशमं शान्तैषिणः श्रावकान्
या मार्गज्ञतया जगद्धितकृतां लोकार्थसम्पादिका ।
सर्वाकारमिदं वदन्ति मुनयो विश्वं यया संगता-
स्तस्यै श्रावकबोधिसत्त्वगणिनो बुद्धस्य मात्रे नमः ॥ १ ॥

अनया कारिकया अस्याः अतिशयमाहात्म्यवत्त्वम् अभिहितम् । तच्छ्रुत्वा तावच्छ्रद्धानुसारिणः अस्यां निःसंशयमचिरेण श्रद्धामुत्पादयन्ति । धर्मानुसारिणोऽपि एकानेकस्वभाववियुक्तत्वादित्यादिप्रमाणेन अनुत्पन्नवस्तुमार्गाकारपरिज्ञानकारिकार्थलक्षणजनन्यां बाधाम् अदृष्ट्वा त्रिसर्वज्ञतास्वरूपत्रयात्मिका बुद्धादिनिर्मात्री प्रज्ञापारमितावश्यमेव सम्भविनीत्यवधृत्य तस्यां प्रसादमुत्पादयन्ति । तस्यां प्रसादेन तद्गुणाभिलाषिणः उभयविधा अपि पुद्गलाः तत्तदाश्रितप्रवचनधारणाद्यर्थं सर्वथा अत्यन्तमाद्रियन्ते । ततः श्रुतमयादिज्ञानोत्पादक्रमेण सुश्रेयोऽधिगताःभवन्ति । अत एव भगवत्यां प्रसाद एव सर्वश्रेयोऽधिगमहेतुः ।

तत्र तिसृभिः सर्वज्ञताभिरष्टावर्थाः सङ्गृहीता भवन्ति । ताभिश्च वक्ष्यमाणविधिना सर्वार्थाः सम्पत्स्यन्त, इति मनसि निधाय त्रिसर्वज्ञताभिः प्रज्ञापारमितां स्तौति । श्रावकः, तत्पक्षनिक्षिप्तः किञ्चिद्विमोक्षाधिकः एकक्रमनिर्दिष्टः प्रत्येकबुद्धश्च निर्वाणाभिलाषिणौ, तयोः अनुत्पन्नसर्ववस्तुज्ञतया सोपधिनिरुपधिलक्षणद्विविधनिर्वाणप्रापिका या, यावत्संसारं जगद्धितकृतां बोधिसत्त्वानामनुत्पन्नसर्वमार्गज्ञतया सर्वलोकार्थसम्पादिका या, अनुत्पन्नसर्वाकारज्ञतया यया सङ्गताः संयतकायाः प्रधानयोगीश्वरा बुद्धाः सर्वथा चरितप्रतिपक्षसर्वधर्मचक्रान् प्रवर्तयन्ति । तस्यै श्रावकादिपरिवृतबुद्धानामुत्पादयित्र्यै मात्रे नमः । एवं नमस्कार-

स्तुतिपूर्वकेणाभिसमयालङ्कारशास्त्रेण वस्तु-प्रतिपक्षाकारेषु कस्मिंश्चिदेकस्मिन् (पक्षे) संगृहीते, प्रथमपक्षे तावत्तदर्थपरिश्रमवैयर्थ्यम्। तथा हि न हि तदस्ति इह प्रज्ञापारमितायां वस्तुजातं यन्न लक्षणशास्त्रेषु उक्तपूर्वम्। द्वितीये व्यवदानवस्तु-(मात्र) सङ्ग्रहात् सांक्लेशिकवस्त्वसंग्रहाच्च न ज्ञायते कस्यायं प्रतिपक्ष इति। तृतीये निर्वस्तुकाकारमात्रसंग्रहादर्थाधिगमशून्यादिह किञ्चिदपि नोक्तमिति व्यर्थ एव [शास्त्ररचनायासः] इति नापरे शङ्किष्यन्ते किम्-इति चेत् ? तन्न; यतो हि यथाक्रमं श्रावक-प्रत्येकबुद्ध-बोधिसत्त्वानुत्तरबुद्धानां त्रिसर्वज्ञतायां समस्ताभिसमयानां संग्रहणेन पक्षत्रयस्यापि संगृहीतत्वात्। यथा मध्यमजिन-जनन्याम्—"सुभूते ! श्रावकप्रत्येकबुद्धयोः सर्वज्ञता, बोधिसत्त्वानां मार्गज्ञता, तथाग-तार्हत्सम्यक्सम्बुद्धानां सर्वाकारज्ञता। भगवन् किमर्थं सर्वज्ञता श्रावक-प्रत्येक बुद्धयोः ? सुभूते ! सर्वे हि यावन्तो बाह्याभ्यन्तरधर्माः, तावत एव श्रावकप्रत्येक-बुद्धाः जानन्ति, न तु मार्गेण, नापि सर्वाकारेण, अतः सर्वज्ञता श्रावक-प्रत्येक-बुद्धयोरिति। भगवन्, किमर्थं मार्गज्ञता बोधिसत्त्वानाम् ? सुभूते ! बोधिसत्त्वैः यः श्रावकस्य मार्गः, यः प्रत्येकबुद्धस्य मार्गः, यो बुद्धस्य मार्गः सर्वे मार्गा उत्पाद्यन्ते ज्ञायन्ते च। तेऽपि परिपूर्यन्ते, तेषां मार्गाणां क्रियापि क्रियते। न यावत् प्रणि-धानपरिसमाप्तिः, सत्त्वपरिपाकः, बुद्धक्षेत्रपरिशुद्धिर्वा क्रियते, न तावत्तेषां सम्यग्भूतान्तसाक्षात्कारः, अतः मार्गज्ञता बोधिसत्त्वानाम्। भगवन्, किमर्थं सर्वाकारज्ञता तथागतस्यार्हतः सम्यक्सम्बुद्धस्य ? सुभूते, येन आकारेण, येन लिङ्गेन, येन निमित्तेन प्रख्याता धर्माः, तमाकारं तल्लिङ्गं तन्निमित्तं तथागता अवगच्छन्ति, अतः तथागतस्य अर्हतः सम्यक्सम्बुद्धस्य सर्वाकारज्ञतेति।" एवं संक्षिप्तायामपि (जिनजनन्यां)-"श्रावकभूमावपि शिक्षितुकामेनापि" इत्यादिकमाह। विस्तृतायामपि विस्तरेणाभिहितम्।

तत्र सर्वज्ञता हि रूपादिधर्मानित्यताद्यधिष्ठाना आत्ममोहप्रहाणफला; मार्गज्ञता सर्वयाननिर्याणा तत्त्वासाक्षात्काराधिष्ठाना असंगृहीतसत्त्वसंग्रहादिफला; सर्वाकारज्ञता सर्वधर्मानुत्पादाधिष्ठाना आकाशधातुपर्यन्ताविच्छिन्नसत्त्वार्थफला भूतान्ताधिगमवासनाप्रतिसन्धिप्रहाणात्मिका।

इत्थमभिसमयालङ्कारे सर्ववस्तुप्रतिपक्षाकारसंग्रहणेनाशेषाभिसमय-निर्देशः कृत इतीदमुपपद्यते।

ग्रन्थारम्भप्रयोजनम्

मन्दधीजनानां तु विस्तृतमध्यसंक्षिप्तासु भगवतीषु [संक्षिप्तमध्यविस्तृत] ग्पन्नसत्त्वहितेच्छया करुणामयेन तत्तज्जिनजनन्यां सकलप्रज्ञापारमिता-भिसमयक्रमो देशित एव, भगवत आर्याजितजिनस्य तन्निदर्शने किं प्रयोजन-ाङ्कानिराकरणार्थमर्थसन्देहोत्पादनेन प्रवृत्त्यङ्गं स्वीयशास्त्राभिधेय-प्रयोजन-नप्रयोजनान्तर्भूतसम्बन्धांश्च प्रदर्शयन्नाह—

सर्वाकारज्ञतामार्गः शासित्रा योऽत्र देशितः ।
धीमन्तो वीक्षिषीरंस्तमनालीढं परैरिति ॥२॥
स्मृतौ चाधाय सूत्रार्थं धर्मंचर्यां दशात्मिकाम् ।
सुखेन प्रतिपत्सीरन्नित्यारम्भप्रयोजनम् ॥३॥

इति । सर्वाकारज्ञतैव हि बुद्धत्वमार्ग इति सर्वेषामभिसमयानामुपल-त्रात्तस्यामेव तात्पर्यम् । त्रिप्रातिहार्यैः सकलजनानुशासकेन भगवता जिन-ात्रये योऽभिधेयो देशितः, स अभिधानाभिधेयोपायोपेयप्रतिपत्तिरूपेण सम्बद्धः, ‍तरवीतरागादिभिः सर्वधर्मनैरात्म्यानभ्यस्तैः श्रुतमयादिप्रज्ञाक्रमेणानालीढ ‍मुव्यवस्थापिते वासनासम्भूतस्मृतिज्ञाने बोधिचित्तदानप्रतिपत्त्याचारमष्टाभि-ात्मकमशेषप्रज्ञापारमितासूत्रार्थं सम्यगाधाय सर्वत्रगधर्मधात्वधिगमलक्षण-‍तभूम्याद्यधिगमक्रमेण सर्वाकारं साक्षात्कुर्यादिति प्रयोजनप्रयोजनाय विनेया ‍ज्ञषितप्रज्ञापारमितार्थबोधिचित्तप्रतिपत्त्यादिलक्षणानि सुखेन प्रतिपत्सी-ति शास्त्रारम्भप्रयोजनम् ।

प्रज्ञापारमितायाः कायिकव्यवस्थापनम्

एवं सम्बन्धादीन् व्याहृत्य विनेयानां सुखेन प्रतिपत्तये सुप्रविभक्तस्यापि ‍ार्थस्य असंलुलितत्वेन व्याख्यानसौकर्यमवलोक्य पञ्चदशभिः कारिकाभिः ‍व्यासनिर्देशेन प्रज्ञापारमितायाः कायिकव्यवस्थापनमाह—

प्रज्ञापारमिताष्टाभिः पदार्थैः समुदोरिता ।
सर्वाकारज्ञता मार्गज्ञता सर्वज्ञता ततः ॥४॥

सर्वाकाराभिसम्बोधो मूर्धप्राप्तोऽनुपूर्विकः ।
एकक्षणाभिसम्बोधो धर्मकायश्च तेऽष्टधा ॥५॥

चित्तोत्पादोऽववादश्च निर्वेधाङ्गं चतुर्विधम् ।
आधारः प्रतिपत्तेश्च धर्मधातुस्वभावकः ॥६॥

आलम्बनं समुद्देशः सन्नाहप्रस्थितिक्रिये ।
सम्भाराश्च सनिर्याणाः सर्वाकारज्ञता मुनेः ॥७॥

श्यामीकरणतादीनि शिष्यखड्गपथौ च यौ ।
महानुशंसो दृङ्मार्ग ऐहिकामुत्रिकैर्गुणैः ॥८॥

कारित्रमधिमुक्तिश्च स्तुतस्तोभितशंसिताः ।
परिणामेऽनुमोदे च मनस्कारावनुत्तमौ ॥९॥

निर्हारः शुद्धिरत्यन्तमित्ययं भावनापथः ।
विज्ञानां बोधिसत्त्वानामिति मार्गज्ञतोदिता ॥१०॥

प्रज्ञया न भवे स्थानं कृपया न शमे स्थितिः ।
अनुपायेन दूरत्वमुपायेनाविदूरता ॥११॥

विपक्षप्रतिपक्षौ च प्रयोगः समतास्य च ।
दृङ्मार्गः श्रावकादीनामिति सर्वज्ञतेष्यते ॥१२॥

आकाराः सप्रयोगाश्च गुणा दोषाः सलक्षणाः ।
मोक्षनिर्वेधभागीये शैक्षोऽवैवर्तिको गणः ॥१३॥

समताभवशान्त्योश्च क्षेत्रशुद्धिरनुत्तरा ।
सर्वाकाराभिसम्बोध एष सोपायकौशलः ॥१४॥

लिङ्गं तस्य विवृद्धिश्च निरूढिश्चित्तसंस्थितिः ।
चतुर्धा च विकल्पस्य प्रतिपक्षश्चतुर्विधः ॥१५॥

प्रत्येकं दर्शनाख्ये च भावनाख्ये च वर्त्मनि ।
आनन्तर्यसमाधिश्च सह विप्रतिपत्तिभिः ॥१६॥

मूर्धाभिसमयस्त्रेधा दशधा चानुपूर्विकः ।
एकक्षणाभिसम्बोधो लक्षणेन चतुर्विधः ॥१७॥

स्वाभाविकः ससांभोगो नैर्याणिकोऽपरस्तथा ।
धर्मकायः सकारित्रश्चतुर्धा समुदीरितः ॥१८॥

इति । तत्र प्रथमकारिकाद्वयेन (४-५) अष्टवस्तूनां संग्रहात् समासनिर्देशः, त्रयोदशकारिकाभिः (६-१८) तस्यैवार्थं संगृह्य विस्तरेण व्याख्यानं ति । इत्थं संक्षेपविस्तराभ्यां भाषितत्वेन सुभाषितम् । पिण्डार्थकारिकाणामेव त्रप्रणेत्रा 'चित्तोत्पादः परार्थाय'-इत्यादिवक्ष्यमाणसकलशास्त्रेण व्याख्यास्यमान- त् तद्व्याख्यानेनैव व्याख्यानं सञ्चिन्त्य वीप्साभयेन नात्रैता व्याख्याताः ।

सर्वाकारज्ञता

१-चित्तोत्पादः

इत्थं सकलपिण्डार्थं निर्दिश्य बोधिं प्राप्तुकामैर्बोधिसत्त्वैः फलभूतत्वात् र्काकारज्ञताधिगन्तव्येत्यादौ सर्वाकारज्ञतासंग्रहकारिकां व्याख्यातुकामः लम्बनं चित्तोत्पादस्वरूपमाह—

चित्तोत्पादः परार्थाय सम्यक्सम्बोधिकामता ।

बुद्धो भूत्वा यथाभव्यतया परार्थं प्रति यत्नं कुर्यामिति परार्थाय सम्यक्- बोध्यधिकामतालक्षणः प्रणिधिप्रस्थानस्वभावो द्विविधश्चित्तोत्पादः । सम्यक्- बोधिकामता च तत्प्रार्थना कुशलो धर्मच्छन्दश्चैतसिकः । विशिष्टविषयप्रतिभा- मुत्पद्यमानं चित्तं "चित्तोत्पादः" इति कथं स (चैतसिकः) चित्तोत्पादो भवेत् ? त्यमेतत् । किन्तु कुशलधर्मच्छन्दलक्षणायां प्रार्थनायां सत्यां बोधिचित्तमुत्पद्यत ते कारणेनात्र कार्यं निर्दिष्टमेवं प्रार्थयितुः बोधिसत्त्वस्य सर्वे कुशला धर्मा द्धं यान्तीति ज्ञापनाय चोपचारः समाश्रित इत्यदोषः । अन्यप्रकारेण प्रणिधानं र्थना वा सम्यक्सम्बोधिकामता तत्सहचरितचित्तोत्पादः प्रार्थनयातिदिश्यते । त्रञ्च प्रणिधानसहगतं तच्चित्तमुत्पद्यत इति ज्ञापनाय वा ।

केयं सम्यक्-संबोधिः ? कश्च परार्थो यत्कामतात्मको यदर्थश्चित्तोत्पाद इति चेत् ? उच्यते—

समासव्यासतः सा च यथासूत्रं स चोच्यते ॥१९॥

तिसृष्वपि जिनजननीषु प्रज्ञापारमितायां दानादौ च देयदायकप्रतिग्राहकाद्यनुपलब्धिः प्रतिपत्तव्येति ज्ञापनार्थकेन; यथाभव्यसर्वसत्त्वान् निर्वाणे, मत्सरिणश्च दानादौ प्रतिष्ठापयितुकामेनास्यां प्रज्ञापारमितायां प्रतिपत्तव्यमितिप्रदर्शनपरेण वचनेन (वाक्येन) सूत्रार्थाविरुद्धेन समासव्यासतः परार्था सम्यक्सम्बोधिः निर्दिष्टा। इत्थं 'चित्तोत्पादः परार्थाय सम्यक्सम्बोधिकामता' ज्ञातव्या। सर्वाकरग्रन्थतात्पर्यार्थनिर्देशावसरे सर्वं कथितं तथापि बहुवक्तव्यमाशङ्क्य न (अत्र प्रधानतः) समुल्लिखितम्।

एवं सालम्बनं चित्तोत्पादस्वरूपमभिधायेदानीं तस्य द्वाविंशतिप्रभेदान् द्वाभ्यामन्तरश्लोकाभ्यामाह—

भूहेमचन्द्रज्वलनैर्निधिरत्नाकरार्णवैः।
वज्राचलौषधीमित्रैश्चिन्तामण्यर्कगीतिभिः ॥२०॥
नृपगञ्जमहामार्गयानप्रस्रवणोदकैः।
आनन्दोक्तिनदीमेघैर्द्वाविंशतिविधः स च ॥२१॥

छन्द- आशय- अध्याशय- प्रयोग- दान- शील-क्षान्ति-वीर्य-ध्यान-प्रज्ञा-उपाय-कौशल-प्रणिधान-बल-ज्ञान-अभिज्ञा-पुण्यज्ञान- बोधिपक्षानुकूलधर्म-करुणाविपश्यना-धारणीप्रतिभान-धर्मोत्सव-एकयान-धर्मकायैः सहगतः [चित्तोत्पादः] यथाक्रमं पृथिवी-कल्याणसुवर्ण-शुक्लपक्षनवचन्द्र-ज्वलन-महानिधान-रत्नाकर-महार्णव-वज्र-पर्वतराज- भैषज्य- कल्याणमित्र- चिन्तामणि-आदित्य- धर्ममधुरसंगीति- महाराज-कोष्ठागार-महामार्ग-यान-प्रस्रवणोदक-आनन्दोक्ति-नदीधारा-मेघैः सदृशः; सर्वशुक्लधर्मप्रतिष्ठाभूतत्वात्, बोधिपर्यन्ताविकारित्वात्, सकलशुक्लधर्मविवृद्धिगमनात्, त्रिसर्वज्ञतावरणेन्धनदाहकत्वात्, सर्वसत्त्वसंतर्पणात्, गुणरत्नानामाश्रयभावात्, सर्वानिष्टोपनिपातैरक्षोभ्यत्वात्, संप्रत्ययदार्ढ्येनाभेद्यत्वात्, आलम्बनविक्षेपेणानिष्कम्प्यत्वात्, क्लेशज्ञेयावरणव्याधिप्रशमनात्, सर्वावस्थासु सत्त्वार्थापरित्यागात्, यथाप्रणिधानं फलसमृद्धेः, विनेयजनस्य परिपाचनात्, विनेयावर्जन-

करधर्मदेशकत्वात्, अव्याहतप्रभावत्वेन परार्थानुष्ठानात्, बहुपुण्यज्ञानसंभारकोश-स्थानत्वात्, सर्वार्यियातानुयातत्वात्, संसारनिर्वाणान्यतरापातेन सुखसंवाहनात्, श्रुताश्रुतधर्मधारणादक्षयत्वात्, मोक्षकामानां विनेयानां प्रियश्रावणात्, असंभिन्न-: परकार्यक्रियात्वात्, तुषितभवनवासादिसन्दर्शनयोग्यत्वात् यथासंख्यं भवति। इत्येवं 'भूहेमचन्द्रज्वलनैरि' त्यादिभिः द्वाविंशतिश्चित्तोत्पादा व्याख्याताः।

तत्र प्रथमास्त्रयो मृदुमध्याधिमात्रतयादिकर्मिकभूमिसङ्गृहीताः। ततः एकः प्रथमभूमिप्रवेशमार्गसङ्गृहीतः। तदन्तरं दश प्रमुदितादिदशभूमिसङ्गृहीता दर्शनभावनामार्गगोचराः। ततः पञ्च विशेषमार्गसङ्गृहीताः। तदन्तरं त्रयः चित्तोत्पादाः प्रयोगमौलपृष्ठद्वारेण बुद्धभूमिसङ्गृहीताः। इति चित्तोत्पादभेदः आदिकर्मिकभूमिमारभ्य यावद् बुद्धभूमिं सङ्गृहीतः।

२-अववादः

प्रसङ्गागत (चित्तोत्पाद)-भेदमभिधाय उत्पादितप्रथमादिबोधिचित्ताय यथाकालं बोधिसत्त्वाय प्रार्थितार्थबोधिचित्तोत्पादाय तदाक्षिप्तधर्मसिद्धये प्राप्त-गुणपरिरक्षणेनाभिवृद्धये चोपदेशोऽववाद इत्यत आह—

प्रतिपत्तौ च सत्येषु बुद्धरत्नादिषु त्रिषु।
असक्तावपरिश्रान्तौ प्रतिपत्सम्परिग्रहे ॥२२॥

चक्षुःषु पञ्चसु ज्ञेयः षड्स्वभिज्ञागुणेषु च।
दृङ्मार्गे भावनाख्ये चेत्यववादो दशात्मकः ॥२३॥

यथोक्तप्रभेदबोधिचित्तप्रतिपत्तौ संवृतिपरमार्थसत्यानतिक्रमेण श्रावकाद्य-साधारणतयाऽनुपलम्भयोगेन वर्तनमिति शिक्षणं प्रतिपत्त्यववादः।

दुःखे फलभूतरूपादिशून्यताप्रज्ञापारमितयोस्तथतारूपत्वादैकात्म्यमिति। समुदये शून्यताहेतुभूतरूपाद्योरव्यतिरिक्तत्वेन रूपादिर्न समुदयनिरोधसंक्लेश-व्यवदानधर्मी इति। निरोधे शून्यतायामुत्पादनिरोधसंक्लेशव्यवदानहानिवृद्ध्यादि-रहितायान्न रूपं यावन्नाविद्योत्पादो नाविद्यानिरोधो न बुद्धो बोधिरिति।

मार्गे दानादिपारमिताभिरात्मनोऽध्यात्मशून्यतादीनां बहिर्धाशून्यतादिभिः पूर्वान्तापरान्तयोश्च परस्परं न युक्तायुक्तत्वेन प्रतिपत्तिरित्युपदेशः सत्याववादः।

बुद्धे बुद्धबोध्योरेकत्वलक्षणत्वेन बुद्धकरधर्मलक्षणसर्वाकारज्ञताया अनुपलम्भे रूपाद्ययोजनेनालम्ब्यालम्बकसमताज्ञानमिति। धर्मे त्रिसर्वज्ञतासंगृहीतसमस्तवस्तुप्रतिपक्षाकारसङ्ग्रहैः सर्वधर्माणां सङ्गृहीतानां निःस्वभावतेति। संघे बुद्धरत्नान्तर्गतत्वेनार्हद्वर्ज्येषु फलस्थप्रतिपन्नकभेदेन सप्तसु महापुरुषेषु प्रत्येकबुद्धेन सहाष्टासु मृद्विन्द्रियादिभेदेन विंशतिसंख्यावच्छिन्नेष्वार्यावैवर्तिकबोधिसत्त्वशैक्षेष्वनुत्पादतया प्रवृत्तिरित्युपदेशो रत्नत्रयाववादः।

आरब्धवीर्यतया यथोक्तार्थानुष्ठानं प्रति कायादिसुखल्लिकत्वेन कस्यचिदभिनिवेशः स्यादित्यसक्तौ कायादीनामस्वभावतया देशनाववादः।

चिरतरकालाभ्यासेनापि समीहितार्थानिष्पत्तावुत्त्रसनजातीयस्य परिखेदः स्यादित्यपरिश्रान्तौ रूपादेर्यावत् सम्यक्सम्बोधेरमननतया देशनाववादः।

दशदिगवस्थितबुद्धादिभ्यः प्रत्यर्थं मार्गोपदेशे गृह्यमाणे चित्तावलीनता स्यादिति प्रतिपत्सम्परिग्रहे धर्माणां प्रकृत्यजातत्वेन शिक्षणमववादः।

मांसवैपाकिकदिव्यप्रज्ञाधर्मबुद्धचक्षुषां यथासंख्यं प्रतिनियतवस्तुसर्वसत्त्वच्युत्युपपत्तिसर्वधर्माविकल्पानां सर्वार्यपुद्गलाधिगमसर्वाकारसर्वधर्माभिसम्बोधविषयाणां तथतयैकत्वेन प्रतिपत्तिरिति शिक्षणं पञ्चचक्षुरववादः।

ऋद्धिदिव्यश्रोत्रपरचित्तज्ञानपूर्वनिवासानुस्मृत्यभिसंस्कारिकदिव्यचक्षुरास्रवक्षयज्ञानाभिज्ञानां पृथिवीकम्पनादिसर्वलोकधातुस्थसूक्ष्मतरशब्दश्रवणसरागादिपरचित्तपरिज्ञानस्वपरपूर्वानेकजात्यनुस्मरणसर्वरूपदर्शनक्लेशज्ञेयावरणप्रहाणकारित्राणामादिशान्तत्वेनावबोध इति देशना षडभिज्ञाववादः।

चतुःसत्यसङ्गृहीतषोडशक्षणस्वभावं दर्शनमार्गं धर्मान्वयज्ञानक्षान्तिज्ञानात्मकं सर्वधर्मनिःस्वभावबोधेन मायाकार इव सर्वत्रानभिनिविष्टमूर्तिस्तत्प्रहातव्यवस्तुप्रतिपक्षत्वेन योगी विभावयतीति देशना दर्शनमार्गाववादः।

संस्कृतासंस्कृतयोरेकरूपत्वेन परस्परमशक्यव्यतिरेकप्रज्ञप्तिवद् यथोक्तदर्शनमार्गसंमुखीकृतवस्त्वव्यतिरेकालम्बनाद् दर्शनभावनयोरपृथग्भाव इति न

लाक्षणिकं भावनामार्गव्यवस्थानम्, अथ च स तत्प्रहातव्यवस्तुप्रतिपक्षत्वेन विभाव्यते प्रतीत्यसमुत्पादधर्मतयेति देशना भावनामार्गाववाद इत्येवं बोधिचित्ततदाक्षिप्तधर्मस्वभावप्रज्ञापारमितायां या प्रतिपत्तिरनुपलम्भाकारा, तस्या यदालम्बनं चत्वार्यसत्यानि, य आश्रयस्त्रीणि शरणानि, यो विशेषगमनहेतुरसक्तिः, योऽव्यावृत्तिगमनहेतुरपरिश्रान्तिः, योऽनन्ययानगमनहेतुः प्रतिपत्संपरिग्रहः, योऽपरप्रत्ययगामित्वहेतुः पञ्च चक्षूंषि, यः सर्वाकारज्ञतापरिपूरिहेतुः षडभिज्ञाः, यौ निष्ठाहेतू दर्शनभावनामार्गौ, तत्सर्वमववादप्रकरणे निर्दिष्टमेतावतैव सर्वोऽर्थः सम्पन्न इति दशविधोऽववादः।

संघरत्नाधिकारे तत्सुबोधाय द्वौ अन्तरश्लोकौ इत्याह—

मृदुतीक्ष्णेन्द्रियौ श्रद्धादृष्टिप्राप्तौ कुलङ्कुलौ।
एकवीच्यन्तरोत्पद्य काराकाराकनिष्ठगाः॥२४॥
प्लुतास्त्रयो भवस्याग्रपरमो रूपरागहा।
दृष्टधर्मशमः कायसाक्षी खड्गश्च विंशतिः॥२५॥

वक्ष्यमाणमार्गज्ञतासङ्गृहीतषोडशक्षणदर्शनमार्गम् आश्रित्य श्रद्धाधर्मानुसारिभेदेन प्रथमफलप्रतिपन्नको द्विविधः। ततः स्रोत आपन्नः। ततो देवमनुष्यकुलंकुलत्वेन स एवान्यो द्विविधः। ततो द्वितीयफलप्रतिपन्नको मृदुतीक्ष्णेन्द्रिय एवैकः श्रद्धादृष्टिप्राप्तः। ततः सकृदागामी। ततः स एकवीचिकोऽपरः। ततः तृतीयफलप्रतिपन्नकः पूर्ववच्छ्रद्धादृष्टिप्राप्तः। तत अनागामी अन्तराभवे उपपद्य, अभिसंस्कारे अनभिसंस्कारे च परिनिर्वायीति चतुर्धा। ततः एवाकनिष्ठगः प्लुतार्धप्लुतसर्वस्थानच्युतत्वेनोर्ध्वविक्रान्तापरस्त्रिविधः। ततः स एव भवाग्रगस्तु रूपवीतरागो दृष्टधर्मशमः कायसाक्षीति अपरो द्विविधः। ततोऽर्हत्त्वफलप्रतिपन्नकः। ततः प्रत्येकबुद्ध इति विंशतिः।

३-निर्वेधाङ्गम्

लब्धाववादस्यैवमादिकर्मिकस्य निर्वेधाङ्गभवनमिति निर्वेधाङ्गमाह—

आलम्बनत आकाराद्धेतुत्वात्सम्परिग्रहात्।
चतुर्विकल्पसंयोगं यथास्वं भजतां सताम्॥२६॥

श्रावकेभ्यः सखड्गेभ्यो बोधिसत्त्वस्य तायिनः ।
मृदुमध्याधिमात्राणामूष्मादीनां विशिष्टता ॥२७॥

बोधिसत्त्वानां श्रुतादिप्रकर्षप्राप्तमोक्षभागीयश्रद्धादिलक्षणकुशलमूलादूर्ध्वं चतुःसत्यप्रतिवेधानुकूलानि च चतुर्निर्वेधभागीयानि लौकिकभावनामयानि ऊष्मप्राप्त इति कुशलमूलम्, ततो मूर्धप्राप्तः, ततः क्षान्तिप्राप्तः, ततोऽग्रधर्म इति मृद्वादिक्रमेण उत्पादोऽथवा बोधिसत्त्वसम्बद्धमृद्विन्द्रियादिपुद्गलभेदेन वक्ष्यमाणमृदुमध्याधिमात्रालम्बनविशिष्टवस्त्वात्मकचतुःसत्यालम्बनधर्मदर्शनप्रतिपक्षत्वेनानभिनिवेशाद्याकारविशेषात् यानत्रयाधिगमहेतुत्वविशेषादुपायकौशलकल्याणमित्रलक्षणसम्परिग्रहाद् दर्शनभावनामार्गाभ्यां प्रहातव्या ग्राह्यग्राहकचतुर्विकल्पाः वक्ष्यमाणनयसम्बन्धेनोत्पन्नाः श्रावकादीनामूष्मादिभ्यो विशिष्टाः । तेषामूष्मादिकुशलमूलं न्याये रूपणादिलक्षणवस्त्वात्मकचतुःसत्यालम्बनमात्मदर्शनप्रतिपक्षत्वेनानित्याद्याकारप्रतिपन्नं स्वयानाधिगमहेतुभूतं सम्परिग्रहरहितं, चतुर्विधो विकल्पोऽसंसृष्टो भवतीति व्यवस्थापनात् । बोधिसत्त्वानां निर्वेधभागीयानि उपायकौशलबलेन क्वचित् हेतुना, क्वचित् फलेन, क्वचित् स्वरूपतया, क्वचिद् धर्मताकारेण यथाभव्यतया चतुःसत्यवस्त्वालम्बनमिति वेदितव्यम् । संक्षिप्तव्याख्यामात्रं वक्तुकामेन न प्रपञ्चितम् । यत इदमेव व्यवस्थापनं ह्यतोऽन्ययानमाश्रित्य कुत्रापि दूषणं नाभिधातव्यम् ।

आलम्बनाकारयोः का विशेषता इत्यत आलम्बनाकारौ सप्तभिः अन्तरश्लोकैराह—

आलम्बनमनित्यादि सत्याधारं तदाकृतिः ।
निषेधोऽभिनिवेशादेर्हेतुर्यानत्रयाप्तये ॥२८॥

रूपाद्यायव्ययौ विष्ठास्थिती प्रज्ञप्त्यवाच्यते ।

तत्र मृदुन अनित्यादिषोडशाकारं दुःखादिचतुःसत्याधारमालम्बनम् । दुःखादिसत्याभिनिवेशालम्बनादीनां निषेधः तदाकृतिः । यानत्रयाधिगमप्राप्तये हेतुभावः सर्वेषामेवोष्मादीनां वेदितव्यः ।

अधिमुक्तिना तत्त्वमनस्कारेण च यथासंख्यं रूपादीनां प्रतिपत्तेः निषेधस्य चानुपलम्भनं न समनुदर्शनमिति मध्यस्यालम्बनम्।

सर्वनामधेयाभावेन प्रबन्धविसदृशप्रबन्धसदृशप्रवृत्तिलक्षणयोरभाव इत्याकृतिः।

रूपमारभ्य यावद्बुद्ध इति सर्वधर्मसाङ्केतिको व्यावहारिकधर्म इत्यधिमात्रस्यालम्बनम्। कुशलादिधर्मता न केनचिद् वचनीया इत्याकृतिः। इत्यालम्बनाकारवन्निर्विकल्पज्ञानाग्नेः पूर्वरूपत्वादूष्मगतं त्रिविधम्।

रूपादावस्थितिस्तेषां तद्भावेनास्वभावता ॥२९॥

तयोर्मिथःस्वभावत्वं तदनित्याद्यसंस्थितिः।
तासां तद्भावशून्यत्वं मिथः स्वाभाव्यमेतयोः ॥३०॥

अनुद्ग्रहो यो धर्माणां तन्निमित्तासमीक्षणम्।
परीक्षणञ्च प्रज्ञायाः सर्वस्यानुपलम्भतः ॥३१॥

इति। अत्र स्वभावशून्यतया रूपादीनां रूपादिस्वभावेनापगतस्वभावता, ततः रूपाद्यस्थानमिति मृदुन आलम्बनम्।

परमार्थेन रूपादिसर्वधर्मशून्यतयोः परस्परमेकं रूपमिति शून्यतायामनित्यत्वादीनामभावेन रूपादौ न नित्यानित्यादिभिः स्थानमित्याकारः।

धर्मधातुरूपतयानित्यादिशून्यतानां स्वनिःस्वभावत्वादनित्यादिशून्यतानां परस्परमैकात्म्यमिति मध्यस्यालम्बनम्। यः स्वभावप्रतिषेधेनास्वीकारो रूपादीनां स आकार इति।

स्वभावाभावतयैव नीलादिनिमित्तादर्शनं रूपादीनामिति अधिमात्रस्यालम्बनम्। सम्यग्धर्मप्रविचयत्वेन प्रज्ञायाः सर्ववस्तुनोऽनुपलम्भतया निरूपणमित्याकारः। इत्यालम्बनाकारवच्चलकुशलमूलमूर्धत्वान्मूर्धगतं त्रिविधम्।

रूपादेरस्वभावत्वं तदभावस्वभावता।
तदजातिरनिर्याणं शुद्धिस्तदनिमित्तता ॥३२॥

तन्निमित्तानधिष्ठानानधिमुक्तिरसंज्ञता ।

इति । अत्र शून्यतया रूपलक्ष्यलक्षणयोरेकत्वेनास्वभावो रूपादीनामि
मृदुन आलम्बनम् । आलम्बकजनं प्रति अभावस्वभावता रूपादीनामित्याकारः ।

प्रकृत्यस्वभावत्वेन रूपादीनामनुत्पादानिरोधाविति (मध्यस्य) आलम्बनम्
सर्वधर्मस्वरूपावबोधेन कायादीनां सर्वाकारविशुद्धिरित्याकारः ।

स्वसामान्यलक्षणानुपपत्त्या सर्वधर्माणामनिमित्तत्वमिति अधिमात्रस्य
लम्बनम् । प्रकृत्यैव रूपादिनिमित्तानामाश्रयरहितत्वेनाधिमोक्षमनस्कारानधिमो
तत्त्वमनस्कारापरिज्ञानमिति आकारः । इत्यालम्बनाकारवदपायाभावेनाधिमा
धर्मक्षमणात् क्षान्तिगतं त्रिविधम् ।

समाधिस्तस्य कारित्रं व्याकृतिर्मननाक्षयः ॥३३॥

मिथस्त्रिकस्य स्वाभाव्यं समाधेरविकल्पना ।

इति निर्वेधभागीयं मृदुमध्याधिमात्रतः ॥३४॥

इति । अत्र सर्वधर्माणामनुत्पादस्य वीरंगमादीनाञ्च समाधिर्भावनीय इ
मृदुन आलम्बनम् । स्वप्रणिधानपुण्यज्ञानधर्मधातुबलेनानाभोगात्सर्वलोकधा
यथाभव्यतया समाधेर्व्यापारः प्रवर्तत इत्याकारः ।

धर्मतैषा सम्यक्प्रतिपन्नसमाधेर्योगिनो बुद्धैर्व्याकरणं क्रियत इति म
स्यालम्बनम् । सर्वविकल्पानुपपत्त्या विदितसमाधिस्वरूपस्य बोधिसत्त्वस
समाहित इत्यादिज्ञानं न सम्भवतीत्याकारः ।

धर्मतया समाधिबोधिसत्त्वप्रज्ञापारमितार्थत्रयस्य परस्परमेकं रूपमित्य
मात्रस्यालम्बनम् । सर्वधर्माविद्यमानत्वेन समाधेरविकल्पनं परमो
इत्याकारः । इत्यालम्बनाकारवल्लौकिकसर्वधर्माग्रत्वादग्रधर्माख्यं त्रिविधम् ।

आलम्बनमनित्यादि सत्याधारमतिरिच्य आलम्बनविशिष्टाकारयोः
धर्म्यभिधाने सत्यपि आलम्बनविशिष्टाकारयोः धर्माभिधानेन सर्वत्र उच्यमाने
विशिष्टान्तरपरिहारापरिहारौ नानयोः कश्चित् प्रतिविशेष इति न्यायात् । अ
कारिकाच्छन्दानुरोधेन भिन्नाभिधानेऽपि अभिनिवेशादिनिषेधयुक्तयोः तर

विधानप्रतिषेधरहितत्वाद् दुःखादिसत्यान्तर्गतमेवालम्बनमाकारश्च क्रियेते। तथैवापरत्रापि बोद्धव्यम्।

चतुर्विकल्पसंयोगस्य स्फुटार्थविबोधाय द्वौ अन्तरश्लोकौ आह—

द्वैविध्यं ग्राह्यकल्पस्य वस्तुतत्प्रतिपक्षतः।
मोहराश्यादिभेदेन प्रत्येकं नवधा तु सः ॥३५॥

इति। सांक्लेशिकवस्त्वधिष्ठानत्वेन प्रतिपक्षाधिष्ठानत्वेन च प्रकारद्वयेऽविद्याव्यवदानस्कन्धादिप्रभेदा नवधा।

द्रव्यप्रज्ञप्त्यधिष्ठानो द्विविधो ग्राहको मतः।
स्वतन्त्रात्मादिरूपेण स्कन्धाद्याश्रयतस्तथा ॥३६॥

इति। अत्र पुद्गलद्रव्यसत्पुरुषप्रज्ञप्तिसदुपलम्भत्वेन द्विविधो ग्राहकविकल्पोऽपि। स्वतन्त्रात्मस्कन्धाद्युपलम्भेन प्रत्येकं नवप्रकारो भवति।

तत्रायमेव संक्षेपार्थः— संक्लेशवस्त्वधिष्ठानाः (यथा)— अविद्या-रूपादि-स्कन्ध-नामरूपाभिनिवेश-अन्तद्वयसक्ति-संक्लेशव्यवदानाज्ञान-आर्यमार्गाप्रतिष्ठान-उपलम्भ-आत्मादि-विशुद्ध्युत्पादादिग्राह्यविकल्पाः।

प्रतिपक्षाधिष्ठानाः— राशि-आयद्वार-गोत्र-उत्पाद-शून्यता-पारमितार्थ-दर्शन-भावना-अशैक्षमार्गाश्चेति ग्राह्यविकल्पाः।

पुद्गलद्रव्यसदधिष्ठानाः— स्वतन्त्रात्म-एक-कारण-द्रष्टाद्यात्म-संक्लेश-वैराग्य-दर्शन-भावना-कृतार्थाधाराश्चेति ग्राहकविकल्पाः।

प्रज्ञप्तिसत्पुरुषाधिष्ठानाः— स्कन्ध-आयतन-धातु-प्रतीत्यसमुत्पाद-व्यवदान-दर्शन-भावना-विशेष-अशैक्षमार्गाश्चेति ग्राहकविकल्पाः।

इत्येवं चतुर्विकल्पाश्चतुर्निर्वेधभागीयैर्यथाक्रमं संयुक्ता भवन्ति।

सम्बद्धकारिकानुसारम् उक्तपूर्वेऽपि सम्परिग्रहे तद्बलेन यथोक्तविशेषो भवतीति दर्शनाय तदनन्तरमन्तरश्लोकः—

चित्तानवलीनत्वादि नैःस्वाभाव्यादिदेशकः ।
तद्विपक्षपरित्यागः सर्वथा सम्परिग्रहः ॥३७॥

चित्तानवलीनत्वानुत्त्रासादिनोपायकौशल्येन यथाशयं मात्सर्यादिविपक्षधर्मवियुक्तः समस्तवस्तुनैरात्म्यादिदेशकः कल्याणमित्रमिति सम्परिग्रहः ।

४-प्रतिपत्तेराधारः

प्रतिपत्तिमतो यथोक्तनिर्वेधभागीयमन्यदपि दर्शनमार्गादिकमिति प्रतिपत्तेराधारमाह—

षोढाधिगमधर्मस्य प्रतिपक्षप्रहाणयोः ।
तयोः पर्युपयोगस्य प्रज्ञायाः कृपया सह ॥३८॥

शिष्यासाधारणत्वस्य परार्थानुक्रमस्य च ।
ज्ञानस्यायत्नवृत्तेश्च प्रतिष्ठा गोत्रमुच्यते ॥३९॥

तत्रादौ तावच्चतुर्विधलौकिकनिर्वेधभागीयानामुत्पादाधारः । ततो लोकोत्तरदर्शनभावनामार्गयोः । ततस्तदुत्पत्तिबलेन चौरनिष्कासनकपाटपिधानवत् समकालं समस्तप्रतिपक्षोत्पादविपक्षनिरोधयोः । ततस्तदनुपलब्ध्या तदुत्पादनिरोधयुक्तविकल्पापगमस्य । ततः पूर्वप्रणिधानदानाद्युपायकौशल्यबलेन संसारनिर्वाणाप्रतिष्ठानयोः प्रज्ञाकरुणयोः । ततस्तदुत्पत्त्या श्रावकाद्यसाधारणधर्मस्य । ततो यथाशयमवतारणाद्यभिसन्धिद्वारेण यानत्रयप्रतिष्ठापनलक्षणपरार्थानुक्रमस्य । ततो यावदासंसारं निर्निमित्तानाभोगपरार्थज्ञानस्य चाधारः । अयमेवानुक्रमः । अनेनैव सर्वे पुरुषार्थाः सम्पद्यन्ते ।

प्रतिपत्तिधर्मावस्थान्तरभेदेन त्रयोदशविधो बोधिसत्त्वो यथोक्तधर्माधारो धर्मधातुस्वभाव एव गोत्रमिति निर्दिष्टम् ।

यदि धर्मधातोरेवार्यधर्माधिगमाय हेतुत्वात्तदात्मको बोधिसत्त्वः प्रकृतिस्थमनुत्तरबुद्धधर्माणां गोत्रम्, तदा तत्सामान्यवर्तित्वाद् 'न बोधिसत्त्व एवेति' मन्दबुद्धिपुरुषं प्रत्याशंक्य अन्तरश्लोकमाह—

धर्मधातोरसम्भेदाद् गोत्रभेदो न युज्यते ।

यथा श्रावकयानाद्यधिगमक्रमेणालम्बेत तथार्यधर्माधिगमाय धर्मधातोर्हेतु-भावेन व्यवस्थापनाद् गोत्रत्वेन व्यपदेश इत्यपि समाधिः दृश्यते, तथापि सौकर्यात् लौकिकदृष्टान्तेनापि समाध्यन्तरमाह—

आधेयधर्मभेदात्तु तद्भेदः परिगीयते ॥४०॥

यथैकमृद्द्रव्याभिनिर्वृत्तैकतेजःपरिपक्वाधारघटादेराधेयक्षौद्रशर्करादिभाजनत्वेन भेदस्तद्वद् यानत्रयसङ्गृहीताधिगन्तव्याधेयधर्मनानात्वेनाधारनानात्वं निर्दिष्टमिति ।

५-आलम्बनम्

यथोक्तप्रतिपत्त्याधारस्य किमालम्बनमित्याह—

आलम्बनं सर्वधर्मास्ते पुनः कुशलादयः ।
लौकिकाधिगमाख्याश्च ये च लोकोत्तरा मताः ॥४१॥

सास्रवानास्रवा धर्माः संस्कृतासंस्कृताश्च ये ।
शिष्यसाधारणा धर्मा ये चासाधारणा मुनेः ॥४२॥

तत्रादौ तावत् सामान्येन (सर्वधर्माः) कुशलाकुशलाव्याकृताः यथाक्रमं श्रामण्यताप्राणातिपाताद्यव्याकृतकायकर्मादयः । ततस्तेषामेव लौकिकादिद्विविध-स्यावशिष्टाश्चत्वारो भेदाः, यथासंख्यं बालपृथग्जनसम्बद्धाः पञ्च स्कन्धाः, सर्वार्य-जनसंगृहीतानि चत्वारि ध्यानानि, आत्मदर्शनाप्रतिपक्षत्वेन पञ्चोपादानस्कन्धाः। तद्दर्शनप्रतिपक्षत्वेन चत्वारि स्मृत्युपस्थानानि । हेतुप्रत्ययाधीनाः कामादिधातवः । कारणानपेक्षा तथता । सर्वार्यजनसन्तानप्रभवानि चतुर्ध्यानानि । सम्यक्सम्बुद्ध-सन्तानोदयधर्मीणि दशबलानि इत्येवमधिगमानुक्रमेण सर्वधर्मा यथावदालम्ब्यन्त इत्यालम्बनमेकादशविधम् ।

६-समुद्देशः

तादृशालम्बनप्रतिपत्तेः कः समुद्देश इति समुद्देशमाह—

सर्वसत्त्वाग्रता चित्तप्रहाणाधिगमत्रये ।
त्रिभिर्महत्त्वैरुद्देशो विज्ञेयोऽयं स्वयम्भुवाम् ॥४३॥

सर्वथा सर्वाकारज्ञतापरिज्ञानेन भविष्यद्बुद्धबोधिसत्त्वानां सर्वसत्त्व (राशि)-अखिलसत्त्व (निकाय)-अग्रताचित्तमहत्त्वं प्रहाणमहत्त्वमधिगममहत्त्वञ्चाधिकृत्य प्रतिपत्तौ प्रवृत्तत्वान्महत्त्वान्महत्त्वत्रययुक्तत्वाच्च त्रिविधः समुद्देशो ज्ञातव्यः।

७-सन्नाहप्रतिपत्तिः

इत्येवं प्रतिपत्त्याधारादीन् अभिधाय किञ्च तत्स्वरूपमिति चेत् ? सा त्रिसर्वज्ञताविषये सामान्येन शुक्लधर्माधिष्ठाना, सर्वाकाराभिसम्बोधादौ चतुर्विधेऽभिसमये प्रत्यभिसमयं षट्पारमिताधिष्ठाना च क्रिया प्रतिपत्तिः। एवं यथावत् प्रयोगदर्शनभावनाविशेषमार्गस्वभावानां प्रतिपत्तिलक्षणानां सन्नाहप्रस्थानसम्भारनिर्याणानां मध्ये वीर्यरूपतया सन्नाहप्रतिपत्तिं प्रथमामाह—

दानादौ षड्विधे तेषां प्रत्येकं संग्रहेण या ।
सन्नाहप्रतिपत्तिः सा षड्भिः षट्कैर्यथोदिता ॥४४॥

इति । धर्मदानादिदाने श्रावकादिमनस्कारपरिवर्जनम्, सर्वजनाप्रियवादित्वक्षान्तिः, छन्दजननम्, यानान्तराव्यवकीर्णैकाग्रतानुत्तरसम्यक्सम्बोधिपरिणामना यथाक्रमं देयाद्यनुपलम्भसन्नाहत्वेन क्रियन्ते। तथैव शीलस्य रक्षणम्, क्षान्तेः सम्पादनम्, वीर्यस्य प्रारम्भः, ध्यानस्य आराधनम्, प्रज्ञाया भावना इत्येवं दानादिषट्पारमितासु प्रत्येकं दानादौ संगृहीतासु षड्भिः षट्कैः षट्त्रिंशद्विधा भवन्ति। दानादिसाधर्म्याच्च षट् सन्नाहप्रतिपत्तयो भवन्ति।

८-प्रस्थानप्रतिपत्तिः

कृतसन्नाहस्यैवं प्रस्थानमिति प्रस्थानप्रतिपत्तिं द्वितीयामाह—

ध्यानारूप्येषु दानादौ मार्गे मैत्र्यादिकेषु च ।
गतोपलम्भयोगे च त्रिमण्डलविशुद्धिषु ॥४५॥

उद्देशे षट्स्वभिज्ञासु सर्वाकारज्ञतानये ।
प्रस्थानप्रतिपज्ज्ञेया महायानाधिरोहिणी ॥४६॥

ध्यानारूप्यसमापत्ति-दानादिषट्पारमिता-दर्शनभावनाशैक्षविशेषमार्ग-चतुरप्रमाण - अनुपलम्भयोग-सर्ववस्तुत्रिमण्डलविशुद्धि-उद्देश-षडभिज्ञा—सर्वाकारज्ञतासु सम्यग्व्यवस्थितिलक्षणा हि समस्तमहायानधर्माक्रमणस्वभावा प्रस्थानप्रतिपत्तिः नवधा ।

६-सम्भारप्रतिपत्तिः

कृतप्रस्थानस्यैवं सम्भार इति सम्भारप्रतिपत्तिं तृतीयामाह—

दया दानादिकं षट्कं शमथः सविदर्शनः ।
युगनद्धश्च यो मार्ग उपाये यच्च कौशलम् ॥४७॥

ज्ञानं पुण्यं च मार्गश्च धारणी भूमयो दश ।
प्रतिपक्षश्च विज्ञेयः सम्भारप्रतिपत्क्रमः ॥४८॥

महाकरुणा-दान-शील-क्षान्ति-वीर्य-ध्यान-प्रज्ञा-शमथ-विदर्शना-युगनद्धमार्ग-उपायकौशल- ज्ञान-पुण्य- दर्शनादिमार्ग- वचनादिधारणी- भूमि- प्रतिपक्षाणामनुपलम्भेन संवृतिसत्यानतिक्रमेण समस्तमहायानार्थप्रतिपत्तेरेभिः करुणादिभिः सम्यक्-प्रतिपत्स्वाभाव्यात् महाबोधिग्रहणात् महाकरुणादिसम्भारा इति सप्तदश सम्भारप्रतिपत्तयः। तत्र ज्ञानसम्भारः आध्यात्मिक-बाह्य-तदुभय-शून्यता-महत्-परमार्थ-संस्कृत-असंस्कृत-अतीतान्त-अनवराग्र-अनवकार-प्रकृति-सर्वधर्म-लक्षण-अनुपलम्भ-अभावस्वभाव-भाव-अभाव-स्वभाव-परभावशून्यतानां भेदेन विंशतिधा ।

आध्यात्मिकत्वबाह्यत्वोभयशून्यत्वतस्तथा ।
दिङ्निर्वाणार्थतश्चैवं संस्कृतासंस्कृतत्वतः ॥१॥

अत्यन्तानवराग्रत्वानवकाराकृतात्वतः ।
सर्वधर्मत्वलक्ष्मत्वाभ्यतीतादित्वतः पुनः ॥२॥

सांयोगिकत्वभावत्वाकाशशून्यस्वभावतः ।
स्वस्वभावावियुक्तत्वाद् विंशतिः शून्यता मताः ॥३॥

भूमिसम्भारेण दशभूमय इति परिष्क्रियमाणानां धर्माणां संदर्शनाय त्रयोविंशतिरन्तरश्लोकाः कथ्यन्ते—

१. प्रमुदिता भूमिः

लभ्यते प्रथमा भूमिर्दशधा परिकर्मणा ।
आशयो हितवस्तुत्वं सत्त्वेषु समचित्तता ॥४९॥

त्यागः सेवा च मित्राणां सद्धर्मालम्बनैषणा ।
सदा नैष्क्रम्यचित्तत्वं बुद्धकायगता स्पृहा ॥५०॥

धर्मस्य देशना सत्यं दशमं वाक्यमिष्यते ।
ज्ञेयञ्च परिकर्मैषां स्वभावानुपलम्भतः ॥५१॥

इति । यथावत् सर्ववस्तुषु अकौटिल्याशयः, स्व-परप्रयोजनैं हितत्वम्, सर्वसत्त्वेषु समचित्तता, सर्वस्वपरित्यागः, कल्याणमित्रारागणम्, यानत्रयसङ्गृहीतसद्धर्मालम्बनपर्येष्टिः, गृहवासानभिरतिः, अनुत्तरबुद्धकायगता स्पृहा, सद्धर्मप्रकाशनम्, सत्यवादितेत्येवमेभिर्दशभिर्लक्षणधर्मैः सर्वथोत्पद्यमानत्वात् परिकर्मभिः कारणविशेषैः स्वभावानुपलम्भतया कृतविशेषलक्षणपरिकर्मभिरेव प्रथमा प्रमुदिता भूमिः प्राप्यते ।

२. विमला भूमिः

शीलं कृतज्ञता क्षान्तिः प्रामोद्यं महती कृपा ।
गौरवं गुरुशुश्रूषा वीर्यं दानादिकेऽष्टमम् ॥५२॥

इति । कुशलधर्म-सत्त्वार्थक्रिया-संवरशीलानि, परकृतोपकारस्य अविस्मरणम् (अविप्रणाशनम्), परकृतापकारादौ क्षान्तिः, कुशलधर्मस्याराधनेऽविप्रतिसारः, सर्वजनेषु मैत्री, उपाध्यायादिषु प्रणमनम्, कल्याणमित्रनिर्दिष्टधर्मसाधना, दानादिषट्पारमितासु पर्येष्टिरित्येवं कृतपरिकर्मविशेषेणाष्टप्रकारधर्मेण द्वितीया विमला भूमिरधिगम्यते ।

३. प्रभाकरी भूमिः

अतृप्तता श्रुते दानं धर्मस्य च निरामिषम् ।
बुद्धक्षेत्रस्य संशुद्धिः संसारापरिखेदिता ॥५३॥

ह्रीरपत्राप्यमित्येतत् पञ्चधा मननात्मकम् ।

इति । सद्धर्मश्रवणे तृप्तेरज्ञानम्, लाभादिनिरपेक्षचित्तेन सद्धर्मप्रकाशनम्, स्वबुद्धक्षेत्राश्रयाश्रितसंशोधनम्, उपकृतसत्त्ववैपरीत्यादिदर्शनेन न परिखेदापत्तिः, स्वपरापेक्षया अकुशलधर्माकरणमित्येवं पञ्चधा परिकर्मणा पूर्ववत् कृतानवबुध्यमानस्वभावपरिकर्मणा तृतीया प्रभाकरी भूमिरवबुध्यते ।

४. अर्चिष्मती भूमिः

वनाशाऽल्पेच्छता तुष्टिर्धूतसंलेखसेवनम् ॥५४॥

शिक्षाया अपरित्यागः कामानां विजुगुप्सनम् ।
निर्वित्सर्वास्तिसन्त्यागोऽनवलीनानपेक्षते ॥५५॥

इति । अरण्यावासः, अप्राप्तलाभेषु अनभिलाषः, प्राप्तलाभेष्वनधिकाभ्यर्थना, भिक्षादिधौतगुणसंवरणम्, गृहीतशिक्षाणां प्राणादिभ्योऽपि अपरित्यजनम्, कामगुणेषु दोषोपलम्भदर्शनेन निन्दनम्, विनेयानुसारेण निर्वाणे प्रवणत्वम्, सर्वस्वपरित्यागः, कुशलसाधने चित्तासंकोचः, सर्ववस्त्वनपेक्षणमित्येवं पूर्ववद्दशप्रकारेण चतुर्थी अर्चिष्मती भूमिरभिरुह्यते ।

५. सुदुर्जया भूमिः

संस्तवं कुलमात्सर्यं स्थानं सङ्गणिकावहम् ।
आत्मोत्कर्षपरावज्ञे कर्ममार्गान् दशाशुभान् ॥५६॥

मानं स्तम्भं विपर्यासं विमतिं क्लेशमर्षणम् ।
विवर्जयन् समाप्नोति दशैतान् पञ्चमीं भुवम् ॥५७॥

इति। लाभाद्यर्थं गृहिप्रव्रजितादिभिः संवासः, श्राद्धकुलानुपदर्शनम्, जनाकीर्णनगरादि, स्वप्रशंसनपरनिन्दने, दशाकुशलकर्मपथाः, श्रुताद्यभिमानः, पराप्रणमनम्, कुशलाकुशलविपरीताभिनिवेशः, मिथ्यादृष्ट्यादिकुमतिः, सर्वरागादिसर्वक्लेशाभिमुखीकरणं चेत्येवंलक्षणान् दशधर्मान् विवर्जयन् अर्थादाक्षिप्तविपर्ययधर्मेण दशप्रकारपरिकर्मणा पूर्ववत् पञ्चमी सुदुर्जया भूमिराक्रम्यते।

६. अभिमुखी भूमिः

दानशीलक्षमावीर्यध्यानप्रज्ञाप्रपूरणात्।
शिष्यखड्गस्पृहात्रासचेतसां परिवर्जकः ॥५८॥

याचितोऽनवलीनश्च सर्वत्यागेऽप्यदुर्मनाः।
कृशोऽपि नार्थिनां क्षेप्ता षष्ठीं भूमिं समश्नुते ॥५९॥

दानादिषट्पारमितापरिपूरणेन श्रावकप्रत्येकबुद्धाभिलाषस्य स्वभावानुपलम्भोत्त्रासस्य च याचकजनप्रार्थनासंकोचस्य स्वरसप्रवृत्तसर्वार्थत्यागदौर्मनस्यस्य दारिद्र्यादर्थिजनप्रतिक्षेपचित्तस्य च वर्जनेनेत्येवं द्वादशभिः परिकर्मभिः पूर्ववत् षष्ठी अभिमुखी भूमिराज्ञायते।

७. दूरङ्गमा भूमिः

आत्मसत्त्वग्रहो जीवपुद्गलोच्छेदशाश्वतः।
निमित्तहेत्वोः स्कन्धेषु धातुष्वायतनेषु च ॥६०॥

त्रैधातुके प्रतिष्ठानं सक्तिरालीनचित्तता।
रत्नत्रितयशीलेषु तद्दृष्ट्यभिनिवेशिता ॥६१॥

शून्यतायां विवादश्च तद्विरोधश्च विंशतिः।
कलङ्का यस्य विच्छिन्नाः सप्तमीमेत्यसौ भुवम् ॥६२॥

इति। आत्मसत्त्वजीवपुद्गलोच्छेदशाश्वतनिमित्तहेतुस्कन्धधात्वायतनत्रैधातुकाधिष्ठानसक्त्यालीनचित्तबुद्धधर्मसंघशीलदृष्ट्यभिनिवेशशून्यताविवादविरोधो-

द्भावनाग्रहोत्सृष्टयश्चेत्येवं विंशतिप्रकारकलङ्कापगमादाक्षिप्तविपर्ययधर्मेण विंशति-प्रकारेण परिकर्मधर्मेण पूर्ववत् सप्तमी दूरङ्गमा भूमिः समीयते।

अर्थाक्षिप्तधर्मतानिर्देशायाह—

त्रिविमोक्षमुखज्ञानं त्रिमण्डलविशुद्धता।
करुणामनना धर्मसमतैकनयज्ञता ॥६३॥

अनुत्पादक्षमाज्ञानं धर्माणामेकधेरणा।
कल्पनायाः समुद्घातः संज्ञादृक्क्लेशवर्जनम् ॥६४॥

शमथस्य च निध्यप्तिः कौशलञ्च विदर्शने।
चित्तस्य दान्तता ज्ञानं सर्वत्राप्रतिघाति च। ६५॥

सक्तेरभूमिर्यत्रेच्छं क्षेत्रान्तरगतिः समम्।
सर्वत्र स्वात्मभावस्य दर्शनञ्चेति विंशतिः ॥६६॥

शून्यताऽनिमित्ताप्रणिहितविमोक्षमुखसम्यग्ज्ञानम्, दशकुशलकर्मपथेषु वध-वध्यघातकानुपलम्भादि, सर्वसत्त्वालम्बनकरुणा, वस्त्वनुपलम्भः, सर्वधर्मसमताव-बोधः, महायानैकयानावबोधः, अनुत्पादपरिज्ञानम्, गम्भीरधर्मनिध्यानक्षान्त्यव-गमः, सर्वज्ञेयानां महायानोपायमुखेन प्रकाशनम्, सर्वकल्पनोच्छेदः, निमित्तोद्-ग्रहणविकल्पाभावसत्कायादिपञ्चदृष्टिसन्त्यागः, रागादिक्लेशवर्जनानि, शमथ-भावना, प्रज्ञाकौशल्यम्, चित्तोपशमः, रूपाद्यप्रतिघातज्ञानम्, अभिनिवेशास्थानम्, यथेष्टसमकालबुद्धक्षेत्रगमनम्, विनेयानुरूपं सर्वत्र स्वकायप्रकाशनमिति विंशति-प्रकारेणानेन परिकर्मधर्मेणापि पूर्ववत् सप्तमी भूमिः समीयते।

८. अचला भूमिः

सर्वसत्त्वमनोज्ञानमभिज्ञाक्रीडनं शुभा।
बुद्धक्षेत्रस्य निष्पत्तिर्बुद्धसेवापरीक्षणे ॥६७॥

अक्षज्ञानं जिनक्षेत्रशुद्धिर्मायोपमा स्थितिः।
सञ्चिन्त्य च भवादानमिदं कर्माष्टधोदितम् ॥६८॥

इति। यथावत्सर्वसत्त्वचित्तचरितज्ञानम्, लोकधातौ ऋद्ध्यभिज्ञाभिः क्रीडनम्, आधारबुद्धक्षेत्रसुवर्णादिभावपरिणामः, सर्वाकारधर्मपरीक्षणेन बुद्धारागणम्, दिव्यचक्षुषो निष्पत्तिः, आधेयबुद्धक्षेत्रसत्त्वपरिशोधनम्, सर्वत्र मायोपमतावस्थानम्, सर्वसत्त्वार्थदर्शनाद् बुद्धिपूर्वकजन्मग्रहणञ्चेत्येवमष्टप्रकारधर्मेण परिकर्मणा पूर्ववदष्टमी अचला भूमिरनुभूयते।

९. साधुमती भूमिः

प्रणिधानान्यनन्तानि देवादीनां रुतज्ञता।
नदीव प्रतिभानानां गर्भावक्रान्तिरुत्तमा ॥६९॥

कुलजात्योश्च गोत्रस्य परिवारस्य जन्मनः।
नैष्क्रम्यबोधिवृक्षाणां गुणपूरे स्वसम्पदः ॥७०॥

इति। अनन्तप्रणिधानम्, देवादिसर्वसत्त्वरुतज्ञानम्, नद्युपमिताक्षयप्रतिभानम्, सर्वजनप्रशस्तगर्भावक्रमणम्, राजादिस्थानम्, आदित्याद्यन्वयः, मात्रादिसुसम्बन्धज्ञातिः, स्वविधेयपरिवारः, शक्राद्यभिनन्दितोत्पादः, बुद्धादिसञ्चोदननिष्क्रमणम्, चिन्तामणिसदृशाश्वत्थवृक्षादिः, बुद्धबुद्धधर्मस्वभावगुणपरिपूरणञ्चेत्येवं सम्पत्तिलक्षणैर्द्वादशभिः परिकर्मभिः पूर्ववत्कृतपरिकर्मविशेषैर्नवमी साधुमती भूमिः साक्षात्क्रियते।

१०. धर्ममेघा भूमिः

हेतुभूमित्वेन तत्परिकर्माण्येवं निर्दिश्य फलभूमित्वेन पृथक् तान्यनभिधाय सङ्ग्रहणेन दशमभूमिलक्षणमाह—

नवभूमीरतिक्रम्य बुद्धभूमौ प्रतिष्ठते।
येन ज्ञानेन सा ज्ञेया दशमी बोधिसत्त्वभूः ॥७१॥

इति। श्रावकादिगोत्र-प्रथमफलप्रतिपन्नक-स्रोत-आपन्न-सकृदागामि-अनागामि-अर्हतामिति षण्णां नयत्रयव्यवस्थापनाभिप्रायेण शेषसङ्गृहीतापन्नकत्रयस्य

प्रत्येकबुद्धस्य च यथाक्रमं गोत्र-अष्टमक-दर्शन-तनु-वीतराग-कृतविकल्प-श्रावक-प्रत्येकबुद्धभूमयः; बोधिसत्त्वानां यथोक्ता नवविधेत्येवं नवभूमीरतिक्रम्य दशम्यां पुनः भूमौ बोधिसत्त्वो बुद्ध एव वक्तव्यो न तु सम्यक्सम्बुद्ध इति वचनात् बुद्धभूमौ येन प्रणिधानज्ञानेनावतिष्ठते सा एव दशमी बोधिसत्त्वभूमिः ज्ञेया।

[प्रतिपक्षसम्भारः]

प्रतिपक्षसम्भारार्थं अन्तरश्लोकमाह—

प्रतिपक्षोऽष्टधा ज्ञेयो दर्शनाभ्यासमार्गयोः।
ग्राह्यग्राहकविकल्पानामष्टानामुपशान्तये ॥७२॥

इति। सांक्लेशिकवस्तुमात्रप्रतिपक्षाधिष्ठानग्राह्यविकल्पद्वयस्य द्रव्य-पुद्गलप्रज्ञप्तिपुरुषाधिष्ठानग्राहकविकल्पद्वयस्य च दर्शनमार्गभावनामार्गयोः प्रहाणाद् ग्राह्यग्राहकाष्टविकल्पोपशान्तये सत्यद्वयमाश्रित्य साक्षात्करणीया विपक्षभेदेन मार्गद्वयावस्थायामेव अष्टविधाः प्रतिपक्षाः।

१०-निर्याणप्रतिपत्तिः

सम्भृतसम्भारस्यैवं निर्याणमिति निर्याणप्रतिपत्तिं चतुर्थीमाह—

उद्देशे समतायाञ्च सत्त्वार्थे यत्नवर्जने।
अत्यन्ताय च निर्याणं निर्याणं प्राप्तिलक्षणम् ॥७३॥

सर्वाकारज्ञतायाञ्च निर्याणं मार्गगोचरम्।
निर्याणप्रतिपज्ज्ञेया सेयमष्टविधात्मिका ॥७४॥

इति। यथोक्त उद्देशः, सर्वधर्मसमता, सत्त्वार्थकरणम्, अनिमित्तसर्वक्रिया-कारित्वेनानाभोगः, शाश्वतोच्छेदरहितावस्थाविशेषः, त्रियानसर्वार्थप्राप्तिः, यथोक्त-सर्वाकारज्ञता, तद्विशिष्टमार्ग इत्येवं निर्यातव्यवस्तुषु प्रतिविशिष्टान्यधर्माभावेन सर्वानुपलम्भतया एभिरष्टाभिर्निर्याणप्रतिपत्तिः अष्टधा भवति।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमिताशास्त्रे प्रथमाधिकारवृत्तिः।

मार्गज्ञताधिकारः द्वितीयः

१-ध्यामीकरणतादीनि

सर्वाकारज्ञताधिगमो न विना मार्गज्ञतापरिज्ञानेनेति मार्गज्ञतामाह—

ध्यामीकरणता भाभिर्देवानां योग्यतां प्रति ।
विषयो नियतो व्याप्तिः स्वभावस्तस्य कर्म च ॥१॥

मार्गज्ञतोत्पत्तिं प्रति योग्यतापादनाय देवादीनां स्वकर्मजप्रभायास्तथागत-प्रकृतिप्रभाभिर्मलिनीकरणता निहतमानसन्तानेऽधिगम उत्पद्यत इति ज्ञापनाय कृता, अतो वक्रोक्त्याधारः कथितः। स चोत्पादितबोधिचित्त एवेति विषयप्रति-नियमो भवति। त्रियानव्यवस्थानमाभिप्रायिकम्, न लाक्षणिकमिति न्यायादनुत्तर-सम्यक्सम्बोधिपर्यवसान एव सर्वो जन इत्यतो वीतरागेतरयोगिनापि बुद्धत्वप्राप्तये मार्गज्ञता भावनीयेति व्याप्तिर्भवति। सत्त्वार्थकरणप्रवृत्तत्वेनोत्पादितबोधिचित्त-स्य सर्वथा क्लेशाप्रहाणमिति स्वभावो भवति। तादृशस्वभावस्य भूतकोटेरसाक्षा-त्करणेन प्रज्ञोपायकौशलेन चापरिगृहीतसत्त्वस्य परिग्रहणादिनेति कारित्रम्।

२-श्रावकमार्गः

आधारादिकमेवमभिधाय मार्गज्ञताधिकारे सर्वे मार्गाः परिपूरयितव्या इति श्रावकमार्गमाह—

चतुर्णामार्यसत्यानामाकारानुपलम्भतः ।
श्रावकाणामयं मार्गो ज्ञेयो मार्गज्ञतानये ॥२॥

इति। तत्र दुःखसत्यस्यानुक्रमेण अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्येतानि चत्वारि शान्ताकारलक्षणानि।

समुदयसत्यस्य हेतु-समुदय-प्रभव-प्रत्ययरूपत्वेन रोग- गण्ड-शल्य-अघा-कारा:।

निर्विदे विरागाय निरोधाय च प्रतिपन्नो भवतीत्यतस्तयोः दुःखसमुदययोः प्रत्येकं पर-प्रलोपधर्मस्वरूपौ निर्विदाकारौ, चल-प्रभङ्गुरस्वरूपौ विरागाकारौ; भय-उपसर्ग-उपद्रवस्वरूपा निरोधाकाराः। निरोधसत्यस्य निरोधरूप-निरात्म-शान्त-प्रणीतरूपविविक्त-निर्याणरूपशून्यानिमित्ताप्रणिहितानभिसंस्कारा निरोधसत्याकाराः।

मार्गसत्यस्य मार्ग-न्याय-प्रतिपत्ति-नैर्याणिका इति मार्गसत्याकाराः। ततश्चैषां स्वभावानुपलम्भभावनया मार्गज्ञताधिकारे श्रावकाणां मार्गो बोधिसत्त्वेनैवं परिज्ञेयः।

निर्वेधभागीयाधिगमपूर्वकं चतुःसत्यपरिज्ञानमिति मार्गमभिधाय निर्वेधभागीयमाह—

> रूपादिस्कन्धशून्यत्वाच्छून्यतानामभेदतः ।
> ऊष्माणोऽनुपलम्भेन तेषां मूर्धगतं मतम् ॥३॥
>
> क्षान्तयस्तेषु नित्यादियोगस्थाननिषेधतः ।
> दश भूमीः समारभ्य विस्तरास्थानदेशनात् ॥४॥
>
> अग्रधर्मगतं प्रोक्तमार्यश्रावकवर्त्मनि ।
> तत्कस्य हेतोर्बुद्धेन बुद्ध्वा धर्मासमीक्षणात् ॥५॥

रूपादिस्कन्धानां स्वस्वरूपशून्यत्वाच्छून्यतानामभेदेन, रूपादीनां पूर्ववदनुपम्भेन, एवं रूपादीनां 'न नित्यं नानित्यम्' इत्युपलम्भयोगतः स्थाननिषेधेन, यस्मात् तथागतेन बोधिमभिसम्बुध्य धर्मा न समीक्षिता इति प्रमाणपुरुषादर्शनकारणोपपत्त्या प्रमुदितभूम्यादौ विस्तरास्थानदेशनया चेति एभिराकारैर्यथाक्रमं सत्यानामुपलब्धौ निर्वेधभागीया उत्पद्यन्ते।

३-प्रत्येकबुद्धमार्गः

श्रावकमार्गानन्तरं प्रत्येकबुद्धानां मार्गाभिधाने न्यायप्राप्तेऽपि श्रावकेभ्यः कथं प्रतिविशिष्टास्ते येन तेषां मार्गभेद इत्याशङ्क्य वैशिष्ट्यप्रतिपादनार्थं तावदाह—

परोपदेशवैयर्थ्यं स्वयम्बोधात् स्वयम्भुवाम्।

गम्भीरता च ज्ञानस्य खड्गानामभिधीयते ॥६॥

इति। श्रावकाः परोपदेशसापेक्षाः स्वबोधिं बुध्यन्ते; सालापधर्मदेशनया च परानपि कुशले प्रवर्तयन्तीत्यागमः। प्रत्येकबुद्धाः पुनः स्वयं पूर्वश्रुताद्यभिसंस्कारेण परोपदेशं प्रत्यनपेक्षाः स्वबोधिमधिगच्छन्त्यतस्तेषां बुद्धाद्युपदेशनैरर्थक्यमित्येकं वैशिष्ट्यम्। शब्दोच्चारणधर्मदेशनया श्रोतृभिः क्रियते वक्तृज्ञानसामर्थ्यावबोधः। ते (प्रत्येकबुद्धाः) पुनः अशब्दोच्चारणधर्मदेशनया स्वाधिगतज्ञानादिसामर्थ्येन परान् दशकुशलादौ प्रवर्तयन्त्यतस्तेषां ज्ञानस्यानवबोधतया द्वितीयं वैशिष्ट्यमिति।

कथमशब्दोच्चारणधर्मदेशनेत्याशंक्याह—

शुश्रूषा यस्य यस्यार्थे यत्र यत्र यथा यथा।

स सोऽर्थः ख्यात्यशब्दोऽपि तस्य तस्य तथा तथा ॥७॥

इति। नावितर्क्य नाविचार्य वाचं भाषत इत्यालापो विक्षेपः। स च सन्तानक्षोभमादधातीति यथा यथा बोधिसत्त्वेन 'बुद्धो भूत्वा आलापमन्तरेण धर्मदेशनां कुर्याम्' इति प्रणिधानं प्रवर्तितम्, तथा बुद्धत्वसाम्यात् प्रत्येकबुद्धावस्थायाञ्च प्रणिधानादिसामर्थ्येन यस्मिन्नर्थे येन प्रकारेण यस्य श्रवणेच्छा, तस्य विज्ञाने तेनैव प्रकारेण अशब्दोऽपि सोऽर्थः प्रतिभातीत्यशब्दधर्मदेशनोच्यते। इत्येवं वक्ष्यमाणधर्मस्य श्रोतृविज्ञाने सुनिर्माणमुत्पादश्चेत्ययं भवति धर्मदेशना शब्दार्थः।

वैशिष्ट्यमेवमभिधाय विशिष्टानां विशिष्ट एव मार्ग इति प्रकृतप्रत्येकबुद्धमार्गमाह—

ग्राह्यार्थकल्पनाहानाद् ग्राहकस्याप्रहाणतः।

आधारतश्च विज्ञेयः खड्गमार्गस्य सङ्ग्रहः ॥८॥

इत्युक्तम्। प्रत्येकबुद्धस्य मार्गः यथोक्तसत्यभावनया एव, यथावस्तु प्रतीत्यसमुत्पादभावनया च। ग्राह्यग्राहकार्थविकल्पयोर्यथाक्रमं प्रहाणाप्रहाणे प्रत्येक

बुद्धयानसङ्गृहीताधारधर्मवस्तुनो विशेषविशिष्टधर्माधिगमश्च बोधिसत्त्वेन परिज्ञेयो न सर्वाकारज्ञानेनेति प्रत्येकबुद्धमार्गः।

निर्वेधभागीयाधिगमे सति यथोक्तमार्ग उत्पद्यत इति निर्वेधभागीयमाह --

प्रज्ञप्तेरविरोधेन धर्मतासूचनाकृतिः।
ऊष्मगं मूर्धगं रूपाद्यहानादिप्रभावितम् ॥९॥

अध्यात्मशून्यताद्याभी रूपादेरपरिग्रहात्।
क्षान्ती रूपाद्यनुत्पादाद्याकारैरग्रधर्मता ॥१०॥

इति। रूपादिसाङ्केतिकधर्मप्रज्ञप्तेरविरोधेन धर्मतायाः प्रतिपादनेन, रूपादेः परमार्थतो न हानिवृद्ध्याद्यर्थं शिक्षणेन, स्वभावशून्यत्वात् रूपादेरध्यात्मबहिर्धादिशून्यतया अपरिग्रहणेन, रूपादेरनुत्पादानिरोधाद्याकारैश्च यथाक्रमं चतुःसत्यालम्बने निर्वेधभागीयो भवति।

४-बोधिसत्त्वमार्गः

प्रत्येकबुद्धमार्गानन्तरं बोधिसत्त्वमार्गमाह—

क्षान्तिज्ञानक्षणैः सत्यं सत्यं प्रति चतुर्विधैः।
मार्गज्ञतायां दृङ्मार्गः सानुशंसोऽयमुच्यते ॥११॥

इति। मार्गज्ञताधिकारे बोधिसत्त्वेन धर्मज्ञानक्षान्तिर्धर्मज्ञानमन्वयज्ञानक्षान्तिरन्वयज्ञानं चेति चत्वारः क्षान्तिज्ञानक्षणाः प्रत्येकं दुःखादिसत्यसम्बन्धयुक्ता ऐहिकामुत्रिकैर्गुणैर्युक्ता विभावनीया इति दर्शनमार्गो महानुशंस इत्युच्यते।

कथमाकारो भावनीय इत्याह—

आधाराधेयताभावात्तथताबुद्धयोर्मिथः।
पर्यायेणाननुज्ञानं महत्ता साऽप्रमाणता ॥१२॥

परिमाणान्तताभावो रूपादेरवधारणम् ।
तस्यां स्थितस्य बुद्धत्वेऽनुद्ग्रहात्यागतादयः ॥१३॥

मैत्र्यादि शून्यताप्राप्तिर्बुद्धत्वस्य परिग्रहः ।
सर्वस्य व्यवदानस्य सर्वाधिव्याधिशातनम् ॥१४॥

निर्वाणग्राहशान्तत्वं बुद्धेभ्यो रक्षणादिकम् ।
अप्राणिवधमारभ्य सर्वाकारज्ञतानये ॥१५॥

स्वयं स्थितस्य सत्त्वानां स्थापनं परिणामनम् ।
दानादीनाञ्च सम्बोधाविति मार्गज्ञताक्षणाः ॥१६॥

परमार्थतः तथताबुद्धयोराधाराधेयभावो न विद्यत इत्यतस्तयोः पर्यायेणावस्थितेरननुज्ञानम् । रूपादीनां धर्मधातुस्वभावतया महत्ता तथैव तेषामप्रमाणता । पूर्ववदाकाशापरिमाणतया तेषामपरिमाणतेत्येवं दुःखसत्याकारा भवन्ति ।

रूपादीनां निःस्वभावत्वेन शाश्वतोच्छेदाद्यन्ताभावः । प्रज्ञापारमितायां स्थितस्य धर्मधातुस्वभावतया रूपादीनां तथागतत्वावधारणम् । तथैव तस्यां स्थितस्य सर्वधर्माणां नोद्ग्रहत्यागभावनादिकम् । निःस्वभावाधिमोक्षपूर्वकं चतुरप्रमाणं विभावनीयमित्येवं समुदयसत्याकारा भवन्ति ।

रूपादेर्निजरूपा प्रकृत्यैव शून्यता । धर्मधातुपरिणामितकुशलमूलानां फलं तथागतत्वस्य प्रापणम् । प्रज्ञापारमितया सर्वाकारप्रतिपक्षाणां संग्रहः । तथैव बाह्याभ्यन्तरोपद्रवप्रशमनमित्येवं निरोधसत्याकारा भवन्ति ।

निःस्वभावताभावनयैव रूपादिनिर्वाणाभिनिवेशस्य शान्तिः । प्रज्ञोपायकौशलप्रवृत्तस्य बुद्धेभ्यो रक्षावरणगुप्तयो भवन्ति । बुद्धत्वाभिलाषिणा स्वयं प्राणातिपातविरत्यादिपूर्वकं सर्वाकारज्ञतायां स्थित्वा तत्रैव परेषां स्थापनम् दानादीनामक्षयं कर्तुमिच्छता सम्यक्सम्बोधौ परिणामनमित्येवं मार्गसत्यस्याकारा भवन्ति । इत्येवमेव मार्गज्ञतायाः क्षणा भवन्ति ।

केचिदिह कारिकार्थोपलक्षणपरेण ग्रन्थेन आकारार्थमनुक्त्वा दर्शनमार्ग-षोडशक्षणोपलक्षणमेव केवलमनुक्तमिति वर्णयन्ति, एवमुक्तानुक्तनिर्वेधभागी-याद्यर्थकारिकास्वपि द्रष्टव्यमिति। तैर्भावनानुक्रमाद्यनिर्देशात् काचिदभिसमयानु-पूर्वी न प्रतिपादिता। 'आलम्बनमनित्यादि सत्याधारं तदाकृतिः' इत्यादि-कारिकार्थश्च कथं व्याख्येय इत्यपरे।

५-भावनामार्गकारित्रम्

दर्शनमार्गानन्तरं भावनामार्गाभिधाने सति स्वल्पवक्तव्यत्वेन फलानिम्नत्वेन च विनेयप्रवृत्तेः तत्कारित्रं तावत्—

सर्वतो दमनं नाम सर्वतः क्लेशनिर्जयः।
उपक्रमाविषह्यत्वं बोधिराधारपूज्यता ॥१७॥

इत्युक्तम्। सर्वप्रकारचित्तस्वविधेयीकरणम्, कल्याणमित्रादिसर्वजननमनम्, रागाद्यभिभवः, परकृताघातानुप्रतिपत्तेः अविषह्यत्वम्, सम्यक्सम्बोधिप्रतिपत्तिः, आधारविषयपूज्यताकारित्रञ्चेति षड्विधमेव कारित्रम्।

सास्रवो भावनामार्गः

६-भावनामार्गाधिमुक्तिः

कारित्रानन्तरं भावनामार्गः। स च सास्रवानास्रवभेदेन द्विविधः। अतः सास्रवभावनामार्गाधिमुक्तिपरिणामनानुमोदनामनस्कारेषु प्रथमं भावनामार्गाधि-मुक्तिमनस्कारमाह—

अधिमुक्तिस्त्रिधा ज्ञेया स्वार्था च स्वपरार्थिका।
परार्थिकैवेत्येषा च प्रत्येकं त्रिविधेष्यते ॥१८॥

मृद्वी मध्याधिमात्रा च मृदुमृद्वादिभेदतः।
सा पुनस्त्रिविधेत्येवं सप्तविंशतिधा मता ॥१९॥

इति। स्वोभयपरार्थोपलम्भतया यथाधिमोक्षं दृष्टकुशलधर्माधिष्ठाना भावनामार्गाधिकारादादौ असाक्षात्क्रियारूपाधिमुक्तिः त्रिविधा सती प्रत्येकं मृद्वादिभेदेन त्रिविधा। एवमेषापि प्रत्येकं मृदुमृद्वादिभेदेन त्रिविधा। एवं नवभिस्त्रिभिरधिमुक्तिः सप्तविंशतिप्रकारा भवति।

७-भावनामार्गाधिमुक्तस्य स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च

तद्भावकबोधिसत्त्वस्योत्साहवर्धनाय तदधिमोक्षस्य स्तुत्यादयो बुद्धादिभिः क्रियन्त इति स्तुतिं, स्तोभं प्रशंसाञ्चाह—

स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च प्रज्ञापारमितां प्रति।
अधिमोक्षस्य मात्राणां नवकैस्त्रिभिरिष्यते ॥२०॥

इति। यथाधिमोक्षदृष्टधर्मलक्षणां प्रज्ञापारमितां प्रति प्रवृत्तस्याधिमोक्षमनस्कारस्य प्रथमद्वित्रिनवावस्थानां प्रत्येकं नवभिः प्रकारैरुत्तरोत्तराभिनन्दनं स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च इष्यते। अतस्ते स्तुत्यादयो यथाभूतार्थाधिगममात्रलक्षणा नार्थवादरूपाः।

८-परिणामना

एवमधिमोक्षस्य परिणामनासम्भवाद् द्वितीयं परिणामनामनस्कारमाह—

विशेषः परिणामस्तु तस्य कारित्रमुत्तमम्।
नोपलम्भाकृतिश्चासावविपर्यासलक्षणः ॥२१॥

विविक्तो बुद्धपुण्यौघस्वभावस्मृतिगोचरः।
सोपायश्चानिमित्तश्च बुद्धैरभ्यनुमोदितः ॥२२॥

त्रैधातुकाप्रपन्नश्च परिणामोऽपरस्त्रिधा।
मृदुर्मध्योऽधिमात्रश्च महापुण्योदयात्मकः ॥२३॥

इति। यथोक्तो विशेषाधिमोक्षः, अनुपलम्भः, अविपर्यासः, विविक्तः, तथागतकुशलमूलौघस्वभावस्मृतिः, सोपायकौशलः, अनिमित्तः, बुद्धानुज्ञातः,

त्रैधातुकाप्रपन्नः, मृदुमध्याधिमात्रश्च महापुण्योदय इत्येवमध्यारोपितमनस्कारा यथाक्रममनुत्तरसम्यक्सम्बोधि- शीलादिस्कन्ध- परिणामनाचित्त- आत्मादियुक्तवस्तु- त्रिकालबुद्धकुशल- दानादि- निमित्त- सर्वमार्ग- कामादिधातु- दशकुशलकर्मपथ-स्रोत-आपन्नाद्यनुत्तरसम्बोधिप्रस्थितानामनुपलब्धानामुपलम्भा इति त्रियानविनेय-सत्त्वानां मार्गोपदेशहेतुभावव्यापारयुक्तैः सर्वसत्त्वार्थमक्षयाय चानुत्तरसम्यक्-सम्बोधौ द्वादश परिणामनाः क्रियन्ते ।

९-अनुमोदना

एवं परिणामयितवस्तु अभिवर्धयितव्यमिति तृतीयमनुमोदनामनस्कारमाह–

उपायानुपलम्भाभ्यां शुभमूलानुमोदना ।
अनुमोदे मनस्कारभावनेह विधीयते ॥२४॥

इति । संवृत्युपायेन कुशलमूलान्युपलभ्य प्रमुदितचित्तेन परमार्थतोऽनुप-लम्भतयानुमोदनीयानीति ।

तत्रायं समासार्थः-आकरान्निष्कृष्टः स्वर्णपिण्ड इवाधिमोक्षमनस्कारः, स्वर्ण-कारेण ततोऽलङ्कारकरणमिव सम्यक्सम्बोधेरङ्गकरणं परिणामनामनस्कारः, स्वपरपुण्यसमताप्राप्तिः अनुमोदनामनस्कार इति ।

अनास्रवो भावनामार्गः

१०-अभिनिर्हारः

सास्रवानन्तरमनास्रवो भावनामार्गः । स च द्विविध इति प्रथममभिनिर्हार-लक्षणं भावनामार्गमाह–

स्वभावः श्रेष्ठता तस्य सर्वस्यानभिसंस्कृतिः ।
नोपलम्भेन धर्माणामर्पणा च महार्थता ॥२५॥

इति । रूपाद्यविपरीतदर्शनं स्वभावः । नान्यथा बुद्धत्वसंप्राप्तिरिति श्रेष्ठता । सर्वधर्मविशेषानुत्पादनेन अधिगमप्रयोगोऽनभिसंस्कारः । तादृशस्वभावादियुक्तमार्ग-

धर्माणामनुपलम्भतया योगिसन्ताने समुत्पादनमर्पणा। बुद्धत्वमहार्थसाधनान्महार्थता।

११-अत्यन्तविशुद्धिः

तदनन्तरं यः परिग्रहत्यागेन प्राप्स्यमानः कस्तस्योत्पादानुत्पादहेतुरिति आकांक्षानिरासद्वारेण द्वितीयमत्यन्तविशुद्धिलक्षणमाह—

बुद्धसेवा च दानादिरुपाये यच्च कौशलम्।
हेतवोऽत्राधिमोक्षस्य धर्मव्यसनहेतवः ॥२६॥

माराधिष्ठानगम्भीरधर्मतानधिमुक्तते।
स्कन्धाद्यभिनिवेशश्च पापमित्रपरिग्रहः ॥२७॥

इति। बुद्धसमाराधनम्, दानादिपारमितापरिपूरणम्, शमथकौशलञ्चेति उत्पादहेतवः।

मारबाधितम्, गम्भीरधर्मानधिमोक्षः, भावग्रहः, पापमित्रसंगतिरिति अनुत्पादहेतवः।

अधिगमानधिगमहेतूनेवमुक्त्वा प्रकृतस्य सामान्येन विशुद्धिमाह—

फलशुद्धिश्च रूपादिशुद्धिरेव तयोर्द्वयोः।
अभिन्नाच्छिन्नता यस्मादिति शुद्धिरुदीरिता ॥२८॥

इति। आर्यपुद्गलस्य यत् श्रामण्यताफलं तस्य सर्वविपक्षरहितत्वेन या विशुद्धिः सैव रूपादिविशुद्धिः, फलरूपादिविशुद्धिः रूपादेरात्माभिनिवेशादिविगमात्। प्रभेदत्वेन यस्मात् तद्विशुद्धिः अभिन्ना अच्छिन्ना तस्मात् स्वसामान्यलक्षणनानात्वविरहाद् एवं विशुद्धिरभिधीयते।

सामान्येन विशुद्धिमेवमभिधाय विशेषेणाह—

क्लेशज्ञेयत्रिमार्गस्य शिष्यखड्गजिनौरसाम्।
हानाद्विशुद्धिरात्यन्तिकी तु बुद्धस्य सर्वथा ॥२९॥

इति। रागादिक्लेशप्रहाणात्, एतस्य ज्ञेयावरणैकदेशग्राह्यविकल्पस्य च प्रहाणात्, यानत्रयमार्गावरणप्रहाणाद् यथाक्रमं श्रावक-प्रत्येकबुद्ध-बोधिसत्त्वानां शुद्धिर्भवति। सर्वथा सवासनक्लेशज्ञेयावरणप्रहाणात् धर्मधातूद्भवानुत्तरबुद्धानां विशुद्धिरिष्यते।

मार्गज्ञताधिकारे विशुद्धिकथनप्रसङ्गादात्यन्तिकी चेतरा च बुद्धानां श्रावकादीनां च यथाक्रमं विशुद्धिः। सा कथमित्याह—

मृदुमृद्वादिको मार्गः शुद्धिर्नवसु भूमिषु।
अधिमात्राधिमात्रादेर्मलस्य प्रतिपक्षतः ॥३०॥

इति। कामधातुध्यानारूप्यसमापत्तय इति नवभूमिष्वधिमात्रादिनवप्रकारविपक्षस्य प्रतिपक्षभावेन मृदुमृद्वादिमार्गो यथाक्रमं नवप्रकारः। सर्वथान्यथा च विशुद्धिहेतुत्वादात्यन्तिकी चेतरा च विशुद्धिरिति।

कथमात्यन्तिकीत्याह—

त्रिधातुप्रतिपक्षत्वं समता मानमेययोः।
मार्गस्य चेष्यते तस्य चोद्यस्य परिहारतः ॥३१॥

इति। तत्राधिमात्राधिमात्रादिः प्रतिपक्षो मृदुमृद्वादिर्विपक्ष इति भवितव्यमितिचोद्यस्य वस्त्रलिप्तसूक्ष्ममलापकर्षणे रजकमहायत्नोदाहरणेन परिहारतः यथानिर्दिष्टभावनामार्गस्यात्यन्तिकी। त्रैधातुकाकारज्ञानज्ञेयानुपलम्भाद् या समता सैव समस्तप्रतिपक्षत्वादात्यन्तिकी विशुद्धिर्बुद्धस्य व्यवस्थाप्यत इति।

अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे द्वितीयाधिकारवृत्तिः

सर्वज्ञताधिकारः तृतीयः

१-प्रज्ञया न भवे स्थानम्

२-कृपया न शमे स्थितिः

सर्ववस्तुपरिज्ञानं विना न मार्गज्ञतापरिज्ञानं सम्यग् इति सर्वज्ञतामाह—

नापरे न परे तीरे नान्तराले तयोः स्थिता ।
अध्वनां समताज्ञानात् प्रज्ञापारमिता मता ॥१॥

इति । त्रैयध्विकधर्माणामनुत्पादाकारेण तुल्यतावबोधात् बुद्धबोधिसत्त्वा या आसन्नीभूता मता प्रज्ञापारमिता, सा खलु प्रज्ञया पुनर्नापरे तीरे संसारे, न प तीरे निर्वाणे च यथाक्रमं शाश्वतोच्छेदलक्षणे, न तयोर्मध्येऽपि व्यवस्थितेति संसारनिर्वाणयोः व्यवस्थिता ।

३-अनुपायेन दूरत्वम्

४-उपायेनाविदूरता

सर्वज्ञताधिकाराद् व्यतिरेकनिर्देशेन श्रावकादीनां त्र्यध्वसमताज्ञानाभाव सम्यक् प्रज्ञापारमिता दूरीभूतेति । स्वाधिगममात्रात्मिका तु प्रज्ञापारमिता कृ प्रज्ञावैकल्यान्निर्वाणे संसारे चावस्थिता वस्त्ववस्तूपलम्भतयेति ज्ञेया । 'यः प्रतीत समुत्पादः शून्यता सैव ते मता' इति न्यायादध्वत्रयसमताज्ञानं पदार्थविबोध ए ननु स च सर्वेषामेव समस्तीति कथं श्रावकबोधिसत्त्वादीनां सम्यक् प्र पारमितादूरीभावः, न चेतरेषां भवतीति चेत् ? आह—

अनुपायेन दूरं सा सनिमित्तोपलम्भतः ।
उपायकौशलेनास्याः सम्यगासन्नतोदिता ॥२॥

इति। मायाकारनिर्मितवस्तुनः प्रतिभासे अविदिततत्स्वरूपस्य भावाभिनिवेशितया नैःस्वाभाव्याप्रतिभास इव कल्याणमित्राद्युपायकौशलवैकल्याद् वस्तुनिमित्तयोगेन प्रतिपत्तौ तत्समतापरिज्ञानमविज्ञातभावरूपाणां श्रावकादीनां नास्तीत्यतस्तेषां दूरीभावो जिनजनन्या इति। बोधिसत्त्वानां तु समाराधितकल्याणमित्रोपदेशतया अविपरीतसत्यद्वयाश्रितश्रुतादिज्ञानोत्पत्त्युपायकौशलेन च उत्सारितभावाभिनिवेशभ्रान्तिनिमित्तानां रूपादिसर्वधर्मपरिज्ञानमेव तत्समतापरिज्ञानमित्यतस्तेषां सम्यगासन्नीभावोऽस्या मातुरिति अनुपायेन एव दूरता, उपायेन तु अदूरता भवति।

५-विपक्षः

श्रावकादीनामेवं मातुर्दूरीभावेनानुष्ठानं विपक्षमाह

रूपादिस्कन्धशून्यत्वे धर्मेषु त्र्यध्वगेषु च।
दानादौ बोधिपक्षेषु चर्यासंज्ञा विपक्षता ॥३॥

इति। सर्वेषां रूपादीनां त्रैयध्विकानाञ्च धर्माणां सास्रवानास्रवोभयस्थानीयानामनुपलम्भस्वरूपाणां सर्वत्र भावोपलम्भतया ते परपरिकल्पितात्मादिशून्यत्वेन दृष्टाः। अनुष्ठानसंज्ञा तु एतेषां प्रतिपक्षभूतापि विपर्यासप्रवृत्तत्वेन हेयत्वात् विपक्षो भवति।

६-प्रतिपक्षः

विपर्ययेण बोधिसत्त्वानां प्रतिपक्ष इत्याह—

दानादिष्वनहङ्कारः परेषां तन्नियोजनम्।
सङ्गकोटीनिषेधोऽयं सूक्ष्मः सङ्गो जिनादिषु ॥४॥

इति। त्रिमण्डलविशुद्ध्या दानादावनात्मावबोधेन स्वपरयोर्नियोजनं सम्यक् प्रवृत्तत्वात् सर्वसक्तिनिचयस्थानप्रतिषेधेन चोपादेयत्वात् सर्वथा प्रतिपक्षः। तथागतादिषु नमस्कारादिः पुण्यसम्भारहेतुत्वेन प्रतिपक्षोऽपि सन् सूक्ष्मसक्तिरूपतया न सर्वथा प्रतिपक्ष इति विपक्षो भवति।

कथं पुनः सूक्ष्मसक्तिर्विपक्ष इति चेदाह—

तद्गाम्भीर्यं प्रकृत्यैव विवेकाद्धर्मपद्धतेः ।

इति । यस्मात् स्वभावेनैव धर्मगोत्राणां शून्यत्वात् तेषां गाम्भीर्यम्, तस्मात् तथागतोपलम्भोऽपि विपक्षः ।

कथं तर्हि तस्य वर्जनमित्याह—

एकप्रकृतिकं ज्ञानं धर्माणां सङ्गवर्जनम् ॥५॥

इति । रूपादिसर्वधर्माणामेकैव प्रकृतिः यदुत निःस्वभाव इति ज्ञानज्ञेय-समतैकपरिज्ञाने सक्तिर्वर्जिता भवति ।

कथं पुनः प्रकृत्या धर्मगाम्भीर्यमित्याह—

दृष्टादिप्रतिषेधेन तस्या दुर्बोधतोदिता ।

इति । यस्मात् सर्वविज्ञानोपलब्धार्थनिराकरणेन तस्याः प्रकृतेर्दुर्बोधता कथिता, अतस्तस्या गाम्भीर्यम् ।

कथं पुनरेवं दुर्बोधतेत्याह—

रूपादिभिरविज्ञानात् तदचिन्त्यत्वमिष्यते ॥६॥

रूपाद्यावेणिकबुद्धधर्माद्याकारैः प्रकृतेस्तथतास्वाभाव्यादनभिसम्बोधेन यस्माच्चिन्तातिक्रान्तत्वमिष्यते, अतोऽस्या दुर्बोधतेति यावत् ।

विपक्षादि एवमभिधाय उपसंहारमाह—

एवं कृत्वा यथोक्तो वै ज्ञेयः सर्वज्ञतानये ।
अयं विभागो निःशेषो विपक्षप्रतिपक्षयोः ॥७॥

इति । सर्वज्ञताधिकारे यथोक्तनयेन यथाक्रमं श्रावकबोधिसत्त्वादीनां विपक्षप्रतिपक्षयोरयं प्रभेदोऽवसातव्यः ।

७-प्रयोगः

विपक्षादि एवमभिधाय तयोर्विभावनायां कः प्रयोग इति चेत् प्रयोगमाह-

रूपादौ तदनित्यादौ तदपूरिप्रपूरयोः ।
तदसङ्गत्वे चर्यायाः प्रयोगः प्रतिषेधतः ॥८॥

अविकारो न कर्त्ता च प्रयोगो दुष्करस्त्रिधा ।
यथाभव्यं फलप्राप्तेरवन्ध्योऽभिमतश्च सः ॥९॥

अपरप्रत्ययो यश्च सप्तधा ख्यातिवेदकः ।

रूपादिसर्वधर्माः, तेषामेवानित्यताशून्यतादयः, प्रतिपूर्णापूर्णता, असङ्गः, अन्यथाऽविकारः, अकर्तृत्वम्, त्रिसर्वज्ञतात्मकानां यथाक्रमं उद्देशप्रयोगकारित्राणां दुष्करता, यथाभव्यफलप्राप्त्या अवन्ध्यता, परप्रत्ययानिर्गामित्वम्, परिणाम-समाहार-विरोध-प्रत्यय-असङ्क्रान्ति-निराधार-अकारकात्मक- सप्तख्यातिसिद्धपरि-ज्ञानस्य निराकरणम्; तदेवमन्वयमुखेन बोधिसत्त्वानां दशविधः प्रयोगः कथितः, अर्थाद् यथोक्तविपर्ययेण श्रावकादीनां प्रयोगो भवति ।

८-समता

समताद्वारेण प्रयोगो भावनीय इति प्रयोगानन्तरं समतामाह-

चतुर्धाऽमनना तस्य रूपादौ समता मता ॥१०॥

इति । रूपाद्यभिनिवेशनीलादिनिमित्तप्रपञ्चाधिगममननानां सर्वथानुप-लब्धिरिति प्रयोगसमतात्वात् समता भवति ।

९-दर्शनमार्गः

प्रयोगसमतां प्रतिविध्य दर्शनमार्गो भावनीय इति दर्शनमार्गमाह—

धर्मज्ञानान्वयज्ञानक्षान्तिज्ञानक्षणात्मकः ।
दुःखादिसत्ये दृङ्मार्ग एष सर्वज्ञतानये ॥११॥

इति। प्रतिसत्यं धर्मज्ञानक्षान्तिर्धर्मज्ञानमन्वयज्ञानक्षान्तिरन्वयज्ञानमित्येवं षोडशक्षणात्मकः सर्वज्ञताधिकारे दर्शनमार्गो भवति।

ननु कः सत्यस्याकार इत्याह—

रूपं न नित्यं नानित्यमतीतान्तं विशुद्धकम्।
अनुत्पन्नानिरुद्धादि व्योमाभं लेपवर्जितम् ॥१२॥

परिग्रहेण निर्मुक्तमव्याहारं स्वभावतः।
प्रव्याहारेण नास्यार्थः परेषु प्राप्यते यतः ॥१३॥

नोपलम्भकृदत्यन्तविशुद्धिर्व्याध्यसम्भवः।
अपायोच्छित्त्यकल्पत्वे फलसाक्षात्क्रियां प्रति ॥१४॥

असंसर्गो निमित्तैश्च वस्तुनि व्यञ्जने द्वये।
ज्ञानस्य या चानुत्पत्तिरिति सर्वज्ञताक्षणाः ॥१५॥

नैःस्वाभाव्येन रूपादि नित्यानित्यवियोगान्न नित्यं नानित्यम्, दुःखादुःखविगमत्वेन अपगतशाश्वतोच्छेदान्तम्, शून्याशून्यरहितत्वाद् विशुद्धम्, आत्मानात्मस्वभावाभावान्नोत्पन्नं न निरुद्धं न संक्लिष्टं न व्यवदातमित्यादयो दुःखसत्याकारा भवन्ति।

हेत्वहेतुतुच्छत्वादाकाशसदृशम्, समुदयासमुदयविसंयोगात् सर्वक्लेशोपक्लेशनिरुपलिप्तम्, प्रभवाप्रभवासम्बद्धत्वात् परिग्रहेण निर्मुक्तम्, प्रत्ययाप्रत्ययविमुक्तत्वात् स्वरूपतोऽवचनीयमिति समुदयसत्याकारा भवन्ति।

यस्मान्निरोधानिरोधेनासम्बन्धः, तस्मान्निरोधसत्यार्थो वचनोदाहरणेन सन्तानान्तरेऽप्रापणीयः, शान्ताशान्ताभावान्नोपलम्भकरणम्, प्रणीताप्रणीतविकलत्वादतिक्रान्तोभयान्ता विशुद्धिः, निःसरणानिःसरणविविक्तत्वात् सर्वव्याध्यनुत्पाद इति निरोधसत्याकारा भवन्ति।

मार्गामार्गरहितत्वादपायोच्छित्तिः, न्यायान्यायासंश्लेषात् फलसाक्षात्करणं प्रत्युपायोऽविकल्पत्वम्, प्रतिपत्त्यप्रतिपत्तिविनिर्मुक्तत्वेन सर्वधर्माणां निमित्तैर-

संसर्गः, नैर्याणिकानैर्याणिकविकल्पत्वेनोभये वाच्यवाचकभावलक्षणे ज्ञेये शब्दे ज्ञानस्यानुत्पत्तिरिति मार्गसत्याकारा भवन्ति ।

एवमेते आकाराः सर्वज्ञताक्षणा इति बोधिसत्त्वानां दर्शनमार्गः, तद्विपर्ययेण श्रावकादीनामनित्यादिभिराकारैः सर्वज्ञतायां दर्शनमार्गो विभावनीयः । श्रावकमार्गो बोधिसत्त्वेन परिज्ञातव्यो न साक्षात्करणीय इति भावनामार्गो न निर्दिष्टः ।

विस्तरेण एवं निर्दिश्य सकलार्थसङ्ग्राहकत्वेन त्रिसर्वज्ञतामुपसंहरन्नाह—

इति सेयं पुनः सेयं सेयं खलु पुनस्त्रिधा ।
अधिकारत्रयस्यैषा समाप्तिः परिदीपिता ॥१६॥

इति । यथोक्तनीत्या इयं सर्वाकारज्ञता, इयं मार्गज्ञता, इयं सर्वज्ञता चेत्येवं परिवर्तत्रयेण प्रकारत्रयं परिसमाप्तम् ।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमिताशास्त्रे तृतीयाधिकारवृत्तिः ।

सर्वाकाराभिसम्बोधाधिकारः चतुर्थः

१-आकाराः

परिज्ञातत्रिसर्वज्ञतावशित्वार्थं पुनः सर्वाकारमार्गवस्तुज्ञानसङ्ग्रहेण त्रिसर्वज्ञतां भावयतीति सर्वाकाराभिसम्बोध इत्याह—

वस्तुज्ञानप्रकाराणामाकारा इति लक्षणम् ।
सर्वज्ञतानां त्रैविध्यात् त्रिविधा एव ते मताः ॥१॥

नित्यादिग्राहविपक्षस्य प्रतिपक्षधर्मतास्वभावानामनित्याद्यालम्बनज्ञानप्रकाराणामाकारत्वेन व्यवस्थानं लक्षणम् । ते चाकारास्त्रिसर्वज्ञताभेदात् त्रिप्रकारा एव मताः ।

सामान्येनाकारान् निर्दिश्य इदानीं विशेषेणाह—

असदाकारमारभ्य यावन्निश्चलताकृतिः ।
चत्वारः प्रतिसत्यं ते मार्गे पञ्चदश स्मृताः ॥२॥

इति । तत्र त्रिसर्वज्ञतामधिकृत्य असद्-अनुत्पाद-विवेक-अनवमर्दनीय-अपद-आकाश-अप्रव्याहार-अनाम-अगमन-असंहार्य-अक्षय-अनुत्पत्तय इति द्वादश आकारा हि यथाक्रमं दुःखादिसत्यत्रयस्य अनित्यादिलक्षणा भवन्ति ।

क्लेशावरणप्रतिपक्षत्वेनैकः अनास्रवमार्गः, सर्वज्ञतया प्रत्येकबुद्धाः सङ्गृहीता इति तेषां ज्ञेयावरणप्रतिपक्षत्वेन द्वौ सास्रवानास्रवभावनामार्गौ चेति मार्गाः त्रिप्रकाराः ।

तत्र प्रथमे अकारकाजानकासंक्रान्त्यविनयाकारा इति चत्वारो यथाक्रमं मार्गादिलक्षणाः (क्लेशावरणप्रतिपक्षे) भवन्ति ।

द्वितीये स्वप्न-प्रतिश्रुत्का-प्रतिभास-मरीचि-मायाकारा इति पञ्च यथाक्रमं निःस्वभाव-अनुत्पन्न-अनिरुद्ध-आदिशान्त-प्रकृतिपरिनिर्वृतिलक्षणाः सामान्यतो ज्ञेयावरणप्रतिपक्षभूताः सन्ति ।

तृतीये असंक्लेश-अव्यवदान-अनुपलेप-अप्रपञ्च-अमनन-अचलाकाराः षट् यथाक्रमं संक्लेश-व्यवदान-क्लेशवासना-रूपादिप्रपञ्च-स्त्राधिगम-परिहाणि-विकल्पानां प्रतिनियतज्ञेयावरणानां प्रतिपक्षभूता भवन्ति ।

इत्येवं मार्गसत्यस्य पञ्चदश आकाराः । समुदायेन सप्तविंशतिरिति सर्वज्ञताकारा भवन्ति ।

तदनन्तरं मार्गज्ञताया आकारा इत्याह—

हेतौ मार्गे च दुःखे च निरोधे च यथाक्रमम् ।
अष्टौ ते सप्त पञ्चेति षोडशेति च कीर्तिताः ॥३॥

तत्र संक्लेशेतरपक्षाश्रयेण समुदयमार्गसत्ये कारणम्, दुःखनिरोधसत्ये च फलमित्यर्थद्वारेण निर्दिष्टे समुदयमार्गदुःखनिरोधसत्येषु यथासंख्यमष्टाद्याकारा बोद्धव्याः ।

तत्र विराग-असमुत्थान-शान्त-अराग-अद्वेष-अमोह-निःक्लेश-निःसत्त्वाकारा एव यथाक्रमं यो हेतुः छन्दो रागो नन्दी च, यः समुदयः रागो द्वेषो मोहश्च, यः प्रभवः परिकल्पः, यश्च प्रत्ययः सत्त्वाभिनिवेश इति एतेषां प्रतिपक्षभूतत्वेन त्रयस्त्रय एक एक इत्यष्टावाकाराः समुदयसत्ये भवन्ति ।

अप्रमाण-अन्तद्वयाननुगम-असम्भिन्न-अपरामृष्ट- अविकल्प-अप्रमेय- असङ्गाकारा यथाक्रमं यः सर्वसत्त्वावकाशदो मार्गः यथा च सर्वसत्त्वावकाशदः, यो न्यायो यथा च न्यायः, या प्रतिपत्तिर्यथा च प्रतिपत्तिः, यच्च निर्याणमिति तत्स्वभावा द्वौ द्वौ द्वावेक इति सप्ताकारा मार्गसत्ये भवन्ति ।

अनित्य-दुःख-शून्य-अनात्माकाराः पञ्चमालक्षणाकारस्वभावा इत्येवं पञ्चाकारा दुःखसत्ये भवन्ति ।

अध्यात्मबहिर्धोभयवस्तूनां निरोधेनाध्यात्मबहिर्धोभयशून्यताकारास्त्रयः निरोधाकारस्वभावाः; शून्यतायां भाजनलोके परमार्थे संस्कृतेऽसंस्कृते शाश्वतोच्छेदान्तेऽनवराग्रसंसारे अधिगतधर्मानवकारे अभिनिवेशस्य प्रज्ञप्त्यात्मकस्य निरोधेन यथाक्रमं शून्यता-महत्-परमार्थ-संस्कृत-असंस्कृत-अत्यन्त-अनवराग्र- अनवकारशून्यताकारा अष्टौ शान्ताकारस्वभावाः; प्रणीताकारः परपरिकल्पितकारकनिरोधेन

प्रकृतिशून्यताकारः; विषयभ्रान्त्यात्मिकानां प्रज्ञप्तिलक्षणकालभ्रान्तीनां च निरोधेन सर्वधर्मस्वलक्षणानुपलम्भशून्यताकारास्त्रयो निःसरणाकारस्वभावाः; स्वभावनिरोधेन अभावस्वभावशून्यताकार एकः निःसरणाकारात्मक इत्येवं षोडशाकारा निरोधसत्ये भवन्ति । समुदायेन षट्त्रिंशदिति मार्गज्ञताकाराः ।

तदनन्तरं सर्वाकारज्ञताकारा इत्याह—

स्मृत्युपस्थानमारभ्य बुद्धत्वाकारपश्चिमाः ।
शिष्याणां बोधिसत्त्वानां बुद्धानां च यथाक्रमम् ॥४॥

सप्तत्रिंशच्चतुस्त्रिंशत्त्रिशन्नव च ते मताः ।
त्रिसर्वज्ञत्वभेदेन मार्गसत्यानुरोधतः ॥५॥

स्मृत्युपस्थानमारभ्य बुद्धाकारपर्यन्तानां हि त्रिसर्वज्ञतासङ्गृहीतमार्गद्वारेण सर्वाकारज्ञतया सर्वेषामार्यपुद्गलानां सङ्ग्रहणेन च यथासंख्यं श्रावकाणां सप्तत्रिंशत्, बोधिसत्त्वानां चतुस्त्रिंशत्, बुद्धानां त्रिंशन्नव चेति मताः । तत्र सर्वज्ञतायामादौ चतुःसत्यावताराय स्वसामान्यलक्षणपरीक्षितकायवेदनाचित्तधर्मस्मृत्युपस्थानाकाराश्चत्वारो वस्तुपरीक्षामार्गः । ततोऽवतीर्णस्य वीर्यमिति उत्पन्नानुत्पन्नस्य अकुशलस्य कुशलस्य च यथाक्रमं सम्यक्प्रहाणानुत्पादनार्थं वर्धन (भूयोभाव)-उत्पादनार्थं च हेतुभूतवीर्यात्मकाः सम्यक्प्रहाणाकाराश्चत्वारो व्यावसायिकमार्गः । वीर्यवतश्चित्तकर्मण्यतापादनमिति छन्दवीर्यचित्तमीमांसासमाधिप्रहाणसंस्कारसमन्वागतर्द्धिपादाकाराश्चत्वारः समाधिपरिकर्ममार्गः । कृतचित्तपरिकर्मणोऽनन्तरमूष्ममूर्धप्रयोग इति ऊष्ममूर्धस्वभावाः श्रद्धावीर्यस्मृतिसमाधिप्रज्ञेन्द्रियाकाराः पञ्च सम्यगभिसमयप्रायोगिकमार्गः । अधिगतोष्मादेः क्षान्त्यग्रधर्मप्रयोग इति क्षान्त्यग्रधर्मस्वभावाः श्रद्धावीर्यस्मृतिसमाधिप्रज्ञाबलाकाराः पञ्च अभिसमयसंश्लेषमार्गः । विदितोष्मादिचतुष्कस्य सत्यदर्शनमार्गोत्पाद इति स्मृतिधर्मप्रविचयवीर्यप्रीतिप्रस्रब्धिसमाध्युपेक्षाकाराः सप्त बोध्यङ्गान्यभिसमयमार्गः । परिज्ञातसत्यदर्शनस्य भावनामार्गोत्पाद इति सम्यग्दृष्टिसंकल्पवाक्कर्मान्ताजीवव्यायामस्मृतिसमाध्यार्याष्टाङ्गमार्गाकारा विशुद्धनैर्याणिकमार्ग इति शिष्याणां सर्वज्ञतामार्गाधिष्ठानाः सप्तत्रिंशदाकारा भवन्ति ।

मार्गज्ञतायां दृष्टिकृतप्रतिपक्षः, तन्निमित्तविकल्पप्रतिपक्षः, त्रैधातुकप्रणिधानप्रतिपक्ष इति तत्स्वभावा यथाक्रमं शून्यानात्माकारस्वभावं प्रथमं विमोक्षमुखम्, निरोधमार्गसत्याकारस्वभावं द्वितीयम्, अनित्यदुःखसमुदयसत्याकारस्वभावं तृतीयमित्येवं त्रिविमोक्षमुखाकारास्त्रयः प्रतिपक्षमार्गः।

अविभावितविभावितरूपसंज्ञत्वाद् यथाक्रममध्यात्मं रूप्यरूपीति बहिर्धा रूपाणि पश्यतीत्येतौ निर्माणावरणप्रतिपक्षेण द्वौ विमोक्षौ। शुभाशुभरूपनिर्माणे च यथाक्रममाभोगः प्रातिकूल्यञ्च संक्लेशः तत्प्रतिपक्षेण शुभं विमोक्षमुखं कायेन साक्षात्कृत्वोपसम्पद्य विहरतीत्येको विमोक्ष इति विमोक्षाकाराः त्रयो निर्याणमार्गः।

मोक्षानुकूलविहारमार्गस्वभावाश्चतुरारूप्यसमापत्त्याकाराः शान्तविहारस्वभावः संज्ञावेदितनिरोधाकार एक इति पञ्चाकारा दृष्टधर्मसुखविहारमार्गः।

चतुर्ध्यानारूप्यनिरोधसमापत्त्याकारा नव लोकोत्तरमार्गः। चतुःसत्यसङ्गृहीताः क्लेशविसंयोगलक्षणानन्तर्यमार्गाकाराश्चत्वारः प्रहाणमार्गः। दानादिपारमिताकारा दश बुद्धत्वमार्गः। तदेवं बोधिसत्त्वानां मार्गज्ञतामार्गाधिष्ठानाश्चतुस्त्रिंशदाकारा भवन्ति।

सर्वाकारज्ञताकारस्तु निरतिशयत्वादेक एव केवलमसाधारणमार्गः। तत्र स्थानास्थान-कर्मविपाक-नानाधिमुक्ति-अनेकलोकधातु-इन्द्रियपरापर-सर्वत्रगामिनी-प्रतिपत्-संक्लेशव्यवदान- पूर्वनिवासानुस्मृति-च्युत्युपपत्ति- आस्रवक्षयज्ञानबलाकारा दश। बुद्धोऽहमित्यात्मप्रतिज्ञाने रागादीनामन्तरायत्वाख्याने सर्वज्ञतादिमार्गस्य निर्याणत्वप्रकाशने क्षीणास्रवत्वेनात्मनोऽभ्युपगमे च पर्यनुयोक्तुरभावेन वैशारद्याकाराश्चत्वारः। पर्याये धर्मलक्षणे जनपदभाषायां धर्मप्रभेदे च यथाक्रमं धर्मार्थनिरुक्तिप्रतिभानप्रतिसंविदाकाराश्चत्वारः। नास्ति स्खलितं रवितं मुषितस्मृतिरसमाहितं चित्तं नानात्वसंज्ञा अप्रतिसंख्यायोपेक्षा चेत्येवमाकाराः षट्। नास्ति छन्दतो वीर्यतः स्मृतितः समाधेः प्रज्ञायाः विमुक्तेश्च परिहाणिरित्येवमाकाराः षट्। कायवाङ्मनस्कर्मणां ज्ञानपूर्वङ्गमानुपरिवर्तनाकारास्त्रयः। अतीतानागतप्रत्युत्पन्नेषु असङ्गाप्रतिहतज्ञानाकारास्त्रय इति अष्टादशावेणिकबुद्धधर्माकाराः। सर्वबुद्धभाषिततथता - सर्वधर्मवशवर्तनस्वयम्भू - सर्वाकाराभिसम्बोधिबुद्धत्वाकाराः त्रयश्च। इत्येकोनचत्वारिंशदाकाराः सर्वाकारज्ञतामार्गाधिष्ठाना भवन्ति।

तत्रानास्रवाः सास्रवाश्च सर्वज्ञताकारा यथाक्रमं श्रावकबोधिसत्त्वभेदेन। मार्गज्ञताकाराः सास्रवा एव, बोधिसत्त्वानामत्यन्तक्लेशाप्रहाणात्। अनास्रवा एव सर्वाकारज्ञताकाराः सर्वथा सवासनसर्वक्लेशज्ञेयावरणप्रहाणेन सम्यक्सम्बुद्धस्य सर्वधर्मवशवर्तित्वाद्, इत्येकत्र गण्यमानं त्रिसप्तत्युत्तरशतमित्याकाराः।

विशिष्टप्रयोगैराकारा भावयितव्याः, ते च प्रयोक्तारं विना कथयितुमशक्या इति श्रवणादिभाजनं प्रयोक्तारमाह—

कृताधिकारा बुद्धेषु तेषूप्तशुभमूलकाः।
मित्रैः सनाथाः कल्याणैरस्याः श्रवणभाजनम्॥६॥

बुद्धोपासनसम्प्रश्नदानशीलादिचर्यया।
उद्ग्रहधारणादीनां भाजनत्वं सतां मतम्॥७॥

अतीतप्रत्युत्पन्नबुद्धेषु सामान्येनोप्तशोधितशुभमूलकाः, कायाद्युपस्थानाराधनात् कृततथागतपर्युपासनाः, कृतशंकास्थानपरिप्रश्नाः, कृतदानादिदशपारमिताप्रतिपत्त्यनुष्ठानाः, कल्याणमित्रैरधिष्ठिताश्च यथाक्रममाकारलक्षणाया मातुरस्या ग्रन्थश्रवणधारणामुषितार्थयथानयमनस्काराणां भाजनं बुद्धादिभिः मतमिति।

२-प्रयोगाः

प्रयोक्तारं निर्दिश्य प्रयोग इत्याह—

रूपादिष्वनवस्थानात् तेषु योगनिषेधतः।
तत्तथतागम्भीरत्वात् तेषां दुरवगाहतः॥८॥

तदप्रामाण्यतः कृच्छ्राच्चिरेण प्रतिबोधतः।
व्याकृतावविवर्त्यत्वे निर्याणे सनिरन्तरे॥९॥

आसन्नबोधे क्षिप्रञ्च परार्थेऽवृद्ध्यहानितः।
धर्माधर्माद्यदृष्टौ च रूपाचिन्त्याद्यदर्शने॥१०॥

रूपादेस्तन्निमित्तस्य तदभावस्याविकल्पकः ।

फलरत्नप्रदाता च शुद्धकः सावधिश्च सः ॥११॥

रूपादिषु निःस्वभावतयाऽनवस्थानम्, अयोग एव तेषु प्रयोगो भवति, तावेव रूपादितथतास्वरूपत्वेन गम्भीरः, दुरवगाहः, अप्रमाणश्चेत्येवमभिसम्बोधानां यथासंख्यं रूपादिष्वनवस्थान-अयोग-गम्भीर-दुरवगाह-अप्रमाणानीति पञ्च प्रयोगाः। प्रज्ञापारमिताया उत्त्रास-अनुत्त्रास-सम्यगुद्ग्रहण-आन्तरायिकधर्मवर्जन-सततधर्मभावना- अभिनवानास्रवधर्माधारत्व - धर्मकायफलाभिनिर्वर्तन- धर्मचक्रप्रवर्तन-वृद्धिपरिहाण्यदर्शन - कामधात्वनुपलम्भ- रूपाद्यचिन्त्याकारामनन- रूपतन्निमित्ततत्स्वभावाविकल्प- प्रथमफलदर्शन - रूपविशुद्धि- संवत्सराभियोगानुत्सर्गादिप्रतिपत्तिमतां यथाक्रमं महत्कृच्छ्रचिराभिसम्बोध- व्याकरणलाभ - अविनिवर्तनीय-निर्याण-निरन्तर-आसन्नाभिसम्बोध-क्षिप्राभिसम्बोध-परार्थ- अवृद्धयपरिहाणि-धर्माधर्माद्यनुपलम्भ-रूपाद्यचिन्त्याकारनिरोध- रूपादिभावाविकल्प- फलरत्नदान- विशुद्धि - अवधिप्रयोगाः पञ्चदशधा इति विंशतिप्रयोगा भवन्ति ।

३-गुणाः

प्रयोगानन्तरं गुणदर्शनपूर्वकं सुतरामभ्यस्यन्ते प्रयोगा इति तद्गुणान् आह—

माराणां शक्तिहान्यादिश्चतुर्दशविधो गुणः ।

मारशक्तिव्याघात-बुद्धसमन्वाहारज्ञातत्व-बुद्धप्रत्यक्षीकरण-सम्यक्सम्बोध्यासन्नीभाव- महार्थतादि- देशनिरूपण - सर्वानास्रवधर्मपरिपूरिगुण- कथापुरुषता-अभेद्यता-असाधारणकुशलमूलोत्पत्ति - प्रतिज्ञायाथार्थ्यसम्पादन - उदारफलपरिग्रहण - सत्त्वार्थप्रतिपत्ति-नियतिलाभा इति गुणा यथासंख्यं बुद्धाधिष्ठान-आनुभावज्ञानदर्शन-आसन्नीभाव-महानुशंस-कृत्यकरण- प्रतिपक्षधर्मपरिपूरण- सर्वाकारज्ञताकथाकथन-सानाथ्यकरण-महोदारप्रीतिसम्पादन - तत्प्रतिज्ञावचनानुमोदन-गम्भीरधर्माभिलाष-सत्त्वार्थकरण- अविकलप्रज्ञापारमिताप्रापका इत्येतदविपरीतप्रयोगानुमोदनात् चतुर्दश गुणा उत्पद्यन्ते प्राप्यन्ते च ।

४-दोषाः

तदनन्तरं के पुनः प्रयोगान्तरायकरा दोषाः, येषां परिवर्जनेन प्रयोगा भावयितव्या इत्यन्तरायकरान् दोषानाह—

दोषाश्च षड् विबोद्धव्याश्चतुर्भिर्दशकैः सह ॥१२॥

महाकृच्छ्रप्राप्तिः, अत्याशुप्रतिभानता, कायदौष्ठुल्यम्, चित्तदौष्ठुल्यम्, अयोगविहितस्वाध्यायादिकम्, वैमुख्यनिमित्तग्राहिता, हेत्वभिनिवेशभ्रंशः, प्रणीतास्वादभ्रंशः, सर्वथा उत्तमयानसंग्रहभ्रंशः, सर्वदोद्देशभ्रंश इति प्रथमं दशकम् ।

हेतुफलसम्बन्धभ्रंशः, निरुत्तरभ्रंशः, बहुविधविषयविकल्पप्रतिभानोत्पादः, अक्षरलिखनाभिनिवेशः, अभावाभिनिवेशः, अक्षराभिनिवेशः, अनक्षराभिनिवेशः, जनपदादिमनस्कारः, लाभसत्कारश्लोकास्वादनम्, अमार्गोपायकौशलमार्गणमिति द्वितीयं दशकम् ।

यथासंख्यं श्रोतावक्त्रोः पूर्वापरयोः कस्यचिदभिसम्बन्धेन छन्दकिलासवैधुर्यम्, छन्दविषयभेदवैधुर्यम्, अल्पेच्छतानल्पेच्छतावैधुर्यम्, धूतगुणयोगायोगौ, कल्याणाकल्याणधर्मत्वम्, त्यागमात्सर्यम्, दानाग्रहणम्, उद्धटितज्ञविपञ्चितज्ञत्वम्, सूत्रादिधर्माभिज्ञानभिज्ञत्वम्, षट्पारमितासमन्वागमासमन्वागमाविति तृतीयं दशकम् ।

तथैव उपायानुपायकौशले, धारणीप्रतिलम्भाप्रतिलम्भौ, लिखितुकामताऽलिखितुकामते, विगताविगतकामच्छन्दत्वे चेति चत्वारि; अपायगतिवैमुख्यम्, सुगतिगमनसौमनस्यमिति द्वे; यथासंख्यं श्रोतावक्त्रोः पूर्वापरयोः कस्यचिदभिसम्बन्धेन एकाकिपर्षदभिरतिः, अनुबन्धकामानवकाशदानत्वम्, आमिषकिञ्चित्काभिलाषतददातुकामता, सदसज्जीवितान्तरायदिग्गमनमिति चत्वारि च चतुर्थं दशकम् ।

तथैव दुर्भिक्षदिग्गमनागमनम्, चौराद्याकुलितदिग्गमनागमनम्, कुलावलोकनदौर्मनस्यमिति त्रीणि; मारभेदप्रयोगः, प्रतिवर्णिकोपसंहारः, अयथाविषयस्पृहोत्पादनमिति अपराणि त्रीणि । इत्येवं षट्चत्वारिंशद्दोषा भवन्ति ।

५-लक्षणानि

दोषानन्तरं यथासंख्यं गुणदोषादानत्यागेन प्रयोगा भावनीया लक्षणज्ञान-पूर्वकमिति तेषां लक्षणमाह—

लक्ष्यते येन तज्ज्ञेयं लक्षणं त्रिविधं च तत्।
ज्ञानं विशेषः कारित्रं स्वभावो यश्च लक्ष्यते ॥१३॥

प्रयोगाणां लक्षणं करणसाधनपरिग्रहेण ज्ञान-विशेष-कारित्रस्वरूपम्, कर्म-साधनपरिग्रहेण च स्वभावात्मकमिति लक्षणं चतुर्विधं बोद्धव्यम्।

तत्र तावत् ज्ञानलक्षणं त्रिसर्वज्ञताभेदेन भिद्यमानं सर्वज्ञताद्वारेणाह—

तथागतस्य निर्वृत्तौ लोके चालुज्यनात्मके।
सत्त्वानां चित्तचर्यासु तत्संक्षेपे बहिर्गतौ ॥१४॥

अक्षयाकारतायां च सरागादौ प्रविस्तृते।
महद्गतेऽप्रमाणे च विज्ञाने चानिदर्शने ॥१५॥

अदृश्यचित्तज्ञाने च तदुन्मिञ्जादिसंज्ञकम्।
पुनस्तथताकारेण तेषां ज्ञानमतः परम् ॥१६॥

तथतायां मुनेर्बोधतत्पराख्यानमित्ययम्।
सर्वज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणसंग्रह ॥१७॥

तथागतनिर्वृत्ति- लोकालुज्यता- सत्त्वचित्तचरित - चित्तसंक्षेप- चित्तविक्षेप-चित्ताक्षयाकार- सरागादिचित्त- 'आदि' -शब्दसङ्गृहीतविगतरागचित्त- विपुलचित्त-महद्गतचित्त - अप्रमाणचित्त - अनिदर्शनचित्त - अदृश्यचित्त- चित्तोन्मिञ्जितादि-उन्मिञ्जितादितथताकार - तथागततथतावबोधतत्परसमाख्यानप्रज्ञपनञ्चेत्येभिः षोडशभिः ज्ञानाकारप्रकारैः यथानयं सर्वज्ञताप्रयोगाः सम्यग् लक्ष्यन्त इति ज्ञान-लक्षणं सर्वज्ञतया सङ्गृहीतम्।

तदनन्तरं मार्गज्ञताधिकारेणाह—

शून्यत्वे सानिमित्ते च प्रणिधानविवर्जिते ।
अनुत्पादानिरोधादौ धर्मताया अकोपने ॥१८॥

असंस्कारेऽविकल्पे च प्रभेदालक्षणत्वयोः ।
मार्गज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणमिष्यते ॥१९॥

शून्यतानिमित्ताप्रणिहितानुत्पादानिरोधात्मकानि । आदिशब्देन असंक्लेशाव्यवदानाभावस्वभावानिश्रिताकाशलक्षणानि एतानि षट् सङ्गृहीतानि। धर्मताऽविकोपनासंस्काराविकल्पप्रभेदालक्षणानि चेत्येभिः षोडशभिः ज्ञानाकारप्रकारैः यथावत् मार्गज्ञताप्रयोगा लक्ष्यन्त इति ज्ञानलक्षणं मार्गज्ञतासङ्गृहीतम् ।

तदनन्तरं सर्वाकारज्ञताद्वारेणाह—

स्वधर्ममुपनिश्रित्य विहारे तस्य सत्कृतौ ।
गुरुत्वे माननायाञ्च तत्पूजाऽकृतकत्वयोः ॥२०॥

सर्वत्र वृत्तिमज्ज्ञानमदृष्टस्य च दर्शकम् ।
लोकस्य शून्यताकारसूचकज्ञापकाक्षगम् ॥२१॥

अचिन्त्यशान्ततादर्शि लोकसंज्ञानिरोधि च ।
ज्ञानलक्षणमित्युक्तं सर्वाकारज्ञतानये ॥२२॥

इति । तथागतस्वधर्मोपनिश्रयविहार-सत्कार-गुरुकार-मानना-पूजना-अकृतकत्व-सर्वत्रग-अदृष्टार्थदर्शक-लोकशून्यताकार-लोकशून्यतासूचक - लोकशून्यताज्ञापक-लोकशून्यतादर्शक- अचिन्त्यतादेशना- शान्ततादेशना- लोकनिरोध- संज्ञानिरोधाख्यैः एभिः षोडशभिर्ज्ञानाकारप्रकारैः यथावत् सर्वाकारज्ञताप्रयोगा लक्ष्यन्त इति ज्ञानलक्षणं सर्वाकारज्ञतासंगृहीतं भवति ।

नवभिरन्तरश्लोकैरेवं ज्ञानलक्षणमभिधाय ज्ञानाकारेण परिच्छिन्नानां विशेषो ज्ञेय इति ज्ञानलक्षणानन्तरम् अन्तरश्लोकेन विशेषलक्षणमाह—

अचिन्त्यादिविशेषेण विशिष्टैः सत्यगोचरैः ।
विशेषलक्षणं षड्भिर्दशभिश्चोदितं क्षणैः ॥२३॥

इति । अचिन्त्यातुल्यादिविशेषविशिष्टैर्दुःखादिसत्यविषयैः षोडशभिर्धर्मान्वयज्ञानक्षान्तिज्ञानक्षणैर्मार्गज्ञतादिप्रयोगा लक्ष्यन्त इति विशेषलक्षणम् ।

कः पुनरचिन्त्यादिविशेष इत्यन्तरश्लोकत्रयमाह—

अचिन्त्यातुल्यते मेयसंख्ययोः समतिक्रमौ ।
सर्वार्यसंग्रहो विज्ञवेद्यासाधारणज्ञते ॥२४॥

क्षिप्रज्ञान्यूनपूर्णत्वे प्रतिपत्समुदागमौ ।
आलम्बनञ्च साधारं साकल्यं सम्परिग्रहः ॥२५॥

अनास्वादश्च विज्ञेयो विशेषः षोडशात्मकः ।
विशेषमार्गो मार्गेभ्यो येनान्येभ्यो विशिष्यते ॥२६॥

इति । सम्यक्सम्बुद्धादेः सुसंगृहीतप्रज्ञाबलेन अचिन्त्यता, अतुल्यता, प्रमेयसमतिक्रमः, संख्येयसमतिक्रमः, सर्वार्यपुद्गलसंग्रहः, विज्ञपुरुषवेदनीयता, श्रावकाद्यगोचरवस्तुपरिज्ञानम्, स्वमतापेक्षक्षिप्राभिज्ञताज्ञानम्, संवृतिपरमार्थसत्याश्रितसर्वधर्मान्यूनापूर्णता, त्रिमण्डलविशुद्धदानादिषट्पारमिताप्रतिपत्तिः, सम्यक्प्रयोगेनानेककल्पेषु आसादितपुण्यज्ञानसमुदागमौ, अविकल्पेन सर्वधर्मालम्बनम्, धर्मधातुस्वभावबोधिसत्त्वाधारः, प्रणिधानादिषट्पारमितापरिसमाप्तिहेतुसम्भारः, कल्याणमित्रोपायेन संपरिग्रहः, अभिनिवेशानास्वाद इति षोडशात्मकः यथाक्रमं दुःखादिसत्यक्षणानां विशेषः, येन श्रावकादिमार्गेभ्यो बोधिसत्त्वादीनां मार्गज्ञतादिद्वये विशेषमार्गो विशिष्यते । अतस्तेषां यथोक्तविशेषविकलोऽभिनिवेशाद्युत्पादनलक्षणत्वेन सुगमत्वान्नोक्तः ।

विशेषलक्षणेनावच्छिन्नानां किं कारित्रमिति अन्तरश्लोकद्वयेन कारित्रलक्षणमाह—

हितं सुखं च त्राणं च शरणं लयनं नृणाम् ।
परायणं च द्वीपं च परिणायकसंज्ञकम् ॥२७॥

अनाभोगं त्रिभिर्यानैः फलासाक्षात्क्रियात्मकम् ।
पश्चिमं गतिकारित्रमिदं कारित्रलक्षणम् ॥२८॥

इति। अनागतहित-ऐहिकसुख-दुःखरहिताविपाकधर्मतोपस्थापनार्थेन हितादित्रयं सर्वज्ञताकारित्रम्। आत्यन्तिकहित-दुःखहेतुनिवर्तन-संसारनिर्वाण-समताधिगम-स्वपरार्थाधिगमाधारभाव-परार्थप्रतिपति-अनाभोगप्रवृत्तसत्त्वार्थ-यानत्रयनिर्याणफलासाक्षात्कारा इति यथाकालमुपसंहारार्थेन शरणादीनि सप्त मार्गज्ञताकारित्राणि। सर्वाकारज्ञतया सर्वधर्मदैशिकत्वेन सर्वाकारज्ञताया एकमेव गतिकारित्रम्। कारित्राकारैरेवं यथावद् सर्वज्ञतात्रयस्य प्रयोगा लक्ष्यन्त इति कारित्रलक्षणम्।

कारित्रलक्षणेनावच्छिन्नानां कः स्वभाव इति अन्तरश्लोकत्रयेण स्वभावलक्षणमाह—

क्लेशलिङ्गनिमित्तानां विपक्षप्रतिपक्षयोः।
विवेको दुष्करैकान्तावुद्देशोऽनुपलम्भकः॥२९॥

निषिद्धाभिनिवेशश्च यश्चालम्बनसंज्ञकः।
विप्रत्ययोऽविघाती च सोऽपदागत्यजातिकः॥३०॥

तथतानुपलम्भश्च स्वभावः षोडशात्मकः।
लक्षीव लक्ष्यते चेति चतुर्थं लक्षणं मतम्॥३१॥

इति। रागादिक्लेश-तल्लिङ्गकायदौष्ठुल्य-तन्निमित्तायोनिशोमनसिकारादि-रागारागादिविपक्षप्रतिपक्षाणां शून्यत्वेन सर्वज्ञताविवेकस्वभावचतुष्टयम्। परमार्थासत्सत्त्वपरिनिर्वापणदुष्करकारक - अन्ययानापातलक्षणैकान्तिक-चिरसाध्योत्तमोद्देश-भाव्यभावकधर्मानुपलम्भ-समस्तभावाभिनिवेशनिषेधा इत्येते पञ्च मार्गज्ञतास्वभावाः। सर्वज्ञतामार्गज्ञतासङ्गृहीतवस्तुविशेषालम्बनम्, लोकप्रतिपत्तिग्रहणादिविपरीतनिर्देशात् विप्रत्ययः, रूपाद्यविघातिज्ञानम्, ज्ञानज्ञेयानुपलम्भेन अप्रतिष्ठम्, तथतया अगतिः, रूपादिनिःस्वभावत्वेन अजातिकः, भावाभावादिस्वभावत्रयानुपलम्भ इति एते सर्वाकारज्ञतायाः सप्त स्वभावाः। इत्येवं षोडशभिः स्वभावैर्यथावत् त्रिसर्वज्ञताप्रयोगा लक्षीव लक्ष्यन्ते इति चतुर्थं स्वभावलक्षणं मतम्। इत्येवं सामान्येन एकत्र कृतानि एकनवतिः लक्षणानि भवन्ति।

६-मोक्षभागीयम्

यथोक्तप्रयोगपरिज्ञानं मोक्षभागीयकुशलमूलवतः एव भवतीति मोक्षभागीयमाह—

अनिमित्तप्रदानादिसमुदागमकौशलम् ।
सर्वाकारावबोधेऽस्मिन् मोक्षभागीयमिष्यते ॥३२॥

इति । अनिमित्तालम्बनज्ञानाकारेण दानादिपारमिता आरभ्य सर्वाकारज्ञतापर्यन्तं स्वसन्ताने समुदागमे कौशलमेवास्मिन् सर्वाकाराभिसम्बोधे मोक्षभागीयमिष्टम् ।

किञ्च तत्कौशलमिति तद्दर्शनायान्तरश्लोकौ आह—

बुद्धाद्यालम्बना श्रद्धा वीर्यं दानादिगोचरम् ।
स्मृतिराशयसम्पत्तिः समाधिरविकल्पना ॥३३॥

धर्मेषु सर्वैराकारैर्ज्ञानं प्रज्ञेति पञ्चधा ।
तीक्ष्णैः सुबोधा सम्बोधिर्दुर्बोधा मृदुभिर्मता ॥३४॥

इति । अनिन्द्रियस्वभावाः श्रद्धावीर्यस्मृतिसमाधिविशिष्टप्रज्ञाः यथासंख्यं बुद्ध-दान-आशयसम्पत्ति-अविकल्प-सर्वधर्मसर्वाकारपरिज्ञादिषु पञ्चविधविषयेषु कौशलम् । एवमपि न सर्वैरनुत्तरा सम्यक्सम्बोधिः प्राप्या । धर्मतेयं यतोऽधिमात्रैः श्रद्धादिभिः सम्यक्सम्बोधिः सुबोधा, मृदुभिस्तैरेव दुर्बोधेत्यर्थादिदमाक्षिप्तम् । मध्यैः प्रत्येकबुद्धबोधिर्मृदुभिः श्रावकबोधिश्चाधिगम्यत इति ।

७-निर्वेधभागीयम्

उत्पन्नमोक्षभागीयस्योत्साहिनो निर्वेधभागीयमुत्पद्यत इत्याह—

आलम्बनं सर्वसत्त्वा ऊष्मणामिह शस्यते ।
समचित्तादिराकारस्तेष्वेव दशधोदितः ॥३५॥

स्वयं पापान्निवृत्तस्य दानाद्येषु स्थितस्य च ।
तयोर्नियोजनान्येषां वर्णवादानुकूलते ॥३६॥

मूर्धगं स्वपराधारं सत्यज्ञानं तथा क्षमा ।
तथाग्रधर्मा विज्ञेयाः सत्त्वानां पाचनादिभिः ॥३७॥

इति। अस्यां सर्वाकाराभिसम्बोधौ सममैत्रहिताप्रतिघाविहेठनाचित्ताकारैःपञ्चभिर्मातापितृचित्तभ्रातृभगिनीचित्तपुत्रदुहितृचित्तमित्रामात्यचित्तज्ञाति - सालोहितचित्ताकारैः अन्यैः पञ्चभिः सत्त्वालम्बने ऊष्मगतमिष्यते ।

संक्षेपतोऽकुशलकुशलयोर्यथासंख्यं हानोपादानाभ्यां स्वयं निवृत्तस्य प्रवृत्तस्य च, तद्द्वारा अन्येषां पापान्निवर्तनं कुशले च प्रवर्तनमिति द्वावाकारौ। तथैव अन्येषां स्वयम्प्रवृत्तौ वर्णवादोऽनुकूलता चेति धर्मप्रभेदद्वैविध्येन हि अनन्ताकारा इति सत्त्वालम्बने मूर्धगतो भवति ।

यथा मूर्धगते स्वपराधिष्ठानभेदेन आलम्बनाकाराः, तथा नियोजनवर्णवादानुकूलताद्याकारैः स्वपराधिष्ठानदुःखादिसत्येष्वालम्बनमेव क्षान्तिर्भवति ।

पूर्ववत् स्वपराधिष्ठानपाचनमोचनाद्याकारैः सत्त्वालम्बनमेव अग्रधर्मा भवन्तीत्येवं निर्वेधभागीया भवन्ति ।

सर्वाकारमार्गवस्तुविभावनाभेदेन यथाक्रमं सर्वाकारज्ञतादित्रिविधेऽभिसमये लौकिकनिर्वेधभागीयाधिगमपूर्वको लोकोत्तरदर्शनभावनामार्गाधिगमः। सर्वाकाराभिसम्बोधादौ तु त्रिविधेऽभिसमये भावनोत्तरोत्तरावस्थाविशेषेण सर्वाकारविशेषमार्गसंगृहीतं ज्ञानमनास्रवं मृदुमध्याधिमात्रक्रमेणोत्पद्यत इति सकृदुत्पत्तिनिरासाय निर्वेधभागीयादिव्यपदेशोऽभिहित इति वेदितव्यम् ।

८-अवैवर्तिको गणः

अवैवर्तिकबोधिसत्त्वसंघस्य यथोक्तनिर्वेधभागीयमुत्पद्यत इत्यवैवर्तिकबोधिसत्त्वसंघलक्षणमाह—

निर्वेधाङ्गान्युपादाय दर्शनाभ्यासमार्गयोः ।
ये बोधिसत्त्वा वर्तन्ते सोऽत्रावैवर्तिको गणः ॥३८॥

इति। ये वीराः चतुर्षु निर्वेधभागीयेषु वक्ष्यमाणदर्शनमार्गभावनामार्गयोः तत्तदधिगमनयेन स्थिताः, ते एव अवैवर्तिकशैक्ष्यबोधिसत्त्वसंघा भवन्ति।

किञ्च तेषामावेणिकलक्षणमिति चेत् तावदेकेन अन्तरश्लोकेन निर्वेधभागीयस्थितानां लक्षणमाह—

रूपादिभ्यो निवृत्त्याद्यैर्लिङ्गैर्विंशतिधेरितैः।
निर्वेधाङ्गस्थितस्येदमवैवर्त्तिकलक्षणम् ॥३९॥

इति। रूपादिनिवृत्तिनिर्विचिकित्साद्याकारैर्विंशतिप्रकारैर्निर्वेधभागीयस्थानामवैवर्तिकलक्षणं ज्ञेयम्।

कानि च निवृत्त्यादेर्लक्षणानि इति चेत् षड्भिः अन्तरश्लोकैः प्रतिपादयितुमाह—

रूपादिभ्यो निवृत्तिश्च विचिकित्साक्षणक्षयौ।
आत्मनः कुशलस्थस्य परेषां तन्नियोजनम् ॥४०॥

पराधारश्च दानादि गम्भीरेऽर्थेप्यकांक्षणम्।
मैत्रं कायाद्यसंवासः पञ्चधावरणेन च ॥४१॥

सर्वानुशयहानञ्च स्मृतिसंप्रज्ञता शुचि।
चीवरादि शरीरे च कृमीणामसमुद्भवः ॥४२॥

चित्ताकौटिल्यमादानं धूतस्यामत्सरादिता।
धर्मतायुक्तगामित्वं लोकार्थं नरकैषणा ॥४३॥

परैरनेयता मारस्यान्यमार्गोपदेशिनः।
मार इत्येव बोधश्च चर्या बुद्धानुमोदिता ॥४४॥

ऊष्ममूर्द्धसु सक्षान्तिष्वग्रधर्मेष्ववस्थितः।
लिङ्गैरमीभिर्विंशत्या सम्बोधेर्न निवर्तते ॥४५॥

इति। अस्वभावत्वाद् रूपादिधर्मेभ्यो निवृत्तिः, अवेत्य प्रसादलाभेन विचिकित्साक्षयः, प्रणिधानसमृद्ध्या मिथ्यादृष्टि-नरक-प्रेत-तिर्यगुपपत्ति-बुद्धवचनाश्रवण - प्रत्यन्तजनपदोत्पाद - इन्द्रियवैकल्यजडमूकभाव- दीर्घायुष्कदेवोपपत्तीत्यष्टाक्षणक्षयः, कारुणिकतया स्वपरकुशलधर्मनियोजनम्, परात्मपरिवर्त्तकत्वेन परसत्त्वविषयपरिणामितदानादिः, सम्यग्धर्मावबोधेन गम्भीरधर्मार्थाकांक्षणम्, परहितप्रतिपन्नत्वेन मैत्रकायवाङ्मनस्कर्म, प्रयोगसम्पत्त्या कामच्छन्दो व्यापादः स्त्यानमिद्धमौद्धत्यकौकृत्यं विचिकित्सा चेति पञ्चनीवरणैरसंवासः, विभावितप्रतिपक्षत्वेन अविद्यादिसर्वानुशयविध्वंसः, नित्यसमाहितत्वेन स्मृतिसम्प्रज्ञानयोगः, चौक्षसमुदाचारत्वेन शुचिपरिभोग्यचीवरादीति एकादश आकाराः। सर्वलोकाभ्युपगतकुशलमूलत्वेन काये अशीतिकृमिकुलसहस्रासम्भवः, कुशलमूलविशुद्ध्या चित्ताकौटिल्यम्, लाभसत्कारादिनिरपेक्षत्वेन पांशुकूलिकत्वादिधूतगुणसमादानम्, दानादिविशेषप्रतिपत्त्या तद्विपक्षमात्सर्यभ्रष्टशीलादेरभावः, सर्वधर्मसंग्रहाद् धर्मताऽविरुद्धप्रज्ञापारमितायोगगमनम्, स्वात्मीकृतसत्त्वधातुत्वेन परार्थनरकाभिलाष इति षडाकाराः। अधिगतसम्प्रत्ययधर्मत्वेन अपरप्रणयनम्, विदितबुद्धत्वोपायकौशलत्वेन प्रतिरूपमार्गोपदेकमारस्य मारत्वावबोधश्चेति द्वावाकारौ। त्रिमण्डलविशुद्ध्या सर्वासु चर्यासु बुद्धानुमोदितत्वमिति एक आकारः। यथाक्रमं ऊष्ममूर्धक्षान्त्यग्रधर्मेष्ववस्थितो बोधिसत्त्वोऽनुत्तरबोधेर्न निवर्तत इति एभिर्विंशतिलिङ्गैर्विज्ञेयम्।

निर्वेधभागीयावैवर्तिकलक्षणानन्तरं दर्शनमार्गावैवर्तिकलक्षणमेकेन अन्तरश्लोकेनाह—

क्षान्तिज्ञानक्षणाः षट् च पञ्च पञ्च च दृक्पथे।
बोधिसत्त्वस्य विज्ञेयमवैवर्तिकलक्षणम् ॥४६॥

इति। दुःखादिसत्यद्वारा धर्मान्वयज्ञानक्षान्त्यादयः षोडश क्षणाः दर्शनमार्गस्थबोधिसत्त्वस्यावैवर्तिकलक्षणं भवति।

कीदृशक्षणाकारलक्षणमिति चेत् पञ्चभिरन्तरश्लोकैराकारानाह—

रूपादिसंज्ञाव्यावृत्तिर्दार्ढ्यं चित्तस्य हीनयोः।
यानयोर्विनिवृत्तिश्च ध्यानाद्यङ्गपरिक्षयः ॥४७॥

कायचेतोलघुत्वञ्च कामसेवाभ्युपायिकी ।
सदैव ब्रह्मचारित्वमाजीवस्य विशुद्धता ॥४८॥

स्कन्धादावन्तरायेषु सम्भारे सेन्द्रियादिके ।
समरे मत्सरादौ च नेति योगानुयोगयोः ॥४९॥

विहारप्रतिषेधश्च धर्मस्याणोरलब्धता ।
निश्चितत्वं स्वभूमौ च भूमित्रितयसंस्थितिः ॥५०॥

धर्मार्थे जीवितत्याग इत्यमी षोडश क्षणाः ।
अवैवर्तिकलिङ्गानि दृङ्मार्गस्थस्य धीमतः ॥५१॥

इति । स्वलक्षणशून्यतया रूपादिधर्माविबोधव्यावर्तनम्, बुद्धादेरधिष्ठानेन अनुत्तरबोधिचित्तदृढता, महायानविशेषधर्मप्रतिपत्त्या श्रावकप्रत्येकबुद्धयानचित्त-विनिवर्तनम्, धर्मप्रविचयसामर्थ्याद् ध्यानारूप्यसमापत्त्याद्युदयाङ्गपरिक्षय इति चत्वार एव दुःखस्याकारा भवन्ति ।

अपगताकुशलत्वेन कायचेतोलाघवम्, सत्त्वदमनोपायकौशलसामर्थ्येन अनभिनिवेशकामोपभोगः, विषयादीनवदर्शनेन सदा ब्रह्मचारित्वम्, सत्पुरुषधर्मतया सम्यगुपकरणाजीवविशुद्धत्वमिति चत्वार एव समुदयाकारा भवन्ति ।

शून्यतावस्थितत्वेन स्कन्धधात्वायतनयोगानुयोगयोरकरणमित्येवं योगानु-योगविहारप्रतिषेधः, निरस्तविपक्षत्वेन अधिगमान्तरायधर्माणां पूर्ववद्योगानुयोग-विहारप्रतिषेधः, परिज्ञातविकल्पदोषत्वेन बोधिसम्भारदानादीनां पूर्ववत् कथा-योगानुयोगविहारप्रतिषेधः, ग्राह्यग्राहकयोर्हेयत्वेनेन्द्रियाश्रयनगरादियुद्धेषु पूर्व-वद्योगानुयोगविहारप्रतिषेध इति चत्वारो निरोधाकारा भवन्ति ।

दानादिविशेषावबोधेन मात्सर्यदौःशील्यादियोगानुयोगविहारप्रतिषेधः, सर्व-धर्मत्रिविमोक्षमुखस्वभावत्वेन अणुमात्रज्ञेयधर्मानुपलम्भः, अभिसम्प्रत्ययलाभेन त्रिसर्वज्ञतात्मकस्वभूमित्रययथावन्निश्चितावस्थानम्, एकान्तनिष्ठत्वेन सर्वा-कारज्ञतादिधर्मार्थं जीवितत्याग इति चत्वारो मार्गाकारा भवन्ति ।

एवं क्षान्तिज्ञानक्षणाः षोडशभिराकारैः सम्यगधिगताः सन्तोऽनभिनिविष्टग्राह्यग्राहकाकारशुद्धलौकिकपृष्ठचित्तसंगृहीतं स्वानुरूपकार्यं रूपादिसंज्ञाव्यावर्तनादिकं परप्रतिपत्तिविषयं जनयन्तीत्यतो दर्शनमार्गस्थावैवर्तिकबोधिसत्त्वलक्षणानि भवन्ति। अधिगमानुरूप एव सर्वत्र योगिनां व्यवहारः अन्यत्र सत्त्वविनयप्रयोजनवशादिति ज्ञापनायोपचारेणोक्तम्, अन्यथा योगिसन्तानप्रत्यात्मवेद्यक्षणाः कथं परप्रतिपत्तये लक्षणानीति ?

तदनन्तरं सत्यपि भावनामार्गस्थावैवर्तिकलक्षणे 'नागृहीतविशेषणा विशेष्ये बुद्धिरुत्पद्यते' इति न्यायात् तावद्भावनामार्गं विशेषयन्नाह—

गम्भीरो भावनामार्गो गाम्भीर्यं शून्यतादिकम्।
समारोपापवादान्तमुक्तता सा गभीरता ॥५२॥

इति। शून्यतादिके न रूपादिकम्, न ततोऽन्यच्छून्यतादिकमिति यथाक्रमं या समारोपापवादान्तमुक्तता, सा शून्यतादेर्गाम्भीर्यं शून्यतादिकमिति गाम्भीर्ययोगाद् गम्भीरोऽभ्यासपथ इति।

विशेषणं निर्दिश्यैवं विशेष्यं वस्तु आह—

चिन्तातुलननिध्यानान्यभीक्ष्णं भावनापथः।
निर्वेधाङ्गेषु दृङ्मार्गे भावनामार्ग एव च ॥५३॥

इति। श्रुतचिन्ताभावनामयप्रज्ञया समाधौ वा प्रयोगमौलपृष्ठभाविन्या प्रज्ञया यथाक्रमं त्रिषु निर्वेधाङ्गादिषु निर्दिष्टानामर्थानां पुनः पुनश्चिन्तातुलननिध्यानानि भावनामार्गे प्राबन्धिकानि भवन्ति।

तस्य कति प्रकारा इति चेदाह—

प्राबन्धिकत्वादिष्टोऽसौ नवधा च प्रकारतः।
मृदुमध्याधिमात्राणां पुनर्मृद्वादिभेदतः ॥५४॥

इति। विकल्पक्लेशा बोधिसत्त्वा इति कृत्वा यथौदारिकञ्च तमः सूक्ष्मेणालोकेन हन्यते सूक्ष्मञ्चाधिमात्रेणेति मृदुमध्याधिमात्रविकल्पानां प्रत्येकं मृदु

मध्याधिमात्रभेदात् तेषां मृदुमध्याधिमात्रप्रतिपक्षाणां प्रत्येकं मृदुमध्याधिमात्रभेदात् तथा परमार्थतः शून्यतालक्षणाकारद्वारा विकल्पप्रतिपक्षयोर्भेदाद् यथासंख्यं कामधात्वादिनवभूमिषु नवप्रकारः प्रबन्धेन वर्तमानः भावनामार्गो भवति ।

तत्तज्जिनजननीनामेकैकं प्रकारमधिकृत्य असंख्येयाप्रमेयाप्रमाणपुण्यप्रसववचनाद् बहुधा भेदात् कथं नवप्रकार इति चेदाह—

असंख्येयादिनिर्देशाः परमार्थेन न क्षमाः ।
कृपानिष्यन्दभूतास्ते संवृत्याभिमता मुनेः ॥५५॥

इति । असंख्येयाप्रमेयाप्रमाणनिर्देशा वागभिलापस्वभावा व्यावृत्त्यपेक्षोपजनितनानात्वरूपेण एकस्मिन्नर्थे प्रयुक्तास्तस्मात् परमार्थेन यथोक्तलक्षणस्य भावनामार्गस्य भेदं कर्तुं न क्षमाः । संवृत्या त्वनालम्बनमहाकरुणास्वभावधर्मधातुनिष्यन्दभूतास्ते देशनाधर्मस्वभावा यथोक्तनिर्देशा बालजनानां महाफलोदयप्रकाशकत्वेनाभिमतास्तथागतस्येति बहुत्वं न प्रसज्यते ।

शून्यतालक्षणतया अतिशयाधानाभावाद् किञ्चिदपि मन्दबुद्धिपुरुषं प्रति न क्रियत एवेति आशङ्क्याह—

हानिवृद्धी न युज्येते निरालापस्य वस्तुनः ।
भावनाख्येन किं हीनं वर्त्मना किमुदागतम् ॥५६॥

धर्मतास्वरूपस्य अभिमतमार्गवस्तुनो निःस्वभावतया तत्त्वान्यत्वोभयानुभयत्वैरवाच्यस्य भावनातिशयाधानाभावात् विपक्षप्रतिपक्षयोर्यथाक्रममपगमोदयौ न युज्येते ।

यद्येवं भावनासंज्ञकेन मार्गेण किं विपक्षस्वरूपं परित्यक्तम्, किञ्च व्यवदानस्वरूपं प्राप्तम्, न किञ्चिदपि क्रियते, अतः अनुपन्यसनीय एवेति चेत् ? मैवम् । तथा चोक्तम्—

यथा बोधिस्तथैवासाविष्टस्यार्थस्य साधकः ।
तथतालक्षणा बोधिः सोऽपि तल्लक्षणो मतः ॥५७॥

इति। यथा निरतिशयाधाना तथतास्वरूपा बोधिः निष्प्रपञ्चज्ञानात्मकधर्मकायादिबुद्धस्वभावा आधिपत्यमात्रेण विनेयजनानां पुण्यज्ञानानुरूपतया विशिष्टार्थप्रतिभासिचित्तजननद्वारेणाभिमतार्थस्य साधिका, तद्वदयमप्यागन्तुकमलापगमाद् भावनया साक्षात्कृतो मार्गः तथतालक्षणोऽपि संवृत्याभिमतार्थक्रियाकारी। परमार्थतस्तु हानिवृद्ध्यभाव एवाङ्गीक्रियत इति अप्रयोग एव प्रयोगत्वात् न दोषः।

एवं सति संवृत्या अर्थक्रियासामर्थ्यं न घटत इत्याशङ्कयन्नाह—

पूर्वेण बोधिर्नो युक्ता मनसा पश्चिमेन वा।

इति। एकैकस्मिंश्चित्ते पूर्वापरीभूते बुद्धबोधिनिष्पादकसर्वाकारज्ञतादिसमस्तार्थाप्रतिभासनान्नैवैकेन (पूर्वेण पश्चिमेन वा) बोधिर्युज्यते। 'एकविज्ञानसन्ततयः सत्त्वाः' इति वचनादसम्भवित्वेन युगपदुत्पन्नसमीहितार्थनिष्पादकधर्मप्रतिभासेन अनेकचित्तेनापि न (युज्यते)। अनुत्तरबुद्धबोधिनिष्पादकस्मृत्युपस्थानाद्यष्टादशावेणिकबुद्धधर्मपर्यन्ताधिगन्तृस्वरूपपूर्वापरीभूतानेकचित्तेन वा न (युज्यते); निरन्वयोदयविनाशेन परस्परमसम्बन्धात्।

किं तर्हि विशिष्टार्थप्रतिभासिचित्तजननद्वारेण अर्थक्रियाकारीति ? न, तदसम्यक्त्वात्। इत्याह—

दीपदृष्टान्तयोगेन गम्भीरा धर्मताष्टधा ॥५८॥

प्रथमे ज्वालावर्त्योर्मीलनक्षणे द्वितीयक्षणमन्तरेण स्वकारणपरम्पराक्रमायातसमानकालसंहतोत्पत्त्यविशिष्टत्वात् कार्यकारणलक्षणदाह्यदाहकाभावः। तथैव द्वितीयक्षणेऽपि विशिष्टज्वालावर्त्योरुत्पत्तिक्षणे प्रथमक्षणमन्तरेण नित्यसत्त्वादिप्रसङ्गतया संवृत्युत्पादाभावात् कार्यकारणलक्षणदाह्यदाहकाभावः। यद्येवं तथापि यदा इदम्प्रत्ययतात्मकप्रतीत्यसमुत्पादधर्मतया अविचारैकरम्यत्वेन हेतुफलसम्बन्धबलाद् संहतविशिष्टोत्पन्नं प्रथमक्षणं समपेक्ष्य तदाहितसामर्थ्यातिशय एव विशिष्टो द्वितीयक्षणः स्यात्, तदा निर्हेतुकविनाशेऽपि कारणकार्ययोः यथाक्रमं तुल्यकालनिरन्वयविनाशोदयाद् दाह्यदाहकभावः। तस्मात् प्रथमक्षणेन द्वितीयार्चिरनपेक्ष्य वर्ती न दह्यते, द्वितीयक्षणेनापि प्रथमार्चिरनपेक्ष्य वर्ती न दह्यत इति दीपदृष्टान्तन्यायेन पूर्वापरीभूतक्षणयोरेकविषयोपयोगज्ञापनपरेण पूर्वक्षणवत्

बोधिनिष्पादककतिपयपदार्थप्रतिभासि प्रथमविज्ञानं प्रतीत्य तत्प्रतिभासाभ्यधिक-विशिष्टार्थप्रतिभासिपश्चिमविज्ञानोदयाद् बोधिप्राप्तिर्युज्यते ।

यथोक्तेनैव च दृष्टान्तेन अष्टप्रकारा गम्भीरधर्मता प्रतिसर्तव्या इति भावना-मार्गस्थबोधिसत्त्वानामवैवर्तिकलक्षणकथनाय यस्मिन् विषये अष्टविधगाम्भीर्यं तत्कथयन्नाह—

उत्पादे च निरोधे च तथतायां गभीरता ।
ज्ञेये ज्ञाने च चर्यायामद्वयोपायकौशले ॥५९॥

इति । न पूर्वापरक्षणाभ्यां न च निःस्वभावतया भावनागम्यविशिष्टार्थोत्पादनमिति प्रतीत्यसमुत्पादः । सर्वभावोदय एव निःस्वभाव इति संवृत्या निरुध्यत इति निरोधः । सर्वावस्थासु तथताभ्यासेऽपि तस्या असाक्षात्करणमिति तथता । तथतास्वभावसर्वधर्मस्य दानाद्यनेकविधानुष्ठानमिति ज्ञेयः । तथतारूपेणादर्शनमेव दर्शनमिति ज्ञानम् । धर्मतया सर्वत्राचरणमेव चरणमिति चर्या । अद्वयस्वभावे सर्वसिद्धिरित्यद्वयः । सर्वसम्भारपरिनिष्पत्तौ तत्फलबुद्धत्वस्याप्राप्तिरित्युपायकौशलम् । अचिन्त्यविमोक्षमुखलाभात् परस्परविरुद्धार्थानुष्ठानेन गाम्भीर्यं भवति । एवं अवैवर्तिकशैक्षः सलक्षणोऽभिहितः ।

९-भवशान्त्योः समता

शैक्षसम्भारधर्मप्राप्तो बुद्धत्वप्राप्तये यतते, अतः बुद्धत्वप्राप्तिनिमित्तसंसार-निर्वाणसमतां कथयन्नाह—

स्वप्नोपमत्वाद्धर्माणां भवशान्त्योरकल्पना ।
कर्माभावादिचोद्यानां परिहारा यथोदिताः ॥६०॥

इति । विपक्षप्रतिपक्षसांसारिकवैयवदानिकधर्माणां प्रतिभासमात्रस्वभावस्वप्नसदृशत्वेन अवगमात् संसारनिर्वाणयोर्नानात्वेन अविकल्प इति समता । ननु स्वप्नसदृशत्वे सति दशाकुशलदानादीनामभावः स्वप्नावस्थायामिव जाग्रद्दशायामपि स्यादितिचोद्यानां परिहारा बाह्यार्थवादनये क्षणिकतया निर्हेतुकविनाशे

कर्मजं लोकवैचित्र्यम्
(अभि० को० ४ : १)

इति सिद्धान्तात् परमार्थतो न कश्चिन्न केनचिद्धतो नापि कस्यचिद् द्रव्यं केनचिद् गृहीतमित्याद्युपगमे पक्षप्रवृत्तसन्तानविरुद्धपदार्थोत्पादनात् मारणाद्यध्यवसायद्वारेण अयोनिशोमनस्कारादिमतोऽकुशलादिवत् प्राणातिपातादयो व्यवस्थाप्यन्ते, तथैव स्वप्नसदृशे वस्तुनि तदनुरूपार्थ भावाद्यभिनिवेशेन अखण्डितसकलविपर्यासबन्धनानामित्येवं तत्परिहाराः तत्पक्षाश्चान्यत्र अभिहिता इत्यवगन्तव्याः। किञ्च–

मिद्धेनोपहतं चित्तं स्वप्ने तेनासमं फलम्।
(विंशतिका विज्ञप्ति० १८)

इति दृष्टान्तासिद्धिः। इत्येवं स्वप्नेऽप्युपचित्तकुशलाकुशलस्य प्रबुद्धावस्थायामहो कृतः सुकृत इत्यनुमोदने पृष्ठावस्थाचित्ताभिनिवेशपरिपुष्ट्या परिपोषः। अतश्च दृष्टान्तासिद्धेः संसारनिर्वाणसमता एव।

१०-अनुत्तरा क्षेत्रशुद्धिः

उभयसमताविभावनया स्वबुद्धक्षेत्रे बुद्धो भविष्यतीति तदनन्तरं बुद्धक्षेत्रपरिशुद्धिरित्याह—

सत्त्वलोकस्य याऽशुद्धिस्तस्याः शुद्ध्युपहारतः।
तथा भाजनलोकस्य बुद्धक्षेत्रस्य शुद्धता ॥६१॥

सत्त्वभाजनलोकभेदेन द्विविधबुद्धक्षेत्रयोर्यथाक्रमं जिघत्सापिपासास्थाणुकण्टकादिका याऽशुद्धिः, तस्याः प्रतिपक्षेण दिव्योपभोगकनकभूम्यादिशुद्धिजननद्वारेण विशुद्धिर्बुद्धक्षेत्रविशुद्धिः।

११-उपायकौशलम्

निष्पादितस्वबुद्धक्षेत्रविशुद्धिनोपायकौशलेन यथाभव्यतया बुद्धकृत्यं करणीयमित्युपायकौशलमाह—

विषयोऽस्य प्रयोगश्च शात्रवाणामतिक्रमः ।
अप्रतिष्ठो यथावेधमसाधारणलक्षणः ॥६२॥

असक्तोऽनुपलम्भश्च निमित्तप्रणिधिक्षतः ।
तल्लिङ्गं चाप्रमाणं च दशधोपायकौशलम् ॥ ६३॥

इति । आन्तरायिकधर्मसमतिक्रमणेन देवादिमारातिक्रमः, विभावितसर्वधर्मसमत्वेन अप्रतिष्ठितविहारः, प्रणिधानसमृद्धया यथावेधं परार्थकरणम्, स्वभ्यस्तसर्वदुष्करत्वेन असाधारणः, शुक्लधर्मविशुद्धया सर्वधर्मस्याग्रहणम्, शून्यताविमोक्षमुखत्वेन अनुपलम्भः, अनिमित्तविमोक्षमुखत्वेन अनिमित्तः, अप्रणिहितविमोक्षमुखत्वेन अप्रणिधानम्, प्रश्नपूर्वकावैवर्तिकधर्मकथनेन अवैवर्तिकलिङ्गम्, सर्वविषयज्ञानत्वेन अप्रमाणमिति प्रज्ञापारमिताया दशविधविषयाणां साक्षात्क्रियायां कालाकालज्ञानप्रयोग एव उपायकौशलं भवतीति ।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे चतुर्थाधिकारवृत्तिः।

मूर्धाभिसमयाधिकारः पञ्चमः

१-लिङ्गम् (ऊष्मा मूर्धप्रयोगः)

प्राप्तसर्वाकाराभिसम्बोधस्य प्रकर्षपर्यन्तोऽधिगमो भवतीति तत्सुखावबोधाय लिङ्गाद्यभिधानपुरःसरं मूर्धाभिसमयमाह—

स्वप्नान्तरेऽपि स्वप्नाभसर्वधर्मेक्षणादिकम्

मूर्धप्राप्तस्य योगस्य लिङ्गं द्वादशधा मतम् ॥१॥

इति। स्वप्नावस्थायामप्यत्यभ्यासात् स्वप्नसदृशसर्वधर्मेक्षणम्, श्रावकादिभूमिस्पृहाचित्तानुत्पादनम्, तथागतादिदर्शनम्, बुद्धर्द्धिविकुर्वितोपलब्धिः, धर्मदेशनादिचित्तोत्पादः, नैरयिकसत्त्वादीक्षणपुरःसरस्वबुद्धक्षेत्रापायप्रहाणानुस्मरणम्, नगरादिदाहप्रशमनसत्याधिष्ठानसमृद्धिः, यक्षाद्यमनुष्यापगमसत्यवाक्यनिष्पत्तिः, स्वयमभिज्ञापराक्रमकल्याणमित्रसेवनम्, सर्वप्रकारप्रज्ञापारमिताशिक्षणम्, सर्वधर्मानभिनिवेशः, बुद्धबोध्यासन्नीभवनमिति द्वादश प्रकाराणि प्राप्ताभिसमयावस्थाया विशेषलिङ्गानि।

२-विवृद्धिः (मूर्धा मूर्धप्रयोगः)

लिङ्गेनैवं लक्षितस्य कतिप्रकारा विवृद्धिरिति विवृद्धिमाह—

जम्बुद्वीपजनेयत्ताबुद्धपूजाशुभादिकाम्।

उपमां बहुधा कृत्वा विवृद्धिः षोडशात्मिका ॥२॥

इति। जम्बूद्वीपकादित्रिसाहस्रलोकधातवीयसत्त्वेयत्तातथागतपूजाधिकत्वम्, विशिष्टप्रज्ञापारमितामनस्कारः, अनुत्पत्तिधर्मक्षान्तिलाभः, बोध्यबोधकधर्मानुपलम्भः, दशकुशलाद्यारूप्यसमापत्तियोगाद् विशेषोत्कर्षः, सर्वदेवनिकायोपसंक्रमः, सर्वमाराभिभवः, शास्तृसदृशजनसमानावस्था इति अष्टप्रकाराणि

पुण्यानि। पुनः सर्वथोपायकौशलपरिशुद्धशिक्षा, बुद्धगोत्रीभवनम्, बुद्धत्वफलप्राप्तिनिमित्तम्, पारमिताविपक्षचित्तानुत्पादः, रूपादियोगाधिगमचित्तानुत्पादः, सर्वपारमितासंग्रहज्ञानम्, सर्वसम्पत्प्रतिलम्भः, सम्यक्सम्बोध्यासन्नीभाव इत्यन्यानि अष्टप्रकाराणि पुण्यानि। पुष्पादिभिः बुद्धपूजायाः शुभादिकां बहुधा उपमां कृत्वा उत्तरोत्तरविशेषोत्कर्षेण षोडशावस्थात्मिका विवृद्धिर्भवति।

३-निरूढिः (क्षान्तिः मूर्धप्रयोगः)

विवृद्धयैवं वर्धितस्य आत्मीभावगमनपर्यन्तलक्षणां निरूढिं वक्तुमाह—

त्रिसर्वज्ञत्वधर्माणां परिपूरिरनुत्तरा।
अपरित्यक्तसत्त्वार्था निरूढिरभिधीयते ॥३॥

इति। सम्यगुपायकौशलबलेनैवं निर्विकल्पाधिगमावस्थायां महाकरुणादिसम्मुखीकरणभावेन अपरित्यक्तसत्त्वार्थलक्षणा यथोक्तसर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञताधर्माणां चित्तोत्पादादीनामुपर्युक्तानामनुत्तरा परिपूरिर्निरूढिरिति।

४-चित्तसंस्थितिः (अग्रधर्माख्यः मूर्धप्रयोगः)

निरूढयैवं निरूढस्य स्थिरीभावलक्षणा चित्तसंस्थितिरिति चित्तसंस्थितिमाह—

चतुर्द्वीपकसाहस्रद्वित्रिसाहस्रकोपमः।
कृत्वा पुण्यबहुत्वेन समाधिः परिकीर्तितः ॥४॥

इति। सम्भवत्प्रमाणस्य पलप्रमाणेन परिमाणं प्रमातुं शक्यत इति न्यायात् चतुर्द्वीपादित्रिसाहस्रलोकधातूनां सर्वेषां पारमितादीनां समाधिपुण्यज्ञानस्वरूपाणां पृथक् पृथक् उपमां कृत्वा तेभ्यो विशिष्टा प्रमाणातिक्रान्तपुण्यबहुत्वेन समाधिलक्षणा चित्तसंस्थितिः कथितेति।

एतानि च लिङ्गादीनि यथाक्रममूष्मादिचतुर्निर्वेधभागीयस्वरूपाणि वेदितव्यानि।

५-दर्शनमार्गः (मूर्धप्रयोगः)

निर्वेधभागीयानन्तरं दर्शनमार्गः। तत्र चतुर्विधो विपक्षः सप्रतिपक्षः। विपक्षं तावद् ग्राह्यविकल्पद्वयमाह—

प्रवृत्तौ च निवृत्तौ च प्रत्येकं तौ नवात्मकौ।
ग्राह्यौ विकल्पौ विज्ञेयावयथाविषयात्मकौ ॥५॥

इति। अनुपलम्भोपलम्भस्वभावौ प्रवृत्तिनिवृत्तिपक्षौ यथाक्रमं श्रावकबोधिसत्त्वादीनां धर्मस्यादानसन्त्यागाकारेण ग्राह्याविति क्लेशवद् विपक्षौ ग्राह्यविकल्पौ वस्तुन्यप्रतिबद्धवृत्तित्वेन वितथप्रतिभासित्वादयथास्वरूपौ विषयप्रभेदेन प्रत्येकं नवप्रकारौ ज्ञेयाविति।

ग्राह्यविकल्पपक्षद्वयमेवं निर्दिश्य ग्राहकविकल्पद्वयमाह—

द्रव्यप्रज्ञप्तिसत्सत्त्वविकल्पौ ग्राहकौ मतौ।
पृथग्जनार्यभेदेन प्रत्येकं तौ नवात्मकौ ॥६॥
ग्राह्यौ चेन्न तथा स्तोऽर्थौ कस्य तौ ग्राहकौ मतौ।
इति ग्राहकभावेन शून्यतालक्षणं तयोः ॥७॥

इति। पृथग्जनार्यपुद्गलयोर्यथाक्रमं द्रव्यप्रज्ञप्तिसत्पुरुषाधिष्ठानौ ग्राहकविकल्पौ विबन्धकत्वाद् विपक्षौ विषयभेदेन प्रत्येकं नवप्रकाराविति। यदा विषयभावापन्नग्राह्यावर्थौ न तथा ग्राह्यरूपेण भवतस्तदा न कस्यचित् तौ ग्राहकाविति, ग्राहकरूपेणानयोर्विविक्तं रूपमिति वितथप्रतिभासित्वादयथाविषयस्वरूपौ ज्ञेयाविति।

कथं प्रवृत्त्यधिष्ठानः प्रथमो ग्राह्यविकल्पो नवधा ? इत्याह—

एष स्वभावे गोत्रे च प्रतिपत्समुदागमे।
ज्ञानस्यालम्बनाभ्रान्तौ प्रतिपक्षविपक्षयोः ॥८॥
स्वस्मिन्नधिगमे कर्तृत्कारित्रक्रियाफले।
प्रवृत्तिपक्षाधिष्ठानो विकल्पो नवधा मतः ॥९॥

इति। विविक्तेन विविक्तानवबोधस्वभावे, अचलादिभूमिप्रवेशेन नियतबुद्धगोत्रे, मायोपमप्रतिपत्त्या दर्शनादिमार्गसमुदागमे, प्रतिभासमात्रेण अभ्रान्तज्ञानालम्बने, गुणदोषपूर्वकोपादेयहेयत्वेन प्रतिपक्षविपक्षे, सर्वमलरहितत्वेन स्वाधिगमे, हीनाप्रणीतत्वेन श्रावकादिभूमिदूरीकरणे, यथाशयानुरूपनिर्माणेन सत्त्वार्थव्यापारे, सम्यगुपायकौशलबलेन सर्वजननिर्वाणप्रतिष्ठापनक्रियाफले च निर्दोषतया उपादेयत्वेन प्रवृत्तिः कार्या, इत्येवं प्रवृत्तिपक्षाधिष्ठानः प्रथमो ग्राह्यविकल्पो नवप्रकारो दर्शनमार्गप्रयोगावस्थायां प्रहेयो मत इति।

कथं निवृत्तिपक्षाधिष्ठानो द्वितीयो ग्राह्यविकल्पो नवधेति ? आह—

भवशान्तिप्रपातित्वान्न्यूनत्वेऽधिगमस्य च।
परिग्रहस्याभावे च वैकल्ये प्रतिपद्गते ॥१०॥

परप्रत्ययगामित्वे समुद्देशनिवर्तने।
प्रादेशिकत्वे नानात्वे स्थानप्रस्थानमोहयोः ॥११॥

पृष्ठतो गमने चेति विकल्पोऽयं नवात्मकः।
निवृत्तिपक्षाधिष्ठानः श्रावकादिमनोभवः ॥१२॥

इति। संसारनिर्वाणान्यतरप्रपातित्वेन न्यूनताधिगमे, कल्याणमित्रोपायकौशलविकलत्वेन संपरिग्रहाभावे, समस्तज्ञेयावरणाप्रतिपक्षत्वेन प्रतिपद्वैकल्ये, तथागताद्युपदेशसापेक्षत्वेन परप्रत्ययगामित्वे, सर्वसत्त्वाग्रताचित्तमहत्त्वाद्यप्रवृत्तत्वेन उद्देशनिवृत्तौ, क्लेशावरणप्रतिपक्षत्वेन प्रादेशिकमार्गव्यापारे, सोपलम्भत्वेन प्रथमफलाद्यधिगमनानात्वे, सर्वाविद्यानुशयाप्रहीणत्वेन स्थानगमनाज्ञाने, महायानसर्वसंग्राहकत्वेन सर्वाकारज्ञतासर्वनिर्वाणपश्चादनुगमने च सदोषतया ग्राह्यत्वेन विनिवृत्तिः कार्या। इत्येवं द्वितीयो ग्राह्यविकल्पो निवृत्तिपक्षाधिष्ठानः श्रावकप्रत्येकबुद्धसन्तानोपादेयत्वसमुद्भवो नवधा बोधिसत्त्वानां दर्शनमार्गे चित्तचैत्तप्रवृत्त्यवस्थायां प्रहेयो मत इति।

कथं द्रव्यसत्पृथग्जनपुरुषाधिष्ठानः प्रथमो ग्राहकविकल्पो नवधा ? इत्याह—

ग्राहकः प्रथमो ज्ञेयो ग्रहणप्रतिमोक्षणे।
मनस्क्रियायां धातूनामुपश्लेषे त्रयस्य च ॥१३॥

स्थाने चाभिनिवेशे च प्रज्ञप्तौ धर्मवस्तुनः ।
सक्तौ च प्रतिपक्षे च यथेच्छं च गतिक्षतौ ॥१४॥

इति। संवृत्या मायावद् ग्रहणमोक्षणे, तत्त्वतोऽमनस्कारेण मनस्करणे, धर्मतया त्रैधातुकोपश्लेषणे, शून्यताऽनवस्थानेन अवस्थाने, वस्त्वनभिनिवेशेन सर्वाभिनिवेशे, द्रव्यसद्भावेन सर्वधर्मप्रज्ञप्तौ, तत्त्वज्ञानासक्त्या अनभिनिवेशपूर्वक-सक्तौ, समताभावनाप्रतिपक्षतया प्रतिपक्षे, सम्यगविज्ञातप्रज्ञापारमितत्वेन यथेच्छ-गमनव्याघाते च पारमार्थिकभावाभिनिवेशेन प्रथमो ग्राहकविकल्पो नवप्रकारो दर्शनमार्गप्रयोगावस्थायां प्रहेयो मत इति ।

कथं प्रज्ञप्तिसत्पुरुषाधिष्ठानो द्वितीयो ग्राहकविकल्पो नवधा ? इत्याह—

यथोद्देशमनिर्याणे मार्गामार्गावधारणे ।
सनिरोधे समुत्पादे वस्तुयोगवियोगयोः ॥१५॥

स्थाने गोत्रस्य नाशे च प्रार्थनाहेत्वभावयोः ।
प्रत्यर्थिकोपलम्भे च विकल्पो ग्राहकोऽपरः ॥१६॥

इति। श्रावकादिनिर्याणत्वेन यथोक्तोद्देशानिर्याणे, स्वाभीष्टमार्गाभावेन इतरमार्गामार्गावधारणे, संवृतिकार्यकारणभावेन उत्पादनिरोधे, निरन्तरेतर-प्रतिभासत्वेन समस्तवस्तुसंयोगवियोगे, व्योमावस्थितशकुनिसदृशत्वेन रूपादिस्थाने, बोधिचित्तोत्पादादिद्वारेण श्रावकादिगोत्रविनाशे, तथताप्रतिविशिष्टधर्मताभावेन अभिलाषाभावे, परमार्थसत्याश्रयेण हेत्वभावे, अभ्यस्तमात्सर्यधर्मतया प्रत्यर्थिक-मारादिवस्तूपलम्भे च प्रज्ञप्तिभावाभिनिवेशेन द्वितीयो ग्राहकविकल्पो नवप्रकारो दर्शनमार्गचित्तचैत्तप्रवृत्त्यवस्थायां प्रहेयो मत इति ।

दर्शनमार्गे विपक्षं सप्रतिपक्षमेवं निर्दिश्य यन्महाबोधिनिष्पत्तये दर्शनमार्गो येन कारणेन सहित इष्यते, तत्कारणप्रदर्शनायान्तरश्लोकमाह—

बोधौ सन्दर्शनान्येषां तद्धेतोश्च परीन्दना ।
तत्प्राप्त्यनन्तरो हेतुः पुण्यबाहुल्यलक्षणः ॥१७॥

इति । वक्ष्यमाणलक्षणबोधौ दर्शनादिमार्गसन्दर्शनेन अन्येषां प्रतिष्ठापनं प्रथमम् (कारणम्) ।

बोधिनिमित्तमेवान्येषां सम्यग् ग्रन्थार्थादिद्वारेण प्रज्ञापारमिताप्रत्यर्पणं द्वितीयम् (कारणम्) ।

बोधिप्राप्तये चाव्यवहितकारणं स्वतः प्रचुरतरप्रज्ञापारमिताभावनादिपुण्यलक्षणं तृतीयम् (कारणम्) ।

का पुनरियं महाबोधिर्यदर्थं यथोक्तकारणसहायो दर्शनमार्गोऽभिप्रेत इत्यन्तरश्लोकेन महाबोधिमाह—

क्षयानुत्पादयोर्ज्ञाने मलानां बोधिरुच्यते ।
क्षयाभावादनुत्पादात्ते हि ज्ञेये यथाक्रमम् ॥१८॥

इति । क्लेशज्ञेयावरणमलानामुत्पन्नानुत्पन्नत्वेन कल्पितानां—

धर्मधातुविनिर्मुक्तो यस्माद्धर्मो न विद्यते ।
(महायानसूत्रालङ्कारे १३ : ११)
(मध्यान्तविभागशास्त्रे ५ : १६)

इति धर्मधातुस्वभावानामाकाशस्येव निरोधोत्पादाभावाद् एकानेकस्वभावकार्यकारणप्रमाणाद्युपपन्नभाववैधुर्याद् गगनकमलवद्वा यथाक्रमं मलानां क्षयोत्पादाभावाद् अक्षयानुत्पादज्ञानात्मिका सर्वधर्माविपरीताधिगतिलक्षणा यथावद् धर्मकायाद्यात्मिका महाबोधिरभिधीयत इति ।

यस्मादेवं अतो ये भावविनाशाभिसन्धिना क्षीणे क्षीणमिति ज्ञानं क्षयज्ञानम्, भावानुत्पादाभिसन्धिना च अनुत्पन्नेऽनुत्पन्नमिति ज्ञानमनुत्पादज्ञानं वर्णयन्ति । बोधिञ्च क्षयानुत्पादज्ञानं वर्णयन्ति । तेषां क्षयानुत्पादवैकल्याद् एतज्ज्ञानं न घटत इत्यन्तरश्लोकेनाह—

प्रकृतावनिरुद्धायां दर्शनाख्येन वर्त्मना ।
विकल्पजातं किं क्षीणं किं वानुत्पत्तिमागतम् ॥१९॥

इति। उत्पन्नानुत्पन्नयोर्यथाक्रमं क्षयोत्पत्तिविघातलक्षणनिरोधेन अनिरुद्धायां परमार्थतस्तथतारूपायां प्रकृतौ सत्यां कतरद् विकल्पादिरूपमुत्पन्नं क्षीणं, कतरच्चानुत्पन्नम् अनुत्पत्तिधर्मकं जातं दर्शनमार्गबलेन वितथभावाभिनिवेशिनां भवताम् ? यावता नैव किञ्चित्। तस्मादस्माकं मतमेवाङ्गीकर्तव्यमित्यभिप्रायः।

अन्यथा तात्त्विकधर्मसत्त्वोपगमे भगवतः सर्वथा विकल्पक्लेशज्ञेयावरणप्रहाणं महद्विस्मयस्थानीयं स्यादित्यन्तरश्लोकेनाह—

सत्ता च नाम धर्माणां ज्ञेये चावरणक्षयः।
कथ्यते यत्परैः शास्तुरत्र विस्मीयते मया ॥२०॥

इति। तत्र ह्युदयव्ययशून्यत्वान्नास्त्यात्मेति विभावयन्नात्माभिनिवेशं परित्यज्य तद्विविक्तस्कन्धादिकं प्रतीत्यसमुत्पन्नम् उदयव्ययधर्मकं समुपलभ्य नीलतद्धियोः सहोपलम्भनियमाच्चित्तमात्रमेवेदं न बाह्यार्थोऽस्तीति मनसिकुर्वन् अपरित्यक्तग्राहकाकारचित्ताभिनिवेशो बाह्यार्थाभिनिवेशं तिरस्कृत्य ग्राह्याभावे ग्राहकाभाव इति निध्यायंस्तामपि ग्राहकाकारलक्षणां विज्ञप्तिमात्रतामवधूय अद्वयज्ञानमेव केवलं भावतो भावरूपमिति निश्चित्य तदपि प्रतीत्यसमुत्पन्नत्वान्मायानिःस्वभावं तत्त्वतोऽपगतैकान्तभावाभावादिपरामर्शरूपमिति भावयन् भावनाबलनिष्पत्तौ केषाञ्चिन्मणिरूप्यादिज्ञानवद् उत्सारितसकलभ्रान्तिनिमित्ताया मायोपमात्मप्रतिभासधियो निर्विकल्पायाः कथञ्चित् प्रत्यात्मवेद्यायाः समुत्पादे ज्ञेयावरणं सम्यग् योगी प्रजह्यात्। अन्यथा परैः सर्वदा आकाशस्य द्रव्याभावमात्ररूपधारणवद् अनाधेयानपनेयस्वरूपधारणाद् धर्माणां क्षणिकानां ज्ञानमात्ररूपाणां ज्ञेयलक्षणानाञ्च यदि परमार्थतो विद्यमानता स्यात् तदा प्रतिपक्षभावनया आकाशस्येव तेषां न किञ्चित् क्रियते। अतो भावाभिनिवेशविपर्यासाविनिवृत्या यद् भगवतः सर्वथा ज्ञेयावरणप्रहाणं धर्माणाञ्च यत्सत्तोपगम्यते परैः तत्परस्परविरुद्धार्थाभ्युपगमे विस्मयस्थानीयं भवेत्।

इत्येवं भावपक्षं निराकृत्य निःस्वभावपक्षदृढीकारेण मुमुक्षुभिरिदमेवाङ्गीकर्त्तव्यमित्यन्तरश्लोकेन स्थानपक्षमाह—

नापनेयमतः किञ्चित् प्रक्षेप्तव्यं न किञ्चन।
द्रष्टव्यं भूततो भूतं भूतदर्शी विमुच्यते ॥२१॥

इति। यस्मादेवं भावाभिनिवेशेन मुक्तेरनुपपत्तिरतो अपवादसमारोपरूपमपनयनप्रक्षेपं कस्यचिद्धर्मस्याकृत्वा इदमेव प्रतीत्यसमुत्पन्नं संवृत्या तथ्यरूपं रूपादिनिःस्वभावादिरूपतो निरूपणीयम्, एवञ्च मायागजेन अपरमायागजपराजयवद् विपर्यासनिवृत्या तत्त्वदर्शी विमुच्यत इति।

इत्येवं प्रासङ्गिकमभिधाय प्रकृतं दर्शनमार्गमाह—

एकैकस्यैव दानादौ तेषां यः सङ्ग्रहो मिथः।
स एकक्षणिकः क्षान्तिसङ्गृहीतोऽत्र दृक्पथः ॥२२॥

इति। दानादिषट्पारमितानां प्रत्येकमेकैकभावे दानादौ यः परस्परं सर्वपारमितासङ्ग्रहः, सोऽत्रैकक्षणिको मूर्धाभिसमये दुःखधर्मज्ञानक्षान्तिसंगृहीतः त्रिमण्डलविशुद्धिप्रभावितः षट्त्रिंशदाकारनिर्जातो दर्शनमार्गः।

अस्मिंश्च (दर्शनमार्गे) समुत्पन्ने कामरूपारूप्यधातुभेदेन प्रत्येकं चतुर्विकल्पनवप्रकारतया अष्टोत्तरशतग्राह्यग्राहकविकल्पप्रहाणेन तत्संगृहीतविकल्पजनकवासनाक्लेशाष्टोत्तरशतप्रहाणं प्रतीत्यसमुत्पादधर्मतयोपलभ्यते।

तत्र वशित्वार्थं तामेव पुनः पुनर्भावयतीति अन्तरश्लोकेनाह—

स समाधिं समापद्य ततः सिंहविजृम्भितम्।
अनुलोमं विलोमञ्च प्रतीत्योत्पादमीक्षते ॥२३॥

इति। स दर्शनमार्गप्राप्तो योगी क्लेशज्ञेयावरणभयाभावात् सिंहविजृम्भितं (नाम) समाधिं समापद्य उत्तरकालमविद्याप्रत्ययाः संस्कारा इत्याद्यनुलोमं जरामरणनिरोधो जातिनिरोधाद् इत्यादिप्रतिलोमं प्रतीत्यसमुत्पादं निरूपयति।

६-भावनामार्गः (मूर्धप्रयोगः)

दर्शनमार्गमेवमभिधाय विपक्षप्रहाणादिकम् आधारप्रतिपत्तिपूर्वकं सुबोधमिति आधारं भावनामार्गमाह—

कामाप्तमवधीकृत्य विज्ञानमसमाहितम्।
सनिरोधाः समापत्तीर्गत्वागम्य नव द्विधा ॥२४॥

एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्टव्यतिक्रमात् ।
अवस्कन्दसमापत्तिरनिरोधमतुल्यता ॥२५॥

इति। बोधिसत्त्वाः प्रथमध्यानमारभ्य यावन्निरोधं गत्वा ततो निरोधमारभ्य यावत् प्रथमध्यानमागम्य एवमनुलोमप्रतिलोम (क्रम)-द्वयेन चतुर्ध्यानचतुरारूप्यनिरोधलक्षणा नव समापत्तीर्गत्वा आगम्य पुनः प्रथमं ध्यानं समापद्य ततो व्युत्थाय निरोधम्, एवं यावन्नैवसंज्ञानासंज्ञायतनान्निरोधं समापद्य, ततो व्युत्थाय अनन्तरसमापत्तिमालम्ब्य कामावचरं विज्ञानं मर्यादारूपेणावस्थाप्य उपायकौशल्यबलेन व्युत्थाय तदेव विज्ञानमसमाहितमामुखीकृत्य, ततो निरोधं ततोऽसमाहितं ततो निरोधमेकं परित्यज्य नैवसंज्ञानासंज्ञायतनं ततोऽसमाहिम् ततो द्वयं परित्यज्य आकिञ्चन्यायतनं ततोऽसमाहितम्, एवं यावदष्टौ परित्यज्य प्रथमं ध्यानं ततोऽसमाहितम्, इत्येकादिपरित्यागेनानिरोधसमापत्तिं यावद् विसदृशद्वारेण गच्छतीत्यतुल्यगाम् अवस्कन्दसमापत्तिं वशित्वलक्षणाम् आमुखीकृत्य भावनामार्गो भवति।

भावनामार्गमेवमभिधाय तत्र प्रहेयः चतुर्विधो विपक्षो वक्तव्यः। प्रथमं तावद् ग्राह्यविकल्पमाह—

संक्षेपे विस्तरे बुद्धैः सानाथ्येनापरिग्रहे ।
त्रैकालिके गुणाभावे श्रेयसस्त्रिविधे पथि ॥२६॥

एको ग्राह्यविकल्पोऽयं प्रयोगाकारगोचरः ।

इति। संक्षिप्तरुचिसत्त्वानुग्रहेण धर्मसंक्षेपे, विस्तररुचिसत्त्वानुकम्पया धर्मविस्तरे, यथाविहितार्थाननुष्ठानेन बुद्धसानाथ्यापरिग्रहे, समुत्पन्ननिरुद्धत्वेन प्रयोगमार्गगुणाभावे, सम्यगुत्पत्तिहेतुवैधुर्याद् दर्शनमार्गगुणाभावे, अनागतासत्त्वेन भावनामार्गगुणाभावे, विपर्यासशान्तत्वादिना निर्वाणप्रयोगमार्गे, शून्यताभिनिर्हारत्वेन दर्शनमार्गे, नैःस्वाभाव्यभावकत्वेन भावनामार्गे च प्रथमो ग्राह्यविकल्पः अस्यामवस्थायां प्रहेयत्वेन भावनामार्गप्रयोगावस्थायां नवविधो विषयी।

प्रथममेवं निर्दिश्य द्वितीयं ग्राह्यविकल्पमाह—

द्वितीयश्चित्तचैत्तानां प्रवृत्तिविषयो मतः ॥२७॥

अनुत्पादस्तु चित्तस्य बोधिमण्डामनस्क्रिया ।
हीनयानमनस्कारौ सम्बोधेरमनस्कृतिः ॥२८॥

भावनेऽभावने चैव तद्विपर्यय एव च ।
अयथार्थश्च विज्ञेयो विकल्पो भावनापथे ॥२९॥

इति । कल्याणमित्रादिवैकल्याद् बोधिचित्तानुत्पादे, विशिष्टबुद्धालम्बनपुण्याभावाद् बोधिमण्डामनस्कारे, श्रावकगोत्रत्वात् तद्यानमनस्करणे, प्रत्येकबुद्धगोत्रत्वात् तद्यानामुखीकरणे, प्रज्ञापारमिताप्रतिपत्तिवैधुर्यात् सम्यक्सम्बोध्यमनस्करणे, सोपलम्भत्वेन भावनायां, निरुपलम्भवत्त्वेन अभावनायाम्, अनुपलम्भाननुपलम्भत्वात् नभावनानाभावने, विपरीताभिनिवेशाद् अयथार्थत्वे च द्वितीयो ग्राह्यविकल्पः तस्यामवस्थायां प्रहेयत्वेन भावनामार्गे चित्तचैत्तप्रवृत्यवस्थायां नवविधो विषयी ।

द्वितीयमेवं निर्दिश्य प्रथमं ग्राहकविकल्पमाह -

ग्राहकः प्रथमो ज्ञेयः सत्त्वप्रज्ञप्तिगोचरः ।
धर्मप्रज्ञत्यशून्यत्वसक्तिप्रविचयात्मकः ॥३०॥

कृते च वस्तुनो यानत्रितये च स कीर्त्तितः ।
दक्षिणाया अशुद्धौ वा चर्यायाश्च विकोपने ॥३१॥

इति । द्रव्यसदनुपपत्त्या सत्त्वप्रज्ञप्तौ, प्रतिभासमात्रत्वात् (सर्व)-धर्मप्रज्ञप्तौ, सर्वत्रगत्वात् सर्वाकारज्ञतादिधर्माशून्यत्वे, सर्वथाभिनिवेशाप्रहाणाद् धर्मसक्तौ, निःस्वभावावबोधेन धर्मप्रविचये, समुद्देशाकरणेन वस्तूद्देशकरणे, रूपाद्युपलम्भत्वाद् यानत्रयनिर्याणे, सम्यगप्रतिपन्नत्वेन दक्षिणाशुद्धौ, दानाद्युपलम्भप्रतिषत्त्या चर्याविकोपने च पूर्ववद् ग्राहकविकल्पो भावनामार्गप्रयोगावस्थायां नवविधो विषयी ।

प्रथममेवं निर्दिश्य द्वितीयं ग्राहकविकल्पमाह—

सत्त्वप्रज्ञप्तितद्धेतुविषयो नवधाऽपरः ।
भावनामार्गसम्बद्धो विपक्षस्तद्विघाततः ॥३२॥

इति। विपक्षो द्वितीयो ग्राहकविकल्पः सत्त्वप्रज्ञप्तितद्‌व्यवस्थापनप्रतिभासमात्रहेतुविषयो भावनामार्गेण सम्प्रहेयत्वात् तत्सम्बद्धो नवप्रकारः।

कथं नवप्रकार इति चेद् ? द्वाभ्यामन्तरश्लोकाभ्यामाह—

सर्वज्ञतानां तिसृणां यथास्वं त्रिविधावृतौ।
शान्तिमार्गतथतादिसंप्रयोगवियोगयोः ॥३३॥

असमत्वे च दुःखादौ क्लेशानां प्रकृतावपि।
द्वयाभावे च संमोहे विकल्पः पश्चिमो मतः ॥३४॥

इति। सर्वाकारापरिज्ञानेन सर्वाकारज्ञतावरणसंमोहे, सर्वमार्गापरिज्ञानेन मार्गज्ञतावरणसंमोहे, सर्ववस्त्वपरिज्ञानेन सर्वज्ञतावरणसंमोहे, प्रज्ञापारमिताऽपरिज्ञानेन सर्वशान्तमार्गसंमोहे, तथताज्ञेयरूपाद्यपरिज्ञानेन तथतादिसंयोगवियोगसंमोहे, मारादिस्वरूपापरिज्ञानेन असमत्वसंमोहे, यथारुतार्थग्राहित्वेन दुःखादिसत्यसंमोहे, रागादिस्वभावापरिज्ञानेन क्लेशप्रकृतिसंमोहे, ग्राह्यग्राहकलक्षणापरिज्ञानेन अद्वयसंमोहे च पूर्ववत् पश्चिमो ग्राहकविकल्पो भावनामार्गचित्तचैत्तप्रवृत्त्यवस्थायां नवप्रकारो विषयी मतः।

तेषां भावनामार्गविपक्षाणां प्रहाणे चतुर्विधप्रतिपक्षोऽपि तद्‌भेदेन भिन्नोऽवगन्तव्यः।

पूर्ववद् अष्टोत्तरशतविकल्पप्रहाणसमकालमेव तत्संगृहीताष्टोत्तरशतक्लेशानां प्रहाणेन सर्वगुणसम्पदो भावनामार्गस्थं बोधिसत्त्वमाश्रयन्त इति द्वाभ्याम् अन्तरश्लोकाभ्यामाह—

आसां क्षये सतीतीनां चिरायोच्छ्‌वसिता इव।
सर्वाकारजगत्सौख्यसाधना गुणसम्पदः ॥३५॥

सर्वाः सर्वाभिसारेण निकामफलशालिनम्।
भजन्ते तं महासत्त्वं महोदधिमिवापगाः ॥३६॥

इति। भावनामार्गाभ्यासाद् आसां चतुर्विकल्पजातीनामुपद्रवत्वेन इतीनां क्षये सति संरोधवैकल्येन संहर्षोच्छ्वासप्राप्ता इव सर्वास्त्रियानसंगृहीता गुणसम्पदः कृपापारतन्त्र्यात् सर्वप्रकारजगत्सौख्योत्पादनदक्षाः सर्वथाभिमुख्यागमनप्रकारेण प्रकर्षपर्यन्ताधिगमफलैः प्राप्तशोभं भावनामार्गस्थं बोधिसत्त्वमाश्रयन्ते महासमुद्रमिव नद्य इति।

७-आनन्तर्यसमाधिः (मूर्धप्रयोगः)

भावनामार्गानन्तरमानन्तर्यमार्गमाह—

त्रिसाहस्रजनं शिष्यखड्गाधिगमसंपदि।
बोधिसत्त्वस्य च न्यामे प्रतिष्ठाप्य शुभोपमाः ३७॥

कृत्वा पुण्यबहुत्वेन बुद्धत्वाप्तेरनन्तरः।
आनन्तर्यसमाधिः स सर्वाकारज्ञता च तत् ॥३८॥

इति। श्रावकप्रत्येकबुद्धबोधिसत्त्वानां न्यामे त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातवीयसत्त्वान् प्रतिष्ठाप्य कश्चिद् यत्पुण्यं प्रस्रवति, तदुपमीकृत्य तद्विशिष्टपुण्यबहुत्वेन या सर्वाकारज्ञता तद् बुद्धत्वमिति बुद्धत्वप्राप्तेरव्यवहितो यः समाधिः सोऽत्रानन्तर्यसमाधिः।

तदालम्बनादयः कीदृशा इति चेद् ? अन्तरश्लोकेन आलम्बनादीनाह—

आलम्बनमभावोऽस्य स्मृतिश्चाधिपतिर्मतः।
आकारः शान्तता चात्र जल्पाजल्पिप्रवादिनाम् ॥३९॥

इति। अस्य चानन्तर्यसमाधेः सर्वधर्माभावोपलब्धिः आलम्बनप्रत्ययः, स्मरणं चाधिपतिप्रत्ययः, प्रकृतिशान्तता चाकारः। अत्र च स्थाने दुरवगाहत्वाद् अविदितोपायकौशलानां प्रवादिनां (नाना) - चोद्यमुखपरम्पराप्रसर्पिणी (विप्रतिपत्तिः) इति उपायकौशलेन सा निराकर्तव्येति। अनेनास्य गभीरता अभिहितेत्यभिप्रायः।

८-विप्रतिपत्तिः (मूर्धप्रयोगः)

विपर्यस्तमतीनां कीदृशीः विप्रतिपत्तीः निराकृत्य स समाधिरुत्पादयितव्य इति चेत् ? समाधेरनन्तरं विप्रतिपत्तीराह—

आलम्बनोपपत्तौ च तत्स्वभावावधारणे ।
सर्वाकारज्ञताज्ञाने परमार्थे ससंवृत्तौ ॥४०॥

प्रयोगे त्रिषु रत्नेषु सोपाये समये मुनेः ।
विपर्यासे समार्गे च प्रतिपक्षविपक्षयोः ॥४१॥

लक्षणे भावनायाञ्च मता विप्रतिपत्तयः ।
सर्वाकारज्ञताधारा षोढा दश च वादिनाम् ॥४२॥

इति । संस्कृतासंस्कृतधात्वोरभावत्वेन आलम्बनोपपत्तौ, सर्वथा नीरूपत्वाद् आलम्बनस्वभावावधारणे, भावाभावानुपलम्भेन सर्वाकारज्ञताज्ञाने, तथतास्वभावत्वेन संवृतिपरमार्थसत्यद्वये, दानाद्यनुपलम्भेन प्रयोगे, बोद्धव्याभावाद् बुद्धरत्ने, नामधेयमात्रत्वाद् धर्मरत्ने, रूपाद्यालम्बनप्रतिषेधात् संघरत्ने, दानाद्यनुपलम्भेन उपायकौशले, भावाभावोभयरूपाधिगमप्रतिषेधात् तथागताभिसमये, प्रपञ्चव्यवस्थापितानित्यादित्वेन नित्यादिविपर्यासे, विभावितमार्गफलासाक्षात्करणेन मार्गे, हानोपादानाभावेन विपक्षे प्रतिपक्षे च, धर्म्यभावाद् धर्मलक्षणे, स्वसामान्यलक्षणानुपपत्त्या भावनायाञ्च परस्परविरुद्धा भाषार्थानुष्ठानेन अयुज्यमानतया संशयरूपाः षोडश विप्रतिपत्तीर्यथानिर्दिष्टविषयत्वेन सर्वाकारज्ञताधिष्ठानाः सर्वेषामेव अविदितबोधिसत्त्वोपायकौशलजनप्रवादिनां यथासम्भवमुभयसत्याश्रितोपायकौशलेन निराकृत्य सम्यक् सर्वथा निश्चयमुत्पाद्य कल्याणकामैर्बोधिसत्त्वैरानन्तर्यसमाधिरधिगम्यत इति ।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे पञ्चमाधिकारवृत्तिः ।

आनुपूर्विकाधिकारः षष्ठः

प्राप्तमूर्धाऽभिसमयो व्यस्तसमस्तत्वेन अधिगतानर्थान् अनुपूर्वीकृत्य स्थिरीकरणाय विभावयतीत्यनुपूर्वाभिसमयमाह—

दानेन प्रज्ञया यावद् बुद्धादौ स्मृतिभिश्च सा ।
धर्माभावस्वभावेनेत्यनुपूर्वक्रिया मता ॥१॥

इति । त्रिमण्डलविशुद्धिप्रभावितदानादिषट्पारमितासर्वाकारपरिपूरणेन प्रज्ञापारमितान्तर्गतपारमिताचतुष्टयत्वात् सम्यग् दशभूमिनिष्पादकेन स्मृत्युपस्थानादिना सप्तबोध्यङ्गाकारेण आर्याष्टाङ्गमार्गतया च परमार्थतः अस्मरणलक्षणेन त्रिविधबुद्धानुस्मरणेन यथाक्रमं निर्वेधभागीयदर्शनभावनामार्गद्योतकेन तथैव कुशलाकुशलाव्याकृतधर्मानुस्मरणेन पूर्ववद् आर्यावैवर्तिकबोधिसत्त्वसंघस्मरणेन तथैव शीलत्यागदेवतानुस्मरणेन रूपादिसर्वधर्माभावे स्वभावावबुद्धेन च योऽधिगमः सानुपूर्वक्रियेष्यत इहेति ।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे षष्ठाधिकारवृत्तिः ।

एकक्षणाभिसम्बोधाधिकारः सप्तमः

विभावितानुपूर्वाभिसमयस्य स्वभ्यस्तीकरणाय तेषामेव क्षणेनैकेनाधिगम इत्येकक्षणाभिसम्बोधः। सोऽपि लक्षणेन चतुर्विध इति।

१-अविपाकलक्षणः

अविपाकानास्रवसर्वधर्मैकक्षणलक्षणेन प्रथम एकक्षणाभिसम्बोधः। इत्याह—

अनास्रवाणां सर्वेषामेकैकेनापि संग्रहात्।

एकक्षणावबोधोऽयं ज्ञेयो दानादिना मुनेः ॥१॥

धर्मधातुस्वभावरूपे—

एको भावः सर्वभावस्वभावः सर्वे भावा एकभावस्वभावाः।

एको भावस्तत्त्वतो येन दृष्टः सर्वे भावास्तत्त्वतस्तेन दृष्टाः ॥

इतिन्यायान्न केवलं बहुभिरेकस्य संग्रहः, अपि त्वेकक्षणदानादिज्ञानेन आलम्ब्यमानेन अपगतप्रतिनियतवस्तुग्रहणविपर्ययरूपेण दानाद्यशीत्यनुव्यञ्जन-लक्षणानां धर्माणां संग्रहेण मुनेः बोधिसत्त्वस्यावबोधो हि एकक्षणाभिसम्बोध इति ज्ञातव्यः।

किमेवं पुनरेकानास्रवज्ञानालम्बने सर्वानास्रवसंग्रह इति चेत्? लौकिक-दृष्टान्तेनाह—

अरघट्टं यथैकापि पदिका पुरुषेरिता।

सकृत्सर्वं चलयति ज्ञानमेकक्षणे तथा ॥२॥

इति। यथैकापि पदिका पुरुषेरिता सकृदेकवारं सर्वमरघट्टं सच्छिल्पिपूर्व-परिकर्मसामर्थ्यात् चलयति तथा पूर्वप्रणिधानावेधधर्मधातुसामर्थ्याद् एकस्मिन्नेव क्षणे एकमनास्रवमालम्ब्यमानं सर्वं सजातीयमभिमुखीकारयतीति।

२-विपाकलक्षणः

एवं प्रथमं निर्दिश्य विपाकधर्मतावस्थानास्रवसर्वधर्मैकक्षणलक्षणो भवत्येक-क्षणाभिसम्बोधो द्वितीयः। इत्याह—

विपाकधर्मतावस्था सर्वशुक्लमयी यदा ।
प्रज्ञापारमिता जाता ज्ञानमेकक्षणे तदा ॥३॥

यदा बोधिसत्त्वस्य प्रतिपक्षभावनया सर्वविपक्षापगमनेन सकलव्यवदानपक्षविपाकधर्मतावस्था सर्वकलङ्कापगमेन शरदिन्दुज्योत्स्नावत् शुक्लस्वभावा जाता तदा एकस्मिन्नेवक्षणे विपाकावस्थाप्राप्तानाम् अनास्रवधर्माणां बोधात् ज्ञानं प्रज्ञापारमिता एकक्षणाभिसम्बोध इति ।

३-अलक्षणलक्षणः

द्वितीयमेवं निर्दिश्य अलक्षणसर्वधर्मैकक्षणलक्षणः एकक्षणाभिसम्बोधस्तृतीयः । इत्याह—

स्वप्नोपमेषु धर्मेषु स्थित्वा दानादिचर्यया ।
अलक्षणत्वं धर्माणां क्षणेनैकेन विन्दति ॥४॥

पूर्वं स्वप्नोपमसर्वधर्माभ्यासेन सम्भारद्वयमनुभूय अधिगमावस्थायां स्वप्नस्वभावेषु सर्वधर्मेषु उपादानस्कन्धादिषु स्थित्वा दानादिषट्पारमिताप्रतिपत्त्या दानादिरूपनिरूपणाकारेण अलक्षणाः सर्वधर्मा इति संक्लेशव्यवदानरूपाणां धर्माणाम् एकेनैव क्षणेनालक्षणत्वं जानातीत्येवमेकक्षणाभिसम्बोधः ।

४-अद्वयलक्षणः

तृतीयमेवं निर्दिश्य अद्वयलक्षणसर्वधर्मैकक्षणलक्षणः एकक्षणाभिसम्बोधश्चतुर्थः । इत्याह—

स्वप्नं तद्दर्शिनञ्चैव द्वययोगेन नेक्षते ।
धर्माणामद्वयं तत्त्वं क्षणेनैकेन पश्यति ॥५॥

निरन्तरदीर्घकालद्वयप्रतिभासप्रहाणाभ्याससात्मीभावाद् उन्मूलितद्वयप्रतिभासवासनो यदा बोधिसत्त्वो ग्राह्यग्राहकयोगेन स्वप्नं ग्राह्यं स्वप्नदर्शिनं ग्राहकं नेक्षते, तदा सर्वेऽप्येवंधर्माणो धर्मा इति धर्माणामद्वयं तत्त्वम् एकेनैव क्षणेनाधिगच्छतीत्येकक्षणाभिसम्बोध इति ।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे सप्तमाधिकारवृत्तिः ।

धर्मकायाधिकारः अष्टमः

१-स्वभावकायः

ावभावितैकक्षणाभिसम्बोधस्य द्वितीये क्षणे धर्मकायाभिसम्बोधः। स च स्वाभाविककायादिभेदेन चतुर्विधः। (तत्र) प्रथमः स्वाभाविककाय इत्याह—

सर्वाकारां विशुद्धिं ये धर्माः प्राप्ता निरास्रवाः।
स्वाभाविको मुनेः कायस्तेषां प्रकृतिलक्षणः ॥१॥

स्मृत्युपस्थानादयो ज्ञानात्मका लोकोत्तरा धर्मधातुरूपत्वाद् अनास्रवाम-लानामागन्तुकत्वेन सर्वप्रकारां विशुद्धिं प्रकृतिविविक्तलक्षणां प्राप्तास्तेषां या प्रकृतिः स्वभावोऽनुत्पादरूपः, अयं मुनेर्बुद्धस्य भगवतो लोकोत्तरेण मार्गेण प्राप्यते, न क्रियत इत्यकृत्रिमार्थेन मायोपमविज्ञानसर्वधर्मप्रतिपत्त्याधिगतः स्वाभाविकः कायः।

परिशिष्टकायत्रयं तथ्यसंवृत्या प्रतिभासमानं परमार्थतो धर्मतारूपं यथाधि-मोक्षप्रभावितं बुद्धबोधिसत्त्वश्रावकादिगोचरत्वेन व्यवस्थापितमिति कथनाय—

विविक्ताव्यतिरेकित्वं विवेकस्य यतो मतम्।

इतिन्यायात् तदव्यतिरेकेऽपि पृथग् व्यवस्थाप्यते।

२-ज्ञानधर्मकायः

इत्थं प्रथमं कायं निर्दिश्य द्वितीयो निष्प्रपञ्चज्ञानात्मको धर्मकायः अनास्रवः स्मृत्युपस्थानाद्यात्मक इति तमाह—

बोधिपक्षाप्रमाणानि विमोक्षा अनुपूर्वशः।
नवात्मिका समापत्तिः कृत्स्नं दशविधात्मकम् ॥२॥

अभिभ्वायतनान्यष्टप्रकाराणि प्रभेदतः।
अरणा प्रणिधिज्ञानमभिज्ञाः प्रतिसंविदः ॥३॥

सर्वाकाराश्चतस्रोऽथ शुद्धयो वशिता दश ।
बलानि दश चत्वारि वैशारद्यान्यरक्षणम् ॥४॥

त्रिविधं स्मृत्युपस्थानं त्रिधाऽसंमोषधर्मता ।
वासनायाः समुद्धातो महती करुणा जने ॥५॥

आवेणिका मुनेरेव धर्मा येऽष्टादशेरिताः ।
सर्वाकारज्ञता चेति धर्मकायोऽभिधीयते ॥६॥

इति । स्मृत्युपस्थानाद्यारभ्य आर्याष्टाङ्गमार्गपर्यन्ता बोधिपक्षाः । पूर्ववद-प्रमाणानि मैत्र्यादिचतुर्ब्रह्मविहाराः । अध्यात्मं रूप्यरूपी बहिर्धा रूपाणि पश्यतीति द्वौ, शुभं विमोक्षं कायेन साक्षात्कृत्वोपसम्पद्य विहरतीत्येकः, आकाशविज्ञाना-किञ्चन्यनैवसंज्ञानासंज्ञायतनानीति चत्वारः, संज्ञावेदितनिरोध इत्येकः इत्यष्टौ विमोक्षाः । रूपधातुचतुर्ध्यानानि चतुरारूप्यसमापत्तयो निरोधसमापत्तिरिति नव समापत्तयः । पृथिव्यप्तेजोवायुनीलपीतलोहितावदातविज्ञानाकाशमिति कृत्स्नं दशविधम् । अध्यात्मरूपारूपसंज्ञिनौ प्रत्येकं परीत्ताधिमात्राकाराभ्यां बहिर्धा रूपाणि पश्यतस्तान्यभिभूय जानीत इति चतुष्टयम्, अध्यात्मारूपसंज्ञी एव नीलपीतलोहितावदातानभिभूय पश्यतीति चतुष्टयमित्यष्टविधमभिभ्वायतनम् । परसन्तानगतक्लेशरणप्रबन्धोन्मूलनात् समाधिरित्यरणा । सम्यगपगतसर्वनिमित्त-सङ्गव्याघातं संशयापनयनकारिप्रणिधानसमृद्ध्या आसंसारमसमाहितावस्थायां प्रवर्तत इति प्रणिधिज्ञानम्, षडभिज्ञाश्चतस्रश्च प्रतिसंविदः पूर्वोक्ता आश्रया-लम्बनचित्तज्ञानपरिशुद्धय इति चतस्रः शुद्धयः । आयुश्चित्तपरिष्कारकर्मोपपत्त्यधि-मुक्तिप्रणिधानर्द्धिज्ञानधर्मवशिता इति दश वशिताः । पूर्वोक्तानि दश बलानि, चत्वारि वैशारद्यानि च । परिशुद्धकायवाङ्मनःसमुदाचारस्तथागतः, नास्त्यस्य विपरीतसमुदाचारता, यां परपरिज्ञानभयात् प्रच्छादयितव्यां मन्येत इत्यरक्षणं त्रिविधम् । धर्मदेशनायां श्रोतुकामाश्रोतुकामोभयकामेषु यथाक्रममनुनयप्रतिघो-भयविविक्त एवोपेक्षकः स्मृतिमान् विहरतीति स्मृत्युपस्थानं त्रिधा । सत्त्वार्थ-क्रियाकालानतिक्रमलक्षणेत्यसंमोषधर्मता । क्लेशज्ञेयावरणानुशयरूपबीजप्रहाणाद् वासनायाः समुद्धातः सकलजनहिताशयता, महती करुणा जनेऽष्टादशावेणिका बुद्धधर्माः सर्वाकारज्ञता । 'च' इति शब्देन संगृहीताः मार्गज्ञतादयोऽपि प्रागुक्ताः ।

सर्वे चाश्रयपरावृत्त्या परावृत्ता बोधिपक्षादयो निष्प्रपञ्चज्ञानात्मका धर्मकायोऽभिधीयत इति केचित्।

अन्ये तु—

सर्वाकारां विशुद्धिं ये धर्माः प्राप्ता निरास्रवाः।
स्वाभाविको मुनेः कायस्तेषां प्रकृतिलक्षणः॥

इति यथारुतत्त्वेन लोकोत्तरानेवानास्रवान् धर्मानभ्युपगम्य तेषां या प्रकृतिरनुत्पादता तल्लक्षणः स्वाभाविकः कायः, स एव च धर्मताकायो धर्मकाय इति भावप्रत्ययलोपाद् व्यपदिश्यत इति व्याख्याय, के पुनस्तेऽनास्रवा धर्मा येषां प्रकृतिलक्षणो धर्मकाय इत्याशङ्क्य 'बोधिपक्षाप्रमाणानी' त्यादिकारिकामवतारयन्ति। तेषां योगिसंवृत्या विशिष्टार्थप्रतिभासजननद्वारेणाश्रयपरावृत्त्या परावृत्ता धर्मदेशनाद्यर्थक्रियाकारिणोऽवश्यमद्वयाश्चित्तचैताः कथमभ्युपगन्तव्याः ? सङ्गृहीता इत्यपरे।

केचित् (कायचतुष्टयव्याख्याने)—

स्वाभाविकः ससाम्भोगो नैर्माणिकोऽपरस्तथा।
धर्मकायः सकारित्रश्चतुर्धा समुदीरितः॥

इतिकारिकायां स्वाभाविकशब्दानन्तरं धर्मकायशब्दस्यापाठात् कायत्रयमेवेति। अन्ये तूपदर्शितप्रयोजनसामर्थ्यात् कारिकाबन्धानुरोधेन ज्ञानस्यैव कारित्रेण सम्बन्धार्थं चैवमुक्तम्, अतोऽविरुद्धं सर्वं प्रदेशान्तराभिहितं कायचतुष्टयं भवतीति।

श्रावकाद्यरणासमाधेः बुद्धस्यारणासमाधेः वैशिष्ट्यदर्शनाय अन्तरश्लोकेनाह—

श्रावकस्यारणादृष्टेर्नृक्लेशपरिहारिता।
तत्क्लेशस्रोतउच्छित्त्यै ग्रामादिषु जिनारणा॥७॥

इति। माऽस्मद्दर्शनात् कस्यचित् क्लेशोत्पत्तिः स्यादिति मनुष्यक्लेशोत्पत्तिपरिहारिता श्रावकाद्यरणासमाधिः। तथागतानां तु सकलजनक्लेशप्रबन्धोन्मूलनं स्यादिति ग्रामादिषु अरणासमाधिविशेषः।

श्रावकादिप्रणिधिज्ञानात् तथागतप्रणिधिज्ञानस्य वैशिष्ट्यप्रदर्शनाय अन्तरश्लोकेनाह—

अनाभोगमनासङ्गमव्याघातं सदा स्थितम् ।
सर्वप्रश्नापनुद्बौद्धं प्रणिधिज्ञानमिष्यते ॥८॥

इति । निर्निमित्तत्वेन स्वरसप्रवृत्तम्, वस्त्वनभिनिवेशाद् रूपादिसङ्गविगतम्, सवासनक्लेशज्ञेयावरणप्रहाणात् सर्वज्ञेयाव्याघातम्, आसंसारमवस्थानात् सदा स्थितम्, सम्यक् प्रतिसंविल्लाभात् प्रश्नविसर्जनकारि ताथागतं प्रणिधिज्ञानमितीष्टम् । श्रावकादीनां विपरीतत्वेन नैवम् ।

स्यादेवं नित्यं महाकरुणामयधर्मकायावस्थाने कथं (सकलप्राणभृतां) सदा नार्थक्रियेति ? अन्तरश्लोकेन समाधानमाह—

परिपाकं गते हेतौ यस्य यस्य यदा यदा ।
हितं भवति कर्तव्यं प्रथते तस्य तस्य सः ॥९॥

इति । कल्याणमित्रादिसमवधानाद् बुद्धाद्यालम्बने परिपोषं गते हेतौ पूर्वावरोपितकुशलमूलबीजे सति, यस्य सत्त्वस्य यस्मिन् काले धर्मदेशनादिकं क्रियमाणमायतिपथ्यं भवति, तदा तस्यार्थकरणाय पूर्वप्रणिधानसमृद्ध्या तत्प्रतिभासानुरूपेणार्थक्रियाकारी भगवानिति (महाकरुणास्वभावधर्मकायावस्थानेन) सर्वदा चिन्तामणिरिवोपस्थितोऽपि स्वकर्मापराधजनितहेतुवैधुर्यान्न फलदायकः प्रतिभासत इत्यभिप्रायः ।

तत्कथमिति शंकायामन्तरश्लोकेन दृष्टान्तमाह—

वर्षत्यपि हि पर्जन्ये नैव बीजं प्ररोहति ।
समुत्पादेऽपि बुद्धानां नाभव्यो भद्रमश्नुते ॥१०॥

इति । यथा देवराजे वर्षत्यपि सति पूतीभावादिना अबीजीभूतं बीजं तिलादि न प्रादुर्भवति, तद्वद् बुद्धानां सकलमनोरथपरिपूरणदक्षाणां समुत्पादेऽपि अभव्यो न भद्रं सद्धर्मश्रवणादिकं प्राप्नोतीति ।

कथं ज्ञानात्मको धर्मकायः प्रतिनियतयोगिसन्तानाधारवर्ती प्रतिक्षणमुत्पद्यमानो व्यापी नित्य इति कथ्यत इति चेद् ? अन्तरश्लोकेनाह—

इति कारित्रवैपुल्याद् बुद्धो व्यापी निरुच्यते।
अक्षयत्वाच्च तस्यैव नित्य इत्यपि कथ्यते ॥११॥

इति। यथोक्तन्यायेनैवं सर्वत्र प्रतिभासद्वारेणार्थक्रियाकरणवैपुल्यात् प्रबन्धतया आसंसारमवस्थानेन च भगवतः क्षयाभावाद् यथाक्रमं बुद्धो व्यापी नित्य इत्यभिधीयते।

३-सम्भोगकायः

कायद्वयमेवं निर्दिश्य लक्षणानुव्यञ्जनविराजितः साम्भोगिकः रूपकायस्वभावस्तृतीयः। तमाह—

द्वात्रिंशल्लक्षणाशीतिव्यञ्जनात्मा मुनेरयम्।
सांभोगिको मतः कायो महायानोपभोगतः ॥१२॥

इति। द्वात्रिंशल्लक्षणाशीत्यनुव्यञ्जनात्मकोऽयं दशभूमिप्रविष्टमहाबोधिसत्त्वैः परमानवद्यमहायानधर्मसंभोगप्रीतिसुखोपभोगात् बुद्धस्य भगवतः साम्भोगिककायः।

कानि तानि द्वात्रिंशल्लक्षणानीति चेत् ? पञ्चभिरन्तरश्लोकैराह—

चक्राङ्कहस्तः क्रमकूर्मपादो
जालावनद्धाङ्गुलिपाणिपादः।
करौ सपादौ तरुणौ मृदू च
समुत्सदैः सप्तभिराश्रयोऽस्य ॥१३॥

दीर्घाङ्गुलिर्व्यायतपार्ष्णिगात्रं
प्राज्यं त्वृजूच्छङ्खपदोर्ध्वरोमा।
एणेयजङ्घश्च पटूरुबाहुः
कोशावनद्धोत्तमबस्तिगुह्यः ॥१४॥

सुवर्णवर्णः प्रतनुच्छविश्च
प्रदक्षिणैकैकसुजातरोमा ।
ऊर्णाङ्कितास्यो हरिपूर्वकायः
स्कन्धौ वृतावस्य चितान्तरांसः ॥१५॥

हीनो रसः ख्याति रसोत्तमोऽस्य
न्यग्रोधवन्मण्डलतुल्यमूर्तिः ।
उष्णीषमूर्धा पृथुचारुजिह्वो
ब्रह्मस्वरः सिंहहनुःसुशुक्लाः ॥१६॥

तुल्याः प्रमाणेऽविरलाश्च दन्ता
अन्यूनसंख्या दशिकाश्चतस्रः ।
नीलेक्षणो गोवृषपक्ष्मनेत्रो
द्वात्रिंशदेतानि हि लक्षणानि ॥१७॥

इति । (१) गुरूणामनुगमनप्रत्युद्गमनादिना चक्राङ्कहस्तपादता । (२) दृढसंवरसमादानत्वात् कूर्मवत् सुप्रतिष्ठितपादता । (३) चतुःसंग्रहवस्तुसेवनाद् राजहंसवत् जालावनद्धाङ्गुलिपाणिपादता । (४) प्रणीतखाद्यभोज्यादिदानाद् मृदुतरुणहस्तपादता । (५) प्रणीततरलेह्यादिदानेन समुच्छ्रितहस्तपादस्कन्धग्रीवाप्रदेशत्वात् सप्तोच्छ्रयता । (६) वध्यमोक्षणत्वाद् दीर्घाङ्गुलिता । (७) जीवितानुग्रहणाद् आयतपार्ष्णिता । (८) प्राणातिपातविरत्या बृहदृजुगात्रता । (९) कुशलधर्मसमादानाद् उच्छङ्खपादता । (१०) गृहीतकुशलसमादानवर्धनात् ऊर्ध्वगरोमता । (११) सत्कृत्य विद्याशिल्पादिदानाद् एणेयजङ्घता । (१२) संविद्यमानार्थयाचनकजनाप्रत्याख्यानात् पद्रूरुबाहुता । (१३) सर्वजनब्रह्मचर्यसमादापनगुह्यमन्त्रारक्षणात् कोशगतबस्तिगुह्यता । (१४) प्रणीतोपास्तरणदानात् सुवर्णवर्णता । (१५) प्रासादादिवरदानात् श्लक्ष्णच्छविता । (१६) सङ्गणिकादिपरिवर्जनात् प्रदक्षिणावर्तैकैकरोमता । (१७) सर्वगुरुजनयथास्थाननिवेशनाद् ऊर्णाङ्कितमुखता । (१८) सर्वथा मुखरवचनानवसादनात् सिंहपूर्वार्द्धकायता । (१९) प्रियवादित्वसुभाषितानुलोमत्वात्

सुसंवृतस्कन्धता। (२०) भैषज्यादिदानात् चितान्तरांसता। (२१) ग्लानजनोपस्थानाद् रसरसाग्रता। (२२) वनारामादिकरणसमादापनात् न्यग्रोधपरिमण्डलता। (२३) विहाराद्यभ्यधिकप्रदानादुष्णीषशिरस्कता। (२४) श्लक्ष्णादिवचनात् प्रभूतजिह्वता। (२५) सर्वलोकधातुसत्त्वसद्धर्मविज्ञपनाद् ब्रह्मस्वरता। (२६) सम्भिन्नप्रलापविरत्या सिंहहनुता। (२७) सर्वजनसम्मानादिना शुक्लदन्तता। (२८) विशुद्धाजीवत्वात् समदन्तता। (२९) सत्यवचनसमुदाचाराद् अविरलदन्तता। (३०) पिशुनवचनानभ्यासात् समचत्वारिंशद्दन्तता। (३१) सर्वसत्त्वैकपुत्रदर्शनाद् अभिनीलनेत्रता। (३२) प्रतिघातादिविवेकदर्शनाद् गोपक्ष्मनेत्रता।

सिद्धकारणात् लक्षणं सिद्धं भवतीत्यन्तरश्लोकेनाह—

यस्य यस्यात्र यो हेतुर्लक्षणस्य प्रसाधकः।
तस्य तस्य प्रपूर्यायं समुदागमलक्षणः ॥१८॥

इति। येषां लक्षणानां ये प्रसाधकाः, तान् प्रपूर्य तानि द्वात्रिंशल्लक्षणानि प्रादुर्भवन्ति।

कानि तेषां कारणानीति चेत्? द्वाभ्यामन्तरश्लोकाभ्यामाह—

गुरूणामनुयानादिर्दृढता संवरं प्रति।
सङ्ग्रहासेवनं दानं प्रणीतस्य च वस्तुनः ॥१९॥

वध्यमोक्षसमादानं विवृद्धिः कुशलस्य च।
इत्यादिको यथासूत्रं हेतुर्लक्षणसाधकः ॥२०॥

इति। इमे द्वे कारिके उपर्येव लक्षणव्याख्यानावसरे स्फुटिते, अतो न पुनः विस्तीर्येत इति।

लक्षणान्येवं व्याख्याय द्वादशभिः अन्तरश्लोकैः अशीत्यनुव्यञ्जनान्याह—

ताम्राः स्निग्धाश्च तुङ्गाश्च नखा अंगुलयो मुनेः।
वृत्ताश्चितानुपूर्वाश्च गूढा निर्ग्रन्थयः शिराः ॥२१॥

गूढौ गुल्फौ समौ पादौ सिंहेभद्विजगोपतेः ।
विक्रान्तं दक्षिणं चारुगमनमृजुवृत्तता ॥२२॥

मृष्टानुपूर्वते मेध्यमृदुत्वे शुद्धगात्रता ।
पूर्णव्यञ्जनता चारुपृथुमण्डलगात्रता ॥२३॥

समक्रमत्वं शुद्धत्वं नेत्रयोः सुकुमारता ।
अदीनोत्सदगात्रत्वे सुसंहतनगात्रता ॥२४॥

सुविभक्ताङ्गता ध्वान्तप्रध्वस्तालोकशुद्धता ।
वृत्तमृष्टाक्षताक्षामकुक्षिताश्च गभीरता ॥२५॥

दक्षिणावर्तता नाभेः समन्तादृर्शनीयता ।
समाचारः शुचिः कालतिलकापगता तनुः ॥२६॥

करौ तूलमृदू स्निग्धगम्भीरायतलेखता ।
नात्यायतं वचो बिम्बप्रतिबिम्बौपमौष्ठता ॥२७॥

मृद्वी तन्वी च रक्ता च जिह्वा जीमूतघोषता ।
चारुमञ्जुस्वरो दंष्ट्रा वृत्तास्तीक्ष्णाः सिताः समाः ॥२८॥

अनुपूर्वी गतास्तुङ्गा नासिका परमं शुचिः ।
विशाले नयने पक्ष्मचितं पद्मदलाक्षिता ॥२९॥

आयतश्लक्ष्णसुस्निग्धसमरोम्नौ भ्रुवौ भुजौ ।
पीनायतौ समौ कर्णावुपघातविवर्जितौ ॥३०॥

ललाटमपरिम्लानं पृथुपूर्णोत्तमाङ्गता ।
भ्रमराभाश्चिताः श्लक्ष्णा असंलुलितमूर्तयः ॥३१॥

केशा अपरुषाः पुंसां सौरभ्यादपहारिणः ।

श्रीवत्सः स्वस्तिकञ्चेति बुद्धानुव्यञ्जनं मतम् ॥३२॥

इति। (१) सर्वसंस्कारवीतरागत्वेन ताम्रनखता। (२) सर्वसत्त्वहिताध्याशयत्वेन स्निग्धनखता। (३) श्रेष्ठवंशप्रभवत्वेन तुङ्गनखता। (४) वृत्तानवद्यत्वेन वृत्ताङ्गुलिता। (५) समुपचितकुशलमूलत्वेन चिताङ्गुलिता। (६) सम्यगनुपूर्वप्रवृत्तत्वेन अनुपूर्वाङ्गुलिता। (७) सुनिगूढकायादिकर्मान्ताजीवत्वेन गूढशिरता। (८) क्लेशग्रन्थिभेदकत्वेन निर्ग्रन्थिशिरता। (९) सुनिगूढधर्ममतित्वेन गूढगुल्फता। (१०) सर्वदुर्गस्थानजनोत्तारकत्वेन अविषमपादता। (११) नराभिभवनकुशलतया सिंहविक्रान्तगामिता। (१२) नागाभिभवनकुशलतया नागविक्रान्तगामिता। (१३) वैहायसङ्गमकुशलतया हंसविक्रान्तगामिता। (१४) पुरुषवृषभकुशलतया वृषभविक्रान्तगामिता। (१५) प्रदक्षिणमार्गानुयाततया प्रदक्षिणगामिता। (१६) प्रासादिककुशलतया चारुगामिता। (१७) नित्यमवक्रचित्ततया अवक्रगामिता। (१८) विशुद्धगुणाख्यापकतया वृत्तगात्रता। (१९) प्रमृष्टपापधर्मतया मृष्टगात्रता। (२०) विनेयानुरूपधर्मदेशकतया अनुपूर्वगात्रता। (२१) कायादिशुचिसमुदाचारत्वात् शुचिगात्रता। (२२) करुणाचित्तत्वात् मृदुगात्रता। (२३) विशुद्धचित्तत्वात् विशुद्धगात्रता। (२४) परिपूर्णधर्मविनयत्वात् परिपूर्णव्यञ्जनता। (२५) पृथुचारुगुणाख्यानात् पृथुचारुमण्डलगात्रता। (२६) सर्वत्र समचित्तत्वात् समक्रमता। (२७) सुविशुद्धधर्मदेशनाद् विशुद्धनेत्रता। (२८) सुगमधर्मदेशनात् सुकुमारगात्रता। (२९) नित्यमदीनचित्तत्वाद् अदीनगात्रता। (३०) समुद्गतकुशलत्वाद् उत्सदगात्रता। (३१) क्षीणपुनर्भवत्वेन सुसंहतगात्रता। (३२) सुविभक्तप्रतीत्यसमुत्पाददेशकत्वेन सुविभक्ताङ्गप्रत्यङ्गता। (३३) सुविशुद्धपदार्थदर्शनाद् वितिमिरशुद्धालोकता। (३४) वृत्तसम्पन्नशिष्यसंवर्तनीयत्वेन वृत्तकुक्षिता। (३५) प्रमृष्टसंसारदोषत्वेन मृष्टकुक्षिता। (३६) भग्नमानशृङ्गत्वेन अभग्नकुक्षिता। (३७) धर्मक्षयविनिवर्तकत्वेन अक्षामकुक्षिता। (३८) प्रतिविद्धधर्मगम्भीरत्वेन गम्भीरनाभिता। (३९) प्रदक्षिणग्राहिशिष्यसंवर्तनीयत्वेन प्रदक्षिणावर्तनाभिता। (४०) समन्तप्रासादिकपरिवारसंवर्तनीयत्वेन समन्तप्रासादिकता। (४१) शुचिचित्तत्वेन शुचिसमुदाचारता। (४२) व्यपगताकालधर्मविनयत्वेन व्यपगततिलकालकगात्रता। (४३) कायादिलाघवप्रापकधर्मदेशकत्वेन तूलसदृशसुकुमारपाणिता।

(४४) प्रतिलब्धस्निग्धमहाश्रमणत्वेन स्निग्धपाणिलेखता। (४५) गम्भीरधर्मस्थानत्वेन गम्भीरपाणिलेखता। (४६) सम्यगायतिपरिशुद्धधर्मदेशकत्वेन आयतपाणिलेखता। (४७) प्रचुरतरशिक्षादेशकत्वेन नात्यायतवचनता। (४८) प्रतिबिम्बवत् विदितसर्वलोकत्वेन बिम्बप्रतिबिम्बोपमौष्ठता। (४९) मृदुवचनविनयत्वेन मृदुजिह्वता। (५०) प्रभूतगुणोपपन्नत्वेन तनुजिह्वता। (५१) रक्तबालजनदुरवगाहधर्मविनयत्वेन रक्तजिह्वता। (५२) सर्वत्रासापगतत्वेन मेघगर्जितघोषता। (५३) मधुराद्यालापत्वेन मधुरचारुमञ्जुस्वरता। (५४) निवृत्तभवसंयोजनत्वेन वृत्तदंष्ट्रता। (५५) दुर्दान्तिजनदमकत्वेन तीक्ष्णदंष्ट्रता। (५६) परमशुक्लधर्मविनयत्वेन शुक्लदंष्ट्रता। (५७) समभूमिप्रतिष्ठितत्वेन समदंष्ट्रता। (५८) सम्यगनुपूर्वाभिसमयप्रकाशकत्वेन अनुपूर्वदंष्ट्रता। (५९) प्रज्ञाप्रकर्षस्थापकत्वेन तुङ्गनासता। (६०) शुचिजनसम्पन्नत्वेन शुचिनासता। (६१) परमोदारधर्मत्वेन विशालनयनता। (६२) समुपचितसत्त्वराशित्वेन चितपक्ष्मता। (६३) सर्वयुवतिजनाभिनन्दित्वेन सितासितकमलदलनयनता। (६४) नित्यमायतिदर्शित्वेन आयतभ्रूकता। (६५) श्लक्ष्णधर्मविनयकुशलत्वेन श्लक्ष्णभ्रूकता। (६६) कुशलस्निग्धसन्तानत्वेन सुस्निग्धभ्रूकता। (६७) समन्तदोषदर्शित्वेन समरोमभ्रूकता। (६८) परमपीडानिवर्तकत्वेन पीनायतभुजता। (६९) विजितरागादिसमरत्वेन समकर्णता। (७०) सर्वसत्त्वानुपहतसन्तानत्वेन अनुपहतकर्णेन्द्रियता। (७१) सर्वदृष्टिकृतान्यथाविपरिणामत्वेन अपरिम्लानललाटता। (७२) सर्ववादिप्रमथनत्वेन पृथुललाटता। (७३) परिपूर्णोत्तमप्रणिधानत्वेन पूर्णोत्तमाङ्गता। (७४) विषयरतिव्यावर्तकत्वेन भ्रमरसदृशकेशता। (७५) प्रहीणदर्शनभावनाप्रहातव्यानुशयत्वेन चितकेशता। (७६) श्लक्ष्णबुद्धिपरिज्ञातशासनत्वेन श्लक्ष्णकेशता। (७७) रागाद्यसंलुठितचेतनत्वेन असंलुठितकेशता। (७८) नित्यमपरुषवचनत्वेन अपरुषकेशता। (७९) बोध्यङ्गकुसुमावकीर्णत्वेन सुरभिकेशता। (८०) सर्वथा शोभासंवर्तनीयत्वेन श्रीवत्सस्वस्तिकनन्द्यावर्तललितपाणिपादतलता चेति।

४-नैर्माणिककायः

इत्थं कायत्रयं निर्दिश्य चतुर्थः नैर्माणिककायः सर्वबालजनसाधारण इति। तमाह—

करोति येन चित्राणि हितानि जगतः समम् ।
आभवात्सोऽनुपच्छिन्नः कायो नैर्माणिको मुनेः ॥३३॥

इति । येन शाक्यमुनितथागतादिरूपेण आसंसारं सर्वलोकधातुषु सत्त्वानां समीहितमर्थं समं करोति, असौ कायः प्रबन्धतया अनुपरतो नैर्माणिको बुद्धस्य भगवतः सर्वबालजनसाधारणश्चतुर्थोऽवसातव्यः ।

बुद्धकारित्राणि

इत्येवं स्वाभाविककायस्वरूपभावनाप्रभावितबुद्धादिविषयत्वे ज्ञानाद्यपेक्ष्य परिकल्पितकायत्रयं निर्दिश्य संवृत्या ज्ञानमेव साम्भोगिककायादिप्रतिभासोत्पादद्वारेणार्थक्रियाकारीति कर्म विनेयजनप्रतिभासभाक् तदाधिपत्याश्रयेणायातं धर्मकाय एवेति ।

तथा कर्माप्यनुच्छिन्नमस्यासंसारमिष्यते ।
गतीनां शमनं कर्म सङ्ग्रहे च चतुर्विधे ॥३४॥

निवेशनं ससंक्लेशे व्यवदानावबोधने ।
सत्त्वानामर्थयाथात्म्ये षट्सु पारमितासु च ॥३५॥

बुद्धमार्गे प्रकृत्यैव शून्यतायां द्वयक्षये ।
संकेतेऽनुपलम्भे च परिपाके च देहिनाम् ॥३६॥

बोधिसत्त्वस्य मार्गेऽभिनिवेशस्य निवारणे ।
बोधिप्राप्तौ जिनक्षेत्रविशुद्धौ नियतिं प्रति ॥३७॥

अप्रमेये च सत्त्वार्थे बुद्धसेवादिके गुणे ।
बोधेरङ्गेष्वनाशे च कर्मणां सत्यदर्शने ॥३८॥

विपर्यासप्रहाणे च तदवस्तुकतानये ।
व्यवदाने ससम्भारे संस्कृतासंस्कृते प्रति ॥३९॥

व्यतिभेदापरिज्ञाने निर्वाणे च निवेशनम्।
धर्मकायस्य कर्मेदं सप्तविंशतिधा मतम् ॥४०॥

इति। तत्र प्रथमं प्रशस्ताप्रशस्तगत्यनभिनिवेशावस्थानलक्षणं गतिप्रशमनं कर्म कृत्वा, दानादिचतुःसङ्ग्रहवस्तुनि प्रतिष्ठाप्य, श्रुतमयादिज्ञानेन विपक्षप्रतिपक्षहेयोपादेयद्वारेण बोधयित्वा, मायाकार इवानुनयादिविविक्ततया मैत्र्यादिलक्षणे परार्थे सत्त्वार्थयाथात्म्ये प्रतिष्ठाप्य, तदनु स्वार्थे त्रिमण्डलविशुद्धिप्रभावितषट्पारमिताभ्यासे, तदनन्तरं स्वपरार्थलक्षणे दशकुशलकर्मपथे बुद्धमार्गे, ततः सर्वधर्मप्रकृतिशून्यताभ्यासे, तदनु दानपारमिताधिष्ठानेन प्रथमायां भूमौ सर्वत्रगधर्मधातुप्रतिवेधलक्षणे अद्वयधर्मे, ततो द्वितीयादिभूमौ सम्भारपरिपूरिहेतुभूते शीलादिपारमितासर्वधर्मसाङ्केतिकज्ञाने निवेशयति। एवमनुक्रमेण प्रज्ञापारमिताधिष्ठानेन षष्ठ्यां भूमौ ज्ञानज्ञेयभावानभिनिवेशलक्षणे सर्वधर्मानुपलम्भे, तदनन्तरं सप्तम्यामुपायपारमिताबलेन सत्त्वपरिपाके, ततो बलपारमिताबलेनाष्टम्यां श्रावकाद्यसाधारणे बोधिसत्त्वमार्गे, पुनस्तत्रैव सर्वभावाभिनिवेशप्रहाणे, तदनु नवम्यां प्रणिधानपारमितासामर्थ्याद् बोधिप्राप्तौ, तदनन्तरं ज्ञानपारमिताबलाद् दशम्यां भूमौ विविधबुद्धक्षेत्रविशुद्धौ प्रतिष्ठाप्य, पुनस्तत्रैव एकजातिप्रतिबद्धस्वरूपे सम्यक् सम्बोधिप्रतिनियमे दशदिग्लोकधातवीयसत्त्वार्थे सर्वलोकधातुबुद्धोपसङ्क्रमणादिगुणे च निवेशयति। एवमनुक्रमेण पुनस्तत्रैव विशेषमार्गस्वरूपे समस्तबोध्यावाहकधर्मलक्षणे बोध्यङ्गे, कर्मफलसम्बन्धाविप्रणाशे, यथाभूतपदार्थाधिगमे, सर्वविपर्यासप्रहाणे, निर्वस्तुकविपर्यासप्रहाणे ज्ञाने, प्रकृतिपरिशुद्धिलक्षणे बोधिसत्त्वव्यवदाने, सर्वकलङ्कापगतव्यवदानहेतौ सम्भारे, शून्यतास्वभावेन संस्कृतासंस्कृताव्यतिभेदपरिज्ञाने च प्रतिष्ठाप्य ताथागत्यां भूमौ निर्वाणे निवेशयति। एवं धर्मकायवदस्य सप्तविंशतिप्रकारं कर्म आसंसारमिष्यत इति कारित्रम्।

प्रथमचित्तोत्पादस्य अन्तिमकर्मणाञ्च अनुक्रमनिर्देशेन अवशिष्टानां मध्यपदार्थानामपि क्रमो वेदितव्यः, वक्तव्यबाहुल्यभयान्मया नोल्लिखितः।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमिताशास्त्रे अष्टमाधिकारवृत्तिः।

मध्यमरुचिसत्त्वार्थं व्याख्यानम्

एवं विस्तररुचिसत्त्वानुग्रहेण अष्टभिः पदार्थैः (प्रज्ञापारमितां) व्याख्याय पुनरन्यप्रकारेण व्याख्यानायाह—

लक्षणं तत्प्रयोगस्तत्प्रकर्षस्तदनुक्रमः ।
तन्निष्ठा तद्विपाकश्चेत्यन्यः षोढार्थसंग्रहः ॥१॥

इति । प्रथमं सर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञताभिलक्ष्यस्थानीयत्वेन लक्षणम् । ततो वशित्वार्थत्रिसर्वज्ञताभावनां प्रति प्रयुज्यतेऽनेनेति त्रिसर्वज्ञताप्रयोगः सर्वाकाराभिसम्बोधः । ततोऽत्यभ्यासात् प्रकर्षगमनमिति त्रिसर्वज्ञतायाः प्रकर्षावस्थो मूर्धाभिसमयः । ततोऽधिगतवस्तुनिश्चयाय व्यस्तसमस्तविभावितार्थप्रगुणीकरणमिति त्रिसर्वज्ञतानुक्रमावस्थोऽनुपूर्वाभिसमयः । ततो विशेषगमनाभावात् त्रिसर्वज्ञतानिष्ठावस्थः सम्यगेकक्षणाभिसम्बोधः । ततस्तस्य फलम्, इति त्रिसर्वज्ञताविपाको धर्मकायः सकारित्रः । एवं षट्प्रकारेणार्थसंग्रहेण पूर्ववदेव जिनजननी व्याख्येया ।

संक्षिप्तरुचिसत्त्वार्थं व्याख्यानम्

मध्यमरुचिसत्त्वानुकम्पया अमुना षट्प्रकारेणार्थसंग्रहेण व्याख्याय पुनः संक्षिप्तरुचिसत्त्वानुरोधेनान्यप्रकारेण व्याख्यानायाह—

विषयस्त्रितयो हेतुः प्रयोगश्चतुरात्मकः ।
धर्मकायः फलं कर्मेत्यन्यस्त्रेधार्थसंग्रहः ॥२॥

इति । आदौ सर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञतास्वभावः प्रवृत्तिविषयहेतुः । स कथं प्रयुज्यत इति तदनन्तरं सर्वाकाराभिसम्बोधादिश्चतुर्विधोऽभिसमयः प्रयोगः । तस्यैवं प्रयोगवतो विषयस्य किं फलमिति तदनु धर्मकायः सकर्मा फलमित्येवं त्रिविधेनार्थसंग्रहेण तथैव जिनजननी व्याख्येया ।

परिणामना

अर्थतः पदतो वापि नामपर्यायितः क्वचित् ।
तावानेव बुधैर्ज्ञेयः पिण्डार्थः सर्वमातृषु ॥१॥

अन्यथा न भवेत्सम्यक् सर्वासां क्रमसंग्रहः ।
तत्र पिण्डादिभेदेन वैशिष्ट्यं जायते ध्रुवम् ॥२॥

आर्यविमुक्तिसेनस्यानुभावेनात्र दर्शितम् ।
अर्थमात्रं सुबोधाय त्यक्त्वा वचनविस्तरम् ॥३॥

वैरोचनं गुरुं नत्वा सदुपाध्यायज्ञानिनम् ।
कारिकाणां स्फुटा वृत्तिर्हरिभद्रेण रच्यते ॥४॥

एतद्ग्रन्थविधानेन यत्पुण्यमर्जितं मया ।
निखिलाः प्राणिनस्तेन प्राप्नुयुः सौगतीं धियम् ॥५॥

सर्वशास्त्रबहिर्भूतः क्वाहं स्वल्पमतिः पुमान् ।
क्व चार्यगतिगम्योऽयं शास्त्रार्थो महिमान्वितः ॥६॥

तथाप्यगोचरीभूते यत्नमास्थितवानहम् ।
परात्महितबुद्ध्यैव क्षम्यतामेष साधुभिः ॥७॥

अहो भृशं मया नानामतैः श्रान्तेन वीक्षितम् ।
शमस्थानं चिरेणेदं प्रज्ञापारमितामतम् ॥८॥

इति प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे आचार्यहरिभद्रकृता अभिसमयालङ्कारवृत्तिः समाप्ता ।

भारतीयपण्डितेन विद्याकरप्रभेण महालोकचक्षुषा वन्देश्रीकूटेन चानूद्य निर्णीता ।
श्रीपण्डितामरगोम्यादिभिः भिक्षुधीमत्प्रज्ञेन च पश्चात् सुनिर्णीता ।

༄༅། །ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་
བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་གྱི་འགྲེལ་
པ་དོན་གསལ་བཞུགས་སོ ༎

༄༅། །རྒྱ་གར་སྐད་དུ། ཨ་ཧྲི་ས་ལ་ཡ་[1]ཨ་ལཾ་ཀཱ་ར་ནཱ་མ་ཏནྟྲ་པཱ་
ར་མི་དྲ་[2]ཨ་པ་[3]དེ་ཤ་ཤཱསྟྲ་ཏྲི་[4]ཧི། བོད་སྐད་དུ། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་
ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བའི་...
འགྲེལ་པ། བམ་པོ་དང་པོ། སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་
ཐམས་ཅད་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །

ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན་པ་ལ། །
དེའི་རྒྱན་ཚིག་ལེའུར་བྱས་དག །
ཀུན་གྱི་རྒྱན་དུ་འགྱུར་བར་ནི། །
རྣམ་པར་དབྱེ་ཕྱིར་ཁུས་ཕྱག་འཚལ། (༡) །

འགྲོ་ལ་ཆགས་པས་ཀུན་ཆགས་མཛད། །
འཕགས་པ་ཐོགས་མེད་སློབ་ཉིད་ཀྱིས། །
མི་ཕམ་མགོན་ལ་གསན་ནས་ནི། །
བསྟན་བཅོས་ཆེན་པའི་རྣམ་བཤད་མཛད། (༢) །

འགྲོ་དོན་རྩ་ལག་དཀྲིག་གི་གཉེན། །
རང་གི་མོས་པ་གཙོར་བྱེད་པས། །
ཤེས་བྱ་ནང་གི་ཡིན་པ་ལ། །
ཡང་དག་བརྟེན་ནས་རྣམ་པར་བཀྲལ། (༣) །

འཕགས་པའི་ཁོངས་སུ་གཏོགས་པ་ཡི། །
རྣམ་པར་གྲོལ་བ་ཞེས་བྱས་ཀྱང་། །
དེས་བྱས་བྱས་ པ་མིན་མཐོང་ནས། །
དབུ་མར་གནས་པའི་བློས་རྣམ་ཕྱེ། (༤) །

མཆན་ ༔—(སྣ་) ཡཱ་[1] ཧོ་[2] བ་[3] དྷྲི[4]

དེ་ཡི་འོག་ཏུ་རྣམ་གྲོལ་སྒྲི། །
དད་པའི་ས་ལ་གནས་པ་ཡིས། །
བསྟན་བཅོས་མཐའ་དག་མ་རྙེད་པར། །
རང་དང་རྗེས་མཐུན་རྣམ་བཤད་བྱས། (༣) །

དེ་ལྟར་མཁས་པས་སྣང་བྱས་ཤིང་། །
འགའ་ཞིག་ཁོ་ནས་མ་རྙེད་པའི། །
བསྟན་བཅོས་མཐའ་དག་འདི་དེ་ལྟར། །
རྙེད་པ་གང་དེ་ཡ་མཚན་ནོ། (༤) །

དེ་ལྟས་ཤིན་ཏུ་རྙེད་དཀའ་བ། །
ཟབ་མོ་འི་ལམ་འདི་ཅི་ཞིག་ལྟར། །
སངས་རྒྱས་དབང་གིས་རྙེད་པ་ནི། །
མཁས་པ་རྣམས་ཀྱིས་དབྱེ་བའི་རིགས། (༥) །

རྣམ་པ་ཀུན་ཏུ་བདག་གི་ནི། །
སྤྱོད་ཡུལ་མིན་ཡང་བསོད་ནམས་དག །
བསྒྲུབ་[1]དང་མཐུན་ཕྱིར་རང་གཞན་ལ། །
ཕན་གདགས་འདོད་པས་སྤྲོ་བ་སྐྱེས། (༦) །

འཕགས་པ་བྱམས་པ་རང་[2]ཉིད་དམ་པའི་སྤྱོད་པ་དང་མཐུན་པར་རབ་ཏུ་སྟོན་པས། སོ་སོ་རང་གིས་རིག་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱིས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ཡུལ་ཅན་གྱི་རབ་ཏུ་དང་བ་ནི་ལེགས་པ་ཐམས་ཅད་འཕྲོབ་···པའི་རྒྱུའི་གཙོ་བོ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་བྱ་བར་ངེས་པར་བཟུང་ནས། གཞན་དག་བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ཡོན་ཏན་རིན་པོ་ཆེ་སྡུལ་ཏུ་དབྱུང་དུ་མེད་ཅིང་། དཔག་ཏུ་མེད་པའི་འབྱུང་གནས་ལ་དོན་གྱིས་འཇུག་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་རབ་ཏུ་

མཆན་ ཿ—(སྣ་) སྒྲུབ་[1] (སྣ) བདག་[2]

དང་བ་[1]སྐྱེད་པའི་ཆེད་དུ། རི་ཞིག་དང་པོར་ཡུམ་ལ་ཡོན་ཏན་ཇི་ལྟ་བ་
བཞིན་དུ་བརྗོད་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ་ཅན་གྱི་ཕྱག་འཚལ་བ ༔—

ཉན་ཐོས་ཞི་བ་འཚོལ་རྣམས་ཀུན་ཤེས་ །
ཉིད་ཀྱིས་ཉེར་ཞིར་ཁྲིད་མཛད་གང་ཡིན་དང་། །
འགྲོ་ལ་ཕན་པར་བྱེད་རྣམས་ལམ་ཤེས་ །
ཉིད་ཀྱིས་འཇིག་རྟེན་དོན་སྒྲུབ་མཛད་པ་གང་། །
གང་དང་ཡང་དག་ལྡན་པས་ཐུབ་རྣམས་ །
རྣམ་པ་ཀུན་ལྡན་སྣ་ཚོགས་འདི་གསུང་[2]པ། །
ཉན་ཐོས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་[3]ཚོགས་བཅས །
སངས་རྒྱས་ཀྱི་ནི་ཡུམ་དེ་ལ་ཕྱག་འཚལ་[4]ལོ། (༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་སོ། །ཚིགས་སུ་བཅད་པ་འདིས་ནི་འདིའི་ཆེ་བའི་བདག་ཉིད་ཕུལ་དུ་བྱུང་བ་དང་ལྡན་པ་བརྗོད་དེ། དེ་ཐོས་ནས་རེ་ཞིག་དད་པའི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ་རྣམས་ནི་འདི་ལ་ཐེ་ཚོམ་མེད་པར་མྱུར་དུ····རབ་ཏུ་དང་བ་སྐྱེའོ། །ཆོས་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ་རྣམས་ཀྱང་གཅིག་དང་དུ་མའི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་བྲལ་བའིཕྱིར་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཚད་མས་གཞི····དང་ལམ་དང་རྣམ་པ་སྐྱེ་བ་མེད་པར་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ཚིགས་སུ་བཅད་པའི་··དོན་གྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཡུམ་ལ་གནོད་པ་མ་མཐོང་ནས། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་བདག་ཉིད་ཚུལ་གསུམ་པ་ཅན། སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པ་[5]བསྐྱུན་པར་མཛད་པ་ནི་གདོན་མི་ཟ་བར་སྲིད་པ་ཉིད་དོ་ཞེས་ངེས་པར་གཟུང་སྟེ། དེ་ལ་རབ་ཏུ་དང་བ་བསྐྱེད་[6]པར་བྱེད་པ་ཉིད་དོ། །དེ་ལ་རབ་ཏུ་དང་བས་ཀྱང་དེའི་ཡོན་ཏན་མངོན་པར་འདོད་པའི་གང་ཟག་གཉིས་ཀ་ཡང་དེ་དང་དེ་ལ་བརྟེན་པའི་གསུང་རབ་ལ་རྣམ་པ···

མཆན་ ༔—(སྣ་) བསྐྱེད་[1] (སྡེ་) བསྐྱེད[1] (སྡེ) གསུངས་[2]བ་ (ཅོ) དཔའ[3]
(ཅོ) འཚལ།[4] (སྣ) སྐྱུན[5] (སྣ) སྐྱེད་[6] (སྡེ) སྐྱེད[6]

ཐམས་ཅད་དུ་གཟུང་བ་ལ་སོགས་པའི་དོན་དུ་ཤིན་ཏུ་གུས་པར་བྱེད་དོ། །དེ་ནས་ཐོས་པ་ལས་བྱུང་བ་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་པ་སྐྱེ་བའི་རིམ་གྱིས་ལེགས་པའི་མཆོག་འཐོབ་པར་འགྱུར་རོ། །དེའི་ཕྱིར་བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ལ་རབ་ཏུ་དང་བ་ནི། ལེགས་པ་ཐམས་ཅད་འཐོབ་པའི་རྒྱུའི་གཙོ་བོ་ཡིན་ནོ།། དེ་ལ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱིས་ནི་[1]དོན་བརྒྱད་བསྡུས་ལ་དེ་དག་ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡིན་ཞིང་། དེས་ཀྱང་འཆད་པར་འགྱུར་བའི་ཚུལ་གྱིས་དོན་ཐམས་ཅད་ཕྱུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་དེ་ལྟར་ཐུགས་ལ་བཞག་ནས་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་སྒོ་ནས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བསྟོད་དོ། །ཉན་ཐོས་དང་དེའི་ཕྱོགས་སུ་བསྟན་[2]པ་རྣམ་པར་ཐར་པ་ཆུང་ཟད་ཙམ་ཞིག་གིས་ལྷག་པ་རིམ་པ་གཅིག་གིས་བསྟན་པ་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱང་སྟེ། །མྱ་ངན་ལས་འདའ་བར་འདོད་པ་རྣམས་གཞི་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པར་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕུང་པོ་དང་བཅས་པ་དང་ཕུང་པོ་མེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་རྣམ་པ་གཉིས་ཐོབ་པར་མཛད་པ་གང་ཡིན་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་འགྲོ་བའི་དོན་བྱེད་པ་རྣམས་ལམ་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པར་རྟོགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་འགྲོ་བ་མཐའ་དག་གི་དོན་སྒྲུབ་པར་མཛད་པ་གང་ཡིན་པ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ཐུགས་སུ་ཆུད་པ་གང་དང་ལྡན་ན། སངས་རྒྱས་ཡང་དག་པར་བསྒོམས་པའི་སྐུ་ཅན། རྣལ་འབྱོར་ཅན་གྱི་དབང་ཕྱུག་གི་གཙོ་བོ་རྣམས། སྐྱོད་པའི་གཉེན་པོར་ཆོས་ཀྱི་འཁོར་ལོ་མ་ལུས་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་བསྐོར་བར་མཛད་པ། སངས་རྒྱས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པས་ཡོངས་སུ་བསྐོར་བ་དེ་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱི་ཡུམ་དེ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །དེ་ལྟར་ཕྱག་འཚལ་བ་དང་བསྟོད་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བའི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་གཞི་དང་གཉེན་པོ་དང་རྣམ་པ་རྣམས་ལས་གང་ཡང་རུང་བ་ཞིག་བསྡུས་པ་མཛད་ན། ཕྱོགས་དང་པོ་ལྟར་ན་ནི་འབད་

མཆན ཿ—(ཉི) ནི་བརྒྱད་བསྡུས[1] (སྣ) བརྟན་[2] (ཉི) བརྟན[2]

པ་དོན་མེད་པ་ཡིན་ནོ། ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་འདི་ལས་ནི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་བསྟན་བཅོས་དག་ལས་མ་སྨོས་པའི་གཞི་གང་ཡིན་པ་དེ་འབྱུང་བ་ནི་མེད་དོ། །གཉིས་པ་ལྟར་ན་ཡང་རྣམ་པར་བྱང་བའི་དངོས་པོ་མ་བསྡུས་པའི་ཕྱིར་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་དངོས་པོ་མ་བསྡུས་པས་འདི་གང་གི་གཉེན་པོ་ཡིན་པ་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་མི་འགྱུར་རོ། །གསུམ་པ་ལྟར་ན་ཡང་རྣམ་པ་གཞི་མེད་པ་ཙམ་ཞིག་བསྡུས་པའི་ཕྱིར། དོན་རྟོགས་པ་མེད་པས། ཉུང་ཟད་ཀྱང་མ་བཤད་པའི་ཕྱིར་དོན་རྟོགས་[1]པ་མེད་པ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་གཞན་དག་སེམས་པར་འགྱུར་བ་མ་ཡིན་ནམ་ཞེ་ན། དེ་ནི་མ་ཡིན་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་། བླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱིས་གོ་རིམ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱིས་མངོན་པར་རྟོགས་པ་མཐའ་དག་བསྡུས་པས་ན། ཕྱོགས་གསུམ་ཆར་གྱིས་ཀྱང་བསྡུས་པའི་ཕྱིར་རོ། །འདི་ལྟར་རྒྱལ་བའི་ཡུམ་བར་མ་ལས། "རབ་འབྱོར་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ནི་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱི་ཡིན་ནོ། །ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ནི་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་དགྲ་བཅོམ་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཡིན་ནོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་ཅིའི་སླད་དུ་ཐམས་ཅད་འཚལ་བ་ཉིད་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱི་ལགས། རབ་འབྱོར་ཐམས་ཅད་ནི་ཕྱི་དང་ནང་གི་ཆོས་རྣམས་ཇི་སྙེད་པ་འདི་ཙམ་ཡིན་ལ་དེ་དག་ཀྱང་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྣམས་ཀྱིས་ཤེས་ཀྱི་ལམ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་ཀྱང་མ་ཡིན་ལ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཡང་མ་ཡིན་པས་དེའི་ཕྱིར་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས······རྣམས་ཀྱི་ནི་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཅེས་བྱའོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་ཅིའི་སླད་དུ་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་འཚལ་བ་ཉིད་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ལགས། རབ་འབྱོར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱིས་ནི་ཉན་ཐོས་ཀྱི་ལམ་གང་ཡིན་··

མཆན་ ཿ— (སྣ) རྟོགས་·[1]མེད་

པ་དང་། རང་སངས་རྒྱས་ལམ་གང་ཡིན་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་གང་ཡིན་པའི་ལམ་ཐམས་ཅད་བསྐྱེད་པར་བྱ་ཞིང་ལམ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པར་བྱའོ། །དེ་དག་ཀྱང་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་བྱ་ཞིང་དེ་དག་གི་ལམ་གྱི་བྱ་བ་ཡང་བྱ་ལ། སྨོན་ལམ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་མ་བྱས་པ་དང་སེམས་ཅན་རྣམས་ཡོངས་སུ་སྨིན་པར་མ་བྱསཔ་དང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་ཡོངས་སུ་མ་སྦྱངས་པར་དེ་དག་གིས་ཡང་དག་པའི་མཐའ་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱའོ། །དེའི་ཕྱིར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ནི་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་ཤེས་པ་ཉིད་ཅེས་བྱའོ།། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཅིའི་སླད་དུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་དགྲ་བཅོམ་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལགས། རབ་འབྱོར་རྣམ་པ་གང་དག་དང་རྟགས་གང་དག་དང་མཚན་མ་གང་དག་གིས་ཆོས་རྣམས་རབ་ཏུ་བརྗོད་པའི་རྣམ་པ་དེ་དག་དང་རྟགས་དེ་དག་དང་མཚན་མ་དེ་དག་དེ་བཞིན་གཤེགས་པས་ཐུགས་སུ་ཆུད་དེ་དེའི་ཕྱིར་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་དགྲ་བཅོམ་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ནི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཅེས་བྱའོ།"

དེ་བཞིན་དུ་མདོརབསྡུས་པ་ལས་ཀྱང་། 'ཉན་ཐོས་ཀྱི་ས་ལ་སློབ་པར་འདོད་པས་ཀྱང་'ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་གསུངས་ལ། རྒྱས་པ་ལས་ཀྱང་རྒྱ་ཆེར་གསུངས་སོ། །དེ་ལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ནི་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ལ་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྟེན་ཅན་འབྲས་བུ་བདག་ཏུ་སྨོངས་པ་སྤངས་པ་[1]ཅན་ཡིན་ནོ། །ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ནི་ཐེག་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་ངེས་པར་འབྱུང་བ་དང་། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱེད་པའི་རྟེན་ཅན་འབྲས་བུ་སེམས་ཅན་མ་བསྡུས་པ་སྤྱད་པ་ལ་སོགས་པར་བྱེད་པ་ཅན་ཡིན་ནོ།། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་རྟེན་ཅན་འབྲས་བུ་ནམ་མཁའི་ཁམས་ཀྱི་མཐས་གཏུགས་པར་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་རྒྱུན་མི་ཆད་པ་དང་། ཡང་དག་པ་ཉིད་ཀྱི་མཐའ་རྟོགས་པ་དང་། བག་

མཆན་ ཿ—(ཀྱི) སྤངས་ཅན་ནོ།[1]

ཆགས་ཀྱི་མཚམས་སྦྱོར་བ་ཉིད་སྤྲངས་པ་ཅན་ཡིན་ནོ། །དེ་ལྟ་བས་ན་མངོན་
པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ནི་གཞི་དང་གཉེན་པོ་དང་རྣམ་པ་མཐའ་དག་བསྡུས……
པས་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རིལ་རྫོགས་པར་བསྟན་པ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་བྱ་བ་
འདི་འཐད་པ་ཡིན་ནོ། །སྐྱེ་བོ་བློ་གྲོས་དམན་པ་དག། བཅོམ་ལྡན་འདས་
རྒྱས་པ་དང་འབྲིང་དང་མདོར་བསྡུས་པ་ལ་དད་པའི་སེམས་ཅན་ལ་པན……
འདོགས་པར་བཞེད་པ་ཐུགས་རྗེ་ཅན་ཉིད་ཀྱིས་རྒྱལ་བའི་ཡུམ་དེ་དང་དེ་ལས་
མངོན་པར་རྟོགས་པ་བརྒྱད་ཀྱི་རིམ་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་…
མཐའ་དག་གསལ་བར་མཛད་པ་མ་ཡིན་ནམ། བཅོམ་ལྡན་འཕགས་པ་མ་
རྒྱལ་བ་ལས་རྒྱལ་བས་ཡང་དེ་བསྟན་པ་ལ་དོན་ཅི་ཞིག་ཡོད་སྙམ་དུ་དོགས…
པ་བསལ་བའི་ཕྱིར། དོན་ལ་ཐེ་ཚོམ་བསྐྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་འཇུག་པའི་ཡན་
ལག་རང་གི་བསྟན་བཅོས་ཀྱི་བརྗོད་པར་བྱ་བ་དང་། དགོས་པ་དང་དགོས་
པའི་ཡང་དགོས་པ་དང་འབྲེལ་བ་ཁོང་ན་ཡོད་པ་རྣམས་གསུངས་ཏེ།

རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་ཉིད་ལམ། །
སྟོན་པས་འདི་ལས་བཤད་པ་གང་། །
གཞན་གྱིས་མྱོང་བ་མ་ཡིན་དེ། །
ཆོས་སྤྱོད་བཅུ་ཡི་བདག་ཉིད་ཀྱི། (༢) །
མདོ་དོན་དྲན་པ་ལ་བཞག་ནས། །
བློ་དང་ལྡན་པས་མཐོང་གྱུར་ཕྱིར། །
བདེ་བླག་ཏུ་ནི་རྟོགས་པ་ཞེས། །
བྱ་བ་རྩོམ་པའི་དགོས་པ་ཡིན། (༣) །

ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ནི་སངས་
རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་ལམ་[1] སྟེ་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་བར་མཚོན་པ་ལྟར…
ལེན་པ་ཡིན་ནོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀོ་འཁྲུལ་རྣམ་པ་གསུམ་གྱིས་འགྲོ་

མཆན་ ༔—(ཉི)༔ ལམ[1]

བ་མཐའ་དག་ལ་རྗེས་སུ་སྟོན་པར་མཛད་པ་དེ་ཉིད་ཀྱིས་རྒྱལ་བའི་ཡུམ་རྣམ་པ་གསུམ་ཅར་ལས་བརྗོད་པར་བྱ་བ་ཉིད་དུ་བསྟན་པ་གང་ཡིན་པ།[1] བརྗོད་པར་བྱེད་པ་དང་བརྗོད་པར་བྱ་བ་དག་ཐབས་དང་ཐབས་ཀྱིས་བསྒྲུབ་པར་བྱ་བའི་ཚུལ་ཀྱིས་འབྲེལ་བར་མཛད་པ་ཕྱི་རོལ་པ་དང་། ཅིག་ཤོས་ཀྱི་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་ལ་སོགས་པ་ཆོས་ཐམས་ཅད་བདག་མེད་པ་ལ་གོམས་པར་མ་བྱས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཐོས་པ་ལས་བྱུང་བ་ལ་སོགས་པའི་ཤེས[2]པས་རིམ་གྱིས་མ་རྒྱུངས་པ་དེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་སྒྲུབ་པ་ཅི་ལ་ཡང་མ་རག་པར་ཆས་པ་དག་ཁོ་ནས་ཉམས་སུ་མྱོང་བ་ཤིན་ཏུ་གསལ་བས་བཞག་པའི་བག་ཆགས་ལས་བྱུང་བའི་དྲན་པའི་ཤེས་པ་ལ། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མདོ་འདི་དོན་མ་ལུས་པ་མངོན་པར་རྟོགས་པ་བརྒྱད་ཀྱི་བདག་ཉིད་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་དང་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་སྒྲུབ་པའི་སྦྱོར་བ་ལེགས་པར་བཞག་ནས། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀུན་ཏུ་འགྲོ་བ་རྟོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ས་རབ་ཏུ་དགའ་བ་ལ་སོགས་པ་རྟོགས་པའི་རིམ་པས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་སུམ་དུ་བྱེད་པར་འགྱུར་བ་ཞེས་བྱ་བ་དགོས་པའི་ཡང་དགོས་པའི་ཆེད་དུ་མངོན་པར་འདོད་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་དང་སྒྲུབ་པ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་གདུལ་བྱ་རྣམས་ཀྱིས་བདེ་བླག་ཏུ་རྟོགས་པར་འགྱུར་བ་ནི་བསྟན་བཅོས་རྩོམ་པའི་དགོས་པ་ཡིན་ནོ ༢.༢

དེ་ལྟར་འབྲེལ་བ་ལ་སོགས་པ་བསྟན་ནས། གདུལ་བྱ་རྣམས་ཀྱིས་བདེ་བླག་ཏུ་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་དང་བསྟན་བཅོས་ཀྱི་དོན་རྣམ་པར་དབྱེ་བ་བྱས་པ་ཡང་མ་འཛིངས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བཤད་པར་ངོ་སྐྲ་བར་གཟིགས་ནས་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་བརྒྱ་ལྷས་མདོ་དང་རྒྱས་པར་བསྟན་པས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ལུས་རྣམ་པར་གཞག་པ་གསུངས་ཏེ།

མཆན་ ༔—(༡) ལ[1] (༢) ཤེས་པ་སྐྱེ་བའི་[2]

ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན་པ་ནི།
དངོས་པོ་བརྒྱད་ཀྱིས་ཡང་དག་བཤད།
རྣམ་ཀུན་མཁྱེན་ཉིད་ལམ་ཤེས་ཉིད།
དེ་ནས་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད། (᠒)

རྣམ་ཀུན་མངོན་རྫོགས་རྟོགས་པ་དང་།
རྩེ་མོར་ཕྱིན་དང་མཐར་གྱིས་པ།
སྐད་ཅིག་གཅིག་མངོན་རྫོགས་བྱང་ཆུབ།
ཆོས་ཀྱི་སྐུ་དང་དེ་རྣམ་བརྒྱད། (᠓)

སེམས་བསྐྱེད་པ་དང་གདམས་ངག་དང་།
ངེས་འབྱེད་ཡན་ལག་རྣམ་བཞི་དང་།
སྒྲུབ་པ་ཡི་ནི་རྟེན་གྱུར་པ།
ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་རང་བཞིན་དང་། (᠔)

དམིགས་པ་དག་དང་ཆེད་དང་ནི།
གོ་ཆ་འཇུག་པའི་བྱ་བ་དང་།
ཚོགས་ནི་ངེས་པར་འབྱུང་བཅས་རྣམས།
ཐུབ་པའི་རྣམ་ཀུན་མཁྱེན་པ་ཉིད། (᠕)

མོག་མོག་པོར་བྱེད་ལ་སོགས་དང་།
སློབ་མ་བསེ་རུའི་ལམ་གང་དང་།
འདི་དང་གཞན་པའི་ཡོན་ཏན་གྱི།
ཕན་ཡོན་ཆེ་བ་མཐོང་བའི་ལམ། (᠖)

བྱེད་པ་དང་ནི་མོས་པ་དང་།
བསྟོད་དང་བཀུར་དང་བསྔགས་པ་དང་།
བསྔོ་དང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ།
ཡིད་ལ་བྱེད་པ་བླ་མེད་དག (᠗)

སྒྲིབ་དང་ཞེན་དུ་དག་པ་ཞེས།
བྱ་བ་འདི་ནི་སྒོམ་པའི་ལམ།
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་མཁས་རྣམས་ཀྱི།
ལམ་ཤེས་ཉིད་ནི་དེ་འདྲར་བཤད། (༡༠)

ཤེས་པས་སྲིད་ལ་མི་གནས་ཤིང་།
སྙིང་རྗེས་ཞི་ལ་མི་གནས་དང་།
ཐབས་མ་ཡིན་པས་རིང་བ་དང་།
ཐབས་ཀྱིས་རིང་བ་མ་ཡིན་ཉིད། (༡༡)

མི་མཐུན་གཉེན་པོའི་ཕྱོགས་དག་དང་།
སྦྱོར་དང་དེ་ཡི་མཉམ་ཉིད་དང་།
ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་མཐོང་བའི་ལམ།
དེ་འདྲ་ཀུན་ཤེས་ཉིད་དུ་འདོད། (༡༢)

རྣམ་པ་སྦྱོར་བར་བཅས་རྣམས་དང་།
ཡོན་ཏན་སྐྱོན་ནི་མཚན་ཉིད་བཅས།
ཐར་དང་ངེས་འབྱེད་ཆ་མཐུན་དང་།
སློབ་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་ཚོགས། (༡༣)

སྲིད་དང་ཞི་བ་མཉམ་ཉིད་དང་།
ཞིང་དག་བླ་ན་མེད་པ་ནི།
རྣམ་ཀུན་མངོན་རྫོགས་རྟོགས་པ་སྟེ།
འདི་ནི་ཐབས་མཁས་བཅས་པ་ཡིན། (༡༤)

དེ་ཡི་རྟགས་དང་རྣམ་འཕེལ་དང་།
བརྟན་དང་སེམས་ཀུན་གནས་པ་དང་།
མཐོང་ཞེས་བྱ་དང་སྒོམ་པ་ཞེས།
བྱ་བའི་ལམ་ནི་སོ་སོ་ལ། (༡༥)

རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམ་བཞི་ཡི། །
གཉེན་པོ་རྣམ་པ་བཞི་དང་ནི། །
བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན། །
ཡོག་པར་བསྒྲུབ་དང་བཅས་པ་ནི། (༡༦) །

རྩེ་མོའི་མངོན་རྟོགས་མཐར་གྱིས་པ། །
རྣམ་གསུམ་རྣམ་བཅུ་སྐད་ཅིག་མ། །
གཅིག་གིས་མངོན་རྫོགས་བྱང་ཆུབ་པ། །
མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ནི་རྣམ་པ་བཞི། (༡༧) །

ངོ་བོ་ཉིད་ལོངས་རྫོགས་བཅས་དང་། །
དེ་བཞིན་གཞན་པ་སྤྲུལ་པ་ནི། །
ཆོས་སྐུ་མཛད་པ་དང་བཅས་པ། །
རྣམ་པ་བཞིར་ནི་ཡང་དག་བརྗོད། (༡༨) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །དེ་ལ་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་དང་པོ་གཉིས་ཀྱིས་ནི་དངོས་པོ་བརྒྱད་བསྡུས་པའི་ཕྱིར་མདོར་བསྟན་པ་ཡིན་ནོ། །ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་བཅུ་གསུམ་གྱིས་ནི་དེ་དག་ཉིད་ཀྱི་དོན་བསྡུས་ནས་རྒྱས་···· པར་བཤད་དེ། དེ་ལྟར་ན་བསྡུས་པ་དང་རྒྱས་པར་བཤད་པའི་ཕྱིར་ལེགས་པར་བཤད་པ་ཡིན་ནོ། །བསྡུས་པའི་དོན་གྱི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་རྣམས་ནི། བསྟན་བཅོས་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་གཞན་དོན་ཕྱིར། ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་འཆད་པར་འགྱུར་བའི་བསྟན་བཅོས་མཐའ་དག་གིས་འཆད་པས། དེ་དག་རྣམ་པར་བཤད་པས་བཤད་པར་བསམས་ཏེ། ཟློས་པའི་ཉེས་པར་འགྱུར་དུ་དོགས་ནས་རྣམ་པར་མ་བཀྲོལ་ལོ།། ༨-༡༨

དེ་ལྟར་བསྡུས་པའི་དོན་ཀུན་བསྟན་ནས། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་བྱང་ཆུབ་རྗེས་སུ་འཐོབ་པར་འདོད་པས་འབྲས་བུ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རྣམ་པ·····

ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཐོབ་པར་བྱ་དགོས་པས། དང་པོར་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དེ་སྐད་པའི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་རྣམ་པར་བཤད་པའི་སྒོ་ནས་བཤད་པར་བཞེད་དེ། སེམས་བསྐྱེད་པ་རང་གི་ངོ་བོ་དམིགས་པ་དང་བཅས་པ།

སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་གཞན་དོན་ཕྱིར། །
ཡང་དག་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད། །

ཅེས་[1]བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སངས་རྒྱས་སུ་གྲུབ་ནས་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་ཕྱིར་སྐལ་བ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་འབད་པར་བྱའོ་ཞེས་སེམས་བསྐྱེད་པ་གཞན་གྱི་དོན་དུ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད་པའི་མཚན་ཉིད་སྨོན་པ་དང་འཇུག་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་རྣམ་པ་གཉིས་སོ། །ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད་པ་ཉིད་ནི་དེ་དོན་དུ་གཉེར་བ་དགེ་བའི་ཆོས་ལ་འདུན་པ་སེམས་ལས་བྱུང་བ་ཡིན་ལ། སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་སེམས་ཁྱུལ་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་སྣང་བ་ཅན་འབྱུང་བ་མ་ཡིན་ནམ། ཇི་ལྟར་ན་སེམས་བསྐྱེད་པ་ཡིན་པར་འགྱུར་ཞེ་ན་བདེན་མོད་ཀྱི། འོན་ཀྱང་འདིར་དགེ་བའི་ཆོས་ལ་འདུན་པའི་མཚན་ཉིད་དོན་དུ་གཉེར་བ་ཡོད་ན་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་བསྐྱེད་པས་རྒྱུས་འབྲས་བུ་བསྟན་པ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལྟར་དོན་དུ་གཉེར་བའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་བའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་འཕེལ་བར་འགྱུར་རོ་ཞེས་ཤེས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཏེ་བར་བཏགས་པ་ལ་བརྟེན་པ་ཡིན་པས་ཉེས་པ་མེད་དོ། །རྣམ་པ་གཅིག་ཏུ་ན་སྨོན་ལམ་ནི་དོན་དུ་གཉེར་བ་སྟེ། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད་པ་ཉིད་ཡིན་ལ། དེ་དང་ལྡན་ཅིག་སྦྱོད་པའི་སེམས་བསྐྱེད་པ་དེའི་སྒྲར་བསྟན་པ་ནི་དེ་ལྟར་ན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ལ་སྨོན་ལམ་དང་ལྡན་པའི་སེམས་དེ་སྐྱེའོ་ཞེས་བྱ་བར་ཤེས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཡིན་ནོ། །

མཆན་ ཿ—(༡) ཅེས་[1]གསུངས་

ཡང་གང་འདོད་པའི་བདག་ཉིད་དང་། གང་གི་དོན་དུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་དེ་ནི་གང་ཡིན། གཞན་གྱི་དོན་ནི་གང་ཡིན་ཞེ་ན།

དེ་དང་དེ་ནི་མདོ་བཞིན་དུ། །
བསྡུས་དང་རྒྱས་པའི་སྒོ་ནས་བརྗོད། (༡༠) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྒྱལ་བའི་ཡུམ་རྣམ་པ་གསུམ་ཅར་ལས་ཀྱང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་ལ་སྦྱིན་པར་བྱ་བ་དང་། སྦྱིན་པ་པོ་དང་ལེན་པ་པོ་ལ་སོགས་པ་མི་དམིགས་པར་བསླབ་པར་བྱའོ་ཞེས་ཤེས་པར་བྱེད་པའི་དོན་ཅན་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་སྐལ་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་དང་། སེར་སྣ་ཅན་ལ་སོགས་པ་རྣམས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་དགོད་པར་འདོད་པས····· ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་འདི་ཉིད་ལ་བསླབ་པར་བྱའོ། །ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་ལྷུར་བྱེད་པའི་ངག་གིས་མདོའི་དོན་དང་མ་འགལ་·· བར་བསྡུས་པ་དང་རྒྱས་པའི་སྒོ་ནས་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ····· དང་གཞན་གྱི་དོན་བསྟན་ཏེ། དེ་ལྟར་ན་སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་ཕྱིར་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད་པའི་བདག་ཉིད་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱའོ། །གཙུག་ལག་གི་གཞུང་སྐབས་ཀྱི་དོན་སྟོན་པ་ལྷུར་ལེན་པ་ནི་ཐམས་ཅད་ལས་ཀྱང་གསུངས་མོད་ཀྱི་ཚིག་མངས་སུ་དོགས་ནས་ཁུངས····· ཉིད་དུ་མ་བྲིསསོ།། ༡༡

དེ་ལྟར་སེམས་བསྐྱེད་པ་དམིགས་པ་དང་རང་གི་ངོ་བོ་དང་བཅས་པ་བརྗོད་ནས། ད་ནི་དེའི་རབ་ཏུ་དབྱེ་བ་རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་རྩ་གཉིས་པར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

དེ་ཡང་ས་གསེར་ཟླ་བ་མེ། །
གཏེར་དང་རིན་ཆེན་འབྱུང་གནས་མཚོ། །

རྡོ་རྗེ་རི་སྨན་བཤེས་གཉེན་དང་། |
ཡིད་བཞིན་ནོར་བུ་ཉི་མ་སྒྲ། (༣༠) |
རྒྱལ་པོ་མཛོད་དང་ལམ་པོ་ཆེ། |
བཞོན་པ་བཀོད་མའི་ཆུ་དང་ནི། |
སྒྲ་སྙན་ཆུ་བོ་སྤྲིན་རྣམས་ཀྱིས། |
རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་རྩ་གཉིས་སོ། (༣༡) |

ཞེས་བྱ་བ་དག་གིས་བཤད་དེ། འདུན་པ་དང་། བསམ་པ་དང་། ལྷག་པའི་བསམ་པ་དང་། སྦྱོར་བ་དང་། སྦྱིན་པ་དང་། ཚུལ་ཁྲིམས་དང་། བཟོད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། བསམ་གཏན་དང་། ཤེས་རབ་དང་། ཐབས་མཁས་པ་དང་། སྨོན་ལམ་དང་། སྟོབས་དང་། ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་། མངོན་པར་ཤེས་པ་དང་། བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་དང་། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཕྱོགས་དང་མཐུན་པའི་ཆོས་དང་། སྙིང་རྗེ་དང་ལྷག་མཐོང་དང་། གཟུངས་དང་སྤོབས་པ་དང་། ཆོས་ཀྱི་དགའ་སྟོན་དང་། བགྲོད་པ་གཅིག་པའི་ལམ་དང་། ཆོས་ཀྱི་སྐུ་དང་ལྡན་པ་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ས་དང་། གསེར་བཟང་པོ་དང་། ཟླ་བ་ཚེས་པ་དང་། མེ་དང་། གཏེར་ཆེན་པོ་དང་། རིན་པོ་ཆེའི་འབྱུང་ཁུངས་ཀྱི་གནས་དང་། རྒྱ་མཚོ་ཆེན་པོ་དང་། རྡོ་རྗེ་དང་། རིའི་རྒྱལ་པོ་དང་། སྨན་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་དང་། ཡིད་བཞིན་གྱི་ནོར་བུ་དང་། ཉི་མ་དང་། ཆོས་ཀྱི་སྒྲ་དབྱངས་སྙན་པ་དང་། རྒྱལ་པོ་ཆེན་པོ་དང་། བང་མཛོད་དང་ ལམ་པོ་ཆེ་དང་། བཞོན་པ་དང་། བཀོད་མའི་ཆུ་དང་། སྒྲ་སྙན་པ་དང་། ཆུ་བོའི་རྒྱུན་དང་། སྤྲིན་ལྟ་བུ་སྟེ། ཆོས་དཀར་པོ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་གཞིའི་དངོས་པོ་དང་། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་བར་དུ་མི་འགྱུར་བ་དང་། དགེ་བའི་ཆོས་མཐའ་དག་རྣམ་པར་འཕེལ་བར་འགྱུར་བ་དང་། ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་སྒྲིབ་པའི་བུད་ཤིང་སྲེག་པ་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཚིམ་པར་བྱེད་པ་དང་། ཡོན་ཏན་རིན་པོ་ཆེའི་རྟེན་གྱི་

དངོས་པོ་དང་། མི་འདོད་པ་ཐམས་ཅད་ཐོག་ཏུ་བབས་པས་མི་འཇིགས་པ་དང་། ཡིད་ཆེས་པ་བརྟན་པས་མི་ཕྱེད་པ་དང་། དམིགས་པའི་རྣམ་པར་གཡེང་བས་མི་བསྐྱོད་པ་དང་། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་ནད་རབ་ཏུ་ཞི་བ་དང་། གནས་སྐབས་ཐམས་ཅད་དུ་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་ཡོངས་སུ་མི་གཏོང་བ་དང་། ཇི་ལྟར་སྨོན་པའི་འབྲས་བུ་འགྲུབ་པ་དང་། གདུལ་བྱ་ཡོངས་སུ་སྨིན་པར་བྱེད་པ་དང་། གདུལ་བྱ་འདུན་པར་བྱེད་པའི་ཆོས་སྟོན་པ་དང་། མཐུ་ཐོགས་པ་མེད་པས་གཞན་གྱི་དོན་སྒྲུབ་པ་དང་། བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཚོགས་མང་པོའི་མཛོད་ལྟ་བུ་དང་། འཕགས་པ་ཐམས་ཅད་གཤེགས་ཤིང་རྗེས་སུ་གཤེགས་པ་དང་། འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་གང་དུ་ཡང་མི་ལྟུང་བས་བདེ་བླག་ཏུ་འགྲོ་བ་དང་། ཐོས་པ་དང་མ་ཐོས་པའི་ཆོས་འཛིན་པས་མི་ཟད་པ་དང་། ཐར་པ་འདོད་པའི་གདུལ་བྱ་ལ་སྙན་པར་སྒྲོག་པ་དང་། གཞན་གྱི་དོན་ཟླ་བ་ཐ་མི་དད་པ་དང་། དགའ་ལྡན་གྱི་གནས་ན་བཞུགས་པ་ལ་སོགས་པ་ཀུན་ཏུ་སྟོན་པར་ཆུང་བ་ཉིད་ཀྱིས་གྲངས་བཞིན་ནོ། དེ་ལྟར་ན། དེ་ཡང་ས་གསེར་ཟླ་བ་མེ། ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པས་སེམས་བསྐྱེད་པ་ཉི་ཤུ་རྩ་གཉིས་བཤད་པ་ཡིན་ནོ།།

དེ་ལ་དང་པོ་གསུམ་ནི་ཆུང་ངུ་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ལས་དང་པོ་པའི་སས་བསྡུས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་གཅིག་ནི་ས་དང་པོ་ལ་འཇུག་པའི་ལམ་གྱིས་བསྡུས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་བཅུ་ནི་རབ་ཏུ་དགའ་བ་སོགས་པ་ས་བཅུས་བསྡུས་ཏེ། མཐོང་བ་དང་བསྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་སྤྱོད་ཡུལ་ཅན་ཡིན་ནོ། །དེའི་འོག་ཏུ་ལྔ་ནི་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱིས་བསྡུས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་གསུམ་ནི་སྦྱོར་བ་དང་དངོས་དང་མཇུག་གི་སྒོ་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་སས་བསྡུས་ཏེ། དེ་ལྟར་ན་སེམས་བསྐྱེད་པའི་རབ་ཏུ་དབྱེ་བ་ནི་ལས་དང་པོ་པའི་ས་ནས་བཟུང་སྟེ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་སའི་བར་གྱིས་བསྡུས་པ་ཡིན་ནོ། །༢༠.༢༡

མཆན་ ཿ—(ཉི) [1]བྱ་དང་

དབྱེ་བ་ཞར་ལ་བརྗོད་ནས་དེ་ལྟར་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་དང་པོ་ལ་སོགས་པ་བསྐྱེད་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དུས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་དོན་དུ···གཉེར་བར་བྱེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་བསྐྱེད་པ་དང་། དེས་འཕངས་པའི་ཆོས་འགྲུབ་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཡོན་ཏན་ཐོབ་པ་ཡོངས་སུ་བསྲུང་བའི·····དོན་གྱིས་མངོན་པར་འཕེལ་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར་འདོམས་པ་ནི་གདམས་ངག་སྟེ།

སྒྲུབ་དང་བདེན་པ་རྣམས་དང་ནི། །
སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་དཀོན་མཆོག་གསུམ། །
མ་ཞེན་ཡོངས་སུ་མི་ངལ་དང་། །
ལམ་ནི་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་། (༢༡) །

སྤྱན་ལྔ་དང་ནི་མངོན་ཤེས་ཀྱི། །
ཡོན་ཏན་དྲུག་དང་མཐོང་ལམ་དང་། །
སྒོམ[1]ཞེས་བྱ་ལ་གདམས་ངག་ནི། །
བཅུ་ཡི་བདག་ཉིད་ཤེས་པར་བྱ། (༢༢) །

ཞེས་གསུངས་པ་ཡིན་ནོ། །བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་ཀྱི་རབ་ཏུ་དབྱེ་བ་ཇི་སྐད་བཤད་པ་བསྒྲུབ་པ་ལ། ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་ལས་མི་འདའ་བས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་དང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པ་མི་དམིགས···པའི་ཚུལ་གྱིས་འཇུག་པར་བྱའོ། །ཞེས་སློབ་པ་སྒྲུབ་པ་ལ་འདོམས་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་ལ་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་འབྲས་བུར་གྱུར་པའི་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དག་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོར་རང་བཞིན་གཅིག་གོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་ལ་སྟོང་པ་ཉིད་དང་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྒྱུར་གྱུར་པ་དག་ཐ་མི་དད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ནི་ཀུན་འབྱུང་བ་དང་འགོག་པ་དང་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བའི་ཆོས····ཅན་མ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་བྱ་བ་དང་། འགོག་པ་ལ་སྟོང་པ་ཉིད་སྐྱེ་བ་དང་།

མཆན ཿ—(སྡེ) བསྒོམ[1]

འགག་པ་དང་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་ཉམས་པ་དང་
འཕེལ་བ་ལ་སོགས་པ་དང་བྲལ་བ་ལ་ནི། གཟུགས་མེད་པ་ནས་མ་རིག་པ
སྐྱེ་བ་ཡང་མེད་མ་རིག་པ་འགག་པ་ཡང་མེད། སངས་རྒྱས་ཀྱང་མེད་
བྱང་ཆུབ་ཀྱི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། ལམ་ལ་སྒྲིབ་པ་ལ་སོགས་
པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་བདག་ཉིད་དམ་ནང་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ནི་
ཕྱི་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་སྔོན་གྱི་མཐའ་[1]དང་ཕྱི་མའི་མཐའ་དག་པན་
ཚུན་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དུ་སྐྱབ་བོ་ཞེས་སྟོན་པ་བདེན་པ
ལ་འདོམས་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ལ་སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་དག་མཚན་
ཉིད་གཅིག་པ་ཉིད་ཀྱིས་སངས་རྒྱས་སུ་བྱེད་པའི་ཆོས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་རྣམ་པ
ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་མི་དམིགས་པ་ལ་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་མི་སྦྱོར
བས། དམིགས་པར་བྱ་བ་དང་དམིགས་པར་བྱེད་པ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་
པ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། ཆོས་ལ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱིས་བསྡུས་
པའི་གཞི་དང་གཉེན་པོ་དང་རྣམ་པ་མཐའ་དག་བསྡུས་པ་དག་གིས་བསྡུས་
པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། དགེ་འདུན་ལ་
སངས་རྒྱས་དཀོན་མཆོག་གི་ཁོངས་སུ་གཏོགས་པ་ཉིད་ཀྱི་དགྲ་བཅོམ་པ་མ་
གཏོགས་པ་འབྲས་བུ་ལ་གནས་པ་དང་ཞུགས་པའི་བྱེ་བྲག་གས་སྐྱེས་བུ་ཆེན་
པོ་བདུན་པོ་རང་སངས་རྒྱས་དང་ལྷན་ཅིག་བརྒྱད་པོ་དབང་པོ་རྟུལ་པོ་ལ
སོགས་པའི་བྱེ་བྲག་གིས་གྲངས་ཉི་ཤུར་ཚང་བ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འཕགས
པ་སློབ་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པ་རྣམས་ལ་སྐྱོ་བ་མེད་པ་ཉིད་དུ་འཇུག་པར་བྱའོ།།
ཞེས་ལུང་འབོགས་པ་དཀོན་མཆོག་གསུམ་ལ་འདོམས་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས
བརྩམས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་དོན་ལ་ནན་ཏན་བྱེད་པ་ལ། ལུས་
ལ་སོགས་པའི་བསོད་ཉམས་[2]ཉིད་ཀྱིས་ལ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པར་འགྱུར
བས་མ་ཞེན་པ་ལ་ལུས་ལ་སོགས་པ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་བསྟན་པའི་འདོམས་

མཆན་ ཿ—(ཉི) དག་པན་ཚུན་[1]
(སྣ་) ནམས་[2] (སྡེ) ནམས་[2]

པོ་དང་། དུས་ཡུན་རིང་མོ་ཞིག་ཏུ་གོམས་པར་བྱས་ཀྱང་འདོད་པའི་དོན་མ་གྲུབ་ན་དངང་བའི་རང་བཞིན་ཅན་ཡོངས་སུ་སྐྱོ་བར་འགྱུར་བས་ཡོངས་སུ་ངལ་བ་མེད་པ་ལ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ནས་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་བར་ལ་རློམ་པ་མེད་པ་ཉིད་དུ་བསྟན་པའི་གདམས་ངག་དང་། ཕྱོགས་བཅུ་ན་བཞུགས་པའི་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པ་ལས་དོན་རེ་རེའི་ཕྱིར་ལམ་གྱི་ལུང་ནོད་པར་བྱ་ན་སེམས་ཞུམ་པར་འགྱུར་བས་ལམ་ཡོངས་སུ······གཟུང་བ་ལ་ཆོས་རྣམས་རང་བཞིན་གྱིས་མ་སྐྱེས་པ་ཉིད་དུ་བསྟན་པའི·······གདམས་ངག་དང་། ཤའི་དང་། རྣམ་པར་སྨིན་པ་ལས་བྱུང་བའི་ལྷའི་དང་། ཤེས་རབ་དང་། ཆོས་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་སྤྱན་གྲངས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་དངོས་པོ་སོ་སོར་ངེས་པ་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་འཆི་འཕོ་བ་དང་སྐྱེ་བ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། འཕགས་པའི་གང་ཟག་ཐམས་ཅད་རྟོགས་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པའི་ཡུལ་ཅན་རྣམས་དེ་བཞིན་ཉིད་དུ་གཅིག་པ····ཉིད་དུ་བསྒྲུབ་བོ་ཞེས་སློབ་པ་སྤྱན་ལྔ་ལ་འདོམས་པ་དང་། རྫུ་འཕྲུལ་དང་། ལྷའི་རྣ་བ་དང་། གཞན་གྱི་སེམས་ཤེས་པ་དང་། སྔོན་གྱི་གནས་རྗེས་སུ་དྲན་པ་དང་། མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་ལས་བྱུང་བ་ལྷའི་མིག་དང་། ཟག་པ་ཟད་པ་ཤེས་པའི་མངོན་པར་ཤེས་པས་ས་གཡོ་བ་ལ་སོགས་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་ན་གནས་པའི་སྒྲ་ཆུང་ངུ་དང་ཅིག་ཤོས་ཐོས་··པ་དང་། གཞན་གྱི་སེམས་འདོད་ཆགས་དང་བཅས་པ་ལ་སོགས་པ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་དང་། རང་དང་གཞན་གྱི་ཚེ་རབས་སྔ་མ་དུ་མ་རྗེས་སུ་དྲན་པ་དང་། གཟུགས་ཐམས་ཅད་མཐོང་བ་དང་། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་སྤོང་བར་བྱེད་པ་རྣམས་གཟོད་མ་ནས་ཞི་བ་ཉིད་དུ་··རྟོགས་པར་བྱའོ། །ཞེས་སྟོན་པ་མངོན་པར་ཤེས་པ་དྲུག་ལ་འདོམས་པ་དང་། མཐོང་བའི་ལམ་བདེན་པ་བཞིས་བསྡུས་པ་སྐད་ཅིག་མ་བཅུ་དྲུག་གི་ངོ་བོ་ཉིད་ཆོས་དང་རྗེས་སུ་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་། ཤེས་པའི་

བདག་ཉིད་ལ། རྣལ་འབྱོར་པ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་རྟོགས་པས་སྒྱུ་མ་མཁན་བཞིན་དུ་ཐམས་ཅད་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་མེད་······པའི་ལུས་ཅན་ངེས་སྐྱང་བར་བྱ་བའི་དངོས་པོའི་གཉེན་པོ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་····སྒོམ་པར་བྱེད་དོ་ཞེས་སྟོན་པ་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་འདོམས་པ་དང་། འདུས་བྱས་དང་འདུས་མ་བྱས་དག་ངོ་བོ་གཅིག་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕན་ཚུན་ཐ་དད་པར་···རྟོགས་པར་མི་ནུས་པ་བཞིན་དུ། ཇི་སྐད་བཤད་པའི་མཐོང་བའི་ལམ་གྱིས་མངོན་སུམ་དུ་བྱས་པའི་དངོས་པོ་ལས་ཐ་མི་དད་པ་ལ་དམིགས་པའི་ཕྱིར····མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པ་དག་ཐ་དད་དུ་གྱུར་པ་མེད་པས་སྒོམ་པའི་ལམ་མཚན་··ཉིད་པ་རྣམ་པར་གཞག་པ་ནི་མེད་ཀྱི། འོན་ཀྱང་དེ་ནི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་ངེས་སྐྱང་བར་བྱ་བའི་དངོས་པོ་འི་གཉེན་པོ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་སྒོམ་པར་བྱེད་དོ་ཞེས་སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་འདོམས་པ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་དང་། ངེས་འཕངས་པའི་ཆོས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སློབ་པའི་རྣམ་པ་གང་ཡིན་པ་མི་དམིགས་··པ་དང་། དེའི་དམིགས་པ་གང་ཡིན་པ་འཕགས་པའི་བདེན་པ་བཞི་དང་། རྟེན་གང་ཡིན་པ་སྐྱབས་གསུམ་དང་། ཁྱད་པར་དུ་འགྲོ་བའི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་མ་ཆགས་པ་དང་། མི་ལྡོག་པར་འགྲོ་བའི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་ཡོངས་སུ་མི་ངལ་བ་དང་། ཐེག་པ་གཞན་གྱིས་མི་འགྲོ་བའི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་ལམ་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་། གཞན་གྱི་དྲིང་མི་འཇོག་པར་འགྲོ་བ་ཉིད་ཀྱི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་སྤྱན་ལྔ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པའི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་མངོན་པར་ཤེས་པ་དྲུག་དང་། མཐར་ཐུག་པའི་རྒྱུ་གང་[1]དག་བདེན་པ་མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་དག་སྟེ། དེ་དག་ཐམས་ཅད་གདམས་ངག་གི་སྐབས་སུ་བསྟན་ཏོ། འདི་ཙམ་ཁོ་ནས་དོན་ཐམས་ཅད་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པར་འགྱུར་བས་གདམས་···ངག་ནི་རྣམ་པ་བཅུའོ། ༢༢.༢༢

མཆན་ ༔—(སྣི) གང་ཡིན་པ་མཐོང་བ་དང་[1]

དགེ་འདུན་དཀོན་མཆོག་གི་སྐབས་སུ་བདེ་ཤླག་ཏུ་རྫོང་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གཉིས་པོ།

དབང་པོ་རྟུལ་དང་རྣོན་པོ་དག །
དད་དང་མཐོང་ཐོབ་རིང་ནས་རིགས། །
བར་ཆད་གཅིག་བར་སྐྱེས་ནས་དང་། །
བྱེད་དང་བྱེད་མིན་འོག་མིན་འགྲོ། (༢༨) །

འཕར་གསུམ་སྲིད་རྩེའི་མཐར་ཐུག་འགྲོ། །
གཟུགས་ཀྱི་ཆགས་བཅོམ་མཐོང་བ་ཡི། །
ཆོས་ལ་ཞི་ལུས་མངོན་སུམ་བྱེད། །
བསེ་རུ་དང་ནི་ཉི་ཤུ་འོ། (༢༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་སོ། །འཆད་པར་འགྱུར་བའི་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བསྡུས་པ་མཐོང་བའི་ལམ་སྐད་ཅིག་མ་[1]བཅུ་དྲུག་ལ་བརྟེན་ནས་དད་པ་དང་ཆོས་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བའི་བྲེ་བྲག་གིས་འབྲས་བུ་དང་པོ་ལ་ཞུགས་པ་རྣམ་པ་གཉིས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་རྒྱུན་དུ་ཞུགས་པ་ཡིན་ནོ།། དེའི་འོག་ཏུ་དེ་ཉིད་ལྷ་དང་མིའི་རིགས་ནས་རིགས་སུ་སྐྱེ་བ་ཉིད་ཀྱིས་གཞན་རྣམ་པ་གཉིས་ཡིན་ནོ། དེའི་འོག་ཏུ་དབང་པོ་རྟུལ་པོ་དང་རྣོན་པོ་དད་པ་དང་མཐོང་བས་ཐོབ་པ་དག་འབྲས་བུ་གཉིས་པ་ལ་ཞུགས་པ་གཅིག་ཁོ་ན་ཡིན་ནོ། །དེའི་འོག་ཏུ་ལན་གཅིག་ཕྱིར་འོང་བ་ཡིན་ནོ། །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་ཉིད་གཞན་བར་ཆད་གཅིག་པ་ཡིན་ནོ། །དེའི་འོག་ཏུ་སྔ་མ་བཞིན་དུ་དད་པ་དང་མཐོང་བས་ཐོབ་པ་འབྲས་བུ་གསུམ་པ་ལ་ཞུགས་པ་ཡིན་ནོ།། དེའི་འོག་ཏུ་ཕྱིར་མི་འོང་བ་སྟེ། བར་མ་དོ་དང་། སྐྱེས་ནས་དང་། མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་དང་བཅས་པ་དང་། མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་མེད་པར་ཡོངས་སུ་མྱ་ངན་ལས་འདའ་བ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་བཞིའོ། །དེའི་འོག

མཆན་ ༔—(སྣེ) ཅིག་བཅུ་དྲུག[1]

ཏུ་དེ་ཉིད་འོག་མིན་གྱི་མཐར་ཐུག་པར་འགྲོ་བ་སྟེ། འཕར་བ་དང་། ཕྱེད་དུ་འཕར་བ་དང་། གནས་ཐམས་ཅད་དུ་འཆི་འཕོ་བ་ཉིད་ཀྱིས་གོང་དུ་འཕོ་བ་གཞན་རྣམ་པ་གསུམ་མོ། །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་ཉིད་སྲིད་པའི་རྩེ་མོའི་མཐར་ཐུག་པར་འགྲོ་བ་ནི་གཟུགས་ཀྱི་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་སྟེ། མཐོང་བའི་ཆོས་ལ་ཞི་བ་དང་ལུས་ཀྱིས་མངོན་སུམ་དུ་བྱེད་པ་གཞན་རྣམ་པ་གཉིས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་དགྲ་བཅོམ་པ་ཉིད་ཀྱི་འབྲས་བུ་ལ་ཞུགས་པ་ཡིན་ནོ།། དེའི་འོག་ཏུ་རང་སངས་རྒྱས་ཏེ་ཉི་ཤུའོ།།༢༨.༢༩

ལས་དང་པོ་བ་དེ་ལྟར་གདམས་ངག་ཐོབ་པ་ལ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཡན་ལག་འབྱུང་བས་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཡན་ལག

དམིགས་པ་དང་ནི་རྣམ་པ་དང་། །
རྒྱུ་དང་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ཡིས། །
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྐྱོབ་པ་ཡི། །
དྲོད་སོགས་བདག་ཉིད་ཇི་བཞིན་དུ། (༢༨) །
རྣམ་རྟོག་བཞི་པོ་ལྡན་བསྟེན་པ། །
ཆུང་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་རྣམས། །
ཉན་ཐོས་བསེ་རུ་ལྟ་བུ་དང་། །
བཅས་པ་དག་ལས་ཁྱད་པར་འཕགས། (༢༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ཐོས་པ་ལ་སོགས་པ་རབ་ཀྱི་མཐར་ཕྱིན་པ་ཐོབ་པ་ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་དད་པ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་དགེ་བའི་རྩ་བའི་འོག་ཏུ་བདེན་པ་བཞི་རྟོགས་པ་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་བཞི་པོ། འཇིག་རྟེན་པའི་སྒོམ་པ་ལས་བྱུང་བ་དྲོ་བར་གྱུར་པ་ཞེས་བྱ་བའི་དགེ་བའི་རྩ་བ་དང་། དེའི་འོག་ཏུ་རྩེ་མོར་གྱུར་པ་དང་། དེའི་འོག་ཏུ་བཟོད་པར་གྱུར་པ་དང་། དེའི་འོག་ཏུ་ཆོས་ཀྱི་མཆོག་ཅེས་བྱ་བ་ཆུང་ངུ་ལ་སོགས་པའི་རིམ་གྱིས་སྐྱེ····

བས་སམ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་འབྲེལ་བའི་དབང་པོ་རྟུལ་པོ་ལ་
སོགས་པ་གང་ཟག་གི་བྱེ་བྲག་གིས་ཆུང་ངུ་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་ནི། འཆད་
པར་འགྱུར་བ་དམིགས་པའི་ཁྱད་པར་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་བདེན་པ་བཞིའི་དངོས་པོ་
ལ་དམིགས་པ་དང་། ཆོས་སུ་ལྟ་བའི་གཉེན་པོ་ཉིད་ཀྱིས་མངོན་པར་ཞེན་པ་
མེད་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་ཞུགས་པ་དང་། ཐེག་པ་གསུམ་ཅར་རྟོགས་
པའི་རྒྱུའི་ངོ་བོ་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་མཚན་
ཉིད་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་ལྡན་པ་དང་། མཐོང་བ་དང་སྒོམ་
པས་སྤང་བར་བྱ་བའི་གཟུང་བ་དང་། འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམ་པ་
བཞི་པོ་འཆད་པར་འགྱུར་བའི་ཚུལ་དང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་ནི། ཉན་
ཐོས་ལ་སོགས་པའི་དྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་ཡིན་ནོ།།
དེ་དག་གི་དྲོ་བར་གྱུར་པ་ལ་སོགས་པའི་དགེ་བའི་རྩ་བ་ནི། ལུགས་ལས་
གཟུགས་སུ་རུང་བ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་དངོས་པོའི་བདག་ཉིད་ཀྱི་
བདེན་པ་བཞི་ལ་དམིགས་པ་དང་། བདག་ཏུ་ལྟ་བའི་གཉེན་པོ་ཉིད་ཀྱིས་
མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་ཞུགས་པ་དང་། རང་གི་ཐེག་པ་རྟོགས་
པ་ཁོ་ནའི་ཆེད་དུ་དང་། ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་བྲལ་བ་དང་། རྣམ་པར་
རྟོག་པ་རྣམ་པ་བཞི་དང་མི་ལྡན་པར་འབྱུང་ངོ་། །ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་རོ།།
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་རྣམས་
ནི། ཐབས་མཁས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་ཁ་ཅིག་ཏ་ནི་རྒྱུའི་སྒོ་ནས། ཁ་ཅིག་ཏུ་ནི་
འབྲས་བུའི་སྒོ་ནས། ཁ་ཅིག་ཏ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྒོ་ནས། ཁ་ཅིག་ཏུ་ནི་
ཆོས་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པའི་སྒོ་ནས་ཇི་ལྟར་སྲིད་པ་བཞིན་བདེན་པ་བཞིའི་དངོས་པོ་
ལ་དམིགས་པ་ཡིན་ལ། སྔ་མ་བཞིན་དུ་རྣམ་པ་གཞན་གྱིས་ཀྱང་བདེན་པ་
བཞི་ལ་ཀུན་ཏུ་དམིགས་སོ་ཞེས་བྱ་བར་ཤེས་པར་བྱའོ། །མདོར་བསྡུས་ཏེ་
རྣམ་པར་བཀྲོལ་བ་ཙམ་དུ་བརྗོད་པར་འདོད་པས་མ་སྤྲོས་སོ། །གང་གི་ཕྱིར་
འདི་ནི་རྣམ་པར་གཞག་པ་གཞན་ཁོ་ན་ཡིན་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་ཐེག་པ་གཞན་
ལ་བརྟེན་ནས་ནི་གང་དུ་ཡང་སུན་འབྱིན་པ་བརྗོད་པར་མི་བྱའོ།།༢༦.༢༤

དམིགས་པ་དང་རྣམ་པའི་ཁྱད་པར་ཇི་ལྟ་བུ་ཡིན་ཞེ་ན། དེའི་ཕྱིར་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དག་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་བདུན་གྱིས་བཤད་དེ།

དམིགས་པ་མི་རྟག་ལ་སོགས་པ། །
བདེན་པའི་རྟེན་ཅན་དེ་ཡི་ནི། །
རྣམ་པ་མངོན་ཞེན་ལ་སོགས་འགོག །
ཐེག་པ་གསུམ་ཅར་འཐོབ་པའི་རྒྱུ། (༣༨) །
གཟུགས་སོགས་འདུ་འགོད་གནས་བྲལ་དང་། །
གནས་དང་བདགས་དང་བརྗོད་དུ་མེད། །

ཅེས་བྱའོ། དེ་ལ་ཆུང་ངུའི་དམིགས་པ་ནི་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་བཞི་པོ་ལ་བརྟེན་པ་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ་བཅུ་དྲུག་ཡིན་ནོ། །དེའི་རྣམ་པ་ནི་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། དམིགས་པ་ལ་སོགས་པ་འགོག་པ་ཡིན་ནོ། །དྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཐེག་པ་གསུམ་ཅར་གྱི་རྟོགས་པ་འཐོབ་པའི་རྒྱུའི་ངོ་བོ་ཡིན་པར་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ། འབྲིང་གི་དམིགས་པ་ནི་མོས་པ་དང་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དག་གིས་གྲངས་བཞིན་དུ་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་སྤྲུལ་པ་དང་། དགག་པ་དག་མི་དམིགས་ཤིང་མ་མཐོང་བ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་མིང་ཐམས་ཅད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྒྱུན་མི་འདྲ་བ་དང་རྒྱུན་འདྲ་བར་འཇུག་པའི་མཚན་ཉིད་དག་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །ཆེན་པོའི་དམིགས་པ་ནི་གཟུགས་ནས་སངས་རྒྱས་ཞེས་བྱ་བའི་བར་ཆོས་ཐམས་ཅད་བརྗོད་བདགས་པའི་ཆོས་ཐ་སྙད་པ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་དགེ་བ་ལ་སོགས་པ་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་གང་དུའང་བརྗོད་དུ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། དེ་ལྟར་ན་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་མེའི་སྔ་ལྟས་ཡིན་པའི་ཕྱིར་དྲོ་བར་གྱུར་པ་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ།། ༣༨= ༢/༣

གཟུགས་སོགས་མི་གནས་དེ་དག་ནི།
དེ་ཡི་ངོ་བོར་རང་བཞིན་མེད། (༢༩)
དེ་དག་གཅིག་གི་རང་བཞིན་གཅིག
དེ་མི་རྟག་སོགས་པར་མི་གནས།
དེ་རྣམས་དེ་ཡི་ངོ་བོས་སྟོང་།
དེ་དག་གཅིག་གི་རང་བཞིན་གཅིག (༣༠)
ཆོས་རྣམས་མི་འཛིན་གང་ཡིན་དང་།
དེ་དག་མཚན་མར་མི་མཐོང་ཕྱིར།
ཤེས་རབ་ཀྱིས་ནི་ཡོངས་རྟོགས་པ།
ཐམས་ཅད་དམིགས་སུ་མེད་པར་སོ། (༣༡)

ཞེས་བྱ་བ་ལ། རྒྱང་དུའི་དམིགས་པ་ནི། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ནི་[1]རང་གི་ངོ་བོ་དང་བྲལ་བའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པ་[2]ལ། རང་གི་ངོ་བོ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་གནས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།། རྣམ་པ་ནི་དོན་དམ་པར་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་དག་ཕན་ཚུན་ངོ་བོ་གཅིག་ཡིན་པས། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དེ་དག་ལ་རྟག་པ་དང་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པ་ཉིད་དུ་མི་གནས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། འབྲིང་གི་དམིགས་པ་ནི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པ་དང་སྟོང་པ་ཉིད་རྣམས་ནི། རང་གི་ངོ་བོ་[3]ཉིད་མེད་པ་ཡིན་པས། མི་རྟག་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་དག་ཕན་ཚུན་བདག་ཉིད་གཅིག་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་བཀག་པས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་རང་གིར་མི་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་པ་དེ་ཡིན་ནོ།།

མཆན་ ཿ—(སྣེ) ནི་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རང[1]
(སྣེ) ཡིན་པས་[2] (ཅོ) བོ་མེད་[3]

ཆེན་པོ་འི་དམིགས་པ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ···
དེ་དག་ལ་སྔོན་པོ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་མར་མི་མཐོང་བ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།།
རྣམ་པ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱིས་ཡང་དག་པར་ཆོས་རབ་ཏུ་རྣམ་པར་འབྱེད་པས···
དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་མི་དམིགས་པར་ངེས་པར་རྟོགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།།
དེ་ལྟར་ན་དགེ་བའི་རྩ་བ་གཡོ་བའི་རྩེ་[1]མོར་གྱུར་པ་དམིགས་པ་དང་རྣམ···
པ་དང་ལྡན་པ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ།(༢༩–༣༡)།

གཟུགས་སོགས་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་ཉིད། |
དེ་མེད་པ་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད། |
དེ་དག་སྐྱེ་མེད་ངེས་འབྱུང་མེད། |
དག་དང་དེ་དག་མཚན་མ་མེད། (༣༢) |
དེ་ཡི་མཚན་མར་མི་བརྟེན་པས། |
མོས་མིན་འདུ་ཤེས་མེད་པ་ཡིན། |

ཞེས་བྱ་བ་ལ། ཆུང་ངུའི་དམིགས་པ་ནི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བ་ཉིད་དང་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་དག་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་གཅིག་པ་ཉིད་ཀྱིས། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་སྐྱེ་བོ་དམིགས་པ་ཅན་གྱི་ངོར་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དངོས་པོ་མེད་པ···ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །འབྲིང་གི་དམིགས་པ་ནི་རང་བཞིན་གྱིས་མ་སྐྱེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་སྐྱེ་བ་ཡང་མེད་ཅྱི་ངན་ལས་འདས་པ་ཡང་མེད་ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རང་གི་ངོ་བོ་རྟོགས་པ་ཁོ་ནས་ལུས་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་རྣམ··པར་དག་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །ཆེན་པོ་འི་དམིགས་པ་ནི་རང་དང་སྤྱིའི་མཚན་ཉིད་མི་འཐད་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་མཚན་མ་མེད་པ་ཉིད་དོ། །ཞེས་བྱ་

མཆན་ཿ—(༡) རྩེ་མོ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རྩེ་མོར་གྱུར་[1]

(༢) ,, ,, ,,

པ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་རང་བཞིན་ཁོ་ནས་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་མཚན་མ་རྣམས་ཀྱི་རྟེན་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་མི་སོས་ཤིང་། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལྟར་ན་ངན་འགྲོ་མེད་པས་ཆོས་ཆེན་པོ་ལ་བཟོད་པའི་ཕྱིར། བཟོད་པར་གྱུར་པ་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ།།༢༢– 7/3

ཏིང་འཛིན་དེ་ཡི་བྱེད་པ་ཉིད། །
ལུང་སྟོན་པ་དང་རློམ་པ་ཟད། (༢༧) །
གསུམ་པོ་ཕན་ཚུན་ངོ་བོ་གཅིག །
ཏིང་འཛིན་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ། །
དེ་ལྟར་ངེས་འབྱེད་ཆ་མཐུན་ནི། །
ཆུང་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་ཡིན། (༢༨) །

ཞེས་བྱ་བ་ལ། ཆུང་ངུའི་དམིགས་པ་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པ་དང་དཔའ་བར་འགྲོ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་རང་གི་སློན་ལམ་དང་བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་དང་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་སྟོབས་ཀྱིས་ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པར་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་དུ་སྣང་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་བྱེད་པ་འཇུག་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །འབྲིང་གི་དམིགས་པ་ནི་ཡང་དག་པར་ཞུགས་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་ལྡན་པའི་རྣལ་འབྱོར་པ་ལ་སངས་རྒྱས་རྣམས་ལུང་སྟོན་པར་མཛད་པ་འདི་ནི་ཆོས་ཉིད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཐམས་ཅད་མི་འཐད་པས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་རང་གི་ངོ་བོ་རྟོགས་པ་ལ་བདག་ནི་མཉམ་པར་བཞག་པའོ་སྙམ་པ་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་པ་མི་འབྱུང་བ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །ཆེན་པོའི་དམིགས་པ་ནི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་དོན་གསུམ་ཕན་ཚུན་ངོ་བོ་གཅིག་པའོ། །ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།། རྣམ་པ་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཡོད་པ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཏིང་ངེ་འཛིན་རྣམ་པར་

མི་རྟོག་པ་ནི་ཐབས་དམ་པའོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། དེ་ལྟར་ན་འཇིག་རྟེན་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མཆོག་ཡིན་པའི་ཕྱིར་ཆོས་ཀྱི་མཆོག་ཅེས་བྱ་བ་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ། །དམིགས་པ་པ་མི་རྟག་ལ་སོགས་པ། བདེན་པའི་རྟེན་ཅན། ཞེས་བྱ་བ་མ་གདོགས་པར་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་ཆོས་ཅན་དང་ཆོས་རྗོད་པས་བརྗོད་པར་བྱ་བ་ཡིན་ཡང་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་ཆོས་རྗོད་པས་ཐམས་ཅད་དུ་བརྗོད་པ་ནི། ཁྱད་པར་གཞན་སྤྱོང་བ་དང་མི་སྤྱོང་བ་མ་གདོགས་པར་འདི་དག་ལ་དོན་གྱི་ཁྱད་པར་འགའ་ཡང་མེད་དོ་ཞེས་ལུགས་ལས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་རོ། །རྣམ་པ་གཅིག་ཏུ་ན་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་བསྟེན་པའི་ངོར་ཕྲ་དད་པ་བརྗོད་ཀྱང། མངོན་པར་ཞེན་པ་ལ་སོགས་པ་བཀག་པ་དང་ལྡན་པ་དག་དེ་ཁོ་ནར་སྒྲུབ་པ་དང་དགག་པ་དང་བྲལ་བར་འགྱུར་བའི་ཕྱིར་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པར་[1]གདོགས་པ་ཁོ་ན་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ་འོག་མ་དག་ལ་ཡང་དེ་བཞིན་དུ་ཤེས་པར་བྱའོ།། ༢༢.༢༨

རྣམ་པར་རྟོག་པ་བཞི་དང་ལྡན་པ་ཡང་དོན་གསལ་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

གཞི་དང་དེ་ཡི་གཉེན་པོ་ཡིས། །
གཟུང་བར་རྟོག་པ་རྣམ་པ་གཉིས། །
རྫོངས་དང་ཕུང་སོགས་བྱེ་བྲག་གིས །
དེ་ནི་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུ། (༢༥) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་གཞིའི་རྟེན་ཅན་དང་གཉེན་པོའི་རྟེན་ཅན་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་

མཆན་ ཿ—(སྣ) རྟོག[1]

གཉིས་ལ་མ་རིག་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བའི་ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པའི་རབ་ཏུ… དབྱེ་བས་རྣམ་པ་དགུའོ།། ༣༧

རྫས་དང་བཏགས་པའི་རྟེན་ཅན་གྱིས། |
འཛིན་པའང་རྣམ་པ་གཉིས་སུ་འདོད། |
རང་དབང་བདག་སོགས་ངོ་བོ་དང་། |
ཕུང་སོགས་རྟེན་ལས་¹དེབཞིན་ནོ། (༣༨) |

ཞེས་བྱ་བ་ནི། གང་ཟག་རྫས་སུ་ཡོད་པ་དང་སྐྱེས་བུ་བཏགས་པར་ཡོད་པ་ལ་དམིགས་པའི་²འཛིན་པར་³རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཡང་རྣམ་པ…… གཉིས་ཡིན་ལ། བདག་རང་དབང་ཅན་དང་། ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པ་ལ་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སོ་སོར་དེ་ལྟར་རྣམ་པ་དགུའོ། །དེ་ལ་མདོར་བསྡུས་པའི་དོན་ནི་འདི་ཡིན་ཏེ། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་གཞིའི་རྟེན་ཅན། མ་རིག་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཕུང་པོ་དང་། མིང་དང་གཟུགས་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། མཐའ་གཉིས་ལ་ཆགས་པ་དང་། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་མ་ཤེས་པ་དང་། འཕགས་པའི་ལམ་ལ་མི་གནས་པ་དང་། དམིགས་པ་དང་། བདག་ལ་སོགས་པ་དང་། རྣམ་པར་དག་པ་སྐྱེད་པ་ལ་སོགས་པ་ལ། གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་དང་། གཉེན་པོའི་རྟེན་ཅན། ཕུང་པོ་དང་། སྐྱེ་བའི་སྒོ་དང་། རིགས་དང་། སྐྱེ་བ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་དང་། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་དང་། མཐོང་བ་དང་། སྒོམ་པ་དང་། མི་སློབ་པའི་ལམ་ལ་གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་དང་། གང་ཟག་རྫས་སུ་ཡོད་པའི་རྟེན་ཅན་བདག་རང་དབང་ཅན་དང་། གཅིག་པུ་དང་། རྒྱུ་དང་། ལྟ་བ་པོ་ལ་སོགས་པའི་བདག་དང་། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་། འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དང་། མཐོང་བ་དང་། སྒོམ་པ་དང་། དོན་བྱས་

མཆན་ ༔—(ཉི) ལ་¹ (སྣ) པས་² པའི་³

པའི་རྟེན་ལ་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་དང་། སྐྱེས་བུ་བརྟགས་པར་ཡོད་པའི་རྟེན་ཅན་སྤུང་པོ་དང་། སྐྱེ་མཆེད་དང་། ཁམས་དང་། རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་། མཐོང་བ་དང་། སྒོམ་པ་དང་། ཁྱད་པར་དང་། མི་སློབ་པའི་ལམ་ལ་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་ཏེ། དེ་ལྟ་བུའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་བཞི་དང་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་བཞི་པོ་གྲངས་བཞིན་དུ་ལྡན་པ་ཡིན་ནོ།། ༢༧

ཚིགས་སུ་བཅད་པ་སྦྱར་བ་དང་མཐུན་པར་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་སྐར་གསུངས་ན་ཡང་དེའི་སྟོབས་ཀྱིས་ཇི་སྐད་བཤད་པ་ཁྱད་པར་དུ་འགྱུར་རོ་····ཞེས་བསྟན་པའི་ཕྱིར་ཡང་མཇུག་ཐོགས་སུ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

སེམས་མི་འགོང་བ་ཉིད་ལ་སོགས། །
ངོ་བོ་ཉིད་མེད་སོགས་སྟོན་བྱེད། །
དེ་ཡི་མི་མཐུན་ཕྱོགས་བོར་བ། །
རྣམ་པ་ཀུན་ཏུ་ཡོངས་འཛིན་ཡིན། (༢༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སེམས་མི་འགོང་ཞིང་མི་སྐྲག་པ་ལ་སོགས་པའི་ཐབས་མཁས་པས་བསམ་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་དངོས་པོ་མཐའ་····དག་བདག་མེད་པ་ལ་སོགས་པར་སྟོན་པར་བྱེད་པ། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་ཆོས་སེར་སྣ་ལ་སོགས་པ་དང་མི་ལྡན་པ་ནི་དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ཡིན་པས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ཡིན་ནོ།། ༢༨

སྒྲུབ་པ་དང་ལྡན་པ་ལ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ཇི་སྐད་བཤད་པ་དང་། མཐོང་བའི་ལམ་ལ་སོགས་པ་གཞན་ཡང་འབྱུང་བས་སྒྲུབ་པའི་རྟེན་དུ་གྱུར་བ།

རྟོགས་པ་ཡི་ནི་ཆོས་དྲུག་དང་། །
གཉེན་པོ་དང་ནི་སྤོང་བ་དང་། །
དེ་དག་ཡོངས་སུ་གཏུགས་པ་དང་། །
ཤེས་རབ་སྙིང་བརྩེར་བཅས་པ་དང་། (༢༩) །

སློབ་མ་ཐུན་མོང་མིན་ཉིད་དང་། །
གཞན་གྱི་དོན་གྱི་གོ་རིམ་དང་། །
ཡེ་ཤེས་རྩོལ་བ་མི་མངའ་བར། །
འཇུག་པའི་རྟེན་ལ་རིགས་ཞེས་བྱ། (༣༠) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་སོ། །རི་ཞིག་དང་པོར་འཇིག་རྟེན་པའི་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་རྣམས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པ་མཐོང་བའི་ལམ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་དག་གོ །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་དག་སྐྱེས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་ཀུན་ནས་བྱུང་བ་དང་སྒོ་འཕར་བཅད་པ་ལྟར་དུས་མཉམ་དུ་གཉེན་པོ་དང་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ་དག་གོ །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་དག་མི་དམིགས་པས་དེ་དག་སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ་དང་ལྡན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་སྤངས་པའོ། །དེའི་འོག་ཏུ་སྔོན་གྱི་སྨོན་ལམ་དང་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ལ་མི་གནས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཤེས་རབ་དང་ཐབས་སོ།། དེའི་འོག་ཏུ་དེ་དག་སྐྱེས་པས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་དང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་ཆོས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་བསམ་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་གཞུག་པ་ལ་[1]ཐེམ་པོར་དགོངས་པའི་སྒོ་ནས་ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་ལམ་ལ་དགོད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་གོ་རིམ་མོ། །དེའི་འོག་ཏུ་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་མཚན་མ་མེད་ཅིང་ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པར་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་ཡེ་ཤེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་ཏེ། འདི་ནི་གོ་རིམ་ཡིན་ནོ། །འདིས་ཀྱང་སྐྱེས་བུའི་དོན་ཐམས་ཅད་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཡིན་ནོ། །སྒྲུབ་པའི་ཆོས་ཀྱི་གནས་སྐབས་ཐ་དད་པའི་བྱེ་བྲག་གིས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམ་པ་བཅུ་གསུམ་པོ་ཇི་སྐད་དུ་བཤད་པའི་ཆོས་ཀྱི་གཞིར་གྱུར་པའི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཁོ་ན་ལ་རིགས་ཞེས་བསྟན་ཏོ།། ༣༠

མཆན ༔—(སྣེ) སོགས་པ་ལ་[1]

གལ་དེ་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཁོ་ན་འཕགས་པའི་ཆོས་རྟོགས་པར་འགྱུར་བའི་རྒྱུ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་དེའི་བདག་ཉིད་ཅན་གྱི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་བླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་རང་བཞིན་དུ་གནས་པའི་རིགས་ཡིན་ན། འོ་ན་ནི་དེའི་ཚེ་དེ་ནི་སྤྱིར་གནས་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཁོ་ན་མ་ཡིན་ནོ་སྙམ་པའི་སྐྱེ་བོ་བློ་དམན་པའི་ངོར་དོགས་པ་བསྩུ་ནས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལ་དབྱེར་མེད་ཕྱིར། །
རིགས་ནི་ཐ་དད་རུང་མ་ཡིན། །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་སོ། །ཇི་ལྟར་ཉན་ཐོས་ཀྱི་ཐེག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྟོགས་པའི་རིམ་གྱིས་དམིགས་པ་དེ་བཞིན་དུ། འཕགས་པའི་ཆོས་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་རྒྱུའི་ངོ་བོར་རྣམ་པར་འཇོག་པའི་སྒོ་ནས་རིགས་ཉིད་དུ་ཐ་སྙད་འདོགས་སོ། །ཞེས་བྱ་བའི་ལན་ཞིག་ཀྱང་གཟིགས་མོད་ཀྱི། སླ་ཆོས་ཉིད་དུ་འཇིག་རྟེན་པའི་དངགས་ཀྱིས་ལན་གཞན་དུ།

རྟེན་པའི་ཆོས་ཀྱི་དབྱེ་བྲག་གིས། །
དེ་ཡི་དབྱེ་བ་ཡོངས་སུ་བརྗོད། (༨༠) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དཔེར་ན་འཇིམ་པ་གཅིག་ལས་མངོན་པར་གྲུབ་ཅིང་མེ་ལྕེ་གཅིག་གིས་སོ་བཏང་བའི་རྟེན་བུམ་པ་ལ་སོགས་པ། རྟེན་པ་སྦྲང་རྩི་དང་ལི་ཁར་ལ་སོགས་པའི་སྣོད་ཉིད་ཀྱིས་ཐ་དད་པ་དེ་བཞིན་དུ། རྟེན་པའི་ཆོས་ཐེག་པ་གསུམ་གྱིས་བསྡུས་པ། རྟོགས་པར་བྱ་བ་ཐ་དད་པ་ཉིད་དོ་ཞེས་བསྟན་ཏོ།། ༨༠

ཇི་སྐད་བཤད་པའི་སྐབས་པའི་རྟེན་གྱི་དམིགས་པ་གང་ཡིན་ཞེ་ན་།

དམིགས་པ་ཆོས་རྣམས་ཐམས་ཅད་དེ། །
དེ་ཡང་དགེ་ལ་སོགས་པ་ཡིན། །

འཇིག་རྟེན་པ་ཡི་རྟོགས་པ་དང་། |
གང་དག་འཇིག་རྟེན་འདས་འདོད་དང་། (༨༡) |
ཟག་བཅས་ཟག་པ་མེད་ཆོས་དང་། |
གང་དག་འདུས་བྱས་འདུས་མ་བྱས། |
སློབ་མ་ཐུན་མོང་ཆོས་རྣམས་དང་། |
གང་དག་ཐུབ་པའི་ཐུན་མོང་མིན། (༨༢) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རེ་ཞིག་དང་པོར་སྤྱིར་དགེ་བ་དང་མི་དགེ་བ་དང་ལུང་དུ་མ་བསྟན་པ་སྟེ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དགེ་སྦྱོང་གི་ཚུལ་ཉིད···· དང་སྲོག་གཅོད་པ་ལ་སོགས་པ་དང་ལུང་དུ་མ་བསྟན་པའི་ལུས་ཀྱི་ལས་ལ·· སོགས་པའོ། །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་དག་ཉིད་[1]ལ་འཇིག་རྟེན་པ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་གཉིས་པོ་འི་དབྱེ་བ་བཞི་ཉིད་ཀྱིས་ལྷག་མ་རྣམས་དེ་གྲངས་བཞིན་དུ··· བྱིས་པའི་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་དང་འབྲེལ་བའི་ཕུང་པོ་ལྔ་དང་། འཕགས་པའི་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་བསྟུས་པའི་བསམ་གཏན་བཞི་དང་། བདག་ཏུ་ལྟ་བའི་གཉེན་པོ་མ་ཡིན་པའི་ཉེ་བར་ལེན་པའི་ཕུང་པོ་ལྔ་དང་། དེར་ལྟ་བའི་གཉེན་པོ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་བཞི་དང་། རྒྱུ་དང་རྐྱེན་ལ་རག་ལས་པ་འདོད་པའི་ཁམས་ལ་སོགས་པ་དང་། རྒྱུ་ལ་མི་ལྟོས་པ་དེ་བཞིན་ཉིད་དང་། འཕགས་པའི་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རྒྱུད་ལ་འབྱུང་བའི་བསམ་གཏན་བཞི་དང་། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་རྒྱུད་ལ་འབྱུང་བའི་ཆོས་ཅན་སྟོབས་བཅུ་སྟེ། དེ་ལྟ་བུ་ལ་སོགས་པ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་རྟོགས་པའི་རིམ་གྱིས་དམིགས་པས་ན། དམིགས་པ་རྣམ་པ་བཅུ་གཅིག་གོ ༨༡.༨༢

དམིགས་པ་དེ་ལྟ་བུ་ལ་སྒྲུབ་པའི་ཆེད་དུ་བྱ་བ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། ཆེད་དུ་བྱ་བ།

མཆན་ ༔—(ཉི) ཉིད་འཇིག་རྟེན[1]

སེམས་ཅན་ཀུན་མཆོག་ཉིད་སེམས་དང་། །
སྤོང་དང་རྟོགས་དང་གསུམ་པོ་ལ། །
ཆེན་པོ་གསུམ་གྱི་རང་འབྱུང་གི །
ཆེད་དུ་བྱ་བ་འདི་ཞེས་བྱ[1]། (༨༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་སོ། །རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཡོངས་སུ་ཞེས་པའི་སྒོ་ནས་འབྱུང་བར་འགྱུར་བའི་སངས་རྒྱས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཉིད་ཀྱི། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་སེམས་ཅན་ཀུན་གྱི་མཆོག་ཉིད་ཀྱི་སེམས[2]ཆེན་པོ་ཉིད་དང་། སྤོང་བ་ཆེན་པོ་ཉིད་དང་། རྟོགས་པ་ཆེན་པོ་ཉིད་ཀྱི་དབང་དུ་བྱས་ཏེ། དེ་ལྟར་སྒྲུབ་པ་ལ་འཇུག་པ་དེའི་ཕྱིར་ཆེན་པོ་ཉིད་གསུམ་དང་ལྡན་པས་ཆེད་དུ་བྱ་བ་གསུམ་དུ་ཞེས་པར་བྱའོ།། ༨༢

དེ་ལྟར་སྒྲུབ་པའི་རྟེན་དུ་གྱུར་པ་ལ་སོགས་པ་བརྗོད་ནས། དེའི་རང་གི་ངོ་བོ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་ཡུལ་ལ་སྦྱོར་དགེ་བའི་ཆོས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་དང་རྣམ་པ་ཀུན་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་ལ་སོགས་པ་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རྣམ་པ་བཞི་ལ་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རེ་རེ་ཞིང་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་གི་རྟེན་ཅན་གྱི་བྱ་བ་ནི་སྒྲུབ་པ་སྟེ། དེ་ལྟར་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་སྦྱོར་བ་དང་མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པ་དང་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྒྲུབ་པའི་མཚན་ཉིད་གོ་ཆ་དང་འཇུག་པ་དང་ཚོགས་དང་ངེས་པར་འབྱུང་བ་རྣམས་ཀྱི་ནང་ནས་བརྩོན་འགྲུས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་དང་པོ་གོ་ཆའི་སྒྲུབ་པ་གསུངས་པ།

དེ་དག་སོ་སོར་ སྦྱིན་ལ་སོགས། །
རྣམ་པ་དྲུག་དུ་བསྡུས་པ་ཡིས་། །

མཆན ༔—(ཅི) གསུངས་སོ[1] (སྣ) ཀྱི་ཆེན་[2]

ཀ་ཆའི་སྐྱབ་པ་གང་ཡིན་དེ། །
དྲུག་ཚན་དྲུག་གིས་ཇི་བཞིན་བཤད། (༣༣) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། ཆོས་ཀྱི་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་སྦྱིན་པར་བྱེད་པ་ན། ཉན་ཐོས་ཀྱི་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ལ་སོགས་པ་སྤོང་བ་དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་མི་སྙན་པར་སྨྲ་བ་ཉིད་བཟོད་པ་དང་། འདུན་པ་སྐྱེད་པ་དང་། ཐེག་པ་གཞན་དང་མ་འདྲེས་པའི་རྩེ་གཅིག་པ་ཉིད་དང་། བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་བསྔོ་བ་རྣམས། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྦྱིན་པར་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་མི་དམིགས་པའི་གོ་ཆ་ཉིད་ཀྱིས་བྱེད་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་ཚུལ་ཁྲིམས་སྲུང་བར་བྱེད། བཟོད་པ་རྫོགས་པར་བྱེད་། བརྩོན་འགྲུས་རྩོམ། བསམ་གཏན་སྒྲུབ། ཤེས་རབ་སྒོམ་པར་བྱེད་དོ། །དེ་ལྟར་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སོ་སོར་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་བསྡུས་པས་ན་དྲུག་ཚན་དྲུག་གིས་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་དྲུག་ཡིན་མོད་ཀྱི་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་དྲུག་ཆོས་མཐུན་པའི་ཕྱིར་གོ་ཆའི་སྒྲུབ་པ་རྣམ་པ་དྲུག་གོ། ༣༣

བམ་པོ་གཉིས་པ། དེ་ལྟར་གོ་བགོས་པ་ལ་འཇུག་པ་འབྱུང་བས། གཉིས་པ་འཇུག་པའི་སྒྲུབ་པ།

བསམ་གཏན་གཟུགས་མེད་སྦྱིན་སོགས་དང་། །
ལམ་དང་བྱམས་ལ་སོགས་པ་དང་། །
དམིགས་པ་མེད་དང་ལྡན་པ་དང་། །
འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པ་དང་། (༣༤) །

ཆེད་དུ་བྱ་དང་མངོན་ཤེས་དྲུག །
རྣམ་ཀུན་མཁྱེན་པའི་ཚུལ་ལ་ནི། །
འཇུག་པའི་སྒྲུབ་པ་ཐེག་ཆེན་ལ། །
འཛེག་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱ། (༣༥) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བསམ་གཏན་དང་གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་དང་། མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པ་དང་། མི་སློབ་པ་དང་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་དང་། ཚད་མེད་པ་བཞི་དང་། མི་དམིགས་པ་དང་ལྡན་པ་དང་། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་ལ་འཁོར་གསུམ་དག་པ་དང་། ཆེད་དུ་བྱ་བ་དང་། མངོན་པར་ཤེས་པ་དྲུག་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དག་ལ་ཡང་དག་པར་གནས་པའི་མཚན་ཉིད་ནི། ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ཆོས་མཐའ་དག་གཉོན་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པས་འཇུག་པའི་སྒྲུབ་པ་རྣམ་པ་དགུའོ།། ༨༥.༨༦

དེ་ལྟར་འཇུག་པར་བྱས་པ་ལ་ཚོགས་སྐྱེ་བས་གསུམ་པ་ཚོགས་ཀྱི་སྒྲུབ་པ།

བརྩེ་དང་སྦྱིན་ལ་སོགས་པ་དྲུག །
ཞི་གནས་ལྷག་མཐོང་བཅས་པ་དང་། །
ཟུང་དུ་འབྲེལ་བའི་ལམ་གང་དང་། །
ཐབས་ལ་མཁས་པ་གང་ཡིན་དང་། (༨༥) །
ཡེ་ཤེས་དང་ནི་བསོད་ནམས་དང་། །
ལམ་དང་གཟུངས་དང་ས་བཅུ་དང་། །
གཉེན་པོ་[1]ཚོགས་ཀྱི་སྒྲུབ་པ་ཡི། །
རིམ་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱ། (༨༦) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོ་དང་། སྦྱིན་པ་དང་། ཚུལ་ཁྲིམས་དང་། བཟོད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། བསམ་གཏན་དང་། ཤེས་རབ་དང་། ཞི་གནས་དང་ལྷག་མཐོང་དང་། ཟུང་དུ་འབྲེལ་བའི་ལམ་དང་། ཐབས་མཁས་པ་དང་། ཡེ་ཤེས་དང་། བསོད་ནམས་དང་། མཐོང་བ་ལ་སོགས་པའི་ལམ་དང་། ཆིག་ལ་སོགས་པའི་གཟུངས་དང་།

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) པོའི་[1]

སོ་དང་གཉེན་པོ་རྣམས་མི་དམིགས་པས་ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་བདེན་པ་ལས་མི······ འདའ་བར་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་འི་དོན་མཐའ་དག[1]སྒྲུབ་པས་སྙིང་རྗེ་ལ་སོགས་པ་འདི་དག་གིས་ཡང་དག་པར་འགྲུབ་པའི་ངོ་བོས་བྱང་ཆུབ་ཆེན་པོ་འགྲིན་[2] པར་བྱེད་པའི་ཕྱིར་ན་སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོ་ལ་སོགས་པ་ནི་ཚོགས་ཡིན་པས······ ཚོགས་ཀྱི་སྒྲུབ་པ་རྣམ་པ་བཅུ་བདུན་ནོ།།

དེ་ལ་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཚོགས་ནི། ནང་དང་། ཕྱི་དང་། དེ་གཉིས་ཀ་དང་། སྟོང་པ་དང་། ཆེན་པོ་དང་། དོན་དམ་པ་དང་། འདུས་བྱས་དང་། འདུས་མ་བྱས་དང་། མཐའ་ལས་འདས་པ་དང་། ཐོག་མ་དང་ཐ་མ་མེད་པ་དང་། དོར་བ་མེད་པ་དང་། རང་བཞིན་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་དང་། [3]རང་གི་མཚན་ཉིད་དང་། མི་དམིགས་པ་དང་། དངོས་པོ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་། དངོས་པོ་དང་། དངོས་པོ་མེད་པ་དང་། རང་གི་ངོ་བོ་དང་། གཞན་གྱི་ངོ་བོ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་བྱེ་བྲག་གིས་རྣམ་པ་པ་ཉི་ཤུའོ། །འདིར་སྨྲས་པ།

ནང་དང་ཕྱི་རོལ་རྣམས་དང་ནི། |
གཉིས་དང་སྟོང་པའི་དངོས་པོ་དང་། |
ཕྱོགས་དང་མྱ་ངན་འདས་ལམ་དང་། |
རྐྱེན་ལས་སྐྱེས་དང་ཅིག་ཤོས་དང་། |
མཐའ་འདས་ཐོག་མ་དོར་བ་མེད། |
རང་བཞིན་དང་ནི་ཆོས་ཀུན་དང་། |
ཆོས་སྐྱེ་ལ་སོགས་འདས་སོགས་དང་། |
ལྷན་དང་ཅིག་ཤོས་ངོ་བོ་དང་། |
མཁའ་དང་སྟོང་པ་ཞེས་བྱ་དང་། |
ཆོས་ཀྱི་གཞན་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད། |

མཆན་ ཿ—(སྣ་) བསྒྲུབ་[1] (སྡེ་) འཛིན་[2] (ཉི) མཚན་ཉིད་དང[3]

རང་རང་ངོ་བོས་སྟོང་པའི་ཕྱིར། །
སྟོང་པ་ཉིད་ནི་ཉི་ཤུར་འདོད། ༡༧.༡༨ །

ས་ཡི་ཚོགས་ལ་ས་གང་གི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བར་འགྱུར་བའི་ཆོས་གང་དག་ཡིན་པ་དེ་དག་བསྟན་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་ཉི་ཤུ་རྩ་གསུམ་གསུངས་པ།

ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་རྣམ་བཅུ་ཡིས། །
ས་ནི་དང་པོ་འཐོབ་འགྱུར་ཏེ། །
བསམ་དང་ཕན་པའི་དངོས་ཉིད་དང་། །
སེམས་ཅན་རྣམས་ལ་སེམས་མཉམ་ཉིད།(༢༩) །

གཏོང་དང་བཤེས་གཉེན་བསྟེན་པ་དང་། །
དམ་ཆོས་དམིགས་པ་ཚོལ་བ་དང་། །
རྟག་ཏུ་ངེས་འབྱུང་སེམས་ཉིད་དང་། །
སངས་རྒྱས་སྐུ་[1]འདོད་དགའ་བ་དང་། (༣༠) །

ཆོས་སྟོན་པ་དང་བདེན་པ་ཡི། །
ཚིག་ནི་བཅུ་པ་ཡིན་པར་འདོད། །
འདི་དག་རང་བཞིན་མི་དམིགས་པས། །
ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བར་ཤེས་པར་བྱ། (༣༡) །

ཞེས་བྱ་བ་ནི། རིམ་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་གཞི་ཐམས་ཅད་ལ་གྱ་གྱུ་མེད་པའི་བསམ་པ་དང་། རང་དང་གཞན་གྱི་དགོས་པ་ལ་ཕན་པ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་སེམས་གཅིག་པ་ཉིད་དང་། བདོག་པ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་གཏོང་བ་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་མགུ་བར་བྱེད་པ་དང་། ཐེག་པ་གསུམ་དུ་གཏོགས་པའི་དམ་པའི་ཆོས་ཀྱི་

མཆན་ ༔—(སྡེ) སྐུར་[1]

དམིགས་པ་འདྲད་པ་དང་། ཁྲིམ་ན་གནས་པ་ལ་མངོན་པར་མི་དགའ་བ་དང་། བླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་སྐུ་འདོད་པ་དང་། དམ་པའི་ཆོས་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་དང་། བདེན་པར་སྨྲ་བ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་བཅུས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་བསྐྱེད་པར་བྱ་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བའི་རྒྱུའི་ཁྱད་པར་ངོ་བོ་ཉིད་མི་དམིགས་པས་ཁྱད་པར་དུ་བྱས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་དག་ཁོ་ནས་ས་དང་པོ་རབ་ཏུ······དགའ་བ་འཐོབ་པ་ཡིན་ནོ།།(༡༧-༤)

ཚུལ་ཁྲིམས་བྱས་པ་གཟོ་དང་བཟོད། །
རབ་ཏུ་དགའ་དང་སྙིང་བརྩེ་ཆེ། །
བཀུར་སྟི་བླ་མ་ལ་གུས་ཉན། །
བརྒྱད་པ་སྦྱིན་ལ་སོགས་ལ་བརྩོན། (༤༣) །

ཞེས་བྱ་བ་ནི། དགེ་བའི་ཆོས་དང་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་བྱ་བ་དང་། སྡོམ་པའི་ཚུལ་ཁྲིམས་དང་། གཞན་ཀྱི་ཕན་པ་བྱས་པ་དྲན་པ་དང་། གཞན་ཀྱིས་གནོད་པ་བྱས་པ་ལ་སོགས་པ་བཟོད་པ་དང་། དགེ་བའི་ཆོས་སྒྲུབ་པ་ལ་འགྱོད་པ་མེད་པ་དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ལ་བྱམས་པ་དང་། མཁན་པོ་ལ་སོགས་པ་ལ་འདུད་པ་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་གྱིས་བསྟན་པའི་ཆོས་སྒྲུབ་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་ལ་སྦྲོ་བ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་སྟེ་མ་བཞིན་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ···བྱས་པའི་ཁྱད་པར་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཀྱིས་ས་གཉིས་པ་དྲི་མ་མེད་པ་འཐོབ་པ་ཡིན་ནོ།། ༤༣

ཐོས་པས་མི་ངོམས་ཉིད་དང་ནི། །
ཟང་ཟིང་མེད་པར་ཆོས་སྦྱིན་དང་། །
སངས་རྒྱས་ཞིང་ཀུན་སྦྱོང་བ་དང་། །
འཁོར་བས་ཡོངས་སུ་མི་སྐྱོ་དང་། (༤༣) །

ང་ཚ་ཁྲིལ་ཡོད་ཅེས་བྱ་བ། །
རློམ་མེད་བདག་ཉིད་དེ་རྣམ་ལྔ། །

ཞེས་བྱ་བ་ནི། དམ་པའི་ཆོས་མཉན་པས་ངོམས་མི་ཤེས་པ་དང་། རྙེད་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་ལྟ་བའི་སེམས་ཀྱིས་དམ་པའི་ཆོས་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་དང་། རང་གི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྡེན་དང་བརྟེན་པ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོང་བ་དང་། ཕན་བཏགས་པའི་སེམས་ཅན་མི་མཐུན་པ་ལ་སོགས་པ་མཐོང་བས་ཡོངས་སུ་མི་སྐྱོ་བ་དང་། རང་དང་གཞན་ལ་ལྟོས་ནས་མི་དགེ་བའི་ཆོས་མི་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་རྣམ་པ་ལྔ་པོ། སྔ་མ་བཞིན་དུ་ང་བོ་ཉིད་དུ་མི་རྟོག་པས་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་བྱས་པས་ས་གསུམ་པ་འོད་བྱེད་པ་རྫོགས་པ་ཡིན་ནོ༎ ༤༣

ནགས་གནས་འདོད་ཆུང་ཆོག་ཤེས་དང་། །
སྦྱངས་པ་ཡང་དག་སྡོམ་[1]བསྟེན་དང་།(༤༠) །

བསླབ་པ་ཡོངས་སུ་མི་གཏོང་དང་། །
འདོད་པ་རྣམས་ལ་སྨོད་པ་དང་། །
མྱ་ངན་འདས་དང་བདོག་ཀུན་གཏོང་། །
མི་ཞུམ་པ་དང་ལྟ་བ་མེད། (༤༤) །

ཅེས་བྱ་བ་ནི། དགོན་པར་གནས་པ་དང་། རྙེད་པ་མ་ཐོབ་པ་ལ་མངོན་པར་འདོད་པ་མེད་པ་དང་། རྙེད་པ་ཐོབ་པ་ལ་ལྷག་པར་དོན་དུ་གཉེར་བ་མེད་པ་དང་། བསོད་སྙོམས་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་སྦྱངས་པའི་ཡོན་དན་ཡང་དག་པར་སྡོམ་པ་དང་། བསླབ་པ་བླངས་པ་སྲོག་ལ་སོགས་པའི་ཕྱིར་ཡང་ཡོངས་སུ་མི་གཏོང་བ་དང་། འདོད་པའི་ཡོན་དན་ལ་ཉེས་དམིགས་སུ་ལྟ་བས་སྨོད་པ་དང་། གདུལ་བྱ་དང་འཚམ་པར་མྱ་ངན་ལས་

མཆན་ ༔—(སྣ་) སྟེན་[1]

འདས་པ་ལ་གཞོལ་བར་བྱེད་པ་དང་། བདོག་པ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་གཏོང་བ་དང་། དགེ་བ་སྒྲུབ་པ་ལ་སེམས་མི་ཞུམ་པ་དང་། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་ལ་མི་ལྟ་བ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་སྔ་མ་ལྟ་བུ···
རྣམ་པ་བཅུས་ས་བཞི་པ་འོད་འཕྲོ་བ་ཅན་གནོན་པ་ཡིན་ནོ།། ༤༨.༤༤

འདྲིས་དང་ཁྲིམ་ལ་འཁྲིན་པ་དང་། །
འདུ་འཛིར་གྱུར་པའི་གནས་དང་ནི། །
བདག་བསྟོད་གཞན་ལ་བརྙས་པ་དང་། །
མི་དགེ་ལས་ཀྱི་ལམ་བཅུ་དང་། (༤༦) །

རློམ་པས་ཁེངས་དང་ཕྱིན་ཅི་ལོག །
བློ་ངན་དང་ནི་ཉོན་མོངས་བཟོད། །
བཅུ་པོ་འདི་ནི་རྣམ་སྤངས་ན། །
ས་ལྔ་པ་ནི་ཡང་དག་འཐོབ། (༤༧) །

ཅེས་བྱ་བ་ནི། ཉེད་པ་ལ་སོགས་པའི་དོན་དུ་རབ་ཏུ་བྱུང་བ་ལ་སོགས་པ་དང་འགྲོགས་པ་དང་། དད་པ་ཅན་གྱི་ཁྲིམ་ཉེ་བར་མི་སྟོན་པ་དང་། སྐྱེ་བོ་མང་པོ་འི་གྲོང་ལ་སོགས་པ་དང་། བདག་ལ་བསྔགས་པ་དང་། གཞན་ལ་སྨོད་པ་དང་། མི་དགེ་བའི་ལས་ཀྱི་ལམ་བཅུ་དང་། ཐོས་པ་ལ་སོགས་པས་རློམ་ཞིང་གཞན་ལ་མི་འདུད་[1]པ་དང་། དགེ་བ་དང་མི་དགེ་བ་ལ་བཟློག་སྟེ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། ལོག་པར་ལྟ་བ་ལ་སོགས་པ་བློ་གྲོས་ངན་པ་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པ་ཉོན་མོངས་པ་ཐམས་ཅད་ལ་ཞུགས་པར་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་བཅུ་རྣམ་པར་སྤོང་ཞིང་བཟློག་པའི་ཆོས་དོན་གྱིས་འཕངས་པ་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་པ་རྣམ···
པ་བཅུས་སྔ་མ་བཞིན་དུ་ས་ལྔ་པ་སྦྱང་དཀའ་བ་འཐོབ་བ་ཡིན་ནོ།། ༤༦.༤༧

མཆན ༑—(༡) འདུས་[1]

སྦྱིན་དང་ཚུལ་ཁྲིམས་བཟོད་བརྩོན་འགྲུས། །
བསམ་གཏན་ཤེས་རབ་རབ་རྫོགས་པས། །
སློབ་མ་དང་ནི་བསེ་རུ་ལ། །
དགའ་དང་སྡུག་པའི་སེམས་སྐྱོང་[1]བས །(༤༨) །
བསྔངས་ན་མི་ཉམ་བདོག་པ་ཀུན། །
བཏང་ཡང་མི་དགའ་མེད་པ་དང་། །
དབུལ་ཡང་སློང་བ་མི་སྤྱོང་བས། །
ས་ནི་དྲུག་པ་ཡང་དག་འཐོབ། (༤༩) །

ཅེས་བྱ་བ་ནི། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པས་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་ལ་འདོད་པ་དང་། ངོ་བོ་ཉིད་མི་དམིགས་པ་ལ་སྡུག་པ་དང་། སློང་བ་པོ་འི་སྐྱེ་བོས་བསྔངས་ན་ཉམ་པ་དང་། བདོག་པ་ཐམས་ཅད་རང་གི་ངང་གིས་གཏོང་བར་ཞུགས་པ་ལ་མི་དགའ་བ་དང་། བཀྲེན་ཡང་སློང་བའི་སྐྱེ་བོ་སྤྱོང་བའི་སེམས་སྤྱོང་བ་སྟེ། དེ་ལྟ་བུའི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་བཅུ་གཉིས་ཀྱིས་སྔ་མ་བཞིན་དུ་ས་དྲུག་པ་མངོན་དུ་གྱུར་པ་ཀུན་... ཞེས་པར་འགྱུར་བ་ཡིན་ནོ॥ ༤༨,༤༩

བདག་དང་སེམས་ཅན་འཛིན་པ་དང་། །
སྲོག་དང་གང་ཟག་ཆད་རྟག་དང་། །
མཚན་མ་རྒྱུ་དང་ཕུང་པོ་དང་། །
ཁམས་དང་སྐྱེ་མཆེད་དག་དང་ནི། (༥༠) །
ཁམས་གསུམ་པོ་ལ་གནས་དང་ཆགས། །
སེམས་ནི་ཀུན་ཏུ་ཞུམ་པ་དང་། །
དཀོན་མཆོག་གསུམ་དང་ཚུལ་ཁྲིམས་ལ། །
དེ་ལྟ་བ་ཡི་མངོན་ཞེན་དང་། (༥༡) །

མཆན་ ༑—(སྡེ་) སྔངས་པ[1]

སྟོང་པ་ཉིད་ལ་རྟོད་པ་དང་། |
དེ་དང་འགལ་བའི་ཉེས་པ་ནི། |
ཉི་ཤུ་གང་ལ་རྣམ་ཆད་པ། |
དེ་ཡིས་ས་ནི་བདུན་པ་འཐོབ། (༦༢) |

ཅེས་བྱ་བ་ནི། བདག་དང་། སེམས་ཅན་དང་། སྲོག་དང་། གང་ཟག་དང་། ཆད་པ་དང་། རྟག་པ་དང་། མཚན་མ་དང་། རྒྱུ་དང་། ཕུང་པོ་དང་། ཁམས་དང་། སྐྱེ་མཆེད་དང་། ཁམས་གསུམ་པོ་ལ་གནས་པ་དང་། ཆགས་པ་དང་། སེམས་ཀུན་ཏུ་ཞུམ་པ་དང་། སངས་རྒྱས་དང་། ཆོས་དང་། དགེ་འདུན་དང་། ཚུལ་ཁྲིམས་སུ་ལྟ་བའི་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་རྟོད་པ་དང་། འགལ་བ་བཛོད་པ་འཛིན་པ་ཡོངས་སུ་སྤངས་པ་སྟེ། ཉེས་པ་དེ་ལྟ་བུ་ཉི་ཤུ་དང་བྲལ་··· ནས་བཟློག་པའི་ཆོས་དོན་གྱིས་འཕངས་པ་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་རྣམ་པ་ཉི་ཤུས་སྔ་མ་བཞིན་དུ···ས་བདུན་པ་རིང་དུ་སོང་བ་ཀུན་ཤེས་པར་འགྱུར་བ་ཡིན···· ནོ།། ༦༠-༦༢

དོན་གྱིས་འཕངས་པའི་ཆོས་ཉིད་བསྟན་པའི་ཕྱིར།

རྣམ་ཐར་སྒོ་གསུམ་ཤེས་པ་དང་། |
འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་ཉིད་དང་། |
སྙིང་རྗེ་དང་ནི་རློམ་མེད་དང་། |
ཆོས་མཉམ་ཉིད་དང་ཚུལ་གཅིག་ཤེས། (༦༣) |

མི་སྐྱེ་བ་དང་བཟོད་ཤེས་དང་། |
ཆོས་རྣམས་རྣམ་པ་གཅིག་ཏུ་སྟོན། |
རྟོག་པ་ཀུན་ཏུ་འཇོམས་པ་དང་། |
འདུ་ཤེས་ལྟ་དང་ཉོན་མོངས་སྤོང་། (༦༤) |

ཞི་གནས་ངེས་པར་སེམས་པ་དང་།
ལྷག་མཐོང་ལ་ནི་མཁས་པ་དང་།
སེམས་དུལ་བ་དང་ཐམས་ཅད་ལ།
ཐོགས་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་དང་། (༥༤)

ཆགས་པའི་ས་མིན་གར་འདོད་པར།
ཞིང་གཞན་དུ་ནི་མཉམ་འགྲོ་དང་།
ཀུན་དུ་བདག་གི་ངོ་བོ་ནི།
སྟོན་པ་ཉིད་དང་ཉི་ཤུ་འོ། (༥༥)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། མཚན་མ་མེད་པ་དང་། སྨོན་པ་མེད་པ་ཡང་དག་པར་ཤེས་པ་དང་། དགེ་བ་བཅུའི་ལས་ཀྱི་ལམ་ལ་བསད་པར་བྱ་བ་དང་། གསོད་པ་པོ་དང་། བསད་པ་མི་དམིགས་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ལ་དམིགས་པའི་སྙིང་བརྗེ་བ་དང་། དངོས་པོར་དམིགས་པ་མེད་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་རྟོགས་པ་དང་། ཐེག་པ་ཆེན་པོ་གཅིག་ཏུ་རྟོགས་པ་དང་། མི་སྐྱེ་བ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་དང་། ཆོས་ཟབ་མོ་ལ་ངེས་པར་རྟོགས་པའི་བཟོད་པ་ཁོང་དུ་ཆུད་པ་དང་། ཤེས་བྱ་ཐམས་ཅད་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ཐབས་ཀྱི་སྒོ་ནས་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་དང་། རྟོག་པ་ཐམས་ཅད་གཅོད་པ་དང་། མཚན་མར་འཛིན་པའི་རྟོག་པ་མེད་པ་དང་། འཇིག་ཚོགས་ལ་ལྟ་བ་ལ་སོགས་པ་ལྟ་འདོར་བ་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པ་ཉོན་མོངས་པ་སྤོང་བ་དང་། ཞི་གནས་སྒོམ་པ་དང་། ཤེས་རབ་དང་ཐབས་ལ་མཁས་པར་བྱེད་པ་དང་། སེམས་ཉེ་བར་ཞི་བ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་ཐོགས་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་དང་། མངོན་པར་ཞེན་པའི་གནས་མ་ཡིན་པ་དང་། ཇི་ལྟར་འདོད་པ་བཞིན་དུ་དུས་མཉམ་དུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བ་དང་། གདུལ་བྱ་དང་མཐུན་པར་ཐམས་ཅད་

དོ་བདག་གི་ལུས་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་པོ་འདིས་ཀྱང་སྔ་མ་བཞིན་དུ་ས་བདུན་པ་རྟོགས་པར་འགྱུར་བ་ཡིན་ནོ།།༦༣-༦༦

སེམས་ཅན་ཀུན་ཡིད་ཤེས་པ་དང་། |
མངོན་པར་ཤེས་པས་རྩེ་བ་དང་། |
སངས་རྒྱས་ཞིང་བཟང་་[1]སྐྱབ་པ་དང་། |
ཡོངས་སུ་བརྟག་ཕྱིར་སངས་རྒྱས་བསྟེན། (༦༧) |

དབང་པོ་ཤེས་དང་རྒྱལ་བ་ཡི། |
ཞིང་སྦྱོང་སྒྱུ་མ་ལྟར་གནས་དང་། |
བསམ་བཞིན་སྲིད་པ་ལེན་པ་དང་། |
ལས་་[2]ནི་རྣམ་པ་འདི་བརྒྱད་བཤད། (༦༨) |

ཅེས་བྱ་བ་ནི། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་སེམས་ཀྱི་སྤྱོད་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་ཤེས་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་སུ་རྫུ་འཕྲུལ་གྱི་མངོན་པར་ཤེས་པས་་[3]རྩེ་བ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རིན་གསེར་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོར་ཡོངས་སུ་་[3]སྐྱུར་བ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཆོས་ཡོངས་སུ་བརྟག་པས་སངས་རྒྱས་མཉེས་པར་བྱེད་པ་དང་། ལྷའི་མིག་་[4]སྐྱེད་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་་[5]རྟེན་པ་སེམས་ཅན་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་དང་། ཐམས་ཅད་དུ་སྒྱུ་མ་ལྟ་བུར་གནས་པ་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དོན་མཐོང་ནས་བློ་སྔོན་དུ་བཏང་བའི་སྐྱེ་བ་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བའི་ཆོས་དེ་ལྟ་བུ་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཀྱིས་སྔ་མ་བཞིན་དུ་ས་བརྒྱད་པ་མི་གཡོ་བ་ཉམས་སུ་མྱོང་བར་འགྱུར་བ་ཡིན་ནོ།། ༦༧.༦༨

སྨོན་ལམ་དག་ནི་མཐའ་ཡས་དང་། |
ལྷ་ལ་སོགས་པའི་སྐད་ཤེས་དང་། |

མཆན་ ༔—(སྣ་) བསྐྱབ་[1] བརྩེ་[2] བསྐྱུར་[3] བསྐྱེད་[4] བསྟེན་[5]

སྤོབས་པ་ཆུ་བོ་ལྟ་བུ་དང་། །
མངལ་དུ་འཇུག་པ་མཆོག་དང་ནི། (༦༩) །
རིགས་དང་རུས་དང་ཚོ་འབྲང་དང་། །
འཁོར་དང་སྐྱེ་བ་དག་དང་ནི། །
ངེས་འབྱུང་བྱང་ཆུབ་ཤིང་རྣམས་དང་། །
ཡོན་ཏན་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཡིན། (༧༠) །

ཞེས་བྱ་བ་ནི། སྨོན་ལམ་མཐའ་ཡས་པ་དང་། ཟླ་ལ་སོགས་པའི་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་སྐད་ཤེས་པ་དང་། སྤོབས་པ་ཆུ་བོ་ལྟར་མི་ཟད་པ་དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་བསྔགས་[1]པའི་མངལ་དུ་འཇུག་པ་དང་། རྒྱལ་པོ་ལ་སོགས་པར་གནས་པ་དང་། ཉི་མ་ལ་སོགས་པ་ལས་སྐྱེས་པ་དང་། མ་ལ་སོགས་པ་དང་ལེགས་པར་འབྲེལ་བའི་གཉེན་དང་། རང་དབང་བའི་འཁོར་དང་། བརྒྱ་བྱིན་ལ་སོགས་པས་མངོན་པར་བསྟོད་པར་སྐྱེ་བ་དང་། སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པས་བསྐུལ་ཏེ་ངེས་པར་འབྱུང་བ་དང་། ཡིད་བཞིན་གྱི་[2]ནོར་བུ་དང་འདྲ་བའི་ཤིང་ཨ་ཤྭད་[3]ཐ་ལ་སོགས་པ་དང་། [4]སངས་རྒྱས་དང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་ཀྱི་ངོ་བོར་གྱུར་པའི་ཡོན་ཏན་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་བྱེད་པ༔ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་རྣམ་པ་བཅུ་གཉིས་པོས། སྔ་མ་བཞིན་དུ་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་[5]བ་བྱས་པའི་ཁྱད་པར་དག་གིས་ས་དགུ་པ…… ལེགས་པའི་བློ་གྲོས་མངོན་དུ་བྱེད་པ་ཡིན་ནོ།། ༦༩.༧༠

རྒྱུའི་ས་རྣམས་ཀྱི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་དེ་ལྟར་ངེས་པར་བསྟན་ནས། འབྲས་བུའི་ས་ཉིད་དུ་དེ་དག་མ་བཤད་པར་ས་ཐམས་ཅད་བསྡུ་བའི་སྒོ་ནས་ས་བཅུ་པའི་མཚན་ཉིད་།

མཆན་ ༔—(སྣ་) བསྔམས་[1] གྱིས་[2] (ཉི) དཐ་[3]
(སྡེ) སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་[4] སྦྱང་[5]

ས་དགུ་འདས་ནས་ཡེ་ཤེས་ནི། །
གང་གིས་སངས་རྒྱས་སར་གནས་པ། །
དེ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ས། །
བཅུ་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱ། (༥༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་རིགས་དང་། འབྲས་བུ་དང་པོ་ལ་ཞུགས་པ་དང་། རྒྱུན་དུ་ཞུགས་པ་དང་། ལན་ཅིག་ཕྱིར་འོང་བ་དང་། ཕྱིར་མི་འོང་བ་དང་། དགྲ་བཅོམ་པ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་དྲུག་དང་། ཚུལ་གསུམ་རྣམ་པར་གཞག་པར་དགོངས་པས་བསྡུས་པ་ལྷག་མ་ཞུགས་པ་གསུམ་དང་། རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ། རིགས་དང་། བརྒྱད་པ་དང་། མཐོང་བ་དང་། བསྲབས་པ་དང་། འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དང་། བྱས་པ་རྟོགས་པ་དང་། ཉན་ཐོས་དང་། རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ས་རྣམས་དང་། ཟི་སྐད་བཤད་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་[1]ས་རྣམ་པ་དགུ་པོ་གཅིག་ཁོ་ན་སྟེ། དེ་ལྟར་ས་དགུ་འདས་ནས་ས་བཅུ་པ་ལ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སངས་རྒྱས་ཁོ་ནར་བརྗོད་པར་བྱའི་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ནི་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ས་དེ་ལ་སློན་ལམ་ཤེས་པ་གང་གིས་གནས་པ་དེ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ས་བཅུ་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།། ༥༡

གཉེན་པོ་འདི་ཚོགས་ལ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

མཐོང་དང་བསྒོམས་པའི་ལམ་དག་ལ། །
གཟུང་དང་འཛིན་པའི་རྣམ་རྟོག་རྣམས། །
ཉེ་བར་ཞི་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར། །
གཉེན་པོ་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཅེས་བྱ། (༥༢) །

མཆན་ ༔—(སྣ་) དཔའི་རྣམ[1]

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་དངོས་པོ་ཙམ་དང་། གཉེན་པོ་འི་རྟེན་ཅན་གཉིས་དང་། འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གང་ཟག་རྫས་སུ་ཡོད་པ་དང་སྐྱེས་བུ་བཏགས་··· པའི་རྟེན་ཅན་གཉིས་སོ་སོར་མཐོང་བའི་ལམ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་སྤྱོང་····· བས། གཟུང་བ་དང་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་བརྒྱད་ཉེ་བར་ཞི་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར། བདེན་པ་གཉིས་ཀའི་རྣམ་པ་ལ་བརྟེན་ནས་མངོན་དུ་བྱ་བའི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་རབ་ཏུ་དབྱེ་བས་ལམ་གཉིས་པོ་ཁོ་ནའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཁྱད་པར་གཉེན་པོ་རྣམ་པ་བརྒྱད་དོ།། ༧༢

དེ་ལྟར་ཚོགས་བསགས་པ་[1]ལ་ངེས་པར་འབྱུང་བས་བཞི་པ་ངེས་པར་འབྱུང་བའི་སྒྲུབ་པ།

ཆེད་དུ་བྱ་དང་མཉམ་ཉིད་དང་། །
སེམས་ཅན་དོན་དང་འབད་མེད་དང་། །
མཐའ་ལས་འདས་པར་ངེས་འབྱུང་དང་། །
ཐོབ་པའི་མཚན་ཉིད་ངེས་འབྱུང་དང་། (༧༣) །
རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་ཉིད་དང་། །
ལམ་གྱི་ཡུལ་ཅན་ངེས་འབྱུང་སྟེ། །
རྣམ་པ་བརྒྱད་ཀྱི་བདག་ཉིད་འདི། །
ངེས་འབྱུང་སྒྲུབ་པ་ཡིན་ཤེས་བྱ། (༧༤) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཆེད་དུ་བྱ་བ་ཇི་སྐད་བཤད་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་མཉམ་པ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དོན་ཕྱུད་[2]པར་བྱེད་པ་དང་། མཚན་མ་མེད་པར་[3]ཐམས་ཅད་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པ་དང་། རྟག་པ་དང་ཆད་པ་དང་བྲལ་བའི་ངོ་བོ་འི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཁྱད་པར་དང་། ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་དོན་ཐམས་ཅད་འཐོབ་པ་དང་། ཇི་སྐད་

མཆན་ཿ—(༡) པ་དེས[1] (སྣ) (༢) ཕྱེད[2] (༣) བྱེད་པ་ཐམས་ཅད་བྱེད་པ[3]

བཤད་པའི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དང་། དེའི་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་སྟེ། ངེས་པར་འབྱུང་བར་བྱ་བའི་གཞི་དེ་ལྟ་བུ་དག་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པའི་ཆོས་གཞན་མེད་པའི་ཕྱིར་ཐམས་ཅད་མི་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ངེས་པར་འབྱུང་བ་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཡིན་པས་ངེས་པར་འབྱུང་བའི་སྒྲུབ་པ་ནི་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཡིན་ནོ॥ ༡༣.༡༨

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བ་ལས། སྐབས་དང་པོའི་འགྲེལ་པའོ॥ ॥

༄ རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་རྟོགས་པ་ནི་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་མེད་ན་མེད་པས་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད།

ལྷ་རྣམས་རུང་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར། །
འོད་ཀྱིས་མོག་མོག་པོར་མཛད་དང་། །
ཡུལ་ངེས་པ་དང་ཁྱབ་པ་དང་། །
རང་བཞིན་དང་ནི་དེ་ཡི་ལས། (༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་སྐྱེ་བར་རུང་བ་ཉིད་དུ་བསྒྲུབ་པའི་ཕྱིར། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་རང་བཞིན་གྱི་འོད་དག་གིས་ལྷ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་སྨིན་པའི་འོད་མོག་མོག་པོར་མཛད་པ་ནི་ང་རྒྱལ་བཅོམ་པའི་རྒྱུད་ཁོ་ན་ལ་རྟོགས་པ་སྐྱེའོ་ཞེས་བྱ་བར་ཤེས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་མཛད་དེ། དེའི་ཕྱིར་ཚིག་ཟུར་གྱིས་རྟེན་བརྗོད་པ་ཡིན་ནོ། །དེ་ཡང་བྱང་ཆུབ་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་ཁོ་ནར་ཡིན་པས་ཡུལ་སོ་སོར་ངེས་པ་ཡིན་ནོ། །ཐེག་པ་གསུམ་རྣམ་པར་གཞག་པ་ནི་དགོངས་པ་ཅན་ཡིན་གྱི། མཚན་ཉིད་པ་ནི་མ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་ལུགས་ལས་འབྱུང་བས་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་མཐར་ཐུག་པ་ཅན་ཡིན་ཏེ།

དེའི་ཕྱིར་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དང་། ཅིག་ཤེས་ཀྱི་རྣལ་འབྱོར་པས་ཀྱང་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཐོབ་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་བསྒོམ་པར་བྱ་བ་ཡིན་པས་ཁྱབ་པ་ཡིན་ནོ། །བྱང་ཆུབ་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་བྱེད་པར་ཞུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཉོན་མོངས་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སྤངས་པ་མ་ཡིན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་རང་བཞིན་ཡིན་ནོ། །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་ལྟ་བུའི་རང་བཞིན་ཅན་གྱི་ལས་ནི་ཡང་དག་པའི་མཐའ་མངོན་དུ་མི་བྱེད་པ་དང་ཤེས་རབ་དང་ཐབས་ལ་མཁས་པས་སེམས་ཅན་ཡོངས་སུ་མ་བསྡུས་པ་ཡོངས་སུ་སྨྱུད་པ་ལ་སོགས་པ་ཡིན་པས་བྱེད་པ་ཡིན་ནོ།། ༡

དེ་ལྟར་རྟེན་ལ་སོགས་པ་བརྗོད་ནས་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་སུ་ལམ་ཐམས་ཅད་རྫོགས་པར་བྱ་དགོས་པས། ཉན་ཐོས་ཀྱི་ལམ།

ལམ་ཤེས་ཉིད་ཀྱི་ཚུལ་ལ་ནི། །
འཕགས་པའི་བདེན་པ་བཞི་དག་གི །
རྣམ་པ་མི་དམིགས་སྒོ་ནས་ནི། །
ཉན་ཐོས་ལམ་འདི་ཤེས་པར་བྱ། (༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་ལ་སྡུག་བསྔལ་གྱི་བདེན་པའི་གོ་རིམ་བཞིན་དུ། མི་རྟག་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་བ་དང་། [1]སྟོང་པ་དང་། བདག་མེད་པ་སྟེ། དེ་དག་གི་མཚན་ཉིད་ཞི་བའི་རྣམ་པ་བཞི་དག་དང་། ཀུན་འབྱུང་བའི་བདེན་པའི་རྒྱུ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། རབ་ཏུ་སྐྱེ་བ་དང་། རྐྱེན་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་། ནད་དང་། འབྲས་དང་། ཟུག་རྔུ་དང་། སྡིག་པའི་རྣམ་པ་རྣམས་དང་། ཡིད་འབྱུང་བ་དང་། འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བར་བྱ་བ་དང་། འགོག་པའི་ཕྱིར་ཞུགས་པ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་

མཆན ༔—(གསེར) སྟོང་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་བདག་མེད་པ་དང་དེའི་མཚན་ཉིད་ཞི་བའི་རྣམ་པ་[1]

འབྱུང་བའི་ཕྱིར་སྡུག་བསྔལ་དང་ཀུན་འབྱུང་གི་བདེན་པ་དེ་དག་ཉིད་སོ······ སོ་འི་ཡིད་འབྱུང་[1]བའི་མཚན་ཉིད་དག་གི་ཕ་རོལ་དང་འཛིག་པའི་ཆོས་ཅན་གྱི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དག་དང་། འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དག་གི་ངོ་བོ་གཡོ་བ་དང་རབ་ཏུ་འཇིག་པའི་རྣམ་པ་དག་དང་། འགོག་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་འཛིགས་པ་དང་ནད་འགོ་བ་དང་འཆི་བའི་རྣམ་པ་རྣམས་དང་། འགོག་པའི་བདེན་པའི་འགོག་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་བདག་མེད་པ་དང་། ཞི་བ་དང་གྱ་ནོམ་པའི་རྣམ་པའི་བདག་ཉིད་དབེན་པ་དང་། ངེས་པར་འབྱུང་བའི་མཚན་ཉིད་སྟོང་པ་ཉིད་དང་མཚན་མ་མེད་པ་དང་། སྨོན་པ་མེད་པ་དང་མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་མེད་པའི་རྣམ་པ་དག་དང་། ལམ་གྱི་བདེན་པའི་ལམ་དང་། རིགས་པ་དང་། སྒྲུབ་པ་དང་། ངེས་པར་འབྱིན་པའི་རྣམ་པ་རྣམས། ངོ་བོ་ཉིད་མི་དམིགས་པའི་སྒོ་ནས་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐབས་སུ་ཉན་ཐོས་རྣམས་ཀྱི་ལམ་ཡིན་པར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་དེ་ལྟར··· ཡོངས་སུ་ཤེས་པར་བྱའོ ॥ ༢

བདེན་པ་བཞི་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ནི། ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་རྟོགས་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ་ཅན་ཡིན་པས་ལམ་བརྗོད་ནས་ངེས··· པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ།

འཕགས་པ་ཉན་ཐོས་ལམ་ལ་ནི། |
གཟུགས་ལ་སོགས་པ་སྟོང་པའི་ཕྱིར། |
སྟོང་པ་ཉིད་རྣམས་དབྱེར་མེད་པས། |
དྲོ་བ་དེ་དག་མི་དམིགས་པས། (༣) |

རྩེ་མོར་གྱུར་པ་དག་ཏུ་འདོད། |
དེ་ལ་རྟག་ལ་སོགས་ཚུལ་གྱིས། |

མཆན ༑—(སྔེ) བ་དག་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་[1]

གནས་པ་བཀག་པས་བཟློད་པ་རྣམས། |
ས་བཅུ་དག་ལས་བརྟམས་ནས་ནི། (༨) |
མི་གནས་རྒྱས་པར་བསྟན་པ་ཡིས། |
ཆོས་ཀྱི་མཆོག་ཏུ་འགྱུར་བཤད་དེ། |
ཅི་ཕྱིར་ཞེ་ན་སངས་རྒྱས་ཀྱིས། |
མཁྱེན་ནས་ཆོས་རྣམས་མ་གཟིགས་ཕྱིར།(༩) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་དེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཕུང་པོ་རང་གི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་པའི་ཕྱིར་སྟོང་པ་ཉིད་རྣམས་ཕན་ཚུན་ཐ་དད་པ····མེད་པ་[1]དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་སྔ་མ་བཞིན་དུ་མི་དམིགས་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་[2]རྟག་པའང་མ་ཡིན་མི་རྟག་པ་ཡང་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་དམིགས་པའི་ཚུལ་གྱིས་གནས་པ་བཀག་པ་དང་། གང་གི་ཕྱིར་དེ་བཞིན་གཤེགས་པས་བྱང་ཆུབ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས···ནས་ཆོས་རྣམས་མ་གཟིགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཚད་མའི་སྐྱེས་བུས་མི་དམིགས···པའི་གདན་ཚིགས་ཀྱི་འཐད་པས། ས་རབ་ཏུ་དགའ་བ་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་གནས་པ་རྒྱས་པར་ཇི་སྐད་དུ་བསྟན་པ་ཞེས་བྱ་བའི་རྣམ་པ་དེ་རྣམས་ཀྱིས། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བདེན་པའི་དམིགས་པ་ལ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང····མཐུན་པ་སྐྱེའོ། ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། ༣-༩

ཉན་ཐོས་ཀྱི་ལམ་གྱི་མཐུག་ཐོགས་སུ་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་བརྗོད་པར་རིགས་མོད་ཀྱི། ཉན་ཐོས་རྣམས་ལས་དེ་དག་ཇི་ལྟར་ཁྱད་[3]པར་དུ་འཕགས་ན་གང་གིས་ན་དེ་དག་གི་ལམ་གཞན་ཡིན་སྙམ་པའི་དོགས་པ་བསུ་བར་རེ་ཞིག་ཁྱད་ཞུགས་པ་ཉིད་དུ་[4]སྒྲུབ་པ།

རང་བྱུང་བདག་ཉིད་རྟོགས་པའི་ཕྱིར། |
གཞན་གྱིས་བསྟན་ཡང་མི་དགོས་ལ། |

མཆན ༔—(སྣ) པ། གཟུགས[1] (གསེར) རྟག་ཅེས་གནས་པར་བྱ་བ་མ་ཡིན་མི་རྟག་ཅེས་གནས་པར་བྱ་བ་མ་ཡིན་[2] (ཉི) ཁྱད་དུ[3] (སྣ་) བསྒྲུབ་[4]

བསེ་རུ་ལྟ་བུའི་ཡེ་ཤེས་ནི། |
ཟབ་པ་ཉིད་དུ་མངོན་པར་བརྗོད། (༦) |

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ལུང་ལས་ཉན་ཐོས་རྣམས་ནི་གཞན་གྱིས་བསྟན་པ་ལ་[1]ལྟོས་ནས་རང་གི་བྱང་ཆུབ་རྟོགས་པར་འགྱུར་ལ། གཞན་དག་ཀྱང་བརྗོད་པ་དང་བཅས་པའི་ཆོས་བསྟན་པས་དགེ་བ་ལ་འཇུག་པར་བྱེད་དོ་ཞེས་འབྱུང་ངོ་། །རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ནི་སྨོན་ཐོས་པ་ལ་སོགས་པ་མངོན་པར་འདུས་བྱས་པས་གཞན་གྱིས་བསྟན་པ་ལ་མི་[2]ལྟོས་པར་བདག་ཉིད་ཀྱིས་རང་གི་བྱང་ཆུབ་མངོན་པར་རྟོགས་པར་འགྱུར་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་ལ་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པས་བསྟན་མི་དགོས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཁྱད་ཞུགས་པ་ཉིད་གཅིག་ཡིན་ནོ། །སྒྲར་བརྗོད་པའི་ཆོས་བསྟན་པའི་སྒོ་ནས་ཉན་པ་པོ་རྣམས་ཀྱིས་འཆད་པ་པོའི་ཤེས་པའི་རྩལ་རྟོགས་པར་བྱེད་ན། དེ་དག་ནི་རང་གིས་ཐོབ་པའི་ཡེ་ཤེས་ལ་སོགས་པའི་མཐུས་སྒྲ་མེད་པའི་ཆོས་བསྟན་པས། གཞན་དག་དགེ་བ་བཅུ་ལ་སོགས་པ་ལ་འཇུག་པར་བྱེད་དེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་གི་ཡེ་ཤེས་མི་རྟོགས་པ་ཉིད་ནི་ཁྱད་ཞུགས་པ་གཉིས་པ་ཡིན་ནོ༎ ༦

ཡང་ཇི་ལྟར་སྒྲ་མེད་པར་ཆོས་སྟོན་སྙམ་པའི་དོགས་པ་བསལ་བར།

གང་གང་དོན་ནི་གང་གང་ལ། |
ཇི་ལྟ་ཇི་ལྟར་ཉན་འདོད་པ། |
དེ་དེ་ལ་དོན་དེ་དང་དེ། |
སྒྲ་མེད་ཀྱང་དེ་དེ་ལྟར་སྣང་། (༧) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྣམ་པར་མ་བརྟགས་རྣམ་པར་མ་དཔྱད་པར་ཚིག་ཏུ་མི་སྨྲ་བས་བརྗོད་པ་ནི་རྣམ་པར་གཡེང་བ་ཡིན་ལ། དེ་ཡང་རྒྱུད་འཁྲུག་པར་བྱེད་པ་ཡིན་པས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འདི་ལྟར……

མཆན་ཿ—(སྣ) བལྟོས་[1] བལྟོས་[2]

སངས་རྒྱས་སུ་གྱུར་ནས་བརྗོད་པ་མེད་པར་ཆོས་སྟོན་པར་གྱུར་ཅིག་ཅེས་···· སྨོན་ལམ་བཏབ་བོ། །དེ་བས་ན་སངས་རྒྱས་དང་འདྲ་བའི་ཕྱིར། རང་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་གནས་སྐབས་ན་ཡང་སྨོན་ལམ་ལ་སོགས་པའི་མཐུས། སྒྲ་མེད་ཀྱང་གང་ཞིག་དོན་གང་ལ་རྣམ་པ་ཇི་ལྟར་ཉན་པར་འདོད་པ་དེའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ལ་དོན་དེ་རྣམ་པ་དེ་ཁོ་ན་ལྟར་སྣང་བར་འགྱུར་བས་སྒྲ་མེད་པར་ཆོས་སྟོན་པ་ཞེས་བྱ་སྟེ། ཆོས་སྟོན་པའི་སྒྲའི་དོན་ནི་འདི་ལྟར་བརྗོད་པར་བྱ་བའི་ཆོས་ཅན་པ་པོའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ལ་ཤིན་ཏུ་བསྒྲུན་ཅིང་བསྐྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་ཡིན་ནོ། ༧

དེ་ལྟར་ཁྱད་ཞུགས་པར་བརྗོད་ནས་ཁྱད་ཞུགས་པ་རྣམས་ཀྱི་ལམ་ནི་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་ཁོ་ན་ཡིན་པས་རྣལ་མ་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ།

གཟུང་དོན་རྟོག་པ་སྤོང་ཕྱིར་དང་། །
འཛིན་པ་མི་སྤོང་ཕྱིར་དང་ནི། །
རྟེན་གྱི་བསེ་རུ་ལྟ་བུའི་ལམ། །
ཡང་དག་བསྡུས་པར་ཤེས་པར་བྱ། (༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་ལ་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་བདེན་པ་[1]སྒོམ་པ་ཁོ་ན་དང་། དངོས་པོ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་བསྒོམས་པས་གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་དོན་གྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དག་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྤྲངས་པ་དང་མ་སྤྲངས་པ་དང་། རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཐེག་པས་བསྡུས་པའི་རྟེན་པའི་ཆོས་ཀྱི་གཞིའི་ཁྱད་པར་གྱིས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་དང་ལྡན་པའི་ཆོས་རྟོགས་པར་བྱང་ཆུབ་སེམས······ དཔས་ཤེས་པར་བྱའི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པར་[2]ནི་མ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་བྱ་བ་ནི་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་མོ། ༨

མཆན་ ཟ—(སྣ) བསྒོམ་པ་[1] པ་ནི་[2]

ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ཐོབ་ན་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ལམ་སྐྱེ་བས་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ།

བདགས་པའི་ཆོས་ཉིད་མི་འགལ་བར། །
སྟོན་པའི་རྣམ་པ་དྲོར་གྱུར་པ། །
རྩེ་མོར་གྱུར་པ་གཟུགས་ལ་སོགས། །
འགྲིབ་པ་མེད་ལ་སོགས་པས་ཕྱེ། (༩) །

ནང་སྟོང་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཡིས། །
གཟུགས་སོགས་མི་འཛིན་ཕྱིར་བཟོད་པ། །
གཟུགས་སོགས་སྐྱེ་བ་མེད་སོགས་ཀྱི། །
རྣམ་པ་ཅན་ནི་ཆོས་ཀྱི་མཆོག (༡༠) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཀྱི་བརྡ་ལས་བྱུང་བའི་བདགས་པའི་ཆོས་ཉིད་དང་མི་འགལ་བར་རབ་ཏུ་སྟོན་པ······དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་དོན་དམ་པར་འགྲིབ་པ་དང་འཕེལ་བ་མེད་པ་ལ་སོགས་པའི་དོན་དུ་སློབ་པ་དང་། ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་ནང་དང་ཕྱི་ལ་སོགས་པ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་མི་འཛིན་པ་དང་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ····ལ་སོགས་པ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བའི་རྣམ་པ་རྣམས་ཀྱིས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བདེན་··པ་བཞིའི་དམིགས་པ་ལ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་སྐྱེ་བ་ཡིན····ནོ།། ༩.༡༠

རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་གྱི་མཇུག་ཐོགས་སུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ལམ།

བདེན་དང་བདེན་ལ་བཟོད་པ་དང་། །
ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་རྣམ་བཞི་ཡིས། །

ལམ་ཤེས་ཉིད་ལ་མཐོང་བའི་ལམ། །
ཕན་ཡོན་བཅས་པ་འདི་བཤད་དོ། (༡༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་སུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་ཆོས་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་ཆོས་ཤེས་པ་དང་། རྗེས་སུ་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་། རྗེས་སུ་ཤེས་པ་ཞེས་བྱ་བ། བཟོད་པདང་། ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་བཞི་པོ་སོ་སོར་སྤྱག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་དང་འབྲེལ་བ་དག་དང་ལྡན་པ་འདི་དང་གཞན་པའི་ཡོན་ཏན་དག་དང་ལྡན་པ་བསྒོམ་པར་བྱ་བ་ནི་མཐོང་བའི་ལམ་ཕན་ཡོན་ཆེན་པོ་ཞེས་བརྗོད་དོ ॥ ༡༡

རྣམ་པ་ཇི་ལྟ་བུར་བསྒོམ་པར་བྱ་ཞེ་ན།

དེ་བཞིན་ཉིད་དང་སངས་རྒྱས་དག །
ཕན་ཚུན་བརྟེན་པ་རྟེན་མེད་ཕྱིར། །
རྣམ་གྲངས་ཁས་མི་ལེན་པ་དང་། །
ཆེན་པོ་ཚད་མ་མེད་བཅས་དང་། (༡༢) །
ཚད་མེད་པ་དང་མཐའ་མེད་དང་། །
དེར་གནས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ། །
སངས་རྒྱས་ཉིད་དུ་ངེས་འཛིན་དང་། །
བླང་མེད་དོར་བ་མེད་སོགས་དང་། (༡༣) !
བྱམས་ལ་སོགས་དང་སྟོང་ཉིད་དང་། །
སངས་རྒྱས་ཉིད་ནི་འཐོབ་པ་དང་། །
རྣམ་པར་བྱང་ཀུན་ཡོངས་བསྡུས་དང་། །
ཉམ་ང་བ་དང་ནད་ཀུན་སེལ། (༡༤) །
མྱ་ངན་འདས་འཛིན་ཞི་ཉིད་དང་། །
སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱིས་བསྲུང་[1]ལ་སོགས། །

མཆན་ ：—(སྡེ) སྲུང་[1]

སྒྲོག་མི་གཅོད་པ་ལ་སོགས་པ། །
རྣམ་པ་ཀུན་མཁྱེན་ཚུལ་ལ་ནི། (༡༤) །
བདག་ཉིད་གནས་དེ་སེམས་ཅན་དག །
འགོད་དངསྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ། །
རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་དུ་བསྔོ་བ། །
ལམ་ཤེས་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ། (༡༥) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དོན་དམ་པའི་ཚུལ་ཉིད་ཀྱིས་དེ་བཞིན་ཉིད་དང་། སངས་རྒྱས་དག་ལ་རྟེན་དང་བརྟེན་པའི་དངོས་པོ་མེད་པས་དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་ཕན་ཚུན་རྣམ་གྲངས་ཀྱིས་གནས་པར་ཁས་མི་ལེན་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོཊ་པའི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཆེན་པོ་ཉིད་དང་། དེ་བཞིན་དུ་དེ་དག་ཚད་མ་མེད་པ་ཉིད་དང་། སྦྱ་མ་བཞིན་དུ་ནམ་མཁའ་ཚད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་དེ་དག་ཚད་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་ནི་སྡུག་བསྔལ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་དག་ཡིན་ནོ། །

གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་ངོ་བོ་ཉིད་ནེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྟག་པ་དང་ཆད་པའི་མཐའ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་མེད་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་དུ་ཕྱིན་པ་ལ་གནས་པ་ནི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་···· པ་ལ་དེ་བཞིན་གཤེཊ་པ་ཉིད་དུ་ངེས་པར་འཛིན་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་དེ་ལ་གནས་པ་ནི། ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་བླང་བ་དང་དོར་བ་མེད་པར་[1]སྒོམ་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་མོས་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བའི་ཚད་མེད་པ་བཞི་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་ནི་ཀུན་འབྱུང་བའི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་དག་ཡིན་ནོ། །

གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་གཉུག་མ་རང་བཞིན་ཁོ་ནས་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་དང་མཉམ་པའི་དགེ་བའི་རྩ་བ་རྣམས་

མཆན་ཿ—(སྣ) བསྒོམ་[1]

ཀྱི་འབྲས་བུ་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ཉིད་འཐོབ་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པར་གཉེན་པོ་རྣམས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་བསྡུས་པ་དང་། དེ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱི་དང་ནང་གི་འཆིང་བ་རབ་ཏུ་ཞི་བ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ སྡུ་བུ་ནི་འགོག་པའི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་དག་ཡིན་ནོ ༎

ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་[1]སྒོམ་པ་ཁོ་ནས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དང་། སྐྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ཡ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཞི་བ་དང་། ཤེས་རབ་དང་ཐབས་ལ་མཁས་པ་ལ་ཞུགས་པ་ལ་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱིས་བསྲུང་བ་དང་བསྐྱབ་པ་དང་སྨྲ་བ་དག་མཛད་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཉིད་མངོན་པར་འདོད་པས་བདག་ཉིད་སྲོག་གཏོད་པ་སྤོང་བ་ལ་སོཏ་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་གནས་ནས་དེ་[2]ཉིད་ལ་གཞན་དག་འགོད་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་མི་ཟད་པར་བྱེད་འདོད་པས་ཡང་དག་ བར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་བསྔོ་བར་བྱའོ། །ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་ནི་ལམ་ཀྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་དག་ཡིན་ཏེ། དེ་ལྟ་བུ་ནི་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ་དག་ཡིན་ནོ ༎

ཁ་ཅིག་ནི་འདིར་ཆོག་ལེའུར་བྱས་པའི་དོན་ཉེ་བར་མཚོན་པར་ལྷུར་ལེན་པའི་གཞུང་གིས་རྣམ་པའི་དོན་མ་བཤད་པར་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སྐད་ཅིག་མ་བཅུ་དྲུག་ཉེ་བར་མཚོན་པ་ཉི་ཙམ་མཛད་པར་ཟད་དེ།[3] བཤད་པ་དང་མ་བཤད་པའི་ངེས་པར་འགྱུར་བའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ལ་སོགས་པའི་དོན་གྱི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་རྣམས་སྐུའང་དེ་བཞིན་དུ་བལྟ་བར་བྱའོ་ཞེས་ཟེར་རོ ༎

གཞན་དག་ན་རེ། དེ་དག་གིས་ནི་སྒོམ་པའི་རིམ་པ་ལ་སོགས་པ་མ་བསྟན་པའི་ཕྱིར། མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རིམ་པ་ཙྪང་ཟད་ཀྱང་མ་བསྟན་ཏོ། །གཞན་ཡང་དམིགས་པ་དང་ནི་རྣམ་པ་དང་། ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཚིགས་སུ་བཅད་པའི་དོན་ཡང་ཇི་ལྟར་དྲང་ཞེས་ཟེར་རོ ༎ ༡༣-༡༦

མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་མཇུག་ཐོགས་སུ་སྒོམ་པའི་ལམ་བརྗོད་པར་བྱ་

མཆན་ ཿ—(སྣ) བསྒོམས་[1] ནས་ཉིད་[2] ཟད། བཤད་[3]

བ་ཡིན་པ་ལས་བརྗོད་པར་བྱ་བ་ཉུང་བ་ཉིད་དང་གདུལ་བྱ་འབྲས་བུ་ལ······ གཞོལ་བ་ཉིད་དུ་ཞུགས་པའི་ཕྱིར་རེ་ཞིག་དེའི་ཆེད་པ།

ཀུན་ནས་ཞི་དང་ཐམས་ཅད་ལ། །
འདུད་དང་ཉོན་མོངས་ལས་རྒྱལ་དང་། །
གནོད་པས་བརྫི་བ་མེད་ཉིད་དང་། །
བྱང་ཆུབ་དང་ནི་རྟེན་མཆོད་ཉིད། (༡༧) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སེམས་ལ་རང་དབང་ཉིད་དུ་བྱེད་པ་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ལ་སོགས་པ་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ལ་འདུད་པ་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པ་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པ་དང་། ཕ་རོལ་གྱིས་བྱས་པའི་གནོད་པ་རྗེས་སུ་སྒྲུབ་པའི་ཡུལ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དང་། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པ་དང་། རྟེན་གྱི་ཡུལ་མཆོད་པར་བྱ་བ་ཉིད་དུ་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་བྱེད་པ་རྣམ་པ་དྲུག··· ཡིན་ནོ།། ༡༧

བྱེད་པའི་འོག་ཏུ་སྒོམ་པའི་ལམ་སྟེ། དེ་ཡང་ཟག་པ་དང་བཅས་པ་དང་ཟག་པ་མེད་པའི་བྱེ་བྲག་གིས་རྣམ་པ་གཉིས་སོ། །དེའི་ཕྱིར་སྒོམ་པའི་ལམ་ཟག་པ་དང་བཅས་པ་མོས་པ་དང་། བསྔོ་བ་དང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམས་ཀྱི་ནང་ནས། སྒོམ་པའི་ལམ་དང་པོ་མོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ།

མོས་པ་རང་གི་དོན་དང་ནི། །
རང་གཞན་དོན་དང་གཞན་དོན་དང་། །
རྣམ་གསུམ་ཤེས་བྱ་དེ་ཡང་ནི། །
ཆུང་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་སྟེ། (༡༨) །
སོ་སོར་རྣམ་པ་གསུམ་དུ་འདོད། །
ཆུང་ངུའི་ཆུང་སོགས་དབྱེ་བ་ཡིས། །

དེ་ཡང་རྣམ་གསུམ་དེ་ལྟར་ན། །
རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་བདུན་དུ་འདོད། (༡༩) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རང་དང་གཉིས་ཀ་དང་གཞན་གྱི་དོན་ལ་དམིགས་པ་ཉིད་ཇི་ལྟར་མོས་པ་བཞིན་མཐོང་བའི་དགེ་བའི་ཆོས་ཀྱི་རྟེན···ཡིན་ན་ཡང་སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་དབང་དུ་བྱས་པ་ལས་དང་པོར་མངོན་དུ་མི····བྱེད་པའི་ངོ་བོ་ཡང་རྣམ་པ་གསུམ་མོ། །དེ་དག་ཀྱང་རེ་རེ་ཞིང་ཆུང་ངུ་ལ་སོགས་པའི་བྱེ་བྲག་གིས་རྣམ་པ་གསུམ་ཡིན་ལ། དེ་ཡང་སོ་སོའི་ཆུང་ངུའི་ཆུང་ངུ་ལ་སོགས་པའི་དབྱེ་བས་རྣམ་པ་གསུམ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལྟར་ན་དགུ་ཚན་གསུམ་གྱིས་མོས་པ་རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་རྩ་བདུན་ནོ།། ༡༨.༡༩

དེ་སྒོམ་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྤྲོ་བ་བསྐྱེད་པའི་ཕྱིར། དེ་ལྟར་མོས་པ་ལ་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པས་བསྟོད་པ་ལ་སོགས་པ་མཛད····དོ། །ཞེས་བསྟོད་པ་དང་བཀུར་བ་དང་བསྔགས་པ།

ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན་པ་ལ། །
མོས་པའི་གནས་སྐབས་རྣམས་ལ་ནི། །
དགུ་ཚན་གསུམ་གྱིས་བསྟོད་པ་དང་། །
བཀུར་བ་དང་ནི་བསྔགས་པར་འདོད། (༢༠) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཇི་ལྟར་མོས་པ་བཞིན་མཐོང་བའི་ཆོས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་ཞུགས་པའི་མོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་པོ་དང་གཉིས་པ་དང་གསུམ་པ་སྟེ། གནས་སྐབས་དགུ་དག་ཏུ་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་གོང་ནས་གོང་དུ་མངོན་པར་དགའ་བར་བྱེད་ཅིང་བསྟོད་པ་དང་། བཀུར་བ་དང་། བསྔགས་པར་འདོད་དེ་དེས་ན་བསྟོད་པ་ལ་སོགས་པ་འདི་དག་ནི་དོན་ཡང་དག་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་རྟོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཅན་ཡིན་གྱི་གཅམ་བུའི་ངོ་བོ་ནི་མ་ཡིན་ནོ།། ༢༠

དེ་ལྟར་མོས་པ་ལ་བསྔོ་བ་འབྱུང་བས་གཉིས་པ་བསྔོ་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ།

ཡོངས་སུ་བསྔོ་བ་ཁྱད་པར་ཅན།
དེ་ཡི་བྱེད་པ་མཆོག་ཡིན་ནོ།
དེ་ནི་དམིགས་མེད་རྣམ་པ་ཅན།
ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་མཚན་ཉིད་དོ། (༢༡)
དབེན་དང་སངས་རྒྱས་བསོད་ནམས་ཚོགས།
རང་བཞིན་དྲན་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་ཅན།
ཐབས་བཅས་མཚན་མ་མེད་པ་དང་།
སངས་རྒྱས་རྗེས་སུ་ཡི་རང་དང་། (༢༢)
ཁམས་གསུམ་གཏོགས་པ་མ་ཡིན་དང་།
ཆུང་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་ཡི།
བསྔོ་བ་གཞན་ནི་རྣམ་གསུམ་པོ།
བསོད་ནམས་ཆེ་འབྱུང་བདག་ཉིད་དོ། (༢༣)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཇི་སྐད་བཤད་པའི་མོས་པ་ཁྱད་པར་ཅན་དང་། མི་དམིགས་པ་དང་། ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པ་དང་། དབེན་པ་དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་དགེ་བའི་རྩ་བའི་ཚོགས་ཀྱི་རང་བཞིན་དྲན་པ་དང་། ཐབས་ལ་མཁས་པ་དང་བཅས་པ་དང་། མཚན་མ་མེད་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱིས་གནང་བ་དང་། ཁམས་གསུམ་པར་མ་གཏོགས་པ་དང་། ཆུང་ངུ་དང་། འབྲིང་དང་། ཆེན་པོ་སྟེ། བསོད་ནམས་ཆེན་པོ་འབྱུང་བ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟར་མིང་དུ་བཏགས་པའི་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ····བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་དང་། ཚུལ་ཁྲིམས་ལ་སོགས་པའི་ཕུང་པོ་དང་། [1]བསྔོ་བར་བྱེད་པའི་སེམས་དང་། བདག་ལ་སོགས་པ་དང་ལྡན་པའི་དངོས་

མཆན་ ཿ—(སྔེ་) སྔོ་[1]

པོ་དང་། དུས་གསུམ་གྱི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་དགེ་བ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། མཚན་མ་དང་། ལམ་ཐམས་ཅད་དང་། འདོད་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁམས་དང་། དགེ་བ་བཅུ་ལ་སོགས་པའི་ལས་ཀྱི་ལམ་དང་། རྒྱན་དུ་ཞུགས་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ལ་གནས་པ་རྣམས་མི་དམིགས་པ་ལ་དམིགས་པ། ཐེག་པ་གསུམ་གྱིས་གདུལ་བར་བྱ་བའི་སེམས་ཅན་ལ་ལམ་ཉེ་བར་སྟོན་པའི་རྒྱུའི་ངོ་བོ་བྱེད་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམས་⋯⋯ཀྱིས་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དོན་དུ་མི་ཟད་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར། བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་བསྔོ་བ་རྣམ་པ་བཅུ་གཉིས⋯⋯བྱེད་དོ།། ༢༡-༢༢

དེ་ལྟར་ལེགས་པར་བསྔོས་པའི་དངོས་པོ་མངོན་པར་སྤེལ་བར་བྱ་བ་ཡིན་པས་གསུམ་པ་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ།

ཐབས་དང་མི་དམིགས་པ་དག་གིས། །
དགེ་བའི་རྩ་ལ་ཡི་རང་བ། །
རྗེས་སུ་ཡི་རང་ཡིད་བྱེད་པ། །
བསྒོམ་པ་ཡིན་པར་འདིར་བརྗོད་དོ། (༢༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རབ་ཏུ་དགའ་བའི་སེམས་ཀྱིས་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཐབས་ཀྱིས་དགེ་བའི་རྩ་བ་རྣམས་དམིགས་ནས་དོན་དམ་པར་མི་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བར་བྱ་བ་དག་ཡིན་ནོ། དེ་ལ་བསྡུས་པའི་དོན་ནི་མོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ནི། འབྱུང་ཁངས་དག་ནས་གསེར་གྱི་གར་བུ་བཞིན་དུ་བསོད་ནམས་མངོན་པར་འདུ་བྱེད་དོ། བསྔོ་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ནི་དེ་གསེར་མགར་གྱིས་རྒྱན་བཞིན་དུ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་⋯བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་ཏུ་བྱེད་དོ། །རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ནི་རང་དང་གཞན་གྱི་བསོད་ནམས་བྱས་པ་མཉམ་པ་ཉིད་འཐོབ་བོ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་ཡིན་ནོ།། ༢༨

ཟག་པ་དང་བཅས་པའི་འོག་ཏུ་ཟག་པ་མེད་པའི་སྒོམ་པའི་ལམ་སྟེ། དེ་ཡང་རྣམ་པ་གཉིས་སོ། །དེའི་ཕྱིར་དང་པོ་མངོན་པར་སྒྲུབ་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སྒོམ་པའི་ལམ།

དེ་ཡི་ངོ་བོ་ཉིད་མཆོག་ཉིད། །
ཀུན་ལ་མངོན་པར་འདུ་མི་བྱེད། །
ཆོས་རྣམས་དམིགས་སུ་མེད་པར་ནི། །
གནོད་པར་བྱེད་པ་དོན་ཆེན་ཉིད། (༢༤) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པར་མཐོང་བ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་དོ། །གཞན་གྱིས་སངས་རྒྱས་ཉིད་མི་འཕྲོབ་པ་ནི་མཆོག་ཉིད་དོ། །ཆོས་ཐམས་ཅད་[1]ཀྱི་ཁྲད་པར་སྐྱེ་བ་མེད་པར་རྟོགས་པར་སྦྱོར་བ་ནི་ཀུན་ལ་མངོན་པར་འདུ་མི་བྱེད་པའོ། །དེ་ལྟ་བུའི་ངོ་བོ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་ལྡན་པའི་ལམ་གྱི་ཆོས་རྣམས་མི་དམིགས་པ་ཉིད་དུ་རྣལ་འབྱོར་པའི་རྒྱུད་ལ་སྐྱེད་པ་ནི་གནོད་པར་བྱེད་པའོ། །དོན་ཆེན་པོ་སངས་རྒྱས་ཉིད་དུ་བྱེད་པའི་ཕྱིར་དོན་ཆེན་པོ་ཉིད་དོ།། ༢༤

དེའི་འོག་ཏུ་གང་ཞིག་ཡོངས་སུ་བཟུང་བ་དང་། བོར་བས་འཕྲོབ་པར་འགྱུར་བ་འདིའི་སྐྱེ་བ་དང་མི་སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་གང་ཞིག་ཡིན་སྙམ་པའི་ཐེ་ཚོམ····བསལ་བའི་སྒོ་ནས་གཉིས་པ་ཤིན་ཏུ་རྣམ་པར་དག་པའི་མཚན་ཉིད།

སངས་རྒྱས་བསྟེན་དང་སྦྱིན་སོགས་དང་། །
ཐབས་ལ་མཁས་པ་གང་ཡིན་པ། །
འདི་ལ་མོས་པའི་རྒྱུ་དག་ཡིན། །
ཆོས་ཀྱིས་[2]འཕོངས་པའི་རྒྱུ་དག་ནི། (༢༥) །
བདུད་ཀྱི་ཐིབས་ཀྱིས་ནོན་པ་དང་། །
ཟབ་མོའི་ཆོས་ལ་མ་མོས་དང་། །

མཆན་ ༔—(ཉི) ཅད་ཁྲད་[1] (སྡེ) ཕོངས[2]

ཕུང་པོ་ལ་སོགས་མངོན་ཞེན་དང་། །
སྡིག་པའི་གྲོགས་པོས་ཡོངས་ཟིན་པའོ། (༣༧) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སངས་རྒྱས་མཉེས་པར་བྱེད་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་རྫོགས་པར་བྱེད་པ་དང་། ཞི་གནས་ལ་མཁས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་དག་ཡིན་ནོ། །བདུད་ཀྱིས་གནོད་པ་བྱས་པ་དང་། ཆོས་ཟབ་མོ་ལ་མ་མོས་པ་དང་། དངོས་པོར་འཛིན་པ་དང་། མི་དགེ་བའི་གྲོགས་པོ་དང་འགྲོགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མི་སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་དག་ཡིན་ནོ།། ༣༦.༣༧

དེ་ལྟར་འཐོབ་པ་དང་མི་འཐོབ་པའི་རྒྱུ་དག་བཤད་ནས་སྐབས་སུ་བབ་པའི་རྣམ་པར་དག་པ་སྤྱིར།

འབྲས་བུ་དག་པ་གཟུགས་ལ་སོགས། །
དག་པ་ཉིད་དེ་གང་གི་ཕྱིར། །
དེ་གཉིས་ཐ་དད་མ་ཡིན་ཞིང་། །
བཅད་དུ་མེད་པས་དག་པར་བརྗོད། (༣༨) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཕགས་པའི་གང་ཟག་གི་དགེ་སྦྱོང་གི་ཚུལ་གྱི་འབྲས་བུ་གང་ཡིན་པ་དེ། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པར་དག་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ཉིད། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པར་དག་པ་ཡིན་ཏེ། འབྲས་བུ་དང་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པར་དག་པ་ནི། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་བདག་ཏུ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ལ་སོགས་པ་དང་བྲལ་བས་རབ་ཏུ་ཕྱེ་བ་ཉིད་ཀྱིས། གང་གི་ཕྱིར་དེ་དག་གི་རྣམ་པར་དག་པ་ཐ་མི་དད་ཅིང་བཅད་དུ་མེད་པ་ཉིད་དེ། རང་དང་སྤྱིའི་མཚན་ཉིད་ཐ་དད་པ་ཉིད་མ་ཡིན་པ་དེའི་ཕྱིར་དེ་ལྟར་རྣམ་པར་དག་པར···བརྗོད་དོ། ༣༨

རྣམ་པར་དག་པ་སྤྱིར་བརྗོད་ནས་ད་ནི་ཁྱད་པར་དུ།

ཉོན་མོངས་ཤེས་བྱ་ལམ་གསུམ་གྱི། །
ཉམས་ཕྱིར་སློབ་མ་བསེ་རུ་དང་། །
རྒྱལ་སྲས་རྣམས་ཀྱི་དག་པ་སྟེ། །
སངས་རྒྱས་རྣམ་ཀུན་ཤིན་ཏུ་བ། (༢༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་དང་། དེ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་ཕྱོགས་གཅིག་པོ་གཟུང་བའི་དོན་གྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་ལམ་གྱི་སྒྲིབ་པ་གསུམ་སྤྲངས་པའི་ཕྱིར་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་དག་པ་ཡིན་ནོ། །ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་བག་ཆགས་དང་བཅས་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སྤྲངས་པའི་ཕྱིར་ཤིན་ཏུ་རྣམ་པར་དག་པ་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལས་བྱུང་བ་ཉིད་ནི་བླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཡིན་པར་འདོད་དོ།། ༢༩

ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་སུ་རྣམ་པར་དག་པ་སྨོས་པའི་ཞར་ལ་སངས་རྒྱས་དང་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་དག་པ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ། ཤིན་ཏུ་བ་དང་ཅིག་ཤོས་སུ་བཤད་པ་དེ་ཇི་ལྟ་བུ་ཡིན་ཞེ་ན།

ས་དགུ་ལ་ནི་ཆེན་པོ་ཡིས། །
ཆེན་པོ་ལ་སོགས་དྲི་མ་ཡི། །
གཉེན་པོ་ཆུང་ངུའི་ཆུང་ངུ་ལ། །
སོགས་པའི་ལམ་ནི་དག་པ་ཡིན། (༣༠) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འདོད་པའི་ཁམས་དང་། བསམ་གཏན་དང་། གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་དག་སྟེ། ས་དགུ་ལ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཆེན་པོའི་ཆེན་པོ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་དགུའི་གཉེན་པོའི་ངོ་བོར་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ལམ་ཆུང་ངུའི་ཆུང་ངུ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་དགུ

རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དང་། ཅིག་ཤོས་སུ་རྣམ་པར་དག་པའི་རྒྱུ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རྣམ་པར་དག་པ་ཞིན་དུ་བ་དང་ཅིག་ཤོས་ཞེས་བྱའོ ‖ ༢༠

ཇི་ལྟར་ཞེན་དུ་བ་ཡིན་ཞེ་ན།

དེ་ལ་ཀླན་ཀ་སྤྲངས་པ་ཡིས། །
ལམ་ནི་འཇལ་དང་གཞལ་བྱ་དག །
མཉམ་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཁམས་གསུམ་གྱི། །
གཙེ་ན་པོ་ཉིད་དུ་འདོད་པ་ཡིན། (༢༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་ལ་གཙེ་ན་པོ་ནི་ཆེན་པོའི་ཆེན་པོ་ལ་སོགས་པ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ནི་ཆུང་ངུའི་ཆུང་ངུ་ལ་སོགས་པར་རིགས་སོ། །ཞེས་བྱ་བའི་ཀླན་ཀ། གོས་ལ་ཆགས་པའི་དྲི་མ་ཕྲ་མོ་བསལ་བ་ལ་བཙོ་བླག་མཁན་ཆེ་ཐང་དུ་འབད་པའི་དཔེས་སྤྲངས་པའི་སྒོ་ནས་སྒོམ་པའི་ལམ་ཞིན་དུ་བ་ཇི་སྐད་དུ་བསྟན་པ་དེ། ཁམས་གསུམ་པའི་རྣམ་པ་ཅན་གྱི་ཞིས་པ་དང་ཞིས་བྱ་དག་མི་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཉམ་པ་ཉིད་གང་ཡིན་པ་དེ་ཉིད་མཐའ་དག་གི་གཙེ་ན་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པའི་ཕྱིར། སངས་རྒྱས་ཀྱི་རྣམ་པར་དག་པ་ཞིན་དུ་བ་ཡིན་པར་རྣམ་པར་བཞག་གོ ‖ ༢༡

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བ་ལས་སྐབས་གཉིས་པའི་འགྲེལ་པའོ ‖ ‖

༄༅། །གཞི་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་མེད་པར་ལམ་ལེགས་པར་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་མེད་པས་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད།

ཚུ་རོལ་ཕ་རོལ་མཐའ་ལ་མིན། །
དེ་དག་བར་ན་མི་གནས་པ། །
དུས་རྣམས་མཉམ་པ་ཉིད་ཤེས་ཕྱིར། །
ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན་པར་འདོད། (༡) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དུས་གསུམ་པའི་ཆོས་རྣམས་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་རྣམ་[1]པར་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་རྟོགས་པས། སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ལ་ཉེ་བར་གྱུར་པར་འདོད་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི། ཤེས་རབ་ཀྱིས་ཚུ་རོལ་གྱི་མཐའ་འཁོར་བ་དང་། སྙིང་རྗེས་ཕ་རོལ་གྱི་མཐའ་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་སྟེ། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་རྟག་པ་དང་ཆད་པའི་མཚན་ཉིད་དང་དེ་དག་གི་བར་ན་ཡང་མི་གནས་པས་སྲིད་པ་དང་ཞི་བ་ལ་མི་གནས་པ་ཡིན་ནོ། །

ཀུན་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་ལས་བརྩམས་ཏེ་བསྟན་པས། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་ལ་དུས་གསུམ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པ་མེད་པའི་ཕྱིར། ཡང་དག་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་རིང་བར་གྱུར་པས་རང་གི་རྟོགས་པ་ཙམ་གྱི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སྙིང་བརྩེ་བ་དང་ཤེས་རབ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར་དངོས་པོ་དང་། དངོས་པ་མེད་པར་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ལ་གནས་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱའོ། ། ༡

མཆན༌ ཿ—(སྡེ) པ་[1]

ཞུགས་ལས། རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་གང་། དེ་ཉིད་འགྲོད་ནི་སྟོང་པར་བཞེད། ཅེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། དུས་གསུམ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པ་ནི་གཞི་[1]རྟོགས་པ་ཁོ་ན་ཡིན་ལ། དེ་ཡང་ཐམས་ཅད་ལ་ཡོད་པ་ཉིད་མ་ཡིན་ནས། ཇི་ལྟར་ན་ཉན་ཐོས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ལ་སོགས་པ་ལ་ཡང་དག་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་རིང་བ་དང…ཅིག་ཤོས་སུ་འགྱུར་ཞེ་ན།

དེ་ནི་མཚན་མར་དམིགས་སྒོ་ནས། ।
ཐབས་མ་ཡིན་པས་རིང་བ་སྟེ། ।
དེ་ནི་ཐབས་ལ་མཁས་པ་ཡིས། ।
ཡང་དག་ཉེ་བ་ཉིད་དུ་བཤད། (༢) ।

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྒྱུ་མ་མཁན་གྱིས་སྤྲུལ་པའི་དངོས་པོ་སྣང་བ་ལ་དེའི་རང་གི་ངོ་བོ་མི་ཤེས་པས་དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་མི་སྣང་བ་བཞིན་དུ། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ལ་སོགས་པ་ཐབས་མཁས་པ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར་དངོས་པོ་མཚན་མ་དང་ལྡན…པར་རྟོགས་པས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་དངོས་པོའི་ངོ་བོ་མི་ཤེས་པ་རྣམས…ལ་མཉམ་པ་ཉིད་ཀྱི་ཡེ་ཤེས་མེད་དེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་ལ་རྒྱལ་བའི་ཡུམ་རིང་བར་གྱུར་ཏོ།།

བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དུས་རིང་མོ་ཞིག་ནས་དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ཡང་དག་པར་མགུ་བར་བྱས་པའི་མན་ངག་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པ་ཅན་བདེན་པ…གཉིས་ལ་[2]བརྟེན་པའི་ཐོས་པ་ལ་སོགས་[3]པའི་ཤེས་པ་སྐྱེ་བའི་ཐབས་ལ…མཁས་པས། དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པའི་འཁྲུལ་པའི་མཚན་མ་བསལ་བ་རྣམས་ལ་ནི། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་དེ་ཉིད་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ཡིན་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་ལ་ཡུམ་

མཆན་ ༔—(སྣ་) རྟོག་[1] (སྡེ) རྟེན་[2] པའི་སྐྱེ་[3]

འདི་ཡང་དག་པར་ཉེ་བར་གྱུར་པས། ཐབས་མ་ཡིན་པས་ནི་རིང་བ་ཉིད་ཡིན་ལ། ཐབས་ཀྱིས་ནི་མི་རིང་བ་ཉིད་ཡིན་ནོ॥ ༣

དེ་ལྟར་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ཡུམ་རིང་བར་གྱུར་པའི་སྒྲུབ་པ་ཉིད་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཡིན་པར།

གཟུགས་སོགས་ཕུང་པོ་སྟོང་ཉིད་དང་། །
དུས་གསུམ་གཏོགས་པའི་ཆོས་རྣམས་དང་། །
སྦྱིན་སོགས་བྱང་ཆུབ་ཕྱོགས་རྣམས་ལ། །
སྤྱོད་པའི་འདུ་ཤེས་མི་མཐུན་ཕྱོགས། (༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དུས་གསུམ་པའི་ཆོས་ཟག་པ་དང་བཅས་པ་དང་ཟག་པ་མེད་པ་དང་། གཉིས་ཀའི་ངོ་བོ་དངོས་པོར་མ་གྱུར་པ་ཐམས་ཅད་ལ། དངོས་པོར་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཞན་གྱིས་ཀུན་བདགས་པའི་བདག་ལ་སོགས་པ་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་ལྟ་བ་དང་། སྒྲུབ་པའི་འདུ་ཤེས་ནི་དེ་དག་གི་གཉེན་པོ་ཡིན་ན་ཡང་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ་ཞུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྤང་བར་བྱ་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཡིན་ནོ॥ ༣

བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་བཟློག་སྟེ་གཉེན་པོ་ཡིན་པར།

སྦྱིན་ལ་སོགས་ལ་ངར་འཛིན་མེད། །
གཞན་དག་དེ་ལ་སྦྱོར་བྱེད་པ། །
དེ་ནི་ཆགས་པའི་མཐའ་འགོག་པས། །
རྒྱལ་ལ་སོགས་ལ་ཆགས་པ་ཕྲ། (༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་བདག་མེད་པར་རྟོགས་པས་རང་དང་གཞན་སྦྱོར་བ་ནི། ཡང་དག་པར་ཞུགས་པའི་ཕྱིར་དང་། ཆགས་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་གནས་ཐམས་ཅད་བཀག་པས་སྤང་བར་བྱ་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་གཉེན་པོ་ཡིན་ནོ། །དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་ཕྱག་འཚལ་

བ་ལ་སོགས་པ་ནི་བསོད་ནམས་ཀྱི་ཚོགས་ཀྱི་རྒྱུ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཉེན་པོ་ཡིན་མོད་ཀྱི། ཆགས་པ་སྤྲ་མོའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མ་ཡིན་པས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཡིན་ནོ ༎ ༧

བམ་པོ་གསུམ་པ།

ཡང་ཇི་ལྟར་ཆགས་པ་སྤྲ་མོ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཡིན་ཞེ་ན།

ཆོས་ཀྱི་ལམ་ནི་རང་བཞིན་གྱིས། །
དབེན་པའི་ཕྱིར་ན་དེ་ཟབ་ཉིད། །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་ཆོས་ཀྱི་རིགས་རྣམས་ངོ་བོ་ཉིད་ཁོ་ནས་སྟོང་པས། དེ་དག་ཟབ་པ་ཉིད་ཡིན་པ་དེའི་ཕྱིར། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ལ་དམིགས་པ་ཡང་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཡིན་ནོ ༎

འོ་ན་ཇི་ལྟར་སྟོང་ཞེ་ན།

ཆོས་རྣམས་རང་བཞིན་གཅིག་པར་ནི། །
ཤེས་པས་ཆགས་པ་སྤོང་བ་ཡིན། (༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གཅིག་པ་ཁོ་ན་སྟེ། འདི་ལྟ་སྟེ་རང་བཞིན་མེད་པ་ཞེས་ཤེས་པ་དང་ཤེས་བྱ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་གཅིག་པར་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ནི་ཆགས་པ་སྤོང་བ་ཡིན་ནོ ༎ ༨

ཡང་ཇི་ལྟར་ཆོས་རྣམས་རང་བཞིན་གྱིས་ཟབ་པ་ཡིན་ཞེ་ན།

མཐོང་བ་ལ་སོགས་བཀག་པ་ཡིས། །
དེ་ནི་རྟོགས་པར་དཀའ་བར་བཤད། །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་དམིགས་པའི་དོན་བསལ་བས་རང་བཞིན་དེ་རྟོགས་པར་དཀའ་བ་ཉིད་དུ་བཤད་པ་དེའི་ཕྱིར་དེ་ཟབ་པ་ཉིད་ཡིན་ནོ ༎

ཡང་དེ་ལྟར་རྟོགས་པར་དཀའ་བ་ཉིད་ཅི་ཡིན་ཞེ་ན།

གཟུགས་ལ་སོགས་པར་མི་ཤེས་ཕྱིར། །
དེ་ནི་བསམ་མི་ཁྱབ་པར་འདོད། (༦) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་མ་འདྲེས་པའི་རྣམ་པའི་བར་གྱི་རང་བཞིན་ཡོངས་སུ་མི་ཤེས་པས་བསམ་པ་ལས་འདས་པ་ཉིད་དུ་འདོད་པ་དེའི་ཕྱིར། དེ་ནི་རྟོགས་པར་དཀའ་བ་ཉིད་ཡིན་ནོ།། ༦

དེ་ལྟར་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ལ་སོགས་པ་བརྗོད་ནས་མཇུག་བསྡུ་བར།

དེ་ལྟར་ཀུན་ཤེས་ཉིད་ལུགས་ལ། །
མི་མཐུན་གཉེན་པོའི་ཕྱོགས་དག་གི །
རྣམ་པར་དབྱེ་བ་མ་ལུས་པ། །
ཇི་སྐད་བཤད་པ་འདིར་ཤེས་བྱ། (༧) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་སུ་དེ་ལྟར་བཤད་པའི་ཚུལ་གྱིས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཉན་ཐོས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ལ་སོགས་པའི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པའི་རབ་ཏུ་དབྱེ་བ་ཤེས་པར་བྱའོ།། ༧

ད་ལྟར་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ལ་སོགས་པ་བརྗོད་ནས། དེ་དག་རྣམ་པར་བསྒོམ་པའི་སྦྱོར་བ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། སྦྱོར[1]བ།

གཟུགས་སོགས་དེ་མི་རྟག་སོགས་དང་། །
དེ་མ་རྫོགས་དང་རབ་རྫོགས་དང་། །
དེ་ལ་ཆགས་པ་མེད་ཉིད་ལ། །
སྤྱོད་པ་བཀག་པའི་སྦྱོར་བ་དང་། (༨) །
མི་འགྱུར་བྱེད་པོ་མེད་ཉིད་དང་། །
བྱ་དཀའ་རྣམ་གསུམ་སྦྱོར་བ་དང་། །

མཆན་ ཿ—(སྣ) སྦྱོར་བའི་ལམ་ནི་[1]

སྐལ་བ་ཛཻ་བཞིན་འབྲས་ཐོབ་པས། |
འབྲས་ཡོད་འདོད་པ་དེ་དང་ནི། (༩) |

གཞན་[1]ལ་རག་ལས་[2]མེད་གང་དང་། |
སྣང་བ་རྣམ་བདུན་ཤེས་བྱེད་དོ། |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་དེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་དང་། དེ་དག་ཉིད་ཀྱི་མི་རྟག་པ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་། སོ་སོར་མ་ཛོགས་པ་དང་། ཛོགས་པ་ཉིད་དང་། ཆགས་པ་མེད་པ་དང་། གཞན་དུ་མི་འགྱུར་བ་དང་། བྱེད་པ་པོ་མེད་པ་ཉིད་དང་། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་བདག་ཉིད་ཀྱི་ཆེད་དུ་བྱ་བ་དང་སྦྱོར་བ་དང་བྱེད་པ་རྣམས་ཀྱི་བྱ་དཀའ་བ་ཉིད་དང་། སྐལ་བ་ཛཻ་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་འབྲས་བུ་འཐོབ་པས་མི་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། གཞན་གྱི་རྐྱེན་གྱིས་མི་འགྲོ་བ་ཉིད་དང་། ཡོངས་སུ་འགྱུར་བ་དང་། མཉམ་དུ་རྩོམ་པ་དང་། འགལ་བ་དང་། རྐྱེན་དང་། མ་འཕོས་པ་དང་། རྟེན་མེད་པ་དང་། བྱེད་པ་པོ་མ་ཡིན་པ་རྣམས་སུ་ཤེས་པ་ལ་སྣང་བ་བདུན་ལ་སྒྲུབ་པའི་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་བསལ་བའི་སྒོ་ནས། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་དེ་དང་དེ་ལ་སྦྱོར་བ་རྣམ་པ་བཅུ་ཛེས་སུ་འགྲོ་བའི་སྒོ་ནས་བསྟན་པས། ཤུགས་ཀྱིས་ཉ་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་[3]པ་ཡི་ནི། ཛཻ་སྐད་བཤད་པ་ལས་བཟློག་སྟེ་སྦྱོར་བ་ཡིན་ནོ།། ༨.༡

མཉམ་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒོ་ནས་སྦྱོར་བ་[4]སྒོམ་དགོས་པས། སྦྱོར་བའི་འོག་ཏུ་མཉམ་པ་ཉིད།

གཟུགས་ལ་སོགས་ལ་རློམ་མེད་པ། |
རྣམ་བཞི་དེ་ཡི་མཉམ་པ་ཉིད། (༡༠) |

མཆན་ ༔—(སྡེ) ལས་[1] (ཅོ) མི་[2] (སྡེ) པའི་ཛཻ་[3] (སྣ) བསྒོམ་[4]

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། སྔོན་པོ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་མ་དང་། སྤྲོས་པ་དང་རྟོགས་པའི་རློམ་པ་རྣམས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མི་དམིགས་པ་ནི། སྦྱོར་བའི་མཉམ་པ་ཉིད་[1]ཡིན་པས་མཉམ་པ་ཉིད་ཡིན་ནོ།། ༡༠

སྦྱོར་བའི་མཉམ་པ་ཉིད་སོ་སོར་རྟོགས་ནས་མཐོང་བའི་ལམ་[2]སྐམ་དགོས་པས། མཐོང་བའི་ལམ།

སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་བདེན་པ་ལ། །
ཆོས་ཤེས་རྗེས་སུ་ཤེས་པ་དང་། །
བཟོད་ཤེས་སྐད་ཅིག་བདག་ཉིད་འདི། །
ཀུན་ཤེས་ཚུལ་ལ་མཐོང་བའི་ལམ། (༡༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བདེན་པ་སོ་སོ་ལ་ཆོས་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་ཆོས་ཤེས་པ་དང་། རྗེས་སུ་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་རྗེས་སུ་ཤེས་པ་སྟེ། དེ་ལྟར་སྐད་ཅིག་མ་བཅུ་དྲུག་གི་བདག་ཉིད་ནི། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་སུ་མཐོང་བའི་ལམ་ཡིན་ནོ།། ༡༡

བདེན་པའི་རྣམ་པ་གང་ཡིན་ཞེ་ན།

གཟུགས་རྟག་མ་ཡིན་མི་རྟག་མིན། །
མཐའ་ལས་འདས་དང་རྣམ་དག་དང་། །
མ་སྐྱེས་མ་འགགས་ལ་སོགས་དང་། །
མཁའ་འདྲ་ཆགས་པ་སྤངས་པ་དང་། (༡༢) །

ཡོངས་སུ་འཛིན་ལས་གྲོལ་བ་དང་། །
ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་བརྗོད་མེད་དང་། །
གང་ཕྱིར་འདི་དོན་བརྗོད་པ་ཡིས། །
གཞན་ལ་སྦྱིན་དུ་མེད་པ་དང་། (༡༣) །

མཆན་ ༔—(སྟེ་) ཡིན་ནོ།།[1] (སྒ) བསྒོམ་[2]

དམིགས་པ་མེད་པར་བྱེད་པ་དང་། །
ཞེན་དུ་རྣམ་དག་ནད་མི་འབྱུང་། །
ངན་སོང་ཆད་དང་འབྲས་བུ་ནི། །
མངོན་དུ་བྱ་ལ་མི་རྟོག་ཉིད། (༡༣) །

མཚན་མ་དག་དང་མ་འབྲེལ་དང་།
དངོས་དང་མིང་དང་གཉིས་པོ་ལ།
ཞེས་པ་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ནི།
ཀུན་ཞེས་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ། (༡༤) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་ཕྱིར་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྟག་པ་དང་མི་རྟག་པ་ཉིད་དང་བྲལ་བས་ན། རྟག་པ་ཡང་མ་ཡིན་མི་རྟག་པ་ཡང་མ་ཡིན་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་བ་དང་སྡུག་བསྔལ་བ་མ་ཡིན་པ་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྟག་པ་དང་ཆད་པའི་མཐའ་དང་བྲལ་བ་དང་། སྟོང་པ་དང་མི་སྟོང་པ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར་རྣམ་པར་དག་པ་དང་། བདག་དང་བདག་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་པས་མ་སྐྱེས་པ་དང་། མ་འགགས་པ་དང་། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་མ་ཡིན་པ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་མ་ཡིན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ནི། སྡུག་བསྔལ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་དག་ཡིན་ནོ། །

རྒྱུ་དང་རྒྱུ་མ་ཡིན་པ་གསོག་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར། ནམ་མཁའ་དང་འདྲ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་མེད་པ་དང་མི་ལྡན་པའི་ཕྱིར། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཉེ་བའི་ཉོན་མོངས་པ་ཐམས་ཅད་སྤངས་པ་དང་། རབ་ཏུ་སྐྱེ་བ་དང་རབ་ཏུ་མི་སྐྱེ་བ་དང་མ་འབྲེལ་བས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ལས་གྲོལ་བ་དང་། རྐྱེན་དང་རྐྱེན་མ་ཡིན་པ་ལས་རྣམ་པར་གྲོལ་བའི་ཕྱིར་རང་གི་ངོ་བོས་བརྗོད་དུ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཀུན་འབྱུང་བའི་བདེན་པ་ཡིན་ནོ། །

གང་གི་ཕྱིར་[1]འགོག་པ་དང་འགག་པ་མེད་པ་དང་མ་འབྲེལ་བ་དེའི་ཕྱིར། འགོག་པའི་བདེན་པའི་དོན་ཚིག་ཏུ་བརྗོད་པས་རྒྱུད་གཞན་ལ་སྦྱིན་དུ་མེད་པ་དང་། ཞི་བ་དང་མ་ཞི་བ་མེད་པས་དམིགས་པ་མེད་པར་བྱེད་པ་དང་། གྱ་ནོམ་པ་དང་གྱ་ནོམ་པ་མ་ཡིན་པ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར། མཐའ་གཉིས་ལས་འདས་ཤིང་རྣམ་པར་དག་པ་དང་། ངེས་པར་འབྱུང་བ་དང་ངེས་པར་འབྱུང་བ་མེད་པ་ཡང་མེད་པའི་ཕྱིར་ནད་ཐམས་ཅད་མི་སྐྱེ་བ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་འགོག་པའི་བདེན་པ་ཡིན་ནོ།།

ལམ་དང་ལམ་མ་ཡིན་པ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར། ངན་སོང་ཆད་པ་དང་། རིགས་པ་དང་རིགས་པ་མ་ཡིན་པ་དང་མ་འདྲེས་པའི་ཕྱིར་འབྲས་བུ་མངོན་སུམ་དུ་བྱ་བའི་དོན་གྱིས་ཐབས་ལ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་ཉིད་དང་། སྒྲུབ་པ་དང་སྒྲུབ་པ་མ་ཡིན་པ་ལས་རྣམ་པར་གྲོལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མཚན་མ་དག་དང་མ་འབྲེལ་བ་དང་། ངེས་པར་འབྱིན་པ་དང་ངེས་པར་འབྱིན་པ་མ་ཡིན་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་བརྗོད་པར་བྱ་བ་དང་རྗོད་པར་བྱེད་པའི་ངོ་བོ་འི་མཚན་ཉིད་ཤེས་བྱ་དང་སྣ་གཉིས་ལ་ཤེས་པ་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ལམ་གྱི་བདེན་པ་ཡིན་ནོ། དེ་ལྟ་བུའི་རྣམ་པ་ཅན་གྱི་ཀུན་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ་དེ་དག་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་མཐོང་བའི་ལམ་ཡིན་ནོ། །ཉན་ཐོས་རྣམས་ཀྱིས་དེ་ལས་བཟློག་པ་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ་དག་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱ་བ་ནི་ཀུན་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་མཐོང་བའི་ལམ་ཡིན་ནོ། །ཉན་ཐོས་ཀྱི་ལམ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་ཡོངས་སུ་ཤེས་པར་བྱ་བ་ཡིན་གྱི། མངོན་དུ་བྱ་བ་ནི་མ་ཡིན་པས་སྒོམ་པའི་ལམ་ནི་མ་བསྟན་ཏོ།། ༡༣-༡༤

དེ་ལྟར་རྒྱས་པར་བསྟན་ནས། དོན་མཐའ་དག་རྫོད་པར་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་མཇུག་བསྡུ་བར།

མཆན་ ༡—(སྣ) འགོགས་[1]

དེ་ལྟར་འདི་དང་ཡང་འདི་དང་། །
ཡང་འདི་ཡིན་དེ་རྣམ་གསུམ་པོ། །
འདི་ནི་གནས་སྐབས་གསུམ་པོ་དག །
རྫོགས་པར་ཡོངས་སུ་བསྟན་པ་ཡིན། (༡༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བཤད་མ་ཐག་པའི་ཚུལ་དུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་འདི་དང་། ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་འདི་དང་། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་འདི་སྟེ། དེ་ལྟར་ལེའུ་གསུམ་གྱི་རྣམ་པ་གསུམ་པོ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་མཛད་པ་ཡིན་ནོ། ། ༡༨

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བ་ལས། སྐབས་གསུམ་པའི་འགྲེལ་པའོ། ། །།

༄། ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ནི། དབང་དུ་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཡང་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དང་ལམ་དང་གཞི་ཤེས་པ་བསྡུ་བའི་སྒོ་ནས། ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་སྒོམ་པར་བྱེད་པས། རྣམ་པ་ཀུན་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ།

གཞི་ཤེས་པ་ཡི་བྱེ་བྲག་རྣམས། །
རྣམ་པ་ཞེས་བྱ་མཚན་ཉིད་དེ། །
ཀུན་མཁྱེན་ཉིད་ནི་རྣམ་གསུམ་ཕྱིར། །
དེ་ནི་རྣམ་པ་གསུམ་དུ་འདོད། (༡) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྟག་པ་ལ་སོགས་པར་འཛིན་པ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་གཉེན་པོའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་དམིགས་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བྱེ་བྲག་རྣམས་རྣམ་པ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་གཞག་པ་…

ཉི་མཚན་ཉིད་ད་དེ། དེ་དག་ཀྱང་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་བྱེ་བྲག་གིས་རྣམ་པ་གསུམ་ཁོ་ནར་བཞེད་དོ ॥ ༡

རྣམ་པ་རྣམས་སྤྱིར་བསྟན་ནས། ད་ནི་ཁྱད་པར་དུ།

མེད་པའི་རྣམ་པ་ནས་བཟུང་སྟེ། །
མི་གཡོ་བ་ཡི་རྣམ་པའི་བར། །
བདེན་པ་སོ་སོ་ལ་བཞི་དང་། །
ལམ་ལ་དེ་ནི་བཅོ་ལྔར་བཤད། (༣) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་ལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་དབང་དུ་བྱས་ནས། མེད་པ་དང་། མི་སྐྱེ་བ་དང་། དབེན་པ་དང་། མི་བརྗི་བ་དང་། གནས་མེད་པ་དང་། ནམ་མཁའ་དང་། བརྗོད་དུ་མེད་པ་དང་། མིང་མེད་པ་དང་། འགྲོ་བ་མེད་པ་དང་། མི་འཕྲོགས་པ་དང་། མི་ཟད་པ་དང་། སྐྱེ་བ་མེད་པའི་རྣམ་པ་སྟེ་བཅུ་གཉིས་ནི་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་གསུམ་གྱི་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་····པའི་མཚན་ཉིད་དག་ཡིན་ནོ། །ཉོན་མོངས་པའི་སྒྲིབ་པའི་གཉེན་པོ་ཉིད་དུ་ཟག་པ་མེད་པའི་ལམ་གཅིག་དང་། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱང་བསྡུས་པས་དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་གི་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་གཉེན་པོ་ཉིད་དུ་སྒོམ་པའི་ལམ་ཟག་པ་དང་བཅས་པ་དང་ཟག་པ་མེད་པ···གཉིས་ཡིན་པས། ལམ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ། །དེ་ལ་དང་པོ་ལ། བྱེད་པ་པོ་མེད་པ་དང་། ཤེས་པ་པོ་མེད་པ་དང་། འཕོ་བ་མེད་པ་དང་། འདུལ་བ་མེད་པའི་རྣམ་པ་སྟེ་བཞི་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ལམ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་དག་ཡིན་ནོ། །གཉིས་པ་ལ། རྨི་ལམ་དང་། སྒྲ་བརྙན་དང་། མིག་ཡོར་དང་། སྨིག་རྒྱུ་དང་། སྒྱུ་མའི་རྣམ་པ་སྟེ་ལྔ་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་དང་། མ་སྐྱེས་པ་དང་། མ་འགགས་པ་དང་། གཟོད་མ་ནས་ཞི་བ་དང་། རང་བཞིན་གྱིས་མྱ

ངན་ལས་འདས་པའི་མཚན་ཉིད་སྤྱིར་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་གཉེན་པོར་གྱུར་པ་དག་ཡིན་ནོ། །གསུམ་པ་ལ། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་མེད་པ་དང་། གོས་པ་མེད་པ་དང་། སྤྲོས་པ་མེད་པ་དང་། རློམ་པ་མེད་པ་དང་། མི་གཡོ་བའི་རྣམ་པ་སྟེ་དྲུག་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་། ཉོན་མོངས་པའི་བག་ཆགས་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་སྤྲོས་པ་དང་། རང་གི་རྟོག་པ་དང་། ཡོངས་སུ་ཉམས་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་ཀྱི་སོ་སོར་ངེས་པའི་གཉེན་པོར་གྱུར་པ་དག་ཡིན་ནོ ॥ དེ་ལྟར་ན་ལམ་གྱི་བདེན་པ་ལ་རྣམ་པ་བཅོ་ལྔ་སྟེ། སྤྱིར་ན་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་ནི་ཤུ་རྩ་བདུན་ཡིན་ནོ ॥ ༢

དེའི་འོག་ཏུ་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ།

རྒྱུ་དང་ལམ་དང་སྡུག་བསྔལ་དང་། |
འགོག་པ་ལ་ནི་གོ་རིམ་བཞིན། |
དེ་དག་བརྒྱད་དང་བདུན་དང་ནི། |
ལྔ་དང་བཅུ་དྲུག་ཅེས་བསྒྲགས་སོ། (༢) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་ཅིག་ཤོས་ཀྱི་ཕྱོགས་ལ་བརྟེན་ནས། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། ལམ་གྱི་བདེན་པ་དག་ནི་རྒྱུ་ཡིན་ལ། སྡུག་བསྔལ་དང་། འགོག་པའི་བདེན་པ་དག་ནི་འབྲས་བུ་ཡིན་པར་དོན་གྱི་སྒོ་ནས་བསྟན་ཏེ། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། ལམ་དང་། སྡུག་བསྔལ་དང་། འགོག་པའི་བདེན་པ་ལ། གྲངས་བཞིན་དུ་རྣམ་པ་བརྒྱད་དང་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ། །དེ་ལ་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དང་། མི་གནས་པ་དང་། ཞི་བ་དང་། འདོད་ཆགས་མེད་པ་དང་། ཞེ་སྡང་མེད་པ་དང་། གཏི་མུག་མེད་པ་དང་། ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ་དང་། སེམས་ཅན་མེད་པའི་རྣམ་པ་དག་ནི་གོ་

རིམ་བཞིན་དུ་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་སྟེ། འདུན་པ་དང་། འདོད་ཆགས་དང་། དགའ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་གང་ཡིན་པ་སྟེ། འདོད་ཆགས་དང་། ཞེ་སྡང་དང་། གཏི་མུག་དང་། རབ་ཏུ་སྐྱེ་བ་གང་ཡིན་པ་སྟེ། ཀུན་ཏུ་རྟོག་པ་དང་། རྐྱེན་གང་ཡིན་པ་སྟེ། སེམས་ཅན་དུ་མངོན་པར་ཞེན་པ། དེ་རྣམས་ཀྱི་གཉེན་པོར་གྱུར་པ་གསུམ་དང་། གསུམ་དང་། གཅིག་དང་། གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་རྒྱུའི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཡིན་ནོ། །ཚད་མེད་པ་དང་། མཐའ་གཉིས་དང་མ་འབྲེལ་བ་དང་། ཐ་མི་དད་པ་དང་། མཆོག་ཏུ་འཛིན་པ་མེད་པ་དང་། རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། གཞལ་དུ་མེད་པ་དང་། ཆགས་པ་མེད་པའི་རྣམ་པ་དག་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་གོ་སྐབས་འབྱེད་པའི་ལམ་དང་། ཇི་ལྟར་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་གོ་སྐབས་འབྱེད་པ་དང་། རིགས་པ་གང་ཡིན་པ་དང་། ཇི་ལྟར་རིགས་པ་ཡིན་པ་དང་། སྒྲུབ་པ་གང་ཡིན་པ་དང་། ཇི་ལྟར་སྒྲུབ་པ་ཡིན་པ་དང་། ངེས་པར་འབྱིན་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་རྣམས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད། གཉིས་དང་གཉིས་དང་། གཉིས་དང་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་ལམ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་བདུན་ཡིན་ནོ། །མི་རྟག་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་བ་དང་། སྟོང་པ་དང་བདག་མེད་པའི་རྣམ་པ་དང་། ལྔ་པ་མཚན་ཉིད་མེད་པའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་རྣམས་ཏེ། དེ་ལྟར་ན་སྡུག་བསྔལ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་ལྔ་ཡིན་ནོ། །འགོག་པའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་ནང་དང་ཕྱི་དང་གཉིས་ཀའི་དངོས་པོ་རྣམས་དགག་པས། ནང་དང་ཕྱི་དང་གཉིས་ཀའི་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་སྟེ། གསུམ་དང་། ཞི་བའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་བཏགས་པའི་བདག་སྟོང་པ་དང་། སྐྱོད་ཀྱི་འཇིག་རྟེན་དང་། དོན་དམ་པ་དང་། འདུས་བྱས་དང་། འདུས་མ་བྱས་དང་། རྟག་པ་དང་ཆད་པའི་མཐའ་དང་འཁོར་བ་ཐོག་མ་དང་ཐ་མ་མེད་པ་དང་། རྟོགས་པའི་ཆོས་དོར་བ་མེད་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དགག་པས། སྟོང་པ་དང་། ཆེན་པོ་དང་། དོན་དམ་པ་དང་། འདུས་བྱས་དང་། འདུས་མ་བྱས་དང་།

མཐའ་ལས་འདས་པ་དང་། ཐོག་མ་དང་ཐ་མ་མེད་པ་དང་། དོར་བ་མེད་པ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་སྟེ་བརྒྱད་དང་། གུ་ནོམ་པའི་རྣམ་པ་གཞན་གྱིས་ཀུན་བརྟགས་པའི་བྱེད་པ་པོ་དགག་པས། རང་བཞིན་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་དང་། ངེས་པར་འབྱུང་བའི་རྣམ་པ་ཡུལ་དུ་འཁྲུལ་པའི་བདག་ཉིད་བདགས་པ་དང་། མཚན་ཉིད་དང་། དུས་སུ་འཁྲུལ་པ་རྣམས་དགག་པས། ཆོས་ཐམས་ཅད་དང་། རང་གི་མཚན་ཉིད་དང་། མི་དམིགས་པ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་སྟེ་གསུམ་དང་། ངེས་པར་འབྱུང་བའི་རྣམ་པ་ཁོ་ན་ངོ་བོ་ཉིད་དགག་པས་དངོས་པོ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི······རྣམ་པ་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་འགོག་པའི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་ནི་བཅུ་དྲུག་ཡིན་ལ། སྤྱིར་ན་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་དྲུག་ཡིན་ནོ ། ༢

དེའི་འོག་ཏུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ།

དྲན་པ་ཉེར་གཞག་ནས་བཟུང་སྟེ། ।
སངས་རྒྱས་རྣམ་པའི་མཐར་ཐུག་རྣམས། ।
ལམ་གྱི་བདེན་པའི་རྗེས་མཐུན་པར། ।
ཀུན་མཁྱེན་གསུམ་དུ་ཕྱེ་བས་ན། (༨) ।

སློབ་མ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་། ।
སངས་རྒྱས་རྣམས་ལ་རིམ་བཞིན་དེ། ।
སུམ་ཅུ་བདུན་དང་སུམ་ཅུ་བཞི། །
སུམ་ཅུ་རྩ་དགུ་དག་ཏུ་བཞེད། (༩) ।

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་དེ། དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ནས་བཟུང་སྟེ། སངས་རྒྱས་ཀྱི་རྣམ་པའི་མཐར་ཐུག་པ་རྣམས་ནི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད···གསུམ་གྱིས་བསྡུས་པའི་ལམ་ཡིན་པའི་སྒོ་ནས། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་འཕགས་པའི་གང་ཟག་ཐམས་ཅད་བསྡུས་པའི་ཕྱིར། གྲངས་བཞིན་དུ་ཉན་ཐོས་རྣམས་ལ་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་བདུན་དང་། བྱང་ཆུབ་

སེམས་དཔའ་རྣམས་ལ་སུམ་ཅུ་རྩ་བཞི་དང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ལ་སུམ་ཅུ་རྩ་དགུར་བཞེད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །དེ་ལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་དང་པོར་དངོས་པོ་ལ་ཡོངས་སུ་རྟོག་པའི་ལམ[1]། བདེན་པ་བཞི་ལ་འཇུག་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར། ལུས་དང་ཚོར་བ་དང་སེམས་དང་། [2]ཆོས་རང་དང་སྤྱིའི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་བརྟགས་པ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པའི་རྣམ་པ་བཞིའོ།།

དེའི་འོག་ཏུ་ཞུགས་པ་ལ་བརྩོན་འགྲུས་འབྱུང་བས་རྩོལ་བ་ལས་བྱུང་བའི་ལམ་ལ་མི་དགེ་བ་དང་དགེ་བ་སྐྱེས་པ་དང་མ་སྐྱེས་པ་དག་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཡང་དག་པར་སྤོང་བ་དང་། མི་བསྐྱེད་པ་དང་། སྤེལ་བ་དང་། བསྐྱེད་པའི་རྒྱུའི་བརྩོན་འགྲུས་ཡང་དག་པར་སྤོང་བའི་རྣམ་པ་བཞིའོ།།

བརྩོན་འགྲུས་དང་ལྡན་པ་ནི་སེམས་ལས་སུ་རུང་བ་ཉིད་དུ་བྱེད་པས། ཏིང་ངེ་འཛིན་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བའི་ལམ་ལ། འདུན་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། སེམས་དང་། དཔྱོད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་སྤོང་བའི་འདུ་བྱེད་དང་ལྡན་པའི་རྫུ་འཕྲུལ་གྱི་རྐང་པའི་རྣམ་པ་བཞིའོ།།

སེམས་ཡོངས་སུ་[3]སྦྱོང་བ་བྱས་པ་ལ་དྲོ་བ་དང་རྩེ་མོའི་སྦྱོར་བ་འབྱུང་བས་མངོན་པར་རྟོགས་པར་སྦྱོར་བའི་ལམ་ལ་དྲོ་བ་དང་རྩེ་མོའི་ངོ་བོ་ཉིད། དད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། དྲན་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་དབང་པོའི་རྣམ་པ་ལྔའོ།།

དྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་ཐོབ་པ་ལ་བཟོད་པ་དང་ཆོས་ཀྱི་མཆོག་འབྱུང་བས་མངོན་པར་རྟོགས་པ་དང་འབྲེལ་བའི་ལམ་ལ་བཟོད་པ་དང་ཆོས་མཆོག་གི་ངོ་བོ་ཉིད། དད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། དྲན་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་སྟོབས་ཀྱི་རྣམ་པ་ལྔའོ།།

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) ལ་[1] (སྣར་) ཚོས་མ་[2] (སྡེ་) (སྣར་) སྤྱོང་[3]

དྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་བཞི་རྟོགས་པ་ལ་བདེན་པ་མཐོང་བའི་ལམ་འབྱུང་བས། མངོན་པར་རྟོགས་པའི་ལམ་ལ་དྲན་པ་དང་། ཆོས་རབ་ཏུ་རྣམ་པར་འབྱེད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། དགའ་བ་དང་། ཤིན་ཏུ་སྦྱངས་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། བཏང་སྙོམས་ཡང་དག་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་གི་རྣམ་པ་བདུན་ནོ ༎

བདེན་པ་མཐོང་བ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ལ་སློབ་པའི་ལམ་འབྱུང་བས། རྣམ་པར་དག་པར་ངེས་པར་འབྱིན་པའི་ལམ་ལ་ཡང་དག་པའི་ལྟ་བ་དང་། རྟོག་པ་དང་། ངག་དང་། ལས་ཀྱི་མཐའ་དང་། འཚོ་བ་དང་། རྩོལ་བ་དང་། དྲན་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་ཀྱི་རྣམ་པ་བརྒྱད་དེ། དེ་ལྟར་ན་སློབ་མ་རྣམས་ལ་ཀུན་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་ལམ་གྱི་རྟེན་ཅན་གྱི་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་བདུན་ཡིན་ནོ ༎

ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་གཉེན་པོའི་ལམ། ལྟ་བས་བྱས་པའི་གཉེན་པོ་དང་། དེའི་རྒྱུ་མཚན་[1]གྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་དང་། ཁམས་གསུམ་པ་ལ་སྨོན་པའི་གཉེན་པོ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་ངོ་བོ་ཉིད་ལ་གོ་རིམ་···· བཞིན་དུ་སྟོང་པ་དང་། བདག་མེད་པའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་དང་པོའོ། །འགོག་པ་དང་། ལམ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་གཉིས་པའོ། །མི་རྟག་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བའི་བདེན་པའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་གསུམ་པ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་གསུམ་གྱི་རྣམ་པ་གསུམ་མོ ༎

སྤྲུལ་པའི་ལམ་ལ། གཟུགས་ཀྱི་འདུ་ཤེས་རྣམ་པར་མ་བཞིག་པ་དང་རྣམ་པར་བཞིག་པའི་ཕྱིར། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ནང་གཟུགས་ཅན་དང་གཟུགས་ཅན་མ་ཡིན་པས་ཕྱི་རོལ་གྱི་གཟུགས་རྣམས་ལ་ལྟའོ་ཞེས་བྱ་བ···· སྤྲུལ་པའི་སྒྲིབ་པའི་གཉེན་པོར་རྣམ་པར་ཐར་པ་འདི་གཉིས་དང་། གཟུགས་

མཚན་ ཿ—(གསེར་) ཅན་[1]

སྡུག་པ་དང་མི་སྡུག་པ་སྨྲ་བ་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དགའ་བ་དང་མི་དགའ་བའི་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དེ་དག་གི་གཉེན་པོར་སྡུག་པའི་རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་ལུས་ཀྱིས་མངོན་སུམ་དུ་བྱས་ནས་རྫོགས་པར་བྱས་ཏེ་གནས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པར་ཐར་པ་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་རྣམ་པར་ཐར་[1]པའི་སྒོ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ།།

མཐོང་བའི་ཆོས་ལ་བདེ་བར་གནས་པའི་ལམ་ལ་ཐར་པ་དང་མཐུན་པར་གནས་པའི་ལམ་གྱི་རང་བཞིན་ལ་གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པའི་རྣམ་པ་བཞི་དང་ཞི་བར་གནས་པའི་ལམ་གྱི་རང་བཞིན་ལ་འདུ་ཤེས་དང་ཚོར་བ་འགོག་པའི་རྣམ་པ་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་རྣམ་པ་ལྔའོ།།

འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ལམ་ལ་བསམ་གཏན་བཞི་དང་གཟུགས་མེད་པ་དང་འགོག་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་དག་སྟེ་དགུའོ།།

སྦྱོང་བའི་ལམ་ལ་བར་ཆད་མེད་པའི་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་བདེན་པ་བཞིས་བསྡུས་པ་ཉོན་མོངས་པ་དང་མི་ལྡན་པའི་མཚན་ཉིད་བཞིའོ།།

སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་ལམ་ལ་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་རྣམ་པ་བཅུ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ལ་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་ལམ་གྱི་རྟེན་ཅན་གྱི་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་བཞིའོ།།

རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་ནི་ཤིན་ཏུ་ཕུལ་དུ་བྱུང་བའི་ཕྱིར་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་ལམ་གཅིག་པུ་ཁོ་ན་ཡིན་ཏེ། དེ་ལ་ནི་གནས་དང་གནས་མ་ཡིན་པ་དང་། ལས་ཀྱི་རྣམ་པར་སྨིན་པ་དང་། མོས་པ་སྣ་ཚོགས་དང་། འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་དུ་མ་དང་། དབང་པོ་མཆོག་དང་མཆོག་མ་ཡིན་པ་དང་། ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བའི་ལམ་དང་། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་། སྔོན་གྱི་གནས་རྗེས་སུ་དྲན་པ་

མཆན་ ༑—(གསེར་) པ་རྣམ་[1]

དང་། འཆི་འཕོ་དང་སྐྱེ་བ་དང་། ཟག་པ་ཟད་པ་མཁྱེན་པའི་སྟོབས་ཀྱི་རྣམ་པ་བཅུ་དང་།

ང་ནི་སངས་རྒྱས་སོ་ཞེས་བདག་ཉིད་ཞལ་གྱིས་འཆེས་པ་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པ་བར་ཆད་བྱེད་པ་ཉིད་དུ་བརྗོད་པ་དང་། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པའི་ལམ་ངེས་པར་འབྱུང་བ་ཉིད་དུ་རབ་ཏུ་བསྟན་པ་དང་། བདག་ཉིད་ཀྱི་ཟག་པ་ཟད་པ་ཉིད་དུ་ཞལ་གྱིས་བཞེས་པ་ལ་རྒོལ་བ་པོ་མེད་པས་མི་འཇིགས་པའི་རྣམ་པ་བཞི་དང་།

རྣམ་གྲངས་དང་། ཆོས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་དང་། ཡུལ་གྱི་སྐད་དང་། ཆོས་རབ་ཏུ་དབྱེ་བའི་ཡུལ་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཆོས་དང་། དོན་དང་། ངེས་པའི་ཚིག་དང་། སྤོབས་པ་སོ་སོ་ཡང་དག་པར་རིག་པའི་རྣམ་པ་བཞི་དང་།

འཁྲུལ་པ་དང་། ཅ་ཅོ་དང་། དྲན་པ་ཉམས་པ་དང་། ཐུགས་མཉམ་པར་མ་བཞག་པ་དང་། ཐ་དད་པ་ཉིད་ཀྱི་འདུ་ཤེས་དང་། སོ་སོར་མ་བརྟགས་པའི་བཏང་སྙོམས་མི་མངའ་བའི་རྣམ་པ་དྲུག་དང་།

འདུན་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། དྲན་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། ཤེས་རབ་དང་། རྣམ་པར་གྲོལ་བ་ལས་ཉམས་པ་མི་མངའ་བའི་རྣམ་པ་དྲུག་དང་།

སྐུ་དང་གསུང་དང་ཐུགས་ཀྱི་འཕྲིན་ལས་རྣམས་ཡེ་ཤེས་སྔོན་དུ་འགྲོ་ཞིང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བའི་རྣམ་པ་གསུམ་དང་།

འདས་པ་དང་། མ་འོངས་པ་དང་། ད་ལྟར་བྱུང་བ་ལ། མ་ཆགས་མ་ཐོགས་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་རྣམ་པ་གསུམ་སྟེ། དེ་ལྟར་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་མ་འདྲེས་པ་བཅོ་བརྒྱད་ཀྱི་རྣམ་པ་དག་དང་།

སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་བཤད་པའི་དེ་བཞིན་ཉིད་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་མངའ་བསྒྱུར་བའི་རང་[1]བྱུང་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་

མཆན་ཿ—(སྣེ) འབྱུང་[1]

པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པའི་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་གསུམ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་ལམ་གྱི་···· རྟེན་ཅན་གྱི་རྣམ་པ་ནི་སུམ་ཅུ་རྩ་དགུའོ ༎

དེ་ལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་ནི་ཉན་ཐོས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་བྱེ་བྲག་གིས། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཟག་པ་མེད་པ་དང་། ཟག་པ་དང་བཅས་པ་དག་ཀྱང་ཡིན་ནོ། །ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་[1]ཀྱིས་ཉོན་མོངས་པ་ཤིན་ཏུ་མ་སྤངས་པའི་ཕྱིར་···· ཟག་པ་དང་བཅས་པ་ཁོ་ན་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་ནི་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱིས་ཉོན་མོངས་···· པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་བག་ཆགས་དང་བཅས་དེ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་···· སྤངས་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་མངའ་བརྙེས་པའི་ཕྱིར་ཟག་པ་མེད་པ་ཁོ་ན་·· དག་ཡིན་དེ། རྣམ་པ་རྣམས་གཅིག་ཏུ་བསྡོམས་ན་རྣམ་པ་བརྒྱ་བདུན་ཅུ་རྩ་གསུམ་ཡོད་དོ།། ༨.༤

སྦྱོར་བ་ཁྱད་པར་ཅན་དག་གིས་རྣམ་པ་རྣམས་བསྒོམ་དགོས་ན་དེ་དག་ཀྱང་སྦྱོར་བ་པོ་མེད་པར་བརྗོད་པར་མི་ནུས་པས་[2]ཉན་པ་ལ་སོགས་པའི་སྣོད་སྦྱོར་བ་པོ ༎

སངས་རྒྱས་རྣམས་ལ་ལྷག་པར་བྱས། |
དེ་ལ་དགེ་བའི་རྩ་བ་བསྐྱེད། |
དགེ་བའི་བཤེས་ཀྱི་མགོན་བཅས་པ། |
འདི་[3]ཉན་པ་ཡི་སྣོད་ཡིན་ནོ། (༦) |

སངས་རྒྱས་བསྙེན་དང་ཀུན་འདྲི་དང་། |
སྦྱིན་དང་ཚུལ་ཁྲིམས་སོགས་སྤྱོད་པས། |

མཆན་ ༔—(སྡེ་) ཀྱི་[1] (སྣར་) (སྡེ་) མཉན་[2] (སྡེ་) མཉན་[3]

ལེན་དང་འཛིན་པ་ལ་སོགས་པའི། །
སྤྱོད་དུ་དམ་པ་རྣམས་བཞེད་དོ། (༥) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འདས་པ་དང་ད་ལྟར་བྱུང་བའི་སངས་རྒྱས་རྣམས་ལ་སྦྱིར་དགེ་བའི་རྩ་བ་བསྔོན་ཅིང་སྨྲངས་པ་དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ལ་ལུས་ལ་སོགས་པའི་བསྙེན་བཀུར་གྱིས་མཆིས་པར་[1]བྱས་པ…དང་། ཐེ་ཚོམ་གྱི་དོན་ཡོངས་སུ་འདྲི་བ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་དུ་ཕྱིན་པ་བཅུ་སྒྲུབ་པ་དང་ལྡན་པ། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་དག་གིས་བྲིན་གྱིས་བརླབས་པ་རྣམས་ནི། གོ་རིམ་ཇི་ལྟ་བར་རྣམ་པའི་མཚན་ཉིད་ཅན་གྱི་ཡུམ་འདིའི་གཞུང་[2]ཉན་པ་དང་། འཛིན་པ་དང་། དོན་མི་བརྗེད་པ་དང་། ཚུལ་བཞིན་ཡིད་ལ་བྱེད་པའི་སྤྱོད་ཉིད་ཡིན་པར་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པ…བཞེད་དོ། ༤.༥

དེ་ལྟར་སྦྱོར་བ་པོ་བསྟན་ནས་སྦྱོར་བ།

གཟུགས་ལ་སོགས་ལ་མི་གནས་ཕྱིར། །
དེ་ལ་སྦྱོར་བ་བཀག་པའི་ཕྱིར། །
དེ་ཡི་དེ་བཞིན་ཉིད་ཟབ་ཕྱིར། །
དེ་རྣམས་གཏིང་དཔག་དཀའ་བའི་ཕྱིར། (༦) །

དེ་དག་ཚད་ནི་མེད་ཕྱིར་དང་། །
ཚོགས་ཆེན་ཡུན་རིང་རྟོགས་པའི་ཕྱིར། །
ལུང་བསྟན་ཕྱིར་མི་ལྡོག་ཉིད་དང་། །
ངེས་འབྱུང་བར་ཆད་མེད་བཅས་དང་། (༧) །

བྱང་ཆུབ་ཉེ་དང་མྱུར་བ་དང་། །
གཞན་དོན་འཕེལ་མེད་འགྲིབ་མེད་ཕྱིར། །

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) བྱ་[1] མཉན་[2]

ཆས་དང་ཆོས་མིན་སོགས་མི་མཐོང་། |
གཟུགས་སོགས་བསམ་མི་ཁྱབ་མི་མཐོང་། (༡༠) |
གཟུགས་སོགས་དེ་ཡི་མཚན་མ་དང་། |
དེ་ཡི་ངོ་བོ་རྣམ་མི་རྟོག |
འབྲས་བུ་རིན་ཆེན་སྦྱིན་བྱེད་དང་། |
དེ་ཉི་དག་པ་མཚམས་དང་བཅས། (༡༡) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་མི་གནས་པ་དང་། དེ་དག་ལ་མི་སྦྱོར་བ་ཉིད་སྦྱོར་བ་ཡིན་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དེ་དག་ཉིད་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཟབ་པ་དང་། གཏིང་དཔག་དཀའ་བ་དང་། ཚད་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟར་རྟོགས་པ་རྣམས་ཀྱི་གྲངས་བཞིན་དུ་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་མི··· གནས་པ་དང་། མི་སྦྱོར་བ་དང་། ཟབ་པ་དང་། གཏིང་དཔག་དཀའ་བ་དང་། ཚད་མེད་པའི་སྦྱོར་བ་སྟེ་ལྔ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྐྲག་པ་དང་མི་སྐྲག་པ་དང་། ཡང་དག་པར་འཛིན་པ་དང་། ཐར་ཆད་ཀྱི་ཆོས་སྤོང་བ་དང་། རྟག་ཏུ་ཆོས་སྒོམ་པ་དང་། ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་གསར་གྱི་རྟེན་ཉིད་དང་། འབྲས་བུ་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་མངོན་པར་འགྲུབ་པ་དང་། ཆོས་ཀྱི་འཁོར་ལོ་རབ་ཏུ་[1]སྐོར་བ་དང་། འཕེལ་བ་དང་འགྲིབ་པ་མི་མཐོང་བ་དང་། འདོད་པའི་ཁམས་སུ་མི་དམིགས་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་མེད་པ་དང་། གཟུགས་དང་། དེའི་མཚན་མ་དང་། དེའི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། འབྲས་བུ་དང་[2]པོ་མཐོང་བ་དང་། གཟུགས་རྣམ་པར་དག་པ་དང་། ལོ་སྐོར་དུ་མངོན་པར་བརྩོན་པ་མི་འདོར་བ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་སྒྲུབ་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམས་ཀྱི་གོ་རིམ་བཞིན་དུ། ཚོགས་ཆེན་པོས་

མཆན་ ༔—(སྡེ་) བསྐོར་·[1] (སྣར་) བ་·[2]

ཡུན་རིང་པོ་ཞིག་ནས་མངོན་པར་རྫོགས་པར་འཚང་རྒྱ་བ་དང་། ལུང་བསྟན་པ་འཐོབ་པ་དང་། ཕྱིར་མི་ལྡོག་པ་ཉིད་དང་། ངེས་པར་འབྱུང་བ་དང་། བར་ཆད་མེད་པ་དང་། ཡང་དག་པར་མངོན་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ལ་ཉེ་བ་དང་། མྱུར་དུ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་དང་། གཞན་གྱི་དོན་དང་། འཕེལ་བ་དང་། འགྲིབ་པ་མེད་པ་དང་། ཆོས་དང་ཆོས་མ་ཡིན་པ་ལ་སོགས་པར་མི་དམིགས་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པའི་རྣམ་པ་འགོག་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་དངོས་པོར་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། འབྲས་བུ་རིན་པོ་ཆེ་སྦྱིན་པ་དང་། རྣམ་པར་དག་པ་དང་། ས་མཚམས་ལ་སྦྱོར་བ་དང་རྣམ་པ་བཅོ་ལྔ་སྟེ་སྦྱོར་བ་ཉི་ཤུ་ཡིན་ནོ༎ ༨-༡༡

ཡོན་ཏན་མཐོང་བ་སྟོན་དུ་བཏང་ན་སྦྱོར་བ་རྣམས་ལ་ཞེན་དུ་གོམས་པར་བྱེད་པས་སྦྱོར་བའི་འོག་ཏུ་དེ་དག་གི་ཡོན་ཏན།

བདུད་ཀྱི་མཐུ་བཅོམ་ལ་སོགས་པ། །
ཡོན་ཏན་རྣམ་པ་བཅུ་བཞི་འོ། །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བདུད་ཀྱི་མཐུ་བཅོམ་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱིས་དགོངས་ཤིང་མཁྱེན་པ་ཉིད་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱིས་མངོན་སུམ་དུ་མཛད་པ་དང་། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་དང་ཉེ་བར་གྱུར་པ་དང་། དོན་ཆེན་པོ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་། ཡུལ་དཔྱད་པ་དང་། ཟག་པ་མེད་པའི་ཡོན་ཏན་ཐམས་ཅད་རྫོགས་པ་དང་། སྨྲ་བའི་སྐྱེས་བུ་ཉིད་དང་། མི་ཕྱེད་པ་ཉིད་དང་། དགེ་བའི་རྩ་བ་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པ་སྐྱེ་བ་དང་། དམ་བཅས་པའི་དོན་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་སྒྲུབ་པ་དང་། འབྲས་བུ་རྒྱ་ཆེན་པོ་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དོན་སྒྲུབ་པ་དང་། ངེས་པར་འཐོབ་པ་ཞེས་བྱ་བའི་ཡོན་ཏན་རྣམས་ཏེ། གྲངས་བཞིན་དུ་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱིས་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པ་དང་། དགོངས་པ་དང་ཡེ་ཤེས

ཀྱིས་གཟིགས་པ་དང་། ཉེ་བར་གྱུར་པ་དང་། ཕན་ཡོན་ཆེན་པོ་དང་། བྱ་བ་བྱེད་པ་དང་། གཉེན་པོའི་ཆོས་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་གདམས་བརྗོད་པ་དང་། གྲོགས་མཛད་པ་དང་། དགའ་བ་རྒྱ་ཆེན་པོ་སྐྱེད་པ་དང་། དེའི་དམ་བཅས་པའི་ཚིག་ལ་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ་དང་། ཆོས་ཟབ་མོ་མངོན་པར་འདོད་པ་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དོན་བྱེད་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཚང་བ་རྙེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་དག་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པའི་སྦྱོར་བ་ལ་མངོན་པར་དགའ་བ་ལ་འབྱུང་ཞིང་འཐོབ་པས་ཡོན་ཏན་བཅུ་བཞི་ཡིན་ནོ།།

དེའི་འོག་ཏུ་ཡང་གང་ཞིག་ཡོངས་སུ་སྤྱངས་པས་སྦྱོར་བ་རྣམས་བསྒོམ་པར་བྱ་བ་སྦྱོར་བའི་བར་ཆད་བྱེད་པའི་སྐྱོན་གང་དག་ཅིག་ཡིན་ཞེ་ན།

དེ་དག་གི་བར་ཆད་དུ་འགྱུར་བའི་སྐྱོན། །
སྐྱོན་ནི་བཅུ་ཚན་བཞིར་བཅས་པ། །
དྲུག་ཏུ་ངེས་པར་རྟོགས་པར་བྱ། (༡༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཚེགས་ཆེན་པོས་འཐོབ་པ་དང་། སྤོབས་པ་ཧ་ཅང་མྱུར་བ་དང་། ལུས་ཀྱི་གནས་ངན་ལེན་དང་། སེམས་ཀྱི་གནས་ངན་ལེན་དང་། རིགས་པ་མ་ཡིན་པས་བསྐྱེད་པའི་ཁ་[1]དོན་བྱེད་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། ཕྱིར་ཕྱོགས་པའི་རྒྱུ་མཚན་འཛིན་པ་ཉིད་དང་། རྒྱུ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་རྣམས་པ་དང་། གྱ་ནོམ་པའི་རོ་མྱང་བ་རྣམས་པ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཐེག་པའི་མཆོག་ཀུན་ཏུ་འཛིན་པ་རྣམས་པ་དང་། དྲག་ཏུ་ཆེད་དུ་བྱ་བ་རྣམས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བཅུ་ཚན་དང་པོའོ།།

རྒྱུ་དང་འབྲས་བུ་འབྲེལ་བ་རྣམས་པ་དང་། གོང་ན་མེད་པ་རྣམས་པ་དང་། ཡུལ་རྣམ་པ་མང་པོ་ལ་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་སྤོབས་པ་འབྱུང་བ་དང་། ཡི་གེ་[2]འབྲི་བ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། དངོས་པོ་མེད་པ་[3]ལ་

མཆན་ ༔—(སྡེ་) དོན་[1] འདྲི་[2] (སྣར) པ་མངོན་[3]

མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། ཡི་གེ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། ཡི་གེ་མེད་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། ཡུལ་ལ་སོགས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་། ཉེད་པ་དང་བཀུར་བསྟི་དང་ཚོགས་སུ་བཅད་པའི་རོ་མྱང་བ་དང་། ལམ་མ་ཡིན་པས་ཐབས་ལ་མཁས་པ་ཚོལ་བ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བཅུ་ཚན་གཉིས་པའོ ༎

གྲངས་བཞིན་དུ་ཉན་པ་པོ་དང་འཆད་པ་པོ་དག་སྔ་མ་དང་ཕྱི་མ་གང་ཡང་རུང་བ་དང་མངོན་པར་འབྲེལ་བས། འདུན་པ་དང་། སྒོམ་ལས་ཀྱིས་ཉམས་པ་དང་། འདུན་པའི་ཡུལ་ཐ་དད་པས་ཉམས་པ་དང་། འདོད་ཆེན་ཆུང་བ་དང་འདོད་ཆེན་ཆུང་བ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཉམས་པ་དང་། སྦྱངས་པའི་ཡོན་ཏན་དང་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ་དག་དང་། དགེ་བ་དང་དགེ་བ་མ་ཡིན་པའི་ཆོས་ཉིད་དང་། གཏོང་བ་དང་སེར་སྣ་བྱེད་པ་དང་། སྦྱིན་པ་དང་མི་ལེན་པ་དང་། [1]འགོ་སློས་པས་གོ་བ་དང་། རྣམ་པར་སྤྲོས་པས་གོ་བ་ཉིད་དང་། མདོ་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་མངོན་པར་ཤེས་པ་དང་མངོན་པར་མི་ཤེས་པ་ཉིད་དང་། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་དང་ལྡན་པ་དང་། མི་ལྡན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བཅུ་ཚན་གསུམ་པའོ ༎

དེ་ཁོ་ན་བཞིན་དུ་ཐབས་དང་ཐབས་མ་ཡིན་པ་ལ་མཁས་པ་དང་། གཟུངས་ཐོབ་པ་དང་མ་ཐོབ་པ་དག་དང་། ཡི་གེར་[2]འབྲི་འདོད་པ་དང་ཡི་གེར་[3]འབྲི་མི་འདོད་པ་དག་དང་། འདོད་པའི་འདུན་པ་དང་བྲལ་བ་དང་མ་བྲལ་བ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་བཞི་དང་། ངན་སོང་གི་འགྲོ་བ་ལ་ཕྱིར་ཕྱོགས་པ་དང་། བདེ་འགྲོར་འགྲོ་བ་ལ་ཡིད་བདེ་བ་སྟེ་གཉིས་དང་། འཆད་པ་པོ་དང་ཉན་པ་པོ་དག་སྔ་མ་དང་ཕྱི་མ་གང་ཡང་རུང་བ་འབྲེལ་བས་གྲངས་བཞིན་དུ་གཅིག་སྟེ་དང་། འཁོར་ལ་མངོན་པར་དགའ་བ་ཉིད་དང་། གོ་སྐབས་མི་འབྱེད་པ་ཉིད་དང་རྗེས་སུ་འབྲེལ་བར་འདོད་པ་ཉིད་དང་། ཟང་ཟིང་ཟུང་ཟད་ཙམ་འདོད་པ་ཉིད་དང་། དེ་སྦྱིན་པར་མི་འདོད་པ་ཉིད་དང་།

མཆན ༑—(སྡེ་) མགོ་[1] འདྲི་[2] འདྲི་[3]

སློག་གི་བར་ཆད་དུ་འགྱུར་བ་དང་མི་འགྱུར་བའི་ཕྱོགས་སུ་འགྲོ་བ་ཞེས་བྱ་··· བ་བཞི་སྟེ། བཅུ་ཚན་བཞི་པའོ ༎

དེ་བཞིན་དུ་སྨུ་གི་བྱུང་བའི་ཕྱོགས་སུ་འགྲོ་བ་དང་མི་འགྲོ་བ་དང་། ཆོས་ཀུན་པ་ལ་སོགས་པས་དཀྱུགས་པའི་ཕྱོགས་སུ་འགྲོ་བ་དང་མི་འགྲོ་བ་དང་། ཁྲིམ་ལྟ་བས་ཡིད་མི་བདེ་བ་ཞེས་བྱ་བ་གསུམ་དང་། བདུད་ཀྱིས་འཕྲིད་པའི་སྤྱོར་བ་དང་། བཙོས་མ་ཉེ་བར་སྒྲུབ་པ་དང་། ཡུལ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་མ་ཡིན་པར་དགའ་བ་བསྐྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་གཞན་གསུམ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་སྐྱོན་བཞི་བཅུ་རྩ་དྲུག་ཡིན་ནོ ༎ ༡༢

གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཡོན་ཏན་དང་སྐྱོན་ཐྲང་བ་དང་ངོར་བས་སྤྱོར་བ་རྣམས་བསྒོམ་པར་བྱ་བ་ནི་མཚན་ཉིད་ཤེས་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ་ཅན་ཡིན་པས·· སྐྱོན་གྱི་འོག་ཏུ་དེ་དག་གི་མཚན་ཉིད།

གང་གིས་མཚོན་དེ་མཚན་ཉིད་དུ། །
ཤེས་བྱ་དེ་ཡང་རྣམ་པ་གསུམ། །
ཤེས་པ་ཁྱད་པར་བྱེད་པ་སྟེ། །
ངོ་བོ་ཉིད་གང་མཚོན་བྱ་ཡང་། (༡༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བྱེད་པར་སྒྲུབ་པས་འདིས་སྤྱོར་བ་རྣམས་མཚོན་པར་བྱེད་པས་ན། ཤེས་པ་དང་། ཁྱད་པར་དང་། བྱེད་པ་དང་། ལས་སུ་སྒྲུབ་པས་དེ་རྣམས་མཚོན་པར་བྱ་བ་ཡིན་པས་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་དེ། མཚན་ཉིད་ནི་རྣམ་པ་བཞིར་ཤེས་པར་བྱའོ ༎ ༡༢

དེ་ལ་ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་དབྱེ་བས་ཐ་དད་པ་ལ། རེ་ཞིག་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒོ་ནས།

དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་འབྱུང་བ་དང་། །
འཇིག་རྟེན་འཇིག་མེད་བདག་ཉིད་དང་། །

སེམས་ཅན་སེམས་ཀྱི་སྤྱོད་པ་དང་།
དེ་བསྡུས་པ་དང་ཕྱིར་ལྡུས་དང་། (༡༣)
མི་ཟད་པ་ཡི་རྣམ་པ་དང་།
ཆགས་བཅས་སོགས་དང་རྒྱ་ཆེན་དང་།
ཆེན་པོར་གྱུར་དང་ཚད་མེད་དང་།
རྣམ་ཤེས་བསྟན་དུ་མེད་པ་དང་། (༡༤)
སེམས་བལྟར་མེད་དང་ཤེས་པ་དེ།
གཡོ་བ་ལ་སོགས་ཞེས་བྱ་དང་།
དེ་ལས་གཞན་ཡང་དེ་དག་ནི།
དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པར་ཤེས། (༡༥)
ཐུབ་པས་དེ་བཞིན་ཉིད་རྟོགས་དེ།
གཞན་ལ་བསྟན་པ་ཞེས་བྱ་འདི།
ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་སྐབས་ཀྱི།
ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་བསྡུས་པ་ཡིན། (༡༦)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་དེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་འབྱུང་བ་དང་། འཇིག་རྟེན་འཇིག་པ་མེད་པ་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་སེམས་ཀྱི་སྤྱོད་པ་དང་། སེམས་བསྡུས་པ་དང་། སེམས་རྣམ་པར་གཡེངས་བ་དང་། སེམས་མི་ཟད་པའི་རྣམ་པ་དང་། སེམས་འདོད་ཆགས་དང་བཅས་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། སོགས་པ་ཞེས་བྱ་བའི་སྒྲས་བསྡུས་པ་སེམས་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དང་། སེམས་རྒྱ་ཆེན་པོ་དང་། སེམས་ཆེན་པོར་གྱུར་པ་དང་། སེམས་ཚད་མེད་པ་དང་། སེམས་བསྟན་དུ་མེད་པ་དང་། སེམས་བལྟར་མེད་པ་དང་། སེམས་གཡོ་བ་ལ་སོགས་པ་དང་། གཡོ་བ་ལ་སོགས་པ་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་ཅན་དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པས་དེ་བཞིན་ཉིད་རྟོགས་པ་དེ་གཞན་ལ་བསྟན་ཅིང་བདགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་རྣམས་ཀྱི····

ཤེས་པའི་རྣམ་པའི་བྱེ་བྲག་བཅུ་དྲུག་གིས། ཚུལ་བཞིན་དུ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྦྱོར་བ་རྣམས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་མཚོན་པས་ན། ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བསྡུས་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༦-༡༧

དེའི་འོག་ཏུ་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐོ་ནས།

སྟོང་ཉིད་མཚན་མ་མེད་བཅས་དང་། །
སྨོན་པ་རྣམ་པར་སྤངས་པ་དང་། །
སྐྱེ་མེད་འགག་པ་མེད་སོགས་དང་། །
ཆོས་ཉིད་རྣམ་པར་འཁྲུག་མེད་དང་། (༡༨) །

འདུ་མི་བྱེད་དང་རྣམ་མི་རྟོག །
རབ་དབྱེ་མཚན་ཉིད་མེད་ཉིད་ལ། །
ལམ་ཤེས་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་ཀྱིས་ནི། །
ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་པར་བཞེད། (༡༩)།

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྟོང་པ་དང་། མཚན་མ་མེད་པ་དང་། སྨོན་པ་མེད་པ་དང་། སྐྱེ་བ་མེད་པ་དང་། འགག་པ་མེད་པ་དང་། སོགས་པ་ཞེས་བྱ་བའི་སྒྲས་བསྡུས་པ། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་མེད་པ་དང་། དངོས་པོ་མེད་པ་དང་། ངོ་བོ་ཉིད་དང་། རྟེན་མེད་པ་དང་། ནམ་མཁའི་མཚན་ཉིད་དེ་དྲུག་དང་། ཆོས་ཉིད་རྣམ་པར་འཁྲུག་པ་མེད་པ་དང་། འདུ་མི་བྱེད་པ་དང་། རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། རབ་ཏུ་དབྱེ་བ་དང་། མཚན་ཉིད་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་རྣམས་ཀྱི་ཤེས་པའི་རྣམ་པའི་ཁྱད་པར་བཅུ་དྲུག་གིས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ལམ་ཤེས་··· པ་ཉིད་ཀྱི་སྦྱོར་བ་དག་མཚོན་པས་ན། ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བསྡུས་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༨-༡༩

དེའི་འོག་ཏུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་ནས།

དེ་ནི་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་[1]བརྟེན་ནས།
གནས་དང་གུས་པར་བྱ་བ་དང་།
བླ་མ་ཉིད་དང་མཉེས་པ་དང་།
དེ་ལ་མཆོད་དང་བྲིད་མེད་དང་། (༣༠)

ཀུན་ཏུ་འཇུག་མཁྱེན་གང་ཡིན་དང་།
མ་མཐོང་སྟོན་པར་མཛད་པ་དང་།
འཇིག་རྟེན་སྟོང་ཉིད་རྣམ་པ་དང་།
བརྗོད་དང་ཤེས་མཛད་མངོན་སུམ་མཛད། (༣༡)

བསམ་མི་ཁྱབ་དང་ཞི་ཉིད་སྟོན།
འཇིག་རྟེན་འདུ་ཤེས་འགོག་པ་ལ།
རྣམ་པ་ཀུན་མཁྱེན་ཚུལ་ལ་ནི།
ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཅེས་བཤད་དོ། (༣༢)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་དེ་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་ལ་མངོན་པར་བརྟེན་ནས་གནས་པ་དང་། གུས་པར་བྱ་བ་དང་། བླ་མར་བྱ་བ་དང། མཉེས་པར་བྱ་བ་དང་། མཆོད་པ་དང་བྲིད་པ་མེད་པ་ཉིད་དང་། ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བ་དང་། མ་མཐོང་བའི་དོན་སྟོན་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་བརྗོད་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པར་མཛད་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་མཐོང་བར་མཛད་པ་དང་། བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་ཉིད་དུ་སྟོན་པ་དང་། ཞི་བ་ཉིད་སྟོན་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་འགོག་པ་དང་། འདུ་ཤེས་འགོག་པ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་རྣམས་ཀྱི་ཤེས་པའི་རྣམ་པའི་བྱེ་བྲག་བཅུ་དྲུག······ གིས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་སྦྱོར་བ་དག······

མཆན ༔—(སྡེ་) རྟེན་[1]

མཚོན་པས་ན། ཞེས་པའི་མཚན་ཉིད་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་བསྡུས་པ་ཡིན་ནོ། ༢༠-༢༢

དེ་ལྟར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དགུས་ཞེས་པའི་མཚན་ཉིད་སྤྱིའི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་བརྗོད་ནས།། ཞེས་པའི་རྣམ་པས་ཡོངས་སུ་བཅད་པ་རྣམས་ཀྱི་ཁྱད་པར་ཞེས་པར་བྱ་བ་ཡིན་པས་ཞེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་···· འོག་ཏུ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་ཁྱད་པར་གྱི་མཚན་ཉིད།

བསམ་མི་ཁྱབ་སོགས་ཁྱད་པར་གྱིས། །
ཁྱད་ཞུགས་བདེན་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་ཅན། །
སྐད་ཅིག་མ་ནི་བཅུ་དྲུག་གིས། །
ཁྱད་པར་མཚན་ཉིད་བཤད་པ་ཡིན། (༢༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་དང་། མི་མཉམ་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར་གྱི་ཁྱད་པར་དུ་བྱས་པའི་སྡུག་བསྔལ་ལ་·· སོགས་པའི་བདེན་པའི་ཡུལ་ཅན་ཆོས་དང་རྗེས་སུ་ཞེས་པའི་བཟོད་པ་དང་·· ཞེས་པའི་མཚན་ཉིད་བཅུ་དྲུག་གིས་ ཡམ་ ཞེས་པོ་ཉིད་ལ་སོགས་པའི་སྒྲོར་བ་དག་མཚོན་པས་ན་ཁྱད་པར་གྱི་མཚན་ཉིད་ཡིན་ནོ།། ༢༢

ཡང་བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར་གང་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གསུམ་པོ།

བསམ་མི་ཁྱབ་དང་མི་མཉམ་དང་། །
གཞལ་དང་བགྲང་ལས་ཡང་དག་འདས། །
འཕགས་པ་ཀུན་སླད་མཁས་པ་ཡིས། །
རིག་བྱ་ཐུན་མོང་མིན་ཞེས་ཉིད། (༢༣) །

ཞེས་མྱུར་བྲི་དང་གང་མེད་དང་། །
སྒྲུབ་དང་ཡང་དག་འགྲུབ་པ་དང་། །

དམིགས་པ་རྟེན་དང་བཅས་པ་དང་། །
མཐའ་དག་པ་དང་ཡོངས་འཛིན་དང་། (༣༥) །
རོ་མྱང་མེད་དང་ཁྱད་པར་ནི། །
བཅུ་དྲུག་བདག་ཉིད་ཞེས་བྱ་སྟེ། །
གང་གི་ལམ་ནི་གཞན་དག་ལས། །
ཁྱད་དུ་འཕགས་པས་ཁྱད་པར་ལམ། (༣༦) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པས་ལེགས་པར་ཡོངས་སུ་བཟུང་བའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་སྟོབས་ཀྱིས་… བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་ཉིད་དང་། མི་མཉམ་པ་ཉིད་དང་། གཞལ་བ་ལས་ཡང་དག་པར་འདས་པ་དང་། བགྲང་བ་ལས་ཡང་དག་པར་འདས་པ་དང་། འཕགས་པའི་གང་ཟག་ཐམས་ཅད་སྡུད་པ་དང་། སྐྱེས་བུ་མཁས་པས་རིག་པར་བྱ་བ་ཉིད་དང་། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་མ་ཡིན་པའི་དངོས་པོ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་དང་། རང་གི་ལུགས་ལ་ལྟོས་པའི་མངོན་པར་ཤེས་པ་ཤིན་ཏུ་མྱུར་བའི་ཤེས་པ་དང་། ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་ལ་བརྟེན་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་གྲི་བ་མེད་པ་དང་། གང་བ་མེད་པའི་ངོ་བ་དང་། འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་ཏུ་རབ་ཏུ་སྒྲུབ་པ་དང་། ཡང་དག་པའི་སྦྱོར་བས་བསྐལ་པ་དུ་མར་བསྒྲུབས་པའི་བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས… ཡང་དག་པར་འགྲུབ་པ་དང་། རྣམ་པར་མི་རྟོག་པར་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་དམིགས་པ་དང་། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་རྟེན་དང་། སྨོན་ལམ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡོངས་སུ་[1]རྫོགས་པའི་རྒྱུའི་ཚོགས་པ་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་གྱི་ཐབས་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་བཟུང་བ་དང་། མངོན་པར་ཞེན་པའི་རོ་མྱང་བ་མེད་པ་དང་བཅུ་དྲུག་གི་

མཆན་ཿ—(སྣ) ཚོགས་[1]

བདག་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་ནི། ཀོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པའི་སྐད་ཅིག་མ་རྣམས་ཀྱི་ཁྱད་པར་ཡིན་ཏེ། གང་གིས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ལམ་རྣམས་ལས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ལ་སོགས་པའི་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་གཉིས་ནི། ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་ཡིན་པར་ཁྱད་ཞུགས་སོ། །དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་གི་ནི་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ཁྱད་པར་དང་བྲལ་བའི་མངོན་པར་ཞེན་པ་ལ་སོགས་པ་སྐྱེ་བའི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཀོ་སླ་བའི་ཕྱིར་མ་བཤད་དོ།། ༢༥-༢༦

ཁྱད་པར་གྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པར་བཅད་པ་རྣམས་ཀྱི་བྱེད་པ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གཉིས་ཀྱིས་བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད།

ཕན་དང་བདེ་དང་སྐྱོབ་པ་དང་། །
མི་རྣམས་ཀྱི་ནི་སྐྱབས་དག་དང་། །
གནས་དང་དཔུང་གཉེན་གླིང་དང་ནི། །
ཡོངས་འདྲེན་པ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། (༢༧) །
ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་དང་ཐེག་གསུམ་གྱི། །
འབྲས་བུ་མངོན་སུམ་མི་བྱེད་[1]དག །
ཐ་མ་རྟེན་གྱི་མཛད་པ་སྟེ། །
འདི་ནི་བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན། (༢༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མ་འོངས་པའི་ཕན་པ་དང་། ཚེ་འདིའི་བདེ་བ་དང་། སྡུག་བསྔལ་མེད་པའི་རྣམ་པར་སྨིན་པ་མ་ཡིན་པའི་ཆོས་ཉིད་ཉེ་བར་བསྒྲུབ་པའི་དོན་གྱིས། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་ཕན་པ་ལ་སོགས་པའི་བྱེད་པ་གསུམ་མོ། །གཏན་དུ་ཕན་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་གྱི་རྒྱུ་བཟློག་པ་དང་། འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་མཉམ་པ་ཉིད་

མཆན་ཿ—(སྣེ) བདག་[1]

དུ་རྟོགས་པ་དང་། རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་རྟོགས་པའི་རྟེན་གྱི་ངོ་བོ་དང་། གཞན་གྱི་དོན་སྒྲུབ་པ་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དན་ལྷན་གྱིས་གྲུབ་པར་འཇུག་པ་དང་། ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་ངེས་པར་འབྱུང་བའི་འབྲས་བུ་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་རྣམས་དུས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ཡང་དག་པར་ཤེ···བར་སྒྲུབ་པའི་དོན་གྱིས་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་ལ་སོགས་པའི་བརྗོད་པ···བདུན་ནོ། །རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྟོན་པ་ཉི·བར་བསྒྲུབ་པའི་དོན་གྱིས། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་ནི་རྟེན་གྱི་མཛད་པ་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་བྱེད་པའི་རྣམ་པ་དག་གིས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་སྦྱོར་བ་དག་མཚོན་པས་ན་བྱེད་པའི···མཚན་ཉིད་ཡིན་ནོ།། ༢༧.༣༨

བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཤེས་པར་བྱས་པ་རྣམས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་གང་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གསུམ་གྱིས་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད།

ཉོན་མོངས་རྟགས་དང་མཚན་མ་དང་། །
མི་མཐུན་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པོ[1]དག །
དབེན་དང་དཀའ་དང་ངེས་པ་དང་། །
ཆེད་དུ་བྱ་དང་མི་དམིགས་དང་། (༢༩) །
མངོན་པར་ཞེན་པ་བཀག་པ་དང་། །
དམིགས་པ་ཞེས་བྱ་གང་ཡིན་དང་། །
མི་མཐུན་ཕྱོགས་པ་མེད་པ[2]དང་། །
གཞི་མེད་འགྲོ་མེད་སྐྱེ་མེད་དང་། (༣༠) །
དེ་བཞིན་ཉིད་ནི་མི་དམིགས་དང་། །
ངོ་བོ་ཉིད་བཅུ་དྲུག་བདག་ཉིད། །

མཆན༔—(སྡེ) དང་[1] མེད་དང་དེ[2]

མཚོན་[1]བྱ་ལྟ་བུར་མཚོན་པས་ན། །

མཚན་ཉིད་[2]བཞི་པར་བཞེད་པ་ཡིན། (༣༧) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་དང་། དེའི་རྟགས་ལུས་ཀྱི་གནས་ངན་ལེན་དང་། དེའི་མཚན་མ་ཚུལ་བཞིན་མ་ཡིན་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། འདོད་ཆགས་དང་འདོད་ཆགས་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང······ གཉེན་པོ་དག་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་དབེན་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་བཞིའོ། །དོན་དམ་པར་མེད་པའི་སེམས་ཅན་སྨྲ་ངན་ལས་[3]འདའ་བར་དཀའ་བ་དང་། ཐེག་པ་གཞན་དུ་མི་ལྟུང་བའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་མཐའ་གཅིག་ཏུ་ငེས་པ་དང་། ཡུན་རིང་པོ་ནས་བསྒྲུབ་པར་བྱ་བ་མཆོག་ཉིད་ཀྱི་ཆེད་དུ་བྱ་བ་དང་། བསྒོམ་པར་བྱ་བ་དང་སྒོམ་པ་པོའི་ཆོས་མི་དམིགས་པ་དང་། དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པ་མཐའ་དག་བཀག་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་དག་ནི། ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ལྔའོ ༎

ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་དང་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བསྡུས་པའི་དངོས་པོའི་ཁྱད་པར་ལ་དམིགས་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་གྱི་སྒྲུབ་པའི་འཛིན་པ་ལ་སོགས་པ་ལས་བཟློག་སྟེ་བསྟན་པས་མི་མཐུན་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ཐོགས་པ་མེད་པར་ཤེས་པ་དང་། ཤེས་བྱ་དང་ཤེས་པ་མི་དམིགས་པས་གཞི་མེད་པ་དང་། དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱིས་འགྲོ་བ་མེད་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པས་སྐྱེ་བ་མེད་པ་དང་། དངོས་པོ་དང་དངོས་པོ་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་གསུམ་གྱི་ངོ་བོ་དེ་བཞིན་ཉིད་མི་དམིགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་དག་ནི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་བདུན་ནོ། །དེ་ལྟར་ན་ངོ་བོ་ཉིད་བཅུ་དྲུག་གིས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་སྦྱོར་བ་དག་མཚན་ཉིད་དང་ལྡན་པ···

མཆན་ ༔—(སྡེ་)ཆ་[1] (ཉི་)ཞི[2] འདས་པར་དགའ་བ་[3] (སྡེ་) བཟླ་[3]

བཞིན་དུ་མཚོན་པས་དེ་ལྟར་ན་བཞི་པ་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་དུ་བཞེད་དོ། །དེ་ལྟར་ན་སྤྱིར་གཅིག་ཏུ་བསྡོམས་ན་ནི་མཚན་ཉིད་དགུ་བཅུ་རྩ་གཅིག་ཏུ······འགྱུར་རོ། ༢༨-༣༡

ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པའི་དགེ་བའི་རྩ་བ་དང་ལྡན་པ་ཁོ་ན་ལ་ཟེ་སྐད་བཤད་པའི་སྦྱོར་བ་ཡོངས་སུ་ཞེས་པ་འབྱུང་བས། ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ།

མཚན་མེད་རབ་ཏུ་སྦྱིན་ལ་སོགས། |
ཡང་དག་སྦྱབ་ལ་མཁས་པ་ནི། |
རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་རྟོགས་འདི་ལ། |
ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པར་འདོད། (༣༢) |

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མཚན་མ་མེད་པར་དམིགས་པའི་ཤེས་པའི་རྣམ་པས། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ནས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་ཐུག་པ་རྣམས་རང་གི་རྒྱུད་ལ་སྐྱེད་[1]པར་མཁས་པ་ནི། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་འདི་ལ་ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ཡིན་པར་འདོད་དོ།། ༣༢

མཁས་པ་དེ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། དེ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

སངས་རྒྱས་གས་དམིསོགས་དད་པ་དང་། |
སྦྱིན་སོགས་སྤྱོད་ཡུལ་བརྩོན་འགྲུས་དང་། |
བསམ་པ་ཕུན་ཚོགས་དྲན་པ་དང་། |
རྣམ་པར་མི་རྟོག་ཏིང་འཛིན་དང་། (༣༣) |
ཆོས་རྣམས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ། |
ཤེས་པའི་ཤེས་རབ་དང་རྣམ་ལྔ། |

མཆན་ཿ—(ཉི) བསྐྱེད་[1]

རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་རྣོན་པོ་ཡིས། །
རྟོགས་སླ་རྟུལ་པོས་རྟོགས་དཀར་བཞེད། (༢༨) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། དྲན་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། ཤེས་རབ་ཁྱད་པར་ཅན། དབང་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་པ་གྲངས་བཞིན་དུ། སངས་རྒྱས་དང་། སྦྱིན་པ་དང་། བསམ་པ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་དང་། རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ལ་སོགས་པའི་[1] ཡུལ་རྣམ་པ་ལྔ་ལ་མཁས་པ་ཡིན་ནོ། །དེ་ལྟ་མོད་ཀྱི་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་འཐོབ་པ་མ་ཡིན་ཏེ། འདི་ལྟར་དད་པ་ལ་སོགས་པ་ཆེན་པོ་རྣོན་པོས་ནི་བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་རྟོགས་པར་སླ་ལ། དེ་དག་ཉིད་རྟུལ་པོས་ནི་རྟོགས་པར་དཀའོ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་ནི་ཆོས་ཉིད་ཡིན་པས་ཤུགས་ཀྱིས་ན་འབྲིང་པོ་རྣམས་ཀྱིས་ནི་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་རྟོགས་ལ། ཆུང་ངུ་རྣམས་ཀྱིས་ནི་ཉན་ཐོས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་རྟོགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་འཕངས་པ་ཡིན་ནོ།། ༢༢.༢༨

ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་སྐྱེས་པའི་སློབ་མ་ཅན་ལ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་འབྱུང་བས།

དྲོ་བ་རྣམས་ཀྱི་དམིགས་པ་འདིར། །
སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཡིན་པར་བསྔགས། །
དེ་དག་ཉིད་ལ་སེམས་མཉམ་སོགས། །
རྣམ་པ་དག་ནི་བཅུར་བཤད་དོ། (༢༩) །

བདག་ཉིད་སྡིག་པ་ལས་ལྡོག་ཅིང་། །
སྦྱིན་ལ་སོགས་ལ་གནས་པས་གཞན། །

མཆན་ ཿ—(ཉི་) རྣམ་ཡུལ་རྣམ་[1]

དེ་དག་ལ་ནི་འགོད་པ་དང་། །
བསྔགས་པ་བརྗོད་དང་མཐུན་པ་ཉིད། (༢༨) །

ཅིར་གྱུར་དེ་བཞིན་བཟོད་པ་ནི། །
རང་གཞན་དོན་ཅན་བདེན་ཞེས་པ། །
ཆོས་མཆོག་དེ་བཞིན་སེམས་ཅན་རྣམས། །
སྨིན་བྱེད་སོགས་ཀྱིས་ཞེས་པར་བྱ། (༢༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་འདི་ལ་མཉམ་པ་དང་། བྱམས་པ་དང་། ཕན་པ་དང་། ཁོང་ཁྲོ་བ་མེད་པ་དང་། རྣམ་པར་འཚེ་བ་མེད་པའི་སེམས་ཀྱི་རྣམ་པ་ལྔ་དང་། ཕ་དང་མའི་སེམས་དང་། སྤུན་དང་སྲིང་མོའི་སེམས་དང་། བུ་དང་བུ་མོའི་སེམས་དང་། བཤེས་དང་གྲོགས་ཀྱི་སེམས་དང་། གཉེན་དང་སྣག་གི་གཉེན་མཚམས་ཀྱི་སེམས་ཀྱི་རྣམ་པ་གཞན་ལྔས། སེམས་ཅན་ལ་དམིགས་པ་ནི་དྲོ་བར་གྱུར་པ་ཡིན་པར་བཞེད་དོ། །མདོར་ན་མི་དགེ་བ་དང་དགེ་བ་ལ་གྲངས་བཞིན་དུ་སྤོང་བ་དང་ལེན་པའི་སྒོ་ནས་ལྡོག་པ་དང་ཞུགས་པའི་བདག་ཉིད་ཅན། དེའི་སྒོ་ནས་གཞན་རྣམས་སྡིག་པ་ལས་ལྡོག་པ་དང་། དགེ་བ་ལ་གནས་པ་དག་ལ་སྦྱོར་བའི་རྣམ་པ་གཉིས་དང་། གཞན་བདག་ཉིད་དེ་བཞིན་ཉིད་དུ་ཞུགས་པ་ལ་བསྔགས་པ་བརྗོད་པ་དང་། མཐུན་པར་བྱེད་པ་རྣམ་པ་གཉིས་པོ་ཆོས་ཀྱིས་རབ་ཏུ་དབྱེ་བས་ནི་རྣམ་པ་མཐའ་ཡས་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་རྣམས་ཀྱིས་སེམས་ཅན་ལ་དམིགས་པ་ནི་རྩེ་མོར་གྱུར་པ་ཡིན་ནོ། །རྩེ་མོར་གྱུར་པ་ལ་རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་དབྱེ་བས་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དག་ཇི་ལྟ་བ་དེ་བཞིན་དུ་སྦྱོར་བ་དང་། བསྔགས་པ་བརྗོད་པ་དང་མཐུན་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་རྣམས་ཀྱིས་རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་ལ་དམིགས་པ་ནི་བཟོད་པ་ཡིན་ནོ།། སྔ་མ་བཞིན་དུ་རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་ཅན་ཁོ་ན་སྨིན་པར་བྱེད་པ་དང་། གྲོལ་

པར་བྱེད་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ་དག་གིས་སེམས་ཅན་ལ་དམིགས་པ་ནི་… ཆོས་ཀྱི་མཆོག་ཡིན་དེ། དེ་ལྟར་ན་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་དང་ལམ་དང་གཞི་ཐམས་ཅད་རྣམ་པར་སྒོམ་པའི་དབྱེ་བས་གོ་རིམས་བཞིན་དུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རྣམ་པ་གསུམ་ལ་འཇིག་རྟེན་པའི་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་རྟོགས་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བས་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་མཐོང་བ་… དང་སྒོམ་པའི་ལམ་རྟོགས་པ་ཡིན་ལ། རྣམ་པ་ཀུན་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་ལ་སོགས་པ་གསུམ་ལ་ནི་སྒོམ་པ་གོང་ནས་གོང་གི་གནས་… སྐབས་ཀྱི་ཁྱད་པར་གྱིས། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱིས་བསྡུས་པའི་ཡེ་ཤེས་ཟག་པ་མེད་པ་ཆུང་ངུ་དང་འབྲིང་དང་དང་ཆེན་པོ་རིམ་གྱིས་སྐྱེ་བ་ཡིན་པས་ཅིག་ཅར་སྐྱེ་བ་དགག་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ངེས་པར་……… འབྱེད་པའི་ཆ་ལ་སོགས་པའི་ཐ་སྙད་དུ་གསུངས་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་…… བྱའོ། ༣༥-༣༧

ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་ལ་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་འབྱུང་བས་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་…… བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་གྱི་མཚན་ཉིད།

ངེས་འབྱེད་ཡན་ལག་ནས་བཟུང་སྟེ། །
མཐོང་དང་གོམས་པའི་ལམ་དག་ལ། །
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་གང་དག་གནས། །
དེ་འདིར་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་ཚོགས། (༣༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དཔའ་བོ་གང་དག་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་བཞི་དང་། མཐོང་བའི་ལམ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་འཆད་པར་འགྱུར་བ་ལ། དེ་དང་དེ་རྟོགས་པའི་ཚུལ་གྱིས་གནས་པ་དེ་དག་ནི། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སློབ་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་དགེ་འདུན་ཡིན་ནོ། ༣༨

བམ་པོ་བཞི་པ།

དེ་རྣམས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་མ་འདྲེས་པ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། རེ་ཞིག་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གཅིག་གིས་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ལ་གནས་པ་རྣམས་ཀྱི་མཚན་ཉིད།

གཟུགས་ལ་སོགས་ལས་ལྡོག་སོགས་དྲུ། །
རྣམ་པ་ཉི་ཤུར་བརྗོད་པ་ཡིས། །
ངེས་འབྱེད་ཡན་ལག་ལ་གནས་པའི། །
ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་འདི། (༣༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལས་ལྡོག་པ་དང་། ཐེ་ཚོམ་མེད་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ། རྣམ་པ་ཉི་ཤུས་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ལ་གནས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཞེས་པར་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། ༣༩

ཡང་ལྡོག་པ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་དེ་དག་གང་ཡིན་ཞེ་ན། དེ་དག་བསྟན་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དྲུག་པོ།

གཟུགས་ལ་སོགས་ལས་ལྡོག་པ་དང་། །
ཐེ་ཚོམ་མི་[1]དལ་ཟད་པ་དང་། །
བདག་ཉིད་དགེ་བ་ལ་གནས་ཤིང་། །
གཞན་དག་དེ་ལ་འགོད་པ་དང་། (༤༠) །

གཞན་ཕྱི་རྟེན་ཅན་སྦྱིན་སོགས་དང་། །
ཟབ་མོའི་དོན་ལའང་སོམ་ཉི་མེད། །
བྱམས་ལུས་སོགས་དང་སྒྲིབ་པ་ནི། །
རྣམ་པ་ལྔ་དང་མི་འགྲོགས་དང་། (༤༡) །

མཆན་ ༔—(སྡེ་) ངལ་[1]

བག་ལ་ཉལ་ཀུན་འཛོམས་པ་དང་།
དྲན་པ་དང་ནི་ཤེས་བཞིན་དང་།
གོས་ལ་སོགས་པ་གཙང་བ་དང་།
ལུས་ལ་སྲིན་བུ་རྣམས་མི་འབྱུང་། (༨༢)
གྱ་གྱུ་མེད་སེམས་སྦྱངས་པ་ནི།
ལེན་དང་སེར་སྣ་མེད་སོགས་དང་།
ཆོས་ཉིད་བདེན་པར་འགྲོ་ཉིད་དང་།
སེམས་ཅན་དོན་དུ་དམྱལ་ཚོལ་དང་། (༨༣)
གཞན་གྱིས་[1]བཀྲི་བར་མི་བཏུབ་[2]དང་།
ལམ་གཞན་ཉེ་བར་སྟོན་བདུད་ལ།
བདུད་ཅེས་བྱ་བར་རྟོགས་པ་དང་།
སངས་རྒྱས་དགྱེས་པའི་སྤྱོད་པ་སྟེ། (༨༨)
རྟགས་ནི་ཉི་ཤུ་དེ་དག་གིས།
དྲོད་དང་རྩེ་མོ་བཟོད་བཅས་དང་།
ཆོས་མཆོག་རྣམས་ལ་གནས་པ་ནི།
རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ལས་མི་ལྡོག (༨༥)

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ལས་ལྡོག་པ་དང་། ཤེས་ནས་དད་པ་ཐོབ་པས་ཐེ་ཚོམ་ཟད་པ་དང་། སྨོན་ལམ་གྲུབ་པས་ལོག་པར་ལྟ་བ་དང་། དམྱལ་བ་དང་། ཡི་དྭགས་དང་། དུད་འགྲོར་སྐྱེ་བ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་བཀའ་མི་ཐོས་པ་དང་། ཡུལ་མཐའ་འཁོབ་ཏུ་སྐྱེ་བ་དང་། དབང་པོ་མ་ཚང་བ་[3]དང་བླུན་པ་དང་ལྐུགས་པའི་དངོས་པོ་དང་། ལྷ་ཚེ་རིང་པོར་སྐྱེ་བ་ཞེས་བྱ་བ་མི་ཁོམ་པ་བརྒྱད་ཟད་པ་དང་། སྙིང་རྗེས་བདག་

མཆན་ཿ—(སྡེ་) དཀྲི་[1] དག་[2] (གསེར་) བ་བླུན་[3]

ང་གཞན་དགེ་བའི་ཆོས་ལ་སྦྱོར་བ་དང་། བདག་དང་གཞན་དུ་བརྗེ་བ་ཉིད་
ཀྱིས་སེམས་ཅན་གཞན་གྱི་ཡུལ་ལ་ཡོངས་སུ་བསྔོས་པའི་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་··
པ་དང་། ཆོས་ཡང་དག་པར་རྟོགས་པས་ཟབ་མོའི་དོན་[1]ལའང་སོམ་ཉི་
ཡི་བྲེད་པ་དང་། གཞན་ལ་ཕན་པ་ཉིད་དུ་ཞུགས་པས་ཉམས་པའི་ལུས་
ངང་ངག་དང་ཡིད་ཀྱི་ལས་དང་། སྦྱོར་བ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པས་སྒྲིབ་པ་
ཕྲ་བོ། འདོད་པ་ལ་འདུན་པ་དང་། གནོད་སེམས་དང་། གཉིད་
དང་རྨུགས་པ་དང་། རྒོད་པ་དང་འགྱོད་པ་དང་། ཐེ་ཚོམ་དག་དང་
སི་འགྲོགས་པ་དང་། གཉེན་པོ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མ་རིག་
པ་ལ་སོགས་པའི་བག་ལ་[2]ཉལ་ཐམས་ཅད་འཇོམས་པ་དང་། རྟག་ཏུ་མཉམ་
པར་བཞག་པ་ཉིད་ཀྱིས་དྲན་པ་དང་ཤེས་བཞིན་དང་ལྡན་པ་དང་། གཙང་
སྦྲ་ཀུན་ཏུ་སྤྱོད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གོས་ལ་སོགས་པ་ཡོངས་སུ་སྤྱོད་པ་གཙང་བ····
ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་བཅུ་གཅིག་དང་། དགེ་བའི་རྩ་བ་འཛིག་རྟེན་ལས་མངོན་
པར་འཕགས་པ་ཉིད་ཀྱི ས་ལུས་ལ་སྲིན་བུའི་རིགས་བརྒྱད་ཁྲི་མི་འབྱུང་བ··
དང་། དགེ་བའི་རྩ་བ་རྣམ་པར་དག་པས་སེམས་གྱ་གྱུ་མེད་པ་དང་།
རྙེད་པ་དང་བཀུར་སྟི་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་ལྟ་བ་ཉིད་ཀྱི ས་ཕྲག་དར་ཁྲོད་པ···
ཉིད་ལ་སོགས་པ་སྤྲངས་པའི་ཡོན་ཏན་ཡང་དག་པར་ལེན་པ་དང་། སྦྱིན་
པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར་[3]སྒྲུབ་པས་དེ་དག་དང་འགལ་བ་སེར་སྣ་དང····
འཆལ་བའི་ཚུལ་ཁྲིམས་ལ་སོགས་པ་མེད་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་ཡང་
དག་པར་བསྡུས་པ་ཉིད་ཀྱི ས་ཆོས་ཉིད་དང་མི་འགལ་བར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་
རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་ལྡན་པར་འགྲོ་བ་དང་། འགྲོ་བ་བདག་[4]གིར་བྱས་
པ་ཉིད་ཀྱིས་གཞན་གྱི་དོན་དུ་དཀྱུལ་བ་འདོད་པ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་དྲུག་དང་།
རྟོགས་པ་ལ་ཡིད་ཆེས་པའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་གཞན་གྱིས་བཀྲིར་མི་བཏུབ་པ····
དང་། སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་ཐབས་ཤེས་པ་ལ་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ལམ་ལྟར་

མཆན་ ༔—(སྡེ་) ལ་ཡང་[1] ཉལ་བ་[2] བསྒྲུབས་[3] ཉིད་ཀྱིས་[4]
(ཉི་) ཉིད་ཀྱིར[4]

བཅོས་པ་ཉེ་བར་སྟོན་པའི་བདུད་ལ་བདུད་ཉིད་དུ་རྟོགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་གཉིས་དང་། འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་སྤྱོད་པ་ཐམས་ཅད་ལ་སངས་རྒྱས་དགྱེས་པ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་གཅིག་གིས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དྲོ་བ་དང་། རྩེ་མོ་དང་། བཟོད་པ་དང་། ཆོས་ཀྱི་མཆོག་རྣམས་ལ་གནས་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ལས་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པ་ཡིན་པར་རྟགས་ཉི་ཤུ་པོ་འདི་དག་གིས་ཤེས་པར་བྱའོ ། ༨༠-༨༤

ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པའི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་འོག་ཏུ། མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གཅིག་གིས་གསུངས་པ།

མཐོང་བའི་ལམ་ལ་བཟོད་པ་དང་། །
ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་བཅུ་དྲུག་ནི། །
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་མི་ལྡོག་པའི། །
མཚན་ཉིད་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱ། (༨༥) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པའི་སྒོ་ནས། ཆོས་དང་རྗེས་སུ་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་། ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་བཅུ་དྲུག་ནི། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་གནས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་ནོ ། ༨༥

སྐད་ཅིག་མའི་རྣམ་པ་ཅི་འདྲ་བ་ཞིག་མཚན་ཉིད་ཡིན་ཞེ་ན། རྣམ་པ་རྣམས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་ལྔས་གསུངས་པ་ནི།

གཟུགས་སོགས་འདུ་ཤེས་ལྡོག་པ་དང་། །
སེམས་བརྟན་ཐེག་པ་དམན་དག་ལས། །
རྣམ་ལོག་བསམ་གཏན་ལ་སོགས་པའི། །
ཡན་ལག་ཡོངས་སུ་ཟད་པ་དང་། (༨༦) །

ལུས་སེམས་ཡང་བ་ཉིད་དང་ནི། །
འདོད་ལ་སྲིད་ལ་ཐབས་མཁས་དང་། །
རྟག་ཏུ་ཚངས་པར་སྤྱོད་ཉིད་དང་། །
འཚ་བ་རྣམ་པར་དག་ཉིད་དང་། (༦༨) །
ཕྱུང་སོགས་བར་ཆད་བྱེད་རྣམས་དང་། །
ཚོགས་དང་དབང་སོགས་བཅས་པ་ཡི། །
གཡུལ་འགྱེད་སེར་སྣ་ལ་སོགས་ལ། །
སྦྱོར་དང་རྗེས་སུ་སྦྱོར་བ་ཡི། (༦༩) །
གནས་པ་སོ་སོར་བཀག་པ་དང་། །
ཆོས་ནི་རྡུལ་ཙམ་མི་དམིགས་ཉིད། །
རང་གི་ས་ལ་ངེས་པ་ཉིད། །
ས་གསུམ་ལ་ནི་གནས་པ་དང་། (༧༠) །
ཆོས་ཀྱི་དོན་དུ་སྲོག་གཏོང་བ། །
དེ་འདྲའི་སྐད་ཅིག་བཅུ་དྲུག་ནི། །
བློ་ལྡན་མཐོང་བའི་ལམ་གནས་ཀྱི། །
ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་རྟགས་དག་ཡིན། (༧༡) །

ཞེས་བྱ་བ་[1]གསུངས་ཏེ། རང་གི་མཚན་ཉིད་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་སུ་རྟོགས་པ་ལས་ལྡོག་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པའི་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པས་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི……སེམས་བརྟན་པ་ཉིད་དང་། ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ཆོས་ཁྱད་པར་ཅན་བསྒྲུབས་པས། ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཐེག་པ་ལས་སེམས་རྣམ་པར་ལོག་པ་དང་། ཆོས་རབ་ཏུ་རྣམ་པར་འབྱེད་པའི་མཐུས་བསམ་གཏན་དང་། གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ལ་སོགས་པར་སྐྱེ་བའི་ཡན་ལག…

མཆན་ ༔—(སྡེ་) བ་ཡིན་ཏེ།[1]

ཡང་དག་པར་ཡོངས་སུ་ཟད་པ་ཞེས་བྱ་བ་བཞི་ནི་སྟུག་བསྡུལ་གྱི་རྣམ་པ·····
ཡིན་ནོ། །མི་དགེ་བ་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ལུས་དང་སེམས་ཡང་བ་དང་།
སེམས་ཅན་གདུལ་བའི་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་མཐུས། མངོན་པར་ཞེན་
པ་མེད་པར་འདོད་པ་ལ་ཉེ་བར་སྤྱོད་པ་དང་། ཡུལ་གྱི་ཉེ་ས་དམིགས་
མཐོང་བས་རྟག་ཏུ་ཚངས་པར་སྤྱོད་པ་ཉིད་དང་། སྐྱེས་བུ་དམ་པའི་ཆོས་
ཉིད་ཀྱིས་འཚོ་བའི་ཡོ་བྱད་ཡང་དག་པར་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ··
བཞི་ནི་ཀུན་འབྱུང་བའི་རྣམ་པ་ཡིན་ནོ། །སྟོང་པ་ཉིད་ལ་གནས་པ་ཉིད་
ཀྱིས་ཕུང་པོ་དང་སྐྱེ་མཆེད་དང་ཁམས་རྣམས་ལ་སྤྱོར་བ་དང་རྗེས་སུ་སྤྱོར·····
བ་དག་ཏུ་མི་བྱའོ། །ཞེས་དེ་ལྟར་སྤྱོར་བ་དང་རྗེས་སུ་སྤྱོར་བའི་གནས་པ་
སོ་སོར་བཀག་པ་དང་། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་བསལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྟོགས་
པའི་བར་ཆད་བྱེད་པའི་[1]ཆོས་རྣམས་ལ་སྤྱ་མ་བཞིན་དུ་སྤྱོར་བ་དང་རྗེས་སུ··
སྤྱོར་བའི་གནས་པ་སོ་སོར་བཀག་པ་དང་། རྣམ་པར་རྟོག་པའི་སྐྱོན་
ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཚོགས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་སྔ་
མ་བཞིན་དུ་སྤྱོར་བ་དང་རྗེས་སུ་སྤྱོར་བའི་གདམ་ལ་གནས་པ་སོ་སོར་བཀག་
པ་དང་། གཟུང་བ་དང་འཛིན་པ་དག་སྤང་བར་བྱ་བ་ཉིད་ཀྱིས་དབང་
པོ་དང་རྟེན་གྲོང་ཁྱེར་ལ་སོགས་པའི་གཡུལ་འགྱེད་པ་[2]ལ་སྔ་མ་བཞིན་དུ·····
སྤྱོར་བ་དང་། རྗེས་སུ་སྤྱོར་བའི་གནས་པ་རྗེས་སུ་བཀག་པ་ཞེས་བྱ་བ་
བཞི་ནི་འགོག་པའི་རྣམ་པ་ཡིན་ནོ། །སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར་
རྟོགས་པས་སེར་སྣ་དང་འཆལ་བའི་ཚུལ་ཁྲིམས་ལ་སོགས་པ་ལ་སྤྱོར་བ····
དང་རྗེས་སུ་སྤྱོར་བའི་གནས་པ་སོ་སོར་བཀག་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་
རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་གསུམ་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པས་རྟོགས་པའི་ཆོས་རྟུལ···
ཙམ་ཡང་མི་དམིགས་པ་དང་། མངོན་པར་ཡིད་ཆེས་པ་ཐོབ་པས་ཐམས་
ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་བདག་ཉིད་ཀྱི་རང་གི་ས་གསུམ་ལ་ཇི་ལྟ་བ···

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) ཚོགས་རྣམས་[1] པ་སྤྱ་[2]

བཞིན་དུ་ངེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གནས་པ་དང་། གཅིག་ཏུ་གཞོལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཀྱི་དོན་དུ་སྒྲོག་གདོང་... བ་ཞེས་བྱ་བ་བཞི་ནི་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་ཡིན་ནོ། དེ་ལྟར་ན་བཟློད་པ་དང་། ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་རྣམ་པ་བཅུ་དྲུག་གིས་བསྡུས་པ་འདི་རྣམས་ཡང་དག་པར་གྲོལ་བ་ན། དག་པ་འཛིག་རྟེན་པ་གཟུང་བ་དང་། འཛིན་པར་མངོན་པར་མ་ཞེན་པའི་རྣམ་པ་ཅན་རྗེས་ཀྱི་སེམས་ཀྱིས་བསྡུས་པས་རང་དང་...... མཐུན་པའི་འབྲས་བུ་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་འདུ་ཤེས་བཟློག་པ་ལ་སོགས་པ་བསྐྱེད་པའི་ཕྱིར། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་གནས་པའི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་དག་ཡིན་ནོ། །རྣལ་འབྱོར་པ་རྣམས་ཀྱི་ཐ་སྙད་ནི་སེམས་ཅན་གདུལ་བའི་དགོས་པའི་དབང་མ་གཏོགས་པར...... ཐམས་ཅད་དུ་རྟོགས་པ་དང་མཐུན་པ་ཁོ་ན་ཡིན་ནོ། །ཞེས་ཤེས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཉེ་བར་བཏགས་ནས་བཤད་དོ། དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ན་རྣལ་འབྱོར་པའི་རྒྱུད་ལ་སོ་སོ་རང་གིས་རིག་པའི་སྐད་ཅིག་མ་རྣམས་ཇི་ལྟར་གཞན...... ཡིད་ཆེས་པར་བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད་དག་ཡིན། ༧༨-༨༡

དེའི་འོག་ཏུ་སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གནས་པའི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་པ་ལས་ལུགས་ལས་ཁྱད་པར་མ་བཟུང་བར་ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་བློ... མི་སྐྱེའོ། །ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་རེ་ཞིག་སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་ཁྱད་པར།

སྒོམ་པའི་ལམ་ནི་ཟབ་པ་སྟེ། །
ཟབ་མོ་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས། །
ཟབ་པ་དེ་ནི་སྒྲོ་འདོགས་དང་། །
སྐུར་[1]བའི་མཐའ་ལས་གྲོལ་བ་ཉིད། (༨༣) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ལ་ཡང་གཟུགས་མེད་ལ། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་གཟུགས་ལས་གཞན་པ་ཡང་

མཆན་ ཿ—(སྡེ་)པའི་[1]

མ་ཡིན་པས། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ལ་སྒྲོ་འདོགས་པ་དང་། སྐུར་[1]བའི་མཐའ་ལས་གྲོལ་བ་ཉིད་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་ཟབ་མོ་སྟེ། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཡིན་ལ། ཟབ་མོ་ཉིད་དང་ལྡན་པའི་ཕྱིར་སྒོམ་པའི་ལམ་ཟབ་པ་ཡིན་ནོ།། ༤༢

དེ་ལྟར་ཁྱད་པར་བསྟན་ནས་ཁྱད་པར་གྱི་གཞི།

ངེས་འབྱེད་ཡན་ལག་དང་མཐོང་བའི། །
ལམ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་ཉིད་ལ། །
ཡང་དང་ཡང་དུ་སེམས་པ་དང་། །
འཇལ་དང་ངེས་རྟོག་སྒོམ་པའི་ལམ། (༤༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཐོས་པ་དང་བསམས་པ་དང་བསྒོམས་པ་ལས་བྱུང་བའི་ཤེས་རབ་དག་གམ། ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་སྦྱོར་བ་དང་དངོས་དང་རྗེས་ལས་བྱུང་བའི་ཤེས་རབ་ཀྱིས། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཡན་ལག་ལ་སོགས་པ་གསུམ་ལ་ངེས་པར་མཐོང་བའི་དོན་ཡང་དང་ཡང་དུ་སེམས་པ་དང་། འཇལ་བ་དང་ངེས་པར་རྟོག་པ་དག་ནི་སྒོམ་པའི་ལམ་རྒྱུན་ཆགས་པ་ཡིན་ནོ།། ༤༣

དེ་རྣམ་པ་དུ་ཞིག་ཅེ་ན།

དེ་ནི་རྒྱུན་ཆགས་ཡིན་པའི་ཕྱིར། །
ཆུང་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་རྣམས། །
ཆུང་ངུའི་ཆུང་སོགས་དབྱེ་བ་ཡིས། །
རྣམ་པས་རྣམ་པ་དགུར་བཞེད་དོ། (༤༤) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ཉོན་མོངས་པ་ནི་རྣམ་པར་རྟོག་པའོ་ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། མུན་པ་ཤིན་དུ་ཆེན་པོ་ནི་སྣང་བ་ཆུང་ངུས་སེལ་ལ། ཆུང་ངུ་ནི་ཆེན་པོས་སེལ་ཏོ། །ཞེས་བྱ་

མཆན་ ༔—(སྐྱེ་) པའི་[1]

བའི་དཔེས་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཆེན་པ་དང་འབྲིང་དང་ཆུང་ངུ་རྣམས་རེ་རེ་ཞིང་། ཆེན་པོ་དང་འབྲིང་དང་ཆུང་ངུའི་བྲེ་བྲག་གིས་ཐ་དད་པའི་ཕྱིར། དེ་དག་གི་གཉེན་པོ་ཆུང་ངུ་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་རྣམས་ཀྱང་རེ་རེ་ཞིང་ཆུང་ངུ་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོའི་བྲེ་བྲག་གིས་ཐ་དད་པའི་ཕྱིར་དེ་ལྟ་ན་དོན་དམ་པར་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པའི་སྒོ་ནས་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོའི་དབྱེ་བ་ལས་གྲངས་བཞིན་དུ། འདོད་པའི་ཁམས་ལ་སོགས་པ་ས་དགུ་དག་ཏུ་རྣམ་པ་དགུ་རྒྱུན་ཆགས་སུ་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། སྒོམ་པའི་ལམ་ཡིན་ནོ།། ༤༨

རྒྱལ་བའི་ཡུམ་དེ་དང་དེ་ལས་རྣམ་པ་རེ་རེའི་དབང་དུ་མཛད་དེ། བསོད་ནམས་གྲངས་མེད་པ་དང་གཞལ་དུ་མེད་པ་དང་། ཚད་མེད་པ་སྐྱེ་བར་གསུངས་པའི་ཕྱིར་བྱེ་བྲག་རྣམ་པ་མང་བ་མ་ཡིན་ནམ། ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཞེས་བྱ་ཞེ་ན།

གྲངས་མེད་ལ་སོགས་བསྟན་པ་རྣམས། །
དམ་པའི་དོན་དུ་བཟོད་མ་ཡིན། །
ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ནི་ཐུགས་བརྩེ་བའི། །
རྒྱུ་མཐུན་དེ་དག་ཐུབ་པ་བཞེད། (༤༤) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གྲངས་མེད་པ་དང་། གཞལ་དུ་མེད་པ་དང་། ཚད་མེད་པ་བསྟན་པའི་[1]ཚིག་ཏུ་བརྗོད་པའི་ངོ་བོ་རྣམས་ཀྱིས་ནི། དོན་དམ་པར་[2]ནི་སྒོམ་པའི་ལམ་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་མཚན་ཉིད་ཅན་དོན་གཅིག་ཏུ་རབ་ཏུ་[3]སྦྱོར་བ་ལ་ལྷག་པ་ལ་ལྟོས་ནས་ཉེ་བར་བསྐྱེད་པའི་ཐ་དད་པ་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོར་དབྱེ་བར་བྱ་བ་བཟོད་པ་མ་ཡིན་ནོ། །ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ནི་བཤད་པའི་ཆོས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཇི་སྐད་བཤད་ཅིང་བསྟན་པ་དེ་དག་བྱིས་པའི་སྐྱེ་བོ་རྣམས་ལ་འབྲས་བུ་ཆེན་པོ་སྐྱེ་བ་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་ཉིད་ཀྱིས་དམིགས་པ་

མཆན ༔—(སྔེ་) པ་ཚིག་[1] ན་[2] སྦྱར་[3]

མེད་པའི་ཐུགས་རྗེ་ཆེན་པོའི་རང་བཞིན་གྱི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་རྒྱུ་མཐུན་པར་གྱུར་པ་ཡིན་པར་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་བཞེད་པས་མང་པོ་ཉིད་དུ་ཐལ་བར་མི་འགྱུར་རོ།། ༤༤

སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གོམས་པ་ཕུལ་དུ་བྱུང་བ་བྱར་མེད་པ་མ་ཡིན་ནམ། དེའི་ཕྱིར་ཅུང་ཟད་ཀྱང་མི་བྱེད་པ་ཁོ་ནའི་སྒོམ་པའི་སྐྱེ་བོ་བློ་དམན་པའི་ངོར་དོགས་པ་བསུ་བར།

དངོས་པོ་བརྗོད་དུ་མེད་པ་ལ། །
ཉམས་པ་དང་ནི་འཕེལ་མི་རུང་། །
སྒོམ་ཞེས་བྱ་བའི་ལམ་གྱིས་ནི། །
ཅི་ཞིག་ཉམས་ཤིང་ཅི་ཞིག་འཐོབ། (༤༦) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཆོས་ཉིད་ཀྱི་རང་གི་ངོ་བོར་འདོད་པའི་ལམ་གྱི་དངོས་པོ། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཡང་དག་པར་[1]ནི་དེ་ཉིད་དང་། གཞན་ཉིད་དང་གཉིས་ཀ་དང་གཉིས་ཀ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དུ་བརྗོད་དུ་མེད་པ་ལ་སྒོམ་པ་ཕུལ་དུ་ཕྱིན་པར་བྱར་མེད་པའི་ཕྱིར། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པོ་དག་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་འབྲལ་བ་དང་སྐྱེ་བར་མི་རུང་ངོ། །དེ་བས་ན་སྒོམ་པ་ཞེས་བྱ་བའི་ལམ་གྱིས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་ངོ་བོ་ནི་ཅི་ཞིག་[2]དོར་རྣམ་པར་བྱང་བ་ནི་ཅི་ཞིག་འཐོབ་སྟེ། ཅུང་ཟད་ཀྱང་མི་བྱེད་པ་ཉིད་པས་ཉེ་བར་དགོད་པར་མི་བྱ་བ་ཁོ་ནའོ་ཞེ་ན། ༤༦

དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ཏེ། འདི་ལྟར།

བྱང་ཆུབ་ཇི་ལྟར་དེ་བཞིན་དུ། །
འདི་ནི་འདོད་པའི་དོན་སྒྲུབ་བྱེད། །
བྱང་ཆུབ་དེ་བཞིན་ཉིད་མཚན་ཉིད། །
དེ་ཡང་དེ་ཡི་མཚན་ཉིད་བཞེད། (༤༧) །

མཆན ༔—(སྡེ༔) ན་[1] བོར་[2]

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཇི་ལྟར་ཁྱད་པར་དུ་བྱར་མེད་པའི་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སྤྲོས་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བདག་ཉིད་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ལ་སོགས་པའི་རང་བཞིན་གྱི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བདག་པོ་ཙམ་གྱིས། གདུལ་བྱའི་སྐྱེ་བོ་རྣམས་ཀྱི་བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་རྗེས་སུ་མཐུན་པར་དོན་ཁྱད་པར་ཅན་སྣང་བའི་སེམས་བསྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས་མངོན་པར་འདོད་པའི་དོན་བྱེད་པ་དེ་བཞིན་དུ། བསྒོམས་པས་བློ་བུར་གྱི་དྲི་མ་དང་བྲལ་བའི་སྒོ་ནས་མངོན་སུམ་དུ་བྱས་པའི་ལམ་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་འདི་ཡང་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་མངོན་པར་འདོད་པའི་དོན་གྱི་བྱ་བ་བྱེད་དོ། །དོན་དམ་པར་ནི་ཉམས་པ་དང་འཕེལ་བ་དགག་པའི་ཚུལ་དུ་བཞེད་པས་དེའི་ཚེ་སྦྱོར་བ་མེད་པ་ཉིད་སྦྱོར་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་ཉེས་པ་མེད་དོ།། ༡༧

དེ་ལྟ་ཡིན་ན་ཡང་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་དོན་བྱེད་པར་མི་ནུང་ངོ་སྙམ་པའི་དོགས་པ་བསལ་བར།

སེམས་ནི་སྔ་མས་བྱང་ཆུབ་པར། |
རིགས་མིན་ཕྱི་མས་ཀྱང་མ་ཡིན། |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྔ་ཕྱིར་གྱུར་པའི་སེམས་རེ་རེ་ལ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པའི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པའི་དོན་མཐའ་དག་མི་སྣང་བའི་ཕྱིར། རེ་རེས་བྱང་ཆུབ་པར་ནི་རིགས་པ་མ་ཡིན་ནོ། །འདོད་པའི་དོན་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་སྣང་བའི་སེམས་ཅིག་ཅར་བྱུང་བ་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ཀྱང་མ་ཡིན་ཏེ། སེམས་ཅན་རྣམས་ནི་རྣམ་པར་ཤེས་པའི་རྒྱུད་རེ་རེ་བའོ་ཞེས་འབྱུང་བས་མི་སྲིད་པའི་ཕྱིར་རོ། །བླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་མ་འདྲེས་པ་བཅོ་བརྒྱད་ཀྱི་བར་རྫོགས་པར་འགྱུར་བའི་རང་གི་ངོ་བོ་རིམ་གྱིས་འབྱུང་བ་སེམས་བྱུང་བ་སྔ་ཕྱིར་གྱུར་

པ་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ཀྱང་མ་ཡིན་ཏེ། དེ་བྱུང་མ་ཐག་ཏུ་རྗེས་སུ་འགྲོ་བ་མེད་པ་ཉིད་དུ་འཇིག་པས་ན་ཕན་ཚུན་འབྲེལ་བ་མེད་པའི་ཕྱིར་རོ།།

དེ་བས་ན་ཇི་ལྟར་དོན་ཁྱད་པར་ཅན་སྣང་བའི་སེམས་བསྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས་དོན་བྱེད་ཅེ་ན། དེ་ནི་ཡང་དག་པ་མ་ཡིན་པས།

མར་མེའི་དཔེ་ཡི་ཚུལ་གྱིས་ནི། །
ཟབ་མོའི་ཆོས་ཉིད་རྣམ་པ་བརྒྱད། (༤༨) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཇི་ལྟར་མེ་ལྕེ་དང་སྙིང་པོ་ཕྲད་པའི་སྐད་ཅིག་མ་དང་པོ་ལ། རང་གི་རྒྱུས་ཕན་ཚུན་གྱི་སྒོ་ནས་དུས་མཉམ་[1]པ་ཕྲད་པ་བསྐྱེད་པས་ཁྱད་པར་ཅན་དུ་མ་བྱས་པའི་ཕྱིར། སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པ་མེད་པར་རྒྱུ་དང་འབྲས་བུའི་མཚན་ཉིད་སྲེག་པར་བྱེད་པ་དང་། བསྲེག་པར་བྱ་བ་མེད་ལ། དེ་བཞིན་དུ་མེ་ལྕེ་དང་སྙིང་པོ་ཁྱད་པར་ཅན་སྐྱེ་བ་སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པ་ལ་ཡང་། རྟག་ཏུ་ཡོད་པ་ལ་སོགས་པར་ཐལ་བར་འགྱུར་བས་སྐད་ཅིག་མ་དང་པོ་མེད་པར། ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་འབྱུང་བ་མེད་པའི་ཕྱིར། རྒྱུ་དང་འབྲས་བུའི་མཚན་ཉིད་སྲེག་པར་བྱེད་པ་དང་། བསྲེག་པར་བྱ་བ་མེད་དོ། །གང་གི་ཕྱིར་དེ་ལྟ་ཡིན་པ་དེའི་ཕྱིར་གང་གི་ཚེ་རྐྱེན་ཉིད་འདི་པ་ཙམ་གྱི་བདག་ཉིད་ཀྱི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་མ······ བརྟགས་གཅིག་པུར་ཉམས་དགའ་བ་ཉིད་དུ་རྒྱུ་དང་འབྲས་བུ་འབྲེལ་པའི······ སྟོབས་ཀྱིས་གཉིས་ཀ་ཕྲད་པའི་ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་སྐད་ཅིག་དང་པོ་ལ་ལྟོས···· ནས། དེས་བྱས་པ་མཐུ་ཕུལ་དུ་ཕྱིན་པ་དང་ལྡན་པའི་ཁྱད་པར་ཅན་སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པ་ལ་སོགས་པ་ཡོད་ན། དེའི་ཚེ་རྒྱུ་མེད་པར་ཞིག་ཀྱང་རྒྱུ་དང་འབྲས་བུ་དག་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དུས་མཉམ་དུ་སྐྱེ་བ་དང་འཇིག་པར··· དམིགས་པས། སྲེག་པར་བྱེད་པ་དང་བསྲེག་པར་བྱ་བ་ཡོད་དོ། །དེ་བས་ན་སྐད་ཅིག་མ་དང་པོས་ཀྱང་[2]མེ་ལྕེའི་སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པ་ལ་མ་[3]ལྟོས་པར··

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) དུ་[1] ཀྱང་སྐད་[2] (ཉི་) བལྟོས་[3]

སྒྲིང་པོ་མ་བསྒྲིགས་ལ་སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པས་ཀྱང་མི་ལྡེའི་སྐད་ཅིག་མ་དང་པོ་ལ་མ་[1]ལྟོས་པར་སྒྲིང་པོ་མ་བསྒྲིགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་མར་མེའི་དཔེའི་ཚུལ་སྐད་ཅིག་མ་སྔ་ཕྱིར་གྱུར་པ་གཉིས་ཡུལ་གཅིག་ལ་ཉེ་བར་སྦྱོར་བ་ཤེས་པར་བྱེད་པ་ལྟར་ལེན་པས། སྐད་ཅིག་མ་སྔ་མ་བཞིན་དུ་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་དངོས་པོ་ཚད་ཡོད་པ་ཞིག་སྣང་བའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་སྔ་མ་ལ་བརྟེན་ནས་དེ་ལ་སྣང་བའི་དོན་གྱིས་དབེན་པ་ལྷག་པར་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པའི་དོན་སྣང་བའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཕྱི་མ་སྐྱེ་བས་བྱང་ཆུབ་འཐོབ་པར་རིགས་སོ།། ༈ སྐད་སློས་པའི་དཔེ་ཁོ་ནས་ཟབ་མོའི་ཆོས་ཉིད་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཀྱང་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱ་བ་ཡིན་པས། སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གནས་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པ་རྣམས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་བརྗོད་པའི་ཕྱིར། ༤༨

ཟབ་མོ་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཡུལ་གང་ལ་ཡིན་ཞེ་ན།

སྐྱེ་བ་དང་ནི་འགག་པ་དང་། །
དེ་བཞིན་ཉིད་དང་ཤེས་བྱ་དང་། །
ཤེས་དང་སྤྱོད་དང་གཉིས་མེད་དང་། །
ཐབས་མཁས་པ་ལ་ཟབ་པ་ཉིད། (༤༩) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྐད་ཅིག་སྔ་མ་དང་ཕྱི་མ་དག་གིས་ཀྱང་མ་ཡིན་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པས་ཀྱང་མ་ཡོན་ལ་སྒོམ་པས་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་དོན་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་བསྐྱེད་དོ། ཞེས་བྱ་བ་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་དང་། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་བྱུང་བ་ཉིད་ནས་རང་བཞིན་གྱིས་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་ལ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་འགག་གོ་ཞེས་བྱ་བ་འགག་པ་དང་། གནས་སྐབས་ཐམས་ཅད་དུ་དེ་བཞིན་ཉིད་གོམས་ཀྱང་དེ་མངོན་དུ་མི་བྱེད་ཅེས་བྱ་བ་དེ་བཞིན་ཉིད་དང་། དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་རང་བཞིན་གྱི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་དུ་མ་རྫེས་སུ་སྒྲུབ་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཤེས་བྱ་དང་།

མཆན ཿ—(ཉི་) བསྡོམས་[1]

དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་མཐོང་བ་མེད་པ་ཉིད་མཐོང་བ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་ཤེས་པ་དང་། ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་ཐམས་ཅད་ལ་སྤྱོད་པ་མེད་པ་ཉིད་སྤྱོད་པའོ་ཞེས་བྱ་བ་སྤྱོད་པ་དང་གཉིས་སུ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་ཐམས་ཅད་སྒྲུབ་བོ་ཞེས་བྱ་བ་གཉིས་སུ་མེད་པ་དང་། ཚོགས་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་ལ་དེའི་འབྲས་བུ་སངས་རྒྱས་ཉིད་མི་ཐོབ་[1]པ་ཞེས་བྱ་བ་ཐབས་ལ་མཁས་པ་སྟེ། བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པའི་རྣམ་པར་ཐར་པ་ཐོབ་པའི་སློ་ནས་ཕན་ཚུན་འགལ་བའི་དོན་སྒྲུབ་པས་ཟབ་པ་ཉིད་ཡིན་ནོ། །སློབ་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་ཚོགས་མཚན་ཉིད་དང་བཅས་པ་བཤད་ཟིན་ཏོ།། ༤༧

སློབ་པའི་ཚོགས་ཀྱི་ཆོས་ཐོབ་པ་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཐོབ་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་འབད་པས། སངས་རྒྱས་ཉིད་ཐོབ་པའི་རྒྱུ་མཚན་འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་མཉམ་པ་ཉིད།

ཆོས་རྣམས་རྨི་ལམ་འདྲ་བའི་ཕྱིར། །
སྲིད་དང་ཞི་བར་མི་རྟོག་པ། །
ལས་མེད་ལ་སོགས་ཀླན་ཀ་ཡི། །
ལན་ནི་ཇི་སྐད་བཤད་པར་ཟད། (༦༠) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཁོར་བ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་མི་མཐུན་པ་དང་གཉེན་པོ་རྣམས་སྣང་བརྙན་ཙམ་གྱི་ངོ་བོས་རྨི་ལམ་དང་འདྲ་བ་ཉིད་དུ་རྟོགས་པའི་ཕྱིར་འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་དག་ལ་ཐ་དད་པ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པས་ན་མཉམ་པ་ཉིད་དོ། །རྨི་ལམ་དང་འདྲ་བ་ཉིད་ཡིན་ན་མི་དགེ་བ་བཅུ་དང་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་མེད་པས། གཉིད་མ་ལོག་པའི་གནས་སྐབས་ན་ཡང་གཉིད་ལོག་པའི་གནས་སྐབས་བཞིན་དུ····འགྱུར་བ་མ་ཡིན་ནམ་ཞེས་བྱ་བའི་ཀླན་ཀ་རྣམས་ཀྱི་ལན་ནི། ཇི་སྐད་རྩོལ་གྱི་དོན་དུ་སྨྲ་བའི་ལུགས་ལ་སྐད་ཅིག་མ་ཉིད་ཀྱིས་རྒྱུ་མེད་པར་འཇིག··

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) ཐོབ་ཞེས་[1]

པ་ཡིན་ལ། སྒྲུབ་པའི་མཐའ་ལས་ཀྱང་། འཇིག་རྟེན་སྣ་ཚོགས་ལས་ལས་སྐྱེས། ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། དོན་དམ་པར་སུས་ཀྱང་སུ་ཡང་བསད་པ་[1]ཡང་མེད། མ་བསད་པ་ཡང་མ་ཡིན། སུས་ཀྱང་སུའི་ནོར་བླངས་པ་ཡང་མེད། མ་བླངས་པ་ཡང་མ་ཡིན། ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཕྱོགས་ལ་རྒྱུན་འཇུག་པ་དང་འགལ་བའི་དངོས་པོ་བསྐྱེད་པ་ལ་གསོད་པ་ལ་སོགས་པར་རྟོགས་པའི་སྒོ་ནས་ཚུལ་བཞིན་མ་ཡིན་པའི་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ལ་སོགས་པ་དང་ལྡན་པ་ལ་མི་དགེ་བ་ལ་སོགས་པ་དང་འདྲ་བར་སྨོག་གཅོད་པ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པར་འཇོག་པ་དེ་བཞིན་དུ། དངོས་པོ་མི་ལམ་དང་འདྲ་ཡང་ཕྱིན་ཅི་ལོག་གི་འཆིང་བ་མཐའ་དག་མ་ཉམས་པ་རྣམས་ལ་དེ་དང་མཐུན་པའི་དོན་གྱི་དངོས་པོ་ལ་སོགས་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པས་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་ལན་དེ་དང་དེ་ཕྱོགས་གཞན་ནས་གསུངས་སོ །། ཞེས་བྱ་བར་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ ། །གཞན་ཡང་། རྨི་ལམ་སེམས་ནི་གཉིད་ཀྱིས་ཉམས། །དེས་ན་འབྲས་བུ་འདྲ་མ་ཡིན། །ཞེས་བྱ་བས་དཔེ་མ་གྲུབ་བོ ། །དེ་བཞིན་དུ་རྨི་ལམ་ན་ཡང་དགེ་བ་དང་མི་དགེ་བ་སྤྱོད་པ་ནི། སད་པའི་གནས་སྐབས་ན་ཀྱི་མ་བྱས་སོ་ལེགས་པར་བྱས་སོ་ཞེས་རྗེས་སུ་ཡིད་རང་ན། རྗེས་ཀྱི་གནས་སྐབས་ཀྱི་སེམས་ཀྱི་མངོན་པར་ཞེན་པའི་གསོས་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་གསོས་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་ཡང་དཔེ་མ་གྲུབ་པས་འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ནི་མཉམ་པ་ཉིད་དོ ། ༦༠

གཉིས་ཀ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་སྒོམ་པ་ནི་རང་གི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་དུ་སངས་རྒྱས་སུ་འགྱུར་བས། དེའི་འོག་ཏུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་ཡོངས་སུ་དག་པ།

སེམས་ཅན་འཇིག་རྟེན་དེ་བཞིན་དུ། །
སྣོད་ཀྱི་འཇིག་རྟེན་མ་དག་པ། །

མཆན་ ：—(སྡེ་) པ་མེད་[1]

དེ་ལ་དག་པར་བསྒྲུབ་པ་ཡིས། །
སངས་རྒྱས་ཞིང་ནི་དག་པ་ཉིད། (༦༡) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སེམས་ཅན་དང་སྣོད་ཀྱི་འཇིག་རྟེན་གྱི་བྱེ་བྲག་གིས། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྣམ་པ་གཉིས་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བཀྲས་པ་དང་སྐོམ་···· པ་དང་། རྡོ་བ་དང་ཚེར་མ་ལ་སོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མ་དག་པ་གང་ཡིན་པ་དེའི་གཉེན་པོར་ལྷའི་ཉེ་བར་སྤྱོད་པདང་། གསེར་གྱི་ས་གཞིགས་ལ་སོགས་པ་དག་པར་བསྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས་རྣམ་པར་དག་པ་ནི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྣམ་པར་དག་པའོ༎ ༦༡

རང་གི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྣམ་པར་དག་པ་བསྒྲུབས་[1]པ་ནི་ཐབས་མཁས་པས་སྐལ་བ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཛད་པ་བྱ་དགོས་པས་ཐབས་ལ་མཁས་པ།

ཡུལ་དང་སྦྱོར་བ་ཅན་འདི་ནི། །
དགྲ་རྣམས་ལས་ནི་འདས་པ་དང་། །
མི་གནས་ཇི་བཞིན་ཤུགས་དང་ནི། །
ཐུན་མོང་མ་ཡིན་མཚན་ཉིད་དང་། (༦༢) །
མ་ཆགས་པ་དང་མི་དམིགས་དང་། །
མཚན་མ་སྨོན་ལམ་ཟད་པ་དང་། །
དེ་ཡི་རྟགས་དང་ཚད་མེད་པ། །
ཐབས་ལ་མཁས་པ་རྣམ་པ་བཅུ། (༦༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བར་ཆད་ཀྱི་ཆོས་ལས་ཡང་དག་པར་[2]བརྒལ་བས་ལྷ་ལ་སོགས་པའི་བདུད་ལས་འདས་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་མཉམ་པ་ཉིད་རྣམ་པར་བསྒོམས་པས་མི་གནས་པར་གནས་པ་དང་། སྨོན་ལམ་གྱི་པས་གཞན་གྱི་དོན་ཕྱོན་གྱི་ཤུགས་ཀྱིས་[3]འཕངས་པ་བྱེད་པ་དང་།

མཆན ༔—(སྣེ) པས་[1] རྒྱལ་[2] འཕགས་[3]

དཀའ་བ་སྤྱོད་པ་ཐམས་ཅད་ཞེན་དུ་གོམས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པ··· དང་། ཆོས་དཀར་པོ་རྣམ་པར་དག་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་འཛིན་པ་མེད་པ་དང་། རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་མི་དམིགས་པ་དང་། རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་མཚན་མ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཚན་མ་མེད་པ་དང་། རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་སྨོན་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྨོན་པ་མེད་པ་དང་། ཉི་བ་སྟོན་དུ་བདང་བ་ཅན་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་ཆོས་བརྗོད་པས། ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་རྟགས་དང་། ཡུལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཚད་མེད་པ་སྟེ། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ཡུལ་རྣམ་པ་བཅུ་མངོན་སུམ་དུ་བྱ་བ་ལ··· དུས་དང་། དུས་མ་ཡིན་པ་ཤེས་པའི་སྦྱོར་བ་ནི། ཐབས་ལ་མཁས་པ་ཡིན་ནོ།། ༦༢.༦༣

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བ་ལས་སྐབས་བཞི་པའི་འགྲེལ་པའོ།། །།

༄༅ རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་ཐོབ་པ་ལ། རབ་ཀྱི་མཐར་ཕྱིན་པའི་རྟོགས་པ་འབྱུང་བས། གོ་སླ་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར་རྟགས་ལ་སོགས་པ་བསྟད་པ་སྟོན་དུ་འགྲོ་བའི་རྩེ་མོའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ།

རྨི་ལམ་ན་ཡང་ཆོས་རྣམས་ཀུན། །
རྨི་ལམ་ལྟ་བུར་ལྟ་ལ་སོགས། །
རྩེ་མོར་ཕྱིན་པའི་སྦྱོར་བའི་རྟགས། །
རྣམ་པ་བཅུ་གཉིས་དག་ཏུ་བཞེད། (༡) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཤིན་ཏུ་གོམས་པའི་ཕྱིར་རྨི་ལམ་གྱི་གནས་སྐབས་ན་ཡང་ཆོས་ཐམས་ཅད་རྨི་ལམ་དང་འདྲ་བ་ལ་སོགས་པར་ལྟ་བ་དང་། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ས་ལ་དགའ་བའི་སེམས་མི་བསྐྱེད་པ་དང་། དེ་

བཞིན་གཤེགས་པ་ལ་སོགས་པ་མཐོང་བ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་རྫུ་འཕྲུལ་གྱི་རྣམ་པར་འཕྲུལ་པ་དམིགས་པ་དང་། [1]དམ་པའི་ཆོས་སྟོན་པའི་སེམས་སྐྱེ་བ་དང་། དཀྱུལ་བ་ལ་སོགས་པའི་སེམས་ཅན་མཐོང་བ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ་རང་གི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་དུ་ངན་སོང་སྤོང་བ་རྗེས་སུ་དྲན་པ་དང་། གྲོང་ཁྱེར་ལ་སོགས་པ་ཚིག་པ་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པའི་བདེན་པའི་བྱིན་གྱིས······བརླབས་གྲུབ་པ་དང་། གནོད་སྦྱིན་ལ་སོགས་པ་མི་མ་ཡིན་[2]མེད་པར་བྱེད་པའི་བདེན་པའི་ཚིག་གྲུབ་པ་དང་། རང་ཉིད་མངོན་པར་ཤེས་པས་ཕ་རོལ་གནོན་པའི་དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་བསྟེན་པ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སློབ་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་མེད་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་ལ་ཉེ་བར་གྱུར་པ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་བཅུ་གཉིས་ནི་རྩེ་མོའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ཐོབ་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཁྱད་པར་གྱི་རྟགས་ཡིན་ནོ།། ༡

དེ་ལྟར་རྟགས་ཀྱིས་མཚོན་པའི་རྣམ་པར་འཕེལ་བ་རྣམ་པ་དུ་ཞིག་ཡོད་ཅེ་ན། རྣམ་པར་འཕེལ་བ།

འཛམ་བུ་གླིང་གི་སྐྱེ་བོ་སྟེད། །
སངས་རྒྱས་མཆོད་པའི་དགེ་ལ་སོགས། །
རྣམ་མང་དུ་ནི་དཔེར་མཛད་ནས། །
རྣམ་འཕེལ་བཅུ་དྲུག་བདག་ཉིད་དོ། (༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཛམ་བུ་གླིང་ལ་སོགས་པ་སྟོང་གསུམ་གྱི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཀྱི་སེམས་ཅན་སྟེད་ཀྱི་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ལ······མཆོད་པ་[3]བས་ལྷག་པ་དང་། ཁྱད་པར་དུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་། མི་སྐྱེ་བའི་ཆོས་ལ་བཟོད་པ་ཐོབ་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་པར་བྱ་བ་དང་། བྱང་ཆུབ་པར་བྱེད་པའི་ཆོས་རྣམས་མི་དམིགས་པ་

མཆན་ ༖—(སྔེ་) དང་། ཆོས་[1] པ་[2] (ཉི་) མཆོད་པས་ལྷག་[3]

དང་། དགེ་བ་བཅུ་ལ་སོགས་པ་དང་། གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ཐོབ་པ་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་དང་། ལྷའི་རིས་ཐམས་ཅད་ཉེ་བར་འོང་བ་དང་། བདུད་ཐམས་ཅད་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པ་དང་། སྟོན་པ་དང་འདྲ་བར་སྐྱེ་བོ་ལ་མཚུངས་པར་གནས་པ་ཞེས་བྱ་བ་བསོད་ནམས་རྣམ་པ་བརྒྱད་དང་། ཡང་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཐབས་ལ་མཁས་པས་བསླབ་པ་ཡོངས་སུ་དག་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་རིགས་ཅན་དུ་འགྱུར་བ་དང་། འབྲས་བུ་སངས་རྒྱས་ཉིད་འཐོབ་པའི་རྒྱུ་མཚན་དང་། ཕ་རོལ་དུ་ཕྱིན་པའི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་སེམས་མི་སྐྱེ་བ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དང་ལྡན་པར་རྟོགས་པའི་སེམས་རབ་ཏུ་མི་སྐྱེ་བ་དང་། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཀུན་བསྡུས་པ་ཞེས་པ་དང་། ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཐམས་ཅད་འཐོབ་པ་དང་། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ལ་ཉེ་བར་གྱུར་པ་ཞེས་བྱ་བ་བསོད་ནམས་གཞན་རྣམ་པ་བརྒྱད་དང་། མེ་ཏོག་ལ་སོགས་པས་སངས་རྒྱས་མཆོད་པའི་དགེ་བ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་མང་པོ་དཔེར་མཛད་ནས་གོང་ནས་གོང་དུ་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གནས་སྐབས་བཅུ་དྲུག་གི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་རྣམ་པར་འཕེལ་བ་ཡིན་ནོ ༎ ༣

དེ་ལྟར་རྣམ་པར་འཕེལ་བའི་རྣམ་པར་སྤེལ་བའི་རང་དབང་དུ་གྱུར་པ་མཐར་ཕྱིན་པའི་མཚན་ཉིད་རྣམས་ནི་ངེས་པར་བརྟན་པ་ཡིན་པས་ངེས་པར་བརྟན་པ།

ཀུན་མཁྱེན་ཉིད་གསུམ་ཆོས་རྣམས་ཀྱི། །
ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་བླ་མེད་པ། །
སེམས་ཅན་དོན་ཡོངས་མི་གཏོང་བ། །
བརྟན་པ་ཞེས་ནི་མངོན་པར་བརྗོད། (༢) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ།དེ་ ལྟར་ཡང་དག་པའི་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་རྟོགས་པའི་གནས་སྐབས་ན། སྙིང་རྗེ་

ཆེན་པོ་མངོན་དུ་བྱེད་པའི་ངོ་བོས་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་ཡོངས་སུ་མི་གཏོང་བའི་མཚན་ཉིད། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་ཆོས་སེམས་བསྐྱེད་པ་ལ་སོགས་པ་གོང་དུ་སྨོས་པ་རྣམས་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་བླ་ན་མེད་པ་ནི་ངེས་པར་བརྟན་ཡིན་ནོ ॥ ༧

དེ་ལྟར་ངེས་པར་བརྟན་པར་བྱེད་པས་ངེས་པར་བརྟན་པར་འགྱུར་བའི་མཚན་ཉིད་ནི་སེམས་ཀུན་དུ་གནས་པ་ཡིན་པས་སེམས་ཀུན་དུ་གནས་པ།

གླིང་བཞི་པ་དང་སྟོང་དག་དང་། །
སྟོང་གཉིས་གསུམ་དག་དཔེར་མཛད་ནས། །
བསོད་ནམས་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ནི། །
ཏིང་འཛིན་ཡོངས་སུ་བསྔགས་པ་ཡིན། (༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཚད་སྲིད་པ་ནི་སྣང་ཚད་ཀྱིས་གཞལ་བར་nུས་སོ། །ཞེས་བྱ་བའི་ཚུལ་གྱིས་གླིང་བཞི་པ་ལ་སོགས་པ་སྟོང་གསུམ་པའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་རྣམས་ཀྱིས་པ་རོལ་དུ་ཕྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་སོ་སོར་དཔེར་མཛད་ནས་དེ་དག་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་ཤིང་ཚད་ལས་འདས་པའི་བསོད་ནམས་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་མཚན་ཉིད་བརྗོད་པ་ནི་སེམས་ཀུན་དུ་གནས་པ་ཡིན་ནོ། །རྟགས་ལ་སོགས་པ་དེ་དག་ནི་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་བཞི་ཡི་ངོ་བོ་ཡིན་པར་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ ॥ ༨

ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པའི་འོག་ཏུ་མཐོང་བའི་ལམ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་གཉེན་པོ་དང་བཅས་པ་རྣམ་པ་བཞི་ཡོད་པས་རེ་ཞིག་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པོ།

འཇུག་པ་དང་ནི་ལྡོག་པ་ལ། |
གཟུང་བའི་རྣམ་རྟོག་སོ་སོར་དེ། |
དགུ་ཡི་བདག་ཉིད་ཇི་བཞིན་ཡུལ། |
མིན་པའི་བདག་ཉིད་དག་ཤེས་བྱ། (༤) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཇུག་པ་དང་ལྡོག་པ་མི་དམིགས་པ་དང་། དམིགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དག་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ལེན་པ་དང་འདོར་བའི་སྒོ་ནས······ གཟུང་བའོ། །ཞེས་གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཉོན་མོངས་པ་དང་འདྲ་བ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སུ་གྱུར་པ་ཡུལ་གྱི་དབྱེ་བས་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུ······ ཡོད་པ་ནི་དངོས་པོ་དང་མ་འབྲེལ་བར་འཇུག་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ······ སྣང་བའི་ཕྱིར་ཡུལ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་མ་ཡིན་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་དག་ཏུ་ཤེས······ པར་བྱའོ།། ༤

དེ་ལྟར་གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་ཕྱོགས་གཉིས་བསྟན་ནས་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པོ།

སོ་སོའི་སྐྱེ་བོ་འཕགས་དབྱེ་བས། |
སེམས་ཅན་རྫས་དང་བཏགས་ཡོད་པར། |
རྣམ་རྟོག་འཛིན་པ་དག་ཏུ་འདོད། |
དེ་དག་སོ་སོར་དགུ་བདག་ཉིད། (༥) |

གལ་ཏེ་གཟུང་དོན་དེ་བཞིན་[1]ཉིད། |
དེ་དག་གང་གི་འཛིན་པར་འདོད། |
དེ་ལྟར་དེ་དག་འཛིན་པ་ཡི། |
ངོ་བོས་སྟོང་པའི་མཚན་ཉིད་དོ། (༦) |

མཆན་ཿ—(སྣི་) བཞིན་མེད།[1]

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སོ་སོ་འི་སྐྱེ་བོ་དང་འཕགས་པའི་གང་ཟག་དག་གི་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྐྱེས་བུ་ཟུང་དང་བརྟགས་པར་ཡོད་པའི་རྟེན་ཅན་གྱི་འཛིན་པ་དག་ཡོད་པས་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གིགས་བྱེད་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སུ་གྱུར་པ་ཡུལ་གྱི་དབྱེ་བས་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུ་ཡོད་པ་ནི། གང་གི་ཚེ་དེ་དག་གི་ཡུལ་གྱི་དངོས་པོར་གྱུར་པ་གཟུང་བའི་དོན་དག་དེ་བཞིན་དུ་གཟུང་བའི་ངོ་བོར་ཡོད་པ་མ་ཡིན་ཞེས་བྱ་བ་དེའི་ཚེ་གང་གི་ཡང་འཛིན་པ་མ་ཡིན་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་ནི་འཛིན་པའི་ངོ་བོས་དབེན་པའི་ངོ་བོ་ཡིན་པས་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ་སྣང་བའི་ཕྱིར། ཡུལ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་མ་ཡིན་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་དག་ཏུ་ཤེས་པར་བྱའོ ॥ ༦

གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ་འཇུག་པའི་རྟེན་ཅན་ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ཞེ་ན།

ངོ་བོ་ཉིད་དང་རིགས་དང་ནི།
ལམ་ནི་ཡང་དག་འགྲུབ་པ་དང་།
ཤེས་པའི་དམིགས་པ་མ་འཁྲུལ་དང་།
མི་མཐུན་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པོ་དང་། (༨)
རང་གིས་རྟོགས་དང་བྱེད་པ་དང་།
དེ་ཡི་ལས་བྱའི་འབྲས་བུ་ལ།
འཇུག་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་གྱི།
རྣམ་རྟོག་དེ་ནི་རྣམ་དགུར་འདོད། (༩)

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དབེན་པས་དབེན་པ་མ་རྟོགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་། ས་མི་གཡོ་བ་ལ་སོགས་པ་ལ་འཇུག་པས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་རིགས་སུ་ངེས་པ་[1]དང་། སྒྱུ་མ་ལྟ་བུར་རྟོགས་པས་མཐོང་བ་ལ་སོགས་པའི་ལམ་ཡང་དག་པར་འགྲུབ་པ་དང་། སྣང་བརྟན་ཙམ་དུ་ཟད་པས་ཤེས་

མཆན་ ༔—(སྡེ་) དག[1]

པའི་དམིགས་པ་མ་འཁྲུལ་བ་དང་། ཡོན་ཏན་དང་སྐྱོན་མཐོང་བ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བའི་བླང་བར་བྱ་བ་དང་། དོར་བར་བྱ་བ་ཉིད་ཀྱིས་གཉེན་པོ་དང་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་དྲི་མ་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་རང་གིས་རྟོགས་པ་དང་། དམན་ཞིང་རྒྱ་ཆོམ་པ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ས་ཐག་བསྲིང་བར་བྱེད་པ་དང་། བསམ་པ་ཇི་ལྟ་བ་དང་མཐུན་པར་[1]སྐྱབ་པས་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་གྱི་ལས་དང་། ཡང་དག་པའི་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ལ་དགོད་པར་བྱ་བའི་འབྲས་བུ་ལ་སྐྱོན་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུང་བར་བྱ་བ་ཉིད་དུ་འཇུག་པར་བྱའོ། །ཞེས་བྱ་བ་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ་འཇུག་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་རྣམ་པ་དགུ་པོ་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སྦྱོར་བའི་གནས་སྐབས་ཀྱིས་སྤང་བར་བྱ་བར་བཞེད་པ་ཡིན་ནོ།། ༨.༡

གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ་ལྡོག་པའི་རྟེན་ཅན་ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ཞེ་ན།

སྲིད་དང་ཞི་བར་ལྟུང་བའི་ཕྱིར། །
རྟོགས་པ་དམན་པ་ཉིད་དང་ནི། །
ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་མེད་པ་དང་། །
ལམ་གྱི་རྣམ་པ་མ་ཚང་དང་། (༡༠) །
གཞན་གྱི་རྐྱེན་གྱིས་འགྲོ་བ་དང་། །
ཆེད་དུ་བྱ་བ་ལོག་པ་དང་། །
ཉི་ཚེ་བ་དང་སྣ་ཚོགས་ཉིད། །
གནས་དང་འཇུག་ལ་རྨོངས་པ་དང་། (༡༡) །
རྗེས་ལ་འགྲོ་ཞེས་བྱ་བ་ལ། །
རྣམ་རྟོག་དགུ་ཡི་བདག་ཉིད་འདི། །

མཆན་ ༔—(སྡེ་) སྒྲུབ།[1]

ལྡོག་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་ཏེ། །
ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་ཡིད་ལས་འབྱུང་། (༡༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་གང་ཡང་རུང་བ་ཞིག་ཏུ་ལྟུང་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྟོགས་པ་དམན་པ་ཉིད་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ཐབས་ལ་མཁས་པ་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་མེད་པ་དང་། ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་མཐའ་དག་གི་གཉེན་པོ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྒྲུབ་པའི་ལམ་མ་ཚང་བ་དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ལ་སོགས་པའི་གདམས་ངག་ལ་ལྟོས་པ་དང་བཅས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཞན་གྱི་རྐྱེན་གྱིས་འགྲོ་བ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མཆོག་ཉིད་ཀྱི་སེམས་ཆེན་པོ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་འཇུག་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཆེད་དུ་བྱ་བ་ལོག་པ་དང་། ཉོན་མོངས་པའི་སྒྲིབ་པའི་གཉེན་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ཉི་ཚེ་བའི་ལམ་གྱི་བྱེད་པ་དང་། དམིགས་པ་དང་བཅས་པ་ཉིད་ཀྱིས་འབྲས་བུ་དང་པོ་ལ་སོགས་པ་རྟོགས་པ་ཐ་དད་པ་ཉིད་དང་། མ་རིག་པའི་བག་ལ་ཉལ་བ་ཐམས་ཅད་མ་སྤངས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གནས་པ་དང་འགྲོ་བ་མི་ཤེས་པ་དང་། ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ཐམས་ཅད་སྤྱད་པར་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མཇུག་ཏུ་འགྲོ་བ་ལ་ཉེས་པ་དང་བཅས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུང་བར་བྱ་བ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དུ་ལྡོག་པར་བྱའོ། །ཞེས་གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ་ལྡོག་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་རྒྱུད་ལ་སྣང་བར་བྱ་བ་ཉིད་དུ་འབྱུང་བ་རྣམ་པ་དགུ་པོ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ་འཇུག་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱིས་སྤང་བར་བྱ་བར་བཞེད་པ་ཡིན་ནོ། ། ༡༠-༡༣

སོ་སོ་སྐྱེ་བོའི་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ་སྐྱེས་བུ་རྫས་སུ་ཡོད་པའི་རྟེན་ཅན་ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ཞེ་ན།

འཛིན་པ་དང་ནི་འདོར་བ་དང་། །
ཡིད་ལ་བྱེད་དང་ཁམས་རྣམས་ནི། །
གསུམ་པོ་དག་དང་ཉེར་འབྲེལ་དང་། །
གནས་དང་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། (༡༣) །

ཆོས་ཀྱི་དངོས་པོ་བཏགས་པ་དང་། །
ཆགས་པ་དང་ནི་གཅེན་པོ་དང་། །
ཇི་ལྟར་འདོད་བཞིན་འགྲོ་ཉམས་ལ། །
འཛིན་པ་དང་པོར་ཤེས་པར་བྱ། (༡༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཀུན་རྫོབ་ཏུ་སྒྱུ་མ་བཞིན་དུ་འཛིན་པ་དང་གཏོང་བ་དང་། ཡང་དག་པ་ཉིད་དུ་ཡིད་ལ་མི་བྱེད་པར་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་། ཆོས་ཉིད་ཀྱི་ཁམས་གསུམ་ཅར་དང་ཉེ་བར་འབྲེལ་བ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་དུ་མི་གནས་པས་གནས་པ་དང་། དངོས་པོ་ལ་མངོན་པར་མ་ཞེན་པས་ཐམས་ཅད་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། རྫས་སུ་ཡོད་པ་མེད་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་བཏགས་པ་དང་། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཤེས་པའི་མ་ཆགས་པས་མངོན་པར་མ་ཞེན་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བའི་ཆགས་པ་དང་། མཉམ་པ་ཉིད་སྒོམ་པའི་གཅེན་པོ་ཉིད་ཀྱིས་གཅེན་པོ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡང་དག་པར་མ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས། ཇི་ལྟར་འདོད་པ་བཞིན་དུ་འགྲོ་བ་ཐོགས་པ་ལ་དོན་དམ་པའི་དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པས་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ་རྣམ་པ་དགུ་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སྦྱོར་བའི་གནས་སྐབས་ཀྱིས་སྤང་བར་བྱ་བར་བཞེད་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༣.༡༨

འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ་སྐྱེས་བུ་བཏགས་པར་ཡོད་པའི་རྟེན་ཅན་ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ཞེ་ན།

ཆེད་བཞིན་ངེས་པར་མི་འབྱུང་དང་། །
ལམ་ལ་ལམ་མིན་ངེས་འཛིན་དང་། །

འགག་དང་བཅས་པའི་སྐྱེ་བ་དང་། །
དངོས་པོ་ལྡན་དང་མི་ལྡན་དང་། (༡༤) །
གནས་དང་རིགས་ནི་འཇིག་པ་དང་། །
དོན་དུ་གཉེར་དང་རྒྱུ་མེད་དང་། །
ཕྱིར་རྒོལ་བ་ནི་དམིགས་པ་ལ། །
འཛིན་པའི་རྣམ་རྟོག་གཞན་ཡིན་ནོ། (༡༥) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ངེས་པར་འབྱུང་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཆེད་དུ་བྱ་བ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ངེས་པར་མི་འབྱུང་བ་དང་། རང་གི་མངོན་པར་འདོད་པའི་ལམ་མེད་པས་ལམ་གཞན་ལ་ལམ་མ་ཡིན་པར་ངེས་པར་འཛིན་པ་དང་། རྒྱུ་དང་འབྲས་བུ་ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་ངོ་བོས་སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ་དང་། བར་ཆད་མེད་པ་དང་གཅིག་ཤོས་སུ་སྣང་བ་ཉིད་ཀྱིས་དངོས་པོ་མཐའ་དག་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ་དང་། ནམ་མཁའ་ལ་གནས་པའི་བྱ་དང་འདྲ་བ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་གནས་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་བསྐྱེད་པ་ལ་སོགས་པའི་སྒོ་ནས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི······ རིགས་འཇིག་པ་དང་། དེ་བཞིན་ཉིད་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པའི་ཆོས་མེད་པས་འདོད་པ་མེད་པ་དང་། དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་རྒྱུ་མེད་པ་དང་སེར་སྣ་ཤིན་དུ་གོམས་པར་བྱས་པའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས······ བདུད་ལ་སོགས་པ་ཕྱིར་རྒོལ་བའི་དངོས་པོ་དམིགས་པ་ལ་བདགས་པའི···· དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས··· པ་རྣམ་པ་དགུ་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ་འཇུག···· པའི་གནས་སྐབས་ཀྱིས་[1]སྤང་བར་བྱ་བར་བཞེད་པ་ཡིན་ནོ། །དེ་ལྟར་ན·· བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དགུས་རྣམ་པ་བཞི་ཉིད་ལས་སོ་སོར་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ལ། དེ་དག་སྤང་བ་ཉིད་

མཆན་ ཿ—(སྣ་) སྤང་བར་བཞེད་[1]

དུ་གཉེན་པོ་རྣམ་པ་བཞི་ཡང་དེ་བཞིན་དུ་དབྱེ་བས་ཕྲ་དད་དོ་ཞེས་བྱ་བར······
ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ॥ ༡༧

དེ་ལྟར་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་གཉེན་པོ་དང་
བཅས་པ་བསྟན་ནས། བྱང་ཆུབ་ཆེན་པོ་འགྲུབ་པར་བྱེད་པའི་མཐོང་བའི་
ལམ་རྒྱུ་གང་དང་བཅས་པར་བཞེད་པའི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་དེ་བར་སྐབས་ཀྱི····
ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

བྱང་ཆུབ་ལ་གཞན་སྟོན་པ་དང་། །
དེ་ཡི་རྒྱུ་ནི་ཡོངས་གཏོང་དང་། །
དེ་ཐོབ་བར་ཆད་མེད་པའི་རྒྱུ། །
བསོད་ནམས་མང་པོའི་མཚན་ཉིད་དོ། (༡༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཆད་པར་འགྱུར་བའི་མཚན་ཉིད་ཅན་གྱི་བྱང་
ཆུབ་ལ་གཞན་དག་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་སོགས་པ་སྟོན་པས་རབ་ཏུ་འགོད···
པ་ནི་གཅིག་ཡིན་ནོ། །བྱང་ཆུབ་ཀྱི་རྒྱུ་མཚན་ཁོ་ནར་དེ་དག་ལ་ཡང་དག་
པའི་ཚིག་དང་དོན་ལ་སོགས་པའི་སྒོ་ནས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ····
ཡང་དག་པར་སོ་སོར་གཏོང་བ་ནི་གཉིས་པ་ཡིན་ནོ། །བྱང་ཆུབ་ཐོབ་
པར་བྱེད་པའི་བར་ཆད་མེད་པའི་རྒྱུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་རང་·····
གིས་སྒོམ་པ་ལ་སོགས་པའི་བསོད་ནམས་ཆེས་མང་བའི་མཚན་ཉིད་ནི······
གསུམ་པ་ཡིན་ནོ॥ ༡༨

གང་གི་དོན་དུ་མཐོང་བའི་ལམ་རྒྱུ་དེ་ལྟ་བུ་དང་བཅས་པར་བཞེད་པའི་
བྱང་ཆུབ་ཆེན་པོ་དེ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་
བྱང་ཆུབ་ཆེན་པོ།

དྲི་མ་ཟད་དང་མི་སྐྱེ་བའི།
ཡེ་ཤེས་བྱང་ཆུབ་ཅེས་བརྗོད་དེ།

ཟད་མེད་སྐྱེ་མེད་ཕྱིར་དེ་དག །
གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཤེས་པར་བྱ། (༡༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་དྲི་མ་སྦྲེས་པ་དང་མ་སྦྲེས་པ་ཉིད་དུ་བརྟགས་པ་རྣམས་ནི། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལས་མ་གཏོགས་པར། འདི་ལྟར་ཆོས་ཡོད་མ་ཡིན་ཏེ། ཞེས་འབྱུང་བས། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་རྣམས་ནམ་མཁའ་བཞིན་དུ་འགག་པ་དང་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་ཕྱིར་རམ། གཅིག་དང་དུ་མའི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་རྒྱུ་དང་འབྲས་བུའི་མཚན་མ་ལ་སོགས་པས་འཕྲད་པའི་དངོས་པོ་མེད་པས་ནམ་མཁའི་པད་མ་བཞིན་དུ་འགག་པ་དང་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་ཕྱིར་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དྲི་མ་རྣམས་ཟད་པ་དང་མི་སྐྱེ་བའི་ཤེས་པ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པར་རྟོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ལ་སོགས་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་གྱི་བདག་ཉིད་ནི་བྱང་ཆུབ་ཆེན་པོ་ཡིན་པར་བརྗོད་དོ། ། ༡༨

གང་གི་ཕྱིར་དེ་ལྟ་ཡིན་[1]པ་དེའི་ཕྱིར། གང་དག་དངོས་པོ་འཇིག་པའི་བསམ་པས་ཟད་པ་ལ་ཟད་དོ་སྙམ་པའི་ཤེས་པ་དང་། དངོས་པོ་མི་སྐྱེ་བའི་བསམ་པས་མི་སྐྱེ་བ་ལ་མི་སྐྱེའོ་སྙམ་པའི་ཤེས་པ་ནི་ཟད་པ་དང་མི་སྐྱེ་བའི་ཤེས་པ་ཡིན་པར་བརྗོད་ཅིང་། བྱང་ཆུབ་ཀྱང་ཟད་པ་དང་མི་སྐྱེ་བ་ཤེས་པ་ཡིན་པར་བརྗོད་པ་དེ་དག་ལ་ཟད་པ་དང་མི་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ཁོ་ནས་ཤེས་པ་དེ་ཙང་བ་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་གསུངས་པ།

འགོག་པ་མེད་པའི་རང་བཞིན་ལ། །
མཐོང་ཞེས་བྱ་བའི་ལམ་གྱིས་ནི། །
རྣམ་པར་རྟོག་རིགས་ཅི་ཞིག་ཟད། །
སྐྱེ་མེད་རྣམ་པ་ཅི་ཞིག་འཐོབ། (༡༩) །

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) པའི་ཕྱིར།[1]

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། སྐྱེས་པ་དང་མ་སྐྱེས་པ་དག་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཟད་པ་དང་སྐྱེ་བའི་གེགས་བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་འགོག་པ་དང་བྲལ་བ་དོན་… དམ་པར་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོའི་རང་བཞིན་ཡིན་ན་དངོས་པོ་ལ་ལོག་པར་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཁྲིད་ཀྱིས་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སྟོབས་ཀྱིས་རྣམ་པར་རྟོག་… པ་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་སྐྱེས་པ་ནི་ཅི་ཞིག་ཟད། མི་སྐྱེ་བའི་ཆོས་ཅན་མ་སྐྱེས་པ་ནི་ཅི་ཞིག་སྐྱེས་ཏེ། ཅུང་ཟད་ཀྱང་མེད་པ་ཁོ་ན་ཡིན་པས་དེའི་ཕྱིར་ཁོ་བོ་ཅག་གི་གཞུང་ལུགས་ཁོ་ན་ཁས་བླང་བར་བྱའི་སྙམ་དུ་དགོངས་པ…… ཡིན་ནོ།། ༡༩

དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ཏེ། ཆོས་ཡང་དག་པར་ཡོད་པར་ཁས་ལེན་ན་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ཉོན་མོངས་པ་དང་། ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་[1]པ་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སྤྲངས་པ་ངོ་མཚར་ཆེ་བའི་གནས་ཡིན་ནོ།། ཞེས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་གསུངས་པ།

གཞན་གྱི་ཆོས་རྣམས་ཀུན་ཡོད་ལ། །
ཤེས་བྱ་ལ་ཡང་སྟོན་པ་ཡི། །
སྒྲིབ་པ་ཟད་པར་བརྗོད་པ་གང་། །
དེ་ལ་ཁོ་བོས་མཚར་དུ་བརྩིས། (༢༠) །

ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལ་སྐྱེ་བ་དང་འཇིག་པས་སྟོང་པའི་ཕྱིར། བདག་མེད་དོ་སྙམ་དུ་བསྒོམས་པས། བདག་ཏུ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཡོངས་སུ་བོར་ནས། དེས་དབེན་པའི་ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པ་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་སྐྱེ་བ་དང་། འཇིག་པའི་ཆོས་ཅན་ལ་ཡང་དག་པར་དམིགས་ཏེ། སྔོན་པོ་དང་དེའི་བློ་དག་ལྷན་ཅིག་དམིགས་པ་ངེས་པའི་ཕྱིར། འདི་ནི་སེམས་ཙམ་ཁོ་ན་ཡིན་གྱི། ཕྱི་རོལ་གྱི་དོན་ནི་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་ཅིང་། འཛིན་པའི་རྣམ་པ་ཅན་གྱི་སེམས་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཡོངས་སུ་མ་བོར……

མཆན་ ༔—(སྡེ་) པའི་[1]

བས། ཕྱི་རོལ་གྱི་དོན་དུ་མངོན་པར་ཞེན་པ་སྤངས་ཏེ། གཟུང་བ་མེད་ན་འཛིན་པ་མེད་དོ་སྙམ་དུ་ངེས་པར་སེམས་པས། འཛིན་པའི་རྣམ་པའི་མཚན་ཉིད་རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ་དེ་ཡང་བསལ་ཏེ། གཉིས་སུ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་འབའ་ཞིག་འདི་ཡང་དག་པར་ཡོད་པའི་ངོ་བོ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་ངེས་པར་བྱས་ནས། དེ་ཡང་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། སྒྱུ་མ་བཞིན་དུ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་སྟེ། ཡང་དག་པར་[1]ནི་གཅིག་དུ་དངོས་པོ་དང་། དངོས་པོ་མེད་པ་ལ་སོགས་པར་བརྟག་པའི་ངོ་བོ་དང་བྲལ་བ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་[2]བསྒོམས་པས། [3]སྒོམ་པའི་སྟོབས་གྲུབ་པ་ན། ཁ་ཅིག་ལ་ནོར་བུ་དང་དངུལ་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་པ་བཞིན་དུ། འཁྲུལ་པའི་མཚན་མ་མཐའ་དག་སྤངས་པ་སྒྱུ་མ་ལྟ་བུའི་བདག་ཉིད་དུ་སྣང་བའི་བློ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་སོ་སོ་རང་གིས་རིག་པར་བྱ་བ་ཅི་ཞིག་ལྟར་ཡང་དག་པར་སྐྱེས་ན། རྣལ་འབྱོར་པས་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་ཡང་དག་པར་[4]སྤང་ངོ༎ དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ཏེ། དུས་ཐམས་ཅད་དུ་ནམ་མཁའ་རྫས་མེད་པ་ཙམ་གྱིས་ངོ་བོ་འཛིན་པ་བཞིན་དུ་བསྐྱེད་དུ་མེད་པ་དང་། སྤང་དུ་མེད་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་འཛིན་པའི་ཕྱིར། སྐད་ཅིག་མའི་ཆོས་ཤེས་པ་ཙམ་གྱི་ངོ་བོ་དང་། ཤེས་བྱའི་མཚན་ཉིད་རྣམས། གལ་ཏེ་དོན་དམ་པར་ཡོད་པ་ཉིད་དུ་གྱུར་ན། དེའི་ཚེ་གཉེན་པོ་བསྒོམས་པས་ནམ་མཁའ་བཞིན་དུ་དེ་དག་ལ་ཆུང་ཟད་ཀྱང་མི་བྱེད་དོ། དེའི་ཕྱིར་གཞན་དག་གི་དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པའི་ཕྱིན་ཅི་ལོག་མི་ལྡོག་པས། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས། ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སྤངས་པ་གང་ཡིན་པ་དང་། ཆོས་རྣམས་ཀྱང་ཡོད་པར་ཁས་ལེན་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི། ཕན་ཚུན་འགལ་བའི་དོན་ཁས་ལེན་པས་ཁོ་བོས་ངོ་མཚར་དུ་བརྗོས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ༎ ༢༠

དེ་ལྟར་ཡོད་པའི་ཕྱོགས་བསལ་ནས་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་ཕྱོགས་

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) པར་ན་[1] སྒོམས་[2] བསྒོམ་[3] སྤོང་[4]

བརྟན་པོར་མཛད་པས་ཐར་པ་འདོད་པ་རྣམས་ཀྱིས་འདི་ཀོ་ན་ཁས་བླང་པར་བྱའོ་ཞེས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་གནས་པའི་ཕྱོགས།

འདི་ལ་བསལ་བྱ་ཅི་ཡང་མེད། །
[1]གཞག་པར་བྱ་བ་ཅུང་ཟད་མེད། །
ཡང་དག་ཉིད་ལ་ཡང་དག་ལྟ། །
ཡང་དག་མཐོང་ནས་རྣམ་པར་གྲོལ། (༣༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པ་ལས་གྲོལ་བར་མི་འཐད་པ་དེའི་ཕྱིར། ཆོས་གང་ལ་ཡང་སྐུར་བ་འདེབས་པ་དང་། སྒྲོ་འདོགས་པའི་ངོ་བོས་བསལ་བ་དང་། བཞག་པ་མ་བྱས་པར་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་དག་པར་ཡོད་པའི་ངོ་བོ་འདི་ཉིད་ལ་རང་བཞིན་མེད་པ་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོར་བརྟག་པར་བྱ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་སྒྱུ་མའི་གླང་པོས་སྒྱུ་མའི་གླང་པོ་གཞན་ཞིག་ཕམ་པར་བྱས་པ་བཞིན་དུ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཟློག་པས། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མཐོང་ན་རྣམ་པར་གྲོལ་བར་འགྱུར་རོ།། ༣༡

དེ་ལྟར་ཞར་ལ་འོངས་པ་བརྗོད་ནས། རྣལ་མ་མཐོང་བའི་ལམ་ཉིད།

སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་རེ་རེར་ནི། །
དེ་དག་ཕན་ཚུན་བསྡུས་པ་གང་། །
སྐད་ཅིག་གཅིག་པའི་བཟོད་པ་ཡིས། །
བསྡུས་པ་དེ་འདིར་མཐོང་བའི་ལམ། (༣༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་པོ་དག་སོ་སོར་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་རེ་རེར་སྟོ་མ་བཞིན་དུ་ཕན་ཚུན་བསྡུས་པ་གང་ཡིན་པ་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པ་ཐུག་བསྟོལ་ལ་ཆོས་ཤེས་པའི་བཟོད་པས་བསྡུས་པ་འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་རབ་ཏུ་ཕྱེ་བ་

མཆན་ ༔—(སྡེ་) བཞག་[1]

རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་དྲུག་ཅན་སྐྱེས་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི། རྩེ་མོ་འི་མཐོན་པར་རྟོགས་པ་འདིར་མཐོང་བའི་ལམ་ཡིན་ནོ། །དེ་སྐྱེས་པ་ན་འདོད་པ་དང་གཟུགས་དང་། གཟུགས་མེད་པའི་ཁམས་ཀྱི་དབྱེ་བས། རྣམ་པར་རྟོག་པ་བཞི་པོ་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་བརྒྱ་རྩ་བརྒྱད་སྤངས་པས། དེ་དག་གིས་བསྡུས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་སྐྱེད་པར་བྱེད་པའི་བག་ཆགས་ཀྱི་ཉོན་མོངས་པ་བརྒྱ་རྩ་བརྒྱད་སྤངས་པ་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་འཐོབ་བོ།། ༣༣

དེ་ལ་དབང་དུ་བྱ་བའི་ཕྱིར། དེ་ཉིད་ཡང་དང་ཡང་དུ་སྒོམ་པར་བྱེད་དོ་ཞེས་པར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་གསུངས་པ།

དེ་ནས་སེང་གེ་རྣམ་བསྒྲིངས་པའི། །
ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྙོམས་ཞུགས་ནས། །
རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་འབྱུང་ལུགས་མཐུན་དང་། །
ལུགས་མི་མཐུན་ལ་རྟོག་པར་བྱེད། (༣༢) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། མཐོང་བའི་ལམ་ཐོབ་པའི་རྣལ་འབྱོར་པ་དེ། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་འཇིགས་པ་མེད་པའི་ཕྱིར། ཏིང་ངེ་འཛིན་སེང་གེ་རྣམ་པར་བསྒྲིངས་པ་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་ནས། དུས་ཕྱིས་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་ལ་མ་རིག་པའི་རྐྱེན་གྱིས་འདུ་བྱེད་རྣམས་སོ།། ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ལུགས་དང་མཐུན་པ་དང་། སྐྱེ་བ་འགགས་པས་རྒ་ཤི་འགག་གོ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ལུགས་དང་མི་མཐུན་པར་ཡང་དག་པར་རྟོག་གོ། ༣༢

དེ་ལྟར་མཐོང་བའི་ལམ་བརྗོད་ནས། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སྤོང་བ་ལ་སོགས་པ་ནི། རྟེན་གྲུབ་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ་ཡིན་ན་གོ་སླ་བས་རྟེན་སྒོམ་པའི་ལམ།

འགོག་དང་བཅས་པའི་སྙོམས་འཇུག་དགུར། །
རྣམ་པ་གཉིས་ས་སོང་འོངས་ནས། །
འདོད་པར་གཏོགས་པའི་རྣམ་པར་ཤེས། །
མཉམ་[1]གཞག་མིན་པའི་མཚམས་བཟུང་སྟེ། (༣༨) །

ཐོད་རྒལ་དུ་ནི་སྙོམས་འཇུག་པ། །
གཅིག་དང་གཉིས་གསུམ་བཞི་དང་ལྔ། །
དྲུག་དང་བདུན་དང་བརྒྱད་བརྒལ་ནས། །
འགོག་པའི་བར་དུ་མི་འདྲར་འགྲོ། (༣༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ནི། བསམ་གཏན་དང་པོ་ནས་བཟུང་སྟེ་འགོག་པའི་བར་དུ་སོང་ནས། དེའི་འོག་ཏུ་འགོག་པ་ནས་བཟུང་སྟེ། བསམ་གཏན་དང་པོའི་བར་དུ་འོངས་ཏེ། དེ་ལྟར་ལུགས་དང་མཐུན་པ་དང་། ལུགས་དང་མི་མཐུན་པ་རྣམ་པ་གཉིས་ཀྱིས། བསམ་གཏན་བཞི་དང་། གཟུགས་མེད་པ་བཞི་དང་། འགོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སྙོམས་པར་འཇུག་དགུ་ལ་སོང་ཞིང་འོངས་ནས། ཡང་བསམ་གཏན་དང་པོ་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་ཏེ། དེ་ལས་ལངས་ནས་འགོག་པ་ལའོ། ། དེ་བཞིན་དུ་འདུ་ཤེས་མེད་འདུ་ཤེས་མེད་མིན་སྐྱེ་མཆེད་ཀྱི་བར་ལས་འགོག་པ་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་ཏེ། དེ་ལས་ལངས་ནས་དེ་མ་ཐག་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ལ་དམིགས་ཏེ། འདོད་པ་ན་སྤྱོད་པའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་མཚམས་ཀྱི་ངོ་བོར་བཞག་ནས། ཐབས་མཁས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་ལངས་ཏེ། རྣམ་པར་ཤེས་པ་མཉམ་པར་མ་བཞག་པ། དེ་ལྟ་བུ་དེ་མངོན་དུ་བྱས་ནས། དེའི་འོག་ཏུ་འགོག་པ་ལའོ། །དེ་ནས་མཉམ་པར་མ་བཞག་པ་ལའོ། ། དེའི་འོག་ཏུ་འགོག་པ་གཅིག་པུ་བོར་ལ་འདུ་ཤེས་མེད་འདུ་ཤེས་མེད་མིན་སྐྱེ་མཆེད་ལའོ། །དེ་ནས་མཉམ་པར་མ་བཞག་པ་ལའོ། །དེ་ནས་གཉིས་

མཆན་ ༑—(སྟེ་) བཞག་[1]

བོར་ལ་ཅི་ཡང་མེད་པའི་སྐྱེ་མཆེད་ལའོ། །དེ་ནས་མཉམ་པར་མ་བཞག་པ་ལའོ། །དེ་བཞིན་དུ་བརྒྱད་ཀྱི་བར་དུ་བོར་ནས། བསམ་གཏན་དང་པོ་ལའོ། །དེ་ནས་མཉམ་པར་མ་བཞག་པ་ལའོ། །དེ་ལྟར་གཅིག་ལ་སོགས་པ་བོར་ནས། འགོག་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ལ་ཐུག་པའི་བར་དུ་མི་འདྲ་བའི་སྒོ་ནས་འགྲོ་བས་ན། མི་འདྲ་བར་འགྲོ་བ་ཐོད་རྒལ་གྱི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ལ་དབང་བ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་མངོན་སུམ་དུ་བྱེད་པས་ན། སྒོམ་པའི་ལམ་ཡིན་ནོ།། ༢༥

དེ་ལྟར་སྒོམ་པའི་ལམ་བརྗོད་ནས་དེ་ལ་སྤྱང་བའི་ཕྱིར། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་རྣམ་པ་བཞི་བརྗོད་དགོས་པས། རེ་ཞིག་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ།

མདོར་བསྡུས་རྒྱས་དང་སངས་རྒྱས་ཀྱིས། |
[1]བསྡུངས་བས་ཡོངས་སུ་མ་བཟུང་དང་། |
དུས་གསུམ་ཡོན་ཏན་མེད་པ་དང་། |
ལེགས་པའི་ལམ་ནི་རྣམ་གསུམ་ལ། (༢༦) |
གཟུང་བའི་རྣམ་རྟོག་འདི་གཅིག་སྟེ། |
སྤྱོར་བའི་རྣམ་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་ཅན། |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མདོར་བསྡུས་པ་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་རྗེས་སུ་འཛིན་[2]པའི་ཆོས་མདོར་བསྡུས་པ་དང་། རྒྱས་པ་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་རྗེས་སུ་འཛིན་[3]པའི་ཆོས་རྒྱས་པ་དང་། ཇི་སྐད་བཤད་པ་བཞིན་དོན་ལ་ནན་ཏན་མི་བྱེད་པས། སངས་རྒྱས་ཀྱིས་[4]བསྡུངས་ཏེ་ཡོངས་སུ་མ་བཟུང་བ་དང་། བྱུང་བ་འགགས་པ་ཉིད་ཀྱིས། སྤྱོར་བའི་ལམ་གྱི་ཡོན་ཏན་མེད་པ་དང་། ཡང་དག་པར་སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་དང་མི་ལྡན་པས། མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་ཡོན་ཏན་མེད་པ་དང་། མ་འོངས་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྒོམ

མཆན་ ༔—(སྡེ་) (ཅོ་) བསྡུང་[1] (སྡེ་) པས་[2] པས་[3] བསྡུང་སྟེ་[4]

པའི་ལམ་[1]གྱི་ཡོན་ཏན་མེད་པ་དང་། ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཞི་བ་ཉིད་ལ་སོགས་པས། མྱ་ངན་ལས་འདས་པར་སྦྱོར་བའི་ལམ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་མངོན་པར་སྒྲུབ་པ་ཉིད་ཀྱིས། མཐོང་བའི་ལམ་དང་། རང་བཞིན་མེད་པར་སྒོམ་པར་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས། སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ། གནས་སྐབས་འདིར་སྤང་བར་བྱ་བ་ཉིད་ཀྱིས། སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་སྦྱོར་བའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཡུལ་ཅན་རྣམ་པ་དགུའོ། ། ༢༦

དེ་ལྟར་དང་པོ་བསྟན་ནས། གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ།

གཉིས་པ་སེམས་དང་སེམས་བྱུང་རྣམས། །
འཇུག་པའི་ཡུལ་ཅན་ཡིན་བཞིན་དེ། (༣༧) །
སེམས་མི་སྐྱེ་དང་བྱང་ཆུབ་ཀྱི། །
སྙིང་པོ་ཡིད་ལ་མི་བྱེད་དང་། །
ཐེག་པ་དམན་པ་ཡིད་བྱེད་དང་། །
རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཡིད་མི་བྱེད། (༣༨) །
སྒོམ་དང་སྒོམ་པ་མེད་པ་དང་། །
དེ་དག་ལས་ནི་བཟློག་ཉིད་དང་། །
ཇི་བཞིན་དོན་མིན་རྣམ་རྟོག་པ། །
སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་ཤེས་པར་བྱ། (༣༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ལ་སོགས་པ་དང་བྲལ་བས། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་མི་སྐྱེ་བ་དང་། སངས་རྒྱས་ལ་དམིགས་པའི་བསོད་ནམས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་མེད་པས། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སྙིང་པོ་ཡིད་ལ་མི་བྱེད་པ་དང་། ཉན་ཐོས་ཀྱི་རིགས་ཅན་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར། དེའི་ཐེག་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་། རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་རིགས་ཅན་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར། དེའི་ཐེག་པ་མངོན་དུ་བྱེད་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་

མཆན་ ༔—(སྡེ་) ལམ་ཡོན་[1]

ཕྱིན་པ་སྨྲུབ་པ་མེད་པས། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཡིད་ལ་མི་བྱེད་པ་དང་། དམིགས་པ་དང་བཅས་པ་ཉིད་ཀྱིས། [1]སྒོམ་པ་དང་། དམིགས་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས། སྒོམ་པ་མེད་པ་དང་། དམིགས་པ་ཡང་མེད་མི་དམིགས་པ་ཡང་མེད་པས། སྒོམ་པ་ཡང་མེད་སྒོམ་པ་མེད་པ་ཡང་མ་ཡིན་པ་དང་། ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ་མངོན་པར་ཞེན་པས། དོན་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་མ་ཡིན་པ་ཉིད་ལ་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ། གནས་སྐབས་དེ་ན་སྤྲང་བར་བྱ་བ་ཉིད་ཀྱིས། སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ་འཇུག་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཡུལ་ཅན་རྣམ་པ་དགུའོ ‖ ༢༨-༢༩

དེ་ལྟར་གཉིས་པ་བསྟན་ནས། འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ།

སེམས་ཅན་བཏགས་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་དང་།
ཆོས་བཏཟ་པ་དང་སྟོང་མིན་ཉིད།
ཆཟ་དང་རབ་འབྱེད་བདག་ཉིད་དང་།
དངོས་པོར་བྱེད་དང་ཐེག་གསུམ་དང་། (༣༠)
ཡོན་ནི་དག་པ་མ་ཡིན་དང་།
སྤྱོད་པ་རྣམ་པར་འཁྲུགས་པ་ལ།
འཛིན་པར་བྱེད་པ་དང་པོར་དེ།
ཤེས་པར་བྱ་བ་བསྒྲགས་པ་ཡིན། (༣༡)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྫས་སུ་ཡོད་པར་མི་སྐྱེ་བས། སེམས་ཅན་དུ་བཏགས་པ་དང་། སྣང་བ་ཙམ་དུ་ཟད་པའི་ཕྱིར། ཆོས་སུ་བཏཟ་པ་དང་། ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བའི་ཕྱིར། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་སྟོང་པ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མངོན་པར་ཞེན་པ་མ་སྤངས་པས། ཆོས་ལ་ཆགས་པ་དང་། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་རྟོགས་པས། ཆོས་རབ་ཏུ་[2]རྣམ་པར་འབྱེད་པ་དང་། ཆེད

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) བསྒོམ་[1] ཏུ་འབྱེད་[2]

དུ་བྱ་བ་མི་བྱེད་པས། དངོས་པོའི་ཆེད་དུ་བྱ་བ་བྱེད་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་དམིགས་པའི་ཕྱིར། ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་ངེས་པར་འབྱུང་བ་དང་། ཡང་དག་པར་རབ་ཏུ་མ་ཞུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས། ཡོན་མ་དག་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པར་དམིགས་ཏེ་བསྒྲུབས་པས་སྤྱོད་པ་རྣམ་པར་འཁྲུགས་པ་ལ་སྒྱུ་མ་བཞིན་དུ་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ། སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་སྦྱོར་བའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཡུལ་ཅན་རྣམ་པ་དགུའོ ༎ ༣༠.༣༡

བམ་པོ་ལྔ་པ།

དེ་ལྟར་དང་པོ་བསྟན་ནས། འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟག་པ་གཉིས་པ།

སེམས་ཅན་བཏགས་དང་དེ་རྒྱུ་ཡི།
ཡུལ་ཅན་དེ་ཡིས་རྣམ་འཛོམས་པས།
སྒོམ་པའི་ལམ་དང་འབྲེལ་པ་ཡི།
མི་མཐུན་ཕྱོགས་གཞན་རྣམ་པ་དགུ (༣༢)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ། སེམས་ཅན་དུ་བཏགས་པ་དང་། དེར་རྣམ་པར་གཞག་པའི་རྒྱུ་སྣང་བ་ཙམ་གྱི་ཡུལ་ཅན་སྒོམ་པའི་ལམ་གྱིས། ཡང་དག་པར་སྤང་བར་བྱ་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། དེ་དང་འབྲེལ་བ་རྣམ་པ་དགུའོ ༎ ༣༢

ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་རྣམ་པ་གཉིས་ཀྱིས་གསུངས་པ།

བདག་ཉིད་ཇི་བཞིན་ཀུན་མཁྱེན་ནི།
གསུམ་གྱི་སྒྲིབ་པ་རྣམ་གསུམ་དང་།
ཞི་ལམ་དེ་བཞིན་ཉིད་སོགས་དང་།
མཚུངས་པར་ལྡན་དང་མི་ལྡན་དང་། (༣༣)
མི་མཉམ་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་དང་།
ཉོན་མོངས་རྣམས་ཀྱི་རང་བཞིན་དང་།

གཉིས་སུ་མེད་ལ་ཀུན་སྨོངས་ལ། །
རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཐ་མར་བཞེད། (༣༨) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒྲིབ་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྨོངས་པ་དང་། ལམ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒྲིབ་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྨོངས་པ་དང་། གཞི་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒྲིབ་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྨོངས་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། ཐམས་ཅད་ཞི་བའི་ལམ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྨོངས་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་བྱ་དང་། དེ་བཞིན་ཉིད་དག་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། དེ་བཞིན་ཉིད་ལ་སོཏ་པ་དང་མཚུངས་པར་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྨོངས་པ་དང་། བདུད་ལ་སོགས་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། མི་མཉམ་པ་ཉིད་ལ་ཀུན་ཏུ་སྨོངས་པ་དང་། དོན་ལ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་དུ་འཛིན་པ་ཉིད་ཀྱིས། སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྨོངས་པ་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། ཉོན་མོངས་པའི་རང་བཞིན་ལ་ཀུན་ཏུ་སྨོངས་པ་དང་། གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་མཚན་ཉིད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། གཉིས་སུ་མེད་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྨོངས་པ་ལ། སྒྲ་མ་བཞིན་དུ་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཐ་མ་སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་སེམས་དང་། སེམས་ལས་བྱུང་བ་འཇུག་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཡུལ་ཅན་རྣམ་པ་དགུར་བཞེད་པ་··· ཡིན་ནོ། །སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་མི་མཐུན་ཕྱོགས་རྣམ་པ་བཞི་པོ་དེ་དག [1]སྤྲངས་པ་ཉིད་དུ། གཉེན་པོ་རྣམ་པ་བཞི་ཡང་དེའི་དབྱེ་བས་ཐ་དད་དོ་ཞེས་བྱ་བར་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ། ། ༣༨

མཆན་ ༔—(སྡེ་) སྤྲང་བ་[1]

སྔ་མ་བཞིན་དུ་རྣམ་པར་རྟོག་པ་བརྒྱ་རྩ་བརྒྱད་སྤྲངས་པ་དང་དུས་མཉམ་པ་ཁོ་ནར་དེ་དག་གིས་བསྡུས་པ། ཉོན་མོངས་པ་བརྒྱ་རྩ་བརྒྱད་སྤྲངས་པས། ཡོན་ཏན་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཐམས་ཅད་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གནས་པ་ལ་[1]རྟེན་ཏོ། ཞེས་བྱ་བ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དག་གིས་གསུངས་པ།

ཡམས་ནད་འདི་རྣམས་ཟད་ནས་ནི། །
ཡུན་[2]རིང་ལོན་ནས་དབུགས་ཕྱིན་ལྟར། །
རྣམ་པ་ཀུན་ཏུ་འགྲོ་བ་ཡི། །
བདེ་སྒྲུབ་ཡོན་ཏན་ཕུན་ཚོགས་ཀུན། (༣༧) །

རྒྱ་མཚོ་ཆེ་ལ་ཆུ་བོ་བཞིན། །
འབྲས་བུ་མཆོག་གིས་སྤྲ་བ་ཡི། །
སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་དེ་ལ་ནི། །
རྣམ་པ་ཀུན་ཏུ་རྟེན་པར་བྱེད། (༣༨) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གོམས་པས། རྣམ་པར་རྟོག་པའི་རིགས་བཞི་པོ་འཚོ་བར་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཡམས་ཀྱི་ནད་དུ་གྱུར་པ་འདི་རྣམས་ཟད་ནས། གེགས་བྱེད་པ་མེད་པས་དགའ་བས་དབུགས་ཕྱིན་པ་ཐོབ་པ་བཞིན་དུ། སྙིང་རྗེའི་གཞན་གྱི་དབང་དུ་གྱུར་པས། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བའི་བདེ་བ་བསྐྱེད་པར་མཁས་པའི་ཡོན་ཏན་ཕུན་སུམ་……ཚོགས་པ་ཐེག་པ་གསུམ་གྱིས་བསྡུས་པ་ཐམས་ཅད་རྒྱ་མཚོ་ཆེན་པོ་ལ་ཆུ་བོ་དག་བཞིན་དུ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གནས་པ་འབྲས་བུ་རབ་ཀྱི་མཐར་ཕྱིན་པ་ཐོབ་པ་དེ་དག་གིས་མཛེས་པར་གྱུར་པ་ལ། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་དུ་འོང་བས་རྣམ་པས་རྟེན་པར་བྱེད་དོ ༎ ༣༧.༣༨

མཆན་ ༔—(སྡེ་) རྟེན་ཏོ ༎[1] (སྣ་) བརྟེན་[1] (སྡེ་) རིངས་[2]

སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་རྗེས་ལ་བར་ཆད་མེད་པའི་ལམ་ཡིན་པས། བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན།

སྟོང་གསུམ་སྐྱེ་བོ་ཉན་ཐོས་དང་། །
བསེ་རུའི་རྟོགས་པ་ཕྱུན་ཚོགས་དང་། །
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་སྐྱོན་མེད་ལ། །
བཀོད་པའི་དགེ་བ་དཔེར་མཛོད་ནས། (༢༧) །
བསོད་ནམས་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ནི། །
སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་བར་མེད་དེ། །
བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན། །
དེ་ནི་རྣམ་པ་ཀུན་མཁྱེན་ཉིད། (༢༨) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འགའ་ཞིག་གིས་སྟོང་གསུམ་གྱི་སྟོང་ཆེན་པོའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཀྱི་སེམས་ཅན་རྣམས་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་སྐྱོན་མེད་པ་ལ་བཀོད་ནས། བསོད་ནམས་སྐྱེད་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་དཔེར་མཛད་ནས་དེ་བས་ཁྱད་པར་འཕགས་པར་བསོད་ནམས་མང་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གང་ཡིན་པ་དེ་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཡིན་པས་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཐོབ་པའི་བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་འདིར་བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་[1]ཅེས་བྱའོ། ། ༢༧.༢༨

དེའི་དམིགས་པ་ལ་སོགས་པ་ཇི་ལྟ་བུ་ཞིག་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་དམིགས་པ་ལ་སོགས་པ་གསུངས་པ།

འདི་ཡི་དམིགས་པ་དངོས་མེད་དེ། །
བདག་པོ་དྲན་པ་ཡིན་པར་བཞེད། །

མཆན་ ཿ—(སྣེ་) ཞེས་[1]

རྣམ་པ་ཞི་ཉིད་དེ་འདི་ལ་ནི།   །
རབ་ཏུ་སྨྲ་རྣམས་[1]རྒྱུད་མར་གྲོལ།   (༣༩) །

ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ།   བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་འདིའི་དམིགས་པའི་རྐྱེན་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་དངོས་པོ་མེད་པར་དམིགས་པ་ཡིན་ནོ།། བདག་པོའི་རྐྱེན་ནི་དྲན་པ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་རང་བཞིན་གྱིས་ཞི་བ་ཉིད་ཡིན་ནོ། །གནས་འདི་ལ་ནི་གཏིང་དཔག་དཀའ་བའི་ཕྱིར་རབ་ཏུ་སྨྲ་བ་ཐབས་ལ་མཁས་པ་མ་རྟོགས་པ་རྣམས་ཀྱི་སྐྱན་ཀའི་གྲོལ་བ་[2]རྒྱུད་མར་འབྱུང་བས་ཐབས་ལ་མཁས་པས་དེ་དག་བསལ་བར་བྱ་སྟེ།   འདིས་ནི་འདིའི་ཟབ་པ་ཉིད་བསྟད་དོ་སྙམ་དུ་དགོངས་པ་ཡིན་ནོ།། ༣༩

བློ་འི་ནོར་ཅན་རྣམས་ཀྱིས་ལོག་པར་རྟོག་པ་ཛི་ལྟ་བུ་ཞིག་བསལ་བས་ཏིང་ངེ་འཛིན་དེ་བསྐྱེད་པར་བྱ་ཞེ་ན།   ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་འོག་ཏུ་ལོག་པར་རྟོག་པ།

དམིགས་པ་འཐད་དང་དེ་ཡི་ནི།   །
ངོ་བོ་ཉིད་ངེས་གཟུང་བ་དང་།   །
རྣམ་ཀུན་མཁྱེན་ཉིད་ཡེ་ཤེས་དང་།   །
དམ་པའི་དོན་དང་ཀུན་རྫོབ་དང་།   (༤༠) །
སྦྱོར་དང་དཀོན་མཆོག་གསུམ་པོ་དང་།   །
ཐབས་བཅས་ཐུབ་པའི་རྟོགས་པ་དང་།   །
ཕྱིན་ཅི་ལོག་ནི་ལམ་བཅས་དང་།   །
གཉེན་པོ་མི་མཐུན་ཕྱོགས་དག་དང་། (༤༡) །
མཚན་ཉིད་དང་ནི་སྒོམ་པ་ལ།   །
སྨྲ་བ་རྣམས་ཀྱི་ལོག་རྟོག་པ།   །

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) བརྒྱུད་[1]   བརྒྱུད་[2]

རྣམ་པ་ཀུན་མཁྱེན་ཉིད་དེ་ཅན།
རྣམ་པ་བཅུ་དྲུག་དག་ཏུ་བཞེད། (༨༢) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འདུས་བྱས་དང་འདུས་མ་བྱས་ཀྱི་ཁམས་དག་དངོས་[1]པོ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་དམིགས་པ་འཕྲད་པ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་རང་བཞིན་མེད་པའི་ཕྱིར་དམིགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ངེས་པར་གཟུང་བ་དང་། དངོས་པོ་དང་དངོས་པོ་མེད་པ་མི་དམིགས་པས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་ཡེ་ཤེས་དང་། དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་གཉིས་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་མི་དམིགས་པས་སྦྱོར་བ་དང་། རྟོགས་པར་བྱ་བ་མེད་པས་སངས་རྒྱས་དཀོན་མཆོག་དང་། མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་དུ་ཟད་པས་ཆོས་དཀོན་མཆོག་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པར་དམིགས་པ་བཀག་པས་དགེ་འདུན་དཀོན་མཆོག་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པར་མི་དམིགས་པས་ཐབས་ལ་མཁས་པ་དང་། དངོས་པོ་དང་དངོས་མེད་པ་དང་གཉིས་ཀའི་ངོ་བོ་རྟོགས་པ་བཀག་པས་དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་དང་། སྤྲོས་པ་རྣམ་པར་གཞག་པའི་མི་རྟག་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྟག་པ་ལ་སོགས་པར་ཕྱིན་ཅི་ལོག་པ་དང་། ལམ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པའི་འབྲས་བུ་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱེད་པས་ལམ་དང་། དོར་བ་དང་བླང་བ་མེད་པས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པོ་དག་དང་ཆོས་ཅན་མེད་པས་ཆོས་ཀྱི་··· མཚན་ཉིད་དང་། རང་དང་སྤྱིའི་མཚན་ཉིད་མི་འཕྲད་པས་སྒོམ་པ་ལ། སྐྱེ་བོ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ཐབས་ལ་མཁས་པ་མི་ཤེས་པའི་རབ་ཏུ་སྨྲ་པ་·· ཉིད་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ལོག་པར་[2]རྟོག་པ་ཕན་ཚུན་འགལ་བའི་དོན་བསྒྲུབས་པས་མི་འཕྲད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཐེ་ཚོམ་གྱི་ངོ་བོ་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ཡུལ་ཅན་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་དེ་ཅན་ལོག་པར་རྟོག་པ་བཅུ་དྲུག་གོ །

མཆན་ ༔—(སྡེ་) པོར་[1] རྟོགས་[2]

དེ་བས་ན་ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་སྒོ་ཅན་གྱི་ཀླན་ཀ་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དོན་དམ་པ་དང་ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་སྒོ་ནས་ལན་གདབ་དགོས་པས། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དགེ་བ་འདོད་པ་རྣམས་ཀྱིས་བདེན་པ་གཉིས་ཀ་ལ་[1]བརྟེན་པའི་ཐབས་ལ་མཁས་པས་རྣམ་པ་སྟོང་དུ་བསལ་བ་སྟོན་དུ་འགྲོ་བའི་ངེས་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཡང་དག་པར་བསྐྱེད་ནས་བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་བསྐྱེད་པར་བྱའོ།། ༨༠-༨༢

ཤེས་རབ་ཀྱིས་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་[2]ཅེས་བྱ་བ་ལས་སྐབས་ལྔ་པའི་འགྲེལ་པའོ།། །།

༄ རྩེ་མོའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ཐོབ་པ་སོ་སོ་བ་དང་བསྡུས་པ་ཉིད་དུ་རྟོགས་པའི་དོན་རྣམས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བརྟགས་ནས་བརྟན་པོར་བྱ་བའི་ཕྱིར་རྣམ་པར་སྒོམ་པར་བྱེད་པས་མཐར་གྱིས་པའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ།

སྦྱིན་པ་ཤེས་རབ་བར་དག་དང་། །
སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་དྲན་དང་ཆོས། །
དངོས་མེད་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ནི། །
མཐར་གྱིས་པ་ཡི་བྱ་བར་བཞེད། (༡) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་བཞི་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ནང་དུ་འདུས་པའི་ཕྱིར། སྦྱིན་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་རབ་ཏུ་[3]ཕྱེ་བ་དྲུག་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པས་ས་བཅུ་ཡང་དག་པར་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་དང་། དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་གི་རྣམ་པ་དང་། འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་སྟེ། དོན་

མཆན་ཿ—(སྡེ་) བརྟེན་[1] ཞེས་[2] (སྣ་) ཕྱིན་པ་[3]

དམ་པར་དྲན་པ་མེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སངས་རྒྱས་རྗེས་སུ་དྲན་པ་རྣམ་པ་གསུམ་པོ། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་དང་མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་རྗོད་པར་བྱེད་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་དགེ་བ་དང་མི་དགེ་བ་དང་ལུང་དུ་མ་བསྟན་པའི་ཆོས་རྗེས་སུ་དྲན་པ་དང་། སྔ་མ་བཞིན་དུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འཕགས་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་དགེ་འདུན་རྗེས་སུ་དྲན་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་ཚུལ་ཁྲིམས་དང་། གཏོང་བ་དང་། ལྷ་རྗེས་སུ་དྲན་པ་དང་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་དངོས་པོ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་ཁོང་དུ་ཆུད་པས་རྟོགས་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་འདིར་མཐར་གྱིས་པའི་བྱ་བར་བཞེད་པ་ཡིན་ནོ༎ ༡

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་[1]ཅེས་བྱ་བ་ལས་སྐབས་དྲུག་པའི་འགྲེལ་པའོ༎ ༎

༄ མཐར་གྱིས་པའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པ་ནི་ཤིན་ཏུ་གོམས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་དེ་དག་ཉིད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་གིས་[2]སྒོམ་པས་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་ཡིན་ནོ། དེ་ཡང་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་བཞི་ཡོད་པས། དང་པོ་རྣམ་པར་སྨིན་པ་མ་ཡིན་པ་ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ།

སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་རེ་རེས་ཀྱང་། །
ཟག་མེད་ཆོས་ཀུན་བསྡུས་པའི་ཕྱིར། །
ཐུབ་པའི་སྐད་ཅིག་གཅིག་པ་ཡི། །
རྟོགས་པ་འདི་ནི་ཤེས་པར་བྱ། (༡) །

མཆན་ཿ—(སྡེ་) ཞེས་[1] བསྒོམས་[2]

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་དེ། ལུགས་ལས་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་རང་གི་ངོ་བོར།

དངོས་གཅིག་དངོས་པོ་ཀུན་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད། །
དངོས་ཀུན་དངོས་པོ་གཅིག་གི་ངོ་བོ་ཉིད། །
གང་གིས་དངོས་གཅིག་དེ་བཞིན་ཉིད་མཐོང་བ། །
དེ་ཡིས་དངོས་ཀུན་དེ་བཞིན་ཉིད་དུ་མཐོང་། །

ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། མང་པོས་གཅིག་བསྡུས་པ་འབའ་ཞིག་ཏུ་མ་ཟད་ཀྱི། འོན་ཀྱང་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཡེ་ཤེས་དམིགས་པར་བྱ་བའི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པོ་དངོས་པོ་སོ་སོར་ངེས་པར་འཛིན་པའི་ཕྱིན་ཅི······ལོག་དང་བྲལ་བའི་ངོ་བོས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ནས་དཔེ་བྱད་བཟང་པོ·······བརྒྱད་ཅུའི་བར་གྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་རྣམས་བསྡུས་པའི་ཕྱིར་ཐུབ་པ་བྱང་····ཆུབ་སེམས་དཔའི་རྟོགས་པ་ནི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྟོགས····པར་བྱང་ཆུབ་པའོ། །ཞེས་བྱ་བར་ཤེས་པར་བྱའོ།། ༡

ཡང་ཇི་ལྟར་ན་ཟག་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་གཅིག་དམིགས་ན་ཟག་པ་མེད་པ་ཐམས་ཅད་བསྡུས་པ་ཡིན་ཞེ་ན། འཇིག་རྟེན་པའི་དཔེ།

ཇི་ལྟར་སྐྱེས་བུས་ཟོ་ཆུན་རྒྱུད། །
རྟོག་ཐབས་གཅིག་གིས་བསྐྱོད་པ་ན། །
ཐམས་ཅད་ཅིག་ཅར་འགུལ་བ་ལྟར། །
སྐད་ཅིག་གཅིག་ཤེས་དེ་བཞིན་ནོ། (༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་དེ། དཔེར་ན་སྐྱེས་བུས་རྟོག་ཐབས་གཅིག་གིས་བསྐྱོད་ན་བཟོ་བོ་མཁས་པས་སྔོན་བཟོ་ལེགས་པར་བྱས་པའི་མཐུས་ཟོ་ཆུན་གྱི་རྒྱུད་ཐམས་ཅད་ཅིག་ཅར་དུས་གཅིག་ཏུ་འགུལ་བ་དེ་བཞིན་དུ་སྔོན་གྱི་སྨོན་ལམ་གྱི་འཕེན་པ་དང་། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་མཐུས་སྐད་ཅིག་མ་

གཅིག་ཁོ་ན་ལ། ཟག་པ་མེད་པའི་[1]ཡེ་ཤེས་གཅིག་དམིགས་ན་རིགས་མཐུན་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་དུ་བྱེད་པ་ཡིན་ནོ ༎ ༢

དེ་ལྟར་དང་པོ་བསྟན་ནས་གཉིས་པ་རྣམ་པར་སྨིན་པའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཟག་པ་མེད་པར་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ།

གང་ཚེ་ཆོས་དཀར་ཐམས་ཅད་ཀྱི། །
རང་བཞིན་ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན། །
རྣམ་སྨིན་ཆོས་ཉིད་གནས་སྐབས་སྐྱེས། །
དེ་ཚེ་སྐད་ཅིག་གཅིག་ཡེ་ཤེས། (༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གང་གི་ཚེ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་གཉེན་པོ་བསྒོམས་པས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བ་ན་རྣམ་···པར་བྱང་བའི་ཕྱོགས་རྣམ་པར་སྨིན་པའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་གནས་སྐབས་དྲི་མ་···ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བའི་སྟོན་ཀའི་ཟླ་བའི་འོད་བཞིན་དུ་དཀར་བའི་ངོ་བོ་···ཉིད་སྐྱེས་པ་དེའི་ཚེ། སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་ཁོ་ན་ལ་རྣམ་པར་སྨིན་པའི་གནས་སྐབས་སུ་གྱུར་པའི་ཟག་པ་མེད་པ་རྣམས་རྫོགས་པའི་ཡེ་ཤེས་ནི། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་ཡིན་ནོ ༎ ༢

དེ་ལྟར་གཉིས་པ་བསྟན་ནས་གསུམ་པ་མཚན་ཉིད་མེད་པར་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་···མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ།

སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་སྤྱོད་པ་ཡིས། །
ཆོས་ཀུན་རྨི་ལམ་འདྲར་གནས་ནས། །

མཆན་ ༔—(ཉི་) (སྣ་) པའི་གཅིག་དམིགས་[1]

ཆོས་རྣམས་མཚན་ཉིད་མེད་པ་ཉིད། །
སྐད་ཅིག་མ་ནི་གཅིག་གིས་རྟོགས། (༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྔོན་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ལམ་ལྟ་བུར་གོམས་པས་ཚོགས་གཉིས་རྣམས་སུ་སྤྱོད་པར་བྱས་ནས་རྟོགས་པའི་གནས་སྐབས་ན་ཉེ་བར་ལེན་པའི་ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པ་རྨི་ལམ་གྱིས་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་སྒྲུབ་པས་གནས་ཏེ། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ངེས་པར་རྟོགས་པའི་རྣམ་པ་ཅན་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་ཁོ་ནས། ཆོས་ཐམས་ཅད་ནི་མཚན་ཉིད་མེད་པའོ། །ཞེས་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བའི་ངོ་བོ་འདི་ཆོས་རྣམས་མཚན་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པས་ན། སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་ཡིན་ནོ།། ༨

དེ་ལྟར་གསུམ་པ་བསྟན་ནས་བཞི་པ་གཉིས་སུ་མེད་པའི་མཚན་ཉིད་དུ་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ།

རྨི་ལམ་དང་ནི་དེ་མཐོང་ཉིད། །
གཉིས་ཀྱི་ཚུལ་དུ་མི་མཐོང་ལྟར། །
ཆོས་རྣམས་གཉིས་སུ་མེད་པ་ཡི། །
དེ་ཉིད་སྐད་ཅིག་གཅིག་གིས་མཐོང་། (༤) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཡུན་རིང་མོ་ཞིག་ནས་བར་ཆད་མེད་པར་གཉིས་སུ་སྣང་བ་སྦྱོང་བ་ལ་གོམས་པ་ངང་དུ་གྱུར་པས་གཉིས་སུ་སྣང་བའི་བག་ཆགས་[1]དྲུང་ཕྱུང་བའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་གང་གི་ཚེ་གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་ཚུལ་དུ། རྨི་ལམ་ལ་གཟུང་བ་དང་རྨི་ལམ་མཐོང་བ་ལ་འཛིན་པར་མི་མཐོང་བ་དེའི་ཚེ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་དེ་ལྟ་བུའི་ཆོས་ཉིད་...

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) དྲུངས་[1]

ཡིན་ནོ། །ཞེས་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་གཉིས་སུ་མེད་པ་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་ཁོ་ནས་རྟོགས་པས་ན་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་ཡིན་ནོ॥ ༨

ཞེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་[1]ཅེས་བྱ་བ་ལས། སྐབས་བདུན་པའི་འགྲེལ་པའོ॥ ॥

༄༅ སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པ་ལ་ཆོས་ཀྱི་སྐུར་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་ཡིན་དེ། །དེ་ཡང་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྐུ་ལ་སོགས་པའི་དབྱེ་བས་རྣམ་པ་བཞི་ཡིན་པས། དང་པོ་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྐུ།

ཐུབ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་སྐུ་ནི། །
ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་གང་དག །
ཐོབ་གྱུར་རྣམ་ཀུན་རྣམ་དག་པ། །
དེ་དག་རང་བཞིན་མཚན་ཉིད་ཅན། (༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་དེ། ཐུབ་པ་སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྐུ་ནི། དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པ་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བདག་ཉིད། འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་ཟག་པ་མེད་པའི་དྲི་མ་རྣམས་གློ་བུར་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་རྣམ་པར་དག་ཅིང་རང་བཞིན་གྱིས་དབེན་པའི་མཚན་ཉིད་དུ་གྱུར་པ་གང་དག་ཡིན་པ་དེ་དག་གི་རང་གི་ངོ་བོ་ཉིད་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་འདི་

མཆན་ —(སྡེ་) ཞེས་

ཡིན་ཏེ། བཅོས་མ་མ་ཡིན་པའི་དོན་གྱིས་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ལམ་གྱིས་འཐོབ་ཀྱི་བྱས་པ་ནི་མ་ཡིན་པས་རྣམ་པར་ཤེས་པ་སྒྱུ་མ་ལྟ་བུས་ཆོས་ཐམས་ཅད་རྟོགས་པས་ཐོབ་པ་ཡིན་ནོ། །སྐུ་ལྷག་མ་གསུམ་པོ་དོན་དམ་པར་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཡང་དག་པའི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་སྣང་བ་ཟི་ལྟར་སོས་པས་རབ་ཏུ་ཕྱེ་བ་ནི་སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་དུ་རྣམ་པར་གཞག་པ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་བསྟན་པའི་ཕྱིར་ལུགས་ལས།

གང་ཕྱིར་དབེན་པ་དབེན་གྱུར་ལས། །
ཐ་མི་དད་པ་ཉིད་དུ་འདོད། །

ཅེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་ཏེ་དང་ཐ་མི་དད་ཀྱང་ཐ་དད་པར་རྣམ་པར་གཞག་གོ༎ ༡

དེ་ལྟར་སྐུ་དང་པོ་བསྟན་ནས་གཉིས་པ་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་སྤྲོས་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བདག་ཉིད་ཟག་པ་མེད་པའི་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ···· སོགས་པའི་ངོ་བོ།

བྱང་ཆུབ་ཕྱོགས་མཐུན་ཚད་མེད་དང་། །
རྣམ་པར་ཐར་དང་མཐར་གྱིས་ནི། །
སྙོམས་འཇུག་དགུ་ཡི་བདག་ཉིད་དང་། །
ཟད་པར་བཅུ་ཡི་བདག་ཉིད་དང་། (༢) །
ཟིལ་གྱིས་གནོན་པའི་སྐྱེ་མཆེད་ནི། །
རབ་ཏུ་དབྱེ་བས་རྣམ་བརྒྱད་དང་། །
ཉོན་མོངས་མེད་དང་སྨོན་མཁྱེན་དང་། །
མངོན་ཤེས་སོ་སོ་ཡང་དག་རིག (༣) །
རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དག་བཞི་དང་། །
དབང་བཅུ་དང་ནི་སྟོབས་བཅུ་དང་། །

སོ་འཛིན་པ་ནི་བཞི་དག་དང་། །
བསྲུང་བ་མེད་པ་རྣམ་གསུམ་དང་། (༦) །
དྲན་པ་ཉེར་གཞག་རྣམ་གསུམ་དང་། །
བསྙེལ་བ་མི་མངའི་ཆོས་ཉིད་དང་། །
བག་ཆགས་ཡང་དག་བཅོམ་པ་དང་། །
སྐྱེ་ལ་ཐུགས་རྗེ་ཆེན་པོ་དང་། (༧) །
ཐུབ་པ་ཁོ་ནའི་མ་འདྲེས་ཆོས། །
བཅོ་བརྒྱད་བཤད་པ་གང་ཡིན་དང་། །
རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་ཉིད་དང་། །
ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཞེས་བརྗོད་པ་ཡིན། (༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པ་ནས། འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པའི་བར་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཕྱོགས་རྣམས་དང་། སྤྱི་མ་བཞིན་དུ་བྱམས་པ་ལ་སོགས་པ་ཚད་མེད་པ་ཚངས་པའི་གནས་པ་རྣམས་དང་། ནང་གཟུགས་ཅན་དང་གཟུགས་ཅན་མ་ཡིན་པར་འདུ་ཤེས་པས་ཕྱི་རོལ་གྱི་གཟུགས་རྣམས་ལ་ལྟ་བ་ཞེས་བྱ་བ་གཉིས་··· དང་། སྡུག་པའི་རྣམ་པར་ཐར་པ་ལུས་ཀྱིས་མངོན་སུམ་དུ་བྱས་ཏེ་རྫོགས་པར་བྱས་ནས་གནས་པ་ཞེས་བྱ་བ་གཅིག་དང་། ནམ་མཁའ་དང་རྣམ་པར་ཤེས་པ་དང་། ཅི་ཡང་མེད་པ་དང་། འདུ་ཤེས་མེད་འདུ་ཤེས་མེད་མིན་སྐྱེ་མཆེད་ཅེས་བྱ་བ་བཞི་དང་། འདུ་ཤེས་དང་ཚོར་བ་འགོག་པ་ཞེས་བྱ་བ་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་རྣམ་པར་ཐར་པ་བརྒྱད་དང་། གཟུགས་ཀྱི་ཁམས་ཀྱི་བསམ་གཏན་བཞི་དང་གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ···· བཞི་དང་། འགོག་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ཞེས་བྱ་བ་[1]མཐར་གྱིས··· གནས་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་དགུ་དང་། ས་དང་། ཆུ་དང་། མེ་དང་།

མཆན་ ༔—(ཉེ་) (སྤྱི་) སྙོམས་པར་[1]

ལྗང་དང་། སྔོན་པོ་དང་། སེར་པོ་དང་། དམར་པོ་དང་། དཀར་
པོ་དང་། ནམ་མཁའ་དང་། རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཟད་པར་
རྣམ་པ་བཅུ་དང་། ནང་གཟུགས་དང་གཟུགས་མེད་པར་འདུ་ཤེས་པ་དག་
གིས་སོ་སོར་ཆུང་ངུ་དང་ཆེན་པོའི་རྣམ་པ་དག་ཏུ་ཕྱི་རོལ་གྱི་གཟུགས······
རྣམས་ལ་[1]ལྟ་ཞིང་དེ་དག་ཟིལ་གྱིས་མནན་ནས་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་བཞི་དང་།
ནང་གཟུགས་མེད་པར་འདུ་ཤེས་པ་དག་ཁོ་ནས་སྔོན་པོ་དང་། སེར་པོ་དང་།
དམར་པོ་དང་། དཀར་པོ་དག་ཟིལ་གྱིས་མནན་ནས་མཐོང་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་
པ་བཞི་སྟེ། དེ་ལྟར་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པའི་སྐྱེ་མཆེད་རྣམ་པ་བརྒྱད་དང་།
ཕ་རོལ་གྱི་རྒྱུད་དུ་གདོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པའི་དགྲའི་རྒྱུན་[2]རྡུང་འཇིན····
པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ཞེས་བྱ་བ་གང་ཡིན་པ་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ་དང་། ཡང་
དག་པར་མཚན་མ་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་ཞིང་ཆགས་པ་བཅོམ་པ་ཐེ་ཚོམ······
སེལ་བར་མཛད་པའི་སྨོན་ལམ་གྲུབ་པས་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པ་དང་རྣམ་པར··
གྲོལ་བ་ཇི་སྲིད་པའི་གནས་སྐབས་སུ་འཇུག་པ་ཞེས་བྱ་བ་སྨོན་ནས་མཁྱེན···
པ་དང་། སྔར་བཤད་པའི་མངོན་པར་ཤེས་པ་དྲུག་དང་། སོ་སོར་
ཡང་དག་པར་རིག་པ་བཞི་དང་། རྟེན་དང་དམིགས་པ་དང་ཐུགས་
དང་ཡེ་ཤེས་ཡོངས་སུ་དག་པ་ཞེས་བྱ་བ་དག་པ་བཞི་དང་། ཚེ་དང་།
སེམས་དང་། ཡོ་བྱད་དང་། ལས་དང་། སྐྱེ་བ་དང་། མོས་པ་དང་།
སྨོན་ལམ་དང་། རྫུ་འཕྲུལ་དང་། ཡེ་ཤེས་དང་། ཆོས་ལ་དབང་བ་
ཞེས་བྱ་བ་དབང་བཅུ་དང་། སྔར་བཤད་པའི་སྟོབས་བཅུ་དང་། མི་
འཇིགས་པ་བཞི་དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྐུ་དང་གསུང་དང་ཐུགས་
ཀྱི་སྤྱོད་པ་ཡོངས་སུ་དག་པ་སྟེ། འདི་ལ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་གི་ཀུན་དུ་
སྤྱོད་པ་གཞན་གྱིས་ཡོངས་སུ་ཤེས་པའི་བསྙེངས་པས་བཅབ་པར་བྱའོ་སྙམ་
པའི་དགོངས་པ་མི་མངའ་ཞེས་བྱ་བ་བསྲུང་བ་མེད་པ་རྣམ་པ་གསུམ་དང་།

མཆན ༔—(སྡེ་) བལྟ་[1] རྡུངས་[2]

ཆོས་སྟོན་པ་ན་ཉན་པར་འདོད་པ་དང་། ཉན་པར་མི་འདོད་པ་དང་། གཉིས་ཀ་དག་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་རྗེས་སུ་ཆགས་པ་དང་། ཁོང་ཁྲོ་བ་དང་། གཉིས་ཀས་དབེན་པ་ཁོ་ནར་བཏང་སྙོམས་སུ་དྲན་པ་དང་ལྡན་པར་གནས་··· སོ་ཞེས་བྱ་བ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་རྣམ་པ་གསུམ་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དོན་མཛད་པའི་དུས་ལས་མི་འདའ་བའི་མཚན་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་བསྙེལ་བ·· མི་མངའ་བའི་ཆོས་ཉིད་དང་། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་བག་ལ་ཉལ་གྱི་ངོ་བོ་འི་ས་བོན་སྤངས་པས་བག་ཆགས་ཡང་དག་པར་བཅོམ་པ་དང་། སྐྱེ་བོ་མཐའ་དག་ལ་ཕན་པའི་བསམ་པ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་སྐྱེ་བོ་ལ་ཐུགས་རྗེ་ཆེན་པོ་ཉིད་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་མ་འདྲེས་པ་བཅོ་བརྒྱད་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དང་། དང་ཞེས་བྱ་བའི་སྒྲས་བསྡུས་པ་ལས་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་སྔར་བཤད་པ་དག་ཀྱང་ཡིན་ཏེ། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཕྱོགས་དང་མཐུན་པ་ལ་སོགས་པ་སྤྲོས་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བདག་ཉིད་གནས་གྱུར་པས་གྱུར་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཆོས་ཀྱི་སྐུར་མངོན་པར་བརྗོད་པ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཁ་ཅིག་གིའོ། །གཞན་དག་ནི།

ཐུབ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་སྐུ་ནི། ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་གང་དག །
གྲོལ་གྱུར་རྣམ་ཀུན་རྣམ་དག་པ། དེ་དག་རང་བཞིན་མཚན་ཉིད་ཅན། །

ཞེས་བྱ་བའི་སྒྲ་ཇི་བཞིན་ཉིད་དུ་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་རྣམས་ཁོ་ན་ཁས་བླངས་ནས་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྐུ་ནི་དེ་དག་གི·· རང་བཞིན་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ཉིད་གང་ཡིན་པ་དེའི་མཚན་ཉིད་ཅན་ཡིན་ཏེ། དེ་ཉིད་ཀྱང་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་སྐུ་ཡིན་པ་ལས་ཆོས་ཀྱི་སྐུའོ་ཞེས་ངོ་བོ་འི་རྒྱུན་མི······ མངོན་པར་བྱས་ནས་བསྟན་ཏོ། །ཞེས་རྣམ་པར་བཤད་ནས། ཆོས་ཀྱི་སྐུ་གང་དག་གི་རང་བཞིན་གྱི་མཚན་ཉིད་ཅན་ཡིན་པའི་ཟག་པ་མེད་པའི····· ཆོས་དེ་དག་ཀྱང་གང་དག་ཅིག་ཡིན་ཞེ་ན།

བྱང་ཆུབ་ཕྱོགས་མཐུན་ཚད་མེད་དང་། །

ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་ལ་འཇུག་པར་བྱེད་དོ། ། གཞན་དག་ན་རེ། དེ་དག་གི་ལྟར་ན་རྣལ་འབྱོར་པའི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་དོན་ཁྱད་པར་ཅན་སྣང་བ་སྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས། གནས་ཡོངས་སུ་གྱུར་པས་གྱུར་པ། ཆོས་སྟོན་པ་ལ་སོགས་པའི་དོན་གྱི་བྱ་བ་མཛད་པ་གཉིས་སུ་མེད་པའི་སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ། གདོན་མི་ཟ་བར་ཁས་བླང་དགོས་པ་རྣམས་ཇི་ལྟར་བསྡུས་ཞེས་ཟེར་རོ། །ཁ་ཅིག་ན་རེ།

ངོ་བོ་ཉིད་ལོངས་རྫོགས་བཅས་དང་། །དེ་བཞིན་གཞན་པ་སྤྲུལ་པ་ནི། །
ཆོས་སྐུ་མཛད་པར་བཅས་པ་སྟེ། །རྣམ་པ་བཞིར་ནི་ཡང་དག་བརྗོད། །

ཅེས་བྱ་བའི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་ལས། ངོ་བོ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བའི་སྒྲའི་མཇུག་ཐོགས་སུ་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཞེས་བྱ་བའི་སྒྲ་མི་འབྱུང་བས་སྐུ་ནི་གསུམ་ཁོ་ནའོ་ཞེས་ཟེར་རོ། །གཞན་དག་ན་རེ། དགོས་པ་ཆེ་བར་བསྟན་པའི་ཤུགས་ཀྱིས་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་སྦྱར་བའི་ངོར། ཡེ་ཤེས་ཁོ་ན་དང་མཛད་པ་སྦྱར་བའི་ཕྱིར་དེ་སྐད་དུ་གསུངས་པ་ཡིན་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་ཕྱོགས་གཞན་ནས་སྐུ་བཞིར་གསུངས་པ་ཐམས་ཅད་མི་འགལ་བར་འགྱུར་རོ་ཞེས་ཟེར་རོ།། ༣–༦

ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ཁྱད་པར་དུ་བྱ་བའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

ཉན་ཐོས་ཉོན་མོངས་མེད་པའི་ལྟ། །
མི་ཡི་ཉོན་མོངས་ཡོངས་སྤོང་ཉིད། །
གྲོང་སོགས་སུ་དེའི་ཉོན་མོངས་རྣམས། །
རྒྱུན་གཅོད་རྒྱལ་བའི་ཉོན་མོངས་མེད། (v) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ནི། བདག་མཐོང་བ་ལས་འགའ་ཞིག་གི་ཉོན་མོངས་

སྐྱེ་བར་འགྱུར་ན་མི་རུང་ངོ་། །ཞེས་མིའི་ཉོན་མོངས་པ་སྐྱེ་བ་ཡོངས་སུ་སྤོང་བ་ཉིད་ཡིན་ནོ ། །དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པའི་དིང་ངེ་འཛིན་ནི། གྲོང་ལ་སོགས་པར་སྐྱེ་བོ་མཐའ་དག་གི་ཉོན་མོངས་པའི་རྒྱུན[1]རྣུང་འབྲིན་པར་མཛད་པ་ཡིན་ནོ །། ༧

ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་སྨོན་ནས་ཤེས་པ་བས། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྨོན་ནས་མཁྱེན་པ་ཁྱད་པར་དུ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

སངས་རྒྱས་སྨོན་ནས་མཁྱེན་པ་ནི། །
ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་དང་ཆགས་སྤངས་དང་། །
ཐོགས་པ་མེད་དང་རྟག་གནས་དང་། །
[2]འདྲི་བ་ཀུན་ལན་འདེབས་པར་བཞེད། (༨) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྨོན་ནས་མཁྱེན་པ་ནི། མཚན་མ་མེད་པ་ཉིད་དུ་རང་གི་ངང་གིས་འཇུག་པ་དང་། དངོས་པོ་ལ་མངོན་པར་མ་ཞེན་པས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་ཆགས་པ་དང་བྲལ་བ་དང་། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་བག་ཆགས་དང་བཅས་ཏེ་སྤངས་པས་ཤེས་བྱ་ཐམས་ཅད་ལ་ཐོགས་པ་མེད་པ་དང་། འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་གནས་པའི་ཕྱིར་རྟག་ཏུ་གནས་པ་དང་། ཡང་དག་པའི་སོ་སོར་རིག་པ་བརྙེས[3]ནས་འདྲི་བའི་ལན་འདེབས་པར་མཛད་པ་ཡིན་པ ར་བཞེད་དོ། །ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་ཡི་ནི་བཟློག་པ་ཉིད་ཀྱིས་དེ་ལྟར་མ་ཡིན་ནོ །། ༨

རྟག་ཏུ་ཐུགས་རྗེ་ཆེན་པོ་འི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ལ་བཞུགས་ན་ཡང་། རྟག་ཏུ་ཇི་ལྟར་དོན་མི་མཛད། ཅེས་བྱ་བའི་ལན་གདབ་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) རྣུངས[1] དྲི[2] (ཅོ་) (སྡེ་) པས[3]

རྒྱུ་ནི་ཡོངས་སུ་སྨིན་གྱུར་ནས།
གང་དང་གང་ལ་གང་དང་ནི།
གང་ཚེ་བྱ་བ་ཕན་གྱུར་པ།
དེ་དང་དེ་ལ་དེ་སྣང་ངོ་། (༩)།

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ལ་སོགས་པ་དང་ཕྲད་པས་སྔོན་བསྐྱེད་པའི་དགེ་བའི་རྩ་བའི་ས་བོན་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པ་ལ་དམིགས་པའི་རྒྱུ་ཡོངས་སུ་བརྟས་པར་གྱུར་ནས་སེམས་ཅན་གང་ལ་····གང་གི་དུས་སུ་ཆོས་བསྟན་པ་ལ་སོགས་པ་མཛད་[1]ན། ཕྱུན་དུ་འཕྲོད་པར་གྱུར་པ་དེའི་ཚེ། དེའི་དོན་བྱ་བའི་ཕྱིར་སྔོན་གྱི་སྨོན་ལམ་གྲུབ་པས། བཅོམ་ལྡན་འདས་དེ་དང་དེར་སྣང་བ་དང་འཚམ་པར་དོན་གྱི་བྱ་བ་མཛད·····པས་དུས་ཐམས་ཅད་དུ་ཡིད་བཞིན་གྱི་ནོར་བུ་ལྟར་ཉེ་བར་གནས་ཀྱང་། རང་གི་ལས་ཀྱི་ཉེས་པས་བསྐྱེད་པ་ལ་རྒྱུ་མ་ཚང་བས་འབྲས་བུ་སྨིན་པར་མཛད··པ་མི་སྣང་ངོ་སྙམ་དུ་དགོངས་པ་ཡིན་ནོ།། ༩

དེ་ཛི་ལྟ་བུ་ཞིག་སྙམ་པ་ལ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་དཔེ།

ལྷ་ཡི་རྒྱལ་པོས་ཆར་ཕབ་ཀྱང་། ।
ས་བོན་མི་རུང་མི་འཁྲུང་ལྟར། ।
སངས་རྒྱས་རྣམས་ནི་བྱུང་གྱུར་ཀྱང་། ।
སྐལ་བ་མེད་པས་བཟང་མི་མྱོང་། (༡༠)།

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དཔེར་ན་ལྷའི་དབང་པོས་ཆར་ཕབ་ཏུ་ཟིན་ཀྱང་ཏིལ་ལ་སོགས་པའི་ས་བོན་རུལ་པའི་ངོ་བོ་ལ་སོགས་[2]པས་ས་བོན་མི་རུང་བར་གྱུར་པ་མི་འཁྲུང་བ་དེ་བཞིན་དུ་སངས་རྒྱས་ཡིད་ལ་རེ་བ་མཐའ་དག་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་མཁས་པ་རྣམས་བྱུང་ཡང་སྐལ་བ་མེད་པས་དམ་པའི་ཆོས་མཉན་པ་ལ་སོགས་པའི་བཟང་པོ་ཐོབ་པར་མི་འགྱུར་རོ།། ༡༠

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) ནས་[1] པ་[2]

ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བདག་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་རྣལ་འབྱོར་པ་སོ་སོའི་ངེས་པའི་རྒྱུད་ཀྱི་རྟེན་ལ་ཡོད་པ་སྐད་ཅིག་རེ་རེ་ལ་འབྱུང་བ་ཇི་ལྟར་ཁྱབ་པ་དང་། རྟག་པ་ཞེས་ཀྱང་བརྗོད་ཅེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་དེ་གསུངས་པ།

དེ་ལྟར་མཛད་པ་རྒྱ་ཆེའི་ཕྱིར། །
སངས་རྒྱས་ཁྱབ་པར་ངེས་པར་བརྗོད། །
དེ་ཉིད་ཟད་པ་མེད་པའི་ཕྱིར། །
རྟག་པ་ཞེས་ཀྱང་བརྗོད་པ་ཡིན། (༡༡)།

ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལྟར་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ཚུལ་གྱིས་ཐམས་ཅད་དུ་སྣང་བའི་སྒོ་ནས་བྱ་བ་མཛད་པ་རྒྱ་ཆེ་བའི་ཕྱིར་དང་། རྒྱུན་ཆགས་སུ་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་བཞུགས་ཀྱང་བཅོམ་ལྡན་འདས་ལ་ཟད་པ་མི་མངའ་བའི་ཕྱིར་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སངས་རྒྱས་ཁྱབ་པ་དང་། རྟག་པ་ཞེས་མངོན་པར་བརྗོད་དོ༎ ༡༡

དེ་ལྟར་སྐུ་གཉིས་བསྟན་ནས། གསུམ་པ་ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་པའི་སྐུ་གཟུགས་ཀྱི་སྐུའི་ངོ་བོ་ཉིད་མཚན་དང་དཔེ་བྱད་བཟང་པོས་འབར་བ།

མཚན་ནི་སུམ་ཅུ་རྩ་གཉིས་དང་། །
དཔེ་བྱད་བརྒྱད་ཅུའི་བདག་ཉིད་འདི། །
ཐེག་ཆེན་ཉེ་བར་ལོངས་སྤྱོད་ཕྱིར། །
ཐུབ་པའི་ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་སྐུར་བཞེད། (༡༢)།

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མཚན་སུམ་ཅུ་རྩ་གཉིས་དང་། དཔེ་བྱད་བཟང་པོ་བརྒྱད་ཅུའི་ངོ་བོ་ཉིད་འདི་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་ས་བཅུ་[1]པ་ལ་[2]ཞུགས་པ་རྣམས་དང་། ཐབས་ཅིག་ཏུ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ཆོས་ཀྱི་དགའ་བ་དང་བདེ་བ་ཤིན་ཏུ་ཁ་ན་མ་ཐོ་བ་མེད་པ་ཉེ་བར་སྤྱོད་པའི་ཕྱིར། སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱི་ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་པའི་སྐུ་ཡིན་ནོ༎ ༡༢

མཆན ༔—(སྡེ་) བཅུ་ལ་[1] བཞུགས་[2]

མཚན་སུམ་ཅུ་རྩ་གཉིས་པོ་དེ་དག་གང་དག་ཅིག་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་ལྟ་ནི།

ཕྱག་ཞབས་འཁོར་ལོའི་མཚན་དང་རུས་སྦལ་ཞབས།
ཕྱག་དང་ཞབས་སོར་དྲ་བས་འབྲེལ་བ་དང་།
ཕྱག་ནི་ཞབས་བཅས་འཇམ་ཞིང་གཞོན་ཤ་ཆགས།
འདི་ཡི་སྐུ་ནི་བདུན་དག་མཐོ་བ་དང་། (༡༣)
སོར་མོ་རིང་དང་རྟིང་ཡངས་སྐུ་ཆེ་དྲང་།
ཞབས་འབུར་མི་མངོན་སྤུ་ནི་གྱེན་དུ་ཕྱོགས།
བྱིན་པ་ཨེ་ན་ཡའི་འདྲ་ཕྱག་རིང་མཛེས།
འདོམས་ཀྱི་སྦ་བ་སྦུབས་སུ་ནུབ་པའི་མཆོག (༡༤)
པགས་པ་གསེར་མདོག་པགས་པ་སྲབ་པ་དང་།
སྤུ་ནི་རེ་རེ་ནས་གཡས་ལེགས་འཁྲུངས་དང་།
ཞལ་མཛོད་སྤུས་བརྒྱན་རོ་སྟོད་སེང་གེའི་འདྲ།
འདི་ཡི་དཔུང་པའི་མགོ་ཟླུམ་ཐལ་གོང་རྒྱས། (༡༥)
འདི་ལ་རོ་མི་ཞིམ་པའང་རོ་མཆོག་སྣང་།
སྐུ་ནི་ནྱ་གྲོ་དྷ་ལྟར་ཆུ་ཞེང་གབ།
གཙུག་ཏོར་དབུར་ལྡན་ལྗགས་རིང་མཛེས་པ་དང་།
ཚངས་དབྱངས་འགྲམ་པ་སེང་གེའི་འདྲ་དང་ཚེམས། (༡༦)
ཤིན་ཏུ་དཀར་དང་ཚད་མཉམ་ཐགས་བཟང་དང་།
གྲངས་ནི་བཞི་བཅུ་ཐམ་པ་ཚང་བ་དང་།
སྤྱན་ནི་མཐོན་མཐིང་སྤྱན་རྫི་བ་མཆོག་གི
འདྲ་བ་འདི་དག་སུམ་ཅུ་རྩ་གཉིས་མཚན། (༡༧)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བླ་མ་རྣམས་ལ་སྐྱེལ་བ་དང་བསུ་བ་ལ་སོགས་པས་ཕྱག་དང་ཞབས་འཁོར་ལོའི་མཚན་དང་ལྡན་པ་ཉིད་དང་།

སྨོན་པ་ཡང་དག་པར་བླངས་པ་ལ་བརྟེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་སྤྲལ་བཞིན་དུ…
ཞབས་ཤིན་ཏུ་གནས་པ་ཉིད་དང་། བསྡུ་བའི་དངོས་པོ་བཞི་བསྟེན་པས་
ཕྱག་དང་ཞབས་ཀྱི་སོར་མོ་ངང་པའི་རྒྱལ་པོ་ལྟ་བུར་དྲ་བར་འབྲེལ་པ་ཉིད…
དང་། བཟའ་བ་དང་བཅའ་བ་ལ་སོགས་པ་གྱ་ནོམ་པ་བྱིན་པས་ཕྱག་དང་
ཞབས་འཇམ་ཞིང་གཞོན་ཤ་ཆགས་པ་ཉིད་དང་། བལྷག་པ་ལ་སོགས་པ་
ཤིན་ཏུ་གྱ་ནོམ་པ་བྱིན་པས་ཕྱག་དང་ཞབས་དང་ཐལ་གོང་དང་། ལྟག་པའི་
ཕྱོགས་མཐོ་བའི་ཕྱིར་བདུན་མཐོ་བ་ཉིད་དང་། གསད་པར་བྱ་བ་ལས་ཐར་
བར་བྱས་པས་སོར་མོ་རིང་བ་ཉིད་དང་། འཚོ་བ་ལ་ཕན་བཏགས་པ་ཉིད་
ཀྱིས་རྗིང་པ་ཡངས་པ་ཉིད་དང་། སྲོག་གཅོད་པ་སྤངས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་ཆེ་
ཞིང་དྲང་བ་ཉིད་དང་། དགེ་བའི་ཆོས་ཡང་དག་པར་བླངས་པས་ཞབས་
ལོང་བུ་མི་མངོན་པ་ཉིད་དང་། དགེ་བ་ཡང་དག་པར་བླངས་པ་སྤེལ་བས་
སྐུའི་སྤུ་གྱེན་དུ་ཕྱོགས་པ་ཉིད་དང་། རིག་པ་དང་བཟོ་ལ་སོགས་པ་གུས་
པར་བྱས་དེ་བྱིན་པས་བྱིན་པ་རི་དྭགས་ཨེ་[1]ན་ཡའི་ལྟ་བུ་དང་། ནོར་བདོག་
པ་ལ་སློང་བ་པོའི་སྐྱེ་བོ་ཕྱིར་མ་སྤངས་པས་ཕྱག་རིང་ཞིང་མཛེས་པ་ཉིད…
དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཚངས་པར་སྤྱོད་པ་ཡང་དག་པར་ལེན་དུ་འཇུག་པ
དང་། གསང་བའི་གསང་ཚིག་བསྲུངས་པས་འདོམས་ཀྱི་སྦ་བ་སྦུབས་སུ་ནུབ་
པ་ཉིད་དང་། གདིང་བ་གྱ་ནོམ་པ་བྱིན་པས་[2]གསེར་མདོག་འདྲ་བ་ཉིད་དང་།
ཁང་བཟང་ལ་སོགས་པ་དམ་པ་བྱིན་པས་པགས་པ་འཇམ་པ་ཉིད་དང་།
འདུ་འཛི་ལ་སོགས་པ་ཡོངས་སུ་སྤངས་པས་སྤུ་རེ་རེ་ནས་གཡས་ཕྱོགས…
སུ་འཁྱིལ་བ་ཉིད་དང་། སྐྱེ་བོ་བླ་མ་ཐམས་ཅད་གནས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་
བཀོད་པས་ཞལ་མཛོད་སྤུས་བརྒྱན་པ་ཉིད་དང་། རྨས་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཁ་
དྲག་གི་ཚིག་གིས་ཁྲེད་དུ་མ་བསད་པས་རོ་སྟོད་སེང་གེའི་འདྲ་བ་ཉིད་དང་།
སྨན་པར་སྨྲ་བ་དང་ལེགས་པར་སྨྲ་བའི་རྗེས་སུ་མཐུན་པར་བྱས་པས་དཔུང་…

མཆན་ ཿ—(ཉི་) ནེ་[1] (སྡེ་) མདོག་གསེར་[2]

མགོ་ཤིན་དུ་ཟླུམ་པ་ཉིད་དང་། སྨན་ལ་སོགས་པ་བྱིན་པས་ཐལ་གོང་རྒྱས་པ་ཉིད་དང་། སྐྱེ་བོ་ནད་པའི་གཡོག་བྱས་པས་རོ་བྲོ་བའི་མཆོག་མཁྱེན་པ་ཉིད་དང་། ནགས་ཚལ་དང་ཀུན་དགའ་ར་བ་ལ་སོགས་པ་བྱེད་པ་ཡང་དག་པར་ལེན་དུ་བཅུག་པས་ཤིང་ནྱ་གྲོ་དྷ་ལྟར་ཆུ་ཞེང་གབ་པ་ཉིད་དང་། གཙུག་ལག་ཁང་ལ་སོགས་པ་ལྷག་པར་བྱིན་པས་དབུ་གཙུག་ཏོར་དང་ལྡན་པ་ཉིད་དང་། འཇམ་པོ་ལ་སོགས་པ་[1]གསུངས་པས་ལྗགས་རིང་བ་ཉིད་དང་། འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་སེམས་ཅན་ལ་དམ་པའི་ཆོས་གོ་བར་བྱས་པས་ཚངས་པའི་དབྱངས་ཉིད་དང་། ཚིག་ཀྱལ་པ་སྤངས་པས་འགྲམ་པ་སེང་གེའི་འདྲ་བ་ཉིད་དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་བཀུར་བ་ལ་སོགས་པས་ཚེམས་དཀར་བ་ཉིད་དང་། འཚོ་བ་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཚེམས་མཉམ་པ་ཉིད་དང་། བདེན་པའི་ཚིག་ཀུན་དུ་སྤྱད་པས་ཚེམས་ཐག་བཟང་བ་ཉིད་དང་། ཕྲ་མའི་ཚིག་སྤངས་པས་ཚེམས་བཞི་བཅུ་མངའ་བ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་བུ་གཅིག་པ་དང་འདྲ་བར་བལྟས་པས་སྤྱན་མཐོན་མཐིང་ཉིད་དང་། ཁོང་ཁྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་མེད་པར་བལྟས་པས་རྫི་མ་བའི་ལྟ་བུ་ཉིད་དོ།། ༡༣-༡༧

རྒྱུ་གྲུབ་པས་མཚན་འགྲུབ་བོ་ཞེས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

འདི་ལ་མཚན་ནི་གང་གང་གི །
སྒྲུབ་པར་བྱེད་པའི་རྒྱུ་གང་ཡིན། །
དེ་དང་དེ་ནི་རབ་རྫོགས་པས། །
མཚན་ནི་འདི་དག་ཡང་དག་འགྲུབ། (༡༨) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མཚན་གང་གིས་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པའི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་དེ་རབ་ཏུ་རྫོགས་པས་མཚན་སུམ་ཅུ་རྩ་གཉིས་པོ་འདི་དག···འབྱུང་ངོ་།། ༡༨

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) གསུང་བས་[1]

ཀྱཱ་རི་གང་ཡིན་ཞེ་ན། རེའི་འོག་ཏུ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚགས་སུ་བཅད་པ་དག་གིས།

བླ་མ་སྐྱེལ་ལ་སོགས་པ་དང་།
ཡང་དག་བླངས་པ་བརྟན་པ་དང་།
བསྟུ་བ་བསྟེན་དང་ཀྲུ་ནོམ་པའི།
དངོས་པོ་སྐྱིན་དང་གསད་བྱ་བ། (༡༩)
ཐར་བར་བྱེད་དང་དགེ་བ་ནི།
ཡང་དག་བླངས་པ་སྤྱོལ་ལ་སོགས།
སྐྱབ་བྱེད་ཀྱཱུ་ཡི་མཚན་ཉིད་དེ།
མདོ་ལས་ཇི་སྐད་འབྱུང་བ་བཞིན། (༢༠)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་འདི་གཉིས་ནི། གོང་ཉིད་དུ་མཚན་བཤད་པར་བཀྲོལ་ཟིན་པས་ཡང་མི་བྲིའོ ༎ ༡༩.༢༠

དེ་ལྟར་མཚན་རྣམས་བརྗོད་ནས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་བཅུ་གཉིས་ཀྱིས་དཔེ་བྱད་བཟང་པོ་གསུངས་པ།

ཐུབ་པའི་སེན་མོ་ཟངས་མདོག་དང་།
མདོག་སྣུམ་མཐོ་དང་སོར་མོ་རྣམས།
ཟླུམ་རྒྱས་བྱིན་གྱིས་ཕྲ་བ་དང་།
རྩ་མི་མངོན་དང་མདུད་པ་མེད། (༢༡)
ལོང་བུ་མི་མངོན་ཞབས་མཉམ་དང་།
སེང་གེ་གླང་ཆེན་བྱ་དང་ནི།
ཁྱུ་མཆོག་སྟབས་གཤེགས་གཡས་ཕྱོགས་དང་།
མཛེས་གཤེགས་དྲང་དང་འཁྲིལ་བག་ཆགས། (༢༢)
བྱི་དོར་བྱས་འདྲ་རིམ་པར་འཚམ།
གཙང་དང་འཇམ་དང་དག་པའི་སྐུ།

མཚན་ནི་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་དང་།
སྐུ་ཡི་ཁྲོ་ལག་ཡངས་ཤིང་བཟང་། (༣༣)
གོམ་སྟོམས་པ་དང་སྐྱུན་གཉིས་ནི།
དག་དང་གཞོན་ཤ་ཅན་ཉིད་དང་།
སྐུ་ཁྱུམ་མེད་དང་རྒྱས་པ་དང་།
ཞིན་ཏུ་གྲིམས་པའི་སྐུ་ཉིད་དང་། (༣༤)
ཡན་ལག་ཤིན་ཏུ་རྣམ་འབྱེས་དང་།
གཟིགས་པ་སྒྲིབ་མེད་དག་པ་དང་།
དཀུ་ཟླུམ་སྐབས་ཕྱིན་མ་རྟོངས་དང་།
ཕྱུང་ངེ་བ་དང་ལྟེ་བ་ནི། (༣༥)
ཟབ་དང་གཡས་ཕྱོགས་འཁྱིལ་བ་དང་།
ཀུན་ནས་ལྟ་ན་སྡུག་པ་དང་།
ཀུན་སྤྱོད་གཙང་དང་སྐུ་ལ་ནི།
སྨེ་བ་གནག་བག་མེད་པ་དང་། (༣༦)
ཕྱག་ནི་ཤིང་བལ་ལྟར་འཇམ་དང་།
ཕྱག་རིས་མདངས་ཡོད་ཟབ་རིང་དང་།
ཞལ་ནི་ཧ་ཅང་མི་རིང་དང་།
མཆུ་ནི་བིམ་པ་ལྟར་དམར་དང་། (༣༧)
ལྗགས་མཉེན་པ་དང་སྲབ་པ་དང་།
དམར་དང་འབྲུག་གི་སྒྲ་ཉིད་དང་།
གསུང་མཉེན་འཇམ་དང་མཆེ་བ་ཟླུམ།
རྣོ་དང་དཀར་དང་མཉམ་པ་དང་། (༣༨)
བྲིན་གྱིས་ཕྲ་དང་ཤངས་མཐོ་དང་།
མཆོག་ཏུ་དག་པ་དག་དང་ནི།

སྐྱོན་ཡངས་པ་དང་ཐཱི་མ་སྟུག །
པད་མའི་འདབ་མ་འདྲ་བ་དང་། (༢༩) །
སྨིན་[1]ཚུགས་རིང་དང་འཛམ་པ་དང་། །
སྐུམ་དང་སྤྱི་ནི་མཉམ་པ་དང་། །
ཕྱག་རིང་རྒྱས་དང་སྐན་མཉམ་དང་། །
ཉམས་པ་རྣམ་པར་སྤྱངས་པ་དང་། (༣༠) །
དཔྲལ་བར་ལེགས་པར་འབྲེས་པ་དང་། །
དབྲེས་ཆེ་བ་དང་དབུ་རྒྱས་དང་། །
དབུ་སྐྲ་བུང་བ་ལྟར་གནག་དང་། །
སྟུག་དང་འཇམ་དང་མ་འཛིངས་དང་། (༣༡) །
མི་[2]གཤོར་དྲི་ཞིམ་སྐྱེས་བུ་ཡི། །
ཡིད་ནི་འཕྲོག་པར་བྱེད་པ་དང་། །
དཔལ་གྱི་བེའུ་དང་བཀྲ་ཤིས་ནི། །
སངས་རྒྱས་དཔེ་བྱད་བཟང་པོར་བཞེད། (༣༢) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་དེ། འདུ་བྱེད་ཐམས་ཅད་ལ་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སེན་མོ་ཟངས་ཀྱི་མདོག་ལྟ་བུ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་ཕན་པའི་ལྷག་པའི་བསམ་པ་ཉིད་ཀྱིས་སེན་མོ་མདོག་སྣུམ་པ་ཉིད་དང་། རིགས་ཀྱི་མཆོག་ལས་སྐྱེས་པས་སེན་མོ་མཐོ་བ་ཉིད་དང་། ཚུལ་ཁ་ན་མ་ཐོ་བ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སོར་མོ་རྣམས་ཟླུམ་པ་ཉིད་དང་། དགེ་བའི་རྩ་བ་བསགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སོར་མོ་རྣམས་རྒྱས་པ་ཉིད་དང་། ཡང་དག་པར་མཐར་གྱིས་[3]སོ་སོར་ཕྱུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སོར་མོ་རྣམས་བྱིན་གྱིས་ཕྲ་བ་ཉིད་དང་། ལུས་ལ་སོགས་པའི་ལས་དང་འཚོ་བ་རབ་ཏུ་བསྡུངས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྩ་མི་མངོན་པ་ཉིད་དང་། ཉོན་མོངས་པའི་མདུད་པ་འགྲོལ་

མཆན ༔—(ཅོ་) ཆོགས་[1] (སྣེ་) བཤོར་[2] གྱིས་ཕྱུགས་[3]

བ་ཉིད་ཀྱིས་རྩ་མདུད་པ་མེད་པ་ཉིད་དང་། ཞིན་དུ་སྦས་པའི་ཆོས་ཀྱི་སློ་
གྲོས་ཅན་ཉིད་ཀྱིས་ལོང་བུ་མི་མངོན་པ་ཉིད་དང་། བགྲོད་དཀའ་བའི་
གནས་ཐམས་ཅད་ལས་སྐྱེ་བོ་སྒྲོལ་བར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཞབས་མི་མཉམ···
པ་མེད་པ་དང་། མི་ཐྲིལ་གྱིས་གནོན་པ་ལ་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སེང་གེའི་
སྟབས་སུ་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། གླུ་ཐྲིལ་གྱིས་གནོན་པ་ལ་མཁས་པ་ཉིད་
ཀྱིས་གླང་པོ་ཆེའི་སྟབས་སུ་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། ནམ་མཁའ་ལ་གཤེགས
པར་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ངང་པའི་སྟབས་སུ་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། སྐྱེས་
བུའི་ཁྱུ་མཆོག་ཏུ་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཁྱུ་མཆོག་གི་སྟབས་སུ་གཤེགས་པ···
ཉིད་དང་། སྐོར་ཕྱོགས་ཀྱི་ལམ་དང་མཐུན་པར་གཤེགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་
གཡས་ཕྱོགས་སུ་ལྡོག་ཅིང་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། མཛེས་པར་མཁས་
པ་ཉིད་ཀྱིས་མཛེས་པར་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། རྟག་ཏུ་སེམས་གྱ་གྱུ་མི་
མངའ་བ་ཉིད་ཀྱིས་མི་གཡོ་བར་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། ཡོན་ཏན་ཡང་
དག་པ་བརྗོད་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་འཁྲིལ་བག་ཆགས་པ་ཉིད་དང་།
སྡིག་པའི་ཆོས་དང་མ་འབགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་བྱི་དོར་བྱས་པ་ལྟ་བུ་ཉིད···
དང་། གདུལ་བྱ་དང་འཚམ་པའི་ཆོས་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་
རིམ་པར་འཚམ་པ་ཉིད་དང་། སྐུ་ལ་སོགས་པ་ཀུན་ཏུ་སྤྱོད་པ་གཙང་བའི་
ཕྱིར་སྐུ་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད་དང་། ཐུགས་ཐུགས་རྗེ་ཅན་གྱི་ཕྱིར་སྐུ་
འཇམ་པ་ཉིད་དང་། ཐུགས་རྣམ་པར་དག་པའི་ཕྱིར་སྐུ་རྣམ་པར་དག་པ་
ཉིད་དང་། ཆོས་འདུལ་བ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པའི་ཕྱིར་མཚན་རྫོགས་པ་
ཉིད་དང་། ཡངས་ཤིང་མཛེས་པའི་ཡོན་ཏན་རྫོགས་པའི་ཕྱིར་སྐུའི་ཁོ་
ལག་ཡངས་ཤིང་བཟང་བ་ཉིད་དང་། ཐམས་ཅད་ལ་ཐུགས་སྙོམས་པའི་
ཕྱིར་གོམ་པ་སྙོམས་པ་ཉིད་དང་། རྣམ་པར་དག་པའི་ཆོས་སྟོན་པའི་
ཕྱིར་སྤྱན་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད་དང་། ཆོས་གོ་སླ་བར་སྟོན་པའི་ཕྱིར་སྐུ་
ཤིན་ཏུ་གཞོན་ཤ་ཅན་ཉིད་དང་། ཐུགས་རྟག་ཏུ་མ་ཞུམ་པའི་ཕྱིར་སྐུ་ཞུམ་
པ་མེད་པ་ཉིད་དང་། དགེ་བའི་རྩ་བ་ཡང་དག་པར་འཕགས་པའི་ཕྱིར་

སྐྲ་རྒྱས་པ་ཉིད་དང་། ཡང་སྲིད་པ་ཟད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐྲ་ཞིན་དུ་གྲིམས་པ་ཉིད་དང་། རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་ཞིན་དུ་རྣམ་པར་ཕྱེ་བ་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཡན་ལག་དང་ཉིང་ལག་ཞིན་དུ་རྣམ་པར་འབྲེས་པ་ཉིད་དང་། ཚིག་གི་དོན་ཞིན་དུ་རྣམ་པར་དག་པ་སྟོན་པས་གཟིགས་པ་རབ་རིབ་མེད་ཅིང་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད་དང་། སློབ་མ་ཚུལ་ཁྲིམས་ལྡན་སྲུམ་ཚོགས་པར་གྱུར་པ་ཉིད་ཀྱིས་དཀྱུ་ཀླུམ་པ་ཉིད་དང་། འཁོར་བའི་སྐྱོན་གྱིས་མ་སྨྲུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་དཀྱུ་སྐབས་ཕྱིན་པ་ཉིད་དང་། ང་རྒྱལ་གྱི་འགྱིང་བག་བཅོམ་པ་ཉིད་ཀྱིས་དཀྱུ་མ་རྟོངས་པ་ཉིད་དང་། ཆོས་ཟད་པ་རྣམ་པར་[1]ཟློག་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱུལ་ཕྱུང་ངེ་བ་ཉིད་དང་། ཆོས་ཟབ་མོ་རྟོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ལྟེ་བ་ཟབ་པ་ཉིད་དང་། སློབ་མ་མཐུན་པར་འཛིན་པར་འགྱུར་བ་ཉིད་ཀྱིས་ལྟེ་བ་གཡས་ཕྱོགས་སུ་འཁྱིལ་བ་ཉིད་དང་། འཁོར་ཀུན་ནས་མཛེས་པར་གྱུར་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཀུན་ནས་མཛེས་པ་ཉིད་དང་། ཐུགས་གཙང་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཀུན་དུ་སྤྱོད་པ་གཙང་བ་ཉིད་དང་། དུས་མ་ཡིན་པའི་ཆོས་འདུལ་བ་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་ལ་སྨེ་བ་དང་གནག་བག་མེད་པ་ཉིད་···དང་། ལུས་ལ་སོགས་པ་ཟ་མདོག་བདེ་བ་འཕྲོབ་པའི་ཆོས་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་ཞིང་བལ་ལྟར་ཞིན་དུ་འཇམ་པ་ཉིད་དང་། མདངས་ཡོད་པའི་དགེ་སྦྱོང་ཆེན་པོ་བརྟེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་གི་རི་མོ་མདངས་ཡོད་པ་ཉིད་དང་། ཆོས་ཟབ་མོ་ལ་གནས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་གི་རི་མོ་ཟབ་པ་ཉིད་དང་། ཕྱི་ཐེས་སུ་ཡང་དག་པར་ཡོངས་སུ་དག་པའི་ཆོས་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་གི་རི་མོ་རིང་བ་ཉིད་དང་། བསླབ་པ་རབ་ཏུ་མང་པོ་ཀུན་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཞལ་ཧ་ཅང་མི་རིང་བ་ཉིད་དང་། འཇིག་རྟེན་ཐམས་ཅད་གཟུགས་བརྙན་དང་འདྲ་བར་རྟོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཆུ་བིམ་པ་ལྟར་དམར་བ་ཉིད་དང་། ཚིག་འཇམ་པོས་འདུལ་བ་ཉིད་

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) བཟློག་[1]

ཀྱིས་ལྷུགས་མཉེན་པ་ཉིད་དང་། ཡོན་ཏན་འཐད་པ་མང་བ་ཉིད་ཀྱིས་ལྷུགས་སྦྲབ་པ་ཉིད་དང་། ཆོས་འདུལ་བ་ཁྲིམས་པའི་སྐྱེ་བོ་ཆགས་པ་ཅན་ཀྱིས་གཏིང་དཔག་དཀའ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ལྷུགས་དམར་བ་ཉིད་དང་། བསྒྲིངས་པ་ཐམས་ཅད་མི་མངའ་བ་ཉིད་ཀྱིས་འབྲུག་གི་སྒྲ་དང་ལྡན་པ་ཉིད་དང་། སྙན་པ་ལ་སོགས་པར་གསུང་བ་ཉིད་ཀྱིས་གསུང་སྙན་[1]ཅིང་མཉེན་ལ་འཇམ་པ་ཉིད་དང་། ཕྱིད་པར་ཀུན་དུ་སྦྱོར་བ་བསྡམས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཆེ་བ་ཀླུམ་པ་ཉིད་དང་། སྐྱེ་བོ་གདུལ་དཀའ་བ་འདུལ་བར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཆེ་བ་རྣོ་བ་ཉིད་དང་། ཆོས་འདུལ་བ་ཤིན་ཏུ་དཀར་བ་ཉིད་ཀྱིས་མཆེ་བ་དཀར་བ་ཉིད་དང་། མཉམ་པའི་ས་ལ་གནས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཆེ་བ་མཉམ་པ་ཉིད་དང་། མཐར་ཀྱིས་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ཡང་དག་པར་རབ་ཏུ་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཆེ་བ་ཐྲིན་གྱིས་ཕྲ་བ་ཉིད་དང་། ཤེས་རབ་མཆོག་ལ་གནས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཤངས་མཐོ་བ་ཉིད་དང་། སྐྱེ་བོ་གཙང་མ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཤངས་གཙང་བ་ཉིད་དང་། ཆོས་ཤིན་ཏུ་རྒྱ་ཆེ་བའི་ཕྱིར་སྤྱན་ཡངས་པ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་ཚོགས་དྲངས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྫི་མ་སྟུག་པ་ཉིད་དང་། འགྲོ་བ་གཞོན་ནུ་མ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་མགུ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སྤྱན་དཀར་ནག་འབྱེས་ཤིང་པད་མའི་འདབ་མ་རངས་པ་ལྟ་བུ་ཉིད་དང་། རྟག་ཏུ་ཕྱི་རྗེས་སུ་གཟིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྨིན་ཚུགས་རིང་བ་ཉིད་དང་། ཆོས་འདུལ་བ་འཇམ་པོ་ལ་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྨིན་མ་འཇམ་པ་ཉིད་དང་། ཐུགས་ཀྱི་རྒྱུད་དགེ་བས་བརླན་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྨིན་མ་སྟུམ་པ་ཉིད་དང་། ཀུན་ཏུ་སྐྱོན་གཟིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྨིན་མའི་སྤུ་མཉམ་པ་ཉིད་དང་། མཆོག་ཏུ་གནོད་པ་བཟློག་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་རིང་ཞིང་རྒྱས་པ་ཉིད་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་གཡུལ་ལས་རྣམ་པར་རྒྱལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སྙན་མཉམ་པ་ཉིད་དང་།

མཆན་ ༔—(སྔེ་) ཞིང་[1]

སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རྒྱུད་མ་ཉམས་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱན་གྱི·····
དབང་པོ་མ་ཉམས་པ་ཉིད་དང་། ལྟ་བས་བྲིས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་
གཞན་དུ་མི་འགྱུར་བ་ཉིད་ཀྱིས་དཔྲལ་བ་ལེགས་པར་འབྲིས་པ་ཉིད་དང་།
སྨྲ་བ་ཐམས་ཅད་འཛོམས་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་དཔྲལ་བ་དབྲིས་ཆེ་བ་ཉིད་
དང་། སྨོན་ལམ་གྱི་མཆོག་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་ཞིན་དུ་རྒྱས་
པ་ཉིད་དང་། ཡུལ་གྱི་དགའ་བ་བཟློག་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་སྐྲ་ཐུང་
བ་ལྟར་གནག་པ་ཉིད་དང་། མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པས་སྤྲང་བར་བྱ་བའི་
བག་ལ་ཉལ་སྤྲངས་པའི་ཕྱིར་དབུ་སྐྲ་སྟུག་པ་ཉིད་དང་། བསྟན་པ་རློ་འཇམ་
པོས་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་སྐྲ་འཇམ་པ་ཉིད་དང་། ཕྲུགས་
འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པས་མ་འཁྲུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་སྐྲ་མ་འཛིངས་པ་
ཉིད་དང་། ཏག་ཏུ་ཚིག་མི་རྩུབ་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་སྐྲ་མི་[1]གཤོར་བ་ཉིད་དང་།
བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་གི་མེ་ཏོག་བཀྲམ་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་སྐྲ་དྲི་ཞིམ་པ་ཉིད་
དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མཛེས་པར་གྱུར་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱུག་དང་ཞབས་
དཔལ་གྱི་བེའུ་དང་བཀྲ་ཤིས་དང་གཡུང་དྲུང་འཁྱིལ་བས་བརྒྱན་པ་ཉིད་ཡིན་
ནོ། ༣༡-༣༢

དེ་ལྟར་སྐུ་གསུམ་བསྟན་ནས་བཞི་པ་སྤྲུལ་པའི་སྐུ་བྲིས་པའི་སྐྱེ་བོ་
ཐམས་ཅད་དང་ཐུན་མོང་བ།

གང་གིས་སྲིད་པ་ཇི་སྲིད་པར། ।
འགྲོ་ལ་ཕན་པ་སྣ་ཚགས་དག ।
མཉམ་དུ་མཛད་པའི་སྐུ་དེ་ནི། ।
ཐུབ་པའི་སྤྲུལ་སྐུ་རྒྱུན་མི་ཆད། (༣༢) ।

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཤཱཀྱ་ཐུབ་པ་ལ་སོགས་པའི་གཟུགས་
གང་གིས་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་བར་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་དུ་སེམས···
ཅན་རྣམས་ཀྱི་འདོད་པའི་དོན་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་མཛད་པའི་སྐུ་དེ་ནི་རྒྱུན······

མཆན་ ༡—(སྣེ་) བཞོར་[1]

ཆགས་པ་ཉིད་ཀྱི་ས་སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱི་སྤྲུལ་པའི་སྐུ་རྒྱུན་མི་ཆད་པ་ཡིན་ནོ༎ ༣༣

དེ་ལྟར་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྐུའི་བདག་ཉིད་བསྒོམས་པའི་སྟོབས་ལས་བྱུང་བ་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པའི་ཡུལ་ཉིད་དུ་ཡེ་ཤེས་ལ་སོགས་པ་ལ་....ལྟོས་ནས་རབ་ཏུ་བརྟགས་པའི་སྐུ་གསུམ་བསྟན་ནས་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡེ་ཤེས་ཁོ་ན་ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་པའི་སྐུ་ལ་སོགས་པར་སྣང་བ་སྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས་དོན་བྱ་བ་མཛད་པས་ན། གདུལ་བྱའི་སྐྱེ་བོ་འི་སྣང་བ་ལ་བརྟེན་པའི་ལས་དེའི་བདག་པོ་ལ་བརྟེན་ནས་བྱུང་བ་རྣམས་ནི་ཆོས་ཀྱི་སྐུའི་ཡིན་ནོ་ཞེས།

དེ་བཞིན་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་འདིའི། |
ལས་ནི་རྒྱུན་མི་ཆད་པར་འདོད། |
འགྲོ་རྣམས་ཞི་བའི་ལས་དང་ནི། |
བསྡུ་རྣམ་བཞི་ལ་དགོད་པ་དང་། (༣༤) |
ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་བཅས་པ་ཡི། |
རྣམ་པར་བྱང་བ་རྟོགས་པ་དང་། |
སེམས་ཅན་རྣམས་དོན་ཇི་བཞིན་གྱི། |
དོན་དང་ཕ་རོལ་ཕྱིན་དྲུག་དང་། (༣༥) |
སངས་རྒྱས་ལམ་དང་རང་བཞིན་གྱིས། |
སྟོང་པ་ཉིད་དང་གཉིས་ཟད་དང་། |
བརྡ་དང་དམིགས་པ་མེད་པ་དང་། |
ལུས་ཅན་རྣམས་ནི་ཡོངས་སྨིན་དང་། (༣༦) |
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ལམ་དང་ནི། |
མངོན་པར་ཞེན་པ་བཟློག་པ་དང་། |
བྱང་ཆུབ་ཐོབ་དང་སངས་རྒྱས་ཞིང་། |
རྣམ་པར་དག་དང་ངེས་པ་དང་། (༣༧) |

སེམས་ཅན་དོན་ནི་ཚད་མེད་དང་། |
སངས་རྒྱས་བསྟེན་སོགས་ཡོན་ཏན་དང་། |
བྱང་ཆུབ་ཡན་ལག་ལམ་རྣམས་ནི། |
ཆུད་མི་ཟ་དང་བདེན་མཐོང་དང་། (༣༨) |

ཕྱིན་ཅི་ལོག་ནི་སྤངས་པ་དང་། |
དེ་གཞི་མེད་པའི་ཚུལ་དང་ནི། |
རྣམ་པར་བྱང་དང་ཆགས་དང་ནི། |
འདུས་བྱས་འདུས་མ་བྱས་པ་ལ། (༣༩) |

ཐ་དད་ཡོངས་སུ་ཤེས་དང་། |
མྱ་ངན་འདས་ལ་དགོད་པ་སྟེ། |
ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཡི་ཕྲིན་ལས་ནི། |
རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་བདུན་དུ་བཞེད། (༤༠) |

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དང་པོར་འགྲོ་བ་བཟང་པོ་དང་བཟང་པོ་མ་ཡིན་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་མེད་པར་གནས་པའི་མཚན་ཉིད་འགྲོ་བ·····རབ་ཏུ་ཞི་བའི་ཕྲིན་ལས་མཛད་ནས་སྨིན་པ་ལ་སོགས་པ་བསྡུ་བའི་དངོས་པོ་··བཞི་ལ་བཀོད་དེ། ཐོས་པ་ལས་བྱུང་བ་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་པས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པོ་དོར་བ་དང་བླང་བར་བྱ་བའི་སྒོ་ནས་རྟོགས་པར་···མཛད་ནས། སྒྱུ་མ་མཁན་བཞིན་དུ་རྗེས་སུ་ཆགས་པ་ལ་སོགས་པས་རྣམ་པར་དབེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་དེ་གཞན་གྱི་དོན་བྱམས་པ་ལ·····སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཟི་ལྷ་བའི་བདག་ཉིད་ལ་བཀོད་དེ། དེའི་རྗེས་ལ་རང་གི་དོན་འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་རབ་ཏུ་ཕྱེ་བའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་ལ་གོམས་པ་ལའོ། །དེའི་འོག་ཏུ་རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་མཚན་ཉིད་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་སྟེ། དགེ་བ་བཅུའི་ལས་ཀྱི་ལམ་ལའོ། །དེ་ནས་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་ཉིད་གོམས་པ་ལའོ། །དེའི་རྗེས་

ལ་སྨྲིན་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ས་དང་པོ་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀུན་
ཏུ་འགྲོ་བ་རྟོགས་པའི་མཚན་ཉིད་གཉིས་སུ་མེད་པའི་ཆོས་ལའོ། །དེ་ནས་
ཚོགས་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པའི་རྒྱུ་གྱུར་པས་ས་གཉིས་པ་ལ་སོགས་པར་ཚུལ་
ཁྲིམས་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་བརྡར་བདགས····
པའི་ཞེས་པ་ལ་འགོད་དོ། །དེ་བཞིན་དུ་རིམ་གྱིས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་
ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ས་དྲུག་པ་ལ་ཤེས་པ་དང་། ཤེས་བྱའི་དངོས་པོར་
མངོན་པར་[1]མ་ཞེན་པའི་མཚན་ཉིད་ཆོས་ཐམས་ཅད་དམིགས་སུ་མེད་པ་ལའོ།།
དེའི་འོག་ཏུ་ས་བདུན་པ་ལ་ཐབས་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་སེམས་
ཅན་ཡོངས་སུ་སྨིན་པར་བྱེད་པ་ལའོ། །དེ་ནས་སྟོབས་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་
སྟོབས་ཀྱིས་ས་བརྒྱད་པ་ལ་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་དང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ལམ་ལའོ། །དེ་ནས་དེ་ཉིད་ལ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་
མངོན་པར་ཞེན་པ་སྤངས་པ་ལའོ། །དེའི་རྗེས་ལ་ས་དགུ་པ་ལ་སྨོན་ལམ་
གྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མཐུས་བྱང་ཆུབ་ཐོབ་པ་ལའོ། དེའི་འོག་ཏུ་ཡེ་ཤེས་
ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་ས་བཅུ་པ་ལ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་སྣ····
ཚོགས་རྣམ་པར་དག་པ་ལ་བཀོད་ནས། ཡང་དེ་ཉིད་ལ་སྐྱེ་བ་གཅིག་གིས་
ཐོགས་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་སོ་སོར་ངེས་
པ་དང་། ཕྱོགས་བཅུའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཀྱི་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་དང་
འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་དུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་དྲུང་དུ་ཉེ་བར་འགྲོ་བ་ལ་
སོགས་པའི་ཡོན་ཏན་ལ་བཀོད་དེ། དེ་ལྟ་བུའི་རིམ་པས་ཡང་དེ་ཉིད་ལ་
ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱི་རང་གི་ངོ་བོ་བྱང་ཆུབ་མཐའ་དག་འདྲེན་པར་བྱེད་པའི་··
ཆོས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་དང་། ལས་དང་འབྲས་བུར་
འབྲེལ་བ་ཆུད་མི་ཟ་བ་དང་། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་ཡང་དག་པ་ཇི་ལྟ་བ་
བཞིན་རྟོགས་པ་དང་། ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཐམས་ཅད་སྤངས་པ་དང་། ཕྱིན་ཅི་

མཆན་ ：—(སྣ་) པར་ཞེན་པའི་[1]

ལོག་གཞི་མེད་¹པར་སྤྲངས་པའི་ཡེ་ཤེས་དང་། རང་བཞིན་གྱིས་ཡོངས་སུ་དག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་། དྲི་མ་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བའི་རྣམ་པར་བྱང་བའི་རྒྱུའི་ཚོགས་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་འདུས་བྱས་དང་འདུས་མ་བྱས་ཐ་མི་དད་པར····· ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ལ་བཀོད་ནས། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་ས་ལ་མྱ་ངན་ལས་འདའ་བ་ལ་²བཀོད་པར་མཛད་དེ། དེ་ལྟར་ན་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་བཞིན་དུ་འདིའི་ཕྲིན་ལས་རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་རྩ་བདུན་ཡང་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་བཞེད་³པས་མཛད་པ་ཡིན་ནོ། །སེམས་བསྐྱེད་པ་དང་པོ་དང་ཐ་མའི་ལས་བསྟན་པའི་གོ་རིམ་བསྟན་པའི་རིམ་པས་ལྷག་མ་བར་གྱི་ཚིག་གི་དོན་རྣམས་ཀྱི་གོ་རིམ་ཡང་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱ་སྟེ། ཚིག་མངས་སུ་དོགས་པས་བདག་གིས་ནི་མ་བྲིས་སོ།། ༣༨-༨༠

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་⁴ཅེས་བྱ་བ་ལས། སྐབས་བརྒྱད་པའི་འགྲེལ་པའོ།། ||

༄༅ རྒྱས་པ་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་ལ་ཕན་གདགས་པར་དེ་ལྟར་དོན་བརྒྱད་ཀྱི་སྒོ་ནས་རྣམ་པར་བཤད་ནས། ཡང་གཞན་དུ་རྣམ་པར་བཤད་པ།

མཚན་ཉིད་དེ་ཡི་སྦྱོར་བ་དང་། །
དེ་རབ་དེ་ཡི་གོ་རིམ་དང་། །
དེ་མཐའ་དེ་ཡི་རྣམ་སྨིན་ནི། །
དོན་བསྡུས་གཞན་དེ་རྣམ་པ་དྲུག (༡) །

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) པ་¹ འགོད་² (སྣ་) (ཉི་) པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མཛད་³ ཞེས་⁴

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དང་པོར་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་ནི་མངོན་པར་མཚོན་པའི་གནས་ཉིད་ཡིན་པས་མཚན་ཉིད་དོ། །དེ་ནས་དབང་དུ་བྱ་བའི་ཕྱིར་འདིས་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་སྒོམ་པ་ལ་སྦྱོར་བས་ན་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་ནི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསམ····གྱི་སྦྱོར་བའོ། །དེ་ནས་ཤིན་ཏུ་གོམས་པས་ཕུལ་དུ་བྱུང་བར་འགྲོ་བའི་ཕྱིར་རྩེ་མོའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ནི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་རབ་ཀྱི་གནས་སྐབས་ཡིན་ནོ། །དེ་ནས་རྟོགས་པའི་དངོས་པོ་ངེས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་སོ་སོ་བ་དང་། མཐའ་དག་ཏུ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པའི་དོན་གཞུང་སྦྱོང་བར་བྱེད་པས་མཐར་གྱིས་པའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ནི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ···ཉིད་གསམ་གྱི་གོ་རིམ་གྱི་གནས་སྐབས་ཡིན་ནོ། །དེ་ནས་ཁྱད་པར་དུ་འགྱུར་མེད་པས་ཡང་དག་པར་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས···པར་བྱང་ཆུབ་པ་ནི། ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་མཐར་ཐུག་པའི་གནས་སྐབས་ཡིན་ནོ། །དེ་ནས་དེའི་འབྲས་བུ་ཡིན་པས་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་མཛད་པ་དང་བཅས་པ་ནི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་རྣམ་པར་སྨིན་པ·····ཡིན་ནོ། །དེ་ལྟར་ན་ཡུམ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དོན་བསྡུས་པ་གཞན་རྣམ་པ་དྲུག་སྟེ། སྔ་མ་ཁོ་ན་བཞིན་དུ་བཤད་པར་བྱ་བ་ཡིན་ནོ༎ ༡

བར་མ་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་ལ་ཕན་གདགས་པར་དེ་ལྟར་དོན་བསྡུས་པ་དྲུག་གི་སྒོ་ནས་རྣམ་པར་བཤད་ནས། ཡང་མདོར་བསྡུས་པ་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་ལ་ཕན་གདགས་པར་གཞན་དུ་རྣམ་པར་བཤད་པ།

ཡུལ་ནི་རྣམ་པ་གསུམ་པོ་རྒྱུ། |
སྦྱོར་བ་བཞི་ཡི་བདག་ཉིད་དང་། |
ཆོས་སྐུ་ཕྲིན་ལས་འབྲས་བུ་ནི། |
དོན་བསྡུས་གཞན་དེ་རྣམ་པ་གསུམ། (༢) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དང་པོར་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་འཇུག་… པའི་ཡུལ་གྱི་རྒྱུ་ཡིན་ནོ། །དེ་ཇི་ལྟར་རབ་ཏུ་སྦྱོར་ཞེ་ན། དེའི་འོག་ཏུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་ལ་སོགས་པ་མངོན་པར་… རྟོགས་པ་བཞི་ནི་སྦྱོར་བ་ཡིན་ནོ། །སྦྱོར་བ་དེ་ལྟ་བུ་དང་ལྡན་པའི་རྒྱུ་དེའི་འབྲས་བུ་ཅི་ཞིག་ཡིན་ཞེ་ན། དེའི་འོག་ཏུ་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཕྲིན་ལས་དང་བཅས་པ་ནི་འབྲས་བུ་ཡིན་པས། རྒྱལ་བའི་ཡུམ་རྣམ་པ་གསུམ་གྱིས་དོན་བསྡུས་པ་གཞན་རྣམ་པ་གསུམ་སྟེ། དེ་ཁོ་ན་བཞིན་དུ་བཤད་པར་བྱ་བ་ཡིན་ནོ॥ ༢

ལ་ལ་ལས་དོན་གཞན་ལས་ཚིག
གཞན་ལས་རྣམ་གྲངས་མིང་གིས་ཏེ།
མཁས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཡུམ་ཀུན་ལའང་།
དོན་བསྡུས་དེ་ཙམ་ཤེས་པར་བྱ། (༡)

དེ་ལྟར་མིན་ན་ཐམས་ཅད་ཀྱི།
རིམ་པ་ལེགས་པར་བསྡུས་མ་ཡིན།
དེ་ལ་བསྡུས་སོགས་རབ་དབྱེ་བས།
ཁྱད་པར་ཡོད་པ་ཁོ་ནར་ཟད། (༢)

འཕགས་པ་རྣམ་པར་གྲོལ་སྡེ་ཡི།
མཐུ་ཡིས་དོན་མཐོང་སྒོ་ནས་ནི།
གོ་བར་སླ་ཕྱིར་ཚིག་དང་ནི།
ངག་སོགས་སྦྱོར་བ་མ་བྱས་པར། (༣)

མཁན་པོ་ཡང་དག་རྣམ་སྣང་མཛད།
བླ་མ་བཟང་ལ་ཕྱག་འཚལ་ནས།
ཚིག་ལེའུར་བྱས་པའི་འགྲེལ་གསལ་བ།
འདི་ནི་སེང་གེ་བཟང་པོས་བྱས། (༤)

དེ་བསྡེབས་པ་ལས་བྱུང་བ་ཡི། །
དགེ་བ་བདག་གིས་གང་ཐོབ་པ། །
དེ་ཡིས་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ནི། །
བདེ་གཤེགས་ཤེས་རབ་ཐོབ་པར་ཤོག (༤) །

ཤེས་རབ་མི་གསལ་བསྟན་བཅོས་ཀུན། །
ཕྱི་རོལ་གྱུར་བདག་གང་ན་ཞིག །
འཕགས་བློ་འི་སྤྱོད་ཡུལ་བདག་ཉི་ད་ཆེ། །
བསྟན་བཅོས་དོན་ནི་གང་ན་ཡིན། (༥) །

འོན་ཀྱང་སྤྱོད་ཡུལ་མ་ཡིན་ལ། །
རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་ངོར། །
བདག་གིས་འབད་བགྱིས་ནོངས་པ་ལ། །
སྐྱེ་བོ་མཁས་རྣམས་བཟོད་པར་མཛོད། (༦) །

ཀྱེ་མ་གཞུང་ལུགས་སྣ་ཚོགས་ཀྱིས། །
ངུབ་པ་[1]བདག་གི་ངལ་བསོ་འི་གནས། །
ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན་པའི་ལུགས། །
རིང་མོ་ཞིག་ནས་མཐོང་བ་ཡིན། (༧) །

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བའི་འགྲེལ་པ་སློབ་དཔོན་སེང་གེ་བཟང་པོས་···· མཛད་པ་རྫོགས་སོ །།ཨོཾ།།རྒྱ་གར་གྱི་མཁན་པོ་བིདྱཱཀར་པྲབྷ་དང་ཞུ་ཆེན་གྱི་ལོ་ཙཙ་བ་བནྡེ་དཔལ་བརྩེགས་ཀྱིས་བསྒྱུར་ཅིང་ཞུས་ཏེ་གཏན་ལ་ཕབ་པའོ །། སླད་ཀྱི་པཎྜིཏ་དཔལ་གོ་མི་འཆི་མེད་ལ་སོགས་པ་དང་། ལོ་ཙཙ་བ་དགེ་སློང་བློ་ལྡན་ཤེས་རབ་ཀྱིས་ལེགས་པར་གཏན་ལ་ཕབ་པའོ །། །།

མཆན་ ༔—(ཉི་) (སྣ་) དག་[1]

परिशिष्टम्–१

अभिसमयालङ्कारान्तःपातिनां पदार्थानां संक्षेपतो विवरणम्

नमः सर्वबुद्धबोधिसत्त्वेभ्यः

अभिसमयालङ्कारान्तःपातिनां पदार्थानां संक्षेपतो विवरणम्

सर्वाकारज्ञताद्यष्टौ पदार्थाः; चित्तोत्पादादयः सप्ततिश्च पदार्था अभिसमयालङ्कारस्याभिधेयाः सन्ति। तेषामिह स्वरूपं संक्षेपेण प्रस्तूयते।

अष्टौ पदार्थाः

सर्वाकारज्ञता, मार्गज्ञता, सर्वज्ञता (वस्तुज्ञता), सर्वाकाराभिसम्बोधः, मूर्धाभिसमयः, आनुपूर्विकाभिसमयः, एकक्षणाभिसम्बोधः, धर्मकायश्चेत्यष्टौ पदार्था अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां प्रदर्शिताः। यथा—

प्रज्ञापारमिताष्टाभिः पदार्थैः समुदीरिता।
सर्वाकारज्ञता मार्गज्ञता सर्वज्ञता ततः॥

सर्वाकाराभिसम्बोधो मूर्धप्राप्तोऽनुपूर्विकः।
एकक्षणाभिसम्बोधो धर्मकायश्च तेऽष्टधा॥

(द्र०— अभिसमया० १ : ४–५ का०)

१. सर्वाकारज्ञता

(क) लक्षणम्

एकस्मिन्नेव क्षणे यावत्पदार्थाकाराणां यथावत् साक्षात्कारि पर्यन्तज्ञानं सर्वाकारज्ञताया लक्षणम्।

(ख) भेदः

यावज्ज्ञानं यथावज्ज्ञानमिति सर्वाकारज्ञताया द्वौ भेदौ। या प्रज्ञा अशेषा-

कारात् जानाति सा यावज्ज्ञानम्, या च यथा पदार्थानां स्वरूपं तथा जानातीति यथावज्ज्ञानम् ।

अथवा - चित्तोत्पादादिहेतूनां अनास्रवफलानां च अशेषाकारसाक्षात्कारि सर्वाकारज्ञानमित्येको भेदः । बुद्धभूमौ जायमानानि द्वाविंशतिः अनास्रवज्ञानानीति द्वितीयो भेदः ।

(ग) अवधिः

बुद्धभूमावेव केवलं सर्वाकारज्ञता भवति ।

२. मार्गज्ञता

(क) लक्षणम्

मार्गत्रयनिःस्वभावत्वसाक्षात्कारिण्या प्रज्ञयोपात्तत्वे सति आर्यमाहायानिकाभिसमयत्वं मार्गज्ञताया लक्षणम् ।

(ख) भेदः

चत्वारोऽस्या भेदा भवन्ति, यथा श्रावकमार्गज्ञता, प्रत्येकबुद्धमार्गज्ञता, महायानमार्गज्ञता, माहायानिकार्यसन्ततिस्थसर्वप्रज्ञोपायज्ञता चेति ।

(ग) अवधिः

महायानदर्शनमार्गमारभ्य बुद्धभूमिं यावत् मार्गज्ञतायाः सीमा भवति ।

३. सर्वज्ञता (वस्तुज्ञता)

(क) लक्षणम्

समस्तधर्मगतपुद्गलनैरात्म्यसाक्षात्कारिण्या प्रज्ञयोपात्तत्वेन हैनयानिकजातीयाभिसमयस्वरूपं आर्यसन्ततिस्थं ज्ञानं मार्गज्ञताया लक्षणम् । हैनयानिकार्यसन्ततिस्थं यज्ज्ञानं तच्छून्यतायाः पुद्गलनैरात्म्यापरपर्यायाः साक्षात्कारि, तेनोपात्तत्वात् सर्वज्ञताया लक्षणे हैनयानिकजातीयेति विशेषणम् ।

(ख) भेदः

फलभूताया जिनजनन्या दूरत्वम् अविदूरत्वं चेति सर्वज्ञताया द्वौ भेदौ ।

(ग) अवधिः

श्रावकीयदर्शनमार्गमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तं सर्वज्ञतायाः सीमा भवति ।

४. सर्वाकाराभिसम्बोधः

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञताकाराणां भावनामय्या प्रज्ञयोपात्तः सत्त्वयोगः सर्वाकाराभिसम्बोध इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

स्वरूपेण विंशतिः प्रयोगाः। आकारेण त्रिसर्वज्ञतासम्बद्धानां त्रिसप्तत्युत्तरशतसंख्याकानामाकाराणामभिनिर्हारकाः सत्त्वयोगाः त्रिसप्तत्युत्तरशतमस्य सर्वाकाराभिसम्बोधस्य भेदा भवन्ति।

सत्त्वयोगः, मार्गपारमिता, बोधिसत्त्वमार्गः, महायानपतिपत्तिः, सन्नाहप्रतिपत्तिरित्येते पर्यायवाचिनः।

(ग) अवधिः

महायानसम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थितबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तं सर्वाकाराभिसम्बोधस्य सीमा भवति।

५. मूर्धाभिसमयः

(क) लक्षणम्

शून्यतालम्बनया भावनामय्या प्रज्ञयोपात्तानां तद्दृष्ट्या व्यवस्थापितानां च त्रिसर्वज्ञताकाराणां भावनायां प्रकर्षपर्यन्तः सत्त्वयोगः मूर्धप्रयोग इति मूर्धाभिसमयस्य लक्षणम्। बोधिसत्त्वस्य श्रुतमय्या प्रज्ञयोपात्तानां प्रयोगाणामप्यत्रैव संगृहीतत्वाल्लक्षणे तद्दृष्ट्या व्यवस्थापितेति विशेषणम्।

(ख) भेदः

संक्षेपतः प्रयोगमार्गीयो मूर्धप्रयोगः, दर्शनमार्गीयो मूर्धप्रयोगः, भावनामार्गीयो मूर्धप्रयोगः, आनन्तर्यमूर्धप्रयोगश्चेति चत्वारो भेदा भवन्ति।

अथवा-- ऊष्ममूर्धक्षान्त्यग्रधर्माख्याः प्रयोगमार्गस्य चत्वारः, दर्शनभावनामार्गयो आनन्तर्यमूर्धप्रयोगास्त्रय इति सप्त मूर्धप्रयोगा भवन्तीति।

विस्तरेण तु त्रिसप्तत्युत्तरशतं मूर्धप्रयोगा इति ज्ञेयम्।

(ग) अवधिः

महायानप्रयोगमार्गीयोष्मप्रयोगमारभ्य अन्तिमक्षणस्थितबोधिसत्त्वावस्था-पर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

६. आनुपूर्विकाभिसमयः

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञताकाराणां स्थिरीकरणाय विभावनाव्यवस्थापितः सत्त्वयोग आनुपूर्विकप्रयोग इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

त्रयोदशास्यानुपूर्विकाभिसमयस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

महायानसम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थितबोधिसत्त्वावस्थातः पूर्वावस्था-पर्यन्तमस्य सीमा भवतीति ।

७. एकक्षणाभिसम्बोधः

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञताकाराणां स्वभ्यस्तीकरणाय अनुपूर्वभावनयोत्पन्नः पार्यन्तिकः सत्त्वयोगः एकक्षणाभिसम्बोध इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

व्यावृत्याऽस्य चत्वारो भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

चरमभविकबोधिसत्त्वावस्थायामेव केवलमयं प्रयोगो भवति ।

८. धर्मकायः

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञताकाराणां भावनाप्रकर्षबलेनोत्पन्नं फलं पर्यन्तानास्रवगुणा वा धर्मकाय इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

स्वभावकायः, ज्ञानधर्मकायः, साम्भोगिककायः, नैर्माणिककायश्चेति चत्वारोऽस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

बुद्धभूमावेव केवलमयं धर्मकायो भवतीति ।

सप्ततिः पदार्थाः

त्रिसर्वज्ञतोपलक्षकास्त्रिंशद् धर्माः, चतुर्णां प्रयोगाणामुपलक्षकाः षट्त्रिंशद् धर्माः, धर्मकायोपलक्षकाश्चत्वार इति सप्ततिः पदार्थास्त्रिषु विभज्य पृथक् निरूप्यन्ते ।

१. त्रिसर्वज्ञतोपलक्षकाः त्रिंशद् धर्माः

त्रिसर्वज्ञतोपलक्षकेषु त्रिंशद्धर्मेषु सर्वाकारज्ञताबोधका दश, मार्गज्ञताबोधका एकादश, सर्वज्ञताबोधका नव चेति त्रिंशद् भवन्ति ।

(अ) सर्वाकारज्ञतोपलक्षका दश धर्माः

तत्र १. महायानचित्तोत्पादः, २. अववादः, ३. निर्वेधाङ्गम्, ४. महायानप्रतिपत्त्याधारः, ५. महायानप्रतिपत्त्यालम्बनम्, ६. महायानप्रतिपत्तिसमुद्देशः, ७. सन्नाहप्रतिपत्तिः, ८. प्रस्थानप्रतिपत्तिः, ९. सम्भारप्रतिपत्तिः, १०. निर्याणप्रतिपत्तिरिति दश धर्माः सर्वाकारज्ञतामुपलक्षयन्तीति अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां प्रदर्शिताः । यथा—

चित्तोत्पादोऽववादश्च निर्वेधाङ्गं चतुर्विधम् ।
आधारः प्रतिपत्तेश्च धर्मधातुस्वभावकः ॥

आलम्बनं समुद्देशः सन्नाहप्रस्थितिक्रिये ।
सम्भाराश्च सनिर्याणाः सर्वाकारज्ञता मुनेः ॥

(द्र०— अभिसमया० १ : ६-७ का०)

१. चित्तोत्पादः

अस्य लक्षणम्, भेदः, आलम्बनम्, अवधिश्चेति चत्वारि ज्ञातव्यानि। अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः सर्वं प्रतिपादितम्। तथाहि—

चित्तोत्पादः परार्थाय सम्यक्सम्बोधिकामता।
समासव्यासतः सा च यथासूत्रं स चोच्यते॥

भूहेमचन्द्रज्वलनैर्निधिरत्नाकरार्णवैः।
वज्राचलौषधीमित्रैश्चिन्तामण्यर्कगीतिभिः।

नृपगञ्जमहामार्गयानप्रस्रवणोदकैः।
आनन्दोक्तिनदीमेघैर्द्वाविंशतिविधः स च॥

(द्र०– अभिसमया० १ : १९-२१ का०)

(क) लक्षणम्

परार्थाय स्वहेतुकेन छन्देन समुदानीतं बोधिकामतासम्प्रयुक्तं माहायानिकं विशिष्टं मनोविज्ञानं चित्तोत्पाद इति लक्षणम्।

(ख) आलम्बनम्

स्वार्थां बोधिं परार्थं च परसन्ततिस्थं निर्वाणमालम्ब्य चित्तोत्पादः प्रवर्तते।

(ग) भेदः

बोधिप्रणिधिस्वभावः बोधिप्रस्थानस्वभावश्चेति स्वरूपतश्चित्तोत्पादस्य द्वौ भेदौ भवतः।

सम्प्रयुक्तचैतसिकदृष्ट्या चित्तोत्पादस्य द्वाविंशतिः प्रभेदा भवन्ति, यथा– १. पृथिवीसमः, २. सुवर्णसमः, ३. चन्द्रसमः, ४. ज्वलनसमः, ५. महानिधिसमः, ६. रत्नाकरसमः, ७. महार्णवसमः, ८. वज्रसमः, ९. पर्वतसमः, १०. औषधिसमः, ११. कल्याणमित्रसमः, १२. चिन्तामणिसमः, १३. आदित्यसमः, १४. मधुरगीतिसमः, १५. नृपसमः, १६. कोष्ठागारसमः, १७. महामार्गसमः, १८. यानसमः, १९. प्रस्रवणोदकसमः, २०. आनन्दोक्तिसमः, २१. नदीसमः, २२. मेघसमश्चेति।

(घ) अवधिः

चतुर्विधो बोधिसत्त्वानां चित्तोत्पादः। तथा हि — आधिमोक्षिकोऽधिमुक्तिचर्याभूमौ, शुद्धाध्याशयिकः सप्तसु भूमिषु, वैपाकिकोऽष्टम्यादिषु, अनावरणिको बुद्धभूमौ। यथोक्तं महायानसूत्रालङ्कारे—

चित्तोत्पादोऽधिमोक्षोऽसौ शुद्धाध्याशयिकोऽपरः।
वैपाक्यो भूमिषु मतस्तथावरणवर्जितः॥

(द्र०— महा० सूत्र० ४:२ पृ० १५)

२. अववादः

अस्य लक्षणम्, भेदः, अवधिः, श्रवणनियमश्चेति सर्वो विषयः अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां प्रतिपादितः। तथाहि—

प्रतिपत्तौ च सत्येषु बुद्धरत्नादिषु त्रिषु।
असक्तावपरिश्रान्तौ प्रतिपत्सम्परिग्रहे॥

चक्षुःषु पञ्चसु ज्ञेयः षट्स्वभिज्ञागुणेषु च।
दृङ्मार्गे भावनाख्ये चेत्यववादो दशात्मकः॥

(द्र०— अभिसमया० १:२२-२३ का०)

(क) लक्षणम्

मोक्षमार्गस्य अभ्रान्तोपदेशः अववाद इति लक्षणं भवति।

अथवा — महायानचित्तोत्पादद्वारेण प्रार्थितार्थप्राप्त्युपायात्मकः अभ्रान्तविशुद्धोपदेशः माहायानीयाववादलक्षणम्।

(ख) भेदः

प्रथमं सम्प्राप्तगुणपरिपाचनार्थेन अपरिहाणिमुपादाय शिक्षणाववादः, ततः पश्चादप्राप्तगुणप्राप्तिमुपादाय अनुशासनाववाद इति द्वौ भेदौ। विषयभेदात् पुनः अववादो दशधा ज्ञेयः। तथाहि — प्रतिपत्त्याकारमधिकृत्य सत्यद्वयस्वरूपमनतिक्रम्य शिक्षणं प्रतिपत्त्यववादः प्रथमः। प्रतिपत्तेर्यदालम्बनं चत्वारि आर्यसत्यानि, तद्विषयकोपदेशः सत्याववादः द्वितीयः। यश्चाश्रयस्त्रीणि शरणानि

तद्विषयकोपदेशः रत्नत्रयाववादस्तृतीयः। यो विशेषगमनहेतुः असक्तिस्तद्विषये देशनाववादश्चतुर्थः। योऽव्यावृत्तिगमनहेतुः अपरिश्रान्तिः तद्विषयको देशनाववादः पञ्चमः। योऽनन्ययानगमनहेतुः प्रतिपत्सम्परिग्रहस्तद्विषयकाववादः षष्ठः। योऽपरप्रत्ययगामित्वहेतुः पञ्च चक्षूंषि तद्विषयकः पञ्चचक्षुरववादः सप्तमः। यः सर्व कारज्ञतापरिपूरिहेतुः षडभिज्ञाः तद्विषयकोऽभिज्ञाववादः अष्टमः। परिकल्पितस्वभावानां दर्शनप्रहातव्यानां क्लेशानां सबीजानां सर्वथा समुद्घातको यो दर्शनमार्गस्तद्विषयको दर्शनमार्गाववादो नवमः। भावनाप्रहातव्यानां सहजावरणानां सबीजानां सर्वथा समुद्घातको यो भावनामार्गस्तद्विषयको भावनामार्गाववादो दशमः।

(ग) अवधिः

मार्गप्रवेशमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमस्य सीमा भवति।

(घ) श्रवणनियमः

मार्गेऽप्रविष्टोऽपि शुद्धाध्याशयिकः शुद्धकर्मिकः पुद्गलो माहायानीयाववादं श्रोतुं भव्यो भवति। यश्च मार्गप्रविष्टो बोधिसत्त्वः स कल्पानामनेकानि बुद्धेभ्यो बोधिसत्त्वेभ्यः कल्याणमित्रेभ्यः अववादं शृणोति।

३. निर्वेधाङ्गम्

चतुर्विधनिर्वेधभागीयानामूष्मादीनां लक्षण-भेद-अवध्यालम्बनाकारादयः अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिभ्यां प्रतिपादिताः। तथाहि —

आलम्बनत आकाराद्धेतुत्वात् सम्परिग्रहात्।
चतुर्विकल्पसंयोगं यथास्वं भजतां सताम्॥
श्रावकेभ्यः सखड्गेभ्यो बोधिसत्त्वस्य तायिनः।
मृदुमध्याधिमात्राणामूष्मादीनां विशिष्टता॥

(द्र०– अभिसमया० १ : २६-२७ का०)

(क) लक्षणम्

स्वहेतुमोक्षभागीयानन्तरमुत्पद्यमानोऽभिसमयः प्रयोगमार्ग इति लक्षणम्।

प्रयोगमार्गः, अर्थाभिसमयः, निर्वेधाङ्गमित्यनर्थान्तरम्।

(ख) भेदः

श्रावकादियानत्रयस्य त्रयः प्रयोगमार्गा भवन्ति। प्रयोगमार्गेषु त्रिषु प्रतिस्वं ऊष्म-मूर्ध-क्षान्त्यग्रधर्माख्याश्चत्वारो भेदा भवन्ति। इत्थं द्वादश भवन्ति प्रयोगमार्गस्य भेदाः।

महायानप्रयोगमार्गः

स्वहेतोर्महायानसम्भारमार्गादुत्पद्यमानो माहायानीयोऽर्थाभिसमयः महायानप्रयोगमार्गः।

महायानप्रयोगमार्गः, महायानार्थाभिसमयः, महायाननिर्वेधभागीय इति पर्यायाः।

महायानप्रयोगमार्गभेदाः

ऊष्म-मूर्ध-क्षान्त्यग्रधर्माख्याश्चतुर्निर्वेधभागीयाः श्रावकनिर्वेधभागीयेभ्यः पञ्चभिर्विशेषैर्विशिष्टा भवन्ति। एतेषु निर्वेधभागीयेषु प्रत्येकं मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रिधा भवति। एवं महायानप्रयोगमार्गस्य द्वादश भेदा जायन्ते।

(ग) अवधिः

त्रिविधनैरात्म्येषु (पुद्गलनैरात्म्य-स्थूलधर्मनैरात्म्य-सूक्ष्मधर्मनैरात्म्येषु) किमप्येकं नैरात्म्यमालम्ब्य प्रवर्तमानाया विदर्शनायाः प्राप्तिमारभ्य भूमिप्राप्तिपर्यन्तं प्रयोगमार्गस्य व्याप्तिर्भवति।

(घ) आलम्बनाकारादयः

हैनयानिकप्रयोगमार्गान्माहायानिकप्रयोगमार्गः षड्भिर्विशेषैर्विशिष्टो भवति, यथा — आलम्बनविशेषात्, आकारविशेषात्, हेतुत्वविशेषात्, सम्परिग्रहविशेषात्, प्रहेयविकल्पसंयोगविशेषात्, मृदुमध्याधिमात्रभेदविशेषाच्च।

इदं च वैशिष्ट्यम् अभिसमयालङ्कारे "आलम्बनमनित्यादि" — इत्यतः प्रारभ्य "सर्वथा सम्परिग्रहः" — इत्यन्तं नवभिः कारिकाभिः सुविशदं व्याख्यातम्।

(द्र०— अभिसमया० १ : २८-३७ का०)

४. प्रतिपत्तेराधारः

महायानप्रतिपत्तेराधारः प्रकृतिगोत्रं भवति। तस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां वर्णितम्। तथा हि—

षोढाधिगमधर्मस्य प्रतिपक्षप्रहाणयोः।
तयोः पर्युपयोगस्य प्रज्ञायाः कृपया सह॥

शिष्यासाधारणत्वस्य परार्थानुक्रमस्य च।
ज्ञानस्यायत्नवृत्तेश्च प्रतिष्ठा गोत्रमुच्यते॥

(द्र० – अभिसमया० १ : ३८-३९ का०)

(क) लक्षणम्

सामान्यतो यो धर्मधातुः परिशोधितः सन् बोधौ परिणमते, स गोत्रमिति लक्षणम्। विशेषतो यो धर्मधातुः परिशोधितः सन् अनुत्तरायां सम्यक् सम्बोधौ परिणमते, महायानप्रतिपत्तेश्चाधारो भवति, स प्रकृतिगोत्रमिति।

(ख) भेदः

अभिधानदृष्ट्या प्रकृतिगोत्रं परिपुष्टगोत्रं चेति द्वौ भेदौ। महायानप्रतिपत्तेराश्रयभूतं प्रकृतिस्थं गोत्रम् आश्रितधर्मदृष्ट्या त्रयोदशविधं भवति। इदमेव प्रकृतिगोत्रं महायानसम्भारमार्गस्याप्याधारो भवति।

ऊष्म-मूर्ध-क्षान्त्यग्रधर्माख्यचतुर्विधलौकिकनिर्वेधभागीयानामाधाराश्चत्वारः, लोकोत्तरदर्शनमार्गस्याधार एकः, लोकोत्तरभावनामार्गस्याधार एक इति षट् प्रकृतिगोत्राणि। ततः प्रतिपक्षप्रतिपत्तेराधारः, ततः प्रहाणप्रतिपत्तेराधारः, तदनन्तरं प्रतिपक्षप्रहेयानुपलब्ध्या तदुत्पादनिरोधयुक्तविकल्पापगमस्य विमुक्तिमार्गस्याधारः, ततः प्रज्ञाकरुणयोराधारः, श्रावकाद्यसाधारणधर्मस्याधारः, परार्थानुक्रमस्याधारः, ज्ञानस्यायत्नवृत्तेश्चाधार इति प्रकृतिस्थगोत्रस्य त्रयोदश भेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

महायानसम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति। विशेषतश्च उपरिष्टात् साक्षान्निर्दिष्टप्रयोगमार्गीयोष्मावस्थातः प्रारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य व्याप्तिर्भवतीति ज्ञेयम्।

५. प्रतिपत्तेरालम्बनम्

प्रतिपत्तेरालम्बनानां लक्षणं भेदः अवधिश्चेति त्रीण्यत्र प्रतिपाद्यन्ते। अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां आलम्बनस्वरूपं प्रदर्शितम्। तथा हि—

आलम्बनं सर्वधर्मास्ते पुनः कुशलादयः।
लौकिकाधिगमाख्याश्च ये च लोकोत्तरा मताः।

सास्रवानास्रवा धर्माः संस्कृतासंस्कृताश्च ये।
शिष्यसाधारणा धर्मा ये चासाधारणा मुनेः॥

(द्र० — अभिसमया० १ : ४१- ४२ का०)

(क) लक्षणम्

प्रतिपत्तेर्ज्ञेयत्वमेवालम्बनत्वमिति लक्षणम्।

(ख) भेदः

आलम्बनमेकादशविधं भवति। तथा हि—कुशलाकुशलाव्याकृतानि कायकर्मादीनि त्रीणि, बालपृथग्जनसम्बद्धाः पञ्च स्कन्धाः, सर्वार्यजनसंगृहीतानि चत्वारि अनास्रवध्यानानि, आत्मदर्शनाप्रतिपक्षत्वेन पञ्चोपादानस्कन्धाः, आत्मदर्शनप्रतिपक्षत्वेन चत्वार्यनास्रवाणि स्मृत्युपस्थानानि, हेतुप्रत्ययाधीनकामादिधातुसंगृहीता बोधिपक्षादयः संस्कृताः (मार्गसत्यम्), कारणानपेक्षधातुत्रयापर्यापन्नतथतादयोऽसंस्कृताः (निरोधसत्यम्), सर्वार्यजनसन्तानप्रभवचतुर्ध्यानादयो गुणाः, सम्यक्सम्बुद्धसन्तानोदयधर्मिदशबलान्यसाधारणानीत्येकादशविधमालम्बनम्।

(ग) अवधिः

अधिगमानुक्रमेण सर्वधर्मा यथावदालम्ब्यन्त इति नास्त्यालम्बनानां भूम्यवधिरिति ज्ञेयम्।

६. प्रतिपत्तिसमुद्देशः

अस्य लक्षणं भेदः अवधिरिति त्रीणि परिज्ञातव्यानि, तानि अभिसमयालङ्कारे कारिकयैकयाऽनया निर्दिष्टानि। तथा हि—

सर्वसत्त्वाग्रताचित्तप्रहाणाधिगमत्रये ।
त्रिभिर्महत्त्वैरुद्देशो विज्ञेयोऽयं स्वयम्भुवाम् ॥

(द्र०— अभिसमया० १ : ४३ का०)

(क) लक्षणम्

प्रतिपत्तौ प्रतिष्ठितस्य बोधिसत्त्वस्य स्वलक्ष्यमेव प्रतिपत्तिसमुद्देश इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

सर्वसत्त्वाग्रताचित्तमहत्त्वम्, प्रहाणमहत्त्वम्, अधिगममहत्त्वं चेति त्रयोऽस्य-भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

बुद्धभूमावेव केवलमयं समुद्देशो निष्पन्नो भवति ।

७. सन्नाहप्रतिपत्तिः

अस्या लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयेत्थमुपवर्णितम् । यथा—

दानादौ षड्विधे तेषां प्रत्येकं संग्रहेण या ।
सन्नाहप्रतिपत्तिः सा षड्भिः षट्कैर्यथोदिता ॥

(द्र०— अभिसमया० १ : ४४ का०)

प्रतिपत्तेर्लक्षणम्

महायानचित्तोत्पादमाश्रित्य अनुत्तरसम्यक्संम्बोधिनिष्पत्तये या त्रिसर्वज्ञता-विषये सामान्येन शुक्लधर्माधिष्ठाना, सर्वाकाराभिसम्बोधादौ चतुर्विधेऽभिसमये प्रत्यभिसमयं षट्पारमिताधिष्ठाना च क्रिया, सा महायानप्रतिपत्तेर्लक्षणम् ।

प्रतिपत्तिभेदः

इयं महायानप्रतिपत्तिश्चतुर्विधा भवति, यथा—सन्नाहप्रतिपत्तिः, प्रस्थान-प्रतिपत्तिः सम्भारप्रतिपत्तिः, निर्याणप्रतिपत्तिश्चेति ।

(क) सन्नाहप्रतिपत्तेर्लक्षणम्

षट्पारमितासु प्रतिपारमितां षट्पारमितासंग्राहिकया प्रज्ञयोपात्तः सत्त्व-योगः सन्नाहप्रतिपत्तेर्लक्षणम् । सन्नाहप्रतिपत्तिः बोधिसत्त्वमार्ग इत्यनर्थान्तरम् ।

(ख) भेदः

दानपारमितासन्नाहप्रतिपत्तिमारभ्य प्रज्ञापारमितासन्नाहप्रतिपत्तिं यावत् षड् भेदा भवन्ति। दानेऽपि दानं शीलमित्यादिषट्पारमिता भवन्ति। एवं षट्सु पारमितासु षट् षट्कानीति कृत्वा विस्तरेण षट्त्रिंशद् भेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

सम्भारमार्गीयबोधिसत्त्वमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वपर्यन्तमस्याः सीमा भवति।

८. प्रस्थानप्रतिपत्तिः

अस्याः स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यामुपवर्णितम्। तथा हि -

ध्यानारूप्येषु दानादौ मार्गे मैत्र्यादिकेषु च।
गतोपलम्भयोगे च त्रिमण्डलविशुद्धिषु॥

उद्देशे षट्स्वभिज्ञासु सर्वाकारज्ञतानये।
प्रस्थानप्रतिपज्ज्ञेया महायानाधिरोहिणी॥

(द्र०—अभिसमया० १ : ४५-४६ का०)

(क) लक्षणम्

भावनाप्रधानया प्रतिपत्त्या महायाने हेत्वात्मके फलात्मके वा धर्मे प्रस्थितिक्रिया प्रस्थानप्रतिपत्तेर्लक्षणम्।

(ख) भेदः

सेयं प्रस्थानप्रतिपत्तिर्नवविधा ज्ञेया, तथा हि—ध्यानारूप्यसमापत्तिषु प्रस्थानम्, दानादिषट्पारमितासु प्रस्थानम्, आर्यमार्गेषु प्रस्थानम्, चतुरप्रमाणेषु प्रस्थानम्, अनुपलम्भयोगे प्रस्थानम्, त्रिमण्डलविशुद्धिषु प्रस्थानम्, सर्वसत्त्वाग्रतादित्रिविधोद्देशेषु प्रस्थानम्, षडभिज्ञासु प्रस्थानम्, सर्वाकारज्ञतायां प्रस्थानमिति।

(ग) अवधिः

अधिमुक्तिचर्याभूमिकप्रयोगमार्गीयोष्मावस्थात आरभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वपर्यन्तमस्याः सीमा भवति।

९. सम्भारप्रतिपत्तिः

अस्याः प्रतिपत्तेर्लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां सम्यक् प्रतिपादितम्। तथा हि –

दया दानादिकं षट्कं शमथः सविदर्शनः।
युगनद्धश्च यो मार्ग उपाये यच्च कौशलम् ॥

ज्ञानं पुण्यं च मार्गश्च धारणी भूमयो दश।
प्रतिपक्षश्च विज्ञेयः सम्भारप्रतिपत्क्रमः ॥

(द्र०—अभिसमया० १ : ४७-४८ का०)

(क) लक्षणम्

आत्मनः फलभूतां महाबोधिं या साक्षात् प्रददाति तादृशी क्रिया सम्भारप्रतिपत्तिरिति लक्षणम्।

(ख) भेदः

अस्याः सम्भारप्रतिपत्तेः सप्तदश भेदा भवन्ति। यथा महाकरुणासम्भारः, दानसम्भारः, शीलसम्भारः, क्षान्तिसम्भारः, वीर्यसम्भारः, ध्यानसम्भारः, प्रज्ञासम्भारः, शमथसम्भारः, विदर्शनासम्भारः, युगनद्धसम्भारः, उपायकौशलसम्भारः, ज्ञानसम्भारः, पुण्यसम्भारः, मार्गसम्भारः, धारणीसम्भारः, भूमिसम्भारः, प्रतिपक्षसम्भारश्चेति।

(ग) अवधिः

सम्भारमात्रं त्वादिकर्मिकभूमावपि भवति। किन्तु ये महाबोधिप्रापकत्वेन साक्षान्निर्दिष्टास्ते सम्भाराः प्रयोगमार्गीयाग्रधर्मावस्थात आरभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तं भवन्ति। आदितः पञ्चदश सम्भारप्रतिपत्तयः प्रयोगमार्गीयाग्रधर्मावस्थापर्यन्तं भवन्ति। षोडशो भूमिसम्भारः सप्तदशश्च प्रतिपक्षसम्भारो दशसु भूमिषु भवतः।

१०. निर्याणप्रतिपत्तिः

अस्याः स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां सम्यक् प्रदर्शितम्। तथा हि—

उद्देशे समतायां च सत्त्वार्थे यत्नवर्जने ।
अत्यन्ताय च निर्याणं निर्याणं प्राप्तिलक्षणम् ॥

सर्वाकारज्ञतायां च निर्याणं मार्गगोचरम् ।
निर्याणप्रतिपज्ज्ञेया सेयमष्टविधात्मिका ॥

(द्र०—अभिसमय० १ : ७३-७४ का०)

(क) लक्षणम्

एकान्तेन सर्वज्ञतायां निर्याणकरः शौद्धभूमिकः सत्त्वयोगः निर्याणप्रतिपत्तिरिति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

निर्याणप्रतिपत्तिः सेयमष्टविधात्मिका भवति । तदयथा—त्रिविधसमुद्देशे निर्याणम्, समतायां निर्याणम्, सत्त्वार्थे निर्याणम्, अनाभोगनिर्याणम्, अत्यन्तनिर्याणम्, प्राप्तिनिर्याणम्, सर्वाकारज्ञतानिर्याणम्, मार्गनिर्याणमिति ।

(ग) अवधिः

तिसृषु शुद्धभूमिष्वेवास्या व्याप्तिर्भवतीति ।

∴

॥ इति सर्वाकारज्ञतोपलक्षका दश धर्माः ॥

(आ) मार्गज्ञतोपलक्षका एकादश धर्माः

१. ध्यामीकरणतादीनि मार्गज्ञताङ्गानि, २. श्रावकमार्गः, ३. प्रत्येकबुद्धमार्गः, ४. बोधिसत्त्वमार्गः, ५. भावनामार्गकारित्रम्, ६. भावनामार्गाधिमुक्तिः, ७. भावनामार्गाधिमुक्तस्य स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च, ८. परिणामना, ९. अनुमोदना, १०. अभिनिर्हारः, ११ अत्यन्तविशुद्धिश्चेति एकादश धर्मा मार्गज्ञतामुपलक्षयन्तीति अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिरुपदर्शिताः। तथा हि—

ध्यामीकरणतादीनि शिष्यखड्गपथौ च यौ।
महानुशंसो दृङ्मार्गं ऐहिकामुत्रिकैर्गुणैः॥
कारित्रमधिमुक्तिश्च स्तुतस्तोभितशंसिताः।
परिणामेऽनुमोदे च मनस्कारावनुत्तमौ॥
निर्हारः शुद्धिरत्यन्तमित्ययं भावनापथः।
विज्ञानां बोधिसत्त्वानामिति मार्गज्ञतोदिता॥

(द्र०— अभिसमय० १ : ८-१० का०)

१. ध्यामीकरणतादीनि

ध्यामीकरणतादीनां मार्गज्ञताङ्गानां लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयोपवर्णितम्। तथा हि—

ध्यामीकरणता भाभिर्देवानां योग्यतां प्रति।
विषयो नियतो व्याप्तिः स्वभावस्तस्य कर्म च॥

(द्र०— अभिसमय० २ : १ का०)

(क) लक्षणम्

मार्गज्ञतापरिपूरका अवयवीभूता गुणा एव मार्गज्ञताङ्गानीति लक्षणम्। अथवा-मार्गज्ञतापरिपूरकाः अस्यामवस्थायां साक्षान्निर्दिष्टाः सत्त्वसन्ततिस्थगुणा मार्गज्ञताङ्गानीति लक्षणम्।

(ख) भेदः

पञ्च मार्गज्ञताङ्गानि ध्यामीकरणतादीनि भवन्ति, तद्यथा—आधारः अपरोक्षाहङ्काररराहित्यम्, सहकारिप्रत्ययश्चित्तोत्पादः, सहेतुका व्याप्तिः, संसारात्यजनं स्वभावः, अपरिगृहीतसत्त्वपरिग्रहणमिति।

(ग) अवधिः

सामान्यतो मार्गप्रवेशमादाय बुद्धभूमिपर्यन्तं सीमा भवति। साक्षान्निर्दिष्टाङ्गानां दृष्ट्या सम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तं सीमा भवति।

२. श्रावकमार्गः

श्रावकमार्गाधिगमस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे अधोलिखितयैकया कारिकया सम्यगुपदर्शितम्। तथा हि –

चतुर्णामार्यसत्यानामाकारानुपलम्भतः।
श्रावकाणामयं मार्गो ज्ञेयो मार्गज्ञतानये॥

(द्र०– अभिसमय० २ : २ का०)

(क) लक्षणम्

श्रावकजातीयविनेयजनानुग्रहार्थं दुःखादिचतुरार्यसत्येषु किमप्येकमालम्ब्य अनित्यादिषोडशाकारेष्वन्यतमस्य साक्षात्कारदृष्ट्या व्यवस्थापितः श्रावकाधिगमजातीयो माहायानिकार्याभिसमयः श्रावकमार्गज्ञ मार्गज्ञानमिति।

(ख) भेदः

आकारदृष्ट्या षोडशविधः, मार्गदृष्ट्या तु दर्शनभावनाऽशैक्षमार्गभेदेन त्रिविधः।

(ग) अवधिः

दर्शनमार्गमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमस्य सीमा भवति। केषांचन मतेन महायानसम्भारमार्गमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमवधिरिति।

३. प्रत्येकबुद्धमार्गः

प्रत्येकबुद्धाधिगमस्य लक्षणादिकं सर्वमभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः प्रतिपादितम्। तथा हि—

परोपदेशवैयर्थ्यं स्वयम्बोधात् स्वयम्भुवाम्।
गम्भीरता च ज्ञानस्य खड्गानामभिधीयते ॥
सुश्रूषा यस्य यस्यार्थे यत्र यत्र यथा यथा।
स सोऽर्थः ख्यात्यशब्दोऽपि तत्र तत्र तथा तथा ॥
ग्राह्यार्थकल्पनाहानाद् ग्राहकस्याप्रहाणतः।
आधारतश्च विज्ञेयः खड्गमार्गस्य संग्रहः ॥

(द्रष्टव्य—अभिसमय० २ : ६-८ का०)

(क) लक्षणम्

प्रत्येकबुद्धगोत्रीयविनेयजनानुग्रहार्थं द्वादशायतनान्यालम्ब्य बाह्यग्राह्यार्थशून्यतासाक्षात्कारिज्ञानदृष्ट्या व्यवस्थापितः प्रत्येकबुद्धाधिगमजातीयो माहायानिकार्याभिसमयः प्रत्येकबुद्धमार्गमार्गज्ञं मार्गज्ञानमिति।

(ख) भेदः

दर्शनमार्गः, भावनामार्गः, अशैक्षमार्ग इति त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

महायानदर्शनमार्गमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमस्य सीमा भवति।

४. महायानदर्शनमार्गः

महानुशंसस्य दर्शनमार्गस्य लक्षणम्, भेदः, अवधिश्चेति त्रीणि परिज्ञातव्यान्यत्र संक्षेपतो निरूप्यन्ते। अभिसमयालङ्कारे तत्स्वरूपं पञ्चभिः कारिकाभिरुपदर्शितम्।

(द्र०—अभिसमय० २ : ११-१६ का०)

(क) लक्षणम्

भवशमान्तद्वयनिरोधलक्षणः सत्याभिसमयो महायानदर्शनमार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

समाहितज्ञानं पृष्ठलब्धज्ञानं चेति द्वौ दर्शनमार्गस्य भेदौ।

ज्ञानदृष्ट्या त्रीणि ज्ञानानि दर्शनमार्गः। प्रथमं यद् दर्शनमार्गभूतं श्रावकमार्गं जानाति, द्वितीयं यत् प्रत्येकबुद्धमार्गं जानाति। तृतीयं यन्महायानमार्गं जानातीति त्रयो भेदा भवन्ति।

आलम्बनदृष्ट्या व्यावृत्तिदृष्ट्या च अष्टौ क्षान्तयः, अष्टौ च ज्ञानानीति षोडश भेदा अवसातव्याः।

(ग) अवधिः

प्रथमायामेव बोधिसत्त्वभूमावस्य व्याप्तिर्भवतीति।

५. भावनामार्गकारित्रम्

भावनामार्गकारित्राणां लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया स्पष्टमुपदर्शितम्। तथा हि—

सर्वतो दमनं नाम सर्वतः क्लेशनिर्जयः।
उपक्रमाविषह्यत्वं बोधिराधारपूज्यता॥

(द्र०—अभिसमय० २ : १७ का०)

(क) लक्षणम्

दृष्टतत्त्वभावनाबलेन प्राप्तानुशंसा भावनामार्गकारित्रस्य लक्षणम्।

(ख) भेदः

अस्य षड् भेदा भवन्ति, यथा—आत्मोत्कर्षनिषेधात् दमनकारित्रम्, सर्वजननमनकारित्रम्, रागादिक्लेशाभिभवकारित्रम्, परकृताघातविरोधोपनिपाताद् उपक्रमाविषह्यत्वकारित्रम्, सम्यक् संबोधिप्रतिपत्तिकारित्रम्, प्रज्ञापारमिताधारविषयपूज्यताकारित्रमिति।

(ग) अवधिः

प्रथमां भूमिमारभ्य दशमीं भूमिं यावदस्य सीमा भवति।

भावनामार्गः

अस्य लक्षणम्, भेदः अवधिश्चेति त्रीण्यत्रोच्यन्ते।

(क) लक्षणम्

माहायानिकोऽन्वभिसमयः महायानभावनामार्ग इति लक्षणम्। अन्वभिसमयः भावनामार्ग इति पर्यायवाचिनौ।

(ख) भेदः

सास्रवो भावनामार्गः, अनास्रवो भावनामार्गश्चेति द्वौ भेदौ। तत्र सास्रवः सविकल्पभावनामार्गः, अनास्रवश्च निर्विकल्प इति।

तत्र सास्रवोऽधिमुक्तिपरिणामनानुमोदनामनस्कारलक्षणस्त्रिविधः। अनास्रवः पुनरभिनिर्हारः अत्यन्तविशुद्धिस्वभावश्चेति द्विविधः।

६. भावनामार्गाधिमुक्तिः

अधिमुक्तिभावनामार्गस्य लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां स्पष्टमादर्शितम्। तथा हि—

अधिमुक्तिस्त्रिधा ज्ञेया स्वार्था च स्वपरार्थिका।
परार्थिकैवेत्येषा च प्रत्येकं त्रिविधेष्यते॥

मृद्वी मध्याधिमात्रा च मृदुमृद्वादिभेदतः।
सा पुनस्त्रिविधेत्येवं सप्तविंशतिधा मता॥

(द्र०—अभिसमय० २ : १८-१९ का०)

(क) लक्षणम्

स्वार्थ-स्वपरार्थ-परार्थाकरभूतायां जिनजनन्याम् अभिसम्प्रत्ययवशेन व्यवस्थापितो माहायानिकोऽन्वभिसमयोऽधिमुक्त्याख्यभावनामार्गः सविकल्प इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

अधिमुक्तिः स्वार्था स्वपरार्था परार्था चेति मूलभेदेन त्रिविधा। त्रिविधाऽपि सती मृदुमध्याधिमात्रभेदेन प्रत्येकं भेदात् त्रिकत्रिभिर्नवधा भवति। तद्यथा—मृद्वी मध्याऽधिमात्रा च स्वार्थाधिमुक्तिः; एवं स्वपरार्थाधिमुक्तिः परार्थाधिमुक्तिश्चेति। एवमेषाऽपि नवप्रकाराऽधिमुक्तिः मृदुमृद्वादिप्रकारभेदेन प्रत्येकं विभिद्यमाना नवभिस्त्रिभिः सप्तविंशतिप्रकारा भवति। तद्यथा—मृदुमृदुः, मृदुमध्यः, मृद्वधिमात्रः;

मध्यमृदुः, मध्यमध्यः, मध्याधिमात्रः; अधिमात्रमृदुः, अधिमात्रमध्यः, अधिमात्राधिमात्र इति स्वार्थाधिमुक्तेर्नवप्रकाराः। तथा स्वपरार्थाधिमुक्तेः परार्थाधिमुक्तेश्च वेदितव्याः।

(ग) अवधिः

प्रथमां भूमिमारभ्य दशमीं भूमिं यावद् अस्याः सीमा भवति। द्वितीयां भूमिमारभ्य दशमभूमिपर्यन्तमिति केचित्।

७. भावनामार्गाधिमुक्तस्य स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च

भावनामार्गाधिमुक्तस्य बोधिसत्त्वस्य स्तुत्यादीनां लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयोपवर्णितम्। तथा हि—

स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च प्रज्ञापारमितां प्रति।
अधिमोक्षस्य मात्राणां नवकैस्त्रिभिरिष्यते॥

(द्र०—अभिसमय० २ : २० का०)

(क) लक्षणम्

पूर्वोक्तत्रिविधाधिमुक्तिप्रज्ञापारमितां प्रति प्रवृत्तस्य तद्भावकबोधिसत्त्वस्योत्साहवर्धनार्थं तदधिमोक्षस्य क्रियमाणाः स्तुत्यादयो यथाभूतार्थाधिगमलक्षणा नार्थवादरूपा इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

पूर्ववत् सप्तविंशतिरेव प्रभेदाः।

(ग) अवधिः

अधिमुक्तिभावनामार्गवत्।

८. भावनामार्गपरिणामना

अस्याः परिणामनायाः लक्षणभेदादिसर्वं स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः स्पष्टमुपदर्शितम्। तथा हि—

विशेषः परिणामस्तु तस्य कारित्रमुत्तमम्।
नोपलम्भाकृतिश्चासावविपर्याससलक्षणः॥

विविक्तो बुद्धपुण्यौघस्वभावस्मृतिगोचरः ।
सोपायश्चानिमित्तश्च बुद्धैरभ्यनुमोदितः ॥
त्रैधातुकाप्रपन्नश्च परिणामोऽपरस्त्रिधा ।
मृदुर्मध्योऽधिमात्रश्च महापुण्योदयात्मकः ॥

(द्र०—अभिसमय० २ : २१-२३ का०)

(क) लक्षणम्

यो माहायानिकः सविकल्पोऽन्वभिसमयः स्वपरकुशलपुण्यक्रियावस्तु अनुत्तरायां सम्यक्सम्बोधौ परिणामयति, स परिणामनाख्यो महायानभावनामार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

अयं भावनामार्गो द्वादशविधो भवति, तद्यथा—विशेषपरिणामनामनस्कारः, अनुपलम्भाकारपरिणामनामनस्कारः, अविपर्यासलक्षणः परिणामनामनस्कारः, विविक्तपरिणामनामनस्कारः, बुद्धपुण्यौघस्वभावानुस्मृतिपरिणामनामनस्कारः, उपायकौशलपरिणामनामनस्कारः, अमिमित्तपरिणामनामनस्कारः, बुद्धानुज्ञात (अनुमोदित)-परिणामनामनस्कारः, त्रैधातुकापर्यापन्नपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मको मृदुपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मको मध्यपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मकोऽधिमात्रपरिणामनामनस्कार इति द्वादश भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

प्रथमां प्रमुदितां भूमिमारभ्य यावद् दशमीं भूमिमस्य परिणामनामनस्कारस्य सीमा भवति ।

६. भावनामार्गीयानुमोदना

अनुमोदनामनस्कारस्य लक्षणभेदादयोऽभिसमयालङ्कारे एकयैव कारिकयेत्थमुपवर्णितम् । तथा हि—

उपायानुपलम्भाभ्यां शुभमूलानुमोदना ।
अनुमोदे मनस्कारभावनेह विधीयते ॥

(द्र०—अभिसमय० २ : २४ का०)

(क) लक्षणम्

यो माहायानिकः सविकल्पोऽन्वभिसमयः स्व-परकुशलपुण्यक्रियावस्तूनि अनुमोदते, स अनुमोदनाख्यो महायानभावनामार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

अनुमोदनामनस्कारस्य द्वौ भेदौ भवतः, यथा—स्वकुशलपुण्यक्रियावस्त्वनुमोदनम्, परकुशलपुण्यक्रियावस्त्वनुमोदनं चेति।

अथवा—संवृतिविषयी अनुमोदनामनस्कारः परमार्थविषयी अनुमोदनामनस्कारश्चेति।

(ग) अवधिः

अधिमुक्तिपरिणामनानुमोदनामनस्काराणां त्रयाणां भूम्यवधिः समान एव।

१०. अभिनिर्हारः

अनास्रवस्य अभिनिर्हारभावनामार्गस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया प्रतिपादितम्। तथा हि—

स्वभावः श्रेष्ठता तस्य सर्वस्यानभिसंस्कृतिः।
नोपलम्भेन धर्माणामर्पणा च महार्थता॥

(द्र०—अभिसमय० २ : २५ का०)

(क) लक्षणम्

माहायानिकोऽनास्रवोऽन्वभिसमयः, यः पर्यन्ताधिगमकृत्यं व्यवस्थापयति, स अभिनिर्हाराख्यो महायानभावनामार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

अस्य पञ्च भेदा भवन्ति, तद्यथा—रूपादिसर्वधर्माविपरीतदर्शनं स्वभावः, नान्यथा बुद्धत्वसम्प्राप्तिरिति भावनामार्गस्य श्रेष्ठता, सर्वधर्मविशेषानुत्पादनेन अधिगमप्रयोगोऽनभिसंस्कारः, सर्वधर्माणां परमार्थतोऽनुपलम्भतया अर्पणा, बुद्धत्व-महार्थसाधनान्महार्थतेति।

(ग) अवधिः

प्रथमां भूमिमारभ्य दशमीं भूमिं यावदस्याभिनिर्हारस्य सीमा भवति।

११. अत्यन्तविशुद्धिः

अत्यन्तविशुद्धयाख्यस्य अनास्रवभावनामार्गस्य लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः सुस्पष्टं प्रतिपादितम्। तथा हि -

फलशुद्धिश्च रूपादिशुद्धिरेव तयोर्द्वयोः।
अभिन्नाच्छिन्नता यस्मादिति शुद्धिरुदीरिता ॥

क्लेशज्ञेयत्रिमार्गस्य शिष्यखड्गजिनौरसाम्।
हानाद् विशुद्धिरात्यन्तिकी तु बुद्धस्य सर्वदा ॥

मृदुमृद्वादिको मार्गः शुद्धिर्नवसु भूमिषु।
अधिमात्राधिमात्रादेर्मलस्य प्रतिपक्षतः ॥

(द्र०—अभिसमय० २ : २८-३० का०)

(क) लक्षणम्

माहायानिकोऽनास्रवोऽन्वभिसमयः, योऽन्तिमप्रहाणस्य कृत्यं व्यवस्थापयति, स अत्यन्तविशुद्धयाख्यो महायानभावनामार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

भावनामार्गप्रहातव्यानां नवानां विपक्षाणां प्रतिपक्षभूता मृदुमृद्वादयो नव भावनामार्गा एवास्य अत्यन्तविशुद्धिभावनामार्गस्य भेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

प्रथमां भूमिमारभ्य दशमभूमिपर्यन्तमस्य भावनामार्गस्य सीमा भवतीति।

॥ इति मार्गज्ञतोपलक्षका एकादश धर्माः ॥

(इ) सर्वज्ञतोपलक्षका नव धर्माः

१. प्रज्ञया न भवे स्थानम्, २. कृपया न शमे स्थितिः, ३. अनुपायेन जिनजनन्या दूरत्वम्, ४. उपायेन अविदूरता, ५. विपक्षः, ६. प्रतिपक्षः, ७. प्रयोगः, ८. समता, ९. दर्शनमार्गश्चेति नव धर्माः सर्वज्ञतोपलक्षका इति अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां सम्यगुक्ताः। तथा हि—

प्रज्ञया न भवे स्थानं कृपया न शमे स्थितिः।
अनुपायेन दूरत्वम् उपायेनाविदूरता॥
विपक्षप्रतिपक्षौ च प्रयोगः समताऽस्य च।
दृङ्मार्गः श्रावकादीनामिति सर्वज्ञतेष्यते॥

(द्र०—अभिसमय० १ : ११-१२ का०)

१. प्रज्ञया न भवे स्थानम्
२. कृपया न शमे स्थितिः

उभयोर्लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया प्रतिपादितम्। तथा हि—

नापरे न परे तीरे नान्तराले तयोः स्थिता।
अध्वनां समताज्ञानात् प्रज्ञापारमिता मता॥

(द्र०—अभिसमय० ३ : १ का०)

तत्र उभयोः लक्षणादीनि पृथक् पृथगत्राभिधीयन्ते।

प्रज्ञया न भवे स्थानम्

(क) लक्षणम्

अनित्यादिषोडशाकाराणां साक्षात्कारिणी हीनयानजातीया महाकरुणागर्भा माहायानिकार्यसन्ततिस्था प्रज्ञा अस्याः सर्वज्ञताया लक्षणम्। इयं च बोधिसत्त्वानां प्रज्ञापारमिता प्रज्ञया संसारादीनवदर्शनात् न संसारे भवान्ते स्थिता।

(ख) भेदः

दर्शनमार्गः भावनामार्गः अशैक्षमार्गश्चेति त्रयो भेदा भवन्ति।

दुःखादिचतुरार्यसत्यसम्बद्धानित्यादिषोडशाकाराणां साक्षात्कारी महायानभावनामार्गोऽस्याः सर्वज्ञतायाः प्रज्ञया न भवे स्थानमितिलक्षणात्मिकाया उपलक्षकः।

कृपया न शमे स्थितिः

(क) लक्षणम्

महाकरुणया संवृत्यपेक्षशमान्तव्यावर्तको माहायानिकोऽभिसमयोऽस्याः सर्वज्ञताया लक्षणम्। इयं च प्रज्ञापारमिता कृपया सत्त्वार्थकरणात् न निर्वाणे शमान्ते स्थिता।

माहायानिकभावनामार्गीयार्यपुद्गलसन्ततिस्था महाकरुणा अस्याः कृपया न शमे स्थितिरितिमार्गज्ञताया उपलक्षिका।

(ख) भेदः

माहायानिकस्यार्यस्य सत्त्वालम्बना धर्मालम्बना निरालम्बना चेति तिस्रो महाकरुणाः, बोधिचित्तोत्पादादयश्च भेदा भवन्ति।

त्रैयध्विकधर्माणामनुत्पादाकारेण तुल्यतावबोधात् या श्रावकाद्यगोचरत्वेन विप्रकृष्टा बोधिसत्त्वानां प्रज्ञापारमिता, सा पुनर्नापरे तीरे संसारे, न परे तीरे निर्वाणे व्यवस्थिता। नापि संसारनिर्वाणमुभयमन्तरेण वस्तुनोऽसत्त्वात् मध्येऽपि स्थिता, प्रज्ञाकरुणयोः सम्यक् प्रतिवेधेन ससारनिर्वाणोभयोपलम्भावियोगात्।

(ग) अवधिः

प्रथमां प्रमुदिताभूमिमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमुभयोः सीमा भवति।

३. अनुपायेन दूरत्वम्

अस्य लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे कारिकार्धेन स्पष्टमुल्लिखितम्। तथा हि—

अनुपायेन दूरं सा सनिमित्तोपलम्भतः।

(द्र०—अभिसमय० ३ : २ का०)

(क) लक्षणम्

श्रावकादीनाम् अध्वसमताज्ञानाभावात् अनित्याद्याकाराणां साक्षात्कारि ज्ञानं सनिमित्तोपलम्भयोगेन कृपाप्रज्ञावैकल्यात् दूरीभूतं जिनजनन्या इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

श्रावकसन्ततिस्थं अनित्याद्याकारज्ञानं प्रत्येकबुद्धसन्ततिस्थं चानित्याद्याकारज्ञानमिति भेदद्वयम्।

(ग) अवधिः

दर्शनमार्गमारभ्य अर्हत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति।

४. उपायेन अविदूरता

अस्य लक्षणादीनां प्रतिपादनम् अभिसमयालङ्कारे कारिकार्धेन सम्यक् कृतम्। तथा हि—

उपायकौशलेनास्याः सम्यगासन्नतोदिता ॥

(द्र० — अभिसमय० ३ : २ का०)

(क) लक्षणम्

महाकरुणया शून्यतासाक्षात्कारिण्या प्रज्ञया चोपात्तं माहायानिकार्याणां हीनयानजातीयम् अनित्याद्याकारज्ञानम् अस्य लक्षणम्।

"बोधिसत्त्वादीनां तु उत्सारितभावाभिनिवेशभ्रान्तिनिमित्तानां रूपादिसर्वधर्मपरिज्ञानमेव तत्समतापरिज्ञानमित्यतः सम्यगासन्नीभावो मातुरिति ज्ञेयम्।"

(द्र०— आलोकाख्या अष्टसाहस्रिका टीका, पृ० ४०६)

(ख) भेदः

माहायानिको दर्शनमार्गः, भावनामार्गः, अशैक्षमार्गश्चेति त्रयो भेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

महायानदर्शनमार्गमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तं सीमा भवति।

५. विपक्षः

अस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया सुस्पष्टं प्रतिपादितम्। तथा हि—

रूपादिस्कन्धशून्यत्वे धर्मेषु त्र्यध्वगेषु च।
दानादौ बोधिपक्षेषु चर्यासंज्ञा विपक्षता ॥

(द्र०— अभिसमय० ३ : ३ का०)

(क) लक्षणम्

महाकरुणा-शून्यताप्रज्ञाभ्यां वियुक्ता भावोलम्भस्वभावा हैनयानिकी वस्तुज्ञतेति लक्षणम्।

"सर्वेषां रूपादीनां त्रैयध्विकानां च धर्माणां सास्रवानास्रवोभयस्थानीयानामनुपलम्भस्वरूपाणां सर्वत्र भावोपलम्भतया ते परपरिकल्पितात्मादिशून्यत्वेन दृष्टाः। अनुष्ठानसंज्ञा तु एतेषां प्रतिपक्षभूतापि विपर्यासप्रवृत्तत्वेन हेयत्वात् विपक्षो भवति"। (स्फुटार्था अभिसमयालङ्कारटीका, पृ० ३८)

(ख) भेदः (ग) अवधिः

अस्य भेदोऽवधिश्चेत्युभौ 'अनुपायेन दूरत्वम्' इत्यस्मिन् प्रकरणे यथा प्रदर्शितौ, तद्वत् ज्ञेयाविति।

६. प्रतिपक्षः

अस्य लक्षणभेदादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः सविस्तरमुपदर्शितम्। तथा हि--

दानादिष्वनहंकारः परषां तन्नियोजनम्।
सङ्गकोटीनिषेधोऽयं सूक्ष्मः सङ्गो जिनादिषु॥

तद्गाम्भीर्यं प्रकृत्यैव विवेकाद् धर्मपद्धतेः।
एकप्रकृतिकं ज्ञानं धर्माणां सङ्गवर्जनम्॥

दृष्टादिप्रतिषेधेन तस्या दुर्बोधतोदिता।
रूपादिभिरविज्ञानात् तदचिन्त्यत्वमिष्यते॥

(द्र०— अभिसमय० ३ : ४-६ का०)

(क) लक्षणम्

महाकरुणोपायेन शून्यतासाक्षात्कारिण्या प्रज्ञया चोपात्ता माहायानिकार्यसन्ततिस्था वस्तुज्ञता प्रतिपक्षलक्षणात्मिका।

(ख) भेदोऽवधिश्च

उभावपि पूर्वं 'उपायेन अविदूरता' इत्यस्मिन् प्रसङ्गे यथावर्णितौ तथा ज्ञातव्यौ।

विशेषः

जिनजनन्या दूरत्वम् अविदूरत्वमिति वस्तुज्ञतायाः (सर्वज्ञतायाः) द्वौ भेदौ।

हीनयानापुरःसरायाः फलभूतजिनजनन्याः अविदूरता, उपायकौशलेन अविदूरता, प्रतिपक्षः, माहायानीयवस्तुज्ञता चेति चत्वारः पर्यायाः ।

फलभूतजिनजनन्या दूरत्वम्, अनुपायेन दूरत्वम्, निमित्तोपलम्भग्राहप्रतिबद्धता, विपक्षः, हीनयानवस्तुज्ञता चेति पर्यायवाचिनः ।

यथानिर्दिष्ट एव श्रावकबोधिसत्त्वादीनां विपक्षप्रतिपक्षयोरयं विभागोऽवसातव्यः । तथा चोक्तम् —

एवं कृत्वा यथोक्तो वै ज्ञेयः सर्वज्ञतानये ।
अयं विभागो निःशेषो विपक्षप्रतिपक्षयोः ॥

(द्र०—अभिसमय० ३ : ७ का०)

अपि च—

"श्रावकादीनामेवं मातुर्दूरीभावेनानुष्ठानं प्रतिपक्षोऽपि सन् वस्तूपलम्भविपर्यासप्रवृत्तत्वेन बोधिसत्त्वानां त्याज्यत्वाद् विपक्ष इति" ।

(आलोकाख्या अष्टसाहस्रिकाटीका, पृ० ४०६)

७. प्रयोगः

अस्य लक्षणभेदादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे सार्धद्वयेन कारिकाग्रन्थेन सविस्तरं प्रतिपादितम् । तथा हि—

रूपादौ तदनित्यादौ तदपूरिप्रपूरयोः ।
तदसङ्गत्वे चर्यायाः प्रयोगः प्रतिषेधतः ॥
अविकारो न कर्ता च प्रयोगो दुष्करस्त्रिधा ।
यथाभव्यं फलप्राप्तेरवन्ध्योऽभिमतश्च सः ॥
अपरप्रत्ययो यश्च सप्तधा ख्यातिवेदकः ।

(द्र०— अभिसमय० ३ : ८-१० का०)

(क) लक्षणम्

सांवृतिके वस्तुस्वरूपे तद्विशेषे च विपर्यासप्रवृत्तस्य उपलम्भाभिनिवेशस्य प्रतिपक्षभूतो हीनयानजातीयः सत्त्वयोगः प्रयोग इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

प्रयोगः दशविधो भवति। तद्यथा—रूपादिषु सत्याभिनिवेशप्रतिषेधः, तद्विशेषेष्वनित्यादिषु सत्याभिनिवेशप्रतिषेधः, कल्पितरूपेषु अपरिपूरिः, धर्मतारूपेषु प्रपूरिः, पारमितासु परमार्थतोऽपरिहाणिवृद्धी (अविकारत्वम्), परमार्थतोऽकर्तृत्वम्, त्रिसर्वज्ञात्मकानां यथाक्रममुद्देशप्रयोगकारित्राणां दुष्करता, यथाभव्यफलप्राप्त्या अवन्ध्यता, महानुशंसायां बोधौ अपरप्रत्ययत्वम्, स्वप्नोपमपरिणामादिसप्तविधख्यातिज्ञानमिति दश भेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

सम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति।

८. समता

अस्याः स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे कारिकार्धेन समादर्शितम्। तथा हि—

चतुर्धाऽमनना तस्य रूपादौ समता मता॥

(द्र०— अभिसमय० ३ : १८ का०)

(क) लक्षणम्

उपर्युक्तदशविधवस्तुज्ञताप्रयोगाकाराणां ज्ञातृज्ञेयधर्माणाम् अमनना समताया लक्षणम्।

(ख) भेदः

पूर्वोक्तेषु दशविधप्रयोगेषु प्रतिस्वं चतस्रः अमनना भवन्तीति चत्वारिंशदस्याः समतायाः प्रभेदा भवन्ति। उक्तं चालोकटीकायाम्—

"तदेवं रूपादिपदार्थमनना-नीलादिनिमित्तमनना—'रूपं द्विधा विंशतिधे'त्यादिप्रपञ्चमनना-निर्वेधभागीयाद्यधिगममननानां प्रतिषेधेन ज्ञातृज्ञेयधर्मानुपलब्धिश्चतुर्विधोक्ता विज्ञेया।"

(आलोकाख्यायां अष्टसाहस्रिकाटीकायाम्, पृ० ४११)

(ग) अवधिः

सम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्याः समतायाः सीमा भवति।

९. दर्शनमार्गः

अस्य लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे पञ्चभिः कारिकाभिः प्रतिपादितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ३ : ११ १५ का०)

(क) लक्षणम्

द्वात्रिंशत्समारोपशून्यः सत्याभिसमयो दर्शनमार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

त्रयाणां यानानां त्रयाणां दर्शमार्गाणां व्यावृत्तिभेदेन षोडश क्षणा एवास्य षोडश भेदा भवन्तीति ।

।। इति सर्वज्ञतोपलक्षका नव धर्माः ।।

२. चतुःप्रयोगोपलक्षकाः षट्त्रिंशद् धर्माः

तत्र सर्वाकाराभिसम्बोधोपलक्षका एकादश धर्माः, मूर्धाभिसमयोपलक्षका अष्टौ धर्माः, आनुपूर्विकाभिसमयोपलक्षकास्त्रयोदश धर्माः, एकक्षणाभिसम्बोधोपलक्षकाश्चत्वार इति षट्त्रिंशद् भवन्ति।

(अ) सर्वाकाराभिसम्बोधोपलक्षका एकादश धर्माः

१. आकाराः, २. प्रयोगाः, ३. गुणाः, ४. दोषाः, ५. लक्षणानि, ६. मोक्षभागीयम्, ७. निर्वेधभागीयम्, ८. अवैवर्तिको गणः, ९. भवशान्त्योः समता, १०. अनुत्तरा क्षेत्रशुद्धिः, ११. उपायकौशलमित्येकादश धर्माः सर्वाकाराभिसम्बोधमुपलक्षयन्तीति अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यामुपदर्शितम्। तथा हि—

आकाराः सप्रयोगाश्च गुणा दोषाः सलक्षणाः।
मोक्षनिर्वेधभागीये शैक्षोऽवैवर्तिको गणः॥
समता भवशान्त्योश्च क्षेत्रशुद्धिरनुत्तरा।
सर्वाकाराभिसम्बोध एष सोपायकौशलः॥

(द्र०—अभिसमय० १ : १३-१४ का०)

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञतासम्बद्धानां त्रिसप्तत्युत्तरैकशताकाराणां भावनामय्या प्रज्ञयोपात्तत्वेन व्यवस्थापितः सत्त्वयोगः सर्वाकाराभिसम्बोध इति लक्षणम्।

(ख) पर्यायाः

बोधिसत्त्वमार्गः, पारमितामार्गः, सत्त्वयोगः, आकारज्ञताप्रयोगः, मार्गज्ञताप्रयोगः, सन्नाहप्रतिपत्तिरित्यनर्थान्तरम्।

(ग) भेदः

आकारदृष्ट्या त्रिसप्तत्युत्तरशतम्, प्रयोगदृष्ट्या विंशतिः भेदा भवन्ति।

(घ) अवधिः

महायानसम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति।

१. आकाराः

आकाराणां लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे पञ्चभिः कारिकाभिः सविस्तरं सम्यगुपवर्णितम्।

(द्र०—अभिसमय० ४ : १-५ का०)

(क) लक्षणम्

सर्वाकारमार्गवस्तुज्ञानसंग्रहेण त्रिसर्वज्ञताकाराणां भावनामयं प्रयोगवैशिष्ट्यम् आकाराणां लक्षणमिति।

(ख) भेदः

त्रिसप्तत्युत्तरशतमाकाराणां भेदा भवन्ति। तथा हि—सर्वज्ञतायाः सप्तविंशतिः, मार्गज्ञतायाः षट्त्रिंशत्, सर्वाकारज्ञताया दशोत्तरशतमिति त्रिसप्तत्युत्तरशतं भेदाः।

चतुरार्यसत्येषु प्रथमतः त्रयाणां सत्यानां प्रत्येकं चत्वार इति द्वादश, मार्गसत्यस्य चतुर्थस्य पञ्चदश चेति सर्वज्ञतायाः (वस्तुज्ञतायाः) सप्तविंशतिराकाराः। तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे -

असदाकारमारभ्य यावन्निश्चलताकृतिः।
चत्वारः प्रतिसत्यं ते मार्गे पञ्चदश स्मृताः॥

(द्र०— अभिसमय० ४ : २ का०)

समुदयसत्यस्य अष्टौ, मार्गसत्यस्य सप्त, दुःखसत्यस्य पञ्च, निरोधसत्यस्य षोडश चेति मार्गज्ञतायाः षट्त्रिंशद् आकारा भवन्ति। तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

हेतौ मार्गे च दुःखे च निरोधे च यथाक्रमम्।
अष्टौ ते सप्त पञ्चेति षोडशेति च कीर्तिताः॥

(द्र०— अभिसमय० ४ : ३ का०)

शैक्षश्रावकाणां सप्तत्रिंशद् बोधिपक्ष्या वस्तुज्ञताया आकाराः, बोधिसत्त्वानां मार्गज्ञतायाः चतुस्त्रिंशत्, बुद्धानां सर्वाकारज्ञताया असाधारणा एकोनचत्वारिंशच्चेति सर्वाकारज्ञताया दशोत्तरशतम् आकारा भवन्ति। तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

स्मृत्युपस्थानमारभ्य बुद्धत्वाकारपश्चिमाः ।
शिष्याणां बोधिसत्त्वानां बुद्धानां च यथाक्रमम् ॥

सप्तत्रिंशच्चतुस्त्रिंशत्त्रिंशन्नव च ते मताः ।
त्रिसर्वज्ञत्वभेदेन मार्गसत्यानुरोधतः ॥

(द्र०–अभिसमय० ४ : ४-५ का०)

ज्ञानाकारेभ्यः पूर्वम् अर्थाकाराः परिज्ञातव्या इति प्रथमतः त्रिसप्तत्युत्तर-शतम् अर्थाकारा उपदर्शिताः ।

२. प्रयोगाः

प्रयोगाणां लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे चतसृभिः कारिकाभिः सवि-स्तरं सुस्पष्टमुपवर्णितम् ।

(द्र०–अभिसमय० ४ : ८-११ का०)

(क) लक्षणम्

ज्ञातृज्ञेययोः वस्तुमार्गाकाराणां च शमथविपश्यनायुगनद्धभावनास्वरूपं निःस्वभावतानिष्प्रपञ्चात्मकं ज्ञानमेवात्र साक्षान्निर्दिष्टस्य प्रयोगस्य लक्षणमिति ।

अथवा– त्रिसर्वज्ञतानां यावदाकाराणां शमथविपश्यनायुगनद्धभावनामय्या प्रज्ञयोपात्तः सत्त्वयोग एवात्र निर्दिष्टप्रयोगस्य लक्षणम् । यतो हि 'कृच्छ्राच्चिरेण प्रतिबोधतः' (अभिसमय० ४ : ६ का०) इत्यनेन निर्दिष्टः सम्भारमार्गीयः प्रयोगोऽत्र संगृहीतो भवति ।

(ख) भेदः

विंशतिः प्रयोगाणां भेदा भवन्ति ।

तत्र स्वरूपतः पञ्च प्रभेदाः, यथा—रूपादिषु निःस्वभावतया अनवस्थान-प्रयोगः, अयोग एव तेषु प्रयोगो भवतीत्ययोगप्रयोगः, रूपादितथतागम्भीरतया प्रतिष्ठानानुपलब्ध्यर्थेन सर्वज्ञताधिकारे गम्भीरप्रयोगः, रूपादिदुरवगाहतया प्रकृत्य-नाविलार्थेन मार्गज्ञताधिकारे दुरवगाहप्रयोगः, रूपाद्यप्रमाणतया पर्यन्तानुपलम्भा-र्थेन सर्वाकारज्ञताधिकारे अप्रमाणप्रयोग इति ।

पुद्गलाश्रयदृष्ट्या अष्टौ प्रयोगाः। तथा हि—गम्भीरशून्यतायामुत्त्रसनजातीयस्यादिकर्मिकस्य कृच्छ्चिराभिसम्बोधप्रयोगः, प्रयोगमार्गीयोष्माभिसमयादारभ्य गम्भीरधर्मतायामुत्त्रासो न भवति, न च स्वप्नेऽपि षट्पारमिताचर्यासु दूरीभाव इति व्याकरणलाभप्रयोगः, मूर्धाभिसमयादारभ्य धर्मताधिगमविषयकेण चिराभ्यासेन अविनिवर्तनीयप्रयोगः, क्षान्तिमारभ्य उपायकौशलेन धर्मताधिगमदृढतया श्रावकप्रत्येकबुद्धान्तरायिकधर्मवर्जनात् निर्याणप्रयोगः, अग्रधर्माभिसमयमारभ्य स्तम्बाद्यनुपलम्भात् महासमुद्रस्याभ्यासन्नत्वमिव सततभावनादिप्रतिपत्त्या निरन्तरप्रयोगबलेन धर्मधातोः साक्षाद्दर्शनस्याभ्यासन्नत्वनिश्चय इति निरन्तरप्रयोगः, सर्वज्ञताहेतूनां अभिनवानास्रवधर्माणामाधारत्वप्रतिपत्तेरासन्नाभिसम्बोधप्रयोगः, क्षिप्रं धर्मकायफलाभिनिर्वर्तनात् क्षिप्राभिसम्बोधप्रयोगः, धर्मचक्रप्रवर्तनादिकं परार्थप्रयोग इति।

प्रज्ञापारमिताभावनापारिपूर्युपायदृष्ट्या चत्वारः प्रयोगाः। तद्यथा—परमार्थतो गुणदोषाणां वृद्धिपरिहाण्यदर्शनेन प्रज्ञापारमितायां चरणानुज्ञानात् अवृद्धयपरिहाणिप्रयोगः, परमार्थतो धर्माधर्मादेरनुपलम्भप्रतिपत्त्या धर्माधर्माद्यनुपलम्भप्रयोगः, धर्मधातुरूपत्वेन रूपाद्यचिन्त्यमिति अचिन्त्यप्रयोगः, धर्मधातुरूपत्वात् रूपादितन्निमित्ततत्स्वभावादिषु विकल्पाभावाद् अविकल्पप्रयोग इति।

प्रयोगफलदृष्ट्या द्वौ प्रयोगौ। तथा हि—स्रोत-आपत्त्याद्यनुत्तरसम्यक्सम्बोधिफलरत्नप्रदायकत्वात् फलरत्नदानप्रयोगः, क्लेशज्ञेयावरणप्रहाणहेतुत्वेन विशुद्धिप्रयोग इति द्वौ।

क्षिप्रभावनादृष्ट्या एकः प्रयोगः, यथा—धर्मतैषा यस्मान्महारत्नानां बहवोऽन्तरायाः सम्भवन्ति, तस्मात् परमरत्नस्वभावाया मातुः संवत्सरेण बह्वन्तरायत्वेऽपि लिखनं शीघ्रमेवेति अवधिप्रयोगः।

३. गुणाः

गुणानां लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे कारिकार्धेनोपदर्शितम्। तथा हि—

माराणां शक्तिहान्यादिश्चतुर्दशविधो गुणः।

(द्र०—अभिसमय० ४ : १२ का०)

(क) लक्षणम्

प्रयोगाणां भावनाबलेन अधिगतप्राशस्त्यं गुणानां लक्षणम् ।

(ख) भेदः

गुणानां चतुर्दश भेदा भवन्ति । तथा हि—पारमितायां उद्गृह्यमाणायां मारकृतविघ्नाः तथागतानुभावेन व्याहन्यन्त इति मारशक्तिव्याघातगुणः, प्रयोगमौलपृष्ठावस्थासु तथागतसमन्वाहरणलाभात् बुद्धसमन्वाहारज्ञातत्वगुणः, तथागतज्ञानदर्शनलाभात् बुद्धप्रत्यक्षीकरणगुणः, तथागतानां समीपीभवनलाभेन सम्यक्सम्बोध्यासन्नीभावगुणः, महानुशंसलाभात् महार्थतादिगुणः, तथागतकृत्यकरणाद् देशनिरूपणागुणलाभेन देशनिरूपणगुणः, प्रतिपक्षधर्मपरिपूरणलाभात् सर्वानास्रवधर्मपरिपूरिगुणः, सर्वाकारज्ञताकथाकथनलाभेन कथापुरुषतागुणः, तथागतसानाथ्यकरणलाभेन अभेद्यतागुणः, महोदारप्रीतिसम्पादनात् असाधारणकुशलमूलोत्पत्तिगुणः, प्रतिज्ञानुमोदनलाभे क्रमण प्रयोगाभ्यासात् प्रतिज्ञायाथार्थ्यसम्पादनगुणः, गम्भीरोदारार्थाधिमोक्षेण उदारफलपरिग्रहणगुणः, सत्वार्थकरणसामर्थ्यलाभेन सत्त्वार्थप्रतिपत्तिगुणः, अविकलप्रज्ञापारमिताप्रापककुशलमूलसमन्वागमे प्रयोगाभ्यासेन नियतिलाभगुणश्चेति चतुर्दश गुणाः ।

४. दोषाः

प्रयोगाणां दोषा अभिसमयालङ्कारे कारिकार्धेन उपदर्शिताः । तथा हि—

दोषाश्च षड् विबोद्धव्याश्चतुर्भिर्दशकैः सह ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : १२ का०)

(क) लक्षणम्

प्रयोगोत्पत्तिस्थितिप्रकर्षगतीनामन्तरायकरा विघ्ना एव दोषा इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

षट्चत्वारिंशद् दोषाणां भेदा भवन्ति ।

प्रथमं दशकम्

कृच्छ्रप्राप्तिः (चिरेण मातरि प्रतिभानम्), अत्याशुप्रतिभानता, कायदौष्ठुल्यम्, चित्तदौष्ठुल्यम्, अयोगविहितस्वाध्यायादिता, वैमुख्यनिमित्तग्राहिता, हेतुभ्रंशः, प्रणीतास्वादभ्रंशः, उत्तमयानभ्रंशः, उद्देशभ्रंशश्चेति दश ।

द्वितीयं दशकम्

हेतुफलसम्बन्धभ्रंशः, निरुत्तरस्थानभ्रंशः, बहुविधविषयविकल्पप्रतिभानोत्पादः, अक्षरलिखनाभिनिवेशः, अभावाभिनिवेशः, अक्षराभिनिवेशः, अनक्षराभिनिवेशः, जनपदादिमनस्कारः, लाभसत्कारश्लोकास्वादनम्, अमार्गोपायकौशलमार्गणञ्चेति दश।

अमी विंशतिः दोषाः पारमितायां प्रवृत्तस्य योगिनोऽन्तरायकराः प्रतिपादिताः। सम्प्रति पुनः प्रवृत्तिपूर्विका विसामग्री निरुच्यते।

तृतीयं दशकम्

छन्दकिलासवैधुर्यम् (अयं हि श्रोतावक्त्रोः दोषः), छन्दविषयभेदवैधुर्यम् (अयमपि तथा), अल्पेच्छतानल्पेच्छतावैधुर्यम्, धूतगुणयोगायोगौ, कल्याणाकल्याणधर्मत्वम्, त्यागमात्सर्यम्, दानाग्रहणम्, उद्घटितज्ञविपञ्चितज्ञत्वम्, सूत्रादिधर्माभिज्ञानभिज्ञत्वम्, षट्पारमितासमन्वागमासमन्वागमाविति दश।

चतुर्थं दशकम्

उपायकौशलानुपायकौशले, धारणीप्रतिलम्भाप्रतिलम्भौ, लिखितुकामताऽलिखितुकामते, विगताविगतकामादिच्छन्दत्वे चेति चत्वारि; अपायगतिवैमुख्यम्, सुगतिगमनसौमनस्यमिति द्वे; श्रोतावक्त्रोः कस्यचिद् एकाकिपर्षदभिरतिः, अनुबन्धकामानवकाशदानत्वम्, आमिषकिञ्चित्काभिलाषनददातुकामता, जीवितान्तरायानन्तरायदिग्गमनमिति चत्वारि चेति दश।

अवशिष्टदोषषट्कम्

दुर्भिक्षदिग्गमनागमनम्, चौराद्याकुलितदिग्गमनागमनम्, कुलावलोकनदौर्मनस्यमिति त्रीणि; मारभेदप्रयोगः, प्रतिवर्णिकोपसंहारः (कृत्रिमप्रतिपादनम्), अयथाविषयस्पृहोत्पादनमित्यपराणि त्रीणि चेति षट्। इत्येवं षट्चत्वारिंशद् दोषा भवन्ति।

५. लक्षणानि

संक्षेपेण लक्षणस्य प्रतिपादनम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया कृतम्। तथा हि—

लक्ष्यते येन तज्ज्ञेयं लक्षणं त्रिविधं च तत् ।
ज्ञानं विशेषः कारित्रं स्वभावो यश्च लक्ष्यते ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : १३ का०)

विस्तरेण तु लक्षणानां प्रतिपादनम् अभिसमयालङ्कारे अष्टादशभिः कारिकभिः सम्यग् विहितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ४ : १८-३१ का०)

(क) लक्षणम्

स्वशक्त्या प्रयोगस्वरूपस्योपलक्षकः सत्त्वयोगो मार्गपारमिता-प्रयोगलक्षणम् ।

(ख) भेदः

प्रयोगाणां लक्षणं करणसाधनपरिग्रहेण ज्ञान-विशेष-कारित्रस्वरूपम्, कर्मसाधनपरिग्रहेण स्वभावात्मकमिति लक्षणं चतुर्विधं बोद्धव्यम् ।

तत्र ज्ञानलक्षणानि अष्टचत्वारिंशत्, विशेषलक्षणानि षोडश, कारित्र-लक्षणानि एकादश स्वभावलक्षणानि षोडश चेति लक्षणानां भेदा विस्तरेण एकनवतिः भवन्ति ।

(अ) ज्ञानलक्षणानि अष्टचत्वारिंशद्

ज्ञनलक्षणानां सर्वेषां विस्तरेण प्रतिपादनम् अभिसमयालङ्कारे नवभिः कारिकाभिः सुस्पष्टं विहितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ४ : १४ -२२ का०)

(क) लक्षणम्

महाकरुणाशून्यतावलम्बितप्रज्ञाविशिष्टेनोपायकौशलेनोपात्तः सत्त्वयोगो लक्षणम् ।

क्लेशलिङ्गादयो वक्ष्यमाणाः स्वभावा एव एतेषां उपलक्षकाः ।

(ख) भेदः

अष्टचत्वारिंशद् ज्ञानलक्षणान्यपि त्रिषु विभज्य व्याख्यातानि । तथा हि—सर्वज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश, मार्गज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश, सर्वाकारज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश चेति त्रिधा भेदः ।

सर्वज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश

तथागतनिर्वृत्तिज्ञानम्, लोकालुज्यताज्ञानम्, सर्वसत्त्वचित्तचरितज्ञानम्, चित्तसंक्षेपज्ञानम्, चित्तविक्षेपज्ञानम्, चित्ताक्षयाकारज्ञानम्, सरागादिचित्तज्ञानम्, विगतरागादिचित्तज्ञानम्, विपुलचित्तज्ञानम्, महद्गतचित्तज्ञानम्, अप्रमाणचित्तज्ञानम्, अनिदर्शनचित्तज्ञानम्, अदृश्यचित्तज्ञानम्, चित्तोन्मिञ्जितादिज्ञानम्, उन्मिञ्जितादितथताकारज्ञानम्, तथागततथतावबोधतत्परसमाख्यानप्रज्ञपनज्ञानं चेति षोडश । तथोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

तथागतस्य निर्वृत्तौ लोके चालुज्यनात्मके ।
सत्त्वानां चित्तचर्यासु तत्संक्षेपे बहिर्गतौ ॥

अक्षयाकारतायां च सरागादौ प्रविस्तृते ।
महद्गतेऽप्रमाणे च विज्ञाने चानिदर्शने ॥

अदृश्यचित्तज्ञाने च तदुन्मिञ्जादिसंज्ञकम् ।
पुनस्तथताकारेण तेषां ज्ञानमतः परम् ॥

तथतायां मुनेर्बोधतत्पराख्यानमित्ययम् ।
सर्वज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणसंग्रहः ॥

(द्र०— अभिसमय० ४ : १४-१७ का०)

मार्गज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश

शून्यताज्ञानम्, अनिमित्तज्ञानम्, अप्रणिहितज्ञानम्, परमार्थतोऽनुत्पादज्ञानम्, अनिरोधज्ञानम्, आदिशब्देनासंक्लेशज्ञानम्, अव्यवदानज्ञानम्, अभावज्ञानम्, स्वभावज्ञानम्, अनिश्रितज्ञानम्, आकाशलक्षणज्ञानमिति षट् संगृहीतानि; धर्मताऽविकोपनज्ञानम्, असंस्कारज्ञानम्, अविकल्पज्ञानम्, प्रभेदज्ञानम्, अलक्षणज्ञानमिति षोडश । तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

शून्यत्वे सानिमित्ते च प्रणिधानविवर्जिते ।
अनुत्पादानिरोधादौ धर्मताया अकोपने ॥

असंस्कारेऽविकल्पे च प्रभेदालक्षणत्रयोः ।
मार्गज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणमिष्यते ॥

(द्र०—अभिसमय० ४: १८-१९ का०)

सर्वाकारज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश

तथागतस्वधर्मोपनिश्रयविहारज्ञानम्, सत्कारज्ञानम्, गुरुकारज्ञानम्, माननाज्ञानम्, पूजनाज्ञानम्, परमार्थतोऽकृतकज्ञानम्, सर्वत्रगज्ञानम्, अदृष्टार्थदर्शकज्ञानम्, लोकशून्यताकारज्ञानम्, लोकशून्यतासूचकज्ञानम्, लोकशून्यताज्ञापकज्ञानम्, लोकशून्यतादर्शकज्ञानम, परमार्थतोऽचिन्त्यतादेशनाज्ञानम्, परमार्थतः प्रपञ्चशान्तताज्ञानम्, स्वभावसिद्धलोकनिरोधज्ञानम्, लोकसंज्ञानिरोधज्ञानमिति षोडश । तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

स्वधर्ममुपनिश्रित्य विहारे तस्य सत्कृतौ ।
गुरुत्वे माननायां च तत्पूजाऽकृतकत्वयोः ॥
सर्वत्र वृत्तिमज्ज्ञानमदृष्टस्य च दर्शकम् ।
लोकस्य शून्यताकारसूचकज्ञापकाक्षगम् ॥
अचिन्त्यशान्ततादर्शि लोकसंज्ञानिरोधि च ।
ज्ञानलक्षणमित्युक्तं सर्वाकारज्ञतानये ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : २०-२२ का०)

(आ) विशेषलक्षणानि षोडश

विशेषलक्षणानां षोडशानां लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे सम्यगुपदर्शितम् ।तथा हि—

अचिन्त्यादिविशेषेण विशिष्टैः सत्यगोचरैः ।
विशेषलक्षणं षड्भिर्दशभिश्चोदितं क्षणैः ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : २०-२३ का०)

(क) लक्षणम्

अचिन्त्यादिविशेषणैर्विशिष्टं सत्यज्ञानं प्रयोगाणां विशेषलक्षणम् ।

अथवा— हैनयानिकप्रयोगेभ्यो बोधिसत्त्वप्रयोगाणां वैशिष्ट्यमुपलक्षयन्तीति विशेषलक्षणानि।

क्लेशलिङ्गादयः षोडश स्वभावा एतेषां विशेषलक्षणानामुपलक्षकाः।

(ख) भेदः

माहायानीयदर्शनमार्गीयक्षान्तिज्ञानक्षणानि षोडश श्रावकप्रत्येकबुद्ध-दर्शनमार्गसम्बद्धक्षान्तिज्ञानक्षणेभ्यो विशिष्टतराणीति षोडश भेदा भवन्ति। तथा हि—

दुःखसत्यालम्बनानि चतुःक्षणसंगृहीतानि क्षान्तिज्ञानानि क्रमशः अचिन्त्य-विशेषः, अतुल्यविशेषः, अप्रमेयविशेषः, असंख्येयविशेषश्चेति चत्वारो भेदाः।

समुदयसत्यालम्बनानि चतुःक्षणसंगृहीतानि क्षान्तिज्ञानानि यथाक्रमं सर्वार्यपुद्गलसंग्रहविशेषः, पुरुषविशेषवेदनीयताविशेषः श्रावकाद्यसाधारताविशेषः, श्रावकादिभ्यः क्षिप्राभिज्ञताविशेषश्चेति चत्वारो भेदाः।

निरोधसत्यालम्बनानि चतुःक्षणसंगृहीतानि क्षान्तिज्ञानानि यथाक्रमं अन्यूनापूर्णताविशेषः, तीव्रप्रतिपत्तिविशेषः, समुदागमविशेषः, आलम्बनविशेष-श्चेति चत्वारो भेदाः।

मार्गसत्यालम्बनानि चतुःक्षणसंगृहीतानि क्षान्तिज्ञानानि यथाक्रमं आधार-विशेषः, साकल्यविशेषः, सम्परिग्रहविशेषः, अनास्वादविशेषश्चेति चत्वारो भेदाः।

इति षोडशात्मकः दुःखादिसत्यक्षणानां विशेषः, येन श्रावकादिमार्गेभ्यो बोधिसत्त्वादीनां मार्गज्ञतादिद्वये विशेषमार्गो विशिष्यते। तथा चोक्तम् अभिसमया-लङ्कारे —

अचिन्त्यातुल्यते मेयसंख्ययोः समतिक्रमौ।
सर्वार्यसंग्रहो विज्ञवेद्यासाधारणज्ञते॥
क्षिप्रज्ञान्यूनपूर्णत्वे प्रतिपत्समुदागमौ।
आलम्बनं च साधारं साकल्यं सम्परिग्रहः॥
अनास्वादश्च विज्ञेयो विशेषः षोडशात्मकः।
विशेषमार्गो मार्गेभ्यो येनान्येभ्यो विशिष्यते॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : २४–२६ का०)

(इ) कारित्रलक्षणानि एकादश

कारित्राणां लक्षणादिकं अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां सम्यगाङ्कितम् । तथा हि—

हितं सुखं च त्राणं च शरणं लयनं नृणाम् ।
परायणं च द्वीपं च परिणायकसंज्ञकम् ॥
अनाभोगं त्रिभिर्यानैः फलासाक्षात्क्रियात्मकम् ।
पश्चिमं गतिकारित्रमिदं कारित्रलक्षणम् ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : २७—२८ का०)

(क) लक्षणम्

हितसुखत्राणादिप्रतिविशिष्टज्ञानैः सत्त्वप्रयोगाः परार्थसम्पादनसाधनैः योज्यन्त इति तानि कारित्रलक्षणान्युच्यन्ते ।

क्लेशलिङ्गादयः षोडश स्वभावाः कारित्राणामुपलक्षका भवन्ति ।

(ख) भेदः

कारित्राणां एकादश भेदा भवन्ति । तत्र सर्वज्ञतायाः त्रीणि, मार्गज्ञतायाः सप्त, सर्वाकारज्ञताया एकमिति एकादश कारित्राणि भवन्ति ।

सर्वज्ञताकारित्राणि त्रीणि

सर्वसत्त्वानां अनागतमोक्षसुखोपसंहारार्थेन हितकारित्रम्, लोकस्य दुःखदौर्मनस्यादीनि प्रहाय ऐहिकसुखोपसंहारेण सुखकारित्रम्, दुःखरहिताविपाकधर्मतायां स्थापनात् त्राणकारित्रमिति त्रीणि ।

मार्गज्ञताकारित्राणि सप्त

आत्यन्तिकहितोपसंहारार्थेन शरणकारित्रम्, दुःखहेतुनिवर्तनार्थेन लयनकारित्रम्, संसारनिर्वाणसमतोपसम्पादनार्थेन परायणकारित्रम्, स्वपरार्थाधिगमाधारभावोपसंहारात् द्वीपकारित्रम्, परार्थप्रतिपत्त्युपसंहारात् परिणायककारित्रम्, अनाभोगप्रवृत्तसत्त्वार्थोपसंहारात् अनाभोगकारित्रम्, यानत्रयनिर्याणतत्फलासाक्षात्करणकारित्रमिति सप्त ।

सर्वाकारज्ञताकारित्रम् एकम्

सर्वाकारज्ञतया सर्वधर्मदैशिकत्वेन सर्वाकारज्ञताया एवमेव गतिकारित्रम्।

कारित्राकारैरेव यथावत् सर्वज्ञतात्रयस्य प्रयोगा लक्ष्यन्त इति कारित्रलक्षणम्।

(उ) स्वभावलक्षणानि षोडश

एतेषां स्वभावलक्षणानां स्वरूपप्रतिपादनम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः सम्यग् विहितम्।

(द्र०—अभिसमय० ४ : २६—३१ का०)

(क) लक्षणम्

उपरिनिर्दिष्टं प्रयोगलक्षणमेव एतेषामपि लक्षणं भवति।

(ख) भेदः

स्वभावानां षोडश भेदा भवन्ति। तत्र सर्वज्ञतायाः स्वभावाः चत्वारः, मार्गज्ञतायाः स्वभावाः पञ्च, सर्वाकारज्ञतायाः स्वभावाः सप्तेति षोडश भवन्ति।

सर्वज्ञतास्वभावाश्चत्वारः

रागादिविविक्तस्वभावत्वेन क्लेशविवेकस्वभावः, रागादिलिङ्गकायादिदौष्ठुल्यविविक्तस्वभावत्वेन क्लेशलिङ्गविवेकस्वभावः रागादिनिमित्तायोनिशोमनसिकारविविक्तस्वभावत्वेन क्लेशनिमित्तविविक्तस्वभावः रागारागद्वेषाद्वेषमोहामोहविविक्तस्वभावत्वेन विपक्षप्रतिपक्षविवेकस्वभाव इति चत्वारः।

मार्गज्ञतास्वभावाः पञ्च

परमार्थासत्सर्वसत्त्वपरिनिर्वापणदुष्करसंनाहत्वेन दुष्करस्वभावः, अन्य (श्रावकादि-) यानापातलक्षण ऐकान्तिकस्वभावः, उत्तमश्चिरसाध्य उद्देशस्वभावः, भाव्यभावकभावनानुपलम्भात् अनुपलम्भस्वभावः, समस्तभावाभिनिवेशनिषेधाद् अनभिनिवेशस्वभाव इति पञ्च।

सर्वाकारज्ञतास्वभावाः सप्त

सर्वज्ञतामार्गज्ञतासंगृहीतवस्तुविशेषालम्बनस्वभावः, लोकप्रतिपत्तिग्रहणादिविपरीतनिर्देशात् सर्वलोकविप्रत्यनीकस्वभावः, सर्वत्र रूपादौ ज्ञानधर्मस्याप्रति-

घातित्वाद् अप्रतिघातस्वभावः, ज्ञानज्ञेयसमतया सर्वप्रतिष्ठानुपलम्भार्थेन अपदस्वभावः, तथतया अगतिस्वभावः, रूपादिसर्वधर्माणां तत्त्वेनानुत्पन्नत्वात् अजातिस्वभावः, भावाभावादिस्वभावत्रयानुपलम्भात् तथतानुपलम्भस्वभाव इति सप्त।

इत्येवं षोडशभिः स्वभावैर्यथावत् त्रिसर्वज्ञताप्रयोगा लक्ष्यन्त इति स्वभावलक्षणानि। तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

क्लेशलिङ्गनिमित्तानां विपक्षप्रतिपक्षयोः।
विवेको दुष्करैकान्तावुद्देशोऽनुपलम्भकः॥
निषिद्धाभिनिवेशश्च यश्चालम्बनसंज्ञकः।
विप्रत्ययोऽविघाती च सोऽपदागत्यजातिकः॥
तथताऽनुपलम्भश्च स्वभावः षोडशात्मकः।
लक्षीव लक्ष्यते चेति चतुर्थं लक्षणं मतम्॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : २९–३१ का०)

इत्येवं सामान्येन एकत्र कृतानि एकनवतिः लक्षणानि भवन्ति।

६. मोक्षभागीयम्

अस्य सर्वं लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया प्रतिपादितम्। तथा हि—

अनिमित्तप्रदानादिसमुदागमकौशलम्।
सर्वाकारावबोधेऽस्मिन् मोक्षभागीयमिष्यते॥

(क) लक्षणम्

अनिमित्तालम्बनज्ञानाकारेण दानाद्यारभ्य सर्वाकारज्ञतापर्यन्तं स्वसन्ताने समुदागमे कौशललक्षणो धर्माभिसमय एवात्र मोक्षभागीयमिति लक्षणम्।

(ख) पर्यायः

माहायानिको धर्माभिसमयः, माहायानिकं मोक्षभागीयम्, माहायानिकः सम्भारमार्ग इति पर्यायाः।

(ग) निर्वचनम्

मोक्षोऽत्र क्लेशविसंयोगविशेषः, तद्भागे (पक्षे) पातित्वात् मोक्षभागीयम्। अथवा–तद्भागे हितत्वात् मोक्षभागीयम् ।

(घ) भेदः

अवस्थातः मृदुर्मध्योऽधिमात्रश्चेति त्रयोऽस्य भेदाः । स्वरूपतः श्रुतमयं चिन्तामयं भावनामयमिति त्रिविधं मोक्षभागीयमिष्टम् ।

(ङ) अवधिः

सम्भारमार्गे केवलमिदं भवतीति ज्ञेयम् । चित्तोत्पादसम्वालमेवोत्पद्य स्वसन्ताने यावन्न श्रद्धादिपञ्चेन्द्रियोत्पादस्तावदस्य व्याप्तिर्भवति ।

(च) लिङ्गानि

संसारादीनवान् मोक्षगुणांश्च श्रावं श्रावं रोमहर्षोद्गमाश्रुपातादयो भवन्ति, चित्तादीनत्वं निर्भयत्वमित्यादीनि लिङ्गानि ।

७. निर्वेधभागीयम्

अस्य लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे सविस्तरं प्रतिपादितम् ।

(द्र०– अभिसमय०–४ : ३५–३७ का०)

(क) लक्षणम्

उपायविशिष्टसत्त्वस्य अर्थाभिसमयो माहात्म्यानिव निर्वेधभागीयस्य लक्षणम् ।

(ख) परिभाषा

दर्शनहेयानां सवासनक्लेशानां निर्वेधकत्वेन दर्शनमार्गपक्षे पातित्वात्, तद्भागहितत्वाद् वा निर्वेधभागीयम् ।

(ग) भेदः

निर्वेधभागीयस्य द्वादश भेदा भवन्ति । प्रथमं ऊष्मा, मूर्धा, क्षान्तिः, अग्रधर्मश्चेति चत्वारो भेदाः । एषु चतुर्षु प्रत्येकं मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रिविध इति द्वादश भेदा भवति । तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

आलम्बनं सर्वसत्त्वा ऊष्मणामिह शस्यते ।

समचित्तादिराकारस्तेष्वेव दशधोदितः ॥

स्वयं पापान्निवृत्तस्य दानाद्येषु स्थितस्य च ।
तयोर्नियोजनान्येषां वर्णवादानुकूलते ॥
मूर्धगं स्वपराधारं सत्यज्ञानं तथा क्षमा ।
तथाग्रधर्मा विज्ञेयाः सत्त्वानां पाचनादिभिः ॥

(द्र०— अभिसमय० ४ : ३५-३७ का०)

(घ) अवधिः

शून्यतालम्बनात्मिकां विदर्शनाप्राप्तिमारभ्य यावन्न दर्शनमार्गप्राप्तिस्तावदस्यात्रावधिर्भवतीति ।

८. अवैवर्तिको गणः

अवैवर्तिकबोधिसत्त्वसंघस्य स्वरूपं एकया कारिकया अभिसमयालङ्कारे प्रोक्तम् । तथा हि—

निर्वेधाङ्गान्युपादाय दर्शनाभ्यासमार्गयोः ।
ये बोधिसत्त्वा वर्तन्ते सोऽत्रावैवर्तिको गणः ॥

(द्र०— अभिसमय० ४ : ३८ का०)

(क) लक्षणम्

रूपादिनिवृत्तिनिर्विचिकित्साद्याकारैः विंशतिप्रकारैः निर्वेधभागीयस्थानाम् अवैवर्तिकलक्षणं ज्ञेयम् ।

(ख) भेदः

निर्वेधभागीयप्रयोगमार्गस्थः, क्षान्तिज्ञानसंगृहीतदर्शनमार्गस्थः, परश्च प्राबन्धिकभावनामार्गस्थ इति त्रिविधो भवति अवैवर्तिकबोधिसत्त्वसंघ इति त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

प्रयोगमार्गीयोष्माभिसमयमारभ्य अन्तिमक्षणावस्थितबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवतीति ।

९. भवशान्त्योः समता

अस्य समताप्रयोगस्य लक्षणादिम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया प्रतिपादितम् । तथा हि—

स्वप्नोपमत्वाद् धर्माणां भवशान्त्योरकल्पना ।
कर्माभावादिचोद्यानां परिहारा यथोदिता: ॥

(द्र०–अभिसमय० ४ : ६० का०)

(क) लक्षणम्

पृष्ठलब्धावस्थायामपि सत्ताग्राहकविकल्पपरिक्षयात् शौद्धभूमिकं ज्ञानं भवशमसमताप्रयोगस्य लक्षणम् ।

(ख) भेद:

तिसृणां शुद्धभूमीनां त्रीणि ज्ञानान्येवास्य त्रयो भेदा: ।

(ग) अवधि:

अष्टमीं भूमिमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

१०. क्षेत्रशुद्धिप्रयोग:

प्रयोगस्यास्य लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयाऽभिहितम् । तथा हि—

सत्त्वलोकस्य याऽशुद्धिस्तस्या: शुद्ध्युपहारत: ।
तथा भाजनलोकस्य बुद्धक्षेत्रस्य शुद्धता ॥

(द्र०–अभिसमय० ४ : ६१ का०)

(क) लक्षणम्

प्रणिधानादिकुशलमूलबलेन स्वबुद्धक्षेत्रं सत्त्वभाजनलोकात्मकं परिशोधितुकामस्य शौद्धभूमिकानि ज्ञानान्येव क्षेत्रशुद्धिप्रयोगस्य लक्षणानि ।

(ख) भेद:

स्वबुद्धक्षेत्रस्य भाजनलोकशुद्धिप्रयोग: सत्त्वलोकशुद्धिप्रयोगश्चेति द्वौ भेदौ ।

(ग) अवधि:

तिसृषु शुद्धभूमिष्वयं प्रयोगो भवतीति ।

११. उपायकौशलम्

अस्योपायकौशलप्रयोगस्य स्वरूपादिकम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यामुपदर्शितम् । तथा हि—

विषयोऽस्य प्रयोगश्च शात्रवाणामतिक्रमः ।
अप्रतिष्ठो यथावेधमसाधारणलक्षणः ॥
असक्तोऽनुपलम्भश्च निमित्तप्रणिधिक्षतः ।
तल्लिङ्गं चाप्रमाणं च दशधोपायकौशलम् ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : ६२–६३ का०)

(क) लक्षणम्

मनसिकारपरिवर्जनेन निराभोगकर्मसम्पादनसमर्थानि ज्ञानानि उपायकौशलात्मकानीति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

उपायकौशलस्य दश भेदा भवन्ति । यथा— आन्तरायिकधर्मसमतिक्रमणेन देवादिमारातिक्रमः, विभावितसर्वधर्मसमत्वेन अप्रतिष्ठितविहारः, प्रणिधानसमृद्धया यथावेधं परार्थकरणम्, स्वभ्यस्तसर्वदुष्करत्वेन असाधारणः, शुक्लधर्मविशुद्धया सर्वधर्मस्याग्रहणम्, शून्यताविमोक्षमुखत्वेन अनुपलम्भः, अनिमित्तविमोक्षमुखत्वेन अनिमित्तः, अप्रणिहितविमोक्षमुखत्वेन अप्रणिधानम्, प्रश्नपूर्वकावैवर्तिकधर्मकथनेन अवैवर्तिकलिङ्गम्, सर्वविषयज्ञानत्वेन अप्रमाणमिति दश उपायकौशलप्रयोगा इति ।

(ग) अवधिः

अष्टमीं भूमिमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

॥ इति सर्वाकाराभिसम्बोधोपलक्षका एकादश धर्माः ॥

(आ) मूर्धाभिसमयोपलक्षका अष्टौ धर्माः

१. लिङ्गम् (ऊष्मा मूर्धप्रयोगः), २. विवृद्धिः (मूर्धा मूर्धप्रयोगः), ३. निरूढिः (क्षान्तिः मूर्धप्रयोगः), ४. चित्तसंस्थितिः (अग्रधर्मः मूर्धप्रयोगः), ५. दर्शनमार्गः (मूर्धप्रयोगः), ६. भावनामार्गः (मूर्धप्रयोगः), ७. आनन्तर्यसमाधिः (मूर्धप्रयोगः), ८. विप्रतिपत्तिः (मूर्धप्रयोगः) इत्यष्टौ धर्मा मूर्धाभिसमयमुपलक्षयन्तीति अभिसमयालङ्कारे प्रतिपादितम् । तथा हि—

लिङ्गं तस्य विवृद्धिश्च निरूढिश्चित्तसंस्थितिः ।
चतुर्धा च विकल्पस्य प्रतिपक्षश्चतुर्विधः॥

प्रत्येकं दर्शनाख्ये च भावनाख्ये च वर्त्मनि ।
आनन्तर्यसमाधिश्च सह विप्रतिपत्तिभिः ॥

मूर्धाभिसमयः ।

(द्र०—अभिसमय० १ : १५-१७ का०)

१. लिङ्गम् (ऊष्मा मूर्धप्रयोगः)

अस्योष्मणो मूर्धप्रयोगस्य स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयोपदर्शितम् । तथा हि—

स्वप्नान्तरेऽपि स्वप्नाभसर्वधर्मेक्षणादिकम् ।
मूर्धप्राप्तस्य योगस्य लिङ्गं द्वादशधा मतम् ॥

(द्र०—अभिसमय० ५ : १ का०)

(क) लक्षणम्

स्वप्नेऽपि सर्वधर्माणां स्वप्नाभत्वदर्शनादिषु द्वादशलिङ्गेषु अन्यतमस्य प्राप्त्या व्यवस्थापितः प्रथमो निर्वेधभागीय ऊष्मा मूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

(ख) मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

नैरात्म्यालम्बनाया विदर्शनायाः प्राप्तिमारभ्य भूमिप्राप्तिपर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

२. विवृद्धिः (मूर्धा मूर्धप्रयोगः)

अस्य मूर्धाख्यस्य मूर्धप्रयोगस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया परिदीपितम् । तथा हि—

जम्बुद्वीपजनेयत्ताबुद्धपूजाशुभादिकाम् ।
उपमां बहुधा कृत्वा विवृद्धिः षोडशात्मिका ॥

(द्र०—अभिसमय० ५ : २ का०)

(क) लक्षणम्

पुण्यविवृद्धयादिषोडशविवृद्धीनां पूर्णतया माहायानिको द्वितीयो निर्वेधभागीयो मूर्धा मूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

अयं मूर्धा मूर्धप्रयोगः महायानप्रयोगमार्गीयो मूर्धप्रयोगश्चेति समानार्थकौ ।

(ख) भेदः

मृदुमध्याधिमात्रभेदेन त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

माहायानिकस्य प्रयोगमार्गीयमूर्धप्रयोगस्य यथावधिस्तथैवास्यापि ज्ञातव्यः ।

३. निरूढि : (क्षान्तिः मूर्धप्रयोगः)

अस्य निरूढ्याख्यमूर्धप्रयोगस्य सर्वं लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयोपवर्णितम् । तथा हि—

त्रिसर्वज्ञत्वधर्माणां परिपूरिरनुत्तरा ।
अपरित्यक्तसत्त्वार्था निरूढिरभिधीयते ॥

(द्र०—अभिसमय० ५ : ३ का०)

(क) लक्षणम्

सम्यगुपायकौशलबलेन निर्विकल्पाधिगमावस्थायां महाकरुणादिसम्मुखीभावेन यथोक्तसर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञताधर्माणां (चित्तोत्पादादीनां) अनुत्तरा परिपूरिः निरूढयाख्यस्तृतीयो निर्वेधभागीयः क्षान्तिमूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

अयं क्षान्त्याख्यो मूर्धप्रयोगः माहायानिकः प्रयोगमार्गीयक्षान्तिप्रयोगश्चेति द्वौ समानार्थकौ ।

(ख) भेदः

मृदुमध्याधिमात्रभेदेनास्य क्षान्त्याख्यमूर्धप्रयोगस्य त्रयो भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

यथा माहायानिकायाः प्रयोगमार्गीयायाः क्षान्तेरवधिस्तथा अस्यापि प्रयोगस्यावधिर्ज्ञातव्यः ।

४. चित्तसंस्थितिः (अग्रधर्मः मूर्धप्रयोगः)

अस्य अग्रधर्माख्यस्य मूर्धप्रयोगस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया प्रतिपादितम् । तथा हि—

चतुर्द्वीपकसाहस्रद्वित्रिसाहस्रकोपमः ।
कृत्वा पुण्यबहुत्वेन समाधिः परिकीर्तितः ।

(द्र०—अभिसमय० ५ : ४ का०)

(क) लक्षणम्

दर्शनमार्गोत्पादसमर्था प्रमाणातिक्रान्तपुण्यबहुत्वेन समाधिलक्षणा (स्थिरीभावलक्षणा) चित्तसंस्थितिश्चतुर्थनिर्वेधभागीयोऽग्रधर्मो मूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

मृदुमध्याधिमात्रभेदेन त्रयोऽस्य प्रयोगस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

माहायानिकस्य प्रयोगमार्गीयाग्रधर्मस्य यथा अवधिस्तथैवास्यापि ज्ञातव्यः ।

एतानि च लिङ्गादीनि यथाक्रममूष्मादिचतुर्निर्वेधभागीयस्वरूपाणि वेदितव्यानि ।

५. दर्शनमार्गः (मूर्धप्रयोगः)

अस्य दर्शनमार्गाख्यस्य मूर्धप्रयोगस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे सविस्तरं अष्टादशभिः कारिकाभिः प्रतिपादितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ५ : ५–२२ का०)

(क) लक्षणम्

दर्शनहेयायाः सत्ताग्राहिकाया दृष्टेः प्रतिपक्षभावेन व्यवस्थापितो माहायानिकः सत्याभिसमयो दर्शनमार्गाख्यो मूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

अयं दर्शनमार्गाख्यो मूर्धप्रयोगः माहायानिको दर्शनमार्गश्च पर्यायौ ।

(ख) भेदः

हेयदृष्ट्या दर्शनप्रहातव्यानां चतुर्णां विकल्पानां चत्वारः प्रतिपक्षा इति चत्वारोऽस्य प्रभेदा भवन्ति । समाहितः पृष्ठलब्धश्चेति द्वावपि भेदौ ।

(ग) अवधिः

माहायानिकस्य दर्शनमार्गस्य अवधिवत् अस्याप्यवधिर्भवतीति ।

६. भावनामार्गः (मूर्धप्रयोगः)

अस्य भावनामार्गाख्यस्य मूर्धप्रयोगस्य सर्वं लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे नवभिः कारिकाभिः सविस्तरमभिहितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ५ : २४-३२ का०)

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञतापरिगृहीतया प्रकर्षप्राप्तप्रज्ञयोपात्तानां भावनाप्रहातव्यविकल्पप्रतिपक्षाणां दृष्ट्या व्यवस्थापितो माहायानिकोऽन्वभिसमयः भावनामार्गाख्यो मूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

भावनाहेयानां नवानां विकल्पानां साक्षात् प्रतिपक्षभूता नवानन्तर्यमार्गाः, नव च विमुक्तिमार्गा इति अष्टादश अस्य भावनामार्गाख्यस्य मूर्धप्रयोगस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

प्रथमां भूमिमारभ्य दशमीं भूमिं यावदस्य सीमा भवतीति ।

७. आनन्तर्यसमाधिः (मूर्धप्रयोगः)

बुद्धत्वप्राप्तेरव्यवहितो यः पूर्वसमनन्तरः समाधिः, सोऽत्र आनन्तर्यसमाधिः। अस्य लक्षणादिकं सर्वं स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः सम्यक् प्रतिपादितम् । तथा हि—

त्रिसाहस्रजनं शिष्यखड्गाधिगमसम्पदि ।
बोधिसत्त्वस्य च न्यामे प्रतिष्ठाप्य शुभोपमाः ॥
कृत्वा पुण्यबहुत्वेन बुद्धत्वाप्तेरनन्तरः ।
आनन्तर्यसमाधिः स सर्वाकारज्ञता च तत् ॥
आलम्बनमभावोऽस्य स्मृतिश्चाधिपतिर्मतः ।
आकारः शान्तता चात्र ॥

(द्र०—अभिसमय० ५ : ३७-३९ का०)

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञतासंगृहीतप्रकर्षप्राप्तप्रज्ञापारमिताभावनायाः फलभूतस्य सर्वाकारज्ञताविपाकस्य अव्यवहितत्वेन साक्षादुत्पादकः पर्यन्तयोग आनन्तर्यसमाध्याख्यो मूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

अयं आनन्तर्यसमाधिः मूर्धप्रयोगः, अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वस्य ज्ञानमित्यनर्थान्तरम् ।

(ख) भेदः

एकक्षणिकाश्चत्वारः प्रयोगा एवास्य चत्वारो भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

अयं प्रयोगः केवलं अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थायामेव भवतीति ।

८. विप्रतिपत्तिः (मूर्धप्रयोगः)

अविदितोपायकौशलानां प्रवादिनां नानाचोद्यमुखपरम्पराप्रसर्पिण्यो विप्रतिपत्तयोऽत्र निराकर्त्तव्या भवन्तीति तासां विप्रतिपत्तीनां सर्वं लक्षणादिकं स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः सविस्तरं सम्यक् प्रतिपादितम् । तथा हि—

आलम्बनोपपत्तौ च तत्स्वभावावधारणे।
सर्वाकारज्ञताज्ञाने परमार्थे ससंवृतौ ॥

प्रयोगे त्रिषु रत्नेषु सोपाये समये मुनेः।
विपर्यासे समार्गे च प्रतिपक्षविपक्षयोः ॥

लक्षणे भावनायां च मता विप्रतित्तयः।
सर्वाकारज्ञताधारा षोढा दश च वादिनाम् ॥

(द्र०—अभिसमय० ५ : ४०-४२ का०)

(क) लक्षणम्

संवृतिपरमार्थसत्ययोर्द्वयोः स्वभावत एकत्वलक्षणयोः अग्रहणरूपाः सम्मुखीभूतविकल्पाः तद्बीजानि वा निराकर्त्तव्या विप्रतिपत्तय इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

विप्रतिपत्तीनां षोडश भेदा भवन्ति। तथा हि– संस्कृतासंस्कृतधात्वोरभावत्वेन आलम्बनोपपत्तौ, सर्वथा नीरूपत्वाद् आलम्बनस्वभावधारणे, भावाभावानुपलम्भेन सर्वाकारज्ञताज्ञाने, तथतास्वभावत्वेन संवृतिपरमार्थसत्यद्वये, दानाद्यनुपलम्भेन प्रयोगे, बोद्धव्याभावाद् बुद्धरत्ने, नामधेयमात्रत्वाद् धर्मरत्ने, रूपाद्यालम्बनप्रतिषेधात् संघरत्ने, दानाद्यनुपलम्भेन उपायकौशले, भावाभावोभयरूपाधिगमप्रतिषेधात् तथागताभिसमये, प्रपञ्चव्यवस्थापितानित्यादित्वेन नित्यादिविपर्यासे, विभावितमार्गफलासाक्षात्करणेन मार्गे, हानोपादानाभावेन विपक्षे प्रतिपक्षे च, धर्म्यभावाद् धर्मलक्षणे, स्वसामान्यलक्षणानुपपत्त्या भावनायां चेति सर्वाकारज्ञताधिष्ठानाः संशयरूपाः षोडश विप्रतिपत्तयो भवन्ति। ताः यथासम्भवमुभयसत्याश्रितोपायकौशलेन निराकृत्य सम्यक् सर्वथा निश्चयमुत्पाद्य कल्याणकामैः बोधिसत्त्वैरानन्तर्यसमाधिरधिगन्तव्यः।

एतासु कल्पनात्मिका विप्रतिपत्तयो मुख्याः, याश्च प्रसङ्गमुखेनोक्तास्ता गौणा इति मन्तव्याः।

एताः षोडशापि विप्रतिपत्तयो कल्पनात्मिका शब्दात्मिका चेति द्वयोरन्तर्भवन्ति।

द्वयोः सत्ययोरेकमालम्ब्य यदपरं निराकरोति तद् अभिनिवेशात्मकं ज्ञानमेव कल्पनात्मिका विप्रतिपत्तिः।

द्वयोः सत्ययोरेकं निमित्तीकृत्य या अपरं निराकरोति सा वाक् शब्दात्मिका विप्रतिपत्तिरवसेया।

(ग) अवधिः

मार्गेऽप्रवेशादारभ्य अशुद्धसप्तभूमिपर्यन्तमासां विप्रतिपत्तीनां सीमा भवतीति।

।। इति मूर्धाभिसमयोपलक्षका अष्टौ धर्माः ।।

(इ) आनुपूर्विकाभिसमयोपलक्षकाः त्रयोदश धर्माः

आनुपूर्विकाभिसमयस्य स्वरूपनिर्देशः अभिसमयालङ्कारे संक्षेपतः कारिकांशेन कृतः। तथा हि—

त्रेधा दशधा चानुपूर्विकः।

(द्र०—अभिसमय० १ : १७ का०)

विस्तरतस्तु तस्य लक्षणादिकमनया एकया कारिकयोपन्यस्तम्। तथा हि—

दानेन प्रज्ञया यावद् बुद्धादौ स्मृतिभिश्च सा।
धर्माभावस्वभावेनेत्यनुपूर्वक्रिया मता॥

(द्र०—अभिसमय० ६ : १ का०)

(क) लक्षणम्

सर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञताकारान् अधिगतान् अनुपूर्वीकृत्य प्रज्ञाभावनयोपात्तः सत्त्वयोगः आनुपूर्विकप्रयोग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

दानादिषट्पारमितापरिपूरणेन (षट्), बुद्ध-धर्म-संघ-शील-त्याग-दैवतानामनुस्मरणेन (षट्), रूपादिसर्वधर्माभावे स्वभावावबोधेन (एकः) योऽधिगमः स आनुपूर्विकाभिसमयस्त्रयोदशविध इत्यस्य त्रयोदश भेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

सम्भारमार्गमारभ्य एकक्षणाभिसम्बोधात् समनन्तरपूर्वक्षणपर्यन्तमस्य सीमा भवतीति।

॥ इति आनुपूर्विकाभिसमयोपलक्षकाः त्रयोदश धर्माः ॥

(ई) एकक्षणाभिसम्बोधाभिसमयोपलक्षकाः चत्वारो धर्माः

एकक्षणाभिसम्बोधस्य स्वरूपनिर्देशः अभिसमयालङ्कारे कारिकार्धेन संक्षेपतः कृतः । तथा हि—

एकक्षणाभिसम्बोधो लक्षणेन चतुर्विधः ॥

(द्र०—अभिसमय० १ : १७ का०)

विस्तरतस्तु सप्तमाधिकारे द्रष्टव्यः ।

(क) लक्षणम्

अधिगतत्रिसर्वज्ञताकारेषु स्वभ्यस्तस्तेषामेव क्षणेनैकेनाधिगमरूपः पर्यन्तयोगः एकक्षणाभिसम्बोध इति लक्षणम् ।

एकक्षणप्रयोगः, अन्तिमक्षणबोधिसत्त्वीयज्ञानम्, आनन्तर्यमूर्धप्रयोगः इत्यनर्थान्तरम् ।

(ख) भेदः

स्वरूपतः एकविध एव एकक्षणाभिसम्बोधो लक्षणेन (व्यावृत्त्या) चतुर्विधो भवति, यथा—अविपाकलक्षणः, विपाकलक्षणः अलक्षणलक्षणः, अद्वयलक्षणश्चेति ।

(य) अविपाकलक्षणः

अस्य सर्वं स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया परिदीपितम् । तथा हि—

अनास्रवाणां सर्वेषामेकैकेनापि संग्रहात् ।
एकक्षणावबोधोऽयं ज्ञेयो दानादिना मुनेः ॥

(द्र०-अभिसमय० ७ : १ का०)

(क) लक्षणम्

एकक्षणदानादिज्ञानेन अनास्रवदानाद्यशीत्यनुव्यञ्जनलक्षणानां धर्माणां संग्रहेण बोधिसत्त्वस्य अवबोधरूपः पर्यन्तयोगः अविपाकानास्रवसर्वधर्मैकक्षण-लक्षणो भवतीति लक्षणम् ।

(र) विपाकलक्षणः

अस्य सर्वं स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया सम्यगभिहितम्। तथा हि—

> विपाकधर्मतावस्था सर्वशुक्लमयी यदा।
> प्रज्ञापारमिता जाता ज्ञानमेकक्षणे तदा॥

(द्र-अभिसमय० ७ : ३ का०)

(क) लक्षणम्

यदा बोधिसत्त्वस्य प्रतिपक्षभावनया सर्वविपक्षकलङ्कापगमेन सकलव्यवदानपक्षविपाकधर्मतावस्था शुक्लस्वभावा जाता, तदा एकस्मिन्नेव क्षणे विपाकावस्थाप्राप्तानाम् अनास्रवधर्माणां बोधात् ज्ञानं (प्रज्ञापारमिता) विपाकधर्मतावस्थानास्रवसर्वधर्मैकक्षणलक्षणो भवति, इत्येकक्षणाभिसम्बोधो द्वितीयः। अयं विपाकः अष्टमभूमेरूर्ध्वं भवतीति ज्ञेयम्।

(ल) अलक्षणलक्षणः

अस्य स्वरूपादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया सुस्पष्टमुपवर्णितम्। तथा हि—

> स्वप्नोपमेषु धर्मेषु स्थित्वा दानादिचर्यया।
> अलक्षणत्वं धर्माणां क्षणेनैकेन विन्दति॥

(द्र०-अभिसमय० ७ : ४ का०)

(क) लक्षणम्

पूर्वं स्वप्नोपमसर्वधर्माभ्यासेन सम्भारद्वयमनुभूय अधिगमावस्थायां स्वप्नस्वभावेषु सर्वधर्मेषु उपादानस्कन्धादिषु स्थित्वा दानादिषट्पारमिताप्रतिपत्त्या दानादिरूपनिरूपणाकारेण अलक्षणाः सर्वधर्मा इति संक्लेशव्यवदानरूपाणां सर्वधर्माणामेकेनैव क्षणेन अलक्षणत्वं जानाति, इत्येवम् अलक्षणसर्वधर्मैकक्षणलक्षणो भवतीति एकक्षणाभिसम्बोधस्तृतीयः।

(व) अद्वयलक्षणः

अस्याद्वयलक्षणस्य स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया स्पष्टमुपदर्शितम्। तथा हि—

स्वप्नं तद्दर्शिनं चैव द्वययोगेन नेक्षते ।
धर्माणामद्वयं तत्त्वं क्षणेनैकेन पश्यति ॥

(द्र०—अभिसमय० ७ : ५ का०)

(क) लक्षणम्

निरन्तरदीर्घकालद्वयप्रतिभासप्रहाणाभ्याससात्मीभावाद् उन्मीलितद्वय-प्रतिभासवासनो यदा बोधिसत्त्वो ग्राह्यग्राहकयोगेन स्वप्नं ग्राह्यं स्वप्नदर्शिनं ग्राहकं नेक्षते, तदा सर्वेऽप्येवंधर्माणो धर्मा इति धर्माणामद्वयं तत्त्वमेकेनैव क्षणेन पश्यति, इत्येवम् अद्वयलक्षणसर्वधर्मैकक्षणलक्षणो भवत्येकक्षणाभिसम्बोधश्चतुर्थः।

(ख) निर्वचनम्

एक इत्यन्तिमः, क्षणमिति समयः, अभिरित्याभिमुख्यम्, समिति सम्यक्, अय इत्यधिगम इत्येवं अन्तिमकाले दानादिसर्वानास्रवधर्माणामविपरीतः सम्यक् प्रतिवेधः एकक्षणाभिसम्बोध इत्युच्यते ।

(ग) अवधिः

समस्तानां चतुर्लक्षणानामवधिः अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वीयावस्थायामेव भवति ।

॥ इति एकक्षणाभिसम्बोधाभिसमयस्य अष्टौ धर्माः ॥

३. धर्मकायोपलक्षकाश्चत्वारो धर्माः

विपाकभूतस्य धर्मकायस्य संक्षिप्तनिर्देशः अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया परिदीपितः। तथा हि—

स्वाभाविकः ससाम्भोगो नैर्माणिकोऽपरस्तथा।
धर्मकायः सकारित्रश्चतुर्धा समुदीरितः॥

(द्र०— अभिसममय० १ : १८ का०)

विस्तृतनिर्देशस्तु अष्टमाधिकारे चत्वारिंशत्कारिकाभिर्विहितः। तत्र धर्मकायस्य लक्षणादिकं सर्वं स्वरूपमुपवर्णितम्।

(द्र०—अभिसमय० ८ : १—४० का०)

(क) लक्षणम्

सम्भारद्वयसंचयबलेन प्राप्ताः पर्यन्तगुणा एव फलभूतो धर्मकाय इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

चत्वारोऽस्य भेदा भवन्ति, यथा—स्वभावकायः, ज्ञानधर्मकायः, सम्भोगकायः, निर्माणकायश्चेति चत्वारः।

१. स्वभावकायः

अस्य स्वाभाविककायस्योपपादनम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया कृतम्। तथा हि—

सर्वाकारां विशुद्धिं ये धर्माः प्राप्ता निरास्रवाः।
स्वाभाविको मुनेः कायस्तेषां प्रकृतिलक्षणः॥

(द्र०-अभिसमय० ८ : १ का०)

(क) लक्षणम्

प्रकृत्यागन्तुकमलविशुद्धिद्वयलक्षणः पर्यन्तधातुरनुत्पादरूपः स्वभावकाय इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

प्रकृतिविशुद्धः आगन्तुकविशुद्धश्चेति द्वौ भेदौ ।

(ग) अवधिः

स्वभावकायः केवलं बुद्धभूमावेव भवति ।

२. ज्ञानधर्मकायः

अस्य ज्ञानकायस्य स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे पञ्चभिः कारिकाभिरुपदर्शितम् ।

(द्र०- अभिसमय० ८ : २-६ का०)

(क) लक्षणम्

यावज्ज्ञानं यथावज्ज्ञानं चापेक्ष्य साक्षात्कारि पर्यन्तज्ञानं ज्ञानधर्मकाय इति लक्षणम् । ज्ञानधर्मकायः सर्वज्ञज्ञानं चेत्यनर्थान्तरम् ।

(ख) भेदः

बुद्धभूमौ अनास्रवज्ञानानामेकविंशतिः ज्ञानवर्गा एवास्य एकविंशतिः प्रभेदाः । तथा हि –

(१) स्मृत्युपस्थानाद्यारभ्य आर्याष्टाङ्गमार्गपर्यन्ता सप्तत्रिंशद् बोधिपक्षाः, (२) चत्वार्यप्रमाणानि मैत्र्यादिचतुर्ब्रह्मविहाराः, (३) अष्टौ विमोक्षाः, (४) नव समापत्तयः, (५) कृत्स्नायतनानि दश (६) अष्टौ अभिभ्वायतनानि, (७) अरणासमाधिः, (८) प्रणिधिज्ञानम्, (९) षडभिज्ञाः, (१०) चतस्रः प्रतिसंविदः, (११) आश्रयालम्बनचित्तज्ञानपरिशुद्धय इति चतस्रः शुद्धयः, (१२) दश वशिताः, (१३) दश बलानि, (१४) चत्वारि वैशारद्यानि, (१५) त्रीणि अरक्षणानि, (१६) त्रीणि स्मृत्युपस्थानानि, (१७) असम्मोषधर्मता, (१८) क्लेशज्ञेयावरणानुशयरूपबीजप्रहाणात् वासनासमुद्घातः, (१९) सकलजनहिताशयता महाकरुणा, (२०) अष्टादशावेणिका बुद्धधर्माः, (२१) सर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञता । तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे –

बोधिपक्षाप्रमाणानि विमोक्षा अनुपूर्वशः ।
नवात्मिका समापत्तिः कृत्स्नं दशविधात्मकम् ॥

अभिभ्वायतनान्यष्टप्रकाराणि प्रभेदतः ।
अरणा प्रणिधिज्ञानमभिज्ञाः प्रतिसंविदः ॥
सर्वाकाराश्चतस्रोऽथ शुद्धयो वशिता दश ।
बलानि दश चत्वारि वैशारद्यान्यरक्षणम् ॥
त्रिविधं स्मृत्युपस्थानं त्रिधाऽसंमोषधर्मता ।
वासनायाः समुद्घातो महती करुणा जने ॥
आवेणिका मुनेरेव धर्मा येऽष्टादशेरिताः ।
सर्वाकारज्ञता चेति धर्मकायोऽभिधीयते ॥

(द्र०—अभिसमय० ८ : २–६ का०)

(ग) अवधिः

बुद्धभूमावेव ज्ञानधर्मकायो भवति ।

३. सम्भोगकायः

सम्भोगकायस्य स्वरूपवर्णनम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया कृतम् । तथा हि—

द्वात्रिंशल्लक्षणाशीतिव्यञ्जनात्मा मुनेरयम् ।
साम्भोगिको मतः कायो महायानोपभोगतः ॥

(द्र०—अभिसमय० ८ : १२ का०)

(क) लक्षणम्

स्थान-काय-परिवार-धर्म-कालाख्यैः पञ्चभिर्विनियतैर्विशिष्टः कायः सम्भोगकाय इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

महासम्भोगकायः कनिष्ठसम्भोगकायश्चेति भेदद्वयमभिधानदृष्ट्या कर्तुं शक्यते ।

तत्र महासम्भोगकायः अकनिष्ठभौमिकः सम्भोगकाय इत्यनर्थान्तरम् । तथैव कनिष्ठसम्भोगकायः अकनिष्ठभौमिको निर्माणकायश्चेत्यनर्थान्तरम् ।

(ग) अवधिः

अयं सम्भोगकायो बुद्धभूमौ अकनिष्ठघनव्यूहक्षेत्रे एव केवलं भवति ।

४. निर्माणकायः

कायस्यास्य नैर्माणिकस्य स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे कारिकया एकया सम्यगुपवर्णितम्। तथा हि—

करोति येन चित्राणि हितानि जगतः समम्।
आ भवात् सोऽनुपच्छिन्नः कायो नैर्माणिको मुनेः॥

(द्र०-अभिसमय० ८ : ३३ का०)

(क) लक्षणम्

पञ्चभिर्विनियतैर्विरहितः पर्यन्तरूपकायो निर्माणकाय इति लक्षणम्।

येन शाक्यमुनितथागतादिरूपेण आसंसारं सर्वलोकधातुषु सत्त्वानां समीहितमर्थं समं करोति, असौ कायः प्रबन्धतया अनुपरतो नैर्माणिको बुद्धस्य भगवतः सर्वबालजनसाधारणश्चतुर्थोऽवसातव्यः।

(ख) भेदः

निर्माणकायस्य त्रयो भेदा भवन्ति, यथा—उत्तमनिर्माणकायः; शैल्पिकनिर्माणकायः, नैर्याणिकनिर्माणकायश्चेति।

बुद्धकारित्राणि

इमानि भगवतो विचित्राणि कारित्राणि अभिसमयालङ्कारे सप्तभिः कारिकाभिर्विस्तरशो निर्दिष्टानि।

(द्र०—अभिसमय० ८ : ३४–४० का०)

(क) लक्षणम्

स्वसन्ततिस्थसर्वाकारज्ञताधिपत्येनोदयमासादिताः शुक्ला गुणा एव बुद्धकारित्राणीति लक्षणम्।

(ख) भेदः

गतिप्रशमनकारित्रत आरभ्य निर्वाणनिवेशनपर्यन्तं सप्तविंशतिः कर्माण्येवास्य सप्तविंशतिः प्रभेदा भवन्ति। यथोक्तमभिसमयालङ्कारे सप्तविंशतिः करित्राणि—

तथा कर्माप्यनुच्छिन्नमस्यासंसारमिष्यते।
गतीनां शमनं कर्म संग्रहे च चतुर्विधे॥

निवेशनं ससंक्लेशे व्यवदानावबोधने ।
सत्त्वानामर्थयाथात्म्ये षट्सु पारमितासु च ॥
बुद्धमार्गे प्रकृत्यैव शून्यतायां द्वयक्षये ।
संकेतेऽनुपलम्भे च परिपाके च देहिनाम् ॥
बोधिसत्त्वस्य मार्गेऽभिनिवेशस्य निवारणे ।
बोधिप्राप्तौ जिनक्षेत्रविशुद्धौ निर्यातिं प्रति ॥
अप्रमेये च सत्त्वार्थे बुद्धसेवादिके गुणे ।
बोधेरङ्गेष्वनाशे च कर्मणां सत्यदर्शने ॥
विपर्यासप्रहाणे च तदवस्तुकतानये ।
व्यवदाने ससम्भारे संस्कृतासंस्कृते प्रति ॥
व्यतिभेदापरिज्ञाने निर्वाणे च निवेशनम् ।
धर्मकायस्य कर्मेदं सप्तविंशतिधा मतम् ॥

(ग) अवधिः

मार्गेऽप्रवेशादारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमस्यावधिर्भवति ।

(घ) वैशिष्ट्यम्

विनेयजनकर्मानुसारं भगवतः कायवाङ्मनःकारित्राणि आकाशवद् अत्युदाराणि, नदीधारावद् अविच्छिन्नानि, समुद्रतरङ्गवत् कालानतिक्रमण-लक्षणानि, चिन्तामणिकल्पवृक्षादिवद् अनाभोगरूपाणि भवन्ति ।

(ङ) अवधिः

विनेयजनप्रतिभासभाक् सप्तविंशतिप्रकारं कर्म अविच्छिन्नतया आसंसारं प्रवर्तते ।

॥ इति धर्मकायोपलक्षकाश्चत्वारो धर्माः ॥

परिणामना

प्रज्ञापारमितोपलक्षकाणां सर्वाकारज्ञताद्यष्टानाम्, अष्टपदार्थोपलक्षकाणां च सप्ततेः पदार्थानां प्रकाशकमिदं सुभाषितं जगद्गुरोः मैत्रेयनाथस्य मुखान्निः-सृतस्यागमस्य चतुर्दिक्षु प्रसाराय लोकस्य च सन्मार्गारोहणाय प्रभवेदिति परिणा-मना। आचार्यहरिभद्रवचनेन तु—

तथ्यातथ्यविभागयुक्तिविकलज्ञानोदयात्संवृतौ
संसारार्णवपङ्कमग्नमनसो जाताः सदा देहिनः।
सर्वेऽमी जननीनिबन्धनकृताद् बीजान्मयाप्ताच्छुभात्
सर्वाकारवरा भवन्तु नियतं कायत्रयप्रापिणः॥

इति शम्

— ॐ —

परिशिष्टम्-२

भूमि-मार्ग-व्यवस्थापनम्

भूमि-मार्ग-व्यवस्थापनम्

अथात्र मुक्तिमार्गभूता भूमिर्विशेषेण व्यवस्थाप्यते। तत्र लक्षण-भेद-परिभाषा-स्वरूपाणि पृथक्-पृथङ् निरूप्यन्ते।

(क) लक्षणम्

अभिसमय एव अखिलगुणानामाधारत्वेन भूमिरुच्यते। स एव च बोधिप्रापकत्वेन बोधौ गमकत्वेन वा मार्ग इति स्वभावतः अनयोर्नास्ति भेदः।

(ख) भेदः

आश्रयभूतानां पुद्गलानां भेदेन भूमिरपि त्रिविधा भवति, यथा—श्रावकभूमिः, प्रत्येकबुद्धभूमिः, महायानभूमिश्च।

मार्गोऽपि भवति त्रिविधः, यथा—श्रावकमुक्तिमार्गः, प्रत्येकबुद्धमुक्तिमार्गः, महायानमुक्तिमार्गश्च। स एव च स्वरूपभेदेन पञ्चधाऽपि विभज्यते, तथा हि—सम्भारमार्गः, प्रयोगमार्गः, दर्शनमार्गः, भावनामार्गः, अशैक्षमार्गश्च।

(ग) परिभाषा

आश्रयत्वेन भूमिः, गमकत्वेन च मार्गः। यथा लोके तृण-गुल्म-लता-वृक्ष-वनादीनां आश्रयत्वेन भूमिर्गृह्यते, तथैवात्र मार्गप्रविष्टपुद्गलगुणानामाश्रयत्वेन भूमिरभिधीयते। यथैव च लोके गन्तव्यस्थलप्रापकत्वेन मार्गः कथ्यते, तथैव मोक्षप्रापकत्वेन बोधौ गमकत्वेन वा मार्ग उच्यते। मोक्षमार्गः, ज्ञः, अभिसमयः, यानमित्येते पर्यायाः।

(घ) स्वरूपम्

स्वरूपमत्र त्रिधा विभज्य पृथक् निर्दिश्यते, यथा–(१) श्रावकभूमिस्वरूपम्, (२) प्रत्येकबुद्धभूमिस्वरूपम् तथा (३) महायानभूमिस्वरूपमिति।

(१) श्रावकभूमिस्वरूपम्

श्रावकभूमेः, श्रावकमार्गस्य वा सम्यक्स्वरूपनिरूपणार्थं तस्या लक्षणम्, भेदः, परिभाषा, नामपर्यायाः, स्वरूपम्, अवधिश्च पृथक् प्रदर्श्यन्ते।

(क) लक्षणम्

सकलगुणाधारजातीयत्वे सति श्रावकाभिसमयत्वं श्रावकभूमेर्लक्षणम् ।

श्रावकभूमिं गमयितुं योग्यत्वे सति अभिसमयत्वं श्रावकमार्गस्य लक्षणम् ।

(ख) भेदः

(अ) श्रावकभूमिः अष्टधा पञ्चधा चेति द्विधा विभज्यते। तत्र प्रथमं तावदिमेऽष्टौ भेदाः, शुक्लव्युत्थानभूमिः, गोत्रभूमिः, अष्टमकभूमिः, दर्शनभूमिः, तनुभूमिः, वीतरागभूमिः, कृतविकल्पभूमिः, श्रावकभूमिश्च ।

(१) शुक्लव्युत्थानभूमिः—श्रावकस्य सम्भारमार्ग एव शुक्लव्युत्थान-भूमिर्भवति, यतो हि सम्भारमार्ग एव श्रावकीयमुक्तिमार्गस्य नवीनतमः सर्व-प्रथमश्च मार्गो भवति ।

(२) गोत्रभूमिः- श्रावकगोत्रे नियतस्य श्रावकस्य प्रयोगमार्गो गोत्र-भूमिरिति। यतो हि प्रयोगमार्गः हीनयानसंगृहीते गोत्रे अव्यभिचरितस्य पृथग्जनश्रावकस्य अभिसमयो भवति ।

(३) अष्टमकभूमिः—स्रोत-आपन्नस्य आर्यश्रावकस्य अभिसमयः अष्टमक-भूमिरिति। यतो हि चतुर्णां मार्गप्रतिपन्नानां चतुर्णां च फलप्रतिपन्नानामयं प्रथमोऽभिसमयो भवति। अर्हत्फलतः पूर्वमष्टम एव अष्टमक इति ।

(४) दर्शनभूमिः फलप्रतिपन्नस्य स्रोत-आपन्नस्याभिसमयो दर्शनभूमि-रिति। यतो हि दर्शनहेयानां त्रयाणां संयोजनधर्माणां सत्कायदृष्टि-क्लिष्टविचि-कित्सा-शीलव्रतपरामर्शानां प्रहाणकारी अयमेकविधोऽभिसमयः ।

(५) तनुभूमिः सकृदागामिनोऽभिसमयः तनुभूमिरिति। यतो हि प्रायशः भावनाहेयानां षण्णां कामक्लेशानां (अधिमात्रत्रिकस्य मध्यत्रिकस्य च) प्रहाणा-नुकूलः अयमेकविधोऽभिसमयः ।

(६) वीतरागभूमिः—अनागामिनोऽभिसमयः वीतरागभूमिरिति। यतो हि अयं पञ्चानां अवरभागीयानां संयोजनानां प्रहाणकारी एकविधोऽभिसमयो भवति ।

(७) कृतविकल्पभूमिः—श्रावकस्य अर्हतोऽभिसमयः कृतविकल्पभूमिरिति। यतो हि अयं पञ्चानाम् ऊर्ध्वभागीयानां क्लेशानां प्रहाणकारी श्रावकस्यार्हतोऽभिसमयः। अत एवार्हन् कृतकृत्यः कृतकरणीयः अवहृतभारोऽभिधीयते।

(८) श्रावकभूमिः अन्तिमानां त्रयाणां आर्यश्रावकाणामभिसमयः श्रावकभूमिरिति। यतो हि आर्यो बोधिसत्त्वः ज्ञात्वा इमां भूमिमतिक्रमते। आर्यो बोधिसत्त्वः श्रावकभूमिं प्रत्येकबुद्धभूमिं च ज्ञात्वा आद्यासु नवसु बोधिसत्त्वभूमिषु स्थित्वा च ताः अतिक्रमते। अत एव यानसंख्या त्रिषु नियता भवति।

(आ) श्रावकभूमेः अपरेऽपि पञ्च भेदा भवन्तीति पूर्वमुक्तम्। तत्र तावदिमे पञ्च भेदाः—श्रावकसम्भारमार्गः, श्रावकप्रयोगमार्गः, श्रावकदर्शनमार्गः, श्रावकभावनामार्गः, श्रावकाशैक्षमार्गश्च।

(ग) परिभाषा

श्रावकीयाणामशेषगुणानामाधारत्वेन श्रावकभूमिः निरुच्यते, श्रावकबोधिप्रापकत्वेन श्रावकबोधौ गमकत्वेन वा श्रावकमार्ग इति।

(घ) नामपर्यायाः

श्रावकमार्गः, श्रावकयानम्, श्रावकाभिसमयः, श्रावकज्ञानमित्यादयः पर्यायाः। श्रावकीयः शैक्षमार्गः, श्रावकीया प्रतिपत्तिरितीमौ पर्यायवाचिनौ।

(ङ) स्वरूपम्

श्रावकसम्भारमार्गः श्रावकप्रयोगमार्ग इत्यादयः श्रावकभूमेः पञ्च प्रभेदाः पूर्वमुक्ताः, तेषामिदानीं विशेषेण स्वरूपनिरूपणं विधीयते।

(१) श्रावकसम्भारमार्गः

श्रावकसम्भारमार्गनिरूपणे तस्य लक्षणं, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनं, विशिष्टधर्मश्चेति पञ्च सम्यक् प्रतिपाद्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् सम्यङ् निर्याणात् समुत्पन्नः धर्माभिसमयजातीयप्रभेदः पृथग्जनश्रावकस्याभिसमयः श्रावकसम्भारमार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेदः

आश्रयभेदेन मृदुर्मध्योऽधिमात्रश्च त्रिविधो भवति श्रावकसम्भारमार्गः।

तत्र आद्यावस्थायामुत्पन्नो मृदुः, मध्यावस्थायां मध्यः, अन्तिमावस्थायां च समुत्पन्नः अधिमात्र उच्यते।

(इ) पर्यायाः

श्रावकसम्भारमार्गः, श्रावकमोक्षभागीयः, श्रावकधर्माभिसमय इत्येते पर्यायवाचिनः।

(ई) निर्वचनम्

श्रावकबोधौ गमयतीति श्रावकसम्भारमार्गः। श्रावकमोक्षं प्रापयतीति श्रावकमोक्षभागीयः। अथवा श्रावकमोक्षे हितत्वाद् श्रावकमोक्षभागीयः, आदिकर्मिकस्य श्रावकस्याभिसमयत्वात् श्रावकधर्माभिसमय इति निरुच्यते।

(उ) विशिष्टधर्मः

अत्र प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्, बुद्धिप्रकारः, सम्भारमार्गप्राप्तिः, अवधिश्चेति चत्वारि वक्तव्यमापद्यन्ते।

(य) प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्

श्रावकबोधिमधिगन्तुमकृत्रिमश्चित्तोत्पाद एव 'श्रावकबोधिचित्तम्', तदेव चोपाय इति। पुद्गलनैरात्म्यज्ञानमेव प्रज्ञा, सा श्रुतमयी चिन्तमयीति द्विविधा। सम्भारमार्गस्थः श्रावकः उपर्युक्ताभ्यां प्रज्ञोपायाभ्यां समन्वितो भवति। सूत्रेऽप्युक्तम् —"श्रावकबोधौ चित्तमुत्पादयतीति"

(प्रज्ञापारमिताशास्त्रेषु-- बहुत्र)

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकाः तदन्ये च वैभाषिक-सौत्रान्तिक-विज्ञानवादिनो बौद्धाः सम्भारमार्गीये श्रावके पुद्गलनैरात्म्यज्ञानस्य व्याप्तिं मन्वते। अर्थात् यदि पुद्गलः, सम्भारमार्गीयोऽस्ति, तदा तस्मिन् अवश्यमेव पुद्गलनैरात्म्यज्ञानेन भवितव्यम्। यतो हि तेषां मते एवंविधाः सम्भारमार्गीयाः पुद्गला भवन्ति, येषु शून्यताद्वयज्ञानं (ग्राह्य-ग्राहकशून्यताज्ञानं) सत्ताशून्यताज्ञानं च भवतः।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकमते एवंविधा अपि सम्भारमार्गीयाः श्रावका भवन्ति, येषु नैरात्म्यज्ञानं न भवति। एतेषां मते ईदृशा अपि सम्भारमार्गीयाः श्रावका

भवन्ति, येषु सत्ताशून्यताज्ञानं न भवति। प्रासङ्गिकमते शून्यताद्वयज्ञानं नाङ्गीक्रियते, यतो हि ते बाह्यास्तित्वं स्वीकुर्वन्ति।

श्रावकचित्तोत्पादो वास्तविकः (लाक्षणिकः) चित्तोत्पादो न भवति, यतो हि चित्तोत्पादस्य महायानचित्तोत्पादेन सह व्याप्तिर्भवति।

एवंविधाः सम्भारमार्गीयाः श्रावका भवन्ति, येषु पुद्गलनैरात्म्यालम्बना भावनामयी प्रज्ञा भवति, एवंविधा अपि भवन्ति, येषु पुद्गलनैरात्म्यालम्बनो मौलः समाधिः भवति। पुद्गलनैरात्म्यज्ञानिनः सम्भारमार्गीयाः श्रावका रूपधातुमपि आश्रयन्ते।

(र) बुद्धिप्रकारः

श्रावकसम्भारमार्गभूताया बुद्धेः प्रकारा अनेके भवन्ति, यथा—श्रावकसम्भारमार्गीयं प्रमाणं, श्रावकसम्भारमार्गीयमधिगतं ज्ञानं (गृहीतग्राहि ज्ञानं), श्रावकसम्भारमार्गीयं विपर्यासज्ञानमिति।

(ल) सम्भारमार्गप्राप्तिः

स्वसन्ताने लाक्षणिकनिर्याणस्य (वैराग्यस्य) उत्पादानन्तरं यदा प्रधानतः स्वमुक्तये श्रावकबोधिमभिकांक्षमाणाया अकृत्रिमाया बुद्धेरुत्पादो भवति, तदा श्रावकसम्भारमार्गे प्रविष्टो भवति जनः, अथवा श्रावक-सम्भार-मार्गस्य तदाप्रातिर्भवतीति।

(व) अवधिः (सीमा)

श्रावकसम्भारमार्गे प्रवेशादारभ्य श्रावकप्रयोगमार्गप्राप्तिं यावत् श्रावकसम्भारमार्गस्यावधिर्भवतीति ज्ञातव्यम्।

(२) श्रावकप्रयोगमार्गः

श्रावकप्रयोगमार्गस्य निरूपणमत्र तस्य लक्षण–भेद-पर्याय-निर्वचन-विशिष्ट-धर्माभिधानां पञ्चपदार्थानां प्रतिपादनेन सम्यग् विधीयते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् श्रावकसम्भारमार्गादुत्पन्नम् अर्थाभिसमयजातीयप्रभेदं श्रावकसान्तानिकं ज्ञानं श्रावकप्रयोगमार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेदः

श्रावकप्रयोगमार्गः स्वरूपतः चतुर्विधो भवति, यथा–ऊष्मा प्रयोगमार्गः, मूर्धा प्रयोगमार्गः, क्षान्तिः प्रयोगमार्गः, अग्रधर्मः प्रयोगमार्गश्च ।

एतेषु चतुर्षु मार्गेषु एकैको द्विविधो भवति, यथा–समाहितावस्थिकः पृष्ठलब्धावस्थिकश्च ।

(इ) पर्यायाः

श्रावकप्रयोगमार्गः, श्रावकनिर्वेधभागीयः, श्रावकनिर्वेधाङ्गम्, श्रावकार्थाभिसमय इत्येते पर्याया भवन्ति ।

श्रावकसम्भारमार्गः श्रावकप्रयोगमार्गश्च इमौ द्वौ 'श्रावकाधिमुक्तिचर्याभूमिः' उच्येते ।

(ई) निर्वचनम्

श्रावकीये आर्यमार्गे योजयतीति 'श्रावकप्रयोगमार्गः'। पुद्गलसान्तानिकान् समुदाचरितदर्शनहेयक्लेशान् वेधयतीति निर्वेधः, तद्भागित्वात् तद्धितत्वाद् वा 'श्रावकनिर्वेधभागीयः' । तथैव समुदाचरितदर्शनहेयक्लेशनिर्वेधपूर्वकं श्रावकीयमोक्षप्राप्तेरङ्गभूतो भवतीति 'श्रावकनिर्वेधाङ्गम्' । अनात्मतत्त्वस्य अर्थसामान्येन अवबोधकत्वे सति अभिसमयत्वात् 'अर्थाभिसमयः' इति निर्वचनम् ।

(उ) विशिष्टधर्मः

अत्र विशिष्टधर्मनिरूपणावसरे हेयप्रहाणवैशिष्ट्यम्, बुद्धिप्रकारः, श्रावकीयप्रयोगमार्गप्राप्तिः, अवधिश्चेति चत्वारि वक्तव्यानि । तानीह क्रमशः पृथग् उच्यन्ते ।

(य) हेयप्रहाणवैशिष्ट्यम्

प्रयोगमार्गोऽयं श्रावकस्य समुदाचरितान् दर्शनहेयक्लेशान् प्रहातुं समर्थो भवति, यतो हि प्रयोगमार्गप्राप्तौ सत्यां तत्सन्ततौ तेषां क्लेशानां प्रहायकः साक्षात्प्रतिपक्ष उत्पन्नो भवति । श्रावकस्य सम्भारमार्गावस्थायां तथाविधः प्रतिपक्षो न उत्पद्यते । श्रावकप्रयोगमार्गे प्रायः पुद्गलनैरात्म्यालम्बना विदर्शना (विपश्यना), नैरात्म्यस्य भावनामयोऽनुभवश्च प्राप्येते । 'प्रायः' इतिकथनस्येदं प्रयोजनं यत् प्रासङ्गिकमाध्यमिकमते प्रयोगमार्गीये श्रावके पुद्गलनैरात्म्यालम्बनस्य भावनामयानुभवस्य व्याप्तिर्नास्ति, यतो हि तेषां मते

एवंविधा अपि प्रयोगमार्गीयाः श्रावका भवन्ति, येषु पुद्गलनैरात्म्यज्ञानं न भवति। अस्येदं कारणं यत् प्रासंगिकमते पुद्गलनैरात्म्यज्ञाने सत्ताशून्यताज्ञानस्य व्याप्तिर्भवति। अर्थात् पुद्गलनैरात्म्यज्ञानं सत्ताशून्यताज्ञानं च पृथग्भूतं नास्ति।

(र) बुद्धिप्रकारः

श्रावकप्रयोगमार्गीयाया बुद्धेः अनेके प्रकारा भवन्ति, यथा—प्रयोगमार्गीयं प्रमाणम्, प्रयोगमार्गीयमधिगतं ज्ञानम् (गृहीतग्राहि ज्ञानं), प्रयोगमार्गीयं विपर्यासज्ञानमिति।

(ल) प्रयोगमार्गप्राप्तिः

श्रावकसम्भारमार्गसमाप्त्यनन्तरं यदा श्रावकः पुद्गलनैरात्म्यालम्बनां विदर्शनां प्राप्नोति, तदा तस्य श्रावकप्रयोगमार्गे साक्षादवक्रान्तिर्भवति। अथवा श्रावकप्रयोगमार्गस्य प्राप्तिर्भवतीति।

(व) अवधिः

श्रावकसम्भारमार्गमारभ्य श्रावकीयदर्शनमार्गप्राप्तिं यावत् श्रावकप्रयोगमार्गस्य सीमा भवतीति।

(३) श्रावकदर्शनमार्गः

श्रावकीयदर्शनमार्गस्य सम्यङ् निरूपणार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः,ज्ञानक्षान्तीनां स्वरूपम्, पर्यायाः, निर्वचनम्, व्यवस्थापनसम्बधिनो विचाराश्चेति षण्णां प्रतिपादनमावश्यकं भवतीति निरुच्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानभूतस्य श्रावकप्रयोगमार्गस्य समाप्तेरनन्तरं सत्याभिसमयजातीयप्रभेदम् आर्यश्रावकीयं ज्ञानं श्रावकदर्शनमार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेदः

श्रावकदर्शनमार्गस्य द्वौ भेदौ भवतः, यथा—समाहितः श्रावकदर्शनमार्गः, तत्पृष्ठलब्धः श्रावकदर्शनमार्गश्च।

तत्र समाहितस्य श्रावकदर्शनमार्गस्यापि द्वौ भेदौ, यथा—अष्टौ आनन्तर्य-क्षान्तिक्षणाः, अष्टौ विमुक्तिज्ञानक्षणाश्च।

(इ) ज्ञान-क्षान्तीनां स्वरूपम्

पूर्वमुक्तं यत् समाहितः तत्पृष्ठलब्धश्चेति द्विविधो भवति श्रावक-दर्शनमार्गः। तत्र समाहिते दर्शनमार्गे षोडश क्षणा भवन्ति, यथा—अष्टौ क्षान्ति-क्षणा आनन्तर्यमार्गाः, अष्टौ ज्ञानक्षणा विमुक्तिमार्ग इति। तत्पृष्ठलब्धश्रावकदर्शन-मार्गोऽपि समाहितदर्शनमार्गवत् षोडश क्षान्ति-ज्ञानक्षणा भवन्ति।

(क) तत्र प्रथमं समाहितदर्शनमार्गस्य षोडश क्षान्तिज्ञानानां प्रतिपादनं विधीयते—

(१) दुःखे धर्मक्षान्तिः

दुःखसत्यस्य साक्षात्कारेण कामभूमिसंगृहीतानां दुःखदर्शनहेयानां क्लेशानां साक्षात् प्रतिपक्षभूत आनन्तर्यमार्गः 'दुःखे धर्मक्षान्ति'-रिति।

(२) दुःखे धर्मज्ञानम्

दुःखसत्यस्य साक्षात्कारेण कामभूमिसंगृहीतानां सम्पूर्णानां दुःखदर्शन-हेयानां क्लेशानां प्रहाणस्य आधारभूतो विमुक्तिमार्गः 'दुःखे धर्मज्ञान'-मिति।

(३) दुःखेऽन्वयक्षान्तिः

दुःखसत्यस्य साक्षात्कारेण ऊर्ध्वधात्वोः रूप-अरूपभूम्योः संगृहीतानां दुःखदर्शनहेयानां क्लेशानां साक्षात्प्रतिपक्षभूतः आनन्तर्यमार्गः 'दुःखेऽन्वयक्षान्ति'-रिति।

(४) दुःखेऽन्वयज्ञानम्

दुःखसत्यस्य साक्षात्कारेण ऊर्ध्वधात्वोः रूप-अरूपभूम्योः संगृहीतानां दुःखदर्शनहेयानां क्लेशानां प्रहाणस्य आधारभूतो विमुक्तिमार्गः 'दुःखेऽन्वयज्ञान'-मिति।

यथा दुःखसत्ये चत्वारि क्षान्तिज्ञानानि भवन्ति, एवमेव प्रतिसत्यं चत्वारि क्षान्तिज्ञानानि भवन्ति। यथा—

(५) समुदयसत्ये धर्मक्षान्तिः,

(६) समुदयसत्ये धर्मज्ञानम्,

(७) समुदयसत्ये अन्वयक्षान्तिः,

(८) समुदयसत्येऽन्वयज्ञानमिति ।

(९) निरोधसत्ये धर्मक्षान्तिः,

(१०) निरोधसत्ये धर्मज्ञानम्,

(११) निरोधसत्ये अन्वयक्षान्तिः,

(१२) निरोधसत्येऽन्वयज्ञानमिति ।

(१३) मार्गसत्ये धर्मक्षान्तिः,

(१४) मार्गसत्ये धर्मज्ञानम्,

(१५) मार्गसत्ये अन्वयक्षान्तिः,

(१६) मार्गसत्ये अन्वयज्ञानमिति ज्ञातव्यानि ।

इमाः क्षान्तयः, इमानि ज्ञानानि च क्रमशः तेषां तेषां सत्वानां तेषां तेषां सत्यानां साक्षात्कारेण तत्तद्धातुभूमिषु संगृहीतानां सत्यदर्शनहेयक्लेशानां प्रहायकाः साक्षात्प्रतिपक्षभूताः आनन्तर्यमार्गाः, तत्प्रहाणाधारभूता विमुक्तिमार्गाश्च भवन्ति ।

(ख) तत्पृष्ठलब्धः श्रावकदर्शनमार्गः

अस्यामवस्थायामपि समाहितदर्शनमार्गीयेभ्यः षोडशभ्यः क्षान्तिज्ञानेभ्यः समुत्थितानि षोडश क्षान्तिज्ञानानि भवन्ति ।

(ई) पर्यायाः

श्रावकदर्शनमार्गः, श्रावकसत्याभिसमयः, श्रावकीयं निर्मलं धर्मचक्षुः, श्रावकीयः प्राथमक्षणिको लोकोत्तर मार्ग इत्येते पर्याया भवन्ति ।

(उ) निर्वचनम्

पुद्गलनैरात्म्यस्य सर्वप्रथमं साक्षात्कारजनितमार्गत्वात् 'श्रावकदर्शनमार्गः'। एवमेव सर्वप्रथमं सत्यसाक्षात्कारजनिताभिसमयत्वात् 'श्रावकसत्याभिसमयः'। धर्मेषु अरजस्कनिर्मलज्ञानरूपेण मार्गभूतत्वात् 'श्रावकीयं निर्मलं धर्मचक्षुः'। श्रावकस्य प्राथमक्षणिकार्यमार्गत्वात् 'श्रावकीयः प्राथमक्षणिको लोकोत्तरमार्गः' इति ।

(ऊ) व्यवस्थापनसम्बन्धिनो विचाराः

अस्यां विचारणायां चत्वारि वस्तूनि ज्ञातव्यानि भवन्ति, यथा– षोडश-

क्षान्तिज्ञानानां उत्पत्तिविषयको विचारः, श्रावकदर्शनमार्गात् श्रावकीयभावनामार्गे साक्षादवक्रान्तिनियमः, अवक्रान्तिसीमा, अवधिश्चेति ।

(य) षोडशक्षान्तिज्ञानामुत्पत्तिविषयको विचारः

तीक्ष्णेन्द्रियस्य श्रावकस्य सन्ततौ दर्शनमार्गीया अष्टौ क्षान्तयो युगपदुत्पद्यन्ते । तदनन्तरं तत्सन्ताने दर्शनमार्गीयाणि अष्टौ ज्ञानान्यपि युगपद् उत्पन्नानि भवन्ति । यतो हि तस्य सन्ततौ दर्शनमार्गीया अष्टौ क्षान्तयः, अष्टौ ज्ञानानि चाविनाभूतानि भवन्ति।

युगपत्प्रहेयप्रतिपक्षस्य स्रोत-आपत्तिमार्गप्रतिपन्नस्य सन्ताने यः श्रावकदर्शनमार्गीयः आनन्तर्यमार्गः, स एव दर्शनमार्गीया अष्टौ क्षान्तयो भवन्ति । युगपत्प्रहेयप्रतिपक्षस्य स्रोत-आपन्नफलप्रतिपन्नस्य सन्ताने यः श्रावकदर्शनमार्गीयो विमुक्तिमार्गः, स एव श्रावकदर्शनमार्गीयाणि अष्टौ ज्ञानानि भवन्ति ।

मृद्विन्द्रियस्य श्रावकस्य सन्ताने दर्शनमार्गीयाणां क्षान्तिज्ञानानां षोडश क्षणाः क्रमेणोत्पद्यन्ते । सर्वप्रथमं तत्सन्ततौ 'दुःखे धर्मक्षान्ति''-रुत्पद्यते । तदनन्तरं तां साक्षादुपादाय 'दुःखे धर्मज्ञान'-मुत्पन्नं भवति । एवमेव दुःखे धर्मज्ञानमुपादाय 'दुःखेऽन्वयक्षान्तिः' तां चोपादाय तदन्तरं 'दुःखेऽन्वयज्ञान'-मुत्पद्यत इति । अनेनैव विधिना अवशिष्टानां द्वादशक्षान्तिज्ञानानामुत्पादोऽवसातव्यः । अर्थात् पूर्वं पूर्वमुपादाय पश्चिमस्य पश्चिमस्योत्पादो भवतीति ज्ञेयम् ।

(र) श्रावकदर्शनमार्गात् श्रावकीयभावनामार्गे साक्षादवक्रान्तिनियमः

पृष्ठलब्धदर्शनमार्गस्य षोडशसु क्षान्तिज्ञानक्षणेषु अन्तिमक्षणिकज्ञानस्य समाप्तिरेव श्रावकदर्शनमार्गस्य समाप्तिरिति । अत एव श्रावकदर्शनमार्गीयान्तिमपृष्ठलब्धज्ञानात् श्रावकभावनामार्गीयानन्तर्यमार्गे साक्षादवक्रान्तिर्भवतीति नियमः ।

(ल) अवक्रान्तिसीमा

श्रावकदर्शनमार्गीयपृष्ठलब्धज्ञानपरिसमाप्तौ भावनाहेयक्लेशानां प्रहाणाय यदा नैरात्म्यालम्बने समाहितो भवति श्रावकः, तदा दर्शनमार्गाद् भावनामार्गे तस्य साक्षाद् अवक्रान्तिर्भवति ।

(व) अवधिः

श्रावकप्रयोगमार्गस्य समाप्तिमारभ्य यावत् श्रावकीयभावनामार्गस्य प्राप्तिर्न भवति, तावत् श्रावकदर्शनमार्गस्य सीमा भवतीति ज्ञातव्यम्।

(४) श्रावकभावनामार्गः

अत्र श्रावकभावनामार्गस्य निरूपणावसरे तस्य लक्षणम्, भेदः, स्वरूपम्, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिश्चेति षट् प्रतिपाद्यानि भवन्ति। तान्यत्र क्रमशः पृथक्-पृथङ् निरूप्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् श्रावकीयदर्शनमार्गादनन्तरमुत्पद्यमानं सत् अन्वभिसमयजातीयप्रभेदं आर्यश्रावकीयं ज्ञानं श्रावकभावनामार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेदः

द्विविधो भवति भावनामार्गः, समाहितः श्रावकभावनामार्गः, तत्पृष्ठलब्धः श्रावकभावनामार्गश्च।

अनयोश्च प्रथमः समाहितभावनामार्गो नवविधो भवति। मृदु-मध्य-अधिमात्रभेदेन प्रथमं स त्रिविधो भवति, पुनश्च एतेषु त्रिषु एकैको मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रिविधः। एवं नवविधो भवति। यथा— मृदु-मृदुः, मृदु-मध्यः मृदु-अधिमात्रः; मध्य-मृदुः, मध्य-मध्यः, मध्याधिमात्रः; अधिमात्र-मृदुः, अधिमात्रमध्यः, अधिमात्राधिमात्रश्चेति।

(इ) स्वरूपम्

स्वभागीयानां भावनाहेयानां क्लेशानां साक्षात्प्रतिपक्षभूतो यः, स श्रावकभावनामार्गीयः आनन्तर्यमार्गः। यश्च स्वोपादानकारणेन आनन्तर्यमार्गेण प्रहीणानां भावनाहेयक्लेशानां प्रहाणस्याधारभूतः, स भावनामार्गीयो विमुक्तिमार्गः। इमौ च आनन्तर्यविमुक्तिमार्गौ समाहितस्य भावनामार्गस्यैव भेदाविति। इमौ परस्परविरुद्धौ न भवतः। समाहितज्ञानं पृष्ठलब्धज्ञानं च परस्परविरुद्धे भवतः।

(ई) पर्यायाः

श्रावकभावनामार्गः, श्रावकीयोऽन्वभिसमय इति पर्यायवाचिनौ।

(उ) निर्वचनम्

नैरात्म्यस्य साक्षात्कारानन्तरं स्वसन्ताने पुनः पुनस्तद् (नैरात्म्यं) भावयतीति 'श्रावकभावनामार्गः'। श्रावकीयदर्शनमार्गानन्तरं नैरात्म्यस्य पुनः साक्षात्कारिज्ञानत्वात् 'श्रावकीयोऽन्वभिसमयः' इति।

(ऊ) अवधिः

श्रावकदर्शनमार्गस्य समाप्तेरनन्तरं यावत् श्रावकीयोऽशैक्षमार्गः प्राप्तो न भवति, तावत् श्रावकभावनामार्गस्य सीमा भवति।

श्रावकदर्शनमार्गापेक्षया श्रावकीयो भावनामार्गः सशक्तो भवति, यतो हि दर्शनमार्गः सहजं क्लेशावरणं साक्षात् प्रहातुं न समर्थः। अर्थात् सहजक्लेशानां प्रहाणे दर्शनमार्गोऽसमर्थो भवति, प्राथमक्षणिकेन भावनामार्गेण तु सहजानि क्लेशावरणानि साक्षात् प्रहातुं शक्यन्त इति।

(५) श्रावक-अशैक्षमार्गः

अस्याशैक्षमार्गस्य सम्यक् प्रतिपादने तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिः विशिष्टधर्मश्चेति षट् निर्देष्टव्यानि क्रमशः पृथङ् निरूप्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् श्रावकीयभावनामार्गादुत्पद्यमानं क्षीणक्लेशावरणस्य श्रावकस्य ज्ञानम् अशैक्षमार्ग इति लक्षणम्।

अशैक्षमार्गः, श्रावकीयमर्हज्ज्ञानमिति पर्यायवाचिनौ।

(आ) भेदः

अशैक्षमार्गोऽयं द्विविधो भवति, यथा—युगपत्प्रहीणक्लेशावरणस्य श्रावकार्हतो ज्ञानम्, क्रमशः प्रहीणक्लेशावरणस्य श्रावकार्हतो ज्ञानं च।

अथवा

क्लेशांशमात्राद् विमुक्तस्य श्रावकार्हतो ज्ञानम्, उभयांशविमुक्तस्य श्रावकार्हतो ज्ञानं च।

अथवा

इन्द्रियभेदेन तीक्ष्णेन्द्रियस्य श्रावकार्हतो ज्ञानम्, मृद्विन्द्रियस्य श्रावकार्हतो ज्ञानं च।

एतेषां सर्वेषां भेदानां संग्रहः श्रावकार्हत्सान्तानिके क्षयज्ञाने अनुत्पादज्ञाने च कर्तुं शक्यते।

(इ) पर्यायाः

श्रावकाशैक्षमार्गः, श्रावकीयं पर्यन्तज्ञानम्, श्रावकार्हज्ज्ञानम्, श्रावकसान्तानिकं क्षयानुत्पादज्ञानं चेति पर्यायाः।

अर्हन् अशैक्षश्च पर्यायवाचिनौ। अभिधर्मकोशेऽप्युक्तम्—

तत्क्षयाप्त्या क्षयज्ञानमशैक्षोऽर्हन्नसौ तदा।

(अभि० को० ६ : ४५)

(ई) निर्वचनम्

श्रावकीयशिक्षायां ज्ञाने च पारङ्गतत्वात् 'श्रावकाशैक्षमार्गः'। श्रावकमार्गस्यान्तिमां कोटिं प्राप्तत्वात् 'श्रावकीयं पर्यन्तज्ञानम्'। सवासनक्लेशावरणानां समूलसमुच्छेदकस्य श्रावकस्य ज्ञानत्वात् 'श्रावकार्हज्ज्ञानम्'। "दुःखं परिज्ञातम्, समुदयः प्रहीणः, निरोधः साक्षात्कृतः, मार्गो भावितः"—एवंविधसूत्रोक्तश्रावकपर्यन्ताभिसमयत्वात् 'श्रावकार्हत्क्षयज्ञानम्'।

"दुःखं परिज्ञेयं, किन्तु नास्ति किमपि परिज्ञेयम्; समुदयः प्रहेयः, किन्तु नास्ति किमपि प्रहेयम्; निरोधः साक्षात्करणीयः, किन्तु नास्ति किमपि साक्षात्करणीयम्; मार्गो भावनीयः, किन्तु नास्ति किमपि भावनीयम्"—एवंविधसूत्रोक्तज्ञानस्वरूपाभिसमयत्वात् 'श्रावकीयमनुत्पादज्ञानं' चेति।

(उ)अवधिः

श्रावकभावनामार्गसमाप्तिमारभ्य यावद् अन्यविधमार्गस्य प्राप्तिर्न भवति, तावद् अशैक्षमार्गस्य सीमा भवति।

(ऊ) विशिष्टधर्मः

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमते एवंविधस्य श्रावकीयज्ञानस्यास्तित्वं स्वीक्रियते, येन ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राही विकल्पः सत्यता (सत्ता)-ग्राहश्च परिहीयेते। माहायानीयसम्भारमार्गावस्थायां तु ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरशून्यताया असत्तायाश्च ज्ञानं भवति। यदि कश्चित् पुद्गलः स्व (महायान)-मार्गात् परावृत्य श्रावकमार्गे प्रविशति, तदा श्रावकीये सम्भारमार्गे प्रयोगमार्गेऽपि तयोः असत्ताशून्यतयोः

तस्मिन् (श्रावके) भावनामयोऽनुभवः प्राप्तो भवति। श्रावकीयदर्शनमार्गावस्थायां असत्ताशून्यताविषयकं साक्षात्कारि ज्ञानं भवति। श्रावकीयभावनामार्गावस्थायां कृतसाक्षात्कारयोः असत्ताशून्यतयोः नैरन्तर्येण भावना क्रियते, तद्बलेन श्रावकीयार्हदवस्थायां ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणो विकल्पस्य सत्ताग्राहस्य च प्रहाणं भवतीति मध्यमकावतारव्याख्यायां सत्यद्वयव्याख्यायां च समुल्लिखितं वर्तते।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकमते श्रावकार्हत्पुद्गले सवासनस्य सत्ताग्राहस्य प्रहाणं व्याप्तं भवति। ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणो विकल्पस्य प्रहाणं व्याप्तं न भवति, यतो हि तेषां मते ग्राह्यग्राहकयोः द्वैतरूपेणास्तित्वं स्वीक्रियते। वस्तुतः प्रासंगिकमाध्यमिकमते बाह्यार्थस्य अस्तित्वमङ्गीक्रियते।

श्रावकीयार्हत्पदप्राप्तौ कियान् समयोऽपेक्षितो भवति ?

नास्ति कश्चन दृढो निश्चयः। तीक्ष्णेन्द्रियः श्रावकः शैघ्र्येणापि जन्मत्रयान्ते श्रावकबोधिं लब्धुं शक्नोति। मृद्विन्द्रियस्य मध्येन्द्रियस्य वा विषये नास्ति कालनैयत्यमिति ज्ञेयम्। अभिधर्मकोशेऽपि वसुबन्धुराचार्यः उपर्युक्तं मतं प्रमाणीकरोति। तथा हि—

"क्षिप्रं मोक्षस्त्रिभिर्भवैः"।

(द्र०—अभि० कोश ६ : २४ का०)।

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या श्रावकीयसोपधिनिरुपधिशेषनिर्वाणयोः प्राप्तिक्रमो नास्ति नियतः। प्रथमं सोपधिशेषं निर्वाणं प्राप्य तदनन्तरं निरुपधिशेषनिर्वाणं प्राप्यते। तेषां मते एवंविधोऽपि अर्हन् श्रावक उपलभ्यते, यः सोपधिशेषनिर्वाणमप्राप्यैव निरुपधिशेषनिर्वाणं प्राप्नोति।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या अनयोः (सोपधि-निरुपधिनिर्वाणयोः) क्रमः सुनियतो वर्तते। यदि कश्चन पुद्गलः सोपधिशेषनिर्वाणप्राप्तो भवति, तदा अवश्यं तेन निरुपधिशेषनिर्वाणप्राप्तेनैव भवितव्यम्। यतो हि प्रथमं निरुपधिशेषनिर्वाणं प्राप्यैव तदनन्तरं सोपधिशेषनिर्वाणं प्राप्यते। यतो हि श्रावकार्हतो निर्वाणावस्थायां नास्ति सत्तावभासः, तदुत्थितायां पृष्ठलब्धावस्थायामेव सत्तावभासो भवति।

कं धातुमाश्रित्य श्रावकः अर्हत्पदं प्राप्नोति ?

त्रिषु धातुषु कमप्याश्रित्य अर्हत्त्वं प्राप्तुं शक्यते। यथोक्तमभिधर्मकोशेऽप्याचार्येण वसुबन्धुना—

"अन्त्यस्य त्रिषु"

(अभि० कोश ६ :५५ का०)

(च) श्रावकभूमेरवधिः

श्रावकसम्भारमार्गमारभ्य बुद्धभूमेः प्राप्तिं यावदस्याः सीमा भवति।

(२) प्रत्येकबुद्धभूमिस्वरूपम्

अस्या भूमेः स्वरूपं लक्षण-भेद-परिभाषा-पर्याय-स्वरूप-अवध्याख्यैः षड्भिः पदार्थैः यथायथं निरूप्यते।

(क) लक्षणम्

सम्पूर्णगुणाश्रयजातीयः प्रत्येकबुद्धाभिसमय एव प्रत्येकबुद्धभूमिरिति लक्षणम्। प्रत्येकबुद्धबोधिं प्रापयति गमयतीति वा कृत्वा प्रत्येकबुद्धाभिसमय एव च प्रत्येकबुद्धमोक्षमार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

प्रत्येकबुद्धभूमेः पञ्च भेदा भवन्ति, तद्यथा—प्रत्येकबुद्धस्य सम्भारमार्गः, प्रयोगमार्गः, दर्शनमार्गः, भावनामार्गः, अशैक्षमार्गश्चेति।

(ग) परिभाषा

प्रत्येकबुद्धस्य अशेषगुणानामाधारभूतत्वेन 'प्रत्येकबुद्धभूमि' रिति। प्रत्येकबुद्धबोधेः प्रापकत्वेन गमकत्वेन वा 'प्रत्येकबुद्धमार्गः' इत्यभिधीयते।

(घ) पर्यायाः

प्रत्येकबुद्धभूमिः, प्रत्येकबुद्धमार्गः, प्रत्येकबुद्धयानम्, प्रत्येकबुद्धज्ञानमित्येते पर्यायवाचिनः। प्रत्येकबुद्धशैक्षमार्गः, प्रत्येकबुद्धप्रतिपत्तिश्चेति पर्यायवाचिनौ।

(ङ) स्वरूपम्

अस्याः प्रत्येकबुद्धभूमेः स्वरूपनिरूपणार्थं तस्याः पंचानामपि भेदानां स्वरूपनिरूपणमावश्यकं भवति। अतोऽत्र प्रत्येकबुद्धस्य सम्भारमार्गस्वरूपम्, प्रयोग-

ार्गस्वरूपम्, दर्शनमार्गस्वरूपम्, भावनामार्गस्वरूपम्, अशैक्षमार्गस्वरूपं पृथक्-पृथक् सम्यगभिधीयते ।

(२) प्रत्येकबुध्दसम्भारमार्गः

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गस्य सम्यक् प्रतिपादनार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, विशिष्टधर्मश्चेति पञ्च निरूप्यन्ते ।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानभूताद् विशुद्धनिर्याणात् समुत्पन्नः धर्माभिसमयजातीयप्रभेदः प्रत्येकबुद्धाभिसमय एव प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्ग इति लक्षणम् ।

(आ) भेदः

मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रिविधो भवति सम्भारमार्गः । तत्र आद्यावस्थायामुत्पन्नो मृदुः, मध्यावस्थायां मध्यः, अन्तिमावस्थायां च समुत्पन्नः अधिमात्र इत्युच्यते ।

(इ) पर्यायाः

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गः, प्रत्येकबुद्धमोक्षभागीयः, प्रत्येकबुद्धधर्माभिसमय इति पर्यायवाचिनः ।

(ई) निर्वचनम्

प्रत्येकबुद्धबोधेः प्राप्तौ सम्भारभूतत्वात् 'प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गः' । प्रत्येकबुद्धमोक्षस्य प्राप्तेरंशभूतत्वात् 'प्रत्येकबुद्धमोक्षभागीयः' । आदिकर्मिकस्य प्रत्येकबुद्धस्याभिसमयत्वात् 'प्रत्येकबुद्धधर्माभिसमय इति ।

(उ) विशिष्टधर्मः

अत्र प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्, बुद्धिप्रकारः, सम्भारमार्गप्राप्तिः, अवधिश्चेति चतुर्भिः विशिष्टधर्मः प्रतिपाद्यते ।

(य) प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्

प्रत्येकबुद्धबोधिमेव प्रधानलक्ष्यत्वेन ग्राहिकायां बुद्धौ 'प्रत्येकबुद्ध-चित्तोत्पादः' इति नामधेयमारोप्य प्रत्येकबुद्धचित्तोत्पाद एवोपाय इत्युच्यते । अतएव सूत्रेऽप्युक्तम् - "प्रत्येकबुद्धबोधौ चित्तमुत्पादयति'

(द्र०—प्रज्ञापारमिताशास्त्रेषु—बहुत्र) ।

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गो मुख्यतया ग्राह्यग्राहकद्वयशून्यताज्ञानात्मिकया श्रुतमय्या प्रज्ञया युक्तो भवति।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकमते यद्यपि उपायस्तु उपर्युक्तविध एव, किन्तु प्रज्ञायामस्ति किंचिद् वैशिष्ट्यम्। तेषां मते प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गः नैरात्म्यज्ञानात्मिकया प्रज्ञया युक्तो भवति, किन्तु प्रज्ञाया अस्याः सर्वत्र व्याप्तिर्नास्ति। यतो हि एवंविधा अपि सम्भारमार्गीयाः प्रयोगमार्गीयाश्च प्रत्येकबुद्धा भवन्ति, येषु नैरात्म्यज्ञानं न भवति।

प्रत्येकबुद्धसन्ताने लाक्षणिकश्चित्तोत्पादो न जायते, यतो हि महायानचित्तोत्पाद एव लाक्षणिको भवतीति।

(र) बुद्धिप्रकारः

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गीयं प्रत्यक्षप्रमाणम्, प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गीयम् अनुमानप्रमाणम्, प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गीयम् अधिगतज्ञानम् (ग्रहीतग्राहि ज्ञानम्), प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गीयं विपर्यासज्ञानमित्येते अस्याम् अवस्थायां बुद्धेर्भेदा भवन्ति।

(ल) सम्भारमार्गप्राप्तिः

पौद्गलिकसन्ताने यदा लाक्षणिकनिर्याणात् स्वार्थमात्रमभिलक्ष्य प्रत्येकबुद्धबोधिमधिगन्तुम् अकृत्रिमाया बुद्धेरुत्पादो भवति, तदा प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्ग उत्पन्न इति ज्ञातव्यम्।

पुद्गलसन्ताने लाक्षणिकं निर्याणं कदोत्पन्नं भवति?

सांसारिकसम्पत्तौ यदा क्षणमात्रमपि मानसिकं प्रणिधानं न जायते, रात्रिंदिवं च मोक्षकामाया एव बुद्धेरनुभवो जायते, तदा ज्ञातव्यं लाक्षणिकं निर्याणं स्वसन्ताने उत्पन्नमिति।

(व) अवधिः

प्रत्येकबुद्धभूमौ प्रवेशादारभ्य यावत् प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गस्योत्पादो न जायते, तावत् प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गस्य सीमा भवतीति ज्ञेयम्।

(२) प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गः

अस्य प्रयोगमार्गस्य सम्यक् निरूपणार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, विशिष्टधर्मश्चेति पञ्च पृथक्-पृथङ् निरूप्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गादुत्पन्नं अर्थाभिसमयजातीयप्रभेदं प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानं प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्ग इति लक्षणम् ।

(आ) भेदः

स्वरूपतोऽस्य चत्वारो भेदा भवन्ति, यथा–ऊष्मप्रयोगमार्गः, मूर्धप्रयोगमार्गः, क्षान्तिप्रयोगमार्गः, अग्रधर्मप्रयोगमार्गश्चेति ।

प्रत्येकबुद्धस्य प्रथमनिर्वेधभागीयत्वं प्रथमस्य ऊष्मप्रयोगमार्गस्य लक्षणम् । द्वितीयनिर्वेधभागीयत्वं तृतीयनिर्वेधभागीयत्वं चतुर्थनिर्वेधभागीयत्वं च क्रमशः मूर्धप्रयोगस्य क्षान्तिप्रयोगस्य अग्रधर्मप्रयोगस्य च लक्षणम् ।

एतेतु चतुर्षु प्रयोगमार्गेषु प्रतिस्वं द्वे अवस्थे भवतः, समाहितावस्था पृष्ठलब्धावस्था चेति ।

(इ) पर्यायाः

प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गः, प्रत्येकबुद्धनिर्वेधभागीयः, प्रत्येकबुद्धनिर्वेधाङ्गम् इत्येते पर्यायाः ।

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गः प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गश्चेत्युभौ 'प्रत्येकबुद्धाधिमुक्तिचर्याभूमि'-रित्युच्येते ।

(ई) निर्वचनम्

प्रत्येकबुद्धीयार्यमार्गे योजयतीति 'प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गः' । पुद्गलसन्ततिस्थसमुदाचरितदर्शनहेयक्लेशान् वेधयतीति निर्वेधः, तद्भागित्वात् तद्धितत्वाद् वा 'प्रत्येकबुद्धनिर्वेधभागीयः' । तथैव समुदाचरितदर्शनहेयक्लेशानां निर्वेधस्य प्रत्येकबुद्धीयमोक्षप्राप्तेश्चाङ्गभूतो भवतीति 'प्रत्येकबुद्धनिर्वेधाङ्गम्' । अनात्मतत्त्वस्य अर्थसामान्येन अवबोधकत्वात् 'प्रत्येकबुद्धार्थाभिसमयः' इति ।

(उ) विशिष्टधर्मः

अत्र हेयप्रहाणवैशिष्ट्यम्, बुद्धिप्रकारः, प्रयोगमार्गप्राप्तिः, अवधिश्चेति चतुर्भिः विशिष्टधर्मस्य सम्यक् प्रतिपादनं भवतीति क्रमशो निरूप्यन्ते ।

(य) हेयप्रहाणवैशिष्ट्यम्

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमते ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणः समुदाचरितपरिकल्पितविकल्पस्य प्रयोगमार्गेण साक्षात् प्रहाणं भवति। यतो हि प्रयोगमार्गावस्थायां प्रत्येकबुद्धेन एवंविधः समुदाचरितक्लेशानां साक्षात् प्रहायकः प्रतिपक्षः प्राप्यते। सम्भारमार्गावस्थायां त्वेवंविधः प्रतिपक्षः प्राप्तो नासीत्। प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गे ग्राह्यग्राहकद्वयशून्यतालम्बना विदर्शना, तस्यां च भावनामयोऽनुभवः आप्येते।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गेण तस्य समुदाचरितपरिकल्पितविकल्पस्य साक्षात्प्रहाणं भवति, यो विकल्पो निरवयवपरमाणुभिरारब्धानां बाह्यार्थानामस्तित्वेऽभिनिवेशं करोति। तेषां मते प्रयोगमार्गीये पुद्गले नैरात्म्यज्ञानस्य व्याप्तिर्न भवति, यतो हि एवंविधा अपि प्रयोगमार्गीयाः पुद्गला भवन्ति, येषु सर्वधर्मसत्ताशून्यताज्ञानं न भवति।

(र) बुद्धिप्रकारः

प्रयोगमार्गीयाया बुद्धेरनेके भेदा भवन्ति, यथा—प्रयोगमार्गीयं प्रत्यक्षप्रमाणम्, अनुमानप्रमाणम्, अधिगतज्ञानम् (गृहीतग्राहि ज्ञानं), स्मृतिः, विपर्यासज्ञानं चेति।

(ल) प्रयोगमार्गप्राप्तिः

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या यदा सम्भारमार्गपरिसमाप्तौ प्रत्येकबुद्धस्य द्वयशून्यतालम्बना विदर्शना उत्पन्ना भवति, तदा प्रयोगमार्गस्य प्राप्तिर्भवति। तस्मिन् समये प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गात् प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गे साक्षाद् अवक्रान्तिर्भवति।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या सम्भारमार्गपरिसमाप्तौ यदा प्रत्येकबुद्धस्य सन्ताने निरवयवपरमाणुभिरारब्धानां बाह्यार्थानाम् अनस्तित्वस्य ग्राहिका विदर्शना उत्पन्ना भवति तथा तस्मिन् बाह्यार्थानस्तित्वविषयको भावनामयोऽनुभवश्चोत्पद्यते, तदा तस्य सम्भारमार्गात् प्रयोगमार्गे साक्षादवक्रान्तिर्भवतीति।

(व) अवधिः

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गसमाप्तिमारभ्य यावत् प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गसम्प्राप्तिर्न भवति, तावत् प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गस्य सीमा भवतीति विज्ञेयम् ।

(३) प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गः

दर्शनमार्गस्यास्य सम्यक् प्रतिपादनार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, क्षान्ति-ज्ञानानां स्वरूपम्, पर्यायाः, निर्वचनम्, व्यवस्थापनसम्बन्धिनो विचाराश्चेति षट् क्रमशो निरूप्यन्ते ।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानभूतात् प्रयोगमार्गात् समुत्पन्नं सत्याभिसमयजातीयप्रभेदं आर्यप्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानं प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्ग इति लक्षणम् ।

(आ) भेदः

द्विविधो भवति प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गः— समाहितो दर्शनमार्गः, पृष्ठलब्धदर्शनमार्गश्च।

समाहितस्यापि दर्शनमार्गस्य आनन्तर्यमार्गः विमुक्तिमार्गश्चेति द्वौ भेदौ । अष्टौ क्षान्तयः आनन्तर्यमार्ग इत्यभिधीयते तथा अष्टौ ज्ञानानि विमुक्तिमार्ग इति । इत्थं प्रत्येकबुद्धसमाहितदर्शनमार्गः षोडशक्षणात्मको भवतीति विज्ञातव्यम् ।

द्वितीयस्य पृष्ठलब्धदर्शनमार्गस्यापि समाहितदर्शनमार्गीयेभ्यः षोडशक्षान्तिज्ञानेभ्यः समुत्थितानि षोडश क्षान्तिज्ञानानि भवन्ति । इत्थं प्रत्येकबुद्धस्य पृष्ठलब्धदर्शनमार्गोऽपि षोडशक्षणात्मको भवति ।

(इ) क्षान्तिज्ञानानां स्वरूपम्

(१) स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमतेन प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गस्य या 'दुःखे धर्मज्ञानक्षान्तिः' सा ग्राह्यग्राहकद्वयशून्यतायाः साक्षात्कारेण कामभूमिसंगृहीतानां दुःखसत्यदर्शनहेयानां ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणां परिकल्पितविकल्पानां साक्षात्प्रतिपक्षभूता 'आनन्तर्यमार्गः' इति ।

(२) प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गस्य यत् 'दुःखे धर्मज्ञानम्' तत् द्वयशून्यतायाः साक्षात्कारेण कामभूमिसंगृहीतानां दुःखदर्शनहेयानां ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणां परिकल्पितविकल्पानां प्रहाणस्याधारभूतं 'विमुक्तिमार्गः' इति ।

(३) प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गस्य या 'दुःखे अन्वयक्षान्तिः' सा द्वयशून्यतायाः साक्षात्कारेण ऊर्ध्वभूमिसंगृहीतानां दुःखदर्शनहेयानां ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणां परिकल्पितविकल्पानां साक्षात्प्रतिपक्षभूता 'आनन्तर्यमार्गः' इति ।

(४) प्रत्येकबुद्धस्य यत् 'दुःखे अन्वयज्ञानम्' तद् द्वयशून्यतायाः साक्षात्कारेण ऊर्ध्वभूमिसंगृहीतानां दुःखदर्शनहेयानां ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणां परिकल्पितविकल्पानां प्रहाणस्याधारभूतं 'विमुक्तिमार्गः' इति ।

यथा दुःखसत्ये चत्वारि क्षान्तिज्ञानानि, तथैव प्रतिसत्यं चत्वारि क्षान्तिज्ञानानि भवन्ति । तथा हि—

(५) समुदयसत्ये धर्मक्षान्तिः,
(६) समुदयसत्ये धर्मज्ञानम्,
(७) समुदयसत्ये अन्वयक्षान्तिः,
(८) समुदयसत्ये अन्वयज्ञानमिति ।
(९) निरोधसत्ये धर्मक्षान्तिः,
(१०) निरोधसत्ये धर्मज्ञानम्,
(११) निरोधसत्ये अन्वयक्षान्तिः,
(१२) निरोधसत्ये अन्वयज्ञानमिति ।
(१३) मार्गसत्ये धर्मक्षान्तिः,
(१४) मार्गसत्ये धर्मज्ञानम्,
(१५) मार्गसत्ये अन्वयक्षान्तिः,
(१६) मार्गसत्ये अन्वयज्ञानमिति ज्ञातव्यानि ।

इमाः क्षान्तयः, इमानि ज्ञानानि च क्रमशः तेषां तेषां सत्त्वानां द्वयशून्यतायाः साक्षात्कारेण तत्तत्सत्यदर्शनहेयानां ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणां परिकल्पितविकल्पानां प्रहायकाः साक्षात्प्रतिपक्षभूता आनन्तर्यमार्गाः, तत्प्रहाणाधारभूता विमुक्तिमार्गाश्च भवन्ति ।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या निरवयवपरमाणुभिरारब्धानां बाह्यार्थानां शून्यतायाः साक्षात्कारेण तत्तद्धातुभूमिसंगृहीतानां तत्तत्सत्यदर्शनहेयानां निरवयवपरमाणुनिर्मितानां बाह्यार्थानाम् अस्तित्वेऽभिनिविष्टानां परिकल्पितविकल्पानां साक्षात्प्रतिपक्षभूता आनन्तर्यमार्गाः, तत्तत्प्रहाणाधारभूता विमुक्तिमार्गाश्च भवन्तीति ज्ञातव्यम् ।

(ई) पर्यायाः

प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गः, प्रत्येकबुद्धसत्याभिसमयः, प्रत्येकबुद्धस्य प्राथमक्षणिको लोकोत्तरमार्ग इति पर्यायवाचिनो भवन्ति ।

(उ) निर्वचनम्

ग्राह्यधर्मनैरात्म्यं साक्षात् प्रथमतया प्रत्यक्षीकरोतीति 'प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गः'। चतुरार्यसत्यानां साक्षात् प्रथमतया अभिसमयत्वात् 'प्रत्येकबुद्धसत्याभिसमयः'। धर्मेषु विरजस्कविशुद्धज्ञानत्वात् 'प्रत्येकबुद्धस्य विमलं धर्मचक्षुः'। प्रत्येकबद्धस्य प्राथमक्षणिकार्यमार्गत्वात् 'प्रत्येकबुद्धस्य प्राथमक्षणिको लोकोत्तरमार्गः' इति ।

(ऊ) व्यवस्थापनसम्बन्धिनो विचाराः

अस्यां विचारणायां दर्शनमार्गीयषोडशक्षान्तिज्ञानानामुत्पत्तिविषयको विचारः, प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गात् प्रत्येकबुद्धभावनामार्गे साक्षादवक्रान्तिनियमः, अवक्रान्तिकालः, अवधिश्चेति चत्वारि अवश्यमेव ज्ञातव्यानीति इह प्रतिपाद्यन्ते ।

(य) दर्शनमार्गीयषोडशक्षान्तिज्ञानानामुत्पत्तिविषयको विचारः

प्रत्येकबुद्धस्य दर्शनमार्गीया अष्टौ क्षान्तयो युगपद् उत्पद्यन्ते तदनन्तरं तत्सन्ताने दर्शनमार्गीयाणि अष्टौ ज्ञानान्यपि युगपद् उत्पद्यन्ते। यतो हि ता अष्टौ क्षान्तयोऽविनाभूता भवन्ति, अष्टौ ज्ञानानि चाविनाभूतानि। प्रत्येकबुद्धस्य दर्शनमार्गीया अष्टौ क्षान्तयः 'आनन्तर्यमार्गः' इत्युच्यते, अष्टौ ज्ञानानि च विमुक्तिमार्गः। विमुक्तिमार्गश्च आनन्तर्यमार्गं साक्षाद् उपादायोत्पद्यते, अतोऽष्टौ ज्ञानान्यपि सहैव प्रवर्तन्ते ।

(र) प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गात् प्रत्येकबुद्धभावनामार्गे साक्षादवक्रान्तिनियमः

पृष्ठलब्धदर्शनमार्गस्य षोडशसु क्षणेषु अन्तिमक्षणिकज्ञानस्य समाप्तिरेव

दर्शनमार्गस्य समाप्तिः। अतएव प्रत्येकबुद्धस्य दर्शनमार्गीयान्तिमपृष्ठलब्धज्ञानात् प्रत्येकबुद्धभावनामार्गीये समाहितानन्तर्यमार्गे साक्षादवक्रान्तिर्भवतीति नियमः।

(ल) अवक्रान्तिकालः

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या प्रत्येकबुद्धस्य दर्शनमार्गीयपृष्ठलब्धज्ञानपरिसमाप्तौ यदा ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणः सहजविकल्पस्य प्रहाणाय द्वयशून्यतायां समाहितो भवति प्रत्येकबुद्धः, तदा दर्शनमार्गात् प्रत्येकबुद्धभावनामार्गे साक्षाद् अवक्रान्तिर्भवतीति।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकमते निरवयवपरमाणुभिरारब्धानां बाह्यार्थानाम् अस्तित्वेऽभिनिविष्टस्य सहजविकल्पस्य प्रहाणाय पूर्वोक्तविधबाह्यार्थशून्यतायां नैरात्म्ये वा यदा समाहितो भवति प्रत्येकबुद्धः, तदा दर्शनमार्गाद् भावनामार्गे साक्षाद् अवक्रान्तिर्भवतीति ज्ञातव्यम्।

(व) अवधिः

प्रत्येकबुद्धस्य प्रयोगमार्गसमाप्तेरनन्तरं यावद् भावनामार्गस्योत्पादो न भवति, तावत् प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गस्य सीमा भवतीति।

(४) प्रत्येकबुद्धभावनामार्गः

अत्र प्रत्येकबुद्धभावनामार्गस्य सम्यक् निरूपणार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, स्वरूपम्, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिश्चेति षट् प्रतिपाद्यानि भवन्ति। तदिह क्रमशो निरूप्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गाद् अनन्तरम् उत्पद्यमानम् अन्वभिसमयजातीयप्रभेदम् आर्यप्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानं प्रत्येकबुद्धभावनामार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेदः

अस्य भावनामार्गस्य द्वौ भेदौ भवतः, यथा—समाहितो भावनामार्गः, पृष्ठलब्धभावनामार्गश्च।

समाहितोऽपि भावनामार्गः आनन्तर्यमार्ग-विमुक्तिमार्गभेदेन द्विविधो भवति। तत्र आनन्तर्यमार्गस्य नव भेदा भवन्ति। प्रथमं स मृदु-मध्य-अधिमात्र-

भेदेन त्रिविधः। एतेषु त्रिषु एकैकः पुनः मृदु-मध्य-अधिमात्र भेदेन त्रिविधः। यथा—मृदु-मृदुः, मृदुमध्यः, मृदु-अधिमात्रश्चेति। एवमेव मध्याधिमात्रयोरपि भेदत्रयम्। इत्थं नवविधो भवति। तथैव विमुक्तिमार्गस्यापि नव भेदा भवन्ति।

(इ) स्वरूपम्

स्वभागीयानां भावनाहेयानां क्लेशानां साक्षात् प्रतिपक्षभूतो यः, स प्रत्येकबुद्धभावनामार्गीयः आनन्तर्यमार्गः। यश्च स्वोपादानकारणेन आनन्तर्य-मार्गेण प्रहीणानां भावनाहेयानां क्लेशानां प्रहाणस्य आधारभूतो मार्गो भवति, स प्रत्येकबुद्धभावनामार्गीयो विमुक्तिमार्गः। इमौ आनन्तर्य-विमुक्तिमार्गौ न परस्परं विरुद्धौ। यो द्वितीयादिक्षणिक आनन्तर्यमार्गः विमुक्तिमार्गोऽपि स भवति। प्रत्येकबुद्धभावनामार्गीयः समाहितः पृष्ठलब्धश्चेति इमौ परस्परं विरुद्धौ भवतः।

(ई) पर्यायाः

प्रत्येकबद्धभावनामार्गः, प्रत्येकबुद्धस्य अन्वभिसमय इति पर्यायवाचिनौ।

(उ) निर्वचनम्

साक्षात्कृतं ग्राह्यधर्मनैरात्म्यं स्वसन्ततौ प्रबन्धरूपेण भावयतीति 'प्रत्येकबद्धभावनामार्गः'। प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गानन्तरं ग्राह्यधर्मनैरात्म्यस्य पुनः साक्षात्कारिज्ञानत्वात् 'प्रत्येकबद्धस्य अन्वभिसमयः' इति।

(ऊ) अवधिः

प्रत्येकबुद्धस्य दर्शनमार्गसमाप्तेरनन्तरं यावत् प्रत्येकबद्धाशैक्षमार्गः प्राप्तो न भवति, तावद् भावनामार्गस्य सीमा भवति।

प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गापेक्षया तस्य भावनामार्गो बलवत्तरो भवति, यतो हि स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गो ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणः सहजविकल्पस्य साक्षात्प्रहाणं कर्त्तुम् असमर्थो भवति। तस्य भावनामार्गस्तु तथाविधं सहजविकल्पं साक्षात् प्रहातुं शक्नोतीति।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या दर्शनमार्गेण निरवयवपरमाणुभिरारब्धानां बाह्यार्थानाम् अस्तित्वग्राहिणः सहजविकल्पस्य प्रहाणं कर्त्तुं न शक्यते। भावनामार्गेण तु तत्सहजविकल्पः साक्षात्प्रहातुं शक्यत इति।

(५) प्रत्येकबुद्ध-अशैक्षमार्गः

अशैक्षमार्गस्यास्य यथावत् प्रतिपादनार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिः, विशिष्टधर्मश्चेति षट् क्रमशो निरूप्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् प्रत्येकबुद्धभावनामार्गादनन्तरमुत्पद्यमानं अर्हत्प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानं प्रत्येकबुद्धाशैक्षमार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेदः

अस्य भवन्ति त्रयो भेदाः, यथा– खड्गकल्पस्यार्हतः प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानम्, महासम्भारवतः वर्गचारिणः प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानम्, अल्पसम्भारवतः वर्गचारिणः प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानमिति।

संक्षेपतः अर्हत्प्रत्येकबुद्धसान्तानिकं क्षयज्ञानं अनुत्पादज्ञानं चेति द्विविधोऽशैक्षमार्गः। अनयोरेव द्वयोः ज्ञानयोरितरेषां सर्वेषां भेदानां संग्रहो भवति।

(इ) पर्यायाः

प्रत्येकबुद्धाशैक्षमार्गः, प्रत्येकबुद्धपर्यन्तमार्गः, अर्हत्प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानम्, प्रत्येकबुद्धस्य क्षयानुत्पादज्ञानं चेति पर्यायाः।

अस्ति केषांचन वादो यत् प्रत्येकबुद्धः अशैक्ष एव भवतीति।

नेदं समीचीनं मतम्, यतो हि शैक्षा अपि भवन्ति प्रत्येकबुद्धाः। शैक्षमार्गा अपि तेषां भवन्ति। प्रत्येकबुद्धस्य प्रतिपत्तिः, प्रत्येकबुद्धत्वाधारभूतं प्रकृतिगोत्रम्, तस्य चत्वारः प्रयोगमार्गा अपि भवन्ति। प्रत्येकबुद्धस्य पञ्चानां मार्गाणां क्रमः सुनियतो भवतीति। शैक्षप्रत्येकबुद्धं विना अशैक्षप्रत्येकबुद्धस्य अस्तित्वकल्पनं कारणं विना कार्यवत्, बीजं विना अंकुरवत्, पितरं विना पुत्रवद् असम्भवमिति मन्तव्यम्।

(ई) निर्वचनम्

प्रत्येकबुद्धयानीयशिक्षायां ज्ञाने च पारङ्गतत्वात् 'प्रत्येकबुद्धाशैक्षमार्गः'। प्रत्येकबुद्धमार्गस्य अन्तिमां कोटिं प्राप्तत्वात् 'प्रत्येकबुद्धपर्यन्तमार्गः'। भावनामार्गो-

यान्तिमक्षणभागीयानां हेयानां समूलसमुच्छेदकस्य प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानत्वात् 'अर्हत्प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानम्' इति।

(उ) अवधिः

प्रत्येकबुद्धभावनामार्गस्य समाप्तेरनन्तरं यावद् मार्गान्तरस्य प्राप्तिर्न भवति, तावत् अशैक्षमार्गस्य सीमा भवतीति।

(ऊ) विशिष्टधर्मः

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमते अर्हत्प्रत्येकबुद्धेग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणो विकल्पस्य प्रहाणं व्याप्तं भवति (अर्थात् प्रहाणस्य व्याप्तिर्भवति)। यथा— अभिसमयालङ्कारेऽप्युक्तम्—

ग्राह्यार्थकल्पनाहानाद् ग्राहकस्याप्रहाणतः।

(द्र०—अभिसमय० २ : ८ का०)।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या नास्तीदमुपर्युक्तं मतं समीचीनम्, यतो हि ग्राह्यं ग्राहकं च वस्तुतो द्वैतत्वेन विद्येते। तेषां मते तु प्रत्येकबुद्धेऽर्हति निरवयव-परमाणुभिरारब्धेषु बाह्यार्थेषु अस्तित्वाभिनिवेशिनः सबीजस्य विकल्पस्य प्रहाणं व्याप्तं भवति।

अपि च—श्रावकेऽर्हति प्रत्येकबुद्धे चार्हति उभयोः प्रहाणविषये अधिगम-विषये च मनागपि उच्चावचभेदो न भवति। उभौ सत्ताग्राहकस्य सबीजस्य विकल्पस्य प्रहाणं कुरुतः, तत्प्रहाणाधारभूतं विमुक्तिमार्गं तत्प्रहाणरूपं च निरोध-सत्यं प्राप्नुतः। उभावपि ज्ञेयावरणस्य किञ्चिदपि प्रहाणं न कुरुतः। बाह्यार्थ-ग्राही विकल्पो नास्ती प्रहेयः, यतो हि बाह्यार्थास्तु भवन्त्येव।

प्रत्येकबुद्धस्य अर्हत्पदप्राप्तौ कियान् कालोऽपेक्षितो भवति ?

नास्ति कालनैयत्यम्। षड्गकल्पस्य प्रत्येकबुद्धस्य अर्हत्पदप्राप्तौ कल्पशत-पर्यन्तं पुण्यज्ञानसम्भारसंचयः आवश्यको भवति। यथोक्तमभिधर्मकोशे—

खड्गः कल्पशतान्वयः॥

(द्र०—अभि० कोश ३ : ९४ का०)

महासम्भारवतः अल्पसम्भारवतो वा वर्गचारिणः प्रत्येकबुद्धस्य अर्हत्पदप्राप्तौ नास्ति कश्चन निश्चितः समयावधिः।

सोपधि-निरुपधिशेषनिर्वाणव्यवस्था—

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या यस्मिन् निर्वाणे दुःखसत्यमवशिष्टं भवति, तत् प्रत्येकबुद्धस्य सोपधिशेषनिर्वाणम्। यस्यां च निर्वाणावस्थायां दुःखसत्यस्य निरवशेषं प्रहाणं भवति, सा निरुपधिशेषनिर्वाणावस्था प्रत्येकबुद्धस्योच्यते।

प्रासंगिकमाध्यमिकदृष्ट्या यस्यां निर्वाणावस्थायां सत्ता (सत्यता)-प्रतिभासोऽवशिष्टो भवति, सा प्रत्येकबुद्धस्य सोपधिशेषनिर्वाणावस्था। यस्यां च सत्ताप्रतिभासो नितरां विलुप्तो भवति, सा प्रत्येकबुद्धस्य निरुपधिशेषनिर्वाणावस्थेत्युच्यते। तथा हि—सोपधिशेषनिर्वाणे स्थितस्यार्हतः सन्ताने यन्निरोधसत्यं तत् सोपधिशेषनिर्वाणम्। निरुपधिशेषनिर्वाणे स्थितस्य चार्हतः सन्ताने यन्निरोधसत्यं तन्निरुपधिशेषनिर्वाणमिति ज्ञेयम्।

(च) प्रत्येकबुद्धभूमेरवधिः

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गमारभ्य बुद्धभूमेः प्राप्तिं यावदस्याः सीमा भवतीति।

महायानभूमिस्वरूपम्

महायानभूमेः महायानमोक्षमार्गस्य वा स्वरूपं यथावत् निरूपयितुं लक्षणम्, भेदः, नामपर्यायाः, परिभाषा, स्वरूपम्, भूम्यवधिश्चेति षट् पृथक्-पृथक् क्रमशः प्रतिपाद्यन्ते।

(क) लक्षणम्

अशेषगुणानामाधारभूतो माहायानीयोऽभिसमयः महायानभूमिरिति लक्षणम्। अनुत्तरसम्यक्सम्बोधौ गमकत्वेन अधिकृतो माहायानीयोऽभिसमयः महायानमोक्षमार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

महायानभूमेः द्वौ भेदौ, यथा—हेतुभूमिः, फलभूमिश्च। अथवा—बोधिसत्त्वभूमिः बुद्धभूमिश्चेति द्वौ भेदौ। तत्र हेतुभूमिः बोधिसत्त्वभूमिश्चेति पर्यायौ। एवमेव फलभूमिः बुद्धभूमिश्चेति पर्यायवाचिनौ ज्ञेयौ।

(ग) नामपर्यायाः

महायानभूमिः, महायानमार्गः, महायानाभिसमयः, महायानज्ञानम्, महायानमिति पर्याया भवन्ति।

(घ) परिभाषा

माहायानीयसम्पूर्णगुणानाम् आधारभूतत्वात् 'महायानभूमि'रिति। महाबोधिं प्रापयति गमयतीति वा 'महायानमार्गः। महायानिनः पुद्गलस्याभिसमयत्वात् 'महायानाभिसमयः'। महायानेन प्राप्याधिगमत्वात् 'महायानज्ञानम्' सप्तभिर्महत्त्वैर्युक्तत्वात् 'महायानमि' ति निरुच्यते।

तत्रेमानि सप्तविधमहत्त्वानि येषां योगेन महायानमिति संज्ञा प्रवर्तते, यथा—आलम्बनमहत्त्वम्, प्रतिपत्तिमहत्त्वम्, ज्ञानमहत्त्वम्, वीर्यारम्भमहत्त्वम्, उपायकौशलमहत्त्वम्, समुदागममहत्त्वम्, बुद्धकर्ममहत्त्वं चेति। यथोक्तं महायानसूत्रालङ्कारे—

आलम्बनमहत्त्वं च प्रतिपत्तेर्द्वयोस्तथा।
ज्ञानस्य वीर्यारम्भस्य उपाये कौशलस्य च॥
उदागममहत्त्वं च महत्त्वं बुद्धकर्मणः।
एतन्महत्त्वयोगाद्धि महायानं निरुच्यते॥

(द्र०—महा० सूत्रा० गुणाधिकारे ५९–६० कारिका, पृ० १६४)

आलम्बनमहत्त्वेन अप्रमाणविस्तीर्णसूत्रादिधर्मयोगात्। प्रतिपत्तिमहत्त्वेन द्वयोः प्रतिपत्तेः स्वार्थे परार्थे च। ज्ञानमहत्त्वतो द्वयोर्ज्ञानात् पुद्गलनैरात्म्यस्य धर्मनैरात्म्यस्य च प्रतिवेधकाले। वीर्यारम्भमहत्त्वेन त्रीणि कल्पासंख्येयानि सातत्यसत्कृत्यप्रयोगात्। उपायकौशलमहत्त्वेन संसारापरित्यागासंक्लेशतः। समुदागममहत्त्वेन बलवैशारद्यावेणिकबुद्धधर्मसमुदागमात्। बुद्धकर्ममहत्त्वेन च पुनः पुनरभिसम्बोधिमहानिर्वाणसंदर्शनतः।

(द्र०—महायानसूत्रालङ्कारवृत्तिः, पृ० १६४)।

(ङ) स्वरूपम्

पूर्वमुक्तं हेतुभूमिः फलभूमिरिति महायानभूमेः भेदद्वयम्। तत्र हेतुभूमिः

बोधिसत्त्वभूमिरिति पर्यायौ। तथैव फलभूमिः बुद्धभूमिरित्यनर्थान्तरम्। इदानीमनयोर्द्वयोः भूम्योः प्रथमं हेतुभूमेः स्वरूपं निरूप्यते।

(१) हेतुभूमिः

हेतुभूमेः स्वरूपनिरूपणार्थं त्रीणि वक्तव्यानि भवन्ति, यथा—लक्षणम्, भेदः, आर्यबोधिसत्त्वभूमेर्विशेषव्याख्यानमिति क्रमशः प्रतिपाद्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

सम्पूर्णगुणानामाधारभूतं बोधिसत्त्वस्य ज्ञानं हेतुभूमेः बोधिसत्त्वभूमेर्वा लक्षणम्।

(आ) भेदः

हेतुभूमेः द्वौ भेदौ भवतः—पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमिः, आर्यबोधिसत्त्वभूमिश्चेति।

अथवा—लौकिकी बोधिसत्त्वभूमिः, लोकोत्तरा बोधिसत्त्वभूमिश्चेति।

अथवा—बोधिसत्त्वीया अधिमुक्तिचर्याभूमिः, बोधिसत्त्वीया परमार्थभूमिश्चेति।

तत्र पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमिः, लौकिकी बोधिसत्त्वभूमिः, बोधिसत्त्वीयाधिमुक्तिचर्याभूमिरित्यनर्थान्तरम्। तथैव आर्यबोधिसत्त्वभूमिः, लोकोत्तरा बोधिसत्त्वभूमिः, बोधिसत्त्वीया परमार्थभूमिरिति पर्यायाः।

तत्र प्रथमायाः पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमेः भेदद्वयम्, यथा—बोधिसत्त्वसम्भारमार्गः, बोधिसत्त्वप्रयोगमार्गश्चेति।

द्वितीयाया आर्यबोधिसत्त्वभूमेरपि द्वौ भेदौ, यथा बोधिसत्त्वदर्शनमार्गः, बोधिसत्त्वभावनामार्गश्चेति।

तत्र बोधिसत्त्वसम्भार-प्रयोगमार्गयोरुभयोः बोधिसत्त्वप्रयोगः, सर्वाकाराभिसम्बोधप्रयोगः, महायानप्रतिपत्तिः, सन्नाहप्रतिपत्तिः, बोधिसत्त्वज्ञानम्, बोधिसत्त्वयोग इतीमे पर्यायवाचिनो भवन्ति।

(ग) पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमिः

पूर्वमुक्तं हेतुभूमेः पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमिः, आर्यबोधिसत्त्वभूमिरिति भेदद्वयम्। तत्रादौ पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमेः सम्यक् प्रतिपत्तये त्रयाणामेषां प्रतिपादनमावश्यकं भवति, यथा महायानसम्भारमार्गः, महायानप्रयोगमार्गः, उभयोः (सम्भारप्रयोगमार्गयोः) साधारणो विशिष्टधर्मश्चेति। तत्रैषां त्रयाणां निरूपणमत्र सम्यग् विधीयते।

(स) महायानसम्भारमार्गः

महायानसम्भारमार्गोऽत्र लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, विशिष्टधर्मश्चेति पञ्चभिः पदार्थैः सुस्पष्टीक्रियते।

(क) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् सम्यक् निर्याणात् समुत्पन्नं धर्माभिसमयजातीयप्रभेदं बोधिसत्त्वस्य ज्ञानं महायानसम्भारमार्ग इति लक्षणम्।

'जातीयमि' ति कथनं प्रहीणक्लेशावरणस्यापि सम्भारमार्गस्य संग्रहार्थम्। धर्माभिसमयः, अर्थाभिसमयः, सत्याभिसमयः (तत्त्वाभिसमयः), अन्वभिसमयः (पृष्ठाभिसमयः), अर्हज्ज्ञानमिति पञ्चेमे परस्परं भिन्नार्थका भवन्ति।

(ख) भेदः

मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रिविधो भवति महायानसम्भारमार्गः।

प्रथमावस्थायां मृदुः, मध्यावस्थायां मध्यः अन्तिमायां चावस्थायां समुत्पन्नः सम्भारमार्गोऽधिमात्र इत्युच्यते।

ज्ञानदृष्ट्या सम्भारमार्गीयं शिक्षात्रयम्, सम्भारमार्गीया इन्द्रियसंवरादयः, सम्भारमार्गीयं श्रुतमयी चिन्तामयी भावनामयी चेति प्रज्ञात्रयम्, सम्भारमार्गीया दिव्यचक्षुराद्यभिज्ञाः, सम्भारमार्गीयाणि अष्टौ ध्यानारूप्याणि, सम्भारमार्गीयाणि मैत्र्यादिचतुरप्रमाणानीति षट् भेदा भवन्ति।

(ग) पर्यायाः

महायानसम्भारमार्गः, महायानमोक्षभागीयः, महायानधर्माभिसमय इत्येते पर्यायवाचिनो भवन्ति।

(घ) निर्वचनम्

महायानसम्भारसंचयस्य मार्गत्वात् 'महायानसम्भारमार्गः'। अनुत्तरसम्यक्सम्बोधेः भागित्वात् तद्धितत्वाद् वा 'महायानमोक्षभागीयः'। महायानीयपृथग्जनसन्ततौ शुक्लधर्मरूपाभिसमयत्वात् 'महायानधर्माभिसमयः' इति।

(ङ) विशिष्टधर्मः

अस्य सम्यक् प्रतिपादनार्थं प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्, बुद्धिप्रकारः, प्रवेशकालः, अवधिः, विशिष्टसम्भारमार्गावधारणमिति पञ्च प्रमुखतो ज्ञातव्यानीत्युच्यन्ते।

(ट) प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्

महायानमृदुसम्भारमार्गः छन्दसम्प्रयुक्तेन चित्तोत्पादेन सम्प्रयुक्तो भवति। मध्यसम्भारमार्गः अधिमात्रसम्भारमार्गश्च क्रमशः आशयसम्प्रयुक्तेन अध्याशयसम्प्रयुक्तेन च चित्तोत्पादेन संगृह्येते।

महायानसम्भारमार्गे सम्भारमार्गीयसंवृतिचित्तोत्पादस्य अध्याशयस्य महाकरुणायाश्च व्याप्तिर्भवति। अर्थात् माहायानिकपुद्गलस्य यः सम्भारमार्गः, स एभिस्त्रिभिरुपायैः व्याप्तं भवति। यतो हि माहायानिकपुद्गलस्य या चित्तसन्ततिः साऽवश्यं एषु त्रिषूपायेष्वन्यतमेन सम्प्रयुक्ता भवति।

माहायानसम्भारमार्गीयपुद्गलस्य प्रज्ञा निःसत्ता (निःस्वभावता)–ज्ञानसंगृहीता यद्यपि भवति, तथाप्येवंविधायाः प्रज्ञायाः तस्मिन् पुद्गले व्याप्तिर्नास्ति। यतो हि कृच्छ्रचिराभिसम्बोधप्रयोगोऽपि भवति।

तीक्ष्णप्रज्ञा माहायानिकाः सर्वप्रथमं शून्यताज्ञानमयीं प्रज्ञां स्वसन्ताने समुत्पाद्य ततः शून्यताकरुणागर्भं महायानचित्तोत्पादं कुर्वन्ति, यथोक्तं मध्यमकालङ्कारे शान्तरक्षितेन –

"सम्यग्ज्ञानपुरःसरं परमार्थतत्त्वं विनिश्चित्य कुदृष्टिसंच्छन्ने जगति करुणां च समादाय जगद्धितैकवीरा उत्पादितबोधिचित्ता बोधि-करुणालङ्कृता धीमन्तो मुनिव्रतं सम्यग् आचरन्ति"।

(तु०–तिब्बतीतंजूरसंग्रहे सूत्रवर्गे 'स'–इत्याख्ये उपसंहारकारिकासु द्रष्टव्यम्)

मन्दप्रज्ञास्तु माहायानिकाः पूर्वं महायानचित्तोत्पादं कृत्वा ततः शून्यता-

ज्ञानमयीं प्रज्ञां स्वसन्ताने उत्पादयन्ति। यथोक्तं शान्तरक्षितेन स्वकीयमध्यमकालङ्कारे—

"श्रद्धानुसारिणः पुद्गलाः पूर्वं सम्बोधिचित्तं समुत्पाद्य मुनिव्रतं च समादाय सम्यग्ज्ञानान्वेषणे समुद्यता भवन्ति"।

(तु०—तिब्बतीतंजूरसंग्रहे सू-वर्गे 'स'—इत्याख्ये उपसंहारकारिकासु द्रष्टव्यम्)।

(ठ) बुद्धिप्रकारः

महायानसम्भारमार्गीयाया बुद्धेः अनेके भेदा भवन्ति, तद्यथा महायानसम्भारमार्गीयं प्रत्यक्षप्रमाणम्, अनुमानप्रमाणम्, अधिगतज्ञानम् (गृहीतग्राहि ज्ञानम्), स्मृतिः, विपर्यासज्ञानं चेति।

एवंविधा अपि सम्भारमार्गीयाः पुद्गला भवन्ति, येषु पुद्गलनैरात्म्यस्य निःसत्तायाश्च प्रत्यक्षं ज्ञानं भवति, यतो हि प्रहीणपुद्गलात्मग्रहाः प्रहीणसत्ताग्रहाश्च श्रावकीयार्हन्तः पुद्गला अपि महायानसम्भारमार्गीया भवन्ति।

एवंविधा अपि महायानसम्भारमार्गीयाः पुद्गला भवन्ति, येषु क्षयज्ञानम् अनुत्पादज्ञानं च भवतः, यतो हि सत्त्वसन्ताने समाहितक्षयानुत्पादज्ञानावस्थायामपि अस्ति विपरीतज्ञानास्तित्वसम्भावना।

(ड) प्रवेशकालः

सम्यङ् निर्याणस्य लाक्षणिकनिर्याणस्य वा प्राप्तेरनन्तरं यदा परार्थं सम्यक्सम्बोधिप्राप्तये अकृत्रिमाया बुद्धेर्लाक्षणिकोऽनुभवः स्वसन्ताने समुत्पद्यते, तदा महायानमार्गे प्रवेशो निष्पन्नः, अथवा—महायानसम्भारमार्ग उत्पन्न इत्यवसेयः।

यावत् पौद्गलिकसन्ताने लाक्षणिकस्य महायानचित्तोत्पादस्य साक्षादनुभवो न जायते, तावत्कालपर्यन्तं सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बोद्धुकामा बुद्धिः इक्षुत्वगिव निःसारा भवति, यत्र अत्यल्प एव रसः। यदा च लाक्षणिकस्य महायानचित्तोत्पादस्य साक्षादनुभवः समुपजायते, एतस्यामवस्थायां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बोद्धुकामा बुद्धिः साक्षाद् इक्षुरस इव भवति। यथोक्तम् अध्याशयसंचोदनसूत्रे—

नेक्षुत्वचे सारमिहास्ति किंचिन्मध्येऽस्ति तत्सार सुप्रेमणीयः।
भुक्त्वा त्वचं नेह पुनः स शक्यं लब्धुं नरेणेक्षुरसं प्रधानम्॥

(द्र०—शिक्षासमुच्चये—उद्धृतं, पृ० ६३)

बोधिचर्यावतारेऽपि कथितं यदुत्पन्नमात्र एव बोधिचित्ते संसारकारागारबद्धो वराको मनुष्यः क्षणेन सुगतपुत्रो देवमनुष्यवन्दनीयश्च भवति। यथाऽऽह शान्तिदेवः —

भवचारकबन्धनो वराकः
सुगतानां सुत उच्यते क्षणेन।
सनरामरलोकवन्दनीयो
भवति स्मोदित एव बोधिचित्ते॥

(द्र०—बोधिचर्यावतारः १ : ९ पृ० ७)

महायानगोत्रीयस्य तीक्ष्णेन्द्रियस्य पुद्गलस्य महायानप्रवेशाय निर्याणम्, बोधिचित्तम्, सम्यग्दृष्टिश्चेति त्रयाणां युगपद्भावः परमावश्यकः। मध्यमकावतारे चन्द्रकीर्तिनोक्तम्—

"करुणाचित्तम्, अद्वयज्ञानम्, बोधिचित्त चेति त्रीणि जिनपुत्रकारणानि"।

(तु०—मध्यमकावतारे १ : १ का०)

(ढ) अवधिः

महायानचित्तोत्पादमारभ्य महायानप्रयोगमार्गस्य प्राप्तिं यावत् महायानसम्भारमार्गस्य सीमा भवति।

(ण) विशिष्टसम्भारमार्गावधारणम्

यो बोधिसत्त्वः त्रिभिरसंख्येयकल्पैः पुण्यज्ञानसम्भारान् परिपूर्य सम्यक्सम्बुद्धो भवति, तस्य सम्भारमार्गस्य स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे एवमुपवर्णितम्—

अनिमित्तप्रदानादिसमुदागमकौशलम्।
सर्वाकारावबोधेऽस्मिन् मोक्षभागीयमिष्यते॥

(द्र०—अभिसमयालङ्कारे ४ : ३२)

अयमर्थः—

"अनिमित्तालम्बनज्ञानाकारेण दानादिपारमिता आरभ्य सर्वाकारज्ञतापर्यन्तं स्वसन्ताने समुदागमे कौशलमेवास्मिन् सर्वाकाराभिसम्बोधे मोक्षभागीयमिष्टम्"।

(द्र०—स्फुटार्थायाम् अभिसमयालङ्कारवृत्तौ, पृ० ५४)

(श) महायानप्रयोगमार्गः

महायानप्रयोगमार्गस्य यथावत् प्रतिपादनार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, विशिष्टधर्मश्चेति पञ्चानां निरूपणमावश्यकं भवतीति तदुपवर्ण्यते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् महायानसम्भारमार्गात् समुत्पन्नम् अर्थाभिसमयजातीयप्रभेदं बोधिसत्त्वस्य ज्ञानं महायानप्रयोगमार्ग इति लक्षणम्।

(ब) भेदः

चत्वारोऽस्य भेदा भवन्ति, यथा—ऊष्मा महायानप्रयोगः, मूर्धा महायानप्रयोगः, क्षान्तिः महायानप्रयोगः, अग्रधर्मः महायानप्रयोगश्चेति।

(१) ऊष्मा महायानप्रयोगः

दर्शनहेयानां संक्लेशवस्त्वधिष्ठानानां समुदाचरितग्राह्यविकल्पानां प्रहायकजातीयः महायानस्य प्रथमो निर्वेधभागीय ऊष्मप्रयोगः।

(२) मूर्धा महायानप्रयोगः

दर्शनहेयानां व्यवदानाधिष्ठानानां समुदाचरितग्राह्यविकल्पानां प्रहायकजातीयः महायानस्य द्वितीयो निर्वेधभागीयः मूर्धप्रयोगः।

(३) क्षान्तिः महायानप्रयोगः

दर्शनहेयानां द्रव्यसदधिष्ठानानां समुदाचरितग्राह्यविकल्पानां प्रहायकजातीयः महायानस्य तृतीयो निर्वेधभागीयः क्षान्तिप्रयोगः।

(४) अग्रधर्मः महायानप्रयोगः

दर्शनहेयानां प्रज्ञप्तिसदधिष्ठानानां समुदाचरितग्राहकविकल्पानां प्रहायकजातीयः महायानस्य चतुर्थो निर्वेधभागीयः अग्रधर्मप्रयोगः।

एतेषु चतुर्षु भेदेषु एकैकोऽपि द्विविधो भवति, यथा—समाहितज्ञानं पृष्ठलब्धज्ञानं चेति।

एतयोः द्वयोरपि एकैकः मृदु-मध्य-अधिमात्रभेदेन त्रिविधो भवति।

अपि च ज्ञानदृष्टया महायानप्रयोगमार्गीयं शिक्षात्रयम्, प्रयोगमार्गीयं श्रुतमयी चिन्तामयी भावनामयी चेति प्रज्ञात्रयम्, प्रयोगमार्गीया दिव्यचक्षुराद्यभिज्ञाः, प्रयोगमार्गीयाणि अष्टौ ध्यानारूप्याणि, प्रयोगमार्गीयाणि मैत्र्यादिचतुरप्रमाणानीति महायानप्रयोगमार्गस्य अनेके भेदा भवन्ति।

(स) पर्यायाः

महायानप्रयोगमार्गः, महायाननिर्वेधभागीयः, महायाननिर्वेधाङ्गम्, महायानार्थाभिसमयश्चेति चत्वारः पर्याया भवन्ति।

(द) निर्वचनम्

माहायानीयार्यमार्गे साक्षाद् योजयतीति 'महायानप्रयोगमार्गः'। पुद्गलसान्तानिकान् समुदाचरितदर्शनहेयक्लेशान् निर्वेधयतीति निर्वेधः, निर्वेधभागे महायानमोक्षभागे वा हितत्वात् 'महायाननिर्वेधभागीयः'। समुदाचरितदर्शनहेयक्लेशानां निर्वेधस्य मोक्षप्राप्तेर्वा अङ्गभतत्वात् 'महायाननिर्वेधाङ्गम्'। सर्वधर्मशून्यतां अर्थसामान्येन जानातीति 'महायानार्थाभिसमयः'।

(इ) विशिष्टधर्मः

विशिष्टधर्मस्य स्वरूपं प्रज्ञोपायवैशिष्टचम्, बुद्धिप्रकारः, प्राप्तिकालः, अवधिश्चेति चतुर्णां प्रतिपादनेन सुस्पष्टं भवतीति तन्निरूप्यते।

(य) प्रज्ञोपायवैशिष्टचम्

महायानप्रयोगमार्गे निर्वेधभागीयप्रयोगसम्प्रयुक्तः संवृतिचित्तोत्पादः, सम्यग्विशुद्धाध्याशयः, महाकरुणा चेति त्रयाणामुपायानां व्याप्तिर्भवति। यो हि महायानप्रयोगमार्गीयः पुद्गलः, तस्य चित्तसन्तानं उपर्युक्तेन उपायत्रयेण व्याप्तं भवति।

महायानप्रयोगमार्गीया प्रज्ञा शून्यतालम्बना भवति, किन्तु प्रज्ञाया अस्या अस्मिन् प्रयोगमार्गे व्याप्तिर्न भवति, यतो हि एवंविधा अपि प्रयोगमार्गीयाः पुद्गला भवन्ति, येषु शून्यताज्ञानं न भवति। यतश्च विज्ञानवादिनोऽपि प्रयोगमार्गीया भवन्त्येव। यथा दीपङ्करश्रीज्ञानस्य ('अतिशा' इतिप्रसिद्धस्य) गुरुः सुवर्णद्वीपीयः आचार्यधर्मकीर्तिरित्यादयोऽनेके सत्याकारविज्ञानवादिनो महायानप्रयोगमार्गीया अभूवन्। एवमेव स्थविरधर्मपालः, वसुबन्धुः, दिङ्नाग इत्यादयो

मिथ्याकारविज्ञानवादिनोऽपि महायानप्रयोगमार्गीया आसन्। तथा महायानसूत्रालङ्कारशास्त्रं सप्त च प्रमाणशास्त्राणि प्रमाणत्वेनाङ्गीकुर्वतां पुद्गलानां महायानप्रयोगमार्गो भवति।

(र) बुद्धिप्रकारः

महायानप्रयोगमार्गीयं योगिप्रत्यक्षम्, अनुमानप्रमाणम्, अधिगतज्ञानम् (गृहीतग्राहि ज्ञानं), स्मृतिः, विपर्यासज्ञानं चेति अनेके प्रयोगमार्गीयाया बुद्धेर्भेदा भवन्ति।

महायानप्रयोमार्गे श्रुतमयी चिन्तामयी चेति द्वे प्रज्ञे न भवतः, तत्र केवलं भावनामयी प्रज्ञैव भवतीति केचिद्। यथोक्तम् अभिधर्मकोशे—

'भावनामयम्। अनागम्यान्तरध्यानभूमिकम्' ॥

(द्र०—अभि० को० ६ : २० का०)

अभिसमयालङ्कारवृत्तौ स्फुटार्थायामप्युक्तम्—

"चतुर्निर्वेधभागीयानि लौकिकभावनामयानि ऊष्मप्राप्त इति कुशलमूलम्, ततो मूर्धप्राप्तः, ततः क्षान्तिप्राप्तः, ततोऽग्रधर्म इति······"

(द्र०—अभिसमयालङ्कारवृत्तौ स्फुटार्थायां, पृ० १३)

यद्यपि महायानप्रयोगमार्गे प्राधान्येन भावनामयी एव प्रज्ञा भवति, तथापि महायानप्रयोगमार्गेऽस्मिन् अस्याः प्रज्ञाया व्याप्तिर्नास्ति। अभिधर्मकोशे अभिसमयालङ्कारवृत्तौ च प्राधान्यवाद एव स्फुटीकृतः। अन्यथा महायानप्रयोगमार्गीयचित्तानामाश्रयभूतं ध्यानभूमिषट्कमेव स्यादिति।

प्रज्ञात्रयस्य स्वरूपम्—स्वहेतोः आगममात्राद् उत्पन्ना प्रज्ञा 'श्रुतमयी'। सम्यग्युक्तिनिध्यानात् जाता 'चिन्तामयी'। स्वकारणात् भूतार्थभावनातः समुपजाता 'भावनामयी' ति। इमास्तिस्रः परस्परं न विरुद्धाः।

ननु आचार्येण वसुबन्धुना इमास्तिस्रः प्रज्ञाः परस्परं विरुद्धार्थाः कथमुक्ताः? यथा तेनोक्तं स्वभाष्ये—"नामालम्बना किल श्रुतमयी प्रज्ञा। नामार्थालम्बना चिन्तामयी। ······अर्थालम्बनैव भावनामयी।" तथा अभिधर्मकोशेऽपि चोक्तम्—

नामोभयार्थविषया श्रुतमय्यादिका धियः ॥

(द्र०—अभि० को० ६ : ५ का० एवं तद्भाष्यम्)

इदं खलु वैभाषिकाणां परिकल्पितं प्रज्ञात्रयस्य स्वरूपम्, न वास्तविकम्। अत एव आचार्यहरिभद्रेण अभिसमयालङ्कारवृत्तौ सुस्पष्टमुद्घोषितं यत् हैनयानिकानागमान् आश्रित्य कुत्रापि महायाने दूषणं नाभिधेयमिति। यथा—"इचतोऽन्ययानमाश्रित्य कुत्रापि दूषणं नाभिधातव्यम्"।

(द्र०—अभिसमयालङ्कारवृत्तौ स्फुटार्थायाम्, पृ० १३)

(ल) प्राप्तिकालः

यदि महायानप्रयोगमार्गः हीनयानपूर्वङ्गमो नास्ति तदा शून्यतालम्बनाया विदर्शनायाः प्राप्तिसमकालमेव महायानप्रयोगमार्गस्य प्राप्तिर्भवति। किन्तु शून्यतालम्बनाया विदर्शनायाः प्रयोगमार्गेऽस्मिन् व्याप्तिर्नास्ति। यतो हि एवंविधा अपि महायानप्रयोगमार्गीयाः पुद्गला भवन्ति, येषु शून्यताज्ञानम् अनधिगतं भवति।

महायानप्रयोगमार्गेण हेयानां स्वरूपं किम् ?

चत्वारो महायानप्रयोगा ऊष्मादयः (निर्वेधभागीयाः), चत्वारश्च दर्शनहेयाः समुदाचरितग्राह्यग्राहकविकल्पाः परस्परं क्रमशः प्रतिपक्षाः प्रहेयाश्च भवन्ति। यथोक्तं आर्यमैत्रेयनाथेन—

चतुर्विकल्पसंयोगं यथास्वं भजतां सताम्॥

(द्र०—अभिसमय० १ : २६ का०पृ० १२)।

आचार्यहरिभद्रोऽपि इममेवार्थं स्ववृत्तौ उक्तवान्—

"इत्येवं चतुर्विकल्पाः चतुर्निर्वेधभागीयैः यथाक्रमं संयुक्ता भवन्ति"।

(द्र०—अभिसमयालङ्कारवृत्तौ स्फुटार्थायां, पृ० १६)

इत्येवं महायानप्रयोगमार्गावस्थायां दर्शनहेयानां समुदाचरितग्राह्यग्राहकविकल्पानां प्रहाणं कर्त्तुं शक्यते, न तु महायानसम्भारमार्गावस्थायामिति ज्ञेयम्। यतो हि महायानप्रयोगावस्थायां शून्यतालम्बनाया विदर्शनायाः प्राप्तिर्भवति, न तु महायानसम्भारमार्गावस्थायाम्। दर्शनहेयानां च समुदाचरितचतुर्विकल्पानां साक्षात् प्रहाणं शून्यतालम्बकविदर्शनासापेक्षं भवति। यथोक्तं शान्तिदेवेन—

शमथेन विपश्यनासुयुक्तः कुरुते क्लेशविनाशमित्यवेत्य॥

(द्र०—बोधिचर्यावतारे ८ : ४ का०, पृ० १३७)

(व) अवधिः

महायानसम्भारमार्गस्य समाप्तेरनन्तरं यावत् महायानदर्शनमार्गस्य प्राप्तिर्न भवति, तावत् महायानप्रयोगमार्गस्य सीमा भवति ।

(ष) महायानसम्भार-प्रयोगमार्गयोः साधारणो विशिष्टधर्मः

महायानसम्भारमार्गः महायानप्रयोगमार्गश्चोभौ लौकिकानां श्रावकाणां प्रत्येकबुद्धानां च भूमेरतीतौ तथा चोभौ महायानपरमार्थभूमिमपि अप्राप्तौ भवतः । यथा राजा चक्रवर्ती मनुष्यवर्णातीतो देववर्णं चाप्राप्तो भवति ।

(तु०—मध्यमकावतारे १ : ५ कारिकायाः स्ववृत्तौ उद्धृतं रत्नमेघसूत्रम्)

मूलमध्यमकावतारेऽप्युक्तं परमार्थचित्तोत्पाद एव महायानपरमार्थभूमिरिति । तथा हि—"तत्प्राप्तिमारभ्य बोधिसत्त्वशब्देन व्यवह्रियते" ।

(तु०—मध्यमकावतारे १ : ५ का० तद्भाष्ये च)

(बी) आर्यबोधिसत्त्वभूमिः

(इ) आर्यबोधिसत्त्वभूमेर्विशेषव्याख्यानम्

तत्र आर्यबोधिसत्त्वभूमेर्विशेषेण व्यवस्थापनायां प्रकारद्वयं निर्दिश्यते, यथा—संक्षिप्तनिर्देशः, विस्तृतव्याख्यानं च ।

(१) संक्षिप्तनिर्देशः

महायानसूत्रालङ्कारोक्तविधिना बोधिसत्त्वानां विहारो भूमिर्वा अष्टाभिः पदार्थैः निर्दिश्यते, यथा लक्षणम्, पुद्गलः, शिक्षा, स्कन्धः, निष्पत्तिः, लिङ्गम्, निरुक्तिः, प्राप्तिश्चेति । यत्रोक्तं तत्रैव—

लक्षणात् पुद्गलाच्छिक्षास्कन्धनिष्पत्तिलिङ्गतः ।
निरुक्तेः प्राप्तितश्चैव विहारो भूमिरेव च ॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ६ का० पृ० १६६)

अत्रोऽत्र प्रतिस्वं विहारस्य भूमेर्वा पृथक् लक्षणम्, भूमिस्थिताः पुद्गलाः, अधिशीलादिशिक्षात्रयम्, शीलादिविमुक्तिज्ञानान्ताः पञ्च स्कन्धाः, निष्पत्तिः,

भूमिप्रविष्टस्य लिङ्गम्, भूमीनां निरुक्तिः, प्राप्यगुणानां प्राप्तिरिति संक्षिप्तनिर्देशेऽष्टौ निर्देश्या भवन्ति ।

(२) विस्तृतव्याख्यानम्

अस्मिन् विस्तृतव्याख्यानावसरे त्रीणि वाच्यानि भवन्ति, तद्यथा—आगमानामुद्धरणम्, आगमार्थनिरूपणम्, व्यवस्थापनसम्बन्धिनो विचाराश्चेति । तानीह क्रमशो निरुच्यन्ते ।

(अ) आगमानामुद्धरणम्

"भूमयो हि नाम बोधिसत्त्वानाम् अनास्रवेण ज्ञानेन करुणादिभिश्च परिगृह्यन्ते, विभज्यन्ते, तद्गुणानां चाधारभूता भवन्ती" ति मध्यमकावतारभाष्यवचनेनानेन भूमीनां लक्षणं परिदीपितं भवति ।

(तु०—मध्यमकावतारे १ : ५ कारिकायाः भाष्ये)

"प्रमुदितादिभूमीनां दशधा विभाजनमपि गुणानां उत्तरोत्तरसंख्याधिक्येन, सामर्थ्यातिशय्येन, दानादीनां पारिपूर्याधिक्येन, विपाकवृद्ध्यादिभिश्च भवति, न तु स्वरूपतः ।"—अनेन वचनेन भूमीनां दशधा भेदस्य निमित्तं प्रदर्शितं भवति ।

(तु०—मध्यमकावतारे १ : ५ कारिकाया भाष्ये)

"न तु स्वरूपतः" इति कथनेन बोधिसत्त्वभूमीनां नास्ति स्वरूपतः परमार्थतो वा सिद्धिरिति ज्ञापितं भवति । भूमीनां दशधा भेदनिरूपणं तु केवलं व्यवस्थापनदृष्ट्यैवेति ज्ञातव्यम् । महायानसूत्रालङ्कारेऽप्युक्तम् —

निष्पत्तिर्विज्ञेया यथाव्यवस्थानमनसिकारेण ।

(द्र०—महायानसूत्रालङ्कारे २१ : २५ का० पृ० १७२)

महायानसूत्रालङ्कारवृत्तावपि—

"तत्र निष्पत्तिर्यथाव्यवस्थापितभूमिमनसिकारेण । तस्य भूमिव्यवस्थानस्य कल्पनामात्रज्ञानात् तदविकल्पनया च वेदितव्या । यदा तद्भूमिव्यवस्थानं कल्पनामात्रं जानीते, तदपि च कल्पनामात्रं न विकल्पयति······"।

(द्र०—महायानसूत्रालङ्कारवृत्तौ, पृ० १७२)

दशभूमकसूत्रेऽपि निगदितम्—

> यथान्तरीक्षे शकुनेः पदं बुधै- र्वक्तुं न शक्यं न च दर्शनोपगम् ।
> तथैव सर्वा जिनपुत्र भूमयो वक्तुं न शक्याः कुत एव श्रोतुम् ॥

(द्र०—दशभूमकसूत्रे , पृ० ७)

यथा श्रावकयाने स्रोत-आपन्नफलप्रतिपन्नकादिभेदेन श्रावकाणामष्टौ लोकोत्तरा भूमयो भवन्ति, तथैव महायानेऽपि बोधिसत्त्वानां दश भूमयो भवन्ति । यथोक्तं नागार्जुनेनापि—

> यथा श्रावकयानेऽष्टभूमयः परिदीपिताः ।
> महायानेऽपि तद्वद्दशधा बोधिसत्त्वभूः ॥

(द्र०—रत्नावल्यां ५ : ३८-३९ का० संस्कृतच्छाया)

अनेन वचनेन आर्यबोधिसत्त्वभूमेः दशसु संख्यानैयत्यं निर्दिष्टं भवति ।

(आ) आगमार्थनिरूपणम्

अत्र लक्षणम्, भेदः, दशधा विभाजनस्य निमित्तम्, संख्यानैयत्यम्, भूमिसंक्रान्तिनियमः, संक्रान्तेरवधिः, भूमिपरिष्करणमिति सप्त प्रतिपाद्यान्युच्यन्ते ।

(क) लक्षणम्

सम्पूर्णगुणानामाश्रयत्वे सति विशिष्टप्रज्ञोपायसंगृहीतमार्यबोधिसत्त्वीयज्ञानं आर्यबोधिसत्त्वभूमिरिति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

आर्यबोधिसत्त्वभूमेर्दश भेदा भवन्ति, तद्यथा—(१) प्रमुदिता भूमिः, (२) विमला भूमिः' (३) प्रभाकरी भूमिः, (४) अर्चिष्मती भूमिः, (५) सुदुर्जया भूमिः, (६) अभिमुखी भूमिः, (७) दूरङ्गमा भूमिः, (८) अचला भूमिः, (९) साधुमती भूमिः, (१०) धर्ममेघा भूमिश्चेति ।

(ग) दशधा विभाजनस्य निमित्तम्

उत्तरोत्तरभूमिषु आर्यबोधिसत्त्वस्य ज्ञाने, गुणानां संख्यासु, सामर्थ्ये, दानादिपारमितानामर्जने च वृद्धिर्भवति। तथैव विपाकभूतस्य जन्मनो ग्रहणेऽपि वैशिष्ट्यं जायते ।

गुणवृद्धिः

प्रथमायां भूमौ बोधिसत्त्वे १२०० गुणा उत्पद्यन्ते। द्वितीयायां भूमौ १२,००० तृतीयायां भूमौ १२,००००० चतुर्थ्यां १२,००००००० एवमेव उत्तरोत्तरासु भूमिषु असंख्येयानां गुणानामुत्पत्तिर्भवति।

सामर्थ्यवृद्धिः

पूर्वा पूर्वा भूमिः उत्तरामुत्तरां भूमिमाकर्षयति। भूमिर्नाम सर्वविपक्षभूतानां हेयबीजानां प्रतिपक्षभूता भवति। अर्थात् तेषां प्रहाणं करोति। तथा स्वगुणानां परिपूरावपि समर्था भवति।

पारमितावृद्धिः

दशसु भूमिषु दानादिपारमितानां व्यापारस्य प्रकर्षो भवति। प्रथमायां भूमौ दानपारमितायाः व्यापारस्य प्रकर्षो भवति। द्वितीयायां दानेन सह शीलस्यापि, तृतीयायां ताभ्यां दानशीलाभ्यां सह क्षान्तेरपि, चतुर्थ्यां तैः सह वीर्यस्य, पंचम्यां पूर्वोक्तैः सह ध्यानस्य, षष्ठ्यां तैः सह प्रज्ञायाः, सप्तम्यां पूर्वोक्तैः सह उपायस्य, अष्टम्यां तैः सह प्रणिधानस्य, नवम्यां पूर्वैः सह बलस्य, दशम्यां च सर्वैः सह ज्ञानस्य प्रकर्षो भवति।

सर्वासु भूमिषु सामान्येन सर्वाः पारमिता भवन्ति, किन्तु यस्यां भूमौ यस्याः पारमितायाः आधिक्यं भवति, तस्यां सा पारमिता विशिष्टा भवति, इतरासु च अविशिष्टा। यथोक्तं मध्यान्तविभागे—

"विशिष्टा चाविशिष्टा च ज्ञेया दशसु भूमिषु ॥"

(द्र०—मध्यान्तविभागे ५ : २७ का०)

अपि च

"यस्यां भूमौ या पारमिताऽतिरिक्ततरा सा तत्र विशिष्टा, सर्वासु च सर्वत्र समुदागच्छतीत्यविशिष्टा।"

(मध्यान्तविभागभाष्ये तत्रैव)

अपि च

"यस्यां बोधिसत्त्वभूमौ व्यवस्थितो बोधिसत्त्वो यस्यां पारमितायामाधिक्येन प्रयुज्यते, सा तस्यां बोधिसत्त्वभूमावितराभ्यः पारमिताभ्योऽतिरिक्ततरा

भवतीति विशिष्टोच्यते। तद्यथा प्रथमायां भूमौ दानपारमिताऽतिरिक्ततरा भवतीति।......एवं यावद् दशभ्यां ज्ञानपारमितेति। अविशेषेण शेषासु सर्वासु पारमितासु तस्यां भूमौ समुदागच्छतीति तासु प्रतिपत्तिरविशिष्टोच्यते। यथोक्तं प्रमुदितायां भूमौ दानपारमिताऽतिरिक्ततरा भवतीति। न च शेषासु न समुदागच्छति यथाबलं यथाभाजमानमिति। एवं शेषासु भूमिषु यथासूत्रं निर्देशो वेदितव्यः।"

(तत्रैव टीकायाम्, पृ० १८६)

विपाकवैशिष्ट्यम्

प्रत्येकभूमेरवस्थायां विपाकभूतस्य आत्मप्रतिलाभस्य भिन्नं भिन्नं वैशिष्ट्यं भवति। यथा—प्रथमभूमिस्थो बोधिसत्त्वः सकलजम्बूद्वीपरयाधिपतिश्चक्रवर्ती भूत्वा जायते। द्वितीयभूमिस्थो बोधिसत्त्वः चतुर्द्वीपाधिपतिश्चक्रवर्ती भूत्वा उत्पत्स्यते। तृतीयभूमिस्थः देवेन्द्रः शक्रो भविष्यति। चतुर्थभूमिस्थो यामानां देवानामधिपतिः, पंचमभूमिस्थः तुषितानां देवानामधिपतिः, षष्ठभूमिस्थो बोधिसत्त्वः निर्माणरतिदेवानामधिपतिः, सप्तमभूमिस्थः परनिर्मितवशवर्तिनां देवानामधिपतिः, अष्टमभूमिस्थः सहस्रलोकधातोरधिपतिः सहाम्पतिः ब्रह्मा, नवमभूमिस्थः द्विसाहस्रलोकधातोः अधिपतिः ब्रह्मा, दशमभूमिस्थश्च बोधिसत्त्वः शुद्धावासानां देवानामधिपतिर्भूत्वा उत्पद्यते।

(घ) संख्यानैयत्यम्

आर्यबोधिसत्त्वस्य भूमीनां संख्या नियतरूपेण दश भवति। श्रावकादिभूमीनां संख्या फलप्रतिपन्नकफलस्थभेदेन अष्टाविति नियता भवति।

(ङ) भूमिसंक्रान्तिनियमः

पूर्वपूर्वभूमीनां समाहिताद् अन्तिमक्षणात् ऊर्ध्वोर्ध्वभूमीनां समाहिते प्रथमक्षणे साक्षादवक्रान्तिर्भवति।

प्रथमायाः भूमेः समाहितस्य आनन्तर्यमार्गस्यान्तिमक्षणाद् द्वितीयायाः भूमेः समाहितस्य आनन्तर्यमार्गस्य प्रथमे क्षणे साक्षादवक्रान्तिर्भवति।

सप्तम्याः भूमेः समाहितस्य आनन्तर्यमार्गस्य अन्तिमक्षणाद् अष्टम्याः भूमेः समाहितस्यानन्तर्यमार्गस्य प्रथमे क्षणे साक्षादवक्रान्तिर्भवति।

दशम्याः भूमेः समाहितस्य आनन्तर्यमार्गस्य अन्तिमक्षणाद् एकादश्याः समन्तप्रभायाः सर्वाकारज्ञताया वा प्रथमे क्षणे साक्षादवक्रान्तिर्भवति।

यतो हि सप्तम्याः भूमेः समाहितस्य आनन्तर्यमार्गस्यान्तिमः क्षणः, सप्तभिः अशुद्धभूमिभिः सम्बद्धानि यानि हेयावरणानि, तेषां साक्षात् प्रतिपक्षभूत आनन्तर्य-मार्गो भवति। अष्टम्याः भूमेः प्राथमक्षणिकं ज्ञानं सप्ताशुद्धभूमिभिः सम्बद्धानां हेयक्लेशानां प्रहाणस्याधारभूतो विमुक्तिमार्गः। भूमिषु प्रवहमानायाः ज्ञानधाराया अन्तिम आनन्तर्यमार्गः (यज्ज्ञानं द्वितीयक्षणे बुद्धत्वमित्युच्यते) तिसृभिः शुद्ध-भूमिभिः सम्बद्धानि यानि हेयावरणानि, तेषां साक्षात् प्रतिपक्षो भवति। सर्वा-कारज्ञतायाः प्राथमक्षणिकं ज्ञानं तिसृभिः शुद्धभूमिभिः सम्बद्धानां प्रहेयावरणानां प्रहाणस्य आधारभूतो विमुक्तिमार्गः।

उपर्युक्तं च सर्वमविरुद्धम्, यतो हि अशुद्धं ज्ञानं सप्तभिरशुद्धभूमिभिः सम्बद्धैः प्रहेयैरावरणैः सम्पृक्तं भवति। शुद्धं च ज्ञानं सप्ताशुद्धभूमिगतप्रहेयैरावरणैर्विशुद्धं विमुक्तं च भवति। यथा गर्भस्थितं शिशुशरीरं गर्भमलिनतया सम्पृक्तमशुद्धं च भवति, गर्भनिष्क्रान्तं शिशुशरीरं गर्भमलिनतया विमुक्तं शुद्धं च भवति। यथा चोक्तं महायानोत्तरतन्त्रशास्त्रे—

गर्भकोशमलप्रख्याः सप्तभूमिगता मलाः।
विकोशगर्भवज्ज्ञानमविकल्पं विपाकवत्॥

(द्र०—महायानोत्तरतन्त्रशास्त्रे १ : १४१ का०, पृ० ६९)

अपि च

शुद्धज्ञानं स्वहेयावरणैर्विमुक्तं न भवति। अर्थात् स्वहेयावरणानां प्रहा-णस्याधारभूतं न भवति। यतो हि शुद्धभूम्यावरणानां प्रहाणाधारभूतं ज्ञानं तु सर्वज्ञज्ञानमेव। शुद्धभूम्यावरणानि चरमभविकबोधिसत्त्वस्य आनन्तर्यमार्गेण प्रहेयानि भवन्ति। यथोक्तं महायानोत्तरतन्त्रशास्त्रे—

मृत्पङ्कलेपवज्ज्ञेयास्त्रिभूम्यनुगता मलाः।
वज्रोपमसमाधानज्ञानवध्या महात्मनाम्॥

(द्र०—महायानोत्तरतन्त्रशास्त्रे १ : १४२ का०, पृ० ६९)

अयमर्थः

तत्तद्भूमीनां तत्तज्ज्ञानं स्वहेयावरणप्रहाणाधारभूतं न भवति, यतो हि स्वहेयप्रहाणाधारभूतत्वं नाम तत्तद्भूमित उद्गमनमेव।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या सप्तम्या भूमेः आनन्तर्यमार्गस्यान्तिमः क्षणः क्लेशावरणानां साक्षात् प्रतिपक्षो भवति, सबीजस्य (सवासनस्य) सत्ताग्राहस्य प्रतिपक्षभूतत्वात्तस्य । अत्र व्याप्तिरपि—यः सत्ताग्राहः स क्लेशावरणमिति ।

उपर्युक्तं च नासिद्धम् । यतो हि शुद्धभूमीनां ज्ञानं अर्हज्ज्ञानमेव भवति । शुद्धभूमिष्ठस्य बोधिसत्त्वस्य सन्ततौ यन्निरोधसत्यं तन्निर्वाणमेव । शुद्धभूमिस्थितश्च बोधिसत्त्वः अर्हन्नेव स्यात् । मध्यमकावतारेऽभिहितम् –

"अष्टम्यां भमौ तेषां मलानां समूलमुपशमो भवति" ।

(तु०—मध्यमकावतारे ८ : २ का०)

तद्भाष्येऽपि

"अविकलप्रज्ञानसूर्यस्योदये पूर्वोत्पन्नानां संसारहेतूनां त्रैधातुकावचराणां क्लेशावरणानां समूलमुपशमो जायते । अस्यामवस्थायां सर्वक्लेशानां प्रहाणेन बोधिसत्त्वो यद्यपि धातुत्रयस्य गुरुर्भवति, तथापि भगवतां बुद्धानां सम्पत्तयो न तेन प्राप्तुं शक्यन्ते ।"

(तु०—मध्यमकावतारे ८ : २ कारिकायां भाष्ये)

अष्टम्या भूमेः आनन्तर्यमार्गः क्लेशावरणानां समूलप्रहाणस्याधारभूतो विमुक्तिमार्गोऽपीत्युभयरूपो भवति । यो बोधिसत्त्वः हीनयानपूर्वङ्गमो न भवति, स अष्टम्यां भूमौ शैक्षोऽपि अर्हन्नपि भवति ।

भावनामार्गीयानन्तर्यमार्गः सत्ताग्राहश्च कथं परस्परं क्रमशः प्रतिपक्षः प्रहेयश्च भवतः ?

महायानभावनामार्गीया नवानन्तर्यमार्गाः सत्ताग्राहकाश्च नव विकल्पाः परस्परं प्रतिपक्षप्रहेयरूपेण युज्यन्ते । भावनामार्गस्य मध्यानि त्रीणि सत्ताग्राहकाणां नवविकल्पानां प्रहेयभूतानां प्रतिपक्षरूपाणि भवन्ति । अधिमात्रानन्तर्यमार्गाणां नवभिः सत्ताग्राहकविकल्पैः सह योगो न भवति । अर्थात् ते परस्परं प्रतिपक्ष-प्रहेया न भवन्ति, यतो हि भावनामार्गीयाणाम् अधिमात्रत्रयाणां मृदुसत्ताग्राहकविकल्पानां प्रहाणेन सह व्याप्तिर्भवति । अतः प्रहीणत्वात्ते न प्रहेया इति ।

महायानभावनामार्गस्य आनन्तर्यमार्गीयाणां मध्यत्रयाणां सत्ताग्राहकैः नवभिर्विकल्पैः सह योगो भवति । अर्थात् ते परस्परं प्रतिपक्ष-प्रहेया भवन्ति ।

यतो हि द्वितीयायाः तृतीयायाः चतुर्थ्याः पंचम्याः षष्ठ्याः भूमेः भावनामार्गीयानन्तर्यमार्गाः क्रमशः सत्ताग्राहकविकल्पानां अधिमात्रत्रिकस्य मध्यद्वयस्य च पंचानां अधिमात्रमध्यानां साक्षात् प्रतिपक्षा भवन्ति। सप्तम्या भूमेः भावनामार्गीयानन्तर्यमार्गः सत्ताग्राहकविकल्पानां मध्यमृदुनो मृदुत्रिकस्य च (चतुर्णां) साक्षात् प्रतिपक्षो भवति।

(च) संक्रान्तेरवधिः

दशानां भूमीनां स्वस्वपरिष्कर्मणां (शुद्धीनां) पारिपूरिः, ऊर्ध्वभूमिषु संक्रमणं च समकालमेव भवतः।

(छ) भूमिपरिष्करणम्

तत्तद्भूमिगतानां दोषाणां निवारणं तत्तद्भूमिगतानां गुणानां परिपूरणं च तत्तद्भूमिपरिष्करणस्य (परिशोधनस्य) लक्षणम्। दोषनिवारणं गुणपरिपूरणं नाम क्रमशः दोषनिवारकस्य गुणपरिपूरकस्य च ज्ञानस्य उत्पादः। अनयोर्ज्ञानयोरवस्थि रेव तत्तद्भूमिपरिशोधनमिति।

प्रथमाया भूमेः परिष्कर्माणि दश, द्वितीयाया अष्टौ, तृतीयायाः पञ्च, चतुर्थ्याः दश, पञ्चम्याः दश, षष्ठ्याः द्वादश, सप्तम्याः विंशतिः, अष्टम्याः अष्टौ, नवम्या भूमेः द्वादश परिष्कर्माणि भवन्ति।

संक्षेपेण एतेषां हेयप्रतिपक्षपरिष्कर्मद्वये संग्रहो भवति। हेयपरिष्करणं सुवर्णमलिनताया दूरीकरणमिव तथा प्रतिपक्षपरिष्करणं प्रासादस्य सुधालेपनेन शुद्धिरिव भवति।

दशम्या भूमेर्यद्यपि परिष्करणं भवति, तथापि परिष्कर्मरूपेण शास्त्रेषु तन्न परिदीपितम्, यतो हि दशमी भूमिः लक्षणैः परिदीप्यते। तेषां लक्षणानामुत्पादेन तत्परिष्कर्म परिज्ञायते।

(ङ) व्यवस्थापनसम्बन्धिनो विचाराः

बोधिसत्त्वभूमिरत्र अष्टभिः प्रकारैः व्यवस्थाप्यते।

(१) महायानसूत्रालङ्कारानुसारि व्यवस्थापनम्

(२) माध्यमिकरत्नावलिग्रन्थानुसारि व्यवस्थापनम्

(३) दशभूमिप्रहेयानां परिचयः

(४) बोधिसत्त्वानां प्रभेदः

(५) बोधिसत्त्वपर्यायाः

(६) बोधिसत्त्वलिङ्गानि

(७) भूमिप्रविष्टस्य लिङ्गानि स्वप्नलिङ्गानि च

(८) दशम्यां भूमौ महार्चिरभिषेकनियमः

(१) महायानसूत्रालङ्कारानुसारि व्यवस्थापनम्

यथा सर्वेषां प्रतिष्ठाभूतत्वात् भूमिरित्युच्यते, तथैव बोधिसत्त्वगुणानां प्रतिष्ठाभूतत्वात् ज्ञानमपि 'भूमि'—शब्देन व्यवह्रियते। महायानसूत्रालङ्कारेऽप्युक्तम्—

शून्यता परमात्मस्य कर्मानाशे व्यवस्थितिः।
विहृत्य ससुखैर्ध्यानैर्जन्म कामे तत परम्॥
ततश्च बोधिपक्षाणां संसारे परिणामना।
विना च चित्तसंक्लेशं सत्त्वानां परिपाचना॥
उपपत्तौ च संचित्य संक्लेशस्यानुरक्षणा।
एकायनपथश्लिष्टाऽनिमित्तैकान्तिकः पथः॥
अनिमित्तेऽप्यनाभोगः क्षेत्रस्य च विशोधना।
सत्त्वपाकस्य निष्पत्तिर्जायते च ततः परम्॥
समाधिधारणीनां च बोधेश्चैव विशुद्धता।
एतस्माच्च व्यवस्थानाद् विज्ञेयं भूमिलक्षणम्॥

(द्र०—महायानसूत्रालङ्कारे चर्याप्रतिष्ठाधिकारे १०-१४ का० पृ० १६९-.७०)

भूमीनां निरुक्तिरपि महायानसूत्रालङ्कारे सुस्पष्टं निरूपिता। आसन्नां बोधिं सत्त्वार्थसाधनं च दृष्ट्वा बोधिसत्त्वस्य यस्यां भूमौ तीव्रो मोदो जा ते, सा प्रमुदितेति। यथोक्तम्—

पश्यतां बोधिमासन्नां सत्त्वार्थस्य च साधनम्।
तीव्र उत्पद्यते मोदो मुदिता तेन कथ्यते॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३२, का० पृ० १७४)

दौःशील्यमलस्य अन्ययानमनस्कारमलस्य च अतिक्रमणात् द्वितीया विमला भूमिर्निगद्यते। यथोक्तम्—

दौःशील्याभोगवैमल्याद् विमला भूमिरुच्यते।

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३३, का० पृ० १७४)

या भूमिः समाधिबलेन अप्रमाणधर्मपर्येषणधारणात् महान्तं धर्मावभासं करोति, सा तृतीया भूमिः प्रभाकरी निगदिता। यथोक्तम्

महाधर्मावभासस्य करणाच्च प्रभाकरी॥

(द्र०—महा० सूत्र० २१ : ३३ का० पृ० १७४)

बोधिपक्षात्मिका प्रज्ञा क्लेशज्ञेयावरणद्वयदहनात्मिका यस्यां बाहुल्येन प्रत्युपतिष्ठते सा चतुर्थी भूमिः अर्चिष्मतीत्युक्ता। यथोक्तम्—

अर्चिर्भूता यतो धर्मा बोधिपक्षाः प्रदाहकाः।
अर्चिष्मतीति तद्योगात् सा भूमिर्द्वयदाहतः॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३४ का० पृ० १७४)

यत्र सत्त्वानां परिपाकः, स्वचित्तानुरक्षणं, बोधिसत्त्वानां दुःखजयश्च भवति, सा पंचमी भूमिः दुर्जयेति कथ्यते। यथोक्तम्—

सत्त्वानां परिपाकश्च स्वचित्तस्य च रक्षणा।
धीमद्भिर्जीयते दुःखं दुर्जया तेन कथ्यते।

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३५ का० पृ० १७४)

या च भूमिः प्रज्ञापारमिताश्रयेण निर्वाणसंसारयोरप्रतिष्ठानात् संसारनिर्वाणयोरभिमुखी भवति, सा षष्ठी भूमिः अभिमुखी प्रोच्यते। यथोक्तम्—

आभिमुख्यात् द्वयस्येह संसारस्यापि निर्वृतेः।
उक्ता अभिमुखी भूमिः प्रज्ञापारमिताश्रयात्॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३६, का० पृ० १७४)

या भूमिः प्रयोगपर्यन्तगमनात् दूरं गता भवति, सा सप्तमी भूमिः दूरंगमेति निगद्यते। यथोक्तम्—

एकायनपथश्लेषाद् भूमिर्दूरंगमा मता

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३७ का० पृ० १७४)

निमित्ताभोगसंज्ञया अनिमित्ताभोगसंज्ञया च द्वाभ्यां संज्ञाभ्याम् अविचलनाद् अष्टमी भूमिः अचलेति निरूप्यते। यथोक्तम्—

द्वयसंज्ञाविचलनादचला च निरुच्यते ॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३७ का० पृ १७४)

यस्यां भूमौ प्रतिसंविन्मतिः प्रधानभूता भवति, सा नवमी साधुमतीति निरुच्यते। यथोक्तम्—

प्रतिसंविन्मतिसाधुत्वाद् भूमिः साधुमती मता।

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३८ का० पृ० १७४)

दशमी भूमिः समाधिमुखधारणीमुखव्यापनाद् मेघेनेव आकाशस्थलीयस्य श्रुतधर्मस्य धर्ममेघेति निरुच्यते। यथोक्तम्—

धर्ममेघा द्वयव्याप्तेर्धर्माकाशस्य मेघवत् ॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३८ का० पृ० १७४)

(२) माध्यमिकरत्नावलिग्रन्थानुसारि व्यवस्थापनम्—

रत्नावल्यां दशसु भूमिषु प्रतिभूमि विपाकभूतजन्मनो ग्रहणम्, प्रहाणसामर्थ्यम्, पारमितानुष्ठानाधिक्यम्, निर्वचनं चेति चतुर्णामुपवर्णनं द्वाभ्यां द्वाभ्यां कारिकाभ्यां कृतं तत् तत्रैवावलोकनीयमिति।

(द्र०—रत्नावल्यां ५ : ३९—५९ का०)

(३) दशभूमिप्रहेयानां परिचयः

प्रथमां भूमिमारभ्य यावद् दशमीं भूमिं दश आनन्तर्यभावनामार्गा भवन्ति। दशम्यां तु भूमौ द्वौ आनन्तर्यमार्गौ भवतः, यथा—भूमिप्राप्त्यनन्तरमेव एकः, अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वस्य द्वितीयः। प्रति भूमिं द्वौ संक्लेशौ एकं च दौष्ठुल्यमिति त्रयः प्रहेयधर्मा भवन्ति। इत्थं दशभूमीश्वरः त्रयस्त्रिंशत्प्रहेयान् प्रजहाति।

आर्यसन्धिनिर्मोचनसूत्रे आर्यावलोकितेश्वरपरिपृच्छापरिवर्तेऽपि आर्यावलोकितेश्वरो भगवन्तमपृच्छत्—"एतासु भूमिषु भगवन्, कति संमोहाः कति च दौष्ठुल्यानि विपक्षा भवन्ति? भगवानाह—द्वाविंशतिः अवलोकितेश्वर, संमोहाः एकादश च दौष्ठुल्यानि विपक्षा भवन्ति"। सुवणप्रभाससूत्रेऽपि तथैवोक्तम्। तत्र प्रतिभूमि द्वौ द्वौ संमोहौ समुदाचरितज्ञेयावरणम्, एकैकं च दौष्ठुल्यं ज्ञेयावरणबीजमिति ज्ञेयम्।

(४) बोधिसत्त्वानां प्रभेदः

प्रथमतो बोधिसत्त्वानां द्वौ भेदौ भवतः, यथा—कामभूम्याश्रितो बोधिसत्त्वः रूपभूम्याश्रितबोधिसत्त्वश्च, अरूपधातौ बोधिसत्त्वा न भवन्ति, यतो हि तत्र पुद्गलानां परस्परं विषयविषयिभावाभावात् परार्थक्रियाया नास्त्यवकाशः। अतः बोधिसत्त्वेन अरूपधातौ जन्मोपादानं न कर्त्तव्यम्, यतो हि तत्र जन्मोपादानेन बोधिगुणानां पारमितानां च हानिर्भवति। यथोक्तं रत्नगुणसंचयगाथायाम्—

अन्यत्र सत्त्वपरिपाचन क्षेत्रशोधी
परिपूरणार्थं इमि पारमिता महात्मा।
आरूप्यधातुउपपत्ति न प्रार्थयन्ती
यत्रेह बोधिगुणपारमितान हानि॥

(द्र०—महायानसूत्रसंग्रहे, रत्नगुण०, पृ० ३६०)

कामभूम्याश्रितबोधिसत्त्वस्यापि सुगतिभूम्याश्रितो बोधिसत्त्वः, दुर्गतिभूम्याश्रितश्च बोधिसत्त्व इति भेदद्वयम्।

सुगतिभूम्याश्रितस्यापि मनुष्यगत्याश्रितो बोधिसत्त्वः, कामदेवाश्रितश्च बोधिसत्त्व इति भेदद्वयम्। बोधिसत्त्वश्च कदाचन शक्ररूपेणापि प्रादुर्भवति, अतः कामदेवाश्रितो बोधिसत्त्वो भवतीति नासिद्धम्।

मनुष्यगत्याश्रितस्यापि द्वौ भेदौ भवतः, यथा—गृहस्थो बोधिसत्त्वः, प्रव्रजितश्च बोधिसत्त्व इति। महायानसूत्रालङ्कारे कथितं यत् गृहिणश्चक्रवर्तिनश्च बोधिसत्त्वाः सर्वजन्मसु सत्त्वार्थं कुर्वन्ति। प्रव्रजितश्च बोधिसत्त्वः गृहस्थात्

बोधिसत्त्वात् श्रेष्ठो भवति, यतो हि प्रव्रज्यापाक्षिको बोधिसत्त्वः अप्रमेयैः गुणैः समन्वागतो भवति । यथा—

बोधिसत्त्वा हि सततं भवन्तश्चक्रवर्तिनः ।
प्रकुर्वन्ति हि सत्वार्थं गृहिणः सर्वजन्मसु ॥

आदानलब्धा प्रव्रज्या धर्मतोपगता परा ।
निर्दर्शिका च प्रव्रज्या धीमतां सर्वजन्मसु ॥

अप्रमेयैर्गुणैर्युक्तः पक्षः प्रव्रजितस्य तु ।
गृहिणो बोधिसत्त्वाद्धि यतिस्तस्माद् विशिष्यते ॥

(द्र०—महायानसूत्रालङ्कारे २१ : ३-५ का पृ० १६८)

अन्येऽपि बोधिसत्त्वानामनेके भेदा भवन्ति, यथा—पृथग्जनबोधिसत्त्वः आर्यबोधिसत्त्वश्च ।

पृथग्जनबोधिसत्त्वस्यापि सम्भारमार्गीयो बोधिसत्त्वः प्रयोगमार्गीयो बोधिसत्त्वश्चेति द्वौ भेदौ ।

आर्यबोधिसत्त्वस्य भूमिभेदेन दश भेदा भवन्ति । प्रथमायां भूमौ पुद्गलधर्मदृष्टिप्रतिपक्षलाभात् विशुद्धदृष्टिःबोधिसत्त्वो भवति । द्वितीयायां सूक्ष्मापत्तिस्खलितसमुदाचारस्यापि अभावात् सुविशुद्धशीलः । तृतीयायां अच्युतध्यानसमाधिलाभात् समाहितो भवति । चतुर्थ्यां पुनः सूत्रादिधर्मनानात्वमानस्य विभूतत्वात् धर्मविभूतमानः । पंचम्यां दशभिः चित्ताशयविशुद्धिसमताभिः सर्वसन्तानसमताप्रवेशात् सन्तानभेदे निर्माणः (मानरहितः) । षष्ठ्यां प्रतीत्यसमुत्पादतथताबहुलविहारितया संक्लेशव्यवदानभेदे निर्माणः, प्रकृतिविशुद्धितामुपादाय कृष्णशुक्लपक्षाभ्यां तथतायाः संक्लेशव्यवदानादर्शनात् । सप्तम्यां निर्निमित्तविहारसामर्थ्यात् प्रतिक्षणं सप्तत्रिंशद्बोधिपक्षभावनात् एकचित्तक्षणलब्धबुद्धिः । अष्टम्यां अनाभोगनिर्निमित्तविहारित्वात् उपेक्षकः क्षेत्रविशोधकश्च । नवम्यां भूमौ सत्त्वपरिपाककुशलः । दशम्यां पुनर्भूमौ बोधिसत्त्वो महर्द्धिकश्च व्यवस्थाप्यते महाभिज्ञालाभात्, सम्पूर्णधर्मकायश्च अप्रमाणसमाधिधारणीमुखस्फुरणात्,

आश्रयस्य निदर्शने च शक्तो भवति तुषितभवनवासादिनिर्माणनिदर्शनात्, अभिषिक्तश्च बुद्धत्वे सर्वबुद्धेभ्यस्तत्राभिषेकलाभात्। यथोक्तम्–

विशुद्धदृष्टिः सुविशुद्धशीलः
समाहितो धर्मविभूतमानः।
सन्तानसंक्लेशविशुद्धि - भेदे
निर्माण एकक्षणलब्धबुद्धिः॥
उपेक्षकः क्षेत्रविशोधकश्च
स्यात् सत्त्वपाके कुशलो महर्द्धिः।
सम्पूर्णकायश्च निदर्शने च
शक्तोऽभिषिक्तः खलु बोधिसत्त्वः॥

(द्र०–महा० सूत्र० २१ : १५-१६ का० एवं तद्वृत्तौ पृ० १७०)

(५) बोधिसत्त्वपर्यायाः

बोधिसत्त्वः महासत्त्वः धीमानित्यादयः सामान्येन षोडश पर्याया महायानसूत्रालङ्कारे निर्दिष्टाः। यथा—

बोधिसत्त्वो महासत्त्वो धीमांश्चैवोत्तमद्युतिः।
जिनपुत्रो जिनाधारो विजेताथ जिनाङ्कुरः॥
विक्रान्तः परमार्थश्च सार्थवाहो महायशाः।
कृपालुश्च महापुण्य ईश्वरो धार्मिकस्तथा॥

(द्र०–महा० सूत्रा० गुणाधिकारे १९ : ७३-७४ का० पृ० १६६)

(६) बोधिसत्त्वलिङ्गानि—

पंचविधानि बोधिसत्त्वस्य लिङ्गानि भवन्ति, यथा—अनुकम्पा प्रथमं लिङ्गं बोधिचित्तेन सत्त्वपरिग्रहार्थम्, द्वितीयं प्रियाख्यानं सत्त्वानां बुद्धशासनाधिमुक्तिलाभार्थम्, तृतीयं धीरता दुष्करचर्यादिभिः अपरिखेदार्थम्, चतुर्थं मुक्तहस्तता करुणया सत्त्वोद्धरणार्थम्, पंचमं गम्भीरसन्धिनिर्मोक्षणं सत्त्वेषु धर्मावबोधार्थं गम्भीरसूत्रव्याख्यानम्। यथोक्तम्—

अनुकम्पा प्रियाख्यानं धीरता मुक्तहस्तता।
गम्भीरसन्धिनिर्मोक्षो लिङ्गान्येतानि धीमताम्॥
परिग्रहेऽधिमुक्त्याप्तावखेदे द्वयसंग्रहे।
आशयाच्च प्रयोगाच्च विज्ञेयं लिङ्गपंचकम्॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : १-२ का० पृ १६६)

(७) भूमिप्रविष्टस्य लिङ्गानि स्वप्नलिङ्गानि च

(क) भूमि -विष्टस्य लिङ्गानि

भूमिप्रविष्टस्य बोधिसत्त्वस्य दशविधं लिङ्गं सर्वासु भूमिषु वेदितव्यम्, यथा—यां भूमिं प्रविष्टस्तत्र सालोको यां न प्रविष्टः तत्राधिमुक्तिरिति एकं-लिङ्गम। अलीनत्वं परमोदारगम्भीरेषु धर्मेषु। अदीनत्वं दुष्करचर्यासु। अपर-प्रत्ययत्वं स्वस्यां भूमौ। सर्वभूमिप्रतिवेधश्च तदभिनिर्हारकौशलयतः। सर्वसत्त्वेषु आत्मसमचित्तता। अनेयता वर्णावर्णशब्दाभ्यां (मारस्य)। अननुनयश्चक्रवर्तीत्यादिसम्पत्तिषु। उपायकौशलमनुपलम्भः तस्य बुद्धत्वोपायज्ञानात्। बुद्धपर्षन्मण्डलेषु चोत्पत्तिः सर्वकालमिति।

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : २७-२८ क० तद्वृत्तौ च पृ० १७२)

(ख) भूमिप्रविष्टस्य स्वप्नलिङ्गानि

प्रथमभूमिप्राप्त्यवस्थायां बोधिसत्त्वः स्वप्ने त्रिसाहस्रलोकधातुं अनेकसहस्र कोटिनिधिभिः परिपूर्णं पश्यति। द्वितीयभूमिप्राप्त्यवस्थायां त्रिसाहस्रलोकधातुं कोटिसहस्ररत्नैः समलंकृतं करतलगतमिव पश्यति। तृतीयभूमेः प्राप्त्यवस्थायां आत्मानं महासन्नाहसन्नद्धं विविधानेकसुदृढास्त्रशस्त्रसुसज्जितं परपक्षीयांश्च विनाशयन्तं पश्यति। चतुर्थभूमिप्राप्त्यवस्थायां चतुर्दिगुत्थितमहावातवेगैः महाभूमौ अवकिरन्ति नानाविधपुष्पाणि अवलोकयति। पंचमभूमिप्राप्त्यवस्थायां सर्वालङ्कारभूषणविभूषितां स्त्रियं चम्पकपुष्पमालाग्रथितशिरस्कां पश्यति। षष्ठभूमिप्राप्त्यवस्थायां चतुर्दिक्षु सोपानपंक्तिसम्बद्धे सुवर्णबालुकावकीर्णे कुमुदोत्पलपुण्डरीकादिविविधकुसुमद्रुमलताच्छन्ने निर्मलप्रासादाद्यष्टाङ्गपरिपूर्णे महासरोवरे क्रीडयन्तमात्मानं व्यवलोकयति। सप्तमभूमिप्राप्त्यवस्थायां उभयतः महानरक-प्रपातमध्ये स्थितमपि आघातरहितं परिखेदरहितं मुक्तमात्मानं विलोकयते। अष्टम-

भूमिप्राप्त्यवस्थायां क्षुद्रहिंस्रजन्तुत्रासकान् व्याघ्रकेशरिसिंहमृगराजान् स्वभुजोपरि स्थितान् पश्यति। नवमभूमिप्राप्त्यवस्थायां कोटिसहस्रस्वजनपरिजनैः परिवृतमात्मानं चक्रवर्तिराजरूपेण पश्यति। दशमभूमिप्राप्तिलिङ्गे स्वप्ने बोधिसत्त्वः कोटिसहस्रब्रह्मादिभिः परिवृतं तथागतकायं व्यवलोकयति।

(तु०—सुवर्णप्रभाससूत्रे स्वप्नपरिवर्त्तः पृ० ,०)

(ङ) दशम्यां भूमौ महार्चिरभिषेकनियमः

अस्मिन् विषये आभासद्वारा कर्मणां सिद्धिः, अर्चनाद्वारा चाभिषेकप्राप्तिरिति द्वयं ज्ञातव्यम्।

तत्र आभासद्वारा कर्मसिद्धौ भाजनपरिशुद्धिः, सत्त्वपरिशुद्धिः कर्मसिद्धिश्चेति त्रीणि प्रतिपाद्यानि भवन्ति।

अर्चनया अभिषेकप्राप्तौ च अर्चनायाः अभिषेकस्य च स्वरूपं प्रतिपाद्यते।

(२) फलभूमिः (बुद्धभूमिः)

अत्र लक्षणं भेदः अवधिश्चेति त्रीणि ज्ञातव्यानीति निरूप्यन्ते।

(क) लक्षणम्

सम्पूर्णगुणानामाधारभूतत्वे सति पर्यन्ताभिसमयत्वं बुद्धभूमेर्लक्षणम्। समन्तप्रभाभूमिः पर्यन्तज्ञानं सर्वज्ञज्ञानं ज्ञानधर्मकाय इतीमे समानार्थकाः शब्दाः।

(ख) भेदः

विस्तरेणास्याः चतुश्चत्वारिंशदुत्तरशतप्रभेदा भवन्ति। वर्गभेदेनेकविंशतिः। स्वरूपतश्च धर्मधातुविशुद्धज्ञानं आदर्शज्ञानं समताज्ञानं प्रतिसंविज्ज्ञानं क्रियाप्रतिपत्तिज्ञानमिति पञ्च। संक्षेपेण इमे पञ्च भेदाश्चरमेषु चतुर्षु संगृहीता भवन्ति। पुनश्च संक्षेप इष्टे बुद्धस्य समाहितज्ञानं पृष्ठलब्धज्ञानमिति द्वयोर्ज्ञानयोरेतेषामन्तर्भावो भवति। अथवा—यथावज्ज्ञानं यावज्ज्ञानमिति द्वयोः। अथवा—ज्ञेयाकारज्ञानं हेतुफलाकारज्ञानमिति द्वयोः। अथवा—बुद्धज्ञानं बुद्धकरुणेति द्वयोः।

महाबोधिः अनुत्तरबोधिः सम्यक्सम्बोधिः फलधर्मकायः बुद्धकायः बुद्धत्वं क्षीणास्रवत्वं सम्पूर्णगुणवत्त्वमिति पर्यायवाचिनो भवन्ति। स्वव्यावृत्त्या चेमानि सर्वाणि भिन्नानीति।

(ग) अवधिः

बुद्धश्च बुद्धभूमावेव भवतीति ।

पञ्चानां मार्गाणामुपसंहारः

(१) सम्भारमार्गः

अस्मिन् सम्भारमार्गस्य निरूपणावसरेऽत्र लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिश्चेति पञ्च निर्देष्टव्यानि क्रमशः प्रतिपाद्यन्ते ।

(क) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् सम्यङ् निर्याणात् समुत्पन्नं धर्माभिसमयजातीयप्रभेदं ज्ञानं सम्भारमार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

आश्रयदृष्ट्याऽस्य सम्भारमार्गस्य त्रयो भवन्ति भेदाः । तथा हि—श्रावकसम्भारमार्गः, प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गः, महायानसम्भारमार्गश्चेति ।

श्रावकसम्भारमार्गेण सह पार्थग्जनिकज्ञानस्य व्याप्तिर्भवति । यतो हि श्रावकसम्भारमार्गे स्थितः श्रावकः पृथग्जन एव भवति । प्रत्येकबुद्ध–महायानसम्भारमार्गयोस्तु पार्थग्जनिकं लोकोत्तरं चेत्युभे ज्ञाने संगृहीते भवतः । सम्भारमार्गीयप्रत्येकबुद्धत्वस्य आर्यपुद्गलत्वस्य चेत्युभयोः समानाधिकरणकः पुद्गलः समुपलभ्यते । अर्थात् एवंविधः पुद्गलोऽपि सम्भवेत्, यः सम्भारमार्गीयः सन् आर्योऽपि स्यात् । एवमेव सम्भारमार्गीयबोधिसत्त्वत्वस्य अर्हत्त्वस्य च आधारभूतः पुद्गलोऽपि सम्भवति । अर्थात् एवंविधः पुद्गलः सम्भवेत्, यः सम्भारमार्गीयो बोधिसत्त्वः सन् अर्हन्नपि स्यात् । किन्तु यः प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गे स्थितः, स कदापि अर्हन् न भवति । अर्थात् सम्भारमार्गीयप्रत्येकबुद्धत्वेन सह अर्हत्त्वस्य व्याप्तिर्नास्त्येव ।

(ग) पर्यायाः

सम्भारमार्गः, धर्माभिसमयः, मोक्षभागीयः, आदिकर्मिकभूमिः इत्येते पर्यायाः ।

(घ) निर्वचनम्

बोधिमधिगन्तुं सम्भारभूतत्वात् 'सम्भारमार्गः'। मोक्षमधिगन्तुं सर्वप्रथमतया मार्गत्वात् 'धर्माभिसमयः'। मोक्षे हितत्वात् मोक्षे भागित्वात् 'मोक्षभागीयः'। मार्गप्रवेशस्य आदिमावस्थात्वात् 'आदिकर्मिकभूमि' रिति।

बुद्धिवैशिष्ट्यम्

सम्भारमार्गीयाया बुद्धेरनेके प्रकारा भवन्ति, यथा—सम्भारमार्गीयपुद्‌गलसन्ततिस्थं शिक्षात्रयम्, प्रज्ञात्रयम्, अष्टौ ध्यानसमापत्तयः, मैत्र्यादिचतुरप्रमाणानि, षड् अभिज्ञाः, पञ्च चक्षूंषि, प्रत्यक्षं प्रमाणम्, अनुमानं प्रमाणम्, गृहीतग्राहि ज्ञानम्, विपर्ययज्ञानमित्यादयः प्रकारविशेषाः।

(ङ) अवधिः

लाक्षणिकनिर्याणचित्तस्य अनुभवप्राप्तिमारभ्य प्रयोगमार्गस्य पूर्वावस्थाप्राप्तिं यावत् सम्भारमार्गस्य सीमा भवति।

लाक्षणिकनिर्याणचित्तस्य अनुभवप्राप्तिः, सम्भारमार्गप्रवेशः, सम्भारमार्गप्राप्तिरिति सर्वं समानकालिकं भवति।

२. प्रयोगमार्गः

अस्य प्रयोगमार्गस्य निरूपणावसरे लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिश्चेति पञ्च ज्ञातव्यानि क्रमशो निरुच्यन्ते।

(क) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् सम्भारमार्गात् समुत्पद्यमानं अर्थाभिसमयजातीयप्रभेदं ज्ञानमेव प्रयोगमार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

आश्रयदृष्ट्या अस्य त्रयो भेदा भवन्ति। तथा हि—१. श्रावकप्रयोगमार्गः २. प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गः, ३. महायानप्रयोगमार्ग इति।

अस्य भेदस्य कारणं तु सम्भारमार्गस्य भेदनिरूपणावसरे यथा प्रतिपादितं तथैव ज्ञातव्यमिति नात्र वीप्साभयेन पुनर्विपञ्च्यते।

स्वभावतः प्रयोगमार्गस्य चत्वारो भेदा भवन्ति, यथा—ऊष्मा, मूर्धा, क्षान्तिः, अग्रधर्मश्चेति ।

एतेषु चतुर्षु प्रतिस्वम् अवस्थाद्वयं भवति, यथा—समाहितावस्था, पृष्ठलब्धावस्था चेति ।

हैनयानिकप्रयोगमार्गस्य ये प्रथमास्त्रयो भेदाः, तेषु प्रतिस्वं मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रयो भेदा भवन्ति । चतुर्थस्य अग्रधर्माख्यप्रयोगमार्गस्य त्रयो भेदा न भवन्ति । यतो हि तेन सह अन्तिमस्य एकक्षणस्यैव व्याप्तिर्भवति । यथोक्तम् अभिधर्मसमुच्चये—

"तत्र त्रिमात्रनिर्वेधभागीयो लौकिकाग्रधर्मं स्थापयित्वा, लौकिकाग्रधर्मः प्रकृत्यैव क्षणिकः अप्राबन्धिकः तज्जन्मकालिकः अभिसमयं समापद्यमानोऽपूर्वावस्थः मृदुमध्याधिमात्रमोक्षभागीयेभ्यो निर्वेधभागीयेभ्यश्च परिहीयते ।"

(द्र०—अभिधर्मसमुच्चयः, पृ० ८८) ।

माहायानिकस्य प्रयोगमार्गस्य तु चतुर्ष्वपि भेदेषु प्रतिस्वं त्रयो भेदा भवन्ति । अयमेव च माहायानिकप्रयोगमार्गस्य श्रावकीयप्रयोगमार्गेभ्यः प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गेभ्यश्च विशेषो भवति । यथोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

श्रावकेभ्यः सखड्गेभ्यो बोधिसत्त्वस्य तायिनः ।
मृदुमध्याधिमात्राणामूष्मादीनां विशिष्टता ॥

(द्र०—अभिसमयालङ्कारे १ : २७ का०)

(ग) पर्यायाः

प्रयोगमार्गः, अर्थाभिसमयः, निर्वेधभागीयः, निर्वेधाङ्गमित्यादयः पर्यायवाचिनः ।

(घ) निर्वचनम्

सत्यसाक्षात्कारिणि दर्शनमार्गे योजयतीति 'प्रयोगमार्गः' । नैरात्म्यतत्त्वस्य अर्थसामान्यविधया अवबोधकत्वात् 'अर्थाभिसमयः' । निश्चितो वेधो निर्वेधः आर्यमार्गः, तेन विचिकित्साप्रहाणात् सत्यानां च विभजनात् तस्य भागो दर्शनमार्गैकदेशः, तस्यावाहकत्वेन हितत्वात् 'निर्वेधभागीयः' । तस्य निर्वेधस्य दर्शनमार्गस्यांशभूतत्वात् 'निर्वेधाङ्गम्' इति ।

क्लेशेन्धनदहनस्य निर्विकल्पज्ञानाग्नेः आर्यमार्गाग्नेर्वा पूर्वरूपत्वात् 'ऊष्मा प्रयोगमार्गः'। मिथ्यादृष्ट्यादीनां प्रहायकेषु चलकुशलमूलेषु मूर्धत्वाद् 'मूर्धा प्रयोग-मार्गः'। कर्मक्लेशवशतया अपायगतिषु जन्मनो निरोधे, सुगतिष्वेव च जन्मप्रदाने अत्यर्थं क्षमणात् 'क्षान्तिः प्रयोगमार्गः'। लौकिकश्चासौ अग्रधर्मश्चेति सर्वलौकिक-श्रेष्ठत्वात् 'अग्रधर्मः प्रयोगमार्गः'।

बुद्धिवैशिष्ट्यम्

प्रयोगमार्गीयाया बुद्धेः प्रकारा अनेके भवन्ति। ते तु यथा सम्भारमार्ग-निरूपणावसरे व्याख्यातास्तथैव ज्ञातव्याः। यतो हि तयोः सम्भार-प्रयोगमार्गयोः नास्त्यस्मिन् विषये वैशिष्ट्यम्। अभिधर्मसमुच्चयेऽप्युक्तम्—

यःसम्भारमार्गः स प्रयोगमार्गः

(द्र०—अभिधर्मसमुच्चये, पृ० ६५)

(ङ) अवधिः

श्रावकसम्भारमार्गसमाप्त्यनन्तरं महायानदर्शनमार्गस्य प्राप्तिं यावत् प्रयोगमार्गस्यावधिरिति।

३. दर्शनमार्गः

अस्य दर्शनमार्गस्य सम्यक् प्रतिपत्तये तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्व-चनम्, अवधिश्चेति पञ्च विशेषतो ज्ञातव्यानीति क्रमशो निरूप्यन्ते।

(क) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् निष्पन्नप्रयोगमार्गादनन्तरं समुत्पद्यमानं सत्याभिसमय-जातीयप्रभेदं आर्यसन्ततिस्थज्ञानं दर्शनमार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

आश्रयपुद्गलदृष्ट्या त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति। तथा हि— श्रावकदर्शनमार्गः, प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गः, महायानदर्शनमार्गश्चेति।

एतेषु त्रिषु एकैकस्य अवस्थाद्वयं भवति, यथा—समाहितावस्था पृष्ठलब्धा-वस्था चेति।

एतयोरवस्थयोर्भेदा यथा भवन्ति, तथा पूर्वमुक्ता अतो नात्र निरूप्यन्ते।

अपि च—अन्यप्रकारेणापि दर्शनमार्गो द्विविधो भवति, यथा—रत्नाभिसमयः असमुदाचाराभिसमयश्चेति। यथोक्तमभिधर्मसमुच्चये—

"रत्नाभिसमयः कतमः? बुद्धेऽवेत्य प्रसादः, धर्मेऽवेत्य प्रसादः, संघेऽवेत्य प्रसादः।

असमुदाचाराभिसमयः कतमः? अकारणसंवरलाभात् शिक्षागतस्य यदात्मनो नरकक्षयः तिर्यग्योनिक्षयः प्रेतयोनिक्षयः अवाङ्पतनदुर्गतिक्षय इति। न पुनरुपादाय तद् दुर्गतिकर्म दुर्गतिविपाकोऽभिनिर्वर्तते।"

(द्र०—अभि० समु० प्राप्तिपरिच्छेदे, पृ० ९३।)

(ग) पर्यायाः

दर्शनमार्गः सत्याभिसमयः (तत्त्वाभिसमयः), निर्मलं धर्मचक्षुः, प्राथमक्षणिकं लोकोत्तरं ज्ञानम्, नवोदितमुत्तमम् आर्यज्ञानं चेति पर्यायवाचिनः।

(घ) निर्वचनम्

चतुरार्यसत्यैः सहाविसंवदतीति 'दर्शनमार्गः'। आर्यसत्यानां साक्षात्कार्यभिसमयत्वात् 'सत्याभिसमयः'। धर्मेषु विरजस्कविशुद्धज्ञानत्वात् 'निर्मलं धर्मचक्षुः'। प्राथमक्षणिकानास्रवज्ञानत्वात् 'प्राथमक्षणिकं लोकोत्तरज्ञानम्'। नवोदिते सति उत्तमार्यज्ञानत्वात् 'नवोदितमुत्तमम् आर्यज्ञानम्' इति।

(ङ) अवधिः

श्रावकीयप्रयोगमार्गस्य समाप्त्यनन्तरं यावत् माहायानीयो भावनामार्गो नाधिगम्यते, तावत् दर्शनमार्गस्य सीमा भवतीति।

आनन्तर्यदर्शनमार्गः विमुक्तिदर्शनमार्गश्च परस्परमविरुद्धौ। यतो हि दर्शनमार्गस्य प्रथमक्षणाद् ऊर्ध्वं द्वितीयादयः सर्वे क्षणा आनन्तर्यदर्शनमार्गा अपि विमुक्तिदर्शनमार्गा अपि (उभये) भवन्ति। एवंविधा विमुक्तिदर्शनमार्गा आनन्तर्यदर्शनमार्गं साक्षादुपादाय उत्पद्यन्ते। परन्तु आनन्तर्यदर्शनमार्गः दर्शनमार्गस्य अष्टौ ज्ञानानि च परस्परं विरुद्धानि। तथैव समाहितदर्शनमार्गः पृष्ठलब्धदर्शनमार्गश्च परस्परं विरुद्धौ भवतः।

४. भावनामार्गः

भावनामार्गस्यास्य सम्यक् प्रतिपादनार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिश्चेति पञ्च ज्ञातव्यानि भवन्ति। तानीह क्रमशो निरूप्यन्ते।

(क) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् दर्शनमार्गात् समुत्पद्यमानं अन्वभिसमय (पृष्ठाभिसमय)-जातीयप्रभेदं आर्यसन्ततिस्थं ज्ञानं भावनामार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

आश्रयपुद्गलदृष्ट्या त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति। तथा हि—श्रावकभावनामार्गः, प्रत्येकबुद्धभावनामार्गः, महायानभावनामार्गश्च।

स्वभावतोऽस्य द्वौ भेदौ, यथा—समाहितो भावनामार्गः, पृष्ठलब्धो भावनामार्गश्चेति।

माहायानिकस्य भावनामार्गस्य तु सास्रवो भावनामार्गः, अनास्रवो भावनामार्गश्चेति द्वौ भेदौ भवतः। तयोरिह निरूपणं यथायथं विधीयते।

सास्रवो भावनामार्गः

अस्य लक्षणम्, भेदः, अवधिश्च प्रतिपाद्यन्ते।

(क) लक्षणम्

माहायानिकभावनामार्गत्वे सति शब्दार्थसंसर्गयोग्यकल्पनात्मकत्वं सास्रवभावनामार्गत्वमिति लक्षणम्।

(ख) भेदः

अस्य सास्रवभावनामार्गस्य त्रयो भेदा भवन्ति, तथा हि—अधिमुक्तिभावनामार्गः, परिणामनाभावनामार्गः, अनुमोदनाभावनामार्गश्चेति।

१. अधिमुक्तिभावनामार्गः

अस्यापि लक्षणम्, भेदः, अवधिश्चेति त्रीण्यत्र सुस्पष्टमभिधीयन्ते।

(क) लक्षणम्

स्वार्थ-स्वपरार्थ-परार्थाकरभूतायां जिनजनन्याम् अभिसम्प्रत्ययवशेन व्यवस्थापितो माहायानिकोऽन्वभिसमयजातीयप्रभेदोऽधिमुक्तिभावनामार्गः सविकल्प इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

स्वार्था स्वपरार्था परार्था चेति मूलभेदेन अधिमुक्तिस्त्रिविधा। त्रिविधाऽपि सती मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन प्रत्येकं भेदात् त्रिभिस्त्रिकैर्नवधा भवति। तथा हि—मृद्वी मध्याधिमात्रा च स्वार्थाधिमुक्तिः, तथैव स्वपरार्थाधिमुक्तिः, परार्थाधिमुक्तिश्चेति। एवमेषाऽपि नवप्रकाराऽधिमुक्तिः मृदुमृद्वादिप्रकारभेदेन प्रतिस्वं विभिद्यमाना नवभिस्त्रिभिः सप्तविंशतिप्रकारा भवति। तदयथा—मृदुमृदुः, मृदुमध्यः, मृद्वधिमात्रः; मध्यमृदुः, मध्यमध्यः, मध्याधिमात्रः; अधिमात्रमृदुः, अधिमात्रमध्यः, अधिमात्राधिमात्र इति स्वार्थाधिमुक्तेर्नवप्रकाराः। तथैव स्वपरार्थाधिमुक्तेः परार्थाधिमुक्तेश्चापि नव-नव प्रकारा वेदितव्याः।

(ग) अवधिः

एतेषु स्वार्थ-स्वपरार्थ-परार्थाख्येषु त्रिषु अधिमुक्तिभावनामार्गेषु प्रथमः प्रधानतः अशुद्धासु सप्तसु भूमिषु भवति। द्वितीयः प्राधान्येन अष्टम्यां नवम्यां च द्वयोः भूम्योरुपलभ्यते। तृतीयश्च प्रमुखतो दशम्यां भूमावधिगम्यत इति। सामान्येन एतेषां दशस्वपि भूमिषु अवधिर्भवतीति ज्ञेयम्।

२. परिणामनाभावनामार्गः

(क) लक्षणम्

यः सास्रवो माहायानिको भावनामार्गः स्व-परकुशलपुण्यक्रियावस्तु अनुत्तरायां सम्यक्सम्बोधौ परिणामयति, स अन्वभिसमय (पृष्ठाभिसमय)—जातीयप्रभेदः आर्यसन्ततिस्थोऽधिगमः परिणामनाभावनामार्गः सविकल्प इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

अस्य द्वादश भेदा भवन्ति। तथा हि—विशेषपरिणामनामनस्कारः, अनुपलम्भाकारपरिणामनामनस्कारः, अविपर्यासलक्षणपरिणामनामनस्कारः, विविक्तपरिणामनामनस्कारः, बुद्धपुण्यौघस्वभावानुस्मृतिपरिणामनामनस्कारः, उपाय-

कौशलपरिणामनामनस्कारः, अनिमित्तपरिणामनामनस्कारः, बुद्धानुज्ञातपरिणामनामनस्कारः, त्रैधातुकापर्यापन्नपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मको मृदुपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मको मध्यपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मकोऽधिमात्रपरिणामनामनस्कारश्चेति द्वादश भेदा भवन्ति।

त्रैकालिकानि स्व-परकुशलमूलानि अनुत्तरसम्यक्सम्बोधौ परिणामनीयानि द्रव्याणि भवन्ति। भावनामार्गीयस्य बोधिसत्त्वस्य चित्तं तेषां स्व-परकुशलानाम् अनुत्तरायां बोधौ परिणामकं भवति। सम्यक्सम्बुद्धा ऊर्ध्वभूमिस्थिताश्च बोधिसत्त्वाः शैघ्र्येण तथाविधपरिणामनाकृत्यसम्पादका अधिष्ठायकाः। आत्मनः परेषां च इष्टार्थसिद्धिः तस्याः परिणामनायाः प्रयोजनम्। परिणामितानां कुशलमूलानाम् अक्षयत्वम्, उत्तरोत्तरा च तेषां वृद्धिः परिणामनाया अनुशंसा। यथोक्तं ग्यल्-छब्-जे पण्डितेन भोटदेशीयविदुषा स्वकीये पारमितामार्गनिर्देशे—

"श्रुत-चिन्ता-भावनादिभिः संचितानां, नमनपूजनादिभिर्वा संचितानां सर्वेषां कुशलानाम् अक्षयत्वम्, तेषां चोत्तरोत्तरं वर्धनमेव परिणामनायाः कृत्यम्।"

(संस्कृतछाया)

"बोधिसत्त्वीयोपायकौशलप्रणिधानाभ्यां गृहीतस्य अल्पतरस्यापि कुशलस्य (पुण्यस्य) फलं सुमहत्तरं भवति, क्षयशीलस्यापि फलं अक्षयमुपजायत"—इति बुद्धादिभिः प्रशंसितायां त्रैयध्विककुशलमूलानां प्रणिधानद्वारा परिणामनायां को बुद्धिमान् पण्डितजातीयः प्रयत्नं न कुर्यात्।

यथोक्तं सागरमतिपरिपृच्छायाम्—

"यथा विशाले समुद्रे पतितः एकोऽपि उदविन्दुः आसमुद्रमक्षीणं भवति, तथैव अनुत्तरायां सम्यक्सम्बोधौ परिणामितं कुशलमूलं आबोधिं अक्षीणं भवति।"

(संस्कृतच्छाया)

आर्यप्रज्ञापारमितायामपि—

"अस्य सुभूते, अनुमोदनासहगतस्य पुण्यक्रियावस्तुनोऽसौ पूर्वक औपलम्भिकानां बोधिसत्त्वानां चतुर्ध्यानमयः पुण्याभिसंस्कारः शततमीमपिकलां नोपैति, यावदुपनिषदमपि न क्षमते। अयमेव नयः परिणामनायामुक्तः।"

(द्र०—शिक्षासमुच्चयः, पृ० १६७)

यथोक्तमार्यरत्नकरण्डकसूत्रे--

"तदयथापि नाम मंजुश्रीर्नानागन्धवृक्षाश्च चतुर्धातुसंगृहीता विवर्धन्ते, एवमेव मंजुश्रीर्नानासम्भारोपचितं बोधिसत्त्वस्य कुशलमूलं बोधिचित्तसंगृहीतं सर्वज्ञतापरिणामितं विवर्धते ।"

(द्र०—शिक्षासमुच्चये उद्धृतं, पृ० १६०)

परिणामितं कुशलमूलं न कदापि क्षीणं भवतीति यदुक्तं तत् 'क्रोधः सर्वाणि कृतोपचितानि कुशलमूलानि निर्दहतो' ति मध्यमकावतारबोधिचर्यावतारवचनेन कथं न विरुध्यत इति ? तथा हि—

सर्वमेतत्सुचरितं दानं सुगतपूजनम् ।
कृतं कल्पसहस्रैर्यत् प्रतिघः प्रतिहन्ति तत् ॥

(द्र०—बोधिचर्या० ६:१ तथा मध्यमकावतारे तृतीयपरिच्छेदः)

समाधीयते -

प्रयोगमार्गस्थितो बोधिसत्त्वो यदि सम्भारमार्गस्थित बोधिसत्त्वमभिक्रुध्यति, तदा स कल्पशतोपचितं कुशलं प्रतिहन्तीति मध्यमकावताराशयः ।

सम्भारमार्गस्थितो बोधिसत्त्वो यदि प्रयोगमार्गस्थिताय बोधिसत्त्वाय क्रुध्यति, तदा स शीलसंवरसमादानप्रसूतं दानत्रिरत्नपूजनादिकं अनेकैः कल्पसहस्रैरुपार्जितं सर्वं सुचरितं वह्निलव इव तृणसंघातं क्षणेन निर्दहतीति बोधिचर्यावताराशयः ।

सम्भारमार्गीयः प्रयोगमार्गीयो वा बोधिसत्त्वो यदि आर्यबोधिसत्त्वं प्रति, मार्गेऽप्रविष्टो यदि मार्गप्रविष्टं बोधिसत्त्वं प्रति, मार्गप्रविष्टा अपि यदि परस्परं क्रुध्यन्ति तदा कियतां केषां च कुशलमूलानां समुच्छेदं करोतीति नायं पृथग्जनमतिगोचरो विषयः, अपि तु अचिन्त्य एव तेषाम् ।

प्रतिघेन केषां कुशलानां कीदृशी हानिर्भवति ?

तान्येव कुशलमूलानि प्रतिघेन प्रतिहन्यन्ते, यानि शून्यताविषयिण्या प्रज्ञया अगृहीतानि भवन्ति। शून्यताविषयकप्रज्ञया गृहीतानि तु न प्रतिघप्रहेयाणि, नास्ति सामर्थ्यं तेषां प्रहाणे प्रतिघस्य (क्रोधस्य) इति । यतो हि शून्यताविषयिणी

प्रज्ञा सर्वावरणानां प्रतिपक्षभूतेति प्रसिद्धा। सुखविपाकप्रदाने कुशलमूलानां यत्सामर्थ्यं, तदेव क्रोधेन प्रहीयते। अर्थात् प्रतिघवशात् कुशलानि आत्मनः सुख-विपाकस्य प्रदाने असमर्थानि जायन्ते, न तु तानि कुशलमूलानि प्रतिघेन उत्खात-मूलानि भवन्ति, न तु तेषां सत्ताया एव विलोपो जायते। यतो हि प्रतिघेन प्रहीण-सामर्थ्यानि कुशलान्यपि एकेन प्रकारेण कुशलान्येव।

(ग) अवधिः

सामान्येन प्रथमां भूमिमारभ्य दशमीं भूमिं यावदस्य परिणामनाभावना-मार्गस्य सीमा भवतीति।

३. अनुमोदनाभावनामार्गः

(क) लक्षणम्

यः सास्रवो माहायानिको भावनामार्गः स्व-परकुशलपुण्यक्रियावस्तूनि अनु-मोदते, स प्रीत्याकारोऽन्वभिसमयजातीयप्रभेदः आर्यसन्ततिस्थोऽधिगमः अनुमोद-नाभावनामार्गः सविकल्प इति लक्षणम्

(ख) भेदः

अस्य द्वौ भेदौ भवतः, यथा—स्वकुशलपुण्यक्रियावस्त्वनुमोदनम्, परकुशल-पुण्यक्रियावस्त्वनुमोदनं चेति।

(ग) अवधिः

प्रथमां प्रमुदिताभूमिमारभ्य यावद् दशमीं भूमिमस्य अनुमोदनामनस्का-रस्य सीमा भवतीति।

अनास्रवो भावनामार्गः

अस्य लक्षणम्, भेदः, अवधिश्चेति त्रीणि प्रतिपाद्यन्ते।

(क) लक्षणम्

महायानिकभावनामार्गत्वे सति शब्दार्थसंसर्गयोग्यकल्पनाविरहितात्मकत्वं अनास्रवभावनामार्गत्वमिति लक्षणम्।

(ख) भेदः

अस्य द्वौ भेदौ भवतः, तथा हि—अभिनिर्हारो भावनामार्गः, अत्यन्तवि-शुद्धिः भावनामार्गश्चेति।

१. अभिनिर्हारः अनास्रवो भावनामार्गः

(क) लक्षणम्

अनास्रवभावनामार्गत्वे सति पर्यन्ताधिगमकृत्यसम्पादकत्वं अभिनिर्हार-भावनामार्गत्वमिति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

अस्य पञ्च भेदा भवन्ति । तथा हि—रूपादिसर्वधर्माविपरीतदर्शनं स्वभावः, नान्यथा बुद्धत्वसम्प्राप्तिरिति श्रेष्ठता, सर्वधर्मविशेषानुत्पादनेन अधिगमप्रयोगोऽनभिसंस्कारः, सर्वधर्माणां परमार्थतोऽनुपलम्भतया अर्पणा, बुद्धत्वमहार्थसाधनान्महार्थतेति पञ्च ।

अभिनिर्हाराख्योऽनास्रवो भावनामार्गः प्राधान्येन महायानभावनामार्गस्य पृष्ठलब्धावस्थायां समुत्पद्यते, तथाप्यस्य पृष्ठलब्धमार्गेण सह व्याप्तिर्नास्ति । यतो हि समाहितभावनामार्गीयबोधिसत्त्वसन्ततिस्थितानि दुःखादिचतुरार्यसत्यानां अनित्यादिषोडशाकारविषयकाणि षोडशक्षणिकानि ज्ञानान्यपि अभिनिर्हाराख्यो भावनामार्गः ।

(ग) अवधिः

प्रथमां भूमिरारभ्य दशमीं भूमिं यावदस्याभिनिर्हारस्यावधिर्भवतीति ।

२. अत्यन्तविशुद्धिरनास्रवो भावनामार्गः

(क) लक्षणम्

अनास्रवभावनामार्गत्वे सति पर्यन्तप्रहाणकृत्यसम्पादकत्वं अत्यन्तविशुद्धिभावनामार्गत्वमिति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

कामधातुध्यानारूप्यसमापत्तय इति नव भूमयः, तासु अधिमात्रादिनवप्रकार-विपक्षस्य मृदु-मृद्वादिमार्गो यथाक्रमं नवप्रकार इति नव भेदा भवन्ति । माहायानिकानामार्याणां दशभूम्यन्तर्गता दशानन्तर्यमार्गा अस्य भेदा भवन्ति ।

अपि च

भावनामार्गस्यापरावपि द्वौ भेदौ भवतः, यथा—भावनामार्गीयो रत्नाभिसमयः, भावनामार्गीयः असमुदाचाराभिसमयश्च ।

(ग) अवधिः

प्रथमां प्रमुदितां भूमिमारभ्य दशमीं भूमिं यावदस्य भावनामार्गस्य सीमा भवतीति।

विशेषः

एतेषां समस्तानां भावनामार्गाणां भूम्यवधिः प्रथमां भूमिमारभ्य दशम्या भूमेर्योऽन्तिमक्षणप्रभव आनन्तर्यमार्गः, तत्पर्यन्तं भवति।

प्रथमां भूमिं द्विधा विभज्य तस्या भूमेर्यः प्रथमः क्षणः, स दर्शनमार्गः, द्वितीयक्षणाद् आरभ्य भावनामार्गारम्भो भवतीति मन्यते। यथोक्तं अभिसमयालङ्कारमहाभाष्ये -

"अतः प्रमुदिताया भूमेः प्रथमः क्षणो दर्शनमार्गः। ततोऽन्ये द्वितीयादयः क्षणा यावद् वज्रोपमाख्यः आनन्तर्यमार्गो यस्मादनन्तरं समन्तप्रभा बुद्धभूमिरवाप्यते।"

(द्र०—अभिसमयालङ्कारालोके पृ० ३१७)

माहायानिकस्य आनन्तर्यभावनामार्गस्य संख्या नवसु निश्चिता नास्ति। यतो हि प्रथमाया भूमेरपि आनन्तर्यमार्गो भवत्येव ?

व्याप्तिर्नास्ति। यतो हि प्रथमाया भूमेरानन्तर्यमार्गो मृदुमृद्वानन्तर्यभावनामार्गसंगृहीतो भवति। यथोक्तं श्री ग्यल्-छब्-जे आचार्येण भोटदेशीयपण्डितेन स्वकीये पारमितामार्गनिर्देशे—

आचार्येण हरिभद्रेण यो भावनामार्गस्य प्रारम्भः प्रथमाया भूमेरङ्गीकृतः, तेन स आनन्तर्यभावनामार्गः मृदुमृद्वाख्ये आनन्तर्यभावनामार्गेऽन्तर्भूतो भवति। फलतः आनन्तर्यभावनामार्गस्य संख्या नवसु नास्ति नियतेति दोषो नापद्यते। उपयुक्तमेव आचार्यीयमतं सर्वथा प्रतिभाति। यतो हि दर्शनमार्गस्य कालोऽत्यल्प एव भवति, यदा प्रथमा भूमिरनेकैः कल्पशतैः सुसम्पद्यते।

(ग) पर्यायाः

भावनामार्गः, अन्वभिसमयः (पृष्ठाभिसमयः) इति पर्यायवाचिनौ।

(घ) निर्वचनम्

दर्शनमार्गेण प्रथमतया साक्षात्कृतानि तत्त्वानि नैरन्तर्येण पुनः पुनर्भावयतीति 'भावनामार्गः'। दर्शनमार्गानन्तरं सत्यानां पुनः साक्षात्कार्यभिसमयत्वाद् 'अन्वभिसमयः' (पृष्ठाभिसमयः)।

(ङ) भूम्यवधिः

श्रावकीयदर्शनमार्गस्य समाप्तेरनन्तरं सर्वज्ञतायाः प्रथमक्षणस्य प्राप्तिं यावद् भावनामार्गस्य सीमा भवतीति।

५. अशैक्षमार्गः

अत्र लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिः, पारमितातन्त्रयानयोः प्राप्त्यैकत्वनिर्देश इति षट् परिज्ञातव्यानीति निर्दिश्यन्ते।

(क) लक्षणम्

यः स्वयानमनुसृत्य हेयानां सम्यक् प्रहाणं कृतवान्, स्वशिक्षायाश्च पर्यन्तं ज्ञानमधिगतवान् सोऽशैक्ष इत्युच्यते।

(ख) भेदः

त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति, यथा- श्रावकाशैक्षः, प्रत्येकबुद्धाशैक्षः, महायानाशैक्षश्च।

(ग) पर्यायाः

अशैक्षः, पर्यन्तमार्ग इत्यादयः पर्यायाः।

(घ) निर्वचनम्

स्वयानानुसारिशिक्षाया अवसानकरत्वात् अशैक्ष इति। अशैक्षस्य मार्गत्वात् अशैक्षमार्ग इति।

(ङ) अवधिः

श्रावकाशैक्षमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तं सीमा भवति।

(च) पारमितातन्त्रयानयोः प्राप्यकत्वनिर्देशः

अत्र प्रापकहेतुः, बुद्धस्थानम्, बुद्धत्वप्राप्तिप्रकारः, बुद्धत्वप्राप्तिसमये कति काया युगपत् प्राप्यन्ते, बुद्धकायाधिष्ठानम्, पर्यन्तप्राप्यैकत्वनिर्देश इति षट् परिज्ञेयानि निरूप्यन्ते।

(१) प्रापकहेतुः

पारमितायानदृष्ट्या पुण्यज्ञानसम्भारद्वयपरिपूरणेन कल्पानां त्रिभिरसंख्येयैर्बुद्धत्वमधिगम्यते। अभिधर्मकोशेऽप्युक्तम्—

तदसंख्यत्रयोद्भवम्

(द्र०—अभि० को० ३:९३ का०)

अत्र असंख्येयत्रयस्य परिचयः, सम्भारद्वयस्य परिचयः, सम्भारसंचयनियमः, संख्याव्यवस्थाने विभिन्नानि मतानि, सर्वेषां च आभिप्रायिकमैक्यमिति पञ्च यथायथं निरूप्यन्ते।

(अ) असंख्येयत्रयस्य परिचयः

कथमसंख्येयस्यासति संख्येयावसाने पुनस्त्रित्वमुच्यते? नैतदेवं वेदितव्यम्। किं तर्हि? "षष्टिः स्थानान्तराण्यसंख्येयम्" इति मुक्तकसूत्रं पठ्यते। कतमानि षष्टिः?

एको ह्यद्वितीयः प्रथमं स्थानान्तरम्। एककानां दशको द्वितीयम्। दश दशकानि शतं तृतीयम्। दश शतानि सहस्रम्। दश सहस्राणि प्रभेदः। दश प्रभेदा लक्षम्। दश लक्षा अतिलक्षः। दशातिलक्षाः कोटिः। दश कोटयो मध्यः। दश मध्या अयुतम्। दशायुता महायुतम्। दश महायुता नियुतम्। दश नियुता महानियुतम्। दश महानियुताः प्रयुतम्। दश प्रयुता महाप्रयुतः। दश महाप्रयुताः कङ्करः। दश कङ्करा महाकङ्करः। दश महाकङ्करा विस्वरः। दश विस्वरा महाविस्वरः। दश महाविस्वरा अक्षोभ्यः। दशाक्षोभ्या महाक्षोभ्यः। दश महाक्षोभ्या विवाहः। दश विवाहा महाविवाहः। दश महाविवाहा उत्सङ्गः। दशोत्सङ्गा महोत्सङ्गः। दश महोत्सङ्गा वाहनः। दश वाहनानि महावाहनम्। दश महावाहनानि तिटिभः। दश तिटिभा महातिटिभः। दश महातिटिभाः हेतुः।

दश हेतवो महाहेतुः । दश महाहेतवः करभः । दश करभा महाकरभः । दश महाकरभा इन्द्रः । दशेन्द्रा महेन्द्रः । दश महेन्द्राः समाप्तम् ! दश समाप्तानि महासमाप्तम् । दश महासमाप्तानि गतिः । दश गतयो महागतिः । दश महागतयो निम्बरजः । दश निम्बरजांसि महानिम्बरजः । दश महानिम्बरजांसि मुद्रा । दश मुद्रा महामुद्रा । दश महामुद्रा बलम् । दश बलानि महाबलम् । दश महाबलानि संज्ञा । दश संज्ञा महासंज्ञा । दश महासंज्ञा विभूतः । दश विभूता महाविभूतः । दश महाविभूता बलाक्षम् । दश बलाक्षा महाबलाक्षम् । दश महाबलाक्षाणि असंख्यम् । अष्टकं मध्याद् विस्मृतम् ।

(द्र०– अभि० को० भाष्ये, पृ० ५४४–५४ , बौद्धभारतीसंस्करणे)

अष्टौ स्थानानि क्वापि प्रदेशे प्रमुषितत्वान्न पठितानि । तेनात्र द्वापञ्चाशत् स्थानानि भवन्ति । षष्ट्या च संख्यास्थानैर्भवितव्यम् । तान्यष्टकानि स्वयं कानिचिन्नामानि कृत्वा पठितव्यानि, येन षष्टिसंख्यास्थानानि परिपूरणानि भवेयुः ।

(द्र०–स्फुटार्था, पृ० ५४५ बौद्धभारतीसंस्करणे)

(आ) सम्भारद्वयस्य परिचयः

पुण्यमयो ज्ञानमयश्चेति द्विविधो बोधिसत्त्वानां सम्भारो भवति । तत्र पुण्यसम्भारः ससारेऽभ्युदयाय, ज्ञानसम्भारश्च असंक्लिष्टसंसरणाय संवर्तते । तत्र पारमितासु षट्सु दानपारमिता शीलपारमिता च पुण्यसम्भारः । प्रज्ञापारमिता ज्ञानसम्भार इति । क्षान्तिपारमिता वीर्यपारमिता ध्यानपारमिता च तिस्रः पारमिता उभयात्मिकाः पुण्यज्ञान सम्भारात्मिका भवन्ति । अथवा—प्रज्ञायां परिणामनात् दानादिपञ्चपारमिता अपि ज्ञानसम्भार एव । यथोक्तं महायानसूत्रालङ्कारे–

सम्भारो बोधिसत्त्वानां पुण्यज्ञानमयोऽसमः ।
संसारेऽभ्युदयायैकः अन्योऽसंक्लिष्टसंसृतौ ॥

दानं शीलं च पुण्यस्य प्रज्ञा ज्ञानस्य संभृतिः ।
त्रयं चान्यद् द्वयस्यापि पञ्चापि ज्ञानसम्भृतिः ॥

(द्र०– महा० सूत्रा० बोधिपक्षाधिकारे १८ : ३८-३९ का० पृ० १३४)

(इ) सम्भारसञ्चयनियमः

पूर्वमुक्तं यत् बोधिसत्त्वः असंख्येयकल्पत्रयाणि पुण्यज्ञानसम्भारं परिपूर्य बुद्धत्वं समाप्नोति। तत्र महायानीयसम्भारमार्ग-प्रयोगमार्गावस्थापर्यन्तं एकः असंख्येयकल्पः व्यत्येति। तदनन्तरं दर्शनभावनाशैक्षमार्गावस्थायां दशसु भूमिषु अशुद्धसप्तभूमिपर्यन्तं एकः असंख्येयकल्पः। तदनन्तरं शुद्धासु तिसृषु भूमिषु एकः असंख्येयकल्प इति कल्पानां त्रीणि असंख्येयानि भवन्ति। अभिधर्मकोशेऽप्युक्तम्—

एकैकं पुण्यशतजमसंख्येयत्रयान्त्यजाः।
विपश्यी दीपकृद् रत्नशिखी शाक्यमुनिः पुरा॥

(द्र०—अभि० को० ४ : ११० का०)

महायानसूत्रेष्वपि प्रतिपादितम् यत् अतीते भगवान् राजप्रासादे वैजयन्तध्वजे बोधिसत्त्वमहाराजविजयकुमाररूपेण उत्पन्नो बभूव। तस्मिन् समये तथागतो महास्कन्धः लोके विरराज। तच्छासनकाले वीर्यबहुलो बोधिसत्त्वः कुशलमूलान्यवरोप्य पुण्यसम्भारं च परिपूर्य प्रथमासंख्येयकल्पपरिसमाप्तौ प्रथमायां भूमौ प्रविवेश। तदनन्तरं तथागते रत्नाङ्के लोकं शासति बोधिसत्त्वः जम्बूद॰ सुवर्णनगरे श्रेष्ठिसुप्रज्ञरूपेण उत्पेदे। तस्मिन् काले कुशलानि परिपाच्य द्वितीयासंख्येयपरिसमाप्तौ सप्तम्यां भूमौ प्रवेशं कृतवान्। तदनन्तरं यदा गन्धर्वमेघरूपेण अवततार, तदा भद्रिकाब्राह्मणीतः पारितोषिकं परिगृह्य तेन च पञ्च उत्पलानि परिक्रीय दशबलस्य दीपंकरस्योपरि अवकिरति स्म। तस्मिन् समये बोधिसत्त्वः तृतीयासंख्येयकल्पं परिसमाप्य दशमीं भूमिं प्रविष्टः।

(ई) संख्याव्यवस्थाने विभिन्नानि मतानि

अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिताटीकायां (आलोकाख्यायां) त्रयस्त्रिंशता असंख्येयकल्पैः, ललितविस्तरे सप्तभिरसंख्येयकल्पैः, अष्टचैत्यस्तवे त्रिभिः असंख्येयकल्पैः, सर्वनिकायपाठचक्रे च दशभिः असंख्येयकल्पैः बुद्धत्वमवाप्यत इत्युल्लिखितम्।

(द्र०—अष्ट० प्रज्ञा० टीका, पृ० ५५५ एवं ललित० पृ० ८)

(उ) सर्वेषामाभिप्रायिकमैक्यम्

उपर्युद्धृतानां सर्वेषां मतानामभिप्रायं न परस्परं भिन्नम्। तीक्ष्णप्रज्ञो हि बोधिसत्त्वः अल्पीयसि कालेऽपि (त्रिषु असंख्येयेषु) अनेकासंख्येयकल्पपरिपूरणीयान् सम्भारान् परिपूर्य बुद्धत्वमधिगम्यत इति समन्वयः।

(२) बुद्धस्थानम्

पारमितासु नियतगोत्रीयो बोधिसत्त्वः रूपधातौ अकनिष्ठघनव्यूहक्षेत्रे बुद्धो भवति। अत्र बुद्धस्य सम्भोगकायः तिष्ठति। अस्मिन् जम्बूद्वीपे च बुद्धस्य नैर्माणिककायो विराजते। कामधातौ अरूपधातौ च नैव कदाचन बुद्धो विबुध्यते। यथोक्तं लङ्कावतारे—

अकनिष्ठभवने दिव्ये सर्वपापविवर्जिते।
निर्विकल्पाः सदा युक्ताश्चित्तचैत्तविवर्जिताः॥

बलाभिज्ञावशिप्राप्ताः तत्समाधिगतिं गताः।
तत्र बुध्यन्ति सम्बुद्धा निर्मितस्त्विह बुध्यते॥

(द्र०—सगाथके ३८-३६ का०)

अपि च

माहेश्वरं परं स्थानमकनिष्ठे विराजते॥

(द्र०—सगाथके—१०७ का०)

पुनश्च

कामधातौ तथारूप्ये न वै बुद्धो विबुध्यते।
रूपधात्वकनिष्ठेषु वीतरागेषु बुध्यते॥

(द्र०—सगाथके ७७४ का०)

मध्यमकावतारेऽप्युक्तम्—

यदर्थं प्रयत्न आस्थितः तदशेषगुणाकरं निरुपमं प्रशान्तपदं त्वया अकनिष्ठेष्वधिगतम्।

(तु०—मध्यमकावतारे ११ :६ का०)

पारमितायानेनोपलभ्यः सम्भोगकायः स्थान-काय-परिवार-धर्म-कालाख्यैः पञ्चविनियतैः सुनियतो भवति। अनुत्तरतन्त्रयानानुयायिनां रत्नसदृशाधिकारिणां विनेयानां कामधातुरेव बुद्धत्वप्राप्तिस्थानमिति। तत्रापि कामधात्वधिष्ठितो जाम्बूद्वीपीय एव पुमान् बुद्धत्वं लभत इति व्याप्तिः।

(३) बुद्धत्वप्राप्तिप्रकारः

चरमक्षणसन्ततिस्थानन्तर्यमार्गावस्थायां यद्यपि प्रतिभासद्वयस्य विलयो भवति, अशेषाणां च ज्ञेयानां सूक्ष्मोऽप्याकारो नोपलभ्यते, तथापि तस्मिन् काले पृथक्सत्यद्वयग्राहकाणां मलानां समूलसमुद्घातो न भवति। तदनन्तरमेव द्वितीये क्षणे यावज्ज्ञेयाकारेषु पृथक्सत्यद्वयग्राहिणां मलानां सर्वथा प्रहाणम्, सर्वधर्मसम्यगवबोधः, फलधर्मकायप्राप्तिः, भूतान्तसाक्षात्कारः समन्तप्रभाभूमिप्राप्तिरिति समकालमेव सिध्यन्ति।

(४) बुद्धत्वप्राप्तिसमये कति काया युगपत् प्राप्यन्ते

बुद्धत्वप्राप्तिसमकालं एते कायाः प्राप्यन्ते, यथा—स्वभावकायः ज्ञानकायः सम्भोगकायः तथा ज्ञानसम्भोगकायहेतुसामग्रीमुपादाय निर्माणकायश्चेति। सम्भोगकायः प्रधानतः शैक्षसन्तानवर्तिपुण्यसम्भारमधिपतिं कृत्वोत्पद्यते। ज्ञानकायः शैक्षसन्तानवर्तिनं ज्ञानसम्भारमधिपतिं कृत्वोत्पद्यते। निर्माणकायश्च उभयमधिपतिं कृत्वा समुत्पद्यत इति। रत्नावल्यां चोक्तं नागार्जुनेन राजन्, पुण्यसम्भारमुपादाय बुद्धानां रूपकायः ज्ञानसम्भारबलेन च धर्मकायः सिद्धो भवतीति, यथा—

राजन् पुण्याधिपत्येन रूपकायः प्रसिध्यति।
धर्मकायस्तु बुद्धानां ज्ञानसम्भारहेतुजः॥

(द्र०—रत्नावल्यां ३ : १३ का० संस्कृतच्छाया)

युक्तिषष्टिकायामपि—

अनेन पुण्येन च सर्वसत्त्वाः संचित्य सम्भारयुगं यथावत्।
पुण्याभिधं ज्ञानमयं तदुद्भवं कायद्वयं प्राप्य भवन्तु सिद्धाः॥

(द्र०—युक्तिषष्टिकायाश्चरमकारिका संस्कृतच्छाया)

बुद्धत्वप्राप्तिसमकालमेव उत्तमनिर्माणकायो नैव प्राप्यते, अपितु सम्भोगकायमधिपतिं कृत्वा तदनन्तरमुत्पद्यते, यथा—चन्द्रमधिपतिं कृत्वा उदकचन्द्र इति ।

(५) बुद्धकायाधिष्ठानम्

स्वभावकायः अधिष्ठानम्, अवशिष्टाश्च त्रयः कायाः तत्राधिष्ठिता भवन्ति । स्वभावकाय एतेषां त्रयाणां कायानां धर्मताकाय इति । यथाकाशं सर्वेषां रूपिधर्माणां अधिष्ठानं रूपिणश्च धर्मा आकाशे अधिष्ठिता भवन्ति, तथैवावशिष्टास्त्रयः कायाः स्वभावकायेऽधिष्ठानभूते अधिष्ठिता भवन्ति ।

(६) पर्यन्तप्राप्त्यैकत्वनिर्देशः

अत्र पञ्च वस्तूनि निर्देष्टव्यानि भवन्ति, यथा—वज्रयानानुसारि सामान्यतो भूमिमार्गव्यवस्थापनम्, विशेषतः पञ्चक्रमचर्यासंग्रहयोः कथनम्, पञ्चक्रमचर्यासंग्रहानुसारि पञ्चमार्गव्यवस्थानम्, पारमितानुसारि समन्तप्रभाभूमिव्यवस्थानम्, वज्रयानानुसारेण द्वादशभूमीनां त्रयोदशभूमीनां चतुर्दशभूमीनां षोडशभूमीनां संक्षिप्तभेदकथनम् ।

(क) वज्रयानानुसारि सामान्यतो भूमिमार्गव्यवस्थापनम्

दश स्थानानि दश भूमय इति चक्रसंवरमूलतन्त्रे प्रोक्तम्, यथा—स्थानं प्रमुदिता भूमिः, उपस्थानं विमला, क्षेत्रं प्रभाकरी, उपक्षेत्रम् अर्चिष्मती, छन्दोहः सुदुर्जया, उपछन्दोह अभिमुखी, संघातः दूरङ्गमा, उपसंघातः अचला, श्मशानं साधुमती, उपश्मशानं धर्ममेघेति ।

(ख) विशेषतः पञ्चक्रमचर्यासंग्रहयोः कथनम्

पञ्चक्रमानुसारं कर्मप्रयोगेण अष्टमी भूमिरधिगम्यते । इत्थं स्थूलसूक्ष्मोत्पत्तिक्रमनिष्ठातः अष्टमी भूमिरवाप्यते । प्रतिभासत्रयं प्राप्तो बोधिसत्त्वः दशमीं भूमिमश्नुते । एवं चित्तालम्बनमेव दशमी भूमिरित्युच्यते । चर्यासंग्रहानुसारं यः पुद्गलः वज्रयानीयोत्पत्तिक्रमे शिक्षितो भवति स अष्टम्यां भूमौ प्रतिष्ठितो भवतीति । अर्थात् स्थूलसूक्ष्मोत्पत्तिक्रमनिष्ठैवाष्टमी भूमिरिति । वज्रजपैरुत्थितो वाग्विवेको नवमी भूमिः । चित्तालम्बनं मायाकायः प्रभास्वरत्वं युगनद्धत्वं चेति दशमी भूमिरभिधीयते ।

(तंजूरसंग्रहे तन्त्रवर्गे 'ङि' नामके ग्रन्थे द्रष्टव्यम्)

(ग) पञ्चक्रमचर्यासंग्रहानुसारि पञ्चमार्गव्यवस्थानम्

सामान्यतो मार्गावस्थायां प्रज्ञाविशुद्धिमारभ्य भावनाबलेन वायुं अवधूती-नाड्यां प्रवेश्य त्रिधा विलीयते, अस्मादुत्पन्नं शून्यचतुष्टयं यावत् सम्यगानीतं न भवति, तावत् सम्भारमार्गः। यदा खलु तथाविधप्रयोगेण शून्यचतुष्टयस्यानयने सामर्थ्यमुपजायते ततः प्रभृति यावत् सहजसुखेन शून्यतायाः साक्षात्कारो न भवति तावत् प्रयोगमार्गः। सहजसुखेन शून्यतां साक्षात्कृत्य यावत् शैक्ष्ययुगनद्धावस्था न प्राप्यते तावत् दर्शनमार्गः। शैक्ष्ययुगनद्धावस्थाप्राप्तिमारभ्य यावत् अशैक्षयुगनद्धा-वस्था नाधिगम्यते, तावत् भावनामार्गः। अशैक्षयुगनद्धत्वमेवाशैक्षमार्ग इति।

(तंजूरसंग्रहे तन्त्रवर्गे 'ङि'—नामके ग्रन्थे द्रष्टव्यम्)

को हि नाम पञ्चक्रमः ?

आचार्यार्यदेवमतानुसारेण उत्पत्तिक्रमः विवेकत्रयं संगृह्य चित्तालम्बन-क्रमः मायागात्रक्रमः प्रभास्वरक्रमः युगनद्धक्रमश्चेति पञ्च क्रमाः।

आचार्यनागार्जुनमतानुसारं कायवाग्विवेकौ एकत्र संगृह्य वज्रजपक्रमः चित्तविवेकक्रमः मायाकायक्रमः प्रभास्वरक्रमः युगनद्धक्रमश्चेति पञ्च क्रमाः।

(तंजूरसंग्रहे तन्त्रवर्गे 'ङि' नामके ग्रन्थे द्रष्टव्यम्)

(घ) पारमितानुसारि समन्तप्रभाभूमिव्यवस्थानम्

पारमितायाने कथिता एकादशी समन्तप्रभाभूमिः वज्रयाने च प्रसिद्धा पर्यन्तभूमिः निष्ठाभूमिर्वा अनर्थान्तरभूतैव। अनयोः नास्ति भेदः।

(ङ) वज्रयानानुसारेण द्वादश-त्रयोदश-चतुर्दश-षोडशभूमिभेदानां संक्षिप्तकथनम्

समन्तप्रभाभूमिमारभ्य प्रतिसविद्भूमिपर्यन्तं द्वादशभूमयो भवन्तीति वज्रगर्भालङ्कारतन्त्रे प्रोक्तम्।

हेवज्रतन्त्रेऽपि तथैव द्वादशभूमयः प्रोक्ताः।

उत्तराभिधानतन्त्रे प्रमुदितादिदशभूमीनामनन्तरम् अनुपमा भूमिः ज्ञानवती भूमिः वज्रभूमिरिति त्रयोदश भूमयोऽभिहिताः ।

वज्रमालाभाष्यतन्त्रेऽपि अभिषेकेषु प्रतिस्वं एकैका भूमिरभिहिता । एकादश घटाभिषेकास्तत ऊर्ध्वं त्रय इति चतुर्दश अभिषेका भवन्तीति चतुर्दश भूमयः कथिताः ।

ज्ञानतिलकतन्त्रे तु षोडश भूमयः कथिताः, किन्तु सर्वेषामेषां तन्त्राणामभिप्राये नास्ति वैषम्यमपितु ऐक्यमेव ।

भोटदेशीयमहापण्डितः आचार्यसुमतिकीर्तिः 'चोंखपा' स्वकीये 'ङग् रिम् छेन् मो' ग्रन्थेऽभिहितवान् यदनेकैराचार्यैः प्रमुदितादिभूमिषु पार्थग्जनिकभूमिष्वपि न्यूनाधिक्यं कृत्वा संख्याभेदः प्रतिपादितोऽस्ति । पारमितायाने या एकादशी समन्तप्रभाभूमिः, न काचिद् क्वचित् ततः श्रेष्ठा भूमिर्वर्तते । तन्त्रयाने यद्यपि द्वादश त्रयोदश चतुर्दश षोडश वा भूमिभेदाः प्रतिपादिताः सन्ति, किन्तु तेषां सर्वेषामन्तर्भावः पारमितायानीयासु एकादशभूमिष्वेव भवतीति भारतीयपण्डितैरपि स्वीकृतम् । अतः एकादशी समन्तप्रभाभूमिरेव वज्रधरभूमिरित्यनर्थान्तरम् । इयमेव भूमिः पारमितायानानुसारं त्रिभिरसंख्येयकल्पैः, तन्त्रयानानुसारं च दृष्ट एव जन्मनि अधिगन्तुं शक्यते । वज्रधरभूमिरिति कथनस्य नायमभिप्रायो यत् सा पारमितायानीयसाधनाया नास्ति फलमिति । आचार्यशान्तरक्षितकृतायां तत्त्वसिद्धावपि प्रतिपादितं यत् या श्रीमहासुखवज्रसत्त्वावस्था अन्यैर्मार्गैः त्रिभिरसंख्येयकल्पैः अधिगम्यते, सा वज्रयानीयैर्विशिष्टैरुपायैः दृष्ट एव भवेऽनायासं सिध्यतीति । अनेन वज्रधरत्वमुभाभ्यामपि मार्गाभ्यां प्राप्यमिति शान्तरक्षितस्य स्वकीयं मतं प्रतीयते ।

(तु०—तिब्बतीतंजूरसंग्रहे तन्त्रवर्गे 'चु' इत्याख्येऽवलोकनीयम्)

भूमिमार्गयोरिदं व्यवस्थापनं भोटभाषामाश्रित्य सुरभारत्यामुपनिबद्धं श्रद्धाप्रज्ञानुसारिणां पुद्गलानां सौगततत्त्वाधिगमप्रतिपत्तये चिरं प्रभवेद् इति कामना । यदत्र स्खलितं तदस्मदाग इति सदसद्विवेकिनः सुधियो विभावयन्तु । कर्मणानेन यदि किमपि पुण्यमुपार्जितं स्यात्, तेनाशु लोकः सौगतीं धियं प्राप्नुयादिति परिणामना । आचार्यशान्तिदेवशब्दैस्तु—

ये गम्भीरनयावगाहनपटुप्रज्ञानिरस्तभ्रमाः
संक्लेशव्यवदानपक्षविमलज्ञानोच्छ्रिताः सूरयः ।
ते सन्तो गुणदोषयोरपि च तैः सारं विमिश्रादतो
ग्राह्यं सर्वमकल्मषं विषमिव त्याज्यं दुरुक्तं यदि ॥

न युक्तमुक्तं किमपीह यन्मया
परं प्रजातं स्खलितं तदेव मे ।
ननु ग्रहीष्यन्ति ममात्र साधवो
मतिं मयानेन कृतेन साम्प्रतम् ॥

हरिभद्रवचनेन तु

एतद्ग्रन्थविधानेन यत्पुण्यमर्जितं मया ।
निखिलाः प्राणिनस्तेन प्राप्नुयुः सौगतीं धियम् ॥

भवतु सर्वमङ्गलम्



तृतीयं परिशिष्टम्

अभिसमयालङ्कारस्य अकारादिक्रमेण श्लोकार्धसूची

चतुर्थं परिशिष्टम्

ग्रन्थप्रयुक्तशब्दानाम् अकारादिक्रमेण संस्कृत-भोटपर्यायसूची

ग्रन्थप्रयुक्तशब्दानाम् अकारादिक्रमेण
संस्कृत-भोटपर्यायसूची

अ

अतीतानागतप्रत्युत्पन्नेषु	४६	འདས་པ་དང་མ་འོངས་པ་དང་ད་ལྟར་བྱུང་བ་ལ།	༨༧
अतीतान्त	२०	མཐའ་ལས་འདས་པ།	༣༤
अतुल्यता	५२	མི་མཉམ་པ་ཉིད།	༩༦
अतृप्तता	२२	མི་ངོམས་ཉིད།	༣༩
अत्यन्त	४४	མཐའ་ལས་འདས་པ།	༨༠
अत्यन्तविशुद्धिः	३५	ཤིན་ཏུ་རྣམ་པར་དག་པ།	༦༣
अत्यन्ताय	२६	མཐའ་ལས་འདས་པར།	༧༨
अत्याशुप्रतिभानता	४६	སྤོབས་པ་ཏུ་ཅང་མྱུར་བ།	༨༩
अर्थाधिगमशून्यात्	५	དོན་རྟོགས་པ་མེད་པས།	༦
अदीनगात्रता	८६	སྐུ་ཞུམ་པ་མེད་པ་ཉིད།	༡༦༦
अदीनोत्सदगात्रत्व	८८	སྐུ་ཞུམ་མེད་དང་རྒྱས་པ།	༡༦༧
अदृश्यचित्त	५०	སེམས་བལྟར་མེད་པ།	༩༢
अदृश्यचित्तज्ञान	५०	སེམས་བལྟར་མེད་དང་ཤེས་པ།	༩༢
अदृष्टार्थदर्शक	५१	མ་མཐོང་བའི་དོན་སྟོན་པ།	༩༧
अद्वयज्ञानम्	७१	གཉིས་སུ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས།	༡༣༣
अद्वयधर्म	६२	གཉིས་སུ་མེད་པའི་ཆོས།	༡༤༢
अद्वयलक्षण	८०	གཉིས་སུ་མེད་པའི་མཚན་ཉིད།	༡༥༠
अद्वयलक्षणसर्वधर्मैकक्षण-लक्षणः	८०	གཉིས་སུ་མེད་པའི་མཚན་ཉིད་དུ་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མཚན་ཉིད།	༡༥༠
अद्वयसंमोहे	७५	གཉིས་སུ་མེད་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་རྨོངས་པ་ལ།	༡༧༡
अद्वयस्वभावे	६२	གཉིས་སུ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ།	༡༡༤
अद्वेष	४४	ཞེ་སྡང་མེད་པ།	༤༨

अनभिनिविष्टग्राह्यग्राहकाकार-शुद्धलौकिकपृष्ठचित्तसंगृहीतं	५६	དག་པ་འཇིག་རྟེན་པ་གཟུང་བ་དང་འཛིན་པར་མངོན་པར་མ་ཞེན་པའི་རྣམ་པ་ཅན་རྗེས་ཀྱི་སེམས་ཀྱིས་བསྡུས་པ།	११०
अनभिनिवेशकामोपभोगः	५८	མངོན་པར་ཞེན་པ་མེད་པར་འདོད་པ་ལ་ཉེ་བར་སྤྱོད་པ།	१०७
अनभिनिवेशपूर्वकसक्ति	६६	མངོན་པར་མ་ཞེན་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བའི་ཆགས་པ།	१२८
अनभिनिवेशाद्याकारविशेष	१३	མངོན་པར་ཞེན་པ་མེད་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་ཁྱུགས་པ།	२३
अनभिसंस्कार	३४	མངོན་པར་འདུ་མི་བྱེད་པ།	६३
अनन्ययानगमनहेतुः	१२	ཐེག་པ་གཞན་གྱིས་མི་འགྲོ་བའི་རྒྱུ།	२०
अनवकार	२०	དོར་བ་མེད་པ།	२५
अनवकारशून्यताकारा	४४	དོར་བ་མེད་པ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ།	८०
अनवमर्दनीय	४३	མི་བརྫི་བ།	५५
अनवराग्र	४४	ཐོག་མ་དང་ཐ་མ་མེད་པ།	५७
अनवराग्रसंसार	४४	འཁོར་བ་ཐོག་མ་དང་ཐ་མ་མེད་པ།	५७
अनागतहित	५३	མ་འོངས་པའི་ཕན་པ།	७५
अनागतासत्त्वेन	७३	མ་འོངས་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས།	१२५
अनागामि	१२	ཕྱིར་མི་འོང་བ།	२१
अनात्माकाराः	४४	བདག་མེད་པའི་རྣམ་པ།	५७
अनाधेयानपनेयस्वरूपधारणात्	७१	བསྐྱེད་དུ་མེད་པ་དང་སྤང་དུ་མེད་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་འཛིན་པའི་ཕྱིར།	१२३
अनाभोगं	५२	ལྷུན་གྱིས་གྲུབ།	७५

अनिमित्तविमोक्षमुखत्वेन	६४	རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་མཚན་མ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༢༠
अनिमित्तसर्वक्रियाकारित्वेनानाभोगः	२६	མཚན་མ་མེད་པར་བྱེད་པ་ཐམས་ཅད་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པ།	༨༦
अनिमित्तालम्बनज्ञानाकारेण	५४	མཚན་མ་མེད་པར་དམིགས་པའི་ཤེས་པའི་རྣམ་པས།	༡༠༠
अनिरुद्ध	४३	མ་འགགས་པ།	༧༧
अनुद्ग्रहः	१४	མི་འཛིན།	༢༥
अनुत्तरबुद्धबोधिनिष्पादकम्मृत्युपस्थानाद्यष्टादशावेणिकबुद्धधर्मपर्यन्ताधिगन्तृस्वरूपपूर्वापरीभूतानेकचित्तेन	६१	བླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་མ་འདྲེས་པ་བཅོ་བརྒྱད་ཀྱི་བར་རྟོགས་པར་འགྱུར་བའི་རང་གི་ངོ་བོ་རིམ་གྱིས་འབྱུང་བ་སེམས་བྱུང་བ་སྔ་ཕྱིར་གྱུར་པ་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༡༨
अनुत्तरबोधिचित्तदृढता	५८	བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་བརྟན་པ།	༡༠༦
अनुत्तरसम्यक्सम्बोधिः	३४	བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ།	༨༡
अनुत्रास	४८	མི་སྐྲག་པ།	༦༧
अनुत्पत्ति	४३	སྐྱེ་བ་མེད་པ།	༧༧
अनुत्पत्तिधर्मकं	७१	མི་སྐྱེ་བའི་ཆོས་ཅན།	༡༣༣
अनुत्पत्तिधर्मक्षान्तिलाभः	६५	མི་སྐྱེ་བའི་ཆོས་ལ་བཟོད་པ་ཐོབ་པ།	༡༣༡
अनुत्पन्न	४३	མ་སྐྱེས་པ།	༧༧

आ

आत्मदर्शनाप्रतिपक्ष	१८	བདག་ཏུ་ལྟ་བའི་གཉེན་པོ་མ་ཡིན་པ།	༣༢
आत्ममोहप्रहाणफला	५	འབྲས་བུ་བདག་ཏུ་རྨོངས་པ་སྤངས་པ་ཅན།	༤
आत्मसत्त्वग्रहः	२३	བདག་དང་སེམས་ཅན་འཛིན་པ།	༨༣
आत्मादि	१६	བདག་ལ་སོགས་པ།	༣༩
आत्मादियुक्तवस्तु	३४	བདག་ལ་སོགས་པ་དང་ལྡན་པའི་དངོས་པོ།	༦༡
आत्मानात्मस्वभावाभावान्नोत्पन्नं	४१	བདག་དང་བདག་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་པས་མ་སྐྱེས་པ།	༤༨
आत्मोत्कर्षपरावज्ञे	२२	བདག་བསྟོད་གཞན་ལ་བརྙས་པ།	༨༡
आत्यन्तिकहित	५३	གཏན་དུ་ཕན་པ།	༩༤
आत्यन्तिकी	३६	ཤིན་ཏུ་བ།	༦༦
आदिकर्मिकभूमिः	१०	ལས་དང་པོ་པའི་ས།	༡༦
आदित्य	६	ཉི་མ།	༡༥
आदित्याद्यन्वयः	२५	ཉི་མ་ལ་སོགས་པ་ལས་སྐྱེས་པ།	༨༦
आदिशान्त	४३	གཟོད་མ་ནས་ཞི་བ།	༤༤
आधारः	७	རྟེན་གྱུར་པ།	༡༠
आधारपूज्यता	३२	རྟེན་མཆོད་ཉིད།	༥༩
आधारप्रतिपत्तिपूर्वकम्	७२	རྟེན་གྲུབ་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ།	༡༣༥
आधारबुद्धक्षेत्रसुवर्णादिभावपरिणामः	२५	སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྟེན་གསེར་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོར་ཡོངས་སུ་སྒྱུར་བ།	༨༥
आधारविषयपूज्यताकारित्वम्	३२	རྟེན་གྱི་ཡུལ་མཆོད་པར་བྱ་བ་ཉིད་དུ་བྱེད་པ།	༥༩
आधेयबुद्धक्षेत्रसत्त्वपरिशोधनम्	२५	སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྟེན་པ་སེམས་ཅན་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ།	༨༥

इ

उ

उच्छङ्खपादता	८६	ཞབས་ལོང་བུ་མི་མངོན་པ་ཉིད།	༡༦༡
उत्तमयानसंग्रहभ्रंशः	४९	ཐེག་པའི་མཆོག་ཀུན་དུ་འཛིན་པ་ཉམས་པ།	༨༩
उत्तरोत्तरविशेषोत्कर्षेण	६६	གོང་ནས་གོང་དུ་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༢༣
उत्त्रास	४८	སྐྲག་པ།	༨༥
उत्पाद	१६	སྐྱེ་བ།	༣༩
उत्पादनिरोधसंक्लेशव्यवदान-हानिवृद्ध्यादिरहितायाम्	१०	སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ་དང་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་ཉམས་པ་དང་འཕེལ་བ་ལ་སོགས་པ་དང་བྲལ་བ་ལ།	༡༥
उत्पादनिरोध	६९	སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ།	༡༢༩
उत्पादहेतवः	३५	སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་དག།	༦༤
उत्पादितबोधिचित्त	२७	བྱང་ཆུབ་སེམས་བསྐྱེད་པ།	༤༩
उत्सदगात्रता	८९	སྐུ་རྒྱས་པ་ཉིད།	༡༦༥
उत्सारितभावाभिनिवेश-भ्रान्तिनिमित्तानाम्	३८	དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པའི་འཁྲུལ་པའི་མཚན་མ་བསལ་བ་རྣམས་ལ།	༦༨
उत्सारितसकलभ्रान्ति-निमित्त	७१	འཁྲུལ་པའི་མཚན་མ་མཐའ་དག་སྤངས་པ།	༡༣༣
उदयव्ययधर्मकम्	७१	སྐྱེ་བ་དང་འཇིག་པའི་ཆོས་ཅན།	༡༣༢
उदारफलपरिग्रहण	४८	འབྲས་བུ་རྒྱ་ཆེན་པོ་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ།	༨༨
उद्देशः	७, २०, २६	ཆེད་དུ་བྱ།	༤༨
उद्देशनिवृत्तिः	६८	ཆེད་དུ་བྱ་བ་ལོག་པ།	༡༢༥

तत्प्रतिभासानुरूपेणार्थक्रियाकारी	८४	དེར་སྣང་བ་དང་འཚམ་པར་དོན་གྱི་བྱ་བ་མཛད་པ།	༡༤༨
तत्प्रहातव्यवस्तुप्रतिपक्षत्वेन	११	དེས་སྤང་བར་བྱ་བའི་དངོས་པོའི་གཉེན་པོ་ཉིད་དུ།	༣༠
तत्त्वज्ञानासक्त्या	६६	དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཤེས་པའི་མ་ཆགས་པས།	༡༣༨
तत्त्वतोऽमनस्कारेण	६६	ཡང་དག་པ་ཉིད་དུ་ཡིད་ལ་མ་བྱེད་པར།	༡༣༨
तत्त्वदर्शी	७२	དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མཐོང་།	༡༣༠
तत्त्वमनस्कारेण	१४	དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དག་གིས།	༣༠
तत्त्वान्यत्वोभयानुभयत्वैरवाच्य	६०	དེ་ཉིད་དང་གཞན་ཉིད་དང་གཉིས་ཀ་དང་གཉིས་ཀ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དུ་བརྗོད་དུ་མེད་པ།	༡༡༣
तत्त्वासाक्षात्कारादिविज्ञानाः	५	དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱེད་པའི་རྟེན་ཅན།	༤
तत्स्वभावावधारणे	७७	དེ་ཡི་ངོ་བོ་ཉིད་ངེས་གཟུང་བ།	༡༠༠
तथता	१८	དེ་བཞིན་ཉིད།	༣༣
तथताज्ञेयरूपाद्यपरिज्ञानेन	७५	གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་བྱ་དང་དེ་བཞིན་ཉིད་དག་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས།	༡༠༡
तथतादिसंयोगवियोगसंमोहः	७५	དེ་བཞིན་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་མཚུངས་པར་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་རྨོངས་པ།	༡༠༡
तथताप्रतिविशिष्टधर्मताभावेन	६६	དེ་བཞིན་ཉིད་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པའི་ཆོས་མེད་པས།	༡༣༦

तथताबुद्धयोः	३१	དེ་བཞིན་ཉིད་དང་སངས་རྒྱས་དག་ལ།	༤༥
तथतालक्षणा	६०	དེ་བཞིན་ཉིད་མཚན་ཉིད།	༡༡༣
तथतारूपत्वात्	१०	དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོར།	༡༥
तथतास्वभावत्वेन	७७	དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༨༤
तथतास्वभावसर्वधर्मस्य	६२	དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་རང་བཞིན་གྱི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ།	༡༡༦
तथागतः	५, ८२	དེ་བཞིན་གཤེགས་པ།	༤, ༡༤༨
तथागतकुशलमूलौघस्वभाव-स्मृतिः	३३	དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་དགེ་བའི་རྩ་བའི་ཚོགས་ཀྱི་རང་བཞིན་དྲན་པ།	༦༡
तथागतत्वं	३१	དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ཉིད།	༤༦
तथागतत्वावधारणम्	३१	དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ཉིད་དུ་ངེས་པར་འཛིན་པ།	༤༥
तथागततथतावबोधतत्पर-समाख्यानप्रज्ञपनम्	५०	དེ་བཞིན་གཤེགས་པས་དེ་བཞིན་ཉིད་རྟོགས་པ་དེ་གཞན་ལ་བསྟན་ཅིང་བདགས་པ།	༧༣
तथागतनिर्वृत्तिः	५०	དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་འབྱུང་བ།	༧༡
तथागतप्रकृतिप्रभाभिः	२७	དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་རང་བཞིན་གྱི་འོད་དག་གིས།	༨༧
तथागतप्रणिधिज्ञानं	८४	དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྨོན་ནས་མཁྱེན་པ།	༡༤༥
तथागतस्वधर्मोपनिश्रयविहारः	५१	དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་དེ་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་ལ་མངོན་པར་བརྟེན་ནས་གནས་པ།	༧༨

द

ध

परिणाम	७	བསྔོ།	༡༠
परिणामनम्	३१	བསྔོ་བ།	༤༥
परिणामना	३३	བསྔོ་བ།	༦༡
परिणामनाचितं	३४	བསྔོ་བར་ཏྲེད་པའི་སེམས།	༦༡
परिणामनामनस्कारः	३४	བསྔོ་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ།	༦༣
परिणायक	५२	ཡོངས་འདྲེན་པ།	༧༥
परिपूर्णधर्मविनयत्वात्	८९	ཆོས་འདུལ་བ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པའི་ཕྱིར།	༡༦༦
परिपूर्णव्यञ्जनता	८९	མཚན་རྫོགས་པ་ཉིད།	༡༦༦
परिपोषः	६३	ཡོངས་སུ་གསོས།	༡༡༨
परिपूरिः	६६	ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ།	༡༢༢
परिपूर्णोत्तमप्रणिधानत्वेन	९०	སྨོན་ལམ་གྱི་མཆོག་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༧
परिमाणान्तताभावः	३१	ཚད་མེད་པ་དང་མཐའ་མེད།	༤༦
परिशुद्धकायवाङ्मनःसमुदाचारः	८२	སྐུ་དང་གསུང་དང་ཐུགས་ཀྱི་སྤྱོད་པ་ཡོངས་སུ་དག་པ།	༡༤༩
परिहाणिः	४६	ཉམས་པ།	༨༩
परिहाणिविकल्पानां	४४	ཡོངས་སུ་ཉམས་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་ཀྱི།	༥༨
परिन्दना	६९	ཡོངས་གཏོང་།	༡༣༠
परैरनेयता	५६	གཞན་གྱིས་བཀྲི་བར་མི་བཏུབ།	༡༠༤
परोपदेश	२९	གཞན་གྱིས་བསྟན་པ།	༤༣
परोपदेशवैयर्थ्य	२९	གཞན་གྱིས་བསྟན་ཡང་མི་དགོས།	༤༢
परोपदेशसापेक्ष	२९	གཞན་གྱིས་བསྟན་པ་ལ་ལྟོས།	༤༣
पर्वतराज	९	རིའི་རྒྱལ་པོ།	༡༤

ब

य

लिखितुकामताऽलिखितुकामते	४९	ཡི་གེར་འབྲི་འདོད་པ་དང་ཡི་གེར་འབྲི་མི་འདོད་པ་དག།	༨༠
लेपवर्जितम्	४१	ཆགས་པ་སྤྲངས་པ།	༧༢
लोकनिरोध	५१	འཇིག་རྟེན་འགོག་པ།	༨༨
लोकशून्यताकार	५१	འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ།	༨༨
लोकशून्यताज्ञापक	५१	འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་བརྗོད་པ།	༨༨
लोकशून्यतादर्शक	५१	འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་མཐོང་བར་མཛད་པ།	༨༨
लोकसंज्ञानिरोधि	५१	འཇིག་རྟེན་འདུ་ཤེས་འགོག་པ།	༨༨
लोकार्थसम्पादिका	४	འཇིག་རྟེན་དོན་སྒྲུབ་མཛད་པ	༨
लोकालुज्यता	५०	འཇིག་རྟེན་འཇིག་པ་མེད་པ།	༨༣
लोकोत्तर	१८	འཇིག་རྟེན་འདས།	༣༣
लोकोत्तरा	८१	འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པ།	༡༤༡
लोकोत्तरदर्शनभावनामार्गयोः	१७	འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པ་མཐོང་བའི་ལམ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་དག།	༣༡
लोकोत्तरदर्शनभावनामार्गाधिगमः	५५	འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་རྟོགས་པ།	༡༠༣
लोकोत्तरमार्गः	४६	འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ལམ།	༥༣
लोहित	८२	དམར་པོ།	༡༤༨
लौकिकनिर्वेधभागीयाधिगमपूर्वकः	५५	འཇིག་རྟེན་པའི་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་རྟོགས་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ།	༡༠༣
लौकिकभावनामयानि	१३	འཇིག་རྟེན་པའི་སྒོམ་པ་ལས་བྱུང་བ།	༣༣
लौकिकसर्वधर्माग्रत्वात्	१५	འཇིག་རྟེན་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མཆོག་ཡིན་པའི་ཕྱིར།	༣༥

विलोमम्	७२	ལུགས་མི་མཐུན།	༡༣༤
विविक्त	३३	དབེན་པ།	༩༡
विविक्तानवबोधस्वभाव	६८	དབེན་པ་མ་རྟོགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད།	༡༣༤
विविधबुद्धक्षेत्रविशुद्धिः	८२	སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་སྣ་ཚོགས་རྣམ་པར་དག་པ།	༡༥༣
विवृद्धिः	६६	རྣམ་འཕེལ།	༡༡
विवेकः	४३	དབེན་པ།	༥༥
विशालनयनता	८०	སྤྱན་ཡངས་པ་ཉིད།	༡༦༨
विशिष्टज्वालाबर्ष्योः	६१	མེ་ལྕེ་དང་སྙིང་པོ་ཁྱད་པར་ཅན།	༡༡༧
विशिष्टप्रज्ञापारमितामनस्कारः	६५	ཁྱད་པར་དུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ།	༡༣༡
विशिष्टबुद्धालम्बनपुण्याभावाद्	७४	སངས་རྒྱས་ལ་དམིགས་པའི་བསོད་ནམས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་མེད་པས།	༡༣༨
विशिष्टार्थप्रतिभासजननद्वारेणाश्रयपरावृत्त्या	८३	དོན་ཁྱད་པར་ཅན་སྣང་བ་སྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས་གནས་ཡོངས་སུ་གྱུར་པས།	༡༤༩
विशिष्टार्थप्रतिभासिचित्तजननद्वारेण	६१	དོན་ཁྱད་པར་ཅན་སྣང་བའི་སེམས་བསྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས།	༡༡༧
विशुद्धकम्	४१	རྣམ་དག	༥༣
विशुद्धगात्रता	८६	སྐུ་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད།	༡༩༩
विशुद्धगुणाख्यापकतया	८६	ཡོན་ཏན་ཡང་དག་པ་བརྗོད་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༩༩
विशुद्धचित्तत्वात्	८६	ཐུགས་རྣམ་པར་དག་པའི་ཕྱིར།	༡༩༩
विशुद्धनेत्रता	८६	སྤྱན་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད།	༡༩༩

ष

स

संवृतिपरमार्थसत्यद्वय	७७	ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་གཉིས།	༡༨༤
संवृतिपरमार्थसत्यानतिक्रमेण	१०	ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་ལས་མི་འདའ་བས།	༡༥
संवृतिपरमार्थसत्याश्रितसर्वधर्मान्यूनापूर्णता	५२	ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་ལ་བརྟེན་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་བྲི་བ་མེད་པ་དང་གང་བ་ཆེད་པ།	༧༦
संवृतिसत्यानतिक्रमेण	२०	ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་བདེན་པ་ལས་མི་འདའ་བར།	༣༥
संवृत्या	७२	ཀུན་རྫོབ་ཏུ།	༡༣༨
संवृत्याभिमतार्थक्रियाकारी	६१	ཀུན་རྫོབ་ཏུ་མངོན་པར་འདོད་པའི་དོན་གྱི་བྱ་བ་བྱེད།	༡༡༨
संवृत्युपायेन	३४	ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཐབས་ཀྱིས།	༦༣
संशयरूपा:	७७	ཐེ་ཚོམ་གྱི་ངོ་བོ།	༡༨༤
संशयापनयनकारिप्रणिधानसमृद्ध्या	८२	ཐེ་ཚོམ་སེལ་བར་མཛད་པའི་སྨོན་ལམ་གྲུབ་པས།	༡༤༨
संशुद्धिः	२२	ཀུན་སྦྱོང་བ།	༣༧
संसारनिर्वाणप्रतिष्ठानयोः	१७	འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ལ་མི་གནས་པ།	༣༡
संसारनिर्वाणसमता	६३	འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ཉི་མཉམ་པ་ཉིད།	༡༡༩
संसारनिर्वाणसमताधिगम	५३	འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་མཉམ་པ་ཉིད།	༧༥
संसारनिर्वाणान्यतरप्रपातित्वेन	६८	འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་གང་ཡང་རུང་བ་ཞིག་ཏུ་ལྷུང་བ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༢༥

समुपचितसत्त्वराशित्वेन	९०	སེམས་ཅན་གྱི་ཚོགས་དྲངས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༨
सम्परिग्रहः	१७	ཡོངས་འཛིན།	༣༠
सम्परिग्रहरहितं	१३	ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་བྲལ་བ།	༨༣
सम्बन्धादि	६	འབྲེལ་པ་ལ་སོགས་པ།	༧
सम्बोधिप्रतिनियम	९२	རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་སོ་སོར་ངེས་པ།	༡༤༣
सम्भाराः	७	ཚོགས།	༡༠
सम्भारद्वयमनुभूय	८०	ཚོགས་གཉིས་ཉམས་སུ་མྱོང་བར་བྱས་ནས།	༡༤༠
सम्भारपरिपूरिहेतुभूते	९२	ཚོགས་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པའི་རྒྱུར་གྱུར་པས།	༡༤༣
सम्भारप्रतिपत्तिः	२०	ཚོགས་ཀྱི་སྒྲུབ་པ།	༣༦
सम्भारप्रतिपत्क्रमः	२०	ཚོགས་ཀྱི་སྒྲུབ་པའི་རིམ་པ།	༣༦
सम्भिन्नप्रलापविरत्या	८७	ཚིག་ཀྱལ་པ་སྤངས་པས།	༡༦༣
सम्भृतसम्भार	२६	ཚོགས་བསགས་པ།	༥༨
सम्यक्प्रतिपन्नसमाधिः	१५	ཡང་དག་པར་ཞུགས་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན།	༢༤
सम्यक्प्रहाण	४५	ཡང་དག་པར་སྤོང་བ	༨༡
सम्यक्प्रहाणाकारा	४५	ཡང་དག་པར་སྤོང་བའི་རྣམ་པ།	༨༡
सम्यक्सम्बुद्ध	२६, ५	ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས།	༤, ༥༤
सम्यक्सम्बोधिः	९	ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ།	༡༥
सम्यक्सम्बोधिकामता	८	ཡང་དག་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད།	༡༣
सम्यक्सम्बोधिकामता-लक्षणः	८	ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད་པའི་མཚན་ཉིད།	༡༣

सर्वाकारमार्गवस्तुज्ञान-सङ्ग्रहणेन	४३	རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དང་ལམ་དང་གཞི་ཤེས་པ་བསྡུ་བའི་སྒོ་ནས།	༨༦
सर्वाकारमार्गवस्तुविभावना-भेदेन	५५	རྣམ་པ་དང་ལམ་དང་གཞི་ཐམས་ཅད་རྣམ་པར་སྒོམ་པའི་དབྱེ་བས།	༡༠༣
सर्वाकारविशुद्धिः	१५	རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་རྣམ་པར་དག་པ།	༣༨
सर्वाकारविशेषमार्गसंगृहीत	५५	རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱིས་བསྡུས་པ།	༡༠༣
सर्वाकारापरिज्ञानेन	७५	རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས།	༡༢༡
सर्वाकाराभिसम्बोधः	७	རྣམ་ཀུན་མངོན་རྫོགས་རྟོགས་པ།	༡༠
सर्वाकाराभिसम्बोधः	४३	རྣམ་པ་ཀུན་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ།	༨༦
सर्वाकाराभिसम्बोधिबुद्धत्वाकाराः	४६	རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པའི་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ།	
सर्वाकारेण	५	རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ།	༦
सर्वार्थाः	४	དོན་ཐམས་ཅད།	༤
सर्वानास्रवधर्मपरिपूरिगुण	४८	ཟག་པ་མེད་པའི་ཡོན་ཏན་ཐམས་ཅད་རྫོགས་པ།	༥༥
सर्वानास्रवसंग्रह	७९	ཟག་པ་མེད་པ་ཐམས་ཅད་བསྡུས་པ།	༡༢༥
सर्वानिष्टोपनिपातैर-क्षोभ्यत्वात्	६	མི་འདོད་པ་ཐམས་ཅད་ཐོག་ཏུ་བབས་པས་མི་འཁྲུགས་པ།	༡༦
सर्वानुपलम्भतया	२९	ཐམས་ཅད་མི་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༢༩
सर्वानुशयहानः	५६	བག་ལ་ཉལ་ཀུན་འཇོམས་པ།	༡༠༤

स्कन्धधात्वायतनयोगानुयोगयोरकरणम्	५८	ཕུང་པོ་དང་སྐྱེ་མཆེད་དང་ཁམས་རྣམས་ལ་སྦྱོར་བ་དང་རྗེས་སུ་སྦྱོར་བ་དག་ཏུ་མི་བྱ།	༡༠༩
स्खलितं	४६	འཁྲུལ་པ།	༨༤
स्तम्भं	२२	རློམ་པ།	༤༡
स्तुतस्तोभितशंसिताः	७	བསྟོད་དང་བཀུར་དང་བསྔགས་པ།	༡༠
स्तुतिः	३६	བསྟོད་པ།	༦༠
स्तोभं	३३	བཀུར་བ།	༦༠
स्त्यानं	५७	གཉིད།	༡༠༦
स्थरीभावलक्षणा	६६	ངེས་པར་བརྟན་པར་འགྱུར་བའི་མཚན་ཉིད།	༡༢༣
स्थानं	७	གནས།	༡༡
स्थानगमनाज्ञानं	६८	གནས་པ་དང་འགྲོ་བ་མི་ཤེས་པ།	༡༢༧
स्थाननिषेध	२८	གནས་པ་བཀག་པ།	༥༣
स्थानास्थान	४६	གནས་དང་གནས་མ་ཡིན་པ།	༨༣
स्थिति	७	གནས།	༡༡
स्निग्धनखता	८३	སེན་མོ་མདོག་སྣུམ་པ་ཉིད།	༡༦༥
स्निग्धपाणिलेखता	९०	ཕྱག་གི་རི་མོ་མདངས་ཡོད་པ་ཉིད།	༡༦༧
स्मृति	५४	དྲན་པ།	༡༠༠
स्मृतिधर्मप्रविचयवीर्यप्रीतिप्रस्रब्धिसमाध्युपेक्षाकाराः	४५	དྲན་པ་དང་ཆོས་རབ་ཏུ་རྣམ་པར་འབྱེད་པ་དང་བརྩོན་འགྲུས་དང་དགའ་བ་དང་ཤིན་ཏུ་སྦྱངས་པ་དང་ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་བཏང་སྙོམས་ཀྱི་རྣམ་པ།	༨༣

विशिष्टशब्दानुक्रमणिका

ग्रन्थस्थग्रन्थान्तरोद्धरणसूची

उद्धरणम्	ग्रन्थ, ग्रन्थकारो वा	पृष्ठम्
(१) सुभूते, श्रावक-प्रत्येकबुद्धयोः सर्वज्ञता, बोधिसत्त्वानां मार्गज्ञता, तथागतार्हत्सम्यक्सम्बुद्धानां सर्वाकारज्ञता। भगवन्, किमर्थं सर्वज्ञता श्रावक-प्रत्येकबुद्धयोः? सुभूते, सर्वे हि यावन्तो बाह्याभ्यन्तरधर्माः, तावत एव श्रावक-प्रत्येकबुद्धा जानन्ति, न तु मार्गेण नापि सर्वाकारेण, अतः सर्वज्ञता श्रावक-प्रत्येकबुद्धयोरिति। भगवन्, किमर्थं मार्गज्ञता बोधिसत्त्वानाम्? सुभूते, बोधिसत्त्वैः यः श्रावकस्य मार्गः, यः प्रत्येकबुद्धस्य मार्गः, यो बुद्धस्य मार्गः, सर्वे मार्गाः उत्पाद्यन्ते ज्ञायन्ते च। तेऽपि परिपूर्यन्ते, तेषां मार्गाणां क्रियाऽपि क्रियते। न यावत् प्रणिधानपरिसमाप्तिः, सत्त्वपरिपाकः, बुद्धक्षेत्रपरिशुद्धिर्वा क्रियते, न तावत्तेषां सम्यग्भूतान्तसाक्षात्कारः अतः मार्गज्ञता बोधिसत्त्वानाम्। भगवन्, किमर्थं सर्वाकारज्ञता तथागतस्यार्हतः सम्यक्सम्बुद्धस्य? सुभूते, येन आकारेण, येन लिंगेन, येन निमित्तेन प्रख्याता धर्माः, तमाकारं तल्लिङ्गं तन्निमित्तं तथागता अवगच्छन्ति, अतः तथागतस्य अर्हतः सम्यक्सम्बुद्धस्य सर्वाकारज्ञतेति।	पञ्चविंशतिसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता [संस्कृतच्छाया]	५

उद्धरणम्	ग्रन्थ, ग्रन्थकारो वा	पृष्ठम्
(२) श्रावकभूमावपि शिक्षितुकामेन······	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (बहुत्र) पृ० ३	५
(३) श्रावकाः परोपदेशसापेक्षाः स्वबोधिं बुध्यन्ते, सालापधर्मदेशनया च परानपि कुशले प्रवर्तयन्ति	आगमः (बुद्धवचनम्)	२६
(४) बुद्धो भूत्वा आलापमन्तरेण धर्मदेशनां कुर्याम्।	( )	२६
(५) यः प्रतीत्यसमुत्पादः शून्यता सैव ते मता	चतुःस्तवे लोकातीतस्तवः — २०	३७
(६) एकविज्ञानसन्ततयः सत्त्वाः	( )	६१
(७) कर्मजं लोकवैचित्र्यम्	अभिधर्मकोशः ४ : १ कारिका	६३
(८) मिद्धेनोपहतं चित्तं स्वप्ने तेनासमं फलम्	विंशतिका विज्ञप्तिमात्रता-सिद्धिः १८ कारिका	६३
(९) धर्मधातुविनिर्मुक्तो यस्माद्धर्मो न विद्यते	महायानसूत्रालङ्कारः (१३ : १ कारिका) मध्यान्तविभागशास्त्रम् (५ : १९ कारिका)	७०
(१०) एको भावः सर्वभावस्वभावः सर्वे भावा एकभावस्वभावाः। एको भावस्तत्त्वतो येन दृष्टः सर्वे भावास्तत्त्वतस्तेन दृष्टाः॥	तु०—चतुःशतकम् (८ : १६ कारिका)	९७

ग्रन्थप्रयुक्ताः कतिपये न्यायाः

(१) त्रियानव्यवस्थापनमाभिप्रायिकम्, न लाक्षणिकम्।	२७
(२) नागृहीतविशेषणा विशेष्ये बुद्धिरुत्पद्यते।	५९
(३) सम्भवत्प्रमाणस्य पलप्रमाणेन परिमाणं प्रमातुं शक्यते।	६६
(४) विविक्ताव्यतिरेकित्वं विवेकस्य यतो मतम्। (त्रिरत्नदास-पिण्डार्थः)	८१

शुद्धि-पत्रम्

पृष्ठम्	पंक्तिः	अशुद्धपाठः	शुद्धपाठः
		प्राक्कथने	
म	२४	संतिसृणामपि क्षिप्त-मध्यम०	तिसृणामपि संक्षिप्त-मध्यम०
		भूमिकायाम्	
झ	६	कृत	कृतं
झ	१६	पिण्डाथ	पिण्डाथ।
ड	१६	शन्तरक्षितात्	शान्तरक्षितात्
		सहायकग्रन्थानुक्रमणिकायाम्	
१	८	६५०	१६५०
२	२७	सम्पूण नन्दसंस्कृत०	सम्पूर्णानन्दसंस्कृत०
२	३०	तिब्बतीसस्करणम्	तिब्बतीसंस्करणम्
		अभिसमयालङ्कारमूलपाठे	
५	१	प्रयागः	प्रयोगः
५	२	श्रावकादानाम्	श्रावकादीनाम्
२०	६	यथाभव्य	यथाभव्यं
२८	१२	हानं	हीनं
३१	४	शून्यतालक्षण	शून्यतालक्षणं
		स्फुटार्थायाम्	
५	१३	बोधिसत्त्वै;	बोधिसत्त्वैः
७	७	श्यामीकरणतादीनि	ध्यामीकरणतादीनि
७	१६	समताभवशान्त्योश्च	समता भवशान्त्योश्च
८	५	नैर्याणिकोऽपरः	नैर्माणिकोऽपरः
११	७	० वच्छिन्नेष्यार्यावैव०	० वच्छिन्नेष्वार्यावैव०

पृष्ठम्	पंक्तिः	अशुद्धपाठः	शुद्धपाठः
१२	१८	अन्तराभवे	अन्तराभवे,
१२	१९	० संस्कारे	० संस्कारे,
१४	१	अधिमुक्तिना	अधिमुक्त्या
१७	१	० लीनत्वादि नैःस्वा०	० लीनत्वादिनैःस्वा०
१९	१	सर्वसत्त्वाग्रता चित्त०	सर्वसत्त्वाग्रताचित्त०
२६	१९	उद्दशः	उद्देशः
२६	२३	पारमिताशास्त्रे	पारमितोपदेशशास्त्रे
२७	१७	चतुर्णामाय०	चतुर्णामार्य०
३४	८	परिणामयितवस्तु	परिणमितवस्तु
३६	१९	अभिसमयालङ्कारे	इति अभिसमयालङ्कारे
४२	११	पारमिताशास्त्र	पारमितोपदेशशास्त्रे
६५	२	मर्धप्रयोगः	मूर्धप्रयोगः
७०	१७	धम०	धर्म०
७१	९	ह्यदयव्यय०	ह्युदयव्यय०
७७	५	ससंवृत्तौ	ससंवृतौ
८२	९	साक्षात्कृत्वोपम्पद्य	साक्षात्कृत्वोपसम्पद्य
८८	४	पूर्वव्यञ्जनता	पूर्णव्यञ्जनता
८८	१२	प्रतिविम्बौपमो०	प्रतिबिम्बोपमो०
९०	१४	श्लक्ष्णभ्रकता	श्लक्ष्णभ्रूकता
९०	१५	सुस्निग्धभ्रकता	सुस्निग्धभ्रूकता
९२	२५	पारमिताशास्त्रे	प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे

परिशिष्टेषु

१०	५	सव कारज्ञता०	सर्वाकारज्ञता
१६	१९	भूमाबपि	भूमावपि
१९	१८	श्रावकमार्गज्ञ	श्रावकमार्गज्ञं
१९	२०	मागंभेदेन	मार्गभेदेन

पृष्ठम्	पंक्तिः	अशुद्धपाठः	शुद्धपाठः
२४	१४	अमिमित्त०	अनिमित्त०
२५	१६	० न्वभिससयः	० न्वभिसमयः
३०	११	परषां	परेषां
३६	२१	प्रमेदाः	प्रभेदाः
३८	१२	क्रमण	कर्मेण
३९	२	० स्थानभ्रशः	० स्थानभ्रंशः
४०	१७	ज्ञनलक्षणानां	ज्ञानलक्षणानां
४३	१४	पूर्णता	पूर्णता
४३	१७	चत्बारा	चत्वारो
५४	८	दशंन	दर्शन
७३	१	कृतबिकल्पभमिः	कृतविकल्पभूमिः
८६	२४	प्रत्येकबुद्धबोधिमेव	प्रत्येकबुद्धबोधेरेव
८९	१०	० भिनिवेश	० भिनिवेशं
९२	१२	विमल	विमलं
९२	१३	माग	मार्ग
९४	१६	प्रत्येकबद्धस्य	प्रत्येकबुद्धस्य
९६	७	० प्रत्येकबुद्धेग्राह्य	० प्रत्येकबुद्धे ग्राह्य०
१०१	२६	० चित्तोत्पाद	० चित्तोत्पादं
१०५	१२	अङ्गभतत्वात्	अङ्गभूतत्वात्
११४	७	भमौ	भूमौ
११६	२२	जा ते	जायते
१३१	६	चित्त	चित्तं
१३७	१	प्राप्यकत्वनिर्देशः	प्राप्यैकत्वनिर्देशः

ནོར་བཅོས་རེའུ་མིག

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༩	༢	རྗོད་	རྗོད	༡༨	༡༦	གས	གིས
༩	༢	བརྗོད་	བརྗོད	༡༩	༡༥	སྤྲུན	སྤྲུན
༩	༡༣	སྤྲིན་	སྤྲིན	༢༠	༡༧	དང་།	དང་།།
༩	༡༣	སྤྲོད་	སྤྲོད	༢༠	༢༡	དང་།	དང་།།
༩	༡༣	ད	དུ	༢༡	༡༥	དུ	དུ
༡༡	༦	རྗེས	རྗེས	༢༡	༡༩	དུ	དུ
༡༡	༡༣	དུ	་དུ	༢༣	༦	སོ།།	སོ།།
༡༣	༡༤	ཚིག	ཚིག	༢༣	༡༣	(༢༩)	(༢༤)
༡༣	༢༡	དུ	དུ	༢༣	༢༣	དང་།	དང་།།
༡༣	༡༩	ད།།	དོ།།	༢༣	༡༣	ནི།	ནི།།
༡༣	༡༩	དུ	དུ	༢༥	༡༣	ནོ།།	ནོ།།
༡༥	༡༣	མ	མི	༢༥	༢༥	མོ།།	མོ།།
༡༧	༡༣	གྲི	ཀྲི	༢༦	༢	མཐང	མཐོང
༡༦	༥	དུ	དུ	༢༦	༡༣	བ	བོ
༡༦	༨	ཚགས	ཚོགས	༢༤	༡༦	བ	བ
༡༦	༡༠	ད	དུ	༢༣	༢༥	འཛིན	འཛིན
༡༦	༡༤	བའི	བའི	༢༨	༥	བའི	བའི
༡༦	༢༣	བའི	བའི	༢༨	༩	དུ	དུ
༡༨	༢	བ	བ	༢༨	༡༥	བྱའོ།།	བྱའོ།།
༡༨	༡༠	སྤྲོར	སྤྲོར	༢༨	༡༩	གིས	གིས།

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༢༨	༢༠	དཀུ།	དཀུ	༤༡	༢༢	སྦྱོང་པ	སྦྱོང་བ
༢༩	༡༩	རགས	རིགས	༤༢	༩	རོལ་དུ	རོལ་དུ
༣༠	༡	འཛོན	འཛིན	༤༣	༥	སྨག	སྨོག
༣༠	༤	འཛོན	འཛིན	༤༤	༡༥	དང་།	དང་༑
༣༡	༤	ཧན	ཧེན	༤༤	༡༨	དང་།	དང་༑
༣༡	༩	གོ	གོ།	༤༥	༡༠	ལས༢ནི	ལས་ནི
༣༢	༢༡	གོ	གོ།	༤༥	༡༣	༣ཚེ	༢ཚེ
༣༤	༡༡	བྲོད།།	བྲོད༑ ༑	༤༦	༡༠	དང་།	དང་༑
༣༤	༢༢	ཡིས་།	ཡིས།	༤༦	༡༤	དང་།	དང་༑
༣༥	༡	ག་ཆའི	གོ་ཆའི	༤༦	༢༢	ཉིད་	ཉིད
༣༥	༢	སྦྱིན་བ	སྦྱིན་པ	༤༨	༥	བས།	བས༑
༣༥	༤	སྤོང་པ	སྤོང་བ	༤༨	༦	དུ	དུ
༣༥	༦	རང་།	དང་༑	༤༨	༡༦	གྲི	གྲི
༣༥	༡༠	བྲེད།	བྲེད།	༤༨	༢༡	དང་།	དང་༑
༣༦	༢	དང་།	དང་༑	༤༨	༢༢	དང་།	དང་༑
༣༦	༤	དང་།	དང་༑	༤༩	༢༠	ནོ།།	ནོ༑ ༑
༣༨	༢༠	དང་།	དང་༑	༥༠	༡	ཞུས	ཞོས
༣༩	༡	འདད	འདོད	༥༠	༦	ནོ།།	ནོ༑ ༑
༣༩	༢	དང་།	དང་༑	༥༠	༢༠	དང་།	དང་༑
༤༠	༥	དང་།	དང་༑	༥༡	༡༡	ཀྲིས	ཀྲུ
༤༡	༡༥	དང་།	དང་༑	༥༢	༡༢	སྐྱེའོ།	སྐྱེའོ།།
༤༡	༡༦	དང་།	དང་༑	༥༢	༡༢	ནོ།	ནོ།།
༤༡	༡༧	བ་ལ	པ་ལ	༥༣	༡༥	ནོ།།	ནོ༑ ༑
༤༡	༡༨	ཞེན་བ	ཞེན་པ	༥༤	༢༢	མོ།	མོ།།

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༤༤	༡	ཇེ	ཇེ	༦༣	༡༢	དང་།	དང་།།
༤༤	༡༢	དང་།	དང་།།	༦༣	༡༢	པའི	བའི
༤༤	༡༤	ཀྱིས	ཀྱིས	༦༣	༢༠	ཕྱིར།	ཕྱིར།།
༡༤	༢༢	བའི	པའི	༦༤	༢	ཕྱིར།	ཕྱིར།།
༤༧	༢	སྦྱ	སྦྱི	༦༤	༨	དང་།	དང་།།
༤༧	༢༡	དོ། །	དོ།། །	༦༤	༢༠	བའི	བའི
༤༨	༡༡	རྫོགས	རྫོགས	༦༤	༢༡	དོ། །	དོ།། །
༥༠	༢	འདོད།	འདོད།	༦༦	༥	ས་སོ	སོ་སོ
༥༠	༡༢	ནོ། །	ནོ།། །	༦༦	༡༢	དང་།	དང་།།
༥༡	༡༢	དང་།	དང་།།	༦༧	༣	དང་།	དང་།།
༥༢	༢	དང་།	དང་།།	༦༨	༡༣	ཉིད།	ཉིད།།
༥༢	༢	སྟེ།	སྟེ།།	༧༠	༥	པས།	པས།།
༥༢	༢༢	མ་མོས	མི་མོས	༧༡	༡༢	དང་།	དང་།།
༥༤	༥	དང་།	དང་།།	༧༡	༡༦	ཉིད།	ཉིད།།
༥༤	༡༡	བཆོས	པ་ཆོས	༧༡	༡༦	དང་	ཏང
༥༤	༢༡	དང་།	དང་།།	༧༢	༢	བས།	བས།།
༥༥	༡༠	སོ། །	སོ།། །	༧༣	༡	དང་།	དང་།།
༥༥	༡༤	གོ། །	གོ།	༧༣	༥	དང་།	དང་།།
༥༦	༡༨	བྲོ། །	བྲོ།། །	༧༤	༦	ཤིན	ཞིན
༥༧	༡	གང་།	གང་། །	༧༥	༦	དང་།	དང་།།
༥༧	༢	བཞིད།	བཞིད། །	༧༦	༨	དང་།	དང་།།
༦༡	༡༣	གཉེན་པའི	གཉེན་པོའི	༧༦	༡༦	འཕལ	འཕེལ
༦༢	༡	ཅས	ཅེས	༧༦	༢༢	དང་།	དང་།།
༦༢	༤	སྐམ	སྐོམ	༧༧	༡༦	སུམ་ད	སུམ་དུ

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༨༩	༢༣	དང་།	དང་།	༡༠༠	༡	ད།	དོ།།
༩༠	༣	བསྟེ	སྟེ	༡༠༠	༢	།དེ	དེ
༩༡	༡	ག	གི	༡༠༠	༣	རོ།	རོ།།
༩༡	༤	འགྲ	འགྲོ	༡༠༠	༡༤	རྫོགས	རྫོགས
༩༡	༥	དང་།	དང་།	༡༠༠	༡༨	གས་	སོགས་
༩༡	༢༡	རེ་ཞག	རེ་ཞིག			དམིསོགས	དམིགས
༩༢	༧	དེ།	དང་།	༡༠༡	༦	དང་།	དང་།
༩༢	༡༡	གཡིངས་བ	གཡེངས་པ	༡༠༢	༡༥	ཅན་།	ཅན།
༩༣	༡	གས་	གིས	༡༠༢	༢༠	ནོ།།	ནོ།།
༩༣	༣	སྤྱོར	སྦྱོར	༡༠༣	༡	ནེ	ནི
༩༣	༣	ཀྱས	ཀྱིས	༡༠༣	༤	རིམས	རིམ
༩༣	༢༠	དང་།	དང་།	༡༠༣	༡༡	ཡན་པས	ཡིན་པས་
༩༣	༢༢	ཡན་ནོ།།	ཡིན་ནོ།།			ཅག	ཅིག
༩༣	༢༣	སྒ	སྒོ	༡༠༣	༡༣	བྱའོ།།	བྱའོ།།
༩༤	༢༠	དང་།	དང་།	༡༠༣	༡༦	གྱ	གྱི
༩༥	༢༠	ཀུན་སྣང	ཀུན་རྫུད	༡༠༣	༢༣	གནས་བ	གནས་པ
༩༦	༡༣	པ	པོ	༡༠༤	༩	དང་།	དང་།
༩༦	༡༦	བ	བོ	༡༠༤	༡༡	ནོ།	ནོ།།
༩༦	༡༧	སྤྲིན	སྤྲིན	༡༠༤	༡༩	ཚོས	ཚོམ
༩༦	༢༤	ཚགས	ཚོགས	༡༠༤	༡༣	གཅེག	གཅིག
༩༨	༣	དན	དོན	༡༠༦	༡༤	དང་།	དང་།
༩༩	༡	མཚན	མཚོན	༡༠༦	༢༣	དང་།	དང་།
༩༩	༧	ཉད	ཉིད	༡༠༧	༤	དང་།	དང་།
༩༩	༡༩	དང་།	དང་།	༡༠༧	༢༣	ལོག	ལྡོག

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༡༠༨	༤	འཆ	འཚོ	༡༤༠	༡༡	འབྲེལ་པ	འབྲེལ་བ
༡༠༨	༢༡	པས།	པས༑	༡༤༡	༥	ཏུ	ཏུ
༡༡༡	༢	སྟེ།	སྟེ༑	༡༤༤	༦	ཡིན་ནོ།	ཡིན་ནོ།
༡༡༢	༡	ཆེན་པ	ཆེན་པོ	༡༤༥	༡༢	སྤྲེན་པ	སྤྲིན་པ
༡༡༣	༡༦	ངོ་།	ངོ་༑	༡༤༥	༡༣	དངོས་	དངོས་པོ་
༡༡༥	༡༥	དོ།།	དོ༑ ༑			མེད	མེད
༡༡༥	༡༧	པའི	བའི	༡༤༦	༢༠	དང་།	དང་༑
༡༡༥	༡༩	ནས།	ནས༑	༡༤༧	༨	ཡན་པ	ཡིན་པ
༡༢༠	༢	དང་།	དང་༑	༡༤༧	༡༨	སྤྲེན་པ	སྤྲིན་པ
༡༢༠	༡༡	ཏུ	ཏུ	༡༥༢	༢	ན	ནི
༡༢༢	༡	དང་།	དང་༑	༡༥༢	༡༡	གོ།།	གོ།
༡༢༢	༡༡	དང་།	དང་༑	༡༥༣	༡༢	ནས།	ནས༑
༡༢༤	༦	དང་།	དང་༑	༡༥༣	༡༦	དང་།	ནང་༑
༡༢༤	༡༥	སོ་མའི	སོ་སོའི	༡༥༤	༥	གྲུས	གྲིས
༡༢༦	༥	བསྒྲིང་པར	སྒྲིང་བར	༡༥༤	༨	ཟྲེལ	ཟྲིལ
༡༢༧	༡༥	དང་།	དང་༑	༡༥༤	༩	གྲི	ཀྲི
༡༢༨	༡༡	དང་།	དང་༑	༡༥༥	༡༠	དང་།	དང་༑
༡༢༩	༡༡	གཅིག	ཅིག	༡༥༦	༡༨	ཆགས	ཆོགས
༡༣༣	༡༩	ནས།	ནས༑	༡༦༠	༢༣	འདི་དག	འདི་དག
༡༣༣	༡	བས།	བས༑	༡༦༡	༤	དང་།	དང་༑
༡༣༣	༦	ཕྱིར	ཕྱིར༑	༡༦༡	༨	རེང	རིང
༡༣༧	༧	ན།	ན༑	༡༦༡	༡༥	དང་།	དང་༑
༡༣༧	༡༧	བསྡུས་བ	བསྡུས་པ	༡༦༡	༡༦	དང་།	དང་༑
༡༤༠	༨	ཧྲག་བ	ཧྲོག་བ	༡༦༥	༧	དཔྲལ་བར	དཔྲལ་བ

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༡༦༦	༡༥	དང་	དང་།
༡༦༧	༢༢	དང་།	དང་།
༡༦༨	༦	ཀུན་དུ	ཀུན་དུ
༡༦༨	༨	ཤེན	ཤེན
༡༦༨	༡༠	ཀྲིས	གྲིས
༡༦༩	༡༨	བར	བར
༡༦༩	༡༩	ཆགས	ཆོགས
༡༧༡	༧	ཆགས	ཆོགས
༡༧༢	༥	གྲེ	ཀྲེ
༡༧༢	༡༧	གྲེ	ཀྲེ
༡༧༢	༢༡	ལན་ལག	ཡན་ལག
༡༧༣	༡༣	མན་དག	མན་ངག
༡༧༤	༡༧	སྡེ།	སྡེ།
༡༧༦	༢༠	བཞི་ཧྲ	བཞིཧྲ